

Sociaal en Cultureel Planbureau

Huwelijksmigratie in Nederland

Achtergronden en leefsituatie van
huwelijksmigranten

Huwelijksmigratie in Nederland

Huwelijksmigratie in Nederland

Achtergronden en leefsituatie van huwelijksmigranten

Leen Sterkx
Jaco Dagevos
Willem Huijnk
Jantine van Lisdonk

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, september 2014

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het SCP verricht deze taken in het bijzonder bij problemen die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het SCP te voeren beleid. Over de hoofdzaken hiervan heeft hij/zij overleg met de minister van Algemene Zaken; van Veiligheid en Justitie; van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties; van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap; van Financiën; van Infrastructuur en Milieu; van Economische Zaken; en van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2014
SCP-publicatie 2014-22
Zet- en binnenwerk: Textcetera, Den Haag
Figuren: Mantext, Moerkapelle
Vertaling samenvatting: Julian Ross, Carlisle, Engeland
Omslagontwerp: bureau StijlZorg, Utrecht
Foto omslag: Joost van de Broek | Hollandse Hoogte

ISBN 978 90 377 0702 1
NUR 740

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.repro-recht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Sociaal en Cultureel Planbureau
Rijnstraat 50
2515 XP Den Haag
(070) 340 70 00
www.scp.nl
info@scp.nl

De auteurs van SCP-publicaties zijn per e-mail te benaderen via de website. Daar kunt u zich ook kosteloos abonneren op elektronische attendering bij het verschijnen van nieuwe uitgaven.

Inhoud

Voorwoord	9
Samenvatting en conclusies	11
Noot	36
DEEL I Huwelijksmigratie 2000 tot heden onderzocht	37
1 Onderzoek naar huwelijksmigranten	39
1.1 Doel van het onderzoek	39
1.2 Begrippen en juridisch kader	40
1.3 Vier referentprofielen	48
1.4 Opbouw en bronnen	53
1.5 Leeswijzer	55
Noten	56
2 Huwelijksmigratie in cijfers	57
2.1 Omvang en samenstelling van de huwelijksmigratie	57
2.2 Ontwikkelingen in huwelijksmigratie	67
2.3 Conclusies	71
Noten	72
DEEL II Achtergronden van huwelijksmigratie	73
3 Migratiehuwelijken van gevestigde minderheden	75
3.1 Daling aantal migratiehuwelijken van Turkse en Marokkaanse Nederlanders	75
3.2 Veranderende partnervoorkeuren	76
3.3 Motieven om voor een migratiehuwelijk en een gezinsleven in Nederland te kiezen	85
3.4 Ontmoetingskansen in het herkomstland	98
3.5 De invloed van de omgeving: goedkeuring van de ouders nog steeds doorslaggevend	102
3.6 Gevolgen van de strengere voorwaarden voor partnermigratie	107
3.7 Conclusies	118
4 Migratiehuwelijken in de vluchtelingengroepen	121
4.1 Voorkeur voor een herkomstgenoot uit Nederland	121
4.2 Motieven om voor een migratiehuwelijk te kiezen	126
4.3 Trouwen in de diaspora	131
4.4 Inmenging van de familie is de standaard	136

4.5	Specifieke uitwerkingen van het huwelijksmigratiebeleid op de migratiehuwelijken van vluchtelingen	141
4.6	Conclusie	145
	Noot	146
5	Gemengde migratiehuwelijken	147
5.1	Inleiding	147
5.2	Partnervoorkeuren: anders dan anders	148
5.3	Motieven	154
5.4	Hoe komt men aan een buitenlandse partner?	164
5.5	Reacties van familie en vrienden op het gemengde migratiehuwelijk	172
5.6	Het beleid als hindernis: autochtonen ervaren grenzen aan hun vrijheid	179
5.7	Conclusies	188
DEEL III De leefsituatie van huwelijksmigranten		191
6	Het gezinsleven van huwelijksmigranten in Nederland	193
6.1	De eerste tijd in Nederland	193
6.2	In goede en slechte tijden: de partnerrelatie	202
6.3	Kinderen als rem en drijfveer van integratie	215
6.4	Conclusies	221
7	Huwelijksmigranten op de arbeidsmarkt	224
7.1	Positieverwerving op de arbeidsmarkt en inkomen van huwelijksmigranten	224
7.2	Sociaal-economische positie van huwelijksmigranten die pas kort in Nederland zijn	225
7.3	Turkse en Marokkaanse huwelijksmigranten op de arbeidsmarkt	230
7.4	Vrouwelijke huwelijksmigranten uit de vluchtelingengroepen op de arbeidsmarkt	237
7.5	Huwelijksmigranten met een autochtone partner op de arbeidsmarkt	240
7.6	Verklaringen voor de sociaal-economische positie van huwelijksmigranten	251
7.7	Conclusies	260
	Noten	261
8	Thuis voelen: inburgering, sociale integratie en sociaal netwerk	262
8.1	Sociale omgeving en sociale integratie	262
8.2	Ervaringen met de verplichte inburgering	262
8.3	Ontvangstcultuur en sociale contacten	268
8.4	Oriëntatie op Nederland	291
8.5	Conclusies	301
	Noot	304

INHOUD

9	Donkere kanten van de leefsituatie	305
9.1	Escalerende conflicten binnen het migratiehuwelijk	305
9.2	De donkere kanten van de leefsituatie van huwelijksmigranten	306
9.3	Gedwongen bij elkaar blijven	316
9.4	Een uitweg	325
9.5	Conclusies	332
	Noot	334
	Summary and conclusions	335
	Note	359
	Bijlagen A t/m E (te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport)	
	Literatuur	360
	Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau	366

Voorwoord

Trouwen over de grens was de titel van het SCP-rapport uit 2003 – het proefschrift van medewerkster Erna Hooghiemstra – over de achtergronden van de partnerkeuze van Nederlanders van Turkse en Marokkaanse herkomst. Het werd in Nederland en zijn buurlanden een standaardwerk over huwelijksmigratie uit deze herkomstlanden. In de jaren daarna groeide ‘hewelijksmigratie’ uit tot een prominent beleidsthema. Nederland had binnen Europa een aantal maal een voortrekkersrol wat betreft het aanscherpen van de voorwaarden voor de migratie van (hewelijks)partners van in Nederland gevestigde migranten en hun nakomelingen, en van autochtonen. Ruim een decennium later is het zinvol om de stand van zaken opnieuw te bekijken. De Directie Integratie en Samenleving van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (szw) verzocht het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) een breed onderzoek naar huwelijksmigratie en huwelijksmigranten in Nederland te doen.

Het SCP inventariseerde de beschikbare kennis rond de achtergronden van huwelijksmigratie en de leefsituatie van huwelijksmigranten in Nederland. Ook verzamelden we nieuwe kwantitatieve en vooral kwalitatieve data. We verzochten het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) de huwelijksmigranten van migranten met een ander migratiemotief in zijn bestanden te onderscheiden en speurden zelf de huwelijksmigranten op in de grote minderhedensurveys van het SCP: het Survey Integratie Minderheden (SIM 2011) en het Survey Integratie Nieuwe Groepen (SING 2009). Verder hielden we 50 diepte-interviews met huwelijksmigranten en hun partners, focusgroepgesprekken en interviews met sleutelinformanten die door hun beroep of positie in een sociale organisatie veel met huwelijksmigranten in contact komen. De combinatie van deze veelsoortige gegevens leidt tot een rijk rapport dat inzicht geeft in de wereld van huwelijksmigranten in Nederland anno 2014.

Ik wil in dit voorwoord de vele huwelijksmigranten en hun gezinsleden bedanken die bereid waren mee te werken en ons het verhaal vertelden van hun relatie en hun komst naar Nederland. We nemen de openhartigheid waarmee ze ons over hun huwelijk en leefsituatie vertelden allerm minst voor vanzelfsprekend. Tijdens het onderzoek konden we op de hulp van drie stagiairs rekenen: Mathijs Haerden, Anne van Delft en Floris Peters. Zij hebben substantieel bijgedragen aan een aantal hoofdstukken van dit rapport, waar hun naam als medeauteur bij staat vermeld. Voorts bedanken wij Ton van de Vossenber g, dr. Arjen Verweij en Bregje Bekers van het ministerie van szw voor de prettige samenwerking.

Prof. Dr. Kim Putters
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

Samenvatting en conclusies

Deze studie heeft als doel een beeld te geven van de achtergronden van huwelijksmigratie en de leefsituatie van huwelijksmigranten. Het onderzoek heeft een brede opzet; we kijken naar de fase voorafgaand aan de beslissing om te migreren en de fase na de migratie: de leefsituatie van huwelijksmigranten en hun partners in Nederland. We willen weten welke verschillen er zijn wat betreft etnische herkomst, geslacht en opleidingsniveau van huwelijksmigranten en hun partners, en of die verschillen terug te vinden zijn in de afwegingen die men voorafgaand aan de huwelijksmigratie maakt en in de leefsituatie na de migratie. Het onderzoek geeft antwoord op vier onderzoeksvragen:

- 1 Hoe groot is het aantal huwelijksmigranten en hoe heeft dit aantal zich ontwikkeld?
- 2 Welke factoren liggen ten grondslag aan huwelijksmigratie?
- 3 Hoe ziet de leefsituatie van huwelijksmigranten na de migratie eruit?
- 4 Welke factoren zijn van invloed op de leefsituatie van huwelijksmigranten na de migratie?

Om deze onderzoeksvragen te beantwoorden, verzamelden we zowel kwantitatieve als kwalitatieve gegevens met behulp van interviews en focusgroepgesprekken met huwelijksmigranten en referenten, en door middel van interviews met sleutelinformanten die door hun beroep of functie in een belangenorganisatie voor migranten zicht hebben op huwelijksmigranten en hun ervaringen. Hierover gaat hoofdstuk 1.

5.1 Belangrijke begrippen

We richten ons in deze studie op huwelijksmigratie, een specifieke vorm van gezinsmigratie. Huwelijksmigratie – een term die vooral sinds de laatste eeuwwisseling wordt gebruikt – is een synoniem voor gezinsvormende migratie, te onderscheiden van gezinsherenigende migratie waarbij ook kinderen en ouders betrokken kunnen zijn. Huwelijksmigratie is ‘de migratie van een huwelijkspartner van een in Nederland wonende persoon, met als doel in Nederland voor het eerst als gehuwden samen te wonen’ (Hooghiemstra 2003: 9). Nederland kent een verregaande gelijkstelling van huwelijk, geregistreerd partnerschap en niet formeel geregistreerde, duurzame relaties die ook aanleiding kunnen geven tot huwelijksmigratie. In ons gebruik van de term *huwelijksmigratie* sluiten we daarom migratie die leidt tot ongehuwd samenwonen niet uit. Ook voor de relatie in het kader waarvan de buitenlandse partner naar Nederland migreert, bestaan verschillende synoniemen. Momenteel wordt *migratiehuwelijk* daarvan het meest gebruikt, gedefinieerd als ‘een huwelijk waarbij een van de partners zich in het jaar van huwelijksluiting of erna in Nederland heeft gevestigd en de andere partner zich al voor die tijd in Nederland heeft gevestigd of allochtoon is van de tweede generatie’ (CBS 2007). Deze definitie impliceert dat het migratiehuwelijk iets van migrantengroepen is, en niet van autochtonen. Maar ook autochtone Nederlanders sluiten huwelijken met buitenlandse partners, waarop deze naar Nederland migreren. Hooghiemstra (2003) introduceerde de term *transnationaal huwelijk*, een woord dat aangeeft dat de partners in

hun relatie een staatsgrens overschrijden, maar dat ze niet per definitie een verschillende herkomst hebben.

Degene die naar Nederland komt om een huwelijk of partnerschap met een in Nederland gevestigde persoon aan te gaan, is dus een *huwelijksmigrant*. De in Nederland gevestigde partner wordt de *referent* genoemd.

5.2 Aantallen en ontwikkelingen

Huwelijksmigranten zijn afkomstig uit een brede waaier van landen

Huwelijksmigranten zijn afkomstig uit een groot aantal landen. In de periode 2007-2011 zijn bijna 40.000 huwelijksmigranten naar Nederland gekomen. Van hen zijn 30.000 personen afkomstig uit een top 20 van landen.¹ Turkije en Marokko leveren de meeste huwelijksmigranten, met respectievelijk ruim 5000 en bijna 4000 (in de periode 2007-2011). Met ongeveer 2500 huwelijksmigranten uit de voormalige Sovjet-Unie en rond de 1800 uit Thailand nemen deze landen plaats drie en vier in de ranglijst in. Ook uit landen waar veel asielmigranten vandaan komen – de zogenoemde vluchtelingenlanden Iran, Irak, Somalië en Afghanistan – is huwelijksmigratie op gang gekomen.

Huwelijksmigranten zijn vaak ouder dan 30 en zijn vaak vrouw

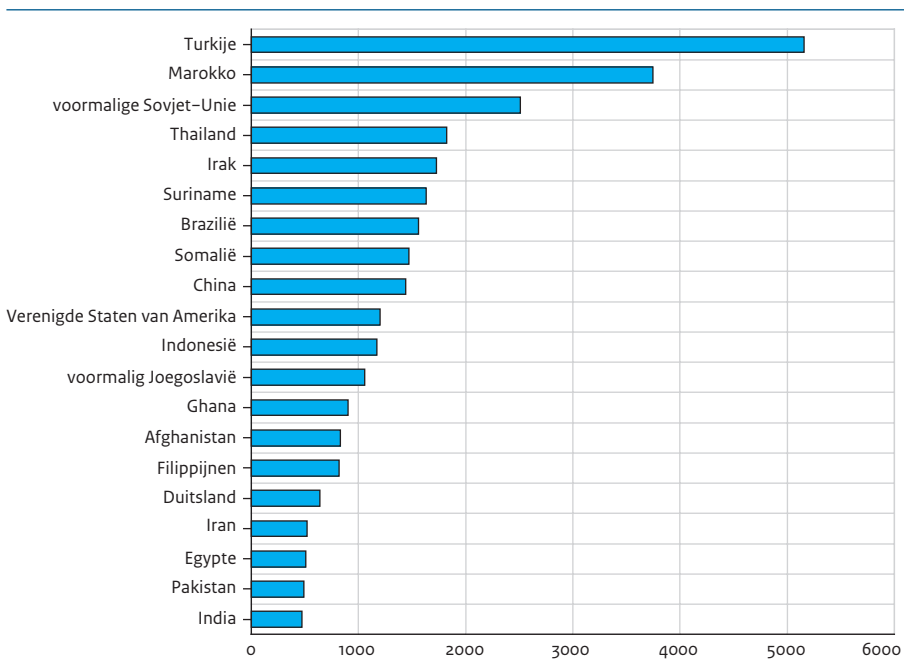
Ongeveer de helft van de huwelijksmigranten is bij aankomst in Nederland ouder dan 30 jaar. Dit geldt vooral voor migranten uit Thailand, Ghana, Indonesië, de vs, Irak, de Filipijnen en de voormalige Sovjet-Unie. Dit zou erop kunnen duiden dat huwelijksmigratie na een eerder huwelijk in het herkomstland plaatsvindt. Dit stemt overeen met bevindingen uit de interviews. Somalische, Afghaanse, Pakistaanse en Turkse huwelijksmigranten zijn naar verhouding vaak jong. Mogelijk hangt dit samen met hun cultuur, waarin een lage huwelijksleeftijd belangrijk worden gevonden.

Er komen veel meer vrouwen (ruim 70%) dan mannen als huwelijksmigrant naar Nederland. Dit geldt in het bijzonder voor de voormalige Sovjet-Unie, Thailand, Indonesië, China en Brazilië. Ook uit de vluchtelingenlanden komen meer vrouwen dan mannen. Het aandeel mannelijke en vrouwelijke huwelijksmigranten is daarentegen bij de Turken en Marokkanen meer in evenwicht.

Turkse en Marokkaanse huwelijksmigratie speelt zich in overgrote mate af binnen de eigen kring. Ook onder Afghanen, Somaliërs, Iraniërs en Irakezen vinden we zeer weinig autochtone referenten. Bij deze groepen zijn naar verhouding de referent en huwelijksmigrant vaak uit een ander herkomstland afkomstig. Waarschijnlijk zijn deze huwelijksmigranten herkomstgenoten in de diaspora. Thai, Filippino's, Brazilianen en personen uit de voormalige Sovjet-Unie komen vaak vanwege een autochtone partner naar Nederland. Dit geldt voor bijna 80% van de Thaise en Filippijnse gezinsvormers die in de periode 2007-2011 naar Nederland zijn gekomen.

Figuur S.1

Aantal huwelijksmigranten die naar Nederland zijn gekomen, naar top 20 van herkomstlanden, 2007-2011 (in absolute aantallen)

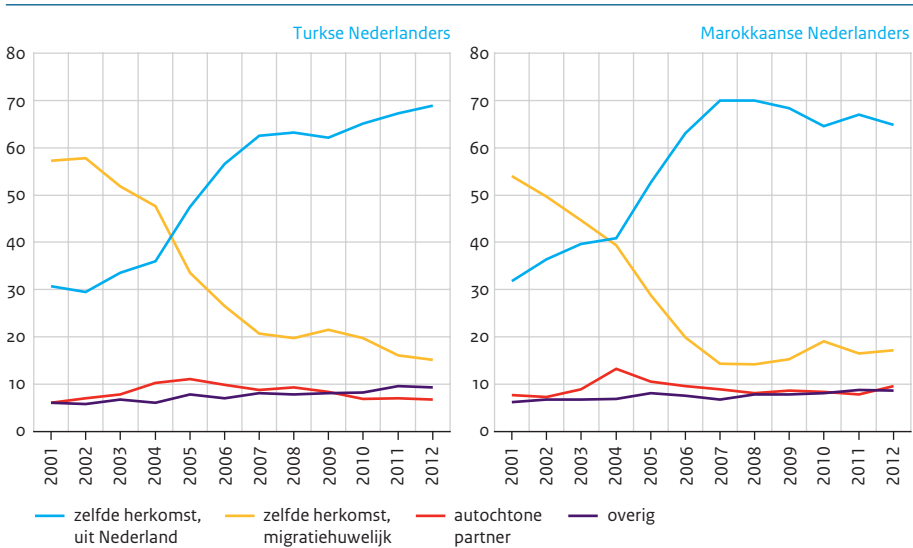
Bron: CBS (SCP-bewerking)

Forse daling van huwelijksmigratie vanuit Turkije en Marokko

In 2011 was bijna 60% van de huwelijken van Turkse Nederlanders er een met een huwelijksmigrant uit Turkije; in 2012 was dit gedaald tot 15%. Ook bij de Marokkaanse groep is sprake van een forse afname van huwelijksmigratie vanuit het land van herkomst: van rond de 55% in 2001 tot 17% in 2012. Het aantal huwelijken met een partner van dezelfde herkomst die al in Nederland woont, is in diezelfde periode sterk gestegen. Na 2004 daalde het aantal migratiehuwelijken gedurende een aantal jaren extra scherp. Waarschijnlijk hangt dit samen met veranderingen in de wetgeving, waardoor de leeftijds- en inkomenseis werd verhoogd. Bij zowel de Turkse en Marokkaanse groep lijkt de daling van migratiehuwelijken na 2007 niet door te zetten.

Figuur 5.2

Partnerkeuze van Turkse en Marokkaanse Nederlanders, naar herkomst huwelijkspartner (in procenten)

Bron: CBS StatLine (2013)

Bij Surinaamse Nederlanders is er tussen 2001 en 2012 weinig veranderd in het aandeel migratiehuwelijken. Het aantal is bovendien betrekkelijk beperkt. Bij de zogenoemde overige niet-westerse minderheden zien we een daling van het aandeel migratiehuwelijken van iets minder dan 25% van de huwelijken in 2001 tot ruim 10% in 2012. Alles bijeengenomen wijzen de gegevens op een neerwaartse trend in het aandeel migratiehuwelijken.

5.3 Vier referentprofielen

Op basis van de cijfers en een verkenning van de wetenschappelijke literatuur op dit gebied hebben we ervoor gekozen de verdere dataverzameling en analyse toe te spitsen op vier 'referentprofielen':

- referenten uit de gevestigde minderheden (vooral Nederlanders van Turkse en Marokkaanse herkomst);
- referenten uit de vluchtelingengroepen;
- (autochtone) mannen in een gemengd migratiehuwelijk;
- (autochtone) vrouwen in een gemengd migratiehuwelijk.

We doen daarbij niet alleen onderzoek naar de referenten zelf, maar deze indeling maakt het mogelijk om ook onderscheid te maken tussen migratiehuwelijken met een specifiek profiel. Zo sluiten referenten uit de gevestigde minderheden en de vluchtelingengroepen

vooral migratiehuwelijken met partners van dezelfde herkomst. Partners in een gemengd migratiehuwelijk deden dat juist niet. Zo kunnen we inzicht verwerven in de rol van (etnische) cultuur in het proces, de invloed van de familie, van het migrantschap en de wens iets van ‘thuis’ te behouden in het gezinsleven, en in het verschil dat een autochtone referent maakt vergeleken met een referent die zelf ook een migratieachtergrond heeft.

De gevestigde minderheden

Migratiehuwelijken van referenten van Turkse en Marokkaanse herkomst die met een herkomstgenoot uit Turkije respectievelijk Marokko trouwen, vormen (ondanks een sterke afname van migratiehuwelijken in de periode 2002-2007) de grootste etnische categorieën onder de huwelijksmigranten. Voor Marokkanen en Turken is het huwelijk ook nog steeds een belangrijk middel om naar Nederland te komen. Een van onze onderzoeksdoelen was (nadat we deze trends geconstateerd hadden) deze ontwikkelingen te duiden. Hierover gaat hoofdstuk 3.

Vluchtelingengroepen

We stelden vast dat er huwelijksmigratie op gang is gekomen uit de herkomstlanden van de grootste groepen vluchtelingen in Nederland: personen uit Iran, Irak, Afghanistan en Somalië. Deze huwelijksmigranten trouwen bijna altijd met een al in Nederland gevestigde herkomstgenoot. Toch is huwelijksmigratie onder de vluchtelingengroepen een relatief bescheiden fenomeen. De aantallen huwelijksmigranten zijn lager dan die uit Turkije, Marokko en de zogenoemde bruiddonorlanden (zie hoofdstuk 1). De meeste migranten uit deze landen in het Midden-Oosten en Oost-Afrika komen als vluchteling naar Nederland. Door de aanwas van deze vluchtelingengroepen en doordat jongeren van de tweede generatie op huwbare leeftijd komen, groeit ook het potentieel voor huwelijksmigratie. Daarom hebben we onderzocht of er onder de in Nederland gevestigde jongeren uit de vluchtelingengroepen belangstelling voor een migratiehuwelijk is, hoe hun migratiehuwelijken tot stand komen en welke afwegingen ze daarbij maken. Hierover gaat hoofdstuk 4.

Autochtonen met een buitenlandse partner

Een belangrijke groep onder de huwelijksmigranten zijn de partners van autochtone Nederlanders in een gemengd migratiehuwelijk. Er zijn duidelijke verschillen tussen de gemengde migratiehuwelijken van Nederlandse vrouwen en van Nederlandse mannen voor wat betreft de aantallen, de ‘populaire’ herkomstlanden en de manieren waarop deze migratiehuwelijken tot stand komen. We namen de gemengde migratiehuwelijken op in de vier profielen, omdat ze in het (beleids)onderzoek tot nu toe redelijk onderbelicht zijn gebleven, terwijl deze categorie migratiehuwelijken wel het grootste groeipotentieel heeft. Bovendien wilden we nagaan welk verschil een autochtone referent voor de leefsituatie van huwelijksmigranten in Nederland maakt (in tegenstelling tot een referent die ook een migratieachtergrond heeft). Hierover gaat hoofdstuk 5.

5.4 De achtergronden van huwelijksmigratie per referentprofiel

Afname van migratiehuwelijken onder migranten van Turkse en Marokkaanse herkomst en hun nakomelingen

Turkije en Marokko zijn sinds vele jaren de grootste 'leverancier' van huwelijksmigranten, die meestal naar Nederland komen voor een huwelijk met een herkomstgenoot die hier al langer is gevestigd. Het aantal migratiehuwelijken van Nederlanders van Turkse en Marokkaanse herkomst met herkomstgenoten uit Marokko en Turkije is sinds 2002 sterk teruggelopen.

Er is sprake van een aantal belangrijke veranderingen in de perceptie van wat goede huwelijkspartners zijn en waar die te vinden zijn. Daarbij is het aantal beschikbare herkomstgenoten in Nederland en de belangstelling van Nederlands-Turkse en Nederlands-Marokkaanse mannen en vrouwen voor elkaar als huwelijkspartner toegenomen. De periode waarin de afname van het aantal migratiehuwelijken het sterkst was, valt samen met de invoering van strengere voorwaarden voor partnermigratie in 2004 en 2006 en de jaren onmiddellijk daarna. De wetswijziging vormde een katalysator voor een mentaliteitsverandering onder migranten van Turkse en Marokkaanse herkomst en hun nakomelingen. Het lijkt erop dat de maatregelen om huwelijksmigratie aan banden te leggen en in banen te leiden (zoals het verhogen van de leeftijdseis en de inkomenseis) die in die tijd werden genomen de al bestaande ontwikkelingen in de opvattingen over trouwen met iemand uit het land van herkomst hebben versterkt.

Die ontwikkelingen (naast de strengere wetgeving) die ontmoedigend werkten ten aanzien van migratiehuwelijken zijn:

- De banden met in Turkije en Marokko achtergebleven familieleden zijn zwakker geworden. Vooral jongeren van de tweede generatie kennen deze familie en de herkomstgemeenschap van hun ouders alleen van vakanties. Zij voelen zich weliswaar sterk verbonden met hun herkomstland, maar voelen zich tegelijk minder verplicht aan verwanten daar.
- In Nederland opgegroeide jongeren ervaren meer overeenkomsten met herkomstgenoten die net als zij in Nederland opgroeiden: deze hebben meer dezelfde (moderne) opvattingen over genderverhoudingen en religie. Vooral hoogopgeleiden geven hier de voorkeur aan en zo'n partner is gemakkelijker in Nederland dan in het herkomstland te vinden.
- Ouders zijn minder gebrand op een schoonzoon of -dochter uit het land van herkomst. Zij zijn geschrokken van de problemen in de huwelijken van jongeren die rond de eeuwwisseling met een partner uit het land van herkomst trouwden. Kinderen met een ongelukkig huwelijk verweten hun ouders dat zij dit huwelijk kregen opgedrongen. Daarom zijn ouders terughoudender in het uitoefenen van druk op hun kinderen om een bepaalde partnerkeuze te maken. Betrokkenen spreken van een 'collectief trauma' met betrekking tot transnationale (familie)huwelijken.
- Van een dergelijk 'collectief trauma' dat huiverig maakt voor het migratiehuwelijk is ook sprake in Turkije en Marokko. Families in deze landen hebben slechte ervaringen met zoons en dochters die naar Nederland migreerden voor een huwelijk en die terugkwamen met verhalen over uitbuiting door hun referent of schoonfamilie,

huwelijkse gevangenschap en huiselijk geweld. De ervaringen van eerdere generaties huwelijksmigranten en referenten werken als negatieve feedback over het proces van huwelijksmigratie (vgl. Engbersen et al. 2013) en de druk om te emigreren is afgenomen.

- Negatieve feedback betreft ook de loopbaankansen van huwelijksmigranten. Vooral in Turkije is onder hoogopgeleiden de animo om naar Nederland te migreren sterk afgenomen door de economische groei in Turkije van de laatste jaren. Laagopgeleiden hebben minder van deze ontwikkeling geprofiteerd en ook mannen en vrouwen in Marokko spreken minder over toegenomen kansen in het herkomstland. Zij verwachten nog steeds hun perspectieven te kunnen verbeteren door naar Nederland te emigreren.

Er blijft dus een voedingsbodem voor nieuwe migratiehuwelijken met een herkomstgenoot uit Turkije of Marokko bestaan. Er is een bestendig aantal potentiële huwelijkspartners in Turkije en Marokko te vinden, die graag willen emigreren en voor wie een partner in Nederland daarom een begeerlijke partij is. Hiervan profiteren de Turkse en Marokkaanse Nederlanders met bijvoorbeeld gezondheids-, gedrags- of psychische problemen, die gescheiden zijn of die om andere redenen als minder aantrekkelijk worden beschouwd. Voor wie zijn keuzemogelijkheden op de huwelijksmarkt wil optimaliseren, is uitwijken naar Turkije of Marokko nog steeds een goede zet. Vooral laagopgeleide en gescheiden mannen en sommige oudere, gescheiden vrouwen zouden om die reden doelbewust naar het land van herkomst uitwijken. Een tweede type referenten dat bewust op zoek gaat naar een partner uit het herkomstland zijn degenen met remigratieplannen: een partner die in het land van herkomst is opgegroeid, heeft daarmee sterkere banden en is daarom misschien meer geneigd om het remigratieplan te steunen.

Tot slot komen er steeds meer spontane migratiehuwelijken tot stand tussen Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse jongeren die in het land van herkomst op vakantie zijn, studeren of werken, en plaatselijke partners. Tenzij de economische kansen in Nederland enerzijds en in Turkije en Marokko anderzijds gelijkwaardiger worden, zien we het aantal migratiehuwelijken uit deze landen in de toekomst niet verder afnemen.

Dat geldt ook voor huwelijksmigratie uit Suriname en India. Migratiehuwelijken onder Hindoestaanse Nederlanders komen tot stand doordat mannen en vrouwen hun aantrekkingskracht als toegang tot Europa bewust uitspelen, of uit verliefdheid, waarbij besognes over de mogelijk onechte motieven van de partner en diens afhankelijkheid in Nederland alleen maar hinderen. Spontane migratiehuwelijken zijn niet weg te denken in een migrantengemeenschap die banden met het land van herkomst blijft houden.

Huwelijksmigratie onder vluchtelingengroepen: trouwen in de diaspora

Asiëlmigranten en hun nakomelingen uit het Midden-Oosten en Oost-Afrika willen meestal het liefst een partner van dezelfde cultuur. Potentiële partners van dezelfde herkomst komen ze in Nederland in hun dagelijkse leefomgeving niet zomaar tegen. De aantallen geschikte kandidaten zijn klein en trouwlustige mannen en vrouwen

vinden dat ze in Nederland weinig keuze hebben. Daarom richten velen zich (ook) op het buitenland, hoewel dat niet per se het land van herkomst hoeft te zijn. Asielmigranten zijn onderdeel van een gemeenschap in de diaspora. Hun huwelijken komen doorgaans tot stand via bemiddeling door derden: familieleden of kennissen. Het sociale netwerk van vluchtelingen omspannt de hele wereld: overal waar gemeenschappen van herkomstgenoten zijn. Zo ontstaan diasporahuwelijken, waarbij de partnern migranten uit een grote diversiteit van landen afkomstig zijn.

Een mogelijke motief waarom referenten in de diaspora een partner uit het herkomstland zoeken, is bijvoorbeeld de gedachte aan terugkeer in de toekomst, wanneer het herkomstland veilig is. Ook kunnen referenten in een Europees land het vooruitzicht op een Europese verblijfsvergunning uitspelen om als onaantrekkelijk beschouwde kenmerken op de huwelijksmarkt te compenseren. Dat betreft bij mannen een lage sociaal-economische status en bij vrouwen gezondheid, leeftijd en een uiterlijk dat in haar omgeving als onaantrekkelijk wordt beschouwd. Potentiële partners in het herkomstland en bijvoorbeeld in vluchtelingengemeenschappen in niet-westerse buurlanden van het herkomstland hebben ook belangstelling voor minder aantrekkelijke echtgenoten wanneer er een kans om te emigreren inzit.

Motieven van partnern migranten in het herkomstland en in andere niet-westerse landen om met man of vrouw uit Nederland te trouwen, zijn naast gezinsvorming vooral veiligheid en vrijheid. Betere kansen op een goede opleiding en werk (vooral voor vrouwen) vloeien rechtstreeks voort uit de grotere veiligheid en vrijheid die men in Europa meent te zullen hebben.

Ook bij vluchtelingen lijkt sprake te zijn van een effect van de aanscherping van de voorwaarden voor partnern migratie die in 2004 plaatsvond. De informanten geven aan dat tot 2004 – vóór de invoering van de inkomenseis – een migratiehuwelijk gemakkelijker haalbaar was. Ook de Wet inburgering in het buitenland (w1b), die voorschrijft dat aspirant-huwelijksmigranten voor het basisexamen inburgering in het buitenland moeten slagen voordat ze in aanmerking komen voor een inreisvisum, staat migratiehuwelijken uit het land van herkomst in de weg. Tot tien jaar geleden kwamen migratiehuwelijken met een partner uit het land van herkomst daarom vaker voor, volgens de geïnterviewden. Nu meer bezinning nodig is voordat men met een partner uit het buitenland trouwt, valt de geïnterviewden het hoge echtscheidingscijfer onder de gearrangeerde en gedwongen (migratie)huwelijken op. Daardoor stellen ouders zich tegenwoordig terughoudender op en zijn zowel ouders als jongeren ervan overtuigd geraakt dat een huwelijk met een herkomstgenoot uit Nederland (of een ander EU-land) te verkiezen is boven een huwelijk met een partner van verder weg.

Voor de toekomst verwachten we dat de verschillen tussen en binnen de vluchtelingengroepen zich duidelijk manifesteren als keuzes op de huwelijksmarkt. Wanneer de groep Nederlanders van Iraanse, Iraakse, Afghaanse en Somalische herkomst aangroeit en er meer beschikbare partners binnen Nederland en Europa zijn, hoeven minder mensen ‘noodgedwongen’ hun toevlucht te nemen tot een migratiehuwelijk met een partner uit een niet-westers land. Factoren als opleidingsniveau, religie en leefstijl die zorgen voor verschillende partnervoorkeuren en trajecten op de huwelijksmarkt, worden dan meer onderscheidend.

We verwachten dat alleenstaanden van de eerste en de anderhalfgeneratie vaker dan de tweede generatie voor een migratiehuwelijk zullen blijven kiezen, omdat hun banden met familieleden in het herkomstland en in vluchtelingengemeenschappen in de diaspora sterker zijn. Mannen met een lage sociaal-economische status en vrouwen die om een of andere reden als minder aantrekkelijk gelden, vinden op de huwelijksmarkt onder herkomstgenoten in niet-westerse buitenlanden meer mogelijkheden. Of zij aan de inkomenseis kunnen voldoen en de overige kosten van de migratie van hun partner kunnen dragen, zal bepalen of ze daadwerkelijk een migratiehuwelijk sluiten. Ook is het moeilijk te voorspellen hoe de druk vanuit het herkomstland om te emigreren via een huwelijk zich zal ontwikkelen; dit hangt samen met de mogelijkheden om als asielmigrant toegang tot een Europees land te krijgen.

Gemengde migratiehuwelijken: autochtone referenten hebben minder ervaring met migratie

Steeds meer autochtone Nederlanders gaan een relatie of huwelijk aan met een partner van buiten de EU. Er zijn duidelijke verschillen tussen de gemengde migratiehuwelijken van autochtone mannen en die van autochtone vrouwen. Dat verschil is vooral gelegen in het feit dat vrouwelijke referenten veel minder dan mannelijke referenten doelbewust op zoek lijken te gaan naar een partner van over de grens. De verschillen tussen 'bewust' en 'spontaan' tot stand gekomen migratiehuwelijken is verder uitgewerkt in paragraaf 5.5.

Ook in deze referentprofielen lijkt sprake te zijn van een uitwisseling van aantrekkelijke en minder aantrekkelijke kenmerken van de huwelijkskandidaten, waarbij de kans om via het huwelijk naar Europa te migreren een compensatie vormt voor minder aantrekkelijke bagage van de referent zoals een hogere leeftijd en/of een minder mooi uiterlijk (vooral voor vrouwen), een lage sociaal-economische positie (vooral voor mannen), een echtscheiding en kinderen uit een vorige relatie. Een nieuwe of betere kans op gezinsvorming is voor zowel referenten als huwelijksmigranten het belangrijkste motief om een migratiehuwelijk aan te gaan. Daarnaast hebben huwelijksmigranten motieven zoals het verbeteren van economische kansen of levensomstandigheden.

Over gemengde migratiehuwelijken bestaan veel stereotiepe en genderspecifieke beelden. Aan beide zijden van de grens bestaan (vaak uiterst negatieve en geseksualiseerde) vooroordelen over dit type relaties. Dat resulteert in een vaak afwijzende houding bij de familie, vrienden en collega's van de partners in een gemengd migratiehuwelijk. Beide partners worden gewaarschuwd voor de mogelijk slechte bedoelingen van hun partner van over de grens en voor de cultuurverschillen die het gemengde stel waarschijnlijk zullen opbreken, op de korte termijn of in de toekomst (wanneer het 'te laat' is). Zulke stereotiepe beeldvorming draagt ook bij aan twijfels bij de partners zelf.

Gemengde paren met een migratiehuwelijk hebben enigszins andere ervaringen met de migratieprocedure dan paren van herkomstgenoten. Autochtone referenten worden in de procedure doorgaans voor het eerst geconfronteerd met de beperkingen van de bewegingsvrijheid van migranten: het feit dat zij aan strenge voorwaarden moeten voldoen om naar Nederland te komen en zich hier te vestigen. Zij vinden dat onterecht en menen in het migratiebeleid en in de manier waarop de Immigratie- en Naturalisatiedienst

(IND) en andere instanties hun dossier behandelen de boodschap te ontwaren dat migranten in Nederland niet welkom zijn. Ze erkennen vaak het idee dat huwelijksmigranten van een bepaald type worden ontmoedigd om te komen: degenen in een gedwongen huwelijk en degenen met weinig kansen om in Nederland in economisch opzicht op eigen benen te staan. Daarom zien ze het nut van de leeftijdseis, inkomenseis en de verplichting om alvast Nederlands te leren in het buitenland wel in. Tegelijk herkennen ze zichzelf en hun partner niet in het beeld van de migratiehuwelijken die dienen te worden ontmoedigd. Daarom zijn ze vaak erg verontwaardigd over hindernissen die de migratieprocedure opwerpt, zelfs als die achteraf relatief gemakkelijk te overwinnen blijken.

5.5 Motieven voor het sluiten van een migratiehuwelijk

Bewust gezocht of spontaan tot stand gekomen

Wanneer we naar de motieven van referenten en huwelijksmigranten voor een migratiehuwelijk kijken, zien we daarin een patroon dat de verschillende referentprofielen overstijgt. Er is een belangrijk onderscheid tussen de motieven van enerzijds degenen die bewust op zoek gingen naar een partner van over de grens, en anderzijds degenen die spontaan verliefd werden tijdens de vakantie, de internationale studie of werkervaring van een van de partners.

Echt of vermeend tekort aan ideale vrouwen en mannen in de eigen omgeving

Degenen die bewust op zoek gaan naar een partner van over de grens optimaliseren daarmee hun kansen op gezinsvorming. Vaak ervaren zij in het land waarin ze wonen een kwantitatieve of een kwalitatieve *mismatch* op de huwelijksmarkt: er is niet genoeg keuze aan partners met de door hen gewenste kenmerken. Voor referenten uit de vluchtelingengroepen was een tekort aan beschikbare herkomstgenoten voor een huwelijk de reden om uit te kijken naar kandidaten wereldwijd, in de diaspora. In groepen waarin de absolute sekseratio min of meer in evenwicht is, speelt de kwalitatieve *mismatch* sterker op. Vooral hoogopgeleide vrouwen en laagopgeleide mannen blijven daardoor ‘over’ op de huwelijksmarkt. Dit wordt gevoeld op de huwelijksmarkt van etnische minderheden in Nederland, maar ook in de omgeving van de hoogopgeleide vrouwelijke huwelijksmigranten die met een Nederlandse man trouwen. Vrouwelijke huwelijksmigranten geven vaak aan dat ze in een man uit Nederland een partner hopen te treffen die – anders dan mannen in eigen land – hun vrouw de vrijheid en omstandigheden biedt om zich te ontplooien, en die een gelijkere verdeling van taken binnen en buitenshuis voorstaat. Hierin zit een potentieel conflict met hun referent verscholen. Veel mannelijke referenten, vooral laagopgeleide, willen een vrouw die de traditionele vrouwelijke rol op zich neemt in het huishouden en de opvoeding en verzorging van kinderen. Ze geven de voorkeur aan vrouwen uit een niet-westers land boven een vrouw die in het Westen is opgegroeid, omdat ze verwachten dat deze gemakkelijker de traditionele vrouwenrol op zich neemt. Voor mannen uit etnische minderheden hangt dat samen met een vrouw die dichterbij de ‘oorspronkelijke, eigen cultuur’ staat en die tot het netwerk van zijn familie in het land van herkomst behoort: een vrouw zoals hun moeder. Opvallend

genoeg trouwen autochtone mannen toch vaak met hoogopgeleide vrouwelijke huwelijksmigranten. Dat komt doordat deze hoogopgeleide vrouwen in eigen land ook last hebben van een tekort aan potentiële partners en doordat het leggen van vruchtbaar contact met een Nederlandse man een zekere beheersing van een West-Europese taal vereist.

Tweede kans is tweede keuze

Zeker wanneer sprake is van een krappe huwelijksmarkt leggen partners die om een of andere reden ‘tweede keuze’ zijn op de plaatselijke huwelijksmarkt het af in de concurrentiestrijd om een partner. In mannen en vrouwen die de wens hebben om te emigreren, vinden ze gewillige partners voor een migratiehuwelijk. Gescheiden zijn (met kinderen) is een aanleiding voor een ongunstige positie op de huwelijksmarkt die we bij alle referentprofielen zagen. Migratiehuwelijken zijn vaak ‘tweede kans’-huwelijken. Gescheiden mannen en vrouwen aan beide kanten van de grens zoeken bovendien in hun nieuwe partner meestal iemand die een heel ander profiel heeft dan de vorige, met wie ze teleurstellende ervaringen hebben. Beide redenen brengen gescheiden mannen en vrouwen ertoe de internationale huwelijksmarkt te betreden.

Transnationale familiebanden

Bewust zoekende referenten uit migrantengroepen hebben meestal een voorkeur voor een partner met dezelfde culturele achtergrond en vergelijkbare banden met het land van herkomst, uit het netwerk van de (groot)familie. Omdat de families van deze migranten transnationaal zijn, ligt een migratiehuwelijk in de lijn der verwachting. Een expliciete voorkeur voor een herkomstgenoot uit het land van herkomst zien we terug bij degenen met – al dan niet realistische – remigratieplannen. Een partner uit het land van herkomst staat op minder grote afstand van de samenleving waarin ze zich in de toekomst hopen te vestigen.

Autochtonen met een migratiehuwelijk die bewust op zoek gingen naar een buitenlandse partner willen juist niet met een herkomstgenoot trouwen. Dat heeft meestal te maken met een voorkeur voor partners met een bepaald uiterlijk of met bepaalde genderopvattingen die ze met partners van over de grens associëren. Een exotisch uiterlijk vindt niet iedereen aantrekkelijk: sommigen willen een partner die ‘anders’ is, maar die uiterlijk op hen lijkt.

Voor de paren van Turkse en Marokkaanse herkomst en die uit de vier grootste vluchtelingengroepen vormde de voorkeur voor een partner uit de omgeving van de familie in combinatie met een cultureel referentiekader waarin door de familie gearrangeerde huwelijken redelijk vanzelfsprekend zijn eveneens een sterk mechanisme dat migratiehuwelijken in de hand werkt. Dat is veel minder aan de orde bij gemengde paren met een migratiehuwelijk.

De categorie van ‘bewuste’ migratiehuwelijken blijft bestaan zolang er economische en demografische ongelijkheid bestaat, ofwel: zolang er een ‘markt’ voor is.

Kosmopolitische leefstijl

Migratiehuwelijken die toevallig tot stand zijn gekomen, zien we ook in de vier referent-profielen terug. Dit zijn vaak huwelijken van hoogopgeleiden met een kosmopolitische leefstijl, of van werknemers uit toeristische sector met internationale vakantiegeangers.

Gezinsvorming als belangrijkste motief

Terwijl alle paren in ons onderzoek aangeven dat het vinden van een geschikte partner en het stichten van een gezin met die partner de belangrijkste reden was om het migratiehuwelijk aan te gaan, speelt in spontane migratiehuwelijken liefde de meest prominente rol. Sommigen lijken zelfs 'tegen wil en dank' in een migratiehuwelijk terecht te zijn gekomen: ondanks het feit dat ze hun bedenkingen hadden over lange-afstandsrelaties, migratie en eventueel de oprechtheid van de motieven van de partner overwon de liefde alle tegenargumenten. Liefde lijkt overigens zonder problemen samen te kunnen gaan met andere motieven. Laagopgeleide huwelijksmigranten noemen onder andere de verbetering van hun levensstandaard en economisch perspectief als motief. Veiligheid was een ander thema, dat zowel de partners van autochtone Nederlanders als van referenten uit de vluchtelingengroepen als bijkomend argument aanhaalden, niet zozeer voor het huwelijk maar voor de vestiging van het paar in Nederland. Het aantal migratiehuwelijken die door toeval tot stand kwamen (bv. tijdens vakantie of op het werk), groeit en is niet weg te denken uit een geglobaliseerde samenleving.

5.6 Hoe migratiehuwelijken tot stand komen

Ontmoetingskanalen

Het verschil tussen migratiehuwelijken die bewust tot stand komen en die spontaan opbloeien, zien we vooral terug in de manier waarop de ontmoeting tussen de partners is verlopen. Op dit gebied is er een verschil tussen de migratiehuwelijken tussen herkomstgenoten enerzijds en de gemengde migratiehuwelijken anderzijds. In de gezinsvormingscultuur van mensen van Turkse en Marokkaanse herkomst en uit de vier grootste vluchtelingengroepen is het namelijk nog steeds heel gebruikelijk dat de familieleden van beide partners (in grote mate) de regie voeren. De huwelijken van referenten uit de etnische minderheden waarop we ons in dit onderzoek richtten, die bewust een partner uit het buitenland zochten, zijn doorgaans via bemiddeling van de familie tot stand gekomen. Het gearrangeerde migratiehuwelijk als aparte categorie en de invloed van familie op partnerkeuze komt aan het eind van deze paragraaf aan bod. Referenten uit de gemengde paren die bewust op zoek gingen naar een buitenlandse partner gaan op een andere manier te werk: zij leggen meestal contact via internet, soms via een commercieel bemiddelaar. Spontane migratiehuwelijken van referenten uit alle profielen komen op vergelijkbare manier tot stand: naar aanleiding van een toevallige ontmoeting tijdens vakantie, werkervaring of studie van een van de partners.

De internationale taal van de liefde

De partners van een spontaan migratiehuwelijk ontmoeten elkaar in de grote stad, in toeristische centra of op de werkvloer van een internationaal bedrijf. Het gaat dan vaak om twee hoogopgeleiden met een gelijkaardige, kosmopolitische leefstijl die daardoor in elkaars wereld terecht komen. De werknemers uit de toeristische sector zijn niet altijd hoogopgeleid, maar zijn door hun werk wel vertrouwd met verschillende culturen en ze beheersen Engels of een andere Europese taal waarin ze met toeristen (en dus ook met hun partner) communiceren. In deze laatste categorie zijn er partners die wel bewust op zoek zijn naar een Europese man of vrouw met het oog op een migratiehuwelijk en die hun baan benutten om in contact te komen met geschikte kandidaten. Hoewel er altijd een kans bestaat dat het hoofddoel van de huwelijksmigrant emigratie was en niet liefde, is dat het meest in strijd met het karakter van de spontane migratiehuwelijken. Zoiets blijft daarom eerder verborgen en is een permanente bron van twijfel bij de referent en diens omgeving. Ook de omgeving van de huwelijksmigrant in een spontaan migratiehuwelijk heeft meestal bedenkingen die te maken hebben met het feit dat hun kind naar een onbekende omgeving ver weg vertrekt, ergens waar het niet beschermd wordt door 'eigen' mensen.

Internet en International Marriage Brokers

Autochtone referenten die bewust naar een buitenlandse partner op zoek gaan, doen dat tegenwoordig meestal via internet. Daar zijn datingsites te vinden en *International Marriage Brokers* die op het arrangeren van dit soort huwelijken gericht zijn. Vooral autochtone mannen of hun partners zijn op deze manier in contact gekomen met de ander. Vrouwen die via deze weg als huwelijksmigrant naar Nederland komen, zijn opvallend vaak hoogopgeleid. Dat kan komen doordat vooral hoogopgeleide vrouwen door de kwalitatieve *mismatch* in eigen land gedreven worden zich op een man van over de grens te richten, maar ook doordat er om succesvol contact te leggen met een man uit West-Europa een zeker menselijk kapitaal nodig is waaronder (op zijn minst) goede beheersing van het Engels en handigheid met computers en ICT.

Door en voor de familie

Een derde type migratiehuwelijken, het gearrangeerde migratiehuwelijk, komt vooral doelbewust tot stand. Het onderscheid zich van de voorgaande twee types doordat familieleden van beide partners een actieve rol spelen in het tot stand brengen van het contact en het maken van afspraken die tot een huwelijk leiden. De mate van betrokkenheid van de familie kan flink variëren: op zijn minst organiseren de families de ontmoeting van twee potentiële partners, waarop de partners zelf de beslissing nemen. In de sterkste vorm gaat het om een gedwongen huwelijk. Daaronder verstaan we een huwelijk tegen de wensen van (een van) de partners in (vgl. Sterckx en Bouw 2005; Storms en Bartels 2008). In ons onderzoek kwamen we vooral gearrangeerde huwelijken tegen onder de paren van Turkse en Marokkaanse herkomst en paren uit de vluchtelingengroepen, maar het fenomeen komt ook in andere migrantengroepen voor, bijvoorbeeld bij Hindoestanen en Ghanezen. In deze etnische groepen behoort het gearrangeerde huwelijk tot het gewone culturele repertoire van huwelijksluiting.

Het gearrangeerde huwelijk wordt een migratiehuwelijk omdat het netwerk van de familie, waarvan een deel gemigreerd is, nu eenmaal transnationaal is.

In onze interviews met paren van Turkse en Marokkaanse herkomst en paren uit de vluchtelingengroepen merkten we dat actieve inmenging van de familie in het partnerkeuzeproces voor hen heel gewoon was. Dat ervaren de partners doorgaans dan ook niet als vervelend of onwenselijk. In de meeste gevallen gaf de referent aan dat hij wilde trouwen, waarna de familie in de eigen omgeving op zoek ging naar een geschikte echtgenote. Of de partners maken deel uit van elkaars familienetwerk en worden aan elkaar voorgesteld, het klikt en ze sluiten een huwelijk. Ook spraken we een aantal informanten uit de vluchtelingengroepen die (weliswaar pas nu hun huwelijk voorbij is) aangaven dat er door hun familie werd aangedrongen op een huwelijk, tegen hun eigen wensen in. Deze informanten hadden het gevoel zich niet tegen die (vooral emotionele) druk van de familie te kunnen verzetten en stemden in. Het gebrek aan medestanders in hun omgeving droeg in belangrijke mate bij aan het gevoel van machteloosheid van de betrokken informanten. In de interviews met paren van Turkse en Marokkaanse herkomst vonden we geen aanwijzingen voor huwelijksdwang. Dat wil niet zeggen dat dit in deze groepen niet voorkomt: in de hulpverlening aan slachtoffers van huwelijksdwang vormen jongeren van Turkse en Marokkaanse herkomst de grootste groep (Smits van Waesberghe et al. 2014). Organisaties gericht op deze doelgroep voeren de laatste jaren programma's rond huwelijksdwang en 'je eigen partnerkeuze maken'. Sleutelinformanten uit belangenorganisaties van minderheden en hulpverleners geven aan dat 'huwelijksdwang' een te beladen term is: de jongeren herkennen zich er niet in. Tegelijk hebben ze wel ervaring met door hun ouders gestelde grenzen aan hun zelfbeschikingsrecht inzake (liefdes)relaties en partnerkeuze.

Autonomie van jongeren ten opzichte van de familie is toegenomen

Alle sleutelinformanten geven aan dat een gearrangeerd migratiehuwelijk de laatste tien jaar steeds minder vanzelfsprekend is geworden. Dat komt voort uit de grotere autonomie van jongeren op huwelijksmarkt, ouders die zich terughoudender opstellen en verzwakkende banden met familie in het herkomstland.

In dat opzicht is het interessant te merken dat onze informanten van Turkse en Marokkaanse herkomst en die uit de vluchtelingengroepen die wel een migratiehuwelijk sloten bijna altijd van bemiddeling door de familie spreken. We kunnen dus stellen dat hoewel door de familie gearrangeerde huwelijken minder vaak voorkomen dan een jaar of tien geleden de transnationale grootfamilie nog steeds de grote facilitator van migratiehuwelijken onder Turken, Marokkanen en de vluchtelingengroepen is.

5.7 Ervaringen met de migratieprocedure

De migratieprocedure als grote gelijkmaker

Omdat alle huwelijksmigranten en referenten een formele migratieprocedure doormaken, zijn dit bij uitstek ook door alle paren gedeelde ervaringen.

De migratieprocedure is dus in zekere zin een 'gelijkmaker': er zijn vele wegen die tot huwelijksmigratie leiden en er bestaan verschillen in de leefsituaties van

huwelijksmigranten van verschillende herkomst, maar de ervaringen van paren met de migratieprocedure lijken vaak sterk op elkaar. Er zijn verschillen in die ervaringen naar gender en opleidingsniveau die de referentprofielen overstijgen. De kanttekening die we hierbij steeds moeten maken en die de lezer voor ogen dient te houden, is dat de paren die wij spraken degenen zijn die met succes de migratieprocedure doorliepen en eventuele obstakels die zij daarbij tegenkwamen op een of andere manier hebben overwonnen. Hierover gaan de hoofdstukken 3, 4 en 5.

Verschillen in ervaringen per referentprofiel

De Turkse en Marokkaanse paren noemden vooral de inkomenseis als obstakel voor de migratie van hun partner en in mindere mate de leeftijdseis en de kosten van het klaarstomen voor het basisexamen inburgering in het buitenland. De paren waarvan een van de partners een achtergrond als vluchteling heeft, noemden eveneens moeilijkheden om aan de inkomenseis te voldoen, maar spraken daarnaast vooral over problemen bij het aanleveren van de juiste documenten en het gebrek aan infrastructuur voor de voorbereiding op en het afleggen van het basisexamen (beide veroorzaakt door de situatie in hun land van herkomst). Voor de gemengde paren met een autochtone referent leken de voorwaarden voor partnermigratie een gemakkelijker te nemen hindernis dan voor de andere groepen. Toch tonen vooral autochtone en hoogopgeleide referenten en huwelijksmigranten zich verontwaardigd over het feit dat er hindernissen worden opgelegd. Ze stellen zich vooral vragen bij het niveau van de taalttest, de inhoud van de toets *Kennis van de Nederlandse samenleving* en de inkomenseis, die alleen het inkomen van de referent meerekent (alsof huwelijksmigranten niet kunnen bijdragen) en die te veel gericht is op het profiel van de referent als kostwinner met een vaste baan.

Verschillen in ervaringen van hoog- en laagopgeleiden

Bij de ervaringen van hoog- en laagopgeleide huwelijksmigranten zijn geen specifieke verschillen zichtbaar, behalve de verontwaardiging van een aantal paren met twee hoogopgeleide partners over de manier waarop ze zich door de Nederlandse instanties aangesproken voelen. Ze hebben het gevoel dat huwelijksmigranten systematisch worden onderschat, door het niveau van het examen, de inkomenseis (waarbij alleen wordt gekeken naar het inkomen van de referent) en de starheid waarmee de Nederlandse overheid zich aan de normen houdt.

Genderverschillen in ervaringen

Alle herkomstgroepen hebben duidelijk verschillende ervaringen tussen mannelijke en vrouwelijke huwelijksmigranten en referenten. Vrouwelijke referenten hebben vaker problemen met het voldoen aan de inkomenseis en hebben vaker negatieve ervaringen met betrekking tot de controle op schijnhuwelijken. Paren met een mannelijke referent en een vrouwelijke huwelijksmigrant hebben vaak problemen met het aanleveren van de juiste papieren.

Vooraf referenten van Turkse en Marokkaanse herkomst en met een asielachtergrond gaven aan moeilijk aan de inkomenseis te kunnen voldoen. Daarbij is de hoogte en vooral ook de duurzaamheid van het inkomen een probleem. Wanneer we vanuit

genderperspectief naar uitspraken met betrekking tot de inkomenseis kijken, valt op dat in de vier referentprofielen vooral vrouwen zeggen dat hun machtiging tot voorlopig verblijf (mvv) dreigde te worden afgewezen wegens onvoldoende duurzaam inkomen. Mannen geven over het algemeen aan dat de inkomenseis voor hen geen obstakel vormde. De bevinding dat vrouwen meer moeite hebben aan de inkomenseis te voldoen, is consistent met bevindingen uit eerder onderzoek (De Hart 2003; woDC 2009) en met het feit dat vrouwen in Nederland over het algemeen een minder stevige inkomenspositie hebben dan mannen. We verwachten dat in de huidige economische conjunctuur met hoge werkloosheid vooral de niet-westerse migranten en hun nakomelingen het moeilijk hebben om voldoende duurzaam inkomen voor een migratiehuwelijk te verwerven. De controle op schijnhuwelijken heeft op de informanten over het algemeen geen onuitwisbare indruk gemaakt. Bovendien is er verschil in wat de diverse informanten onder ‘controle op schijnhuwelijken’ rekenen. De een denkt terug aan een onderdeel van de mvv-aanvraag waarin bewijzen moeten worden voorgelegd dat het om een duurzame relatie gaat, de ander heeft een gesprek gehad met een IND-ambtenaar waarin naar dit soort bewijzen werd gevraagd, en een enkeling heeft een huisbezoek gehad van de Vreemdelingenpolitie. Als er sprake is van een negatieve ervaring, dan gaat het doorgaans om een vrouwelijke referent of een mannelijke huwelijksmigrant. Opvallend is dat vooral autochtone vrouwelijke referenten negatieve ervaringen met de controle op schijnhuwelijken hebben. Hun ergernis werd gewekt doordat ze deze overheidsbemoediging als een gebrek aan respect voor de privacy en als twijfel aan hun beoordelingsvermogen ervaren.

Problemen met papieren worden door alle paren regelmatig genoemd. Meldingen daarvan zijn van velerlei aard. Ook het sterk bureaucratische karakter van de migratieprocedure is voor bijna alle paren een bron van ergernis.

5.8 De leefsituatie van huwelijksmigranten

Het doel waarmee huwelijksmigranten naar Nederland komen – gezinsvorming – kleurt in belangrijke mate hun uitgangspositie wanneer ze eenmaal zijn aangekomen. Huwelijksmigranten verschillen van migranten die met een ander motief naar Nederland komen; ze zijn volwassen wanneer ze deze stap zetten en hebben hun socialisatie en eventuele opleiding in een ander land afgerond. Dat heeft gevolgen voor het tempo waarin ze de Nederlandse taal oppikken, zich aanpassen en aansluiting bij de arbeidsmarkt vinden. Ze zijn niet helemaal ‘alleen’ wanneer ze in Nederland arriveren: ze hebben een referent die hier al langer is gevestigd en die hen (in elk geval in theorie) kan opvangen en wegwijs maken in hun nieuwe land. De afhankelijkheidsrelatie tussen referent en huwelijksmigrant leidt ook tot onvrede en spanningen. Tot slot wedijvert het nieuwe gezin en alles wat daarbij komt kijken al snel met de vereisten van hun integratie in en aansluiting met Nederland: taallessen volgen, contacten leggen, een nieuw netwerk opbouwen, een baan op niveau vinden. Voor vrouwen, die het leeuwendeel van de huwelijksmigranten uitmaken, geldt dit laatste sterker dan voor mannen.

Moeilijk begin

De migratie zorgt ervoor dat huwelijksmigrant en referent onder heel specifieke omstandigheden hun gezamenlijke leven beginnen. De huwelijksmigrant is namelijk de eerste maanden tot jaren na aankomst in Nederland uiterst afhankelijk van de referent op juridisch, financieel, sociaal en emotioneel vlak. In de fase voorafgaand aan de migratie trokken huwelijksmigrant en referent samen op tegen de krachten die hun samen zijn tegenwerkten: afstand, scepsis van familie en vrienden, de IND. Wanneer de migratie achter de rug is, pakt de referent al snel het leven in Nederland weer op en vallen veel huwelijksmigranten in een gat. Ze hebben (nog) weinig te doen, kennen de taal en de weg in Nederland (nog) niet: ze vervelen zich en voelen zich vaak alleen en gedesoriënteerd. Een nieuw leven in Nederland is er niet op stel en sprong, dat moet worden opgebouwd en dat is voor de migrant een relatief eenzame onderneming.

De afhankelijkheid van de huwelijksmigrant heeft invloed op de relatie tussen de partners. Vooral voor hoogopgeleide huwelijksmigranten die de relatie op basis van gelijkwaardigheid begonnen of die een baan, een statuspositie of een druk sociaal leven achterlaten, is de transitie groot. Ze voelen zich hier 'als een kind': ze moeten hun beeld bijstellen over wie ze zijn en wat ze in het leven kunnen bereiken. Referenten zijn bereid en voorbereid om hun partner na aankomst te steunen, maar velen onderschatten de verantwoordelijkheid en vooral de duur ervan. Deze referenten ergeren zich (soms) aan de afhankelijkheid van hun partner: ze zeggen 'er een kind bij te hebben'. Er is een duidelijke genderdynamiek aanwezig in de problemen die partners met de afhankelijkheid van de huwelijksmigrant zeggen te hebben. In ieder geval kent een migratiehuwelijk kort na de migratie verschillende bronnen van spanningen, en de afhankelijkheid van de huwelijksmigrant en de zwaarwegende verantwoordelijkheid van de referent zijn daarin prominent. Daarnaast maken cultuurverschillen tussen westers en niet-westers opgegroeide partners het verhaal nog complexer, evenals eventuele financiële problemen. Conflicten lopen soms hoog op, maar uit elkaar gaan is meestal geen voor de hand liggende optie. Ten eerste is de huwelijksmigrant voor zijn of haar verblijfsrecht genoopt met de referent samen te blijven. Er zijn huwelijksmigranten die om die reden de rit 'uitzitten' tot ze na drie tot vijf jaar in aanmerking komen voor zelfstandig verblijf. En er zijn referenten die uit verantwoordelijkheidsgevoel formeel met de huwelijksmigrant samen blijven, omdat ze hem of haar een verblijfsvergunning gunnen. Economische afhankelijkheid en een taboe op echtscheiding in bepaalde culturen zorgen er ten slotte voor dat paren ook in zeer moeilijke omstandigheden bij elkaar blijven.

Opvallend veel paren krijgen kort na de aankomst van de huwelijksmigrant een kind. Dat is onder andere te verklaren doordat het paar zich in de fase van gezinsvorming bevindt. Voor sommige vrouwelijke huwelijksmigranten is snel zwanger worden een strategie om de eerste moeilijke periode na de migratie door te komen. Met een baby of peuter om voor te zorgen, zijn ze echter terug bij af voor wat betreft de Nederlandse taal leren, een baan vinden, sociale contacten leggen en het verzelfstandigen ten opzichte van de referent. Een kind dat al naar school gaat, vormt juist meestal een sterke impuls voor de integratie van de huwelijksmigrant: op school ontmoeten ze andere ouders en zijn ze gedwongen Nederlands te spreken. Ook doen ouders met het oog op de kansen voor hun kind inspanningen op het gebied van integratie die ze voor zichzelf niet

of moeilijk kunnen opbrengen. Kinderen kunnen daarom zowel rem als drijfveer van integratie zijn. Hierover gaat hoofdstuk 6.

Moeilijke aansluiting op de arbeidsmarkt

De positieverwerving van huwelijksmigranten op de arbeidsmarkt verloopt moeizaam. Dit geldt zeker voor vrouwelijke huwelijksmigranten van Turkse en Marokkaanse herkomst en uit de vluchtelinggroepen. Huwelijksmigranten uit andere landen hebben vaker werk, maar een baan vinden die op het opleidingsniveau aansluit, is voor weinigen weggelegd. Diverse factoren zijn van invloed op de achterblijvende arbeidsmarktpositie van huwelijksmigranten. Het feit dat ze vaak op wat latere leeftijd naar Nederland komen, vormt geen goede startpositie. De Nederlandse taal is een obstakel en buitenlandse diploma's worden laag gewaardeerd. Een opleiding in Nederland volgen, is niet gemakkelijk: de kosten zijn hoog, soms wordt men niet toegelaten of ontbreekt de tijd omdat men moet werken of een baan moet zoeken. Tussen mannelijke en vrouwelijke huwelijksmigranten bestaan grote verschillen. De mannen hebben in vergelijking met andere migranten opmerkelijk vaak werk, voor vrouwelijke huwelijksmigranten geldt juist het tegenovergestelde. Typische rolverwachtingen lijken hierbij van belang. De man is degene die de rol als kostwinner op zich neemt en actief naar werk zoekt en daar niet al te kieskeurig over is, onder andere omdat het huishoudensinkomen op peil moet zijn. Vrouwen hebben het moederschap als levensvulling; bij sommige groepen omdat dit nauw aansluit op de wederzijdse verwachtingen over man-vrouwrollen, bij andere groepen vanwege het feit dat vrouwen moeizaam aan het werk komen of geen baan kunnen vinden die aansluit op het opleidingsniveau en het moederschap vrouwen dan een alternatieve kans op status biedt.

De betekenis van de referent voor de positieverwerving van huwelijksmigranten is erg verschillend. Uit de kwantitatieve analyses in dit onderzoek blijkt vooral het opleidingsniveau van de referent van belang te zijn. Lageropgeleide referenten missen waarschijnlijk de netwerken en mogelijkheden om hun partner aan werk te helpen en zijn gemiddeld gesproken minder geneigd om arbeidsparticipatie van vrouwen te stimuleren. De verscheidenheid is groot, want ook de financiële draagkracht van een huishouden is in dit kader relevant. Of de referent een autochtone Nederlander is, blijkt weinig verschil te maken volgens de kwantitatieve analyse. Hier spelen waarschijnlijk traditionele opvattingen van de referent, voldoende financiële middelen binnen het huishouden en het ontbreken van mogelijkheden van de referent om de vaak hogeropgeleide huwelijksmigrant aan het werk te helpen. De analyses laten zien dat autochtone referenten wel een gunstig effect op de Nederlandse taalbeheersing en de sociale contacten met autochtone Nederlanders hebben. Een van de hypothesen in dit onderzoek was dat de referent een stimulans voor de huwelijksmigrant zou zijn. Voor de positie op de arbeidsmarkt lijkt deze hypothese niet op te gaan. Dit geldt in het bijzonder voor de positie van vrouwelijke huwelijksmigranten en de kans om een gunstig beroepsniveau te realiseren. Hierover gaat hoofdstuk 7.

Sociale integratie

Voor het welbevinden en het zich thuis voelen van huwelijksmigranten is het van groot belang dat ze in Nederland zelf sociale contacten leggen, dat ze vrienden binnen en buiten het netwerk van hun partner maken. Tegelijkertijd is het inherent aan migratie dat mensen hun vrienden en familieleden achterlaten om elders opnieuw te beginnen. Het is daarom bijna onvermijdelijk dat iemand die recent is gemigreerd zich af en toe eenzaam voelt en zijn of haar dierbaren mist. Huwelijksmigranten hebben ook op dit gebied een voordeel in Nederland: hun partner is hier al langer gevestigd en heeft misschien al een sociaal netwerk opgebouwd waarbij de huwelijksmigrant kan 'aanhaken'. Er zijn grote verschillen tussen de referentprofielen voor wat betreft de ontvangstcultuur waarin de huwelijksmigranten terechtkomen..

Kort na de migratie speelt voor de meeste huwelijksmigranten van buiten de EU de verplichting tot inburgeren. Men kan op verschillende manieren aan die verplichting voldoen. De meeste huwelijksmigranten in ons onderzoek volgden lessen of een inburgeringscursus. Ze waren doorgaans blij dat de inburgeringscursus hun een doel en een dagbesteding biedt in een periode die gekenmerkt wordt door ledigheid en verveling. Ook is de cursus een bron van sociale contacten: het begin van een eigen netwerk buiten de invloedssfeer van de partner. De huwelijksmigranten vinden Nederlands leren heel belangrijk, maar zijn minder tevreden over de kwaliteit van het aangeboden taalonderwijs. De huwelijksmigranten en referenten zouden graag meer maatwerk zien, bijvoorbeeld met het oog op begeleiding naar de arbeidsmarkt. De inburgering 'nieuwe stijl' die per 1 januari 2013 is ingevoerd, voorziet in die behoefte naar meer diversiteit. Maar de hoge kosten die de inburgeraars voortaan zelf moeten opbrengen, leiden er vermoedelijk toe dat het minst vermogende segment onder de huwelijksmigranten het zelf probeert op te lossen met thuisstudie en hulp van de referent. Daarbij gaan de positieve effecten van een dagbesteding buitenshuis en de sociale functie van de inburgering verloren.

Beheersing van de Nederlandse taal is vooral in formele situaties steeds vaker een basisvereiste voor participatie, bijvoorbeeld voor het vinden van werk (op alle niveaus) en contact met instanties. In informele situaties is Nederlands spreken een grote troef. Geen Nederlands kunnen spreken is een aanzienlijke belemmering voor het leggen van contacten met autochtonen, maar ook met andere buitenlanders, tenzij dat hoogopgeleiden zijn: zij spreken over het algemeen goed Engels, waardoor de motivatie om beter Nederlands te leren soms ontbreekt.

Huwelijksmigranten van Turkse en Marokkaanse herkomst zeggen weinig om te gaan met autochtone Nederlanders, behalve met 'functionele' contacten op het werk of op de school van de kinderen. Ze zeggen daar ook niet bijzonder veel behoefte aan te hebben. Huwelijksmigranten met een autochtone partner hebben (zoals verwacht) het vaakst een divers sociaal netwerk, met daarin ook autochtonen. Toch zeggen ook zij vaak gemakkelijker aansluiting te vinden bij andere buitenlanders die in Nederland leven. Met hen is het gemakkelijker praten, omdat men de ervaringen van migratie, moeizaam communiceren (in het Nederlands) en 'vreemdeling zijn' deelt. Andere, wat langer gevestigde migranten weten vaak beter (dan autochtonen) informatie en steun te bieden, toegesneden op de behoeften van de huwelijksmigranten.

Tot slot zijn er huwelijksmigranten die noch met herkomstgenoten, noch met autochtonen veel contact hebben. Sociaal isolement is een reëel risico. Een eigen sociaal netwerk opbouwen is heel belangrijk voor de huwelijksmigrant in het proces van verzelfstandigen ten opzichte van de referent. Af en toe hoorden we in onze interviews over referenten die de huwelijksmigrant (on)bewust ontmoedigden om eigen sociale contacten op te bouwen, of dat zelfs actief tegenhielden: een eigen sociaal netwerk betekent mogelijk controleverlies voor de referent en nieuwe horizons voor de huwelijksmigrant. Hierover gaat hoofdstuk 8.

De donkere kanten van huwelijksmigratie

Mannen en vrouwen in een migratiehuwelijk lopen een groter risico om slachtoffer te worden van huiselijk geweld, eergeerelateerd geweld, achterlating, misbruik, uitbuiting en kindervervalsing. Dat komt doordat verschillende factoren die inherent zijn aan huwelijksmigratie hen kwetsbaar maken. In de eerste plaats is dat de afhankelijkheidsrelatie tussen huwelijksmigrant en referent, waarbij de laatste macht kan hebben over de eerste. Beschermende factoren zoals een eigen sociaal netwerk en een eigen inkomen ontbreken vaak, zeker in de eerste periode na de migratie.

De migratie, aanpassingsmoeilijkheden, werkloosheid en financiële problemen, (te) snel een kind krijgen: de eerste gezamenlijke jaren van het paar kent talloze bronnen van stress en spanningen die een katalysator voor huiselijk geweld kunnen vormen. Door de grote afhankelijkheid van de huwelijksmigrant op juridisch en financieel gebied zijn de partners als het ware ‘gedwongen’ om bij elkaar te blijven, wat het risico dat conflicten escaleren tot huiselijk geweld enorm vergroot. Dreigen met het laten uitzetten, terugsturen, achterlaten in het land van herkomst en het ontnemen van de toegang tot de kinderen zijn veelgebruikte manieren waarop huwelijksmigranten mishandeld worden. Hoe vaak en hoeveel migratiehuwelijken in huiselijk geweld uitmonden, is niet bekend, maar vaststaat dat huwelijksmigratie een risicofactor is. Hierover gaat hoofdstuk 9.

5.9 Factoren die de leefsituatie van huwelijksmigranten bepalen

Verschillen in de leefsituatie van mannelijke en vrouwelijke huwelijksmigranten

Gezinsvorming is een levensfase waarin over het algemeen (ongeacht de etnische herkomst van de betrokkenen) genderverschillen sterk aan de oppervlakte komen. Meestal gaat deze fase voor vrouwen gepaard met het zich – op zijn minst tijdelijk en gedeeltelijk – terugtrekken van de arbeidsmarkt. Uit de cijfers met betrekking tot de arbeidsparticipatie van huwelijksmigranten konden we grote verschillen tussen mannen en vrouwen opmaken. Mannelijke huwelijksmigranten zijn veel vaker aan het werk (zij het vaak op elementair niveau) dan vrouwelijke huwelijksmigranten. Vrouwelijke huwelijksmigranten van Turkse en Marokkaanse herkomst en uit de vluchtelingengroepen zijn vaak niet actief in een betaalde baan. De vrouwelijke huwelijksmigranten die met een autochtone Nederlandse man getrouwd zijn, zijn daarentegen vaker aan het werk.

Huwelijksmigratie kent een interessante genderdynamiek die tot grote verschillen in de leefsituatie en vooral de sociaal-economische positie van huishoudens van

huwelijksmigranten en hun partners leidt. In veel culturen geldt het moederschap als legitiem alternatief voor een actieve rol op het gebied van werk en inkomen. Naarmate vrouwen hogeropgeleid zijn, geldt het moederschap minder als ultiem levensdoel voor vrouwen. Toch zien we dat voor vrouwelijke huwelijksmigranten in alle herkomstgroepen de moeilijke aansluiting bij de arbeidsmarkt ertoe leidt dat men zich geheel of gedeeltelijk op het leven als ‘thuisblijfmoeder’ heroriënteert. Dat gaat vooral voor de hoogopgeleide vrouwen niet zonder spijt en pijn. Vrouwelijke referenten daarentegen zouden vaak wel een stapje terug willen doen wanneer er kinderen komen, maar voelen zich omwille van de inkomenseis en het feit dat hun partner vaak niets of weinig verdient, genoodzaakt in een omvangrijkere baan te blijven werken dan ze zouden wensen. Voor mannelijke huwelijksmigranten is de gezinsvorming een aanjager voor het vinden en accepteren van werk. Ze zijn geneigd (en worden ook niet zelden door hun partner en haar omgeving onder druk gezet) om koste wat het kost aan het huishoudinkomen bij te dragen. Ze accepteren daarom banen onder hun niveau of waarmee ze niet gelukkig zijn, om hun rol als kostwinner te vervullen. Als dat niet lukt, wordt van hen gevraagd meer in het huishouden en de zorg voor de kinderen bij te dragen. Mannelijke referenten hebben meer dan vrouwelijke een gevestigde positie op de arbeidsmarkt en een stabiel inkomen. Voor hen verandert er dan ook (in verhouding) weinig.

Een migratiehuwelijk betekent voor de meeste paren waarbij de man de huwelijksmigrant is een (op zijn minst tijdelijke) omkering van de traditionele genderverhoudingen. Dat kan spanningen tussen de partners opleveren. In een aantal gevallen lijkt omwille van de moeizamere positieverwerving van huwelijksmigranten op de arbeidsmarkt die omkering langer aan te houden dan de partners hadden verwacht. Voor paren waarbij de vrouw de huwelijksmigrant is, betekent de migratie een bevestiging en versterking van de traditionele genderverhoudingen. Daar zijn vrouwen die voor hun migratie een zelfstandig bestaan hadden vaak niet gelukkig mee. Tot slot zijn er vrouwen die hadden gehoopt een gelijkwaardigere relatie te kunnen realiseren dan in hun herkomstland mogelijk is door met een man uit Nederland te trouwen. Ze hoopten zich in Nederland verder te kunnen ontplooien. Zij zijn vaak erg teleurgesteld in hun daadwerkelijke kansen. Vooral wanneer vrouwelijke huwelijksmigranten kinderen krijgen vóórdat ze klaar zijn met hun inburgering en het vinden van aansluiting op de arbeidsmarkt is er weinig perspectief dat ze hun afhankelijkheidspositie zullen ontgroeien. Bovendien zijn er referenten die pogingen van hun vrouw om zelfstandiger te worden ontmoedigen of tegenwerken. De grote (sociaal-economische) afhankelijkheid van de mannelijke referent maakt deze vrouwen erg kwetsbaar voor huiselijk geweld en andere excessen van een negatieve partnerrelatie.

Verschillende ontvangstcultuur

Belangrijke verschillen in de leefsituatie van huwelijksmigranten van verschillende herkomst komen voort uit de verschillende sociale inbedding van de referenten in Nederland. We stellen dat er per referentprofiel sprake is van verschillende ontvangstculturen. De sociale omgeving waarin de huwelijksmigranten terechtkomen, beïnvloedt hun leven in de eerste maanden en jaren in Nederland in sterke mate: hoe ze worden

opgevangen, of ze zich thuis voelen, hun kansen op de arbeidsmarkt en beslissingen over hoe ze hun gezinsleven vormgeven.

De gevestigde minderheden: van meet af aan vertrouwd

Huwelijksmigranten uit de herkomstlanden van de gevestigde minderheden komen vaak terecht in een sociale omgeving met veel herkomstgenoten die hun oorsprong in hetzelfde gebied hebben. Bovendien trouwen velen met een partner uit de naaste omgeving van de familie, waardoor transnationale partners en hun families doorgaans goede bekenden of zelfs verwanten van elkaar zijn. De afstand van de huwelijksmigrant tot de schoonfamilie is daarom meestal klein. Vooral huwelijksmigranten van Turkse herkomst wonen vaak enkele maanden tot jaren in bij hun schoonouders. Deze situatie zorgt ervoor dat huwelijksmigranten uit Turkije en Marokko die met een herkomstgenoot getrouwd zijn in letterlijke zin zelden eenzaam zijn. Toch zeggen ze zich in het begin soms 'alleen' te hebben gevoeld, omdat ze in het huis van de schoonfamilie wonen. De opstelling van de schoonfamilie jegens de huwelijksmigrant is sterk bepalend in hun leefsituatie gedurende de eerste jaren na de migratie. De ene schoonfamilie neemt de taak op zich om de huwelijksmigrant op te vangen en wegwijs te maken in Nederland, en stimuleert hem of haar om zelfstandig te worden. De andere schoonfamilie wil een stevige grip houden op de huwelijksmigrant en houdt deze binnenshuis of zet hem of haar in als goedkope werkkracht ten dienste van de familie. Volgens sleutelinformanten zou er naar aanleiding van (wederom) slechte ervaringen in het verleden steeds vaker afstand in de relatie tussen schoonouders en huwelijksmigrant worden ingebouwd. De huwelijksmigrant stelt tijdens de huwelijksonderhandelingen als eis dat het paar in een eigen huis gaat wonen, letterlijk op afstand van de schoonfamilie, en de schoonouders stellen zich terughoudender op, vragen minder dienstbaarheid van schoonzoons en -dochters, maar stimuleren deze om te integreren in Nederland en snel zelfstandig te worden. We zien over het algemeen dat huwelijksmigranten het bij toetreding tot de Nederlandse arbeidsmarkt in belangrijke mate moeten hebben van hun sociaal kapitaal, in de vorm van sociale contacten uit het netwerk van de referent of uit een nog te vormen eigen netwerk. Huwelijksmigranten met een referent uit de gevestigde minderheden kunnen daarbij soms profiteren van het etnisch ondernemerschap van hun groep. Ondernemers van Turkse herkomst in Nederland en huwelijksmigranten profiteren van de korte afstand tot elkaar: de ondernemers vinden in huwelijksmigranten goedkoop, beschikbaar, Turks sprekend personeel en de huwelijksmigranten krijgen de kans om werk te vinden.

De vluchtelingengroepen: relatief geïsoleerd

Huwelijksmigranten uit de vluchtelingengroepen komen in heel uiteenlopende situaties terecht, afhankelijk van of hun referent veel of weinig familie in Nederland heeft. Degenen die een grote schoonfamilie aantreffen, hebben ervaringen die op die van de huwelijksmigranten uit Turkije en Marokko lijken. Huwelijksmigranten van Turkse en Marokkaanse herkomst en uit de vluchtelingengroepen hebben gemeen dat zij uit een sterk familiegerichte cultuur komen. Voor de huwelijksmigranten betekent dat dat ze – indien de referent familie in Nederland heeft – in een omvangrijke en aanwezige

schoonfamilie terechtkomen. De gezinsindividualisering is in deze etnische groepen minder sterk dan onder autochtone Nederlanders en dat uit zich in een veel nader samenleven van de generaties. Er zijn dan veel mensen in de naaste omgeving die dezelfde taal spreken en zich op een positieve of negatieve manier met je bemoeien. Positief is dat men wordt opgevangen door bekenden (vaak zelfs verwanten) die dezelfde taal spreken en die de huwelijksmigrant op sleeptouw kunnen nemen. Negatief is de doorgaans sterke sociale controle en bemoeienis van de schoonouders met het leven van het pasgetrouwde stel en vooral met de bruid.

Er zijn ook veel referenten met een vluchtelingenachtergrond die geen familie in Nederland hebben. Die zijn zelf vaak ook relatief eenzaam. Een partner brengt daarin verlichting, maar vervolgens zijn man en vrouw zeer sterk op elkaar aangewezen voor emotionele steun en gezelschap.

Huwelijksmigranten uit de vluchtelingengroepen komen op sociaal-economisch gebied vaak in relatief zwakke milieus terecht. Ze beschikken meestal over weinig nuttige sociale contacten die hen zouden kunnen helpen bij hun positieverwerving op de arbeidsmarkt. In individuele gevallen kunnen ook huwelijksmigranten uit de vluchtelingengroepen van het sterke sociale kapitaal van mensen in hun naaste omgeving of die van de referent profiteren, bijvoorbeeld mensen die werkzaam zijn in de sociale sector (die gericht is op het ondersteunen van vluchtelingen) of ondernemers die ruimte voor personeel hebben.

Huwelijksmigranten met een autochtone referent: kansen op integratie

Huwelijksmigranten met een autochtone referent komen het vaakst terecht in een situatie waarin er weinig herkomstgenoten in de omgeving zijn. En de herkomstgenoten die er zijn, zijn vaak niet helemaal 'van de juiste soort': van een andere etnische of religieuze groep, een andere sociale klasse, opleidingsniveau of politieke factie. Daardoor voelen de huwelijksmigranten zich er weinig mee verbonden. De buitenlandse partners van autochtone Nederlanders voelen zich daarom het vaakst letterlijk en figuurlijk 'de enige' in hun naaste omgeving met een vergelijkbare situatie het vaakst een buitenstaander in hun naaste omgeving. Er zijn wel ontmoetingsplekken voor migranten van bepaalde herkomstgroepen. Ook vinden gemengde paren met een specifieke mix van achtergronden elkaar (bv. autochtone vrouwen met een Turkse man of autochtone mannen met een Thaise vrouw). Contact met andere gemengde stellen (al dan niet) met een buitenlandse partner van dezelfde herkomst is een bron van herkenning en steun, ook voor de referent.

Bij de leefsituatie van huwelijksmigranten in een gemengd migratiehuwelijk kan men zich afvragen of een autochtone referent een voordeel oplevert ten opzichte van een referent die zelf een verleden heeft als migrant of nakomeling van migranten. Dat zouden we wel verwachten voor wat betreft het verwerven van de Nederlandse taal, contacten met Nederlanders en (daaruit voortvloeiend) het verwerven van een betere sociaal-economische positie. Wat betreft de eerste twee aspecten lijkt er wel sprake van een gunstig effect van een autochtone referent te zijn: huwelijksmigranten met een autochtone referent hebben meer Nederlandse contacten en spreken in het dagelijks leven vaker Nederlands. Aan de andere kant doen partners van autochtone Nederlanders

het niet overweldigend beter op de arbeidsmarkt dan andere huwelijksmigranten. Hier blijkt het opleidingsniveau van de partners een belangrijke rol te spelen: als dat overeenkomt, is de kans groter dat de referent beschikt over bruikbare contacten die de huwelijksmigrant toegang tot een baan (op het juiste niveau) bieden. Als er een groot verschil is tussen de partners wat betreft opleidingsniveau ligt het niet voor de hand dat een autochtone referent toegevoegde waarde heeft bij het vinden van werk. Ook voor het wegwijs worden in Nederland is men niet altijd beter af met een autochtone partner. Deze heeft vaak weinig inzicht in de leefwereld van een migrant en de problemen en frustraties waarmee de huwelijksmigrant tijdens zijn integratieproces te maken krijgt. Ook heeft de autochtone referent niet altijd het soort kapitaal en netwerk dat kansen aan de huwelijksmigrant biedt. Personen met eigen migratie-ervaringen kunnen daarin vaak beter steun bieden.

Verschillen in de leefsituatie van hoog- en laagopgeleide huwelijksmigranten

We zouden verwachten dat hoogopgeleide huwelijksmigranten op alle gebieden een betere uitgangspositie dan laagopgeleiden hebben om in Nederland een nieuw leven te beginnen. Objectief gezien hebben ze misschien betere kansen, maar de migratie blijkt voor alle huwelijksmigranten een aanzienlijke terugslag te zijn geweest op gebied van loopbaan, inkomen en statusverwerving. Vrijwel iedereen moest de verwachtingen over de eigen carrière aanzienlijk (naar beneden) bijstellen.

Die transitie bleek groter voor de hoogopgeleiden. In de eerste plaats anticipeerden ze veel minder op de statusdaling die op hun migratie volgde. Ze verwachtten met hun diploma's en werkervaring hun loopbaan te kunnen voortzetten in Nederland. Dat blijkt helemaal niet vanzelfsprekend te zijn: diploma's en werkervaring worden in Nederland bijna nooit erkend op hetzelfde niveau als in het land van herkomst. Zij verwachtten vóór hun migratie ook met Engels 'overall terecht te kunnen' in Nederland. Maar dan blijkt er een groot verschil te zijn tussen vakantie of tijdelijk verblijf in Nederland en hier leven: om hier te werken, contacten te maken en te communiceren met allerlei instanties is de beheersing van het Nederlands een eerste vereiste. Tegelijk ondervinden hoogopgeleide huwelijksmigranten met een hoogopgeleide partner weinig noodzaak om in vrijetijdscontacten een andere taal dan Engels te gebruiken.

Laagopgeleiden hebben het ook moeilijk om een goede positie op de arbeidsmarkt te verwerven. Opvallend veel huwelijksmigranten werken op een uiterst laag of elementair beroepsniveau, met navenant inkomen. Aan de andere kant zijn de arbeidsomstandigheden en -voorwaarden op dit niveau meestal beter dan in het land van herkomst. Aangezien de laagopgeleide migranten ook in hun land van herkomst geen perspectief op een flinke sociale stijging hadden, valt de situatie waarin ze terecht komen in Nederland voor hen eerder mee.

De invloed van een familiegerichte cultuur

Het is opvallend dat een groot deel van de huwelijksmigranten uit een islamitisch land afkomstig is. Deze huwelijksmigranten zijn in veel gevallen getrouwd met herkomstgenoten die zich eerder in Nederland hebben gevestigd. De migratiehuwelijken van herkomstgenoten die in Nederland het meest voorkomen – met betrokkenen van

Turkse, Marokkaanse, Hindoestaans-Surinaamse (moslims en hindoes), Iraanse, Iraakse, Afghaanse en Somalische herkomst – delen het feit dat ze tot stand komen in een culturele context waarin familiebanden sterk zijn. Loyaliteit aan oudere familieleden, solidariteit binnen de familie en de eer of goede naam van de familie spelen in de motivaties van mensen uit deze culturen meestal een heel belangrijke rol. Het een en ander heeft ertoe geleid dat in de maatschappelijke en politieke beeldvorming een link wordt gelegd tussen huwelijksmigratie en (islamitische) collectivistische culturen. Migratiehuwelijken worden ook gemakkelijk vereenzelvigd met andere kenmerken van de gezinsvormingscultuur van deze groepen, zoals gearrangeerde huwelijken, familiehuwelijken en laakbare fenomenen zoals huwelijksdwang, eengerelateerd geweld, achterlating (in het herkomstland) en huwelijkse gevangenschap. Er bestaat in dit opzicht een zekere bezorgdheid, vooral met betrekking tot vrouwen uit islamitische culturen die in een migratiehuwelijk bijzonder kwetsbaar zouden zijn voor deze excessen van de patriarchale familieverbanden die eigen zijn aan hun cultuur. Een vraag die daaruit voortkomt, is of vrouwen in een gearrangeerd migratiehuwelijk kwetsbaarder zijn voor wantoestanden in de leefsituatie na de migratie van de huwelijksmigrant naar Nederland.

Uit ons onderzoek blijkt in de eerste plaats dat niet alle migratiehuwelijken tussen partners van Turkse en Marokkaanse herkomst of uit de vluchtelingengroepen familiehuwelijken zijn, noch dat alle migratiehuwelijken tot stand kwamen onder druk van de familie. Eveneens blijkt dat gearrangeerde huwelijken zeker niet per definitie ongelukkig worden. We interviewden partners in een gearrangeerd migratiehuwelijk die erg tevreden zijn met elkaar. Tegelijk is de ervaring uit eerder onderzoek dat mensen in een slecht huwelijk – en zeker na een echtscheiding – de rol van de familie opnieuw evalueren. Vaststaat dat er wel degelijk sprake kan zijn van (zware) druk van de familie om een huwelijk tot stand te brengen of in stand te houden.

In paragraaf 5.8 stelden we vast dat huwelijksmigranten kwetsbaarder zijn voor misstanden in hun relaties met de referent en diens familie. Vrouwen zijn om diverse redenen ook kwetsbaarder dan mannen. Dat komt doordat hun afhankelijkheid van de referent doorgaans groter is dan die van mannelijke huwelijksmigranten. Daardoor zijn zij minder in staat om uit een mislukt huwelijk te stappen. Tot slot zijn er aanwijzingen dat de familiegerichte cultuur waarin veel paren uit de door ons onderzochte minderheden leven, bijdraagt aan het fenomeen ‘gedwongen samenblijven’, vanwege het taboe dat op echtscheidingen rust. Ook zagen we eerder dat veel migratiehuwelijken in deze kringen in feite familiehuwelijken zijn, die eveneens moeilijker te beëindigen zijn. We kunnen huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap (onder druk van de familie) interpreteren als uitwassen van de sterk familiegerichte cultuur van bepaalde groepen; daarin wordt van individuen soms geëist dat ze belangen van ouders of andere familieleden laten prevaleren op de eigen wensen en zijn de betrokkenen ook vatbaar voor dit idee. Als een jongere niet in staat is zich te verzetten tegen druk van de familie om te trouwen, is de kans groot dat deze zich ook niet zal kunnen verzetten tegen druk om een echtpaar bij elkaar te houden. Hoe afhankelijker individuele mannen en vrouwen van hun ouders en overige familie op economisch, sociaal en emotioneel vlak zijn, hoe moeilijker ze zich kunnen verzetten tegen beïnvloeding door die familie. Voor vrouwen

uit dit soort families is het doorgaans veel moeilijker dan voor mannen om enige autonomie en bewegingsruimte te verwerven en zij zijn dan ook kwetsbaarder in hun afhankelijkheidsrelatie. Maar ook (jonge) mannen kunnen erg door hun familie onder druk worden gezet en daarvoor zwichten.

Noot

- 1 EU-burgers zijn in deze cijfers ondervetegenwoordigd; zij schrijven zich namelijk niet vaak in bij de IND, met als gevolg dat het migratiemotief onbekend is.

DEEL I

Huwelijksmigratie 2000 tot heden onderzocht

1 Onderzoek naar huwelijksmigranten

Het was de laatste avond van de vakantie en hij liep over het strand in een klein dorpje in Senegal. Ik was daar met een stel vriendinnen op vakantie. Hij liep met een paar vrienden rond, ik ben met hem in gesprek geraakt en dat is zo doorgegaan. De volgende ochtend ging ik naar huis. En in de auto zei een vriendin van mij: 'Nou, volgens mij krijgt dit nog wel een staartje.' En ik zei: 'Doe eens normaal, echt niet.' Ik ging hem bellen en drie maanden later ging ik terug in m'n eentje en het ging niet meer over.

Mijn vader heeft altijd gezegd: 'Ik wil jouw partner uitzoeken.' Ik was zijn enige dochter en hij was altijd heel bang dat er iets zou gebeuren. Dus op een dag, ik was toen bijna 18, had hij een voorstel. Hij wilde heel graag dat ik in India zou gaan trouwen met mijn neef. Ik vond dat geen probleem. Ik zat wel op school, maar het was niet dat ik echt gericht was op school. Ik dacht: 'Dan maar trouwen.' En op een gegeven moment zag ik een foto van mijn man. Ik vond hem wel een leuke man, ik zei: 'Ja oké, dat is wel goed.' Uiteindelijk ben ik naar India gegaan, heb ik hem een beetje leren kennen en ben ik gelijk getrouwd. Na een maand moest ik terug naar Nederland om hem hier naartoe te halen, hij moest achterblijven. Toen was ik al zwanger.

Ik was op vakantie in Marokko. We hebben elkaar bij een waterfontein ontmoet. Ik reed langs op mijn crossmotor. Daarna ben ik weer teruggekomen. Toen heb ik om haar hand gevraagd. Het was gebeurd voordat ik het wist.

Migratiehuwelijken beginnen op de meest uiteenlopende manieren. Soms ging een in Nederland wonende man of vrouw bewust op zoek naar een partner van over de grens. Daarbij werd de familie ingeschakeld om een geschikte partner te vinden. Of men ontmoet elkaar via een internationale datingsite. Soms sprongen de vonken over tijdens een vakantie in een ver buitenland. Er ontstond een relatie en op een gegeven ogenblik nam het paar de beslissing dat de buitenlandse partner naar Nederland zou komen. Om de overkomst te realiseren, moest de migratieprocedure worden doorlopen. Daardoor werd de buitenlandse partner huwelijksmigrant.

1.1 Doel van het onderzoek

Dit onderzoek gaat over huwelijksmigratie en huwelijksmigranten. Dat mensen de beslissing nemen om naar Nederland te komen om met iemand te trouwen of samen te wonen, is geen nieuw verschijnsel. Migratie is vaak een aangelegenheid van alleenstaande jonge mannen en vrouwen van wie velen er uiteindelijk toe komen om in het huwelijk te treden met iemand uit het herkomstland. Huwelijksmigratie beperkt zich niet tot leden van migrantengroepen: ook autochtone Nederlanders sluiten huwelijken met personen uit het buitenland die om die reden naar Nederland komen. Kenmerkend voor de huidige huwelijksmigratie is de diversiteit aan herkomstlanden van de huwelijksmigranten.

Huwelijksmigranten komen vaak in een afhankelijkheidsrelatie terecht. Dat hoeft niet per definitie problematisch te zijn. De in Nederland wonende partner, die in dit en ander onderzoek *referent* wordt genoemd, kan de huwelijkspartner op weg helpen met bijvoorbeeld de taal leren en werk vinden. Er zijn ook signalen dat dergelijke afhankelijkheidsrelaties sterk in het nadeel van de huwelijksmigrant uitwerken. Dit kan bijvoorbeeld tot uiting komen in sociaal isolement of huiselijk geweld.

De Directie Integratie & Samenleving (i&s) van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) gevraagd een onderzoek uit te voeren naar de achtergronden van huwelijksmigratie en de positie van huwelijksmigranten in Nederland. Het onderzoek is breed van karakter. Het belicht de diversiteit in achtergrond van huwelijksmigranten en gaat in op hoe het huwelijksmigranten en referenten vergaat. De volgende onderzoeksvragen zijn aan de orde:

- 1 Hoe groot is het aantal huwelijksmigranten en hoe heeft dit aantal zich ontwikkeld?
- 2 Welke factoren liggen ten grondslag aan huwelijksmigratie?
- 3 Hoe ziet de leefsituatie van huwelijksmigranten er na de migratie uit?
- 4 Welke factoren zijn van invloed op de leefsituatie van huwelijksmigranten na de migratie?

Het onderzoek bestrijkt dus zowel de achtergronden van huwelijksmigratie als de leefsituatie van huwelijksmigranten. Het heeft verder het karakter van een metastudie, waarin de beschikbare kennis en informatie die relevant is voor de beantwoording van deze vragen is bijeengebracht. Daarnaast hebben we nieuw en aanvullend kwantitatief en kwalitatief onderzoek verricht.

1.2 Begrippen en juridisch kader

1.2.1 Kernbegrippen

Er zijn veel begrippen in omloop om het fenomeen te beschrijven dat een gevestigd inwoner van een land een huishouden vormt met een partner uit het buitenland – die dus immigrant is. Die begrippen hebben betrekking op het proces van migratie, op de relatievorm of op de partners in hun verschillende (rechts)positie, en weerspiegelen de politieke en maatschappelijke bezorgdheden die in een specifieke periode rond deze partnerrelaties leven. Het is verwarrend dat de begrippen vaak door elkaar worden gebruikt. In deze paragraaf zetten we de belangrijkste termen op een rij, met hun precieze invulling, een beschrijving van de context waarin ze worden gebruikt en geven we aan welke begrippen we in deze studie hanteren.

Huwelijksmigratie is een onderdeel van *gezinsmigratie*. Migranten kunnen verschillende motieven hebben om naar Nederland te komen: werk, studie, asiel, stage of gezin. Er is sprake van gezinsmigratie wanneer een gezinslid van een in Nederland gevestigd persoon zich naar Nederland begeeft om het gezamenlijke gezinsleven voort te zetten. Gezinsleden kunnen partners zijn, maar ook kinderen of ouders. Sinds de jaren negentig wordt onderscheid gemaakt tussen *gezinsherenigende* en *gezinsvormende* migratie, waarbij

de eerste term doelt op een al bestaande huwelijksband en gezinsleven van de gevestigde migrant voorafgaand aan diens migratie, en de tweede term op de migratie van een buitenlandse partner in het kader van een nog te vormen gezin.

Huwelijksmigratie – een woord dat vooral sinds de laatste eeuwwisseling in gebruik is – is een synoniem voor gezinsvormende migratie. In Vlaanderen geeft men de voorkeur aan de term *partnarmigratie*, omdat de wetgever steeds minder onderscheid maakt tussen huwelijk en wettelijk partnerschap als het gaat om gezinsmigratie. Partnarmigratie wordt gedefinieerd als ‘migratie die het gevolg is van een partnerschap met een in België verblijvende partner’ (Desmet et al. 2011). In Nederland, dat een verregaande gelijkstelling van huwelijk, geregistreerd partnerschap en niet formeel geregistreerde, duurzame relaties kent, is het begrip *huwelijksmigratie* gangbaar: ‘de migratie van een huwelijkspartner van een in Nederland wonende persoon, met als doel in Nederland voor het eerst als gehuwden samen te wonen’ (Hooghiemstra 2003: 9). We gebruiken in deze studie bij voorkeur de term huwelijksmigratie, omdat die in Nederland het meest is ingeburgerd, maar sluiten daarbij migratie die leidt tot ongehuwd samenwonen van een in Nederland gevestigde persoon en een buitenlandse partner niet uit.

Ook voor de relatie in het kader waarvan de buitenlandse partner naar Nederland migreert, bestaan verschillende synoniemen. Momenteel wordt de term *migratiehuwelijk* het meest gebruikt, gedefinieerd als ‘een huwelijk waarbij een van de partners zich in het jaar van huwelijksluiting of erna in Nederland heeft gevestigd en de andere partner zich al voor die tijd in Nederland heeft gevestigd of allochtoon is van de tweede generatie’ (CBS 2007). Deze definitie impliceert dat het migratiehuwelijk iets is van migrantengroepen, niet van autochtonen. Maar ook autochtone Nederlanders sluiten huwelijken met buitenlandse partners, waarna deze naar Nederland migreren. Hooghiemstra (2003) introduceerde de term *transnationaal huwelijk*, die aangeeft dat de partners in hun relatie een staatsgrens overschrijden, maar niet per definitie een verschillende herkomst hebben.

Degeene die naar Nederland komt om een huwelijk of partnerschap met een in Nederland gevestigde persoon aan te gaan, is een *huwelijksmigrant*. De al in Nederland gevestigde andere partner in de relatie wordt de *referent* genoemd. Er zijn verschillende types referenten te onderscheiden, op basis van hun juridische positie en de voorwaarden waaraan ze moeten voldoen zodat hun partner mag immigreren. In Nederland hebben Nederlanders, in Nederland gevestigde *EU-burgers*, in Nederland gevestigde *derdelanders* (niet-EU-inwoners) wat dit betreft verschillende uitgangsposities. In paragraaf 1.2.4 komen we hierop terug.

1.2.2 Wetgeving omtrent partnarmigratie

Sinds de negentiende eeuw kent het Nederlandse recht specifieke lemma’s die het gezinsmigratierecht en het verblijf van buitenlandse (huwelijks)partners van in Nederland gevestigde personen regelen. Aanvankelijk hadden die vooral betrekking op partners van autochtone Nederlanders, maar met de sterk toegenomen immigratie na de Tweede Wereldoorlog werden gezinshereniging en gezinsvorming van in Nederland gevestigde migranten en hun nakomelingen steeds meer een punt van aandacht.

De wetswijzigingen in de tweede helft van de twintigste eeuw weerspiegelen de op dat moment grote onderwerpen in het politieke en maatschappelijke debat over vreemdelingen in Nederland (Bonjour 2007; Bonjour en De Hart 2013; De Hart 2003; De Hart 2014; Scholten et al. 2012; Sterckx 2014b).

Sinds de jaren negentig zijn de voorwaarden voor huwelijksmigratie steeds strenger geworden. Reële zorgen met betrekking tot de immigratie en integratie van gevestigde etnische groepen – gesignaleerd door onderzoekers, belangenorganisaties en overheid – hebben ertoe geleid dat gezinsvormende migratie na de laatste eeuwwisseling speerpunt van het restrictieve vreemdelingenbeleid is geworden. Nederland liep regelmatig voorop in Europa bij het beperken van de instroom van niet-Europese buitenlandse partners. Het feit dat een aantal van deze maatregelen onder druk van Europese en nationale rechtspraak is teruggedraaid, geeft de speelruimte aan waarbinnen de Nederlandse overheid moet opereren. In de buurlanden zien we – in navolging van Nederland – ook een trend om het gezinsmigratiebeleid aan te scherpen, waardoor het draagvlak voor een EU-brede strenge aanpak van gezinsmigratie in Europa gestaag toeneemt. Het huidige kabinet-Rutte II heeft zich tot doel gesteld de Europese Richtlijn voor gezinshereniging aan te scherpen (Regeerakkoord 2012). Uiteindelijk zal het op een van de grondbeginselen van de EU stuiten, namelijk het recht op vrij verkeer van EU-inwoners (art. 4 Verdrag van Rome). EU-burgers kunnen daar een beroep op doen: de zogenoemde Europaroute (zie § 1.2.4).

Sinds 2004 zijn er bijna jaarlijks veranderingen in de regelgeving met betrekking tot de immigratie, het verblijfsrecht en de integratie van huwelijksmigranten aangebracht. Het gevolg is dat de huwelijksmigranten sinds 2000 (degenen op wie wij ons in dit onderzoek richten) niet allemaal met dezelfde voorwaarden voor toelating en verblijf zijn geconfronteerd. Er zijn aanzienlijke verschillen, afhankelijk van het tijdstip waarop de migratie plaatsvond. Hierna volgt een overzicht van de belangrijkste wetten en de wijzigingen die erin werden aangebracht. Ze vormen het juridisch kader waarbinnen we de verhalen van de huwelijksmigranten en referenten in dit onderzoek moeten duiden. (Over de verschillende wetten die voorheen van toepassing waren op huwelijksmigratie: zie onder andere Bonjour 2007; Bonjour 2010; De Hart 2003; Hooghiemstra 2003; Van Walsum 2003; Van Walsum 2004.)

In 1998 werd de plicht ingevoerd om voorafgaand aan de immigratie in het land van herkomst een Machtiging tot Voorlopig Verblijf (mvv) aan te vragen en daarvoor alle benodigde documenten aan te leveren, te verifiëren en te legaliseren (zie De Hart 2003; Hooghiemstra 2003). In 2001 werden de toen nog bestaande verschillen tussen Nederlandse en niet-Nederlandse referenten bij gezinsvorming afgeschaft: vanaf dat moment moesten alle referenten aan de inkomensvereisten voor de migratie van de partner voldoen, die bovendien werd opgetrokken tot 100% van het minimuminkomen voor echtparen, ongeacht hun tijdelijke (vluchtelingen en verblijfsvergunninghouders) of permanente (Nederlanders) verblijfsstatus (Vreemdelingenbesluit 2000). De uitzondering voor ouderen, arbeidsongeschikten en alleenstaande ouders van kinderen onder de 5 jaar bleef gehandhaafd tot 2004.

Rond de eeuwwisseling drong het bij het beleid en de publieke opinie door dat de tweede generatie van de gevestigde minderheden (vooral de Turken en Marokkanen),

anders dan verwacht, in meerderheid met een partner uit respectievelijk Turkije of Marokko trouwt (Esveldt et al. 1995; Hooghiemstra 2000; Hooghiemstra 2003). Het debat had grote gevolgen voor de wetgeving met betrekking tot gezinshereniging en gezinsvormende migratie, die dan ook in 2004 werd aangescherpt. De bezorgdheid en beeldvorming over de migratiehuwelijken van Nederlanders van Turkse en Marokkaanse herkomst bepaalden duidelijk het karakter van de nieuwe maatregelen. De minimumleeftijd voor gezinsvormende migratie werd opgetrokken van 18 tot 21 jaar. Zo probeerde de overheid huwelijksdwang en gearrangeerde huwelijken tegen te gaan, omdat men (niet ten onrechte) veronderstelde dat ‘oudere’ jongeren een autonomere partnerkeuze kunnen maken. Ook werd de inkomenseis opgetrokken tot 120% van het minimumloon. Het doel van zo’n hoge inkomensdrempel was te voorkomen dat huwelijksmigranten en hun partners op publieke middelen terugvallen. Er werd gekozen voor een inkomenseis hoger dan 100% van het minimumloon, het niveau dat voldoende zou moeten zijn om het gezin te bedruipen, aangezien gezinnen die tot 120% van het minimumloon verdienen alsnog door gemeenten in hun uitgaven worden bijgestaan. Er bestond wel enige politieke en maatschappelijke weerstand tegen het optrekken van de inkomenseis: de (linkse) oppositie was tegen en ook internationale paren stonden kritisch tegenover specifiek dit onderdeel van de nieuwe wetgeving. De tegenstanders kregen hun gelijk in maart 2010, toen het Europese Hof oordeelde dat de inkomenseis van 120% in strijd was met de Europese Richtlijn voor Gezinsshereniging. Het Hof achtte de 100%-eis juridisch toelaatbaar, mits gevallen waarin niet aan deze norm wordt voldaan individueel worden onderzocht. Nederland kon daarop niet anders dan gehoor geven aan de terechtwijzing door het Hof en verving de 120%-norm door de in de volgende subparagraaf (§ 1.2.3) beschreven bewoordingen. Het normbedrag komt overeen met het minimumloon voor gezinnen. Paren van wie de m v v-aanvraag eerder was afgewezen omdat ze niet aan de inkomenseis voldeden, moesten een nieuwe aanvraag ter toetsing voorleggen. In 2006 werd de Wet inburgering in het buitenland (w i b) van kracht. Deze wet bepaalt dat de aspirant-huwelijksmigrant op de Nederlandse ambassade in zijn of haar land van herkomst een basisexamen inburgering in het buitenland moet afleggen als voorwaarde voor het verkrijgen van een m v v. Nederland was het eerste Europese land dat stappen ondernam (in 2005) om gezinsmigranten tot voorwaarde te stellen dat ze zich voorafgaand aan hun migratie vertrouwd maken met de Nederlandse taal en cultuur (Groenendijk 2005).

Kader 1.1 Huwelijksmigranten uit Turkije

Naar aanleiding van een uitspraak op 16 augustus 2011 van de Centrale Raad van Beroep, een van de hoogste organen voor bestuurlijke rechtspraak, zijn Turkse huwelijksmigranten sinds die datum van de inburgeringsplicht ontheven. De verplichte inburgering van Turken was immers in strijd met het Associatieverdrag tussen Turkije en de Europese Unie uit 1980, dat stelt dat Turken voor het verkrijgen van een verblijfsvergunning binnen de EU niet aan andere voorwaarden mogen worden onderworpen dan EU-inwoners. Zij betalen de leges die EU-inwoners betalen – en die aanzienlijk lager zijn dan die voor derdelanders – en hoeven geen inburgeringsexamen in het buitenland af te leggen.

Kader 1.2 Gezinshereniging en gezinsvorming van asielmigranten

Er wordt in de wet onderscheid gemaakt tussen gezinsherenigende en gezinsvormende migratie naar een referent die een verblijfsvergunning als asielmigrant heeft. Gezinshereniging wordt namelijk gemakkelijker gemaakt door het beleid ten aanzien van nareizende gezinsleden. Een voorwaarde daarvoor is dat het huwelijk of de relatie tussen de asielmigrant en de gezinsmigrant al in het buitenland bestond voordat de migratie werd ingezet. Ook moet de aanvraag voor gezinshereniging worden ingediend binnen de drie maanden nadat de referent een verblijfsvergunning op basis van asiel verkreeg. Als aan deze voorwaarden is voldaan, hebben gezinsleden van asielmigranten geen m v v -plicht. Na deze termijn van drie maanden moeten gezinsleden van asielmigranten de gewone procedure van gezinsmigratie doorlopen. De paren uit de vluchtelingengroepen in dit onderzoek zijn gezinsvormers en moesten wel aan de m v v -plicht voldoen.

In het voorjaar van 2012 stemde de ministerraad in met een voorstel van toenmalig minister Leers om de voorwaarden voor gezinsmigratie opnieuw strenger te maken. De minister benutte zo de volledige ruimte die de Europese rechtspraak biedt om gezinsmigratie te ontmoedigen. De nieuwe regels stelden onder andere dat referenten alleen nog hun gehuwde of geregistreerde partner naar Nederland mochten halen. Gelegenheidsrelaties (dat wil zeggen: ongehuwde of niet-geregistreerd samenwonende partners) kwamen niet langer voor gezinshereniging in aanmerking. Het kabinet wilde hiermee schijnhuwelijken tegengaan. De eis dat paren gehuwd moeten zijn of een geregistreerd partnerschap moeten hebben, werd na bezwaren van de Tweede Kamer teruggedraaid. Andere maatregelen ten aanzien van huwelijksmigratie uit het voorstel van minister Leers bleven wel van kracht. De belangrijkste daarvan zijn dat migranten minstens één jaar in Nederland moeten wonen voordat hun partner of gezin mag overkomen, zodat degene die een gezinslid wil laten overkomen alvast is ingeburgerd, en ten tweede verwerft een huwelijksmigrant pas na vijf jaar (voorheen drie jaar) zelfstandig verblijfsrecht. Gaat een paar eerder uit elkaar, dan moet de partner terug naar het land van herkomst. Ook deze regel is erop gericht schijnhuwelijken tegen te gaan.

1.2.3 De toegang tot Nederland voor huwelijksmigranten vandaag

De voorwaarden voor het verlenen van een m v v zijn anno 2014 als volgt:

- Beide partners zijn ongehuwd.
- Beide partners zijn 21 jaar of ouder.
- De partners hebben een duurzame en exclusieve relatie met elkaar.
- De huwelijksmigrant gaat met de referent samenwonen zodra hij of zij in Nederland is aangekomen. De huwelijksmigrant schrijft zich in op hetzelfde adres als de referent.
- De huwelijksmigrant heeft het basisexamen inburgering buitenland met succes afgelegd of heeft vrijstelling.
- De huwelijksmigrant heeft een geldig reisdocument (bv. paspoort).
- De huwelijksmigrant vormt geen gevaar voor de openbare orde en nationale veiligheid.

- De huwelijksmigrant is bereid mee te werken aan een onderzoek naar tuberculose.
- De huwelijksmigrant heeft bij een eerdere aanvraag van een verblijfsvergunning geen onjuiste gegevens verstrekt of relevante gegevens achtergehouden.
- De referent is Nederlander of heeft al minimaal één jaar een verblijfsvergunning voor een niet tijdelijk doel. Deze voorwaarde geldt niet als de referent een tijdelijke verblijfsvergunning heeft voor studie of arbeid (behalve geestelijk bedienaar).
- De referent heeft een verklaring ondertekend dat hij referent is.
- De referent staat ingeschreven in Nederland in de Basisregistratie Personen (BRP) van zijn of haar woonplaats (gemeente).
- De referent heeft voldoende en duurzaam inkomen: minimaal 100% van het minimumloon. Het inkomen dat de referent moet aantonen, is een brutomaandbedrag. Het inkomen moet voor minimaal twaalf maanden beschikbaar zijn op het moment van de aanvraag.

De Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) toetst of aan alle voorwaarden is voldaan en geeft binnen zes maanden instemming of afwijzing. Indien de mvv-aanvraag wordt geaccepteerd, kan de buitenlandse partner naar Nederland reizen. Totdat medio 2013 de Wet modern migratiebeleid van kracht werd, moest de huwelijksmigrant vervolgens een Verblijfsvergunning regulier voor bepaalde tijd (vvr) aanvragen. Tegenwoordig volgt dat automatisch uit een goedgekeurde mvv-aanvraag. Een mvv is een jaar geldig. Binnen dat jaar mag de buitenlandse partner Nederland in reizen. Onmiddellijk na vestiging moet de buitenlandse partner zich inschrijven bij de Gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens (GBA). Voorheen moest de vreemdeling bij de aanvraag van de vvr de volgende documenten overleggen: een bewijs van inschrijving in de GBA (en bijschrijving op het adres van de referent), de resultaten van het tuberculoseonderzoek door de GGD, een geboortebewijs en een bewijs van inschrijving bij een zorgverzekeraar. De IND beslist doorgaans op korte termijn (binnen enkele dagen of weken) over toekenning van een vvr, die vervolgens één jaar geldig is. Als zich wijzigingen in de situatie van huwelijksmigrant of referent voordoen, dan moet dit aan de IND worden gemeld.

Het beëindigen van de relatie of de samenwoning in de periode waarin het verblijfsrecht van de huwelijksmigrant daarvan afhankelijk is, betekent de intrekking van de verblijfsvergunning van de buitenlandse partner. Partners met een afhankelijke verblijfsvergunning die slachtoffer zijn van huiselijk geweld, eengerelateerd geweld, achterlating of mensenhandel kunnen eventueel toch eerder een zelfstandige verblijfsvergunning krijgen. In geval van huiselijk geweld moet dit aangetoond worden door stukken van de politie, het Openbaar Ministerie en de hulpverlening. Als men nog geen verblijfsvergunning voor Nederland had, moet men ook aantonen dat Nederland het meest voor de hand liggende land van verblijf is, bijvoorbeeld omdat er in het land van herkomst bedreigd wordt met eengerelateerd geweld (www.ind.nl, brochure *Huiselijk geweld, eengerelateerd geweld, mensenhandel, achterlating en uw verblijfsvergunning*).

Kader 1.3 Schijnhuwelijken

Op 1 november 1994 is de Wet ter voorkoming van schijnhuwelijken in werking getreden. Volgens deze wet is er sprake van een schijnhuwelijk wanneer ‘het oogmerk van de echtgenoten, of één hunner, niet was gericht op de vervulling van de door de wet aan de huwelijksstaats verbonden plichten, doch op het verkrijgen van toelating tot Nederland (art 1: 71a BW)’. De wet maakt het mogelijk preventief en repressief op te treden tegen schijnhuwelijken. Wanneer minstens een van de partners niet de Nederlandse nationaliteit bezit en door het huwelijk verblijfsrecht kan verwerven, mag de ambtenaar van de burgerlijke stand het huwelijk pas voltrekken (of een in het buitenland gesloten huwelijk pas inschrijven in de GBA) nadat de korpschef van de gemeentelijke politie een advies met betrekking tot het eventuele schijnkarakter van het huwelijk heeft afgegeven (EMN 2012: 16). In dat kader kan de effectieve samenwoning en de gezamenlijke adresvoering van het aanstaande paar worden gecontroleerd. Als de ambtenaar mede op grond van het advies van de politie tot de conclusie komt dat er sprake is van schijn, weigert hij het huwelijk te voltrekken. Als schijn pas na de huwelijksvoltrekking of inschrijving aan het licht komt, wordt het huwelijk nietig verklaard. Onder paren die aan de controle op schijnhuwelijken worden onderworpen, staat deze procedure bekend als de M46.

Volgens een evaluatie door het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) kost het onderzoeken van het schijnkarakter van huwelijken de overheid veel tijd en middelen (Holmes-Wijnker et al. 2004). In de praktijk worden heel weinig huwelijken geweigerd en wordt schijn zelden aangetoond. Daarom werd de wet in 2001 aangepast zodat de uitvoering ervan eenvoudiger en minder tijdrovend werd. Zo werd bepaald dat het onderzoek alleen hoeft te worden uitgevoerd wanneer de verblijfsstatus van een van de partners in het geding is. Het schijnkarakter van een huwelijk of partnerschap blijft moeilijk te bewijzen. In 2012 werd een wetsvoorstel aangenomen waarin het advies van de korpschef werd vervangen door een verklaring namens de aanstaande echtgenoten of geregistreerd partners dat zij het huwelijk of partnerschap niet vanwege het verkrijgen van verblijfsrecht in Nederland aangaan. Ze geven daarbij hun verblijfsstatus aan en die wordt door de ambtenaar van de burgerlijke stand gecontroleerd. Controle door de Vreemdelingenpolitie blijft mogelijk. De IND neemt de verklaring op in haar dossier. Volgens de Wet modern migratiebeleid kan ook een bestuurlijke boete worden opgelegd wanneer iemand een valse verklaring met betrekking tot een schijnhuwelijk aflegt (EMN 2012).

Tegenwoordig wordt de controle toegespitst op groepen waarbij een hogere kans op misbruik is gebleken: vooral migratiehuwelijken met een Oost-Europese referent, evenals de MvV-aanvragen voor een persoon die al eens eerder verblijf in Nederland heeft aangevraagd, maar op andere gronden dan een huwelijk of relatie. De laatste jaren wordt onderzocht of men in geval van een schijnhuwelijk vervolgd kan worden. Op dit moment heeft het vaststellen van een schijnhuwelijk vooral gevolgen voor het verblijf van de vreemdeling en de kans dat een volgende aanvraag wordt afgewezen (EMN 2012: 33).

De huwelijksmigranten van na 2000 – degenen in het onderhavige onderzoek – kregen in de meeste gevallen met de verplichte inburgering te maken. Ook het inburgeringsbeleid heeft verschillende wijzigingen doorgemaakt. Er is een toenemende verplichting tot inburgeren en daarbij ligt de verantwoordelijkheid steeds meer bij de inburgeraar (Dagevos en Gijsberts 2012). Als gevolg van de periode waarin ze in Nederland

arriveerden en hun vele verschillende herkomstlanden is er meer variatie in de inburgeringstrajecten die de huwelijksmigranten in ons onderzoek volgden dan in hun ervaringen met de wetgeving met betrekking tot hun migratie naar en verblijfsrecht in Nederland.

1.2.4 De Europaroute

Door de aanscherping van de voorwaarden voor toelating van huwelijksmigranten in 2004 ontstond de situatie dat Nederlanders in eigen land ‘omgekeerd gediscrimineerd’ worden ten opzichte van in Nederland gevestigde EU-inwoners: ze moeten aan strengere voorwaarden voldoen om hun partner te laten immigreren. Bij het opstellen van het EG-verdrag werd immers het vrij verkeer van personen geregeld, dat stelt dat inwoners van de Europese Gemeenschap zich vrij mogen vestigen in een ander EU-land met als doel daar te werken of te studeren (of anders). Deze regel staat bekend als Richtlijn 2004/38 (Europese Richtlijn 2004/38 EG *Betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden*). Dit vrije verkeer strekt zich uit tot familieleden van EU-inwoners, ook als die zelf geen EU-nationaliteit hebben (Desmet et al. 2011: 78). Daarmee ontstond de Europaroute (of ook wel de Belgiëroute of Duitslandroute), een benaming die voor het eerst opdook op de website van belangenvereniging Stichting Buitenlandse Partner in 2004. Ook in andere EU-landen bestaat dit traject: Denen wijken omwille van huwelijksmigratie (tijdelijk) uit naar Zweden, Fransen naar Duitsland, Britten naar Ierland. Het gaat overigens niet om grote aantallen (De Hart 2014).

De Europaroute is gebaseerd op het principe dat EU-inwoners die in een andere lidstaat gevestigd zijn dan die waarvan ze de nationaliteit dragen niet aan strengere voorwaarden voor verblijf mogen worden onderworpen dan de inwoners van dat land. Ze hoeven bijvoorbeeld geen verplichte inburgering te doen en een verblijfsvergunning mag voor hen niet meer kosten dan wat een identiteitskaart de nationale inwoner kost. Een burger van een andere EU-lidstaat die in Nederland gevestigd is, kan een visum voor gezinshereniging aanvragen voor zijn of haar partner uit een derde land en vervolgens een verblijfsvergunning voor een familielid van een burger van de Europese Unie. De procedure die men dan aangaat, wordt *toetsing aan het Gemeenschapsrecht* genoemd. Nederlanders die van de Europaroute gebruikmaken, vestigen zich tijdelijk in een ander EU-land – meestal België of Duitsland – en laten hun partner uit een niet-westers land overkomen. Zodra deze een reguliere verblijfsvergunning voor dat land heeft gekregen, kan het paar terug migreren naar Nederland en daar toetsing aan het Gemeenschapsrecht aanvragen. Een Nederlander die na verblijf in een ander EU-land terugkeert naar Nederland, wordt immers als een EU-migrant behandeld.

Regioplan, de IND en WODC voerden in 2009 gezamenlijk een onderzoek uit naar het beroep op het Gemeenschapsrecht voor gezinshereniging van derdelanders in Nederland. Het doel was om inzicht te krijgen in de omvang en samenstelling van de groep gezinmigranten die op deze manier naar Nederland komt, de toename van het aantal toetsingsaanvragen die in 2008 werd geconstateerd te verklaren, en een inschatting te maken in hoeverre er sprake is van misbruik van de Europaroute

(Schreijenberg et al. 2009: 1). De onderzoekers stelden vast dat referenten met de Nederlandse nationaliteit sterk in de minderheid zijn onder de aanvragers van toetsing aan het Gemeenschapsrecht en dat bovendien de meerderheid van hen langere tijd in een ander EU-land gevestigd is geweest voordat de aanvraag wordt ingediend. De Europese Commissie heeft in 2009 gedefinieerd dat er sprake is van misbruik van de Richtlijn 2004/38 wanneer de EU-inwoner zich in een EU-land vestigt enkel en alleen met als doel de regels voor partnermigratie te ontduiken (Desmet et al. 2011: 79). Er moet met andere woorden sprake zijn van een 'reële en daadwerkelijke' vestiging. Bovendien is het aan de oorspronkelijke lidstaat (in casu Nederland) om na te gaan of er sprake is van misbruik – dat wettelijk gezien dus bestaat uit 'schijnverhuizing' – en hiertegen op te treden. Het is echter niet eenvoudig misbruik te bewijzen. De toename van het aantal aanvragen is voor een groot deel afkomstig van mensen die na de aanscherping van het landelijke toelatingsbeleid niet aan de voorwaarden voor gezinshereniging konden voldoen. Daaronder zijn jongeren, vrouwen en niet-westerse migranten en hun nakomelingen oververtegenwoordigd. De dossiers van die aanvragers worden dus extra in het oog gehouden. Er is geen sprake van misbruik als de Nederlandse referent reëel en daadwerkelijk in de EU-lidstaat heeft verbleven. Diverse onderzoekers besluiten voorzichtig dat het overgrote deel van de aanvragen voor toetsing aan het Gemeenschapsrecht door Nederlandse referenten bonafide is (Schreijenberg et al. 2009; Desmet et al. 2011).

1.3 Vier referentprofielen

Het is zinvol om een onderscheid te maken tussen gemengde huwelijken (*exogamie*) en huwelijken van herkomstgenoten uit migrantengroepen (*endogamie*). Hoewel er juridisch gezien de laatste jaren geen verschillen meer zijn tussen de migratiehuwelijken van autochtone Nederlanders en niet-Nederlanders, bestaan er – waarschijnlijk – duidelijke verschillen in beweegredenen achter de huwelijksmigratie en in de leefsituatie. De indeling in vier types migratiehuwelijken die wij in dit onderzoek hanteren, is gebaseerd op een inschatting van het motief waarmee een partner in het buitenland is gezocht, of dat resulteert in etnische endogamie (trouwen binnen eigen kring) of exogamie (gemengd huwelijk) en de migratiegeschiedenis van de referent. De vier profielen van huwelijksmigratie die daaruit voortkomen, hebben de gegevensverzameling voor deze studie bepaald: uit elk van de vier profielen zijn informanten geworven. De profielen spelen in de rapportage vooral een rol in deel 2 van dit rapport, dat over de achtergronden van huwelijksmigratie gaat: motieven en trajecten van referenten en huwelijksmigranten worden in deze hoofdstukken per profiel behandeld.

1.3.1 Migratiehuwelijken van de gevestigde etnische minderheden (Turken en Marokkanen)

Het eerste profiel dat we onderscheiden, omvat migratiehuwelijken van de grote, gevestigde niet-westerse migrantengroepen. De aandacht gaat in het bijzonder uit naar de migratiehuwelijken binnen de Turkse en Marokkaanse groepen. Over deze huwelijksmigratie zijn in de afgelopen jaren verschillende studies verschenen

(bv. De Valk 2006; Hooghiemstra 2003; Huschek 2011; Huschek et al. 2011; Huschek et al. 2012; Sterckx en Bouw 2005; Yerden 1995). Hieruit ontstaat het beeld dat huwelijksmigratie vaak is ingegeven vanuit de wens van migranten van Turkse en Marokkaanse herkomst en hun nakomelingen om een partner te vinden van wie de etnische, religieuze en geografische achtergrond zo nauw mogelijk bij die van henzelf aansluit. Op die manier is het gemakkelijker om de partner in de familie te kunnen 'invoegen'. Nederlanders van Turkse en Marokkaanse herkomst zoeken een schoonfamilie waarmee de eigen familie al banden heeft of waarmee die gemakkelijk kunnen worden gesmeed: een schoonfamilie die uit hetzelfde dorp of dezelfde regio in Turkije respectievelijk Marokko komt en daarmee als vanzelf ook tot dezelfde etnische en religieuze groep behoort. De huwelijksmigranten die via dit type huwelijken naar Nederland komen, zijn zowel mannen als vrouwen (ongeveer gelijk verdeeld), overwegend afkomstig uit de landelijke gebieden (het Rif-gebergte in Marokko, Centraal-Anatolië in Turkije), relatief laagopgeleid en met een meer traditionele mentaliteit. Consanguïene verbintenissen – ofwel neef-nichthuwelijken – komen relatief vaak voor (Reniers 2001; Sterckx en Bouw 2005; Timmerman 2008).

Het aantal huwelijken met een partner uit Turkije of Marokko is de laatste tien jaar sterk afgenomen (CBS 2007). Voor een deel is dit te verklaren door de beleidsmaatregelen van 2004 en 2006 – vooral het verhogen van de inkomenseis en de invoering van de W1B. De daling zette echter al ruim daarvoor in, namelijk rond 2002. In de afgelopen jaren is er veel publiek debat over de migratiehuwelijken van Turken en Marokkanen geweest en voerden belangenorganisaties uit eigen kring bewustmakingscampagnes rond de problemen die met deze huwelijken gepaard gaan: van echtscheiding tot het risico op kindersterfte door te nauwe verwantschap van de ouders. Veel van de studies over huwelijksmigratie vanuit Turkije en Marokko zijn verschenen voordat de daling inzette. De vraag is of en hoe de manier van denken over partnerkeuze en huwelijksmigratie is veranderd en wie degenen zijn die 'nog steeds' met iemand uit het land van herkomst trouwen.

Andere gevestigde minderheden in Nederland – Antillianen en Surinamers – trouwen minder vaak met partners uit het land van herkomst. Ze trouwen daarentegen veel vaker dan Nederlanders van Turkse en Marokkaanse herkomst met een autochtone Nederlandse partner. Er zijn binnen de groep Surinaamse Nederlanders grote verschillen wat betreft huwelijkscultuur tussen de etnische groepen; mogelijk vertonen de Hindoeïstische Nederlanders meer overeenkomsten met de Turkse en Marokkaanse groep dan de Creoolse Nederlanders. In de Angelsaksische wereld sluiten vooral migranten uit Pakistan, Bangladesh en India een door de familie gearrangeerd huwelijk in het land van hun voorouders en met een partner die niet zelden ook een bloedverwant is (Charsley 2006; Charsley 2013; Shaw en Charsley 2006). Ook Hindoeïstische Nederlanders kennen een sterkere neiging tot etnische en religieuze endogamie (Nanhoe et al. 2013; Storms en Bartels 2008). Daarbij kijken ze ook naar potentiële partners in Suriname en India. We zullen in dit onderzoek ook aandacht aan de opvattingen over en ervaringen met huwelijksmigratie van Hindoeïstische Nederlanders besteden.

1.3.2 Migratiehuwelijken onder vluchtelingengroepen

Binnen het profiel ‘migratiehuwelijken onder vluchtelingengroepen’ kijken we naar migrantengroepen die nog niet zo lang in Nederland zijn en die een betrekkelijk geringe omvang hebben. De zogenoemde vluchtelingengroepen passen in dit profiel. Er zijn signalen dat Nederlanders van Iraakse, Iraanse, Afghaanse en Somalische herkomst migratiehuwelijken sluiten (VON 2011). Interessant is om te bezien in hoeverre zij met een partner uit het herkomstland trouwen en of dat op een manier gaat die vergelijkbaar is met die van de Turkse en Marokkaanse Nederlanders.

Op dit moment is huwelijksmigratie naar partners uit de vluchtelingengroepen een relatief bescheiden fenomeen. Dat komt doordat deze minderheden in Nederland aanzienlijk kleiner zijn dan die oorspronkelijk uit Turkije, Marokko of Suriname zijn gekomen. Zeker de tweede generatie, die in Nederland is geboren en opgegroeid, en die reeds de leeftijd heeft bereikt waarop een huwelijk kan worden gesloten, is nog erg klein. Anderzijds kennen de vluchtelingengroepen een erg scheve sekseratio: in de vier vluchtelingengroepen zijn mannen sterk oververtegenwoordigd. Dat wil zeggen dat deze mannen noodgedwongen over de Nederlandse grenzen moeten kijken als ze een huwelijkspartner van dezelfde herkomst willen vinden. De vraag is of we kunnen verwachten dat huwelijksmigratie van gezinsvormers van deze herkomst zal toenemen. Om daar een inschatting van te kunnen maken, moeten we meer inzicht krijgen in de partnerkeuze van Nederlanders uit de vluchtelingengroepen, hun opvattingen over en ervaringen met huwelijksmigratie. Specifiek in deze groepen zit de politieke situatie in het land van herkomst vaak de partnervoorkeur in de weg. De wens om een partner te laten overkomen of naar het land van herkomst af te reizen om een partner te zoeken, is vaak onmogelijk of zeer moeilijk voor vluchtelingen, vanwege de risico's die aan terugkeer verbonden zijn. Overigens zijn niet alle Nederlandse ingezetenen die we tot de vluchtelingengroepen rekenen hier als asielmigrant gekomen: het betreft ook gezinsmigranten die een asielzoeker na enige tijd zijn nagereisd en een steeds grotere groep die in Nederland is geboren. Ook deze personen beschouwen we als referenten uit de vluchtelingengroepen die een migratiehuwelijk met een partner van dezelfde herkomst sluiten. Gearrangeerde huwelijken komen in deze groepen vaak voor. Er zijn redenen om te vermoeden dat huwelijksmigranten en referenten uit de vluchtelingengroepen bijzonder kwetsbaar zijn voor huwelijksdwang en de uitwassen van eercultuur. Op deze aspecten komen we terug in de hoofdstukken 4 en 9.

Er is tot nog toe weinig empirisch onderzoek naar de gezinsvorming en migratiehuwelijken van vluchtelingen in Nederland verricht, noch naar de algemenere kenmerken van de leefsituatie van huwelijksmigranten uit deze groepen. Met dit onderzoek willen we bijdragen aan de kennis over partnerkeuze en gezinsleven van Nederlanders uit de vluchtelingengroepen en hun partners die voor een huwelijk naar Nederland zijn gemigreerd.

1.3.3 Autochtone mannen met een partner van buiten de Europese Unie

Het derde referentprofiel betreft de migratiehuwelijken van autochtone Nederlandse mannen met vrouwen van buiten de Europese Unie.¹ Terwijl het aantal migratiehuwelijken van herkomstgenoten in Nederland de laatste tien jaar is afgenomen, neemt het aantal gemengde migratiehuwelijken toe. Het leeuwendeel van gemengde migratiehuwelijken bestaat uit huwelijken van autochtone mannen. Populaire herkomstlanden van hun partners, zoals de Voormalige Sovjet-Unie en Thailand, staan al jaren hoog in de top 10 van 'leveranciers' van huwelijksmigranten. Er bestaan een aantal herkomstgebieden van waaruit vrijwel uitsluitend vrouwen naar Nederland migreren, om zich bij overwegend autochtone partners te voegen. Deze zogenoemde bruiddonorlanden zijn te vinden in Oost-Europa² (vooral Polen en de voormalige Sovjetrepublieken Oekraïne, Wit-Rusland en Rusland), Zuidoost-Azië (vooral de Filipijnen en Thailand) en Zuid-Amerika (vooral Brazilië en de Dominicaanse Republiek).

De manier waarop deze huwelijken tot stand komen is een van de aspecten die we met dit onderzoek willen belichten. Daarnaast zoeken we naar de motieven van zowel referenten als huwelijksmigranten. Hierover wordt veel gespeculeerd door het publiek, getuige de beeldvorming die bestaat over zogenoemde 'postorderbruiden' en de mannen die met hen trouwen. In het maatschappelijk en politiek debat blijft de leefsituatie van de huwelijksmigranten die met autochtone Nederlandse mannen zijn getrouwd erg onderbelicht in vergelijking tot die van andere groepen. Mogelijk komt dat voort uit de vooronderstelling dat het wel los zal lopen met de integratie van migrantenpartners van autochtonen. De vraag is of die vooronderstelling terecht is. Gezien het aanzienlijke aantal huwelijksmigranten dat voor een autochtone partner naar Nederland komt, is het de moeite waard meer inzicht in hun leefsituatie te verwerven.

1.3.4 Autochtone vrouwen met een partner van buiten de Europese Unie

Ook bij het profiel 'autochtone³ vrouwen met een partner van buiten de Europese Unie' gaat het ons om de etnisch gemengde huwelijken waarbij één partner huwelijksmigrant is. Historisch gezien waren Nederlandse mannen mobieler dan Nederlandse vrouwen: soldaten, kolonisten of zeelieden waren meestal mannen. Tot in de jaren zestig van de twintigste eeuw waren gemengde huwelijken typisch 'koloniale' huwelijken, van een westerse man met een niet-westerse vrouw. In de postkoloniale tijd gaan steeds meer Nederlandse vrouwen een relatie aan met een 'buitenlander'. Dit is eenvoudiger geworden door de toegenomen ontmoetingskansen, een vrijere seksuele moraal en een grotere mate van financiële zelfredzaamheid van (jonge) vrouwen. Ook etnisch gemengde huwelijken binnen Nederland van autochtone vrouwen met een partner van niet-westerse herkomst komen de laatste decennia vaker voor, maar wij interesseren ons vooral voor de migratiehuwelijken. Op vakantie, studie, stage of werk in een nabij of ver buitenland leren autochtone Nederlandse vrouwen potentiële partners onder de lokale bevolking kennen. Ze zoeken bewust naar een huwelijkspartner of gaan – vaker nog – spontaan romantische relaties aan die meer of minder vrijblijvend zijn. Terwijl zulke vakantieliefdes tot voor kort geen lang leven beschoren waren, ontwikkelen ze zich

tegenwoordig gemakkelijker tot langeafstandsrelaties dankzij de toegenomen mogelijkheden om internationale contacten te onderhouden (telefoon, internet en goedkope reizen). Zeker als de partner in een land met een lager welvaartspeil woont, besluit het stel vaak om hun gezamenlijke leven in Nederland op te bouwen, waardoor de partner een huwelijksmigrant wordt.

Paradoxaal als het mag klinken, ontstaan veel migratiehuwelijken van autochtone vrouwen met niet-westerse mannen binnen Nederland, in de context van het multiculturele stedelijke leven, met buitenlanders met een onzekere verblijfsstatus (De Hart 2003). Om hun relatie en de aanwezigheid van de buitenlandse partner te regulariseren, moet de laatstgenoemde terug naar eigen land om een m.v.v. aan te vragen en daarmee de procedure voor huwelijksmigratie in gang te zetten. Herkomstgebieden van de huwelijksmigranten zijn voor dit referentprofiel dus heel divers, van populaire vakantiebestemmingen als Turkije, Tunesië en Egypte tot de herkomstlanden van expats, asielzoekers en zogenoemde ‘gelukszoekers’ of economische vluchtelingen van over de hele wereld.

Het feit dat Nederlandse vrouwen steeds vaker een gemengd migratiehuwelijk aangaan, is inherent aan het leven in een moderne, geglobaliseerde samenleving met een grote gelijkheid tussen mannen en vrouwen. Toch worden deze huwelijken met enige achterdocht bekeken. Ze worden meer dan andere migratiehuwelijken geassocieerd met schijnhuwelijken, misleiding van de autochtone vrouw door haar niet-westerse partner, echtscheidingen, kinderonthoeringen en meer ellende in de huiselijke sfeer na de migratie (De Hart 2003; De Hart 2014; Hondius 2001; Bonjour en De Hart 2013). Deze huwelijken spreken echter wel tot de verbeelding: gemengde relaties van autochtone vrouwen en niet-westerse mannen zijn het onderwerp van diverse televisieprogramma’s, artikelen in populaire tijdschriften en debatavonden. Met dit onderzoek dragen we bij aan de beperkte hoeveelheid op onderzoek gebaseerde informatie over dit type migratiehuwelijken. Daardoor proberen we verder te komen dan de stereotiepe beelden die het maatschappelijk debat domineren.

1.3.5 Gender en opleidingsniveau

Het onderscheid tussen de gemengde migratiehuwelijken van autochtone mannen en van autochtone vrouwen maken duidelijk dat gender een belangrijke invalshoek bij ons onderzoek vormt. Mannen en vrouwen hebben verschillende motivaties om een partner over de grens te zoeken, en opvattingen over genderverhoudingen spelen daarin een zekere rol. We zullen in dit rapport systematisch mannen en vrouwen vergelijken, zowel in hun rol als referent en als huwelijksmigrant. We zullen aandacht besteden aan opvallende verschillen in hun keuzes, de belemmeringen die ze ondervinden, hun leefsituatie, de kansen die ze hebben en de risico’s die ze lopen. Dat er verschillen zijn, staat vast.

Ook zijn we benieuwd naar de verschillende ervaringen van referenten en huwelijksmigranten van een verschillend opleidingsniveau. Uit onderzoek over gezinsvorming weten we dat – los van de etnische herkomst van de personen in kwestie – opleidingsniveau van invloed is op de opvattingen van mensen over partnerkeuze, de rolverdeling

binnen het gezin, de relatie met overige familieleden enzovoort (Hooghiemstra 2003; Sterckx 2014a). Ook verwachten we dat hoog- en laagopgeleide huwelijksmigranten bij hun aankomst in Nederland verschillende kansen hebben. Verschillen tussen referenten en huwelijksmigranten naar opleidingsniveau, zowel binnen de vier referentprofielen als over de vier profielen heen, zullen we in dit rapport systematisch belichten.

1.4 Opbouw en bronnen

Dit onderzoek is gebaseerd op een combinatie van kwalitatieve en kwantitatieve gegevens. We hebben daarbij geprobeerd de verschillende bronnen zo veel mogelijk op elkaar te betrekken, om zo een nog beter beeld over huwelijksmigratie en de ervaringen van huwelijksmigranten te krijgen.

Kwalitatieve data

Voor dit onderzoek namen we 50 diepte-interviews met huwelijksmigranten en/of hun referent af en 25 interviews met sleutelinformanten. Daarnaast voerden we negen gesprekken met focusgroepen.

De diepte-interviews zijn verdeeld over de vier profielen. Bij de gevestigde etnische minderheden ging het om in totaal vijftien diepte-interviews waarvan acht met informanten van Turkse en zeven met informanten van Marokkaanse herkomst, die een migratie-huwelijk hebben (gehad) met een herkomstgenoot. Er zijn vijftien diepte-interviews gehouden met huwelijksmigranten en/of referenten bij wie het een huwelijk tussen mensen van dezelfde etnische groep betreft en waarvan de referent een vluchtelingenachtergrond heeft. De geïnterviewden kwamen uit Irak (twee personen), Afghanistan (drie personen), Iran (vijf personen), Somalië (twee personen), Soedan, Pakistan en Benin. Verder vonden er twintig diepte-interviews plaats met huwelijksmigranten en/of referenten die een gemengd migratiehuwelijk hebben gesloten. De twaalf vrouwelijke huwelijksmigranten kwamen uit de Filipijnen, China, Rusland, Roemenië, Iran, Thailand, Peru, Brazilië en Sri Lanka. De herkomstlanden van de acht mannelijke huwelijksmigranten zijn Mexico, Indonesië, de Filipijnen, Marokko, Gambia en Zuid-Afrika.

Van de geïnterviewden hebben alle migratiehuwelijken plaatsgevonden na 2000, aangezien we vooral een beeld van recente ontwikkelingen willen schetsen. Voor de migratiehuwelijken van paren van Turkse of Marokkaanse herkomst was er een extra selectiecriteria, namelijk dat het migratiehuwelijk na 2004 tot stand moest zijn gekomen. Er is voldoende informatie uit eerder (kwalitatief) onderzoek over de huwelijken van voor die tijd en wij willen juist licht werpen op de daling die in de cijfers te zien is. Eén interview betrof een bijzondere casus: een mantelzorghuwelijk, en dat migratiehuwelijk vond vóór 2004 plaats. Na de invoering van de inkomenseis in 2004 werd het lastiger om zulke huwelijken te realiseren.

Verder zijn er negen focusgroepgesprekken gehouden, waarvan acht voorafgaand aan de diepte-interviews en een onder Hindoestanen na afloop daarvan ter aanvulling. De focusgroepen hadden de volgende samenstelling: negen sleutelinformanten uit Amsterdam, acht Turkse en Marokkaanse vrouwen, zeven Turkse en Marokkaanse

mannen, zeven autochtone vrouwelijke referenten, zeven Thaise en Filipijnse vrouwen, negen Russische vrouwen, vijf Ghanese vrouwen, acht Iraniërs en Afghanen, vijf Hindoe-stanen.

Er zijn 25 diepte-interviews gehouden met een breed scala van sleutelinformanten op het gebied van de achtergronden en trends rondom huwelijksmigratie, het juridisch kader rondom migratieprocedures en/of de leefomstandigheden van huwelijksmigranten. Deze sleutelinformanten zijn gekozen omdat ze op uiteenlopende manieren ervaring met migratiehuwelijken hebben en een beeld hebben van huwelijksmigranten in de migratieprocedure en/of leefsituaties van hen die minder goed bereikbaar zijn. Aangezien deze deskundigen met enige regelmaat met huwelijksmigranten in contact komen, kunnen ze trends signaleren. Veel bevoorrechte getuigen krijgen vooral met huwelijksmigranten in minder goede omstandigheden te maken. Ze hebben soms een goed beeld over bepaalde groepen huwelijksmigranten of fenomenen rondom de 'donkere kanten'. Van dit laatste werd verwacht dat we hiervan moeilijk een beeld zouden kunnen vormen via uitsluitend interviews met huwelijksmigranten en/of referenten. Diverse belangenorganisaties en organisaties die zich inzetten voor migranten zijn bevroegd, waaronder VON, Stichting Vluchtelingenwerk, Stichting Buitenlandse Partner, SMN en Pharos. Betreffende de migratieprocedure en het juridisch kader zijn interviews gehouden met medewerkers van de IND, een vreemdelingenrechter en een Turkse advocate en met de werkgroep Mudawannah. Meerdere hulpverlenende organisaties binnen de vrouwenopvang, GGD en het maatschappelijk werk zijn geïnterviewd. Tevens is gesproken met deskundigen op het gebied van huiselijk geweld, huwelijksdwang en isolatie bij de politie en bij Movisie. Op het gebied van sociale activering is gesproken met een aanbieder van inburgeringscursussen en met een eigenaar van een uitzendbureau gericht op migranten.

Het kwalitatieve veldwerk is uitgevoerd door twee SCP-onderzoekers in samenwerking met veldwerkbureau Mutant (diepte-interviews), bureau Veldkamp (focusgroepen) en twee stagiaires. De interviews met huwelijksmigranten en/of referenten zijn soms in hun eigen taal gehouden. De werving van de interviews en focusgroepen is via vele kanalen tot stand gekomen, waaronder de netwerken van de diverse interviewers, sleutelinformanten en veldwerkbureaus. Er is getracht spreiding te realiseren in mannelijke en vrouwelijke referenten, stedelijke en niet-stedelijke woonplaats, paren die bij elkaar zijn versus gescheiden paren, en het opleidingsniveau van de huwelijksmigrant. Alle interviews en focusgroepgesprekken zijn volledig getranscribeerd en uitgebreid gecodeerd en geanalyseerd in Atlas.Ti. Alle huwelijksmigranten en/of referenten zijn in dit rapport geanonimiseerd weergegeven.

Kwantitatieve data

De kwantitatieve gegevens zijn afkomstig van demografisch materiaal van het CBS, deels speciaal aan het SCP geleverd en deels afkomstig van het publiek beschikbare StatLine. Cijfermatige informatie over migratiemotieven is afkomstig van de IND. Een uitgebreidere beschrijving van de bronnen is te vinden in hoofdstuk 2 en in bijlage B, te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport. Voor een aantal onderwerpen is via demografisch materiaal van het CBS en surveys ondermigrantengroepen een

aanvullend cijfermatig beeld over enkele migrantengroepen verkregen, bijvoorbeeld over de sociaal-economische positie, arbeidsmarktpositie, taalvaardigheid, sociale contacten en welbevinden. De surveys zijn onder de vier gevestigde migrantengroepen (Marokkaanse, Turkse, Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders in *S1M'11*) gehouden en onder nieuwe migrantengroepen (Iraniërs, Irakezen, Afghanen, Somaliërs, Polen en Chinezen in *S1N'09*). Algemene uitkomsten uit de twee surveys zijn gerapporteerd in enkele eerdere SCP-publicaties (o.a. Dagevos et al. 2011; Dourleijn et al. 2011; Gijsberts et al. 2010; Huijnk en Dagevos 2012; Maliepaard en Gijsberts 2012).

1.5 Leeswijzer

Het rapport is opgebouwd uit drie delen. In deel 1 wordt het onderzoek ingeleid, waarin we in hoofdstuk 1 de belangrijkste begrippen toelichten, profielen schetsen en een beeld van de juridische ontwikkelingen van de afgelopen decennia geven. In hoofdstuk 2 laten we een cijfermatig beeld van huwelijksmigratie zien. Er komt aan bod wat de aantallen huwelijksmigranten zijn, uit welke herkomstlanden ze afkomstig zijn, wat hun migratiemotieven zijn en hoe huwelijksmigratie zich tussen 2001 en 2012 heeft ontwikkeld.

In deel 2 staat de achtergrond van huwelijksmigratie centraal. Aangezien de uitgangssituatie en de ervaringen per referentprofiel erg uiteenlopen, worden de bevindingen per profiel gepresenteerd. Achtereenvolgens gaan we in op de ervaringen van de gevestigde minderheden (hoofdstuk 3), vluchtelingengroepen (hoofdstuk 4) en gemengde paren (hoofdstuk 5). Daarbij geven we steeds een beeld van de partnervoorkeuren, de motieven voor een migratiehuwelijk, de plaatsen en wijze waarop partners elkaar (kunnen) ontmoeten, de rol van de omgeving, en de ervaringen met de migratieprocedure en juridische voorwaarden.

Deel 3 is gericht op de leefsituatie van huwelijksmigranten ná de migratie. De bevindingen worden hier per onderwerp gerapporteerd, waarbij steeds naar verschillen en overeenkomsten tussen de vier profielen wordt gekeken. In hoofdstuk 6 kijken we naar het gezinsleven, ofwel hoe de partnerrelatie zich ontwikkelt en wat de impact van gezinsuitbreiding is. Hoofdstuk 7 geeft een algemeen beeld over de sociaal-economische positie en de arbeidspositie. De bevindingen over de sociaal-economische positie proberen we vervolgens op basis van de informatie uit de interviews beter te verklaren.

In hoofdstuk 8 gaan we in op aspecten rondom de sociale integratie en het sociale leven. Aan bod komen onderwerpen als de taal leren, een eigen sociaal netwerk opbouwen, de relatie met de eigen etnische gemeenschap en met autochtone Nederlanders. Ook wordt bekeken of huwelijksmigranten zich thuis voelen en hoe het met hun welbevinden staat. Tot slot belichten we in hoofdstuk 9 enkele 'donkere kanten' die zich kunnen voordoen in de leefsituatie en welke aspecten ervoor zorgen dat betrokkenen kwetsbaar voor deze excessen zijn. Ook laten we zien welke uitwegen er kunnen zijn en welke ervaringen huwelijksmigranten met hulpverlening op dit terrein hebben.

In dit rapport komen huwelijksmigranten veel aan het woord. In de vorm van kaders geven we soms een inkijkje in het persoonlijke verhaal van een huwelijksmigrant en/of de referent, of focussen we op een bepaald fenomeen om een zo rijk en divers mogelijk beeld te schetsen.

Noten

- 1 Het doel is primair om het onderscheid te maken met migratiehuwelijken tussen herkomstgenoten. Het gaat ons in dit onderzoek dus om *gemengde* migratiehuwelijken. Dat zijn zowel in dit onderzoek als in de samenleving in overgrote meerderheid huwelijken van autochtone mannen en vrouwen met niet-westerse partners. Daarom kiezen we voor deze omschrijving van dit referentprofiel.
- 2 Huwelijksmigranten uit een ander EU-land laten we in principe buiten beschouwing in dit onderzoek, omdat (huwelijks)migranten uit de EU en hun referenten niet aan dezelfde wettelijke voorwaarden voor migratie hoeven te voldoen als paren met een partner uit een derde land. We maken een uitzondering voor migratiehuwelijken van een vrouw uit een Oost-Europees land met een autochtone Nederlandse man, omdat de Oost-Europese landen tot de zogenoemde 'bruiddonorlanden' worden gerekend. 'Poolse bruiden' vormden lange tijd ook hét beeld van buitenlandse partners van autochtone mannen. We beschikken vanuit het SCP-onderzoek naar MOE-landers (SING'09) ook over kwantitatieve gegevens over huwelijksmigranten uit Polen. Dat is een belangrijke toevoeging aan dit onderzoek, dat overige kwantitatieve gegevens over gemengde migratiehuwelijken moet ontberen.
- 3 Zie voetnoot 1. Er zijn een paar cases van Nederlandse vrouwen van niet-westerse herkomst in een gemengd migratiehuwelijk in het onderzoek opgenomen. In een aantal gevallen is de buitenlandse partner van een autochtone man of vrouw afkomstig uit Marokko of Iran. We hebben ze dan onder de gemengde migratiehuwelijken van het derde of vierde referentprofiel geschaard. In de bijschriften onder de citaten is de etnische herkomst van de partners weergegeven.

2 Huwelijksmigratie in cijfers

Jaco Dagevos en Floris Peters

Dit hoofdstuk geeft inzicht in de omvang, samenstelling en ontwikkelingen op het gebied van huwelijksmigratie. Een belangrijk deel van dit hoofdstuk is gebaseerd op cijfers die specifiek voor dit onderzoek door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) zijn geleverd. In de openbaar beschikbare CBS-statistieken (CBS-StatLine) wordt namelijk geen onderscheid gemaakt tussen *gezinsvormende* migratie en *gezinsherenigende* migratie. De cijfers die in dit rapport worden gepresenteerd, hebben specifiek betrekking op gezinsvormers. Gezinsvorming betreft de vestiging in Nederland om hier te trouwen, een partnerschap te sluiten of te gaan samenwonen met een al in Nederland wonende partner, met wie betrokkene nooit eerder in een gezin heeft geleefd (een uitgebreide toelichting op de gebruikte bronnen is te vinden in bijlage B, te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport). De cijfers in dit onderzoek hebben betrekking op huwelijksmigranten die in de periode 2007-2011 naar Nederland zijn gekomen. Informatie over hun migratiemotief is ontleend aan bronnen van de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND). Van een groot deel van de EU-onderdanen is het migratiemotief onbekend. Migranten in de EU dienden zich tot 6 januari 2014 officieel te melden bij de IND, waarbij ze het doel van het verblijf moesten aangegeven. Ze kregen dan een verklaring van inschrijving, die nodig was als ze na vijf jaar aanspraak wilden maken op bepaalde rechten en voorzieningen. Hoewel inschrijving bij de IND verplicht was, had dit geen gevolgen voor het verblijfsrecht. In de praktijk echter meldden een groot aantal burgers uit de EU/EVA-landen zich niet bij de IND, zodat van hen geen migratiemotief bekend is. Dit betrof de laatste jaren ongeveer 85% van de EU/EVA-burgers. Deze personen blijven in dit rapport buiten beschouwing.

In paragraaf 2.2 komen ontwikkelingen in de huwelijksmigratie aan de orde.

Deze gegevens zijn ontleend aan StatLine en betreffen het aandeel gesloten huwelijken in een jaar, onderscheiden naar herkomst (zowel land als etnische achtergrond) van de huwelijkspartner. Deze cijfers zijn beschikbaar voor de grote migrantengroepen.

2.1 Omvang en samenstelling van de huwelijksmigratie

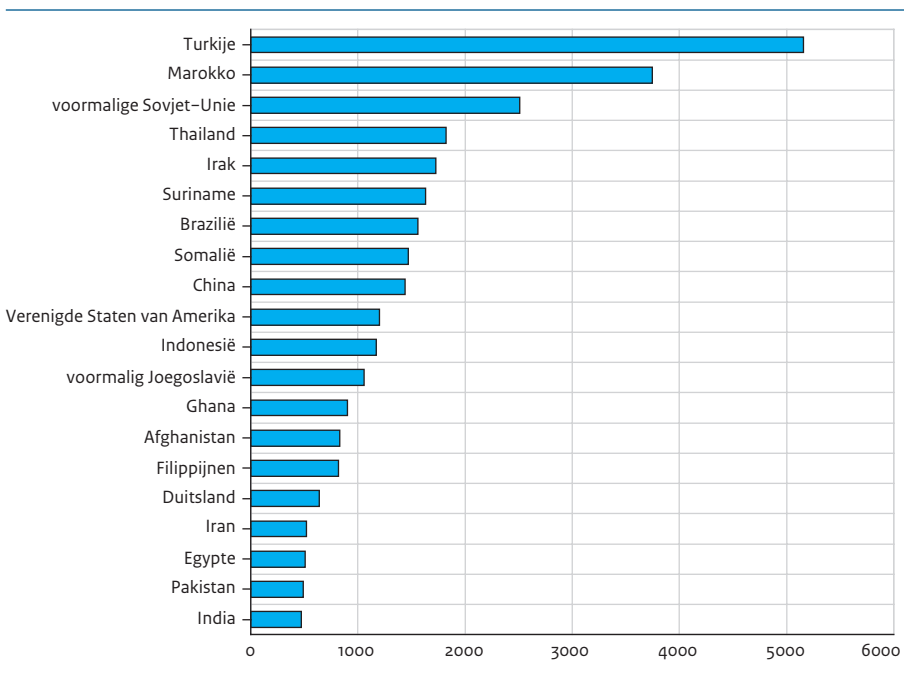
Aantallen huwelijksmigranten 2007-2011

In de periode 2007-2011 zijn er in totaal bijna 40.000 huwelijksmigranten naar Nederland gekomen. Figuur 2.1 bevat de top 20 van landen waaruit huwelijksmigranten afkomstig zijn. Dit betreft ongeveer 30.000 personen; de resterende 10.000 zijn afkomstig uit andere landen. Huwelijksmigranten komen dus uit een brede waaier van landen. Dit neemt niet weg dat de 'oude' migratielanden Turkije en Marokko in de afgelopen vijf jaar nog steeds de belangrijkste 'leverancier' van huwelijksmigranten waren, ondanks de daling sinds het begin van deze eeuw (zie § 2.2.1.). Uit Turkije zijn in de periode 2007-2011 ruim 5000 huwelijksmigranten naar Nederland gekomen, uit Marokko bijna 4000. Het aantal huwelijksmigranten uit de voormalige Sovjet-Unie en Thailand is met respectievelijk

2500 en 1800 beduidend lager. Deze landen staan in de rangorde van herkomstlanden op positie drie en vier. Irakezen, Iraniërs, Somaliërs en Afghanen zijn meestal als asielzoeker naar Nederland gekomen. Uit deze zogenoemde vluchtelingenlanden is ook huwelijksmigratie op gang gekomen, al zijn de aantallen betrekkelijk gering en is asiel nog steeds een veel belangrijker reden voor migratie. De Verenigde Staten nemen een middenpositie in: tussen 2007 en 2011 zijn iets meer dan 1000 Amerikaanse huwelijksmigranten naar Nederland gekomen. Duitsland, als ander groot en westers land, leverde in de onderzochte periode iets minder dan 1000 huwelijksmigranten, waarbij mag worden aangenomen dat dit een onderschatting is vanwege het feit dat Duitsers zich in geringe mate bij de IND hebben gemeld. Door toenemend internationaal handelsverkeer en door vakanties zijn landen als Brazilië, Ghana en Egypte bronnen van huwelijksmigranten geworden. Van deze landen is het aantal huwelijksmigranten uit Brazilië (rond de 1500 personen) het grootst.

Figuur 2.1

Aantal huwelijksmigranten die naar Nederland zijn gekomen, naar top 20 van herkomstlanden, 2007-2011 (in absolute aantallen)

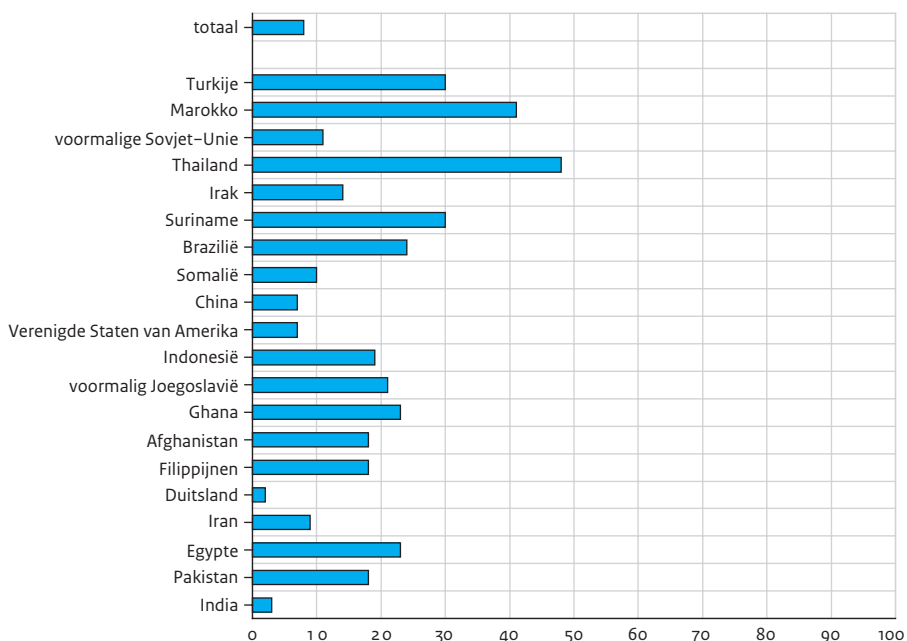
Bron: CBS (SCP-bewerking)

Migratie vanwege andere motieven (zoals asiel, werk, studie, gezinshereniging) komt veel vaker voor dan huwelijksmigratie. In de onderzochte periode van 2007-2011 zijn er bijna 517.000 migranten naar Nederland gekomen, van wie zoals gezegd bijna 40.000 als

huwelijksmigrant. Dat is 8% van het totaal aantal migranten. In figuur 2.2 is te zien hoe deze verhouding bij de top 20 van herkomstlanden van huwelijksmigranten ligt. Bij geen van deze landen komt de meerderheid van de migranten als gezinsvormer naar Nederland. De Thai komen hier nog het dichtst bij in de buurt: iets minder dan de helft van hen komt om deze reden naar Nederland. Ook bij de grote migrantengroepen is gezinsvorming naar verhouding een belangrijke reden voor hun komst. Onder de Turken en Surinamers geldt dit voor ongeveer een derde van het totaal, van de Marokkanen die tussen 2007 en 2011 naar Nederland zijn gekomen, is 40% gezinsmigrant. Bij de vluchtelingengroepen is dit aandeel aanzienlijk lager: bij hen is asiel nog steeds het belangrijkste migratiemotief. Ongeveer een kwart van de migranten uit Egypte, Brazilië en Ghana heeft gezinsvorming als motief voor hun komst. Bij de Filippijnen is dit aandeel nog iets lager.

Figuur 2.2

Verhouding huwelijksmigranten ten opzichte van migranten met andere migratiemotieven, naar top 20 van herkomstlanden huwelijksmigranten, 2007-2011 (in procenten)

Bron: CBS (SCP-bewerking)

Vrij veel huwelijksmigranten zijn ouder dan 30

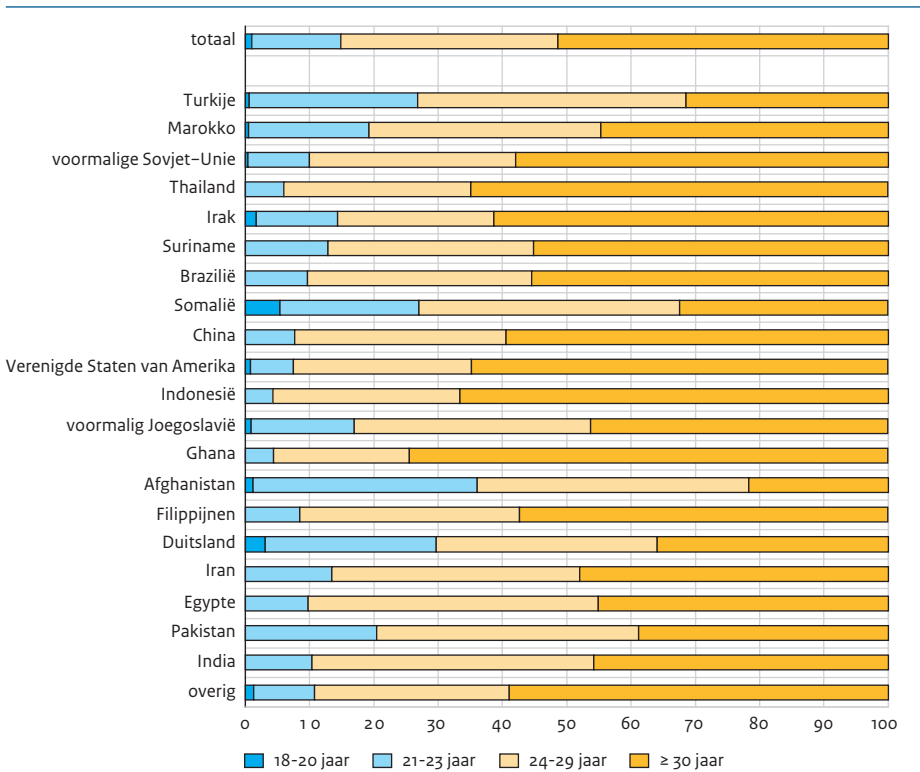
Ongeveer de helft van de huwelijksmigranten is bij aankomst in Nederland ouder dan 30 jaar, vooral degenen afkomstig uit Thailand, Ghana, Indonesië, de vs, Irak, de Filippijnen en de voormalige Sovjet-Unie. Uit de interviews die voor dit onderzoek

zijn gehouden, blijkt dat veel huwelijksmigranten op latere leeftijd en vaak na een eerder huwelijk in het herkomstland naar Nederland zijn gekomen. We noemen dit ‘huwelijksmigratie als tweede kans’.

Somalische, Afghaanse, Pakistaanse en Turkse huwelijksmigranten zijn naar verhouding vaak jong. Mogelijk hangt dit samen met hun cultuur, waarin een lage huwelijksleeftijd belangrijk worden gevonden. Ook uit Duitsland komen relatief veel jonge huwelijksmigranten. Bijna alle huwelijksmigranten zijn in elk geval ouder dan 21 jaar, de wettelijk vereiste minimumleeftijd om als huwelijksmigrant naar Nederland te mogen komen.

Figuur 2.3

Leeftijd van huwelijksmigranten bij aankomst in Nederland, naar top 20 van herkomstlanden huwelijksmigranten, 2007-2011 (in procenten)

Bron: CBS (SCP-bewerking)

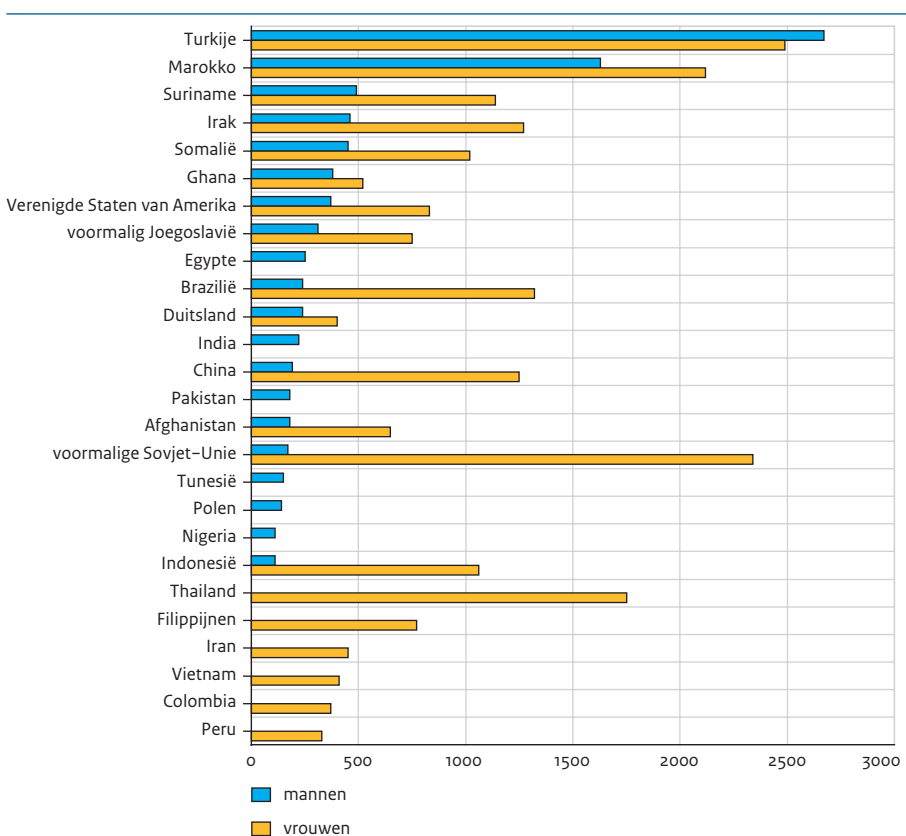
Onder migranten die vanwege andere motieven dan een huwelijk naar Nederland komen, is het aandeel jongeren groter (zie figuur A.1 in internetbijlage A). Migratie vanwege andere motieven is namelijk niet aan de leeftijd van 21 jaar gebonden, waardoor gezinsherenigers en studiemigranten vaak op betrekkelijk jonge leeftijd naar Nederland komen.

Veel meer vrouwelijke dan mannelijke huwelijksmigranten

Er komen veel meer vrouwen dan mannen als huwelijksmigrant naar Nederland. In de periode 2007-2011 betrof dit ruim 28.000 vrouwen tegenover ruim 11.000 mannen. (Bij de migranten die vanwege andere motieven naar Nederland zijn gekomen, is de sekseverhouding anders: 53% van hen is man.) In figuur 2.4 is de verhouding mannen en vrouwen in de top 20 van herkomstlanden weergegeven.

Figuur 2.4

Mannelijke en vrouwelijke huwelijksmigranten uit de top 20 van herkomstlanden, 2007-2011^a
(in absolute aantallen)^b

a Peildatum 31 december 2011.

b Voor sommige landen staan in de figuur alleen gegevens voor vrouwen of alleen voor mannen. Als bij een land geen aantal mannen vermeld staat, betekent dit dat er in de jaren 2007-2011 minder dan 110 mannen uit dat land als huwelijksmigrant naar Nederland zijn gekomen. Als er geen aantal vrouwen vermeld staat, is het aantal vrouwelijke huwelijksmigranten uit dat land lager dan 330.

Bron: CBS (SCP-bewerking)

Uit de voormalige Sovjet-Unie, Thailand, Indonesië, China en Brazilië komen overwegend vrouwelijke huwelijksmigranten. Dit geldt ook voor Peru, Colombia en Vietnam, maar hier gaat het om betrekkelijk kleine aantallen. Uit de vluchtelingenlanden komen eveneens overwegend vrouwen, hoewel uit Somalië en Irak substantiële aantallen mannelijke gezinsvormers naar Nederland zijn gekomen. De verhouding tussen mannelijke en vrouwelijke huwelijksmigranten vanuit Marokko en Turkije is meer in evenwicht. Dit is anders bij de vluchtelingengroepen, waar mannen vaker als primaire migrant naar Nederland zijn gekomen, waardoor de sekseverhoudingen bij deze groepen betrekkelijk scheef zijn. Thaise, Filipijnse en Oost-Europese vrouwelijke huwelijksmigranten komen vaak vanwege een relatie met een autochtone man naar Nederland (zie ook hierna). Polen, India, Pakistan, Nigeria, Tunesië en Egypte leveren overwegend mannelijke huwelijksmigranten, met overigens bescheiden aantallen.

Herkomstland van referent en van gezinsvormer

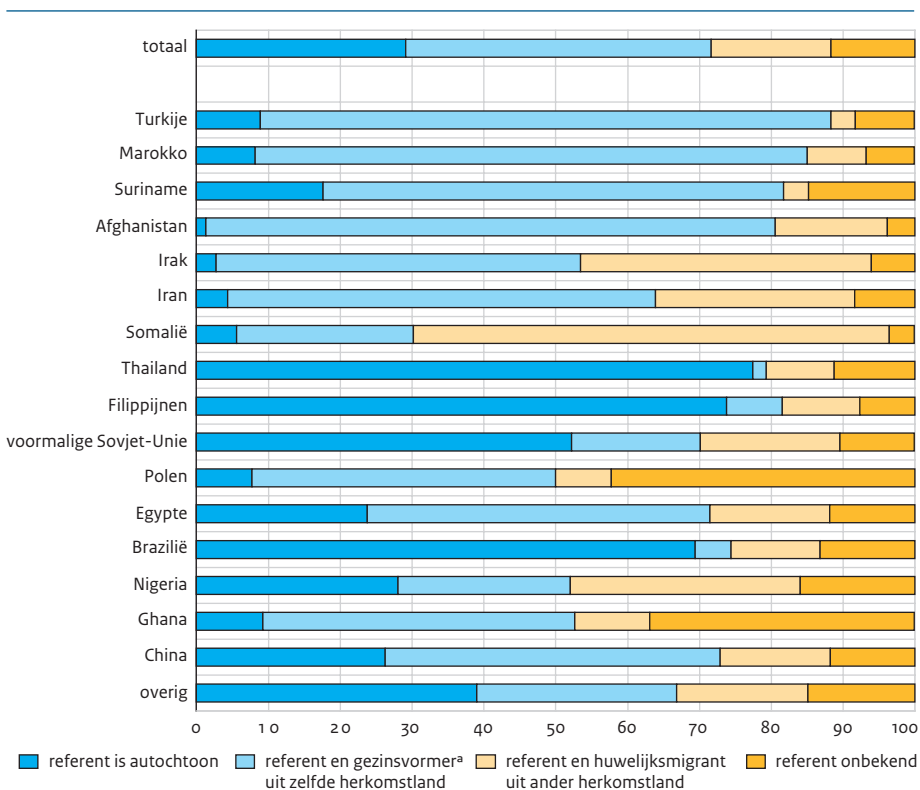
De gezinsvormende migrant kan uit hetzelfde land afkomstig zijn als de referent, maar dat hoeft niet altijd het geval te zijn. Ook vindt aanzienlijke huwelijksmigratie plaats naar een autochtone (dus Nederlandse) partner. Daarnaast kunnen de referent en de huwelijksmigrant verschillende herkomstlanden hebben. Daarbij kan het toch twee partners van dezelfde etnische herkomst betreffen, maar in de diaspora. We zien vooral bij vluchtelingengroepen dat de referent en de huwelijksmigrant uit verschillende herkomstlanden afkomstig zijn. Bekend is dat etnisch gemengde paren bij deze bevolkingsgroepen weinig voorkomen, waardoor het redelijk lijkt om te veronderstellen dat het hier vaak gaat om herkomstgenoten die in andere landen dan het herkomstland woonden voordat ze als huwelijksmigrant naar Nederland zijn gekomen. Gegevens ontbreken om precies vast te stellen hoe groot de overlap is tussen herkomstland en herkomstgroep.

In bijna 30% van de gezinsvormende migratie die tussen 2007 en 2011 heeft plaatsgevonden, is sprake van een autochtone referent. In ruim 40% van de gevallen zijn de referent en de huwelijksmigrant afkomstig uit hetzelfde herkomstland en bij 17% komen beide partners uit verschillende herkomstlanden. Bij 12% van de gevallen is het herkomstland van de referent niet bekend.

Tussen de groepen onderling zijn de verschillen groot. Turkse en Marokkaanse huwelijksmigratie speelt zich in grote mate af binnen de eigen kring. Ook huwelijksmigranten van Afghaanse, Somalische, Iraanse en Irakese herkomst hebben zelden autochtone referenten. Bij deze groepen zijn naar verhouding de referent en de huwelijksmigrant vaak uit een ander herkomstland afkomstig. Waarschijnlijk zijn de huwelijksmigranten herkomstgenoten in de diaspora. Vooral onder Somaliërs is dit aandeel groot. Thai, Filippino's, Brazilianen en personen uit de voormalige Sovjet-Unie komen vaak vanwege een autochtone partner naar Nederland. Dit geldt voor bijna 80% van de Thaise en Filipijnse huwelijksmigranten die in de periode 2007-2011 naar Nederland zijn gekomen. Voor zover Polen nog als huwelijksmigrant in de IND-gegevens terechtkomen, gaat het vooral om huwelijksmigratie naar een referent uit Polen. Maar omdat EU-migranten zich niet moeten laten registreren hebben we geen zicht op het totale aantal huwelijksmigranten uit Polen. De herkomst van de huwelijksmigrant en de referent

bij huwelijksmigratie vanuit Egypte, Nigeria en China laat een gemengd beeld zien. Meer dan bij de Turken en Marokkanen en de vluchtelingengroepen is hier sprake van een autochtone referent, maar dit aandeel is duidelijk lager dan bij huwelijksmigratie vanuit bijvoorbeeld Thailand en de Filippijnen. Onder Nigerianen is het relatief hoge aandeel huwelijksmigranten en referenten met een verschillend herkomstland opvallend; mogelijk spelen ook bij deze groep de Nigerianen in de diaspora een belangrijke rol. Bij deze constatering moet worden opgemerkt dat de aantallen Nigerianen in de data laag zijn.

Figuur 2.5
Herkomst van de referent en de huwelijksmigrant, 2007-2011 (in procenten)

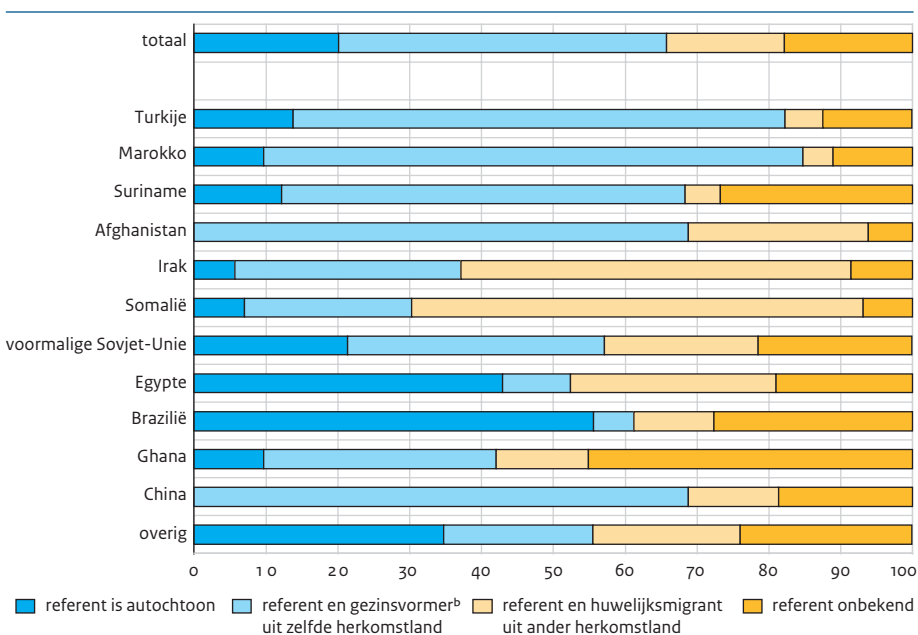
a Gezinsvormer = huwelijksmigrant.

Bron: CBS (SCP bewerking)

Over het geheel genomen kiezen huwelijksmigranten uit islamitische landen overwegend voor een partner uit de eigen groep. Voor zover er sprake is van een gemengde relatie geldt dit vooral voor de mannen. Vrouwen uit Turkije, Marokko, de vier vluchtelingengroepen en Egypte gaan hoogstzelden een relatie aan met een autochtone partner. Opmerkelijk is het naar verhouding hoge aandeel Egyptische mannen dat zich in het kader van huwelijksmigratie bij een autochtone partner voegt. Vrouwelijke huwelijksmigranten uit de voormalige Sovjet-Unie hebben overwegend een autochtone referent. Bij de mannen is het beeld meer gemengd, maar ook bij hen heeft een behoorlijk deel een autochtone referent (wel is het aantal beduidend lager). Bij de Braziliaanse huwelijksmigranten hebben zowel mannen als vrouwen vaak een autochtone referent. Bij geen van de andere groepen was dit duidelijk het geval. Chinese mannelijke huwelijksmigranten hebben vooral een relatie met een andere Chinees. Van de Chinese vrouwelijke huwelijksmigranten heeft ongeveer een derde een autochtone referent.

Figuur 2.6

Herkomst van referent en mannelijke huwelijksmigrant, 2007-2011 (in procenten)^a

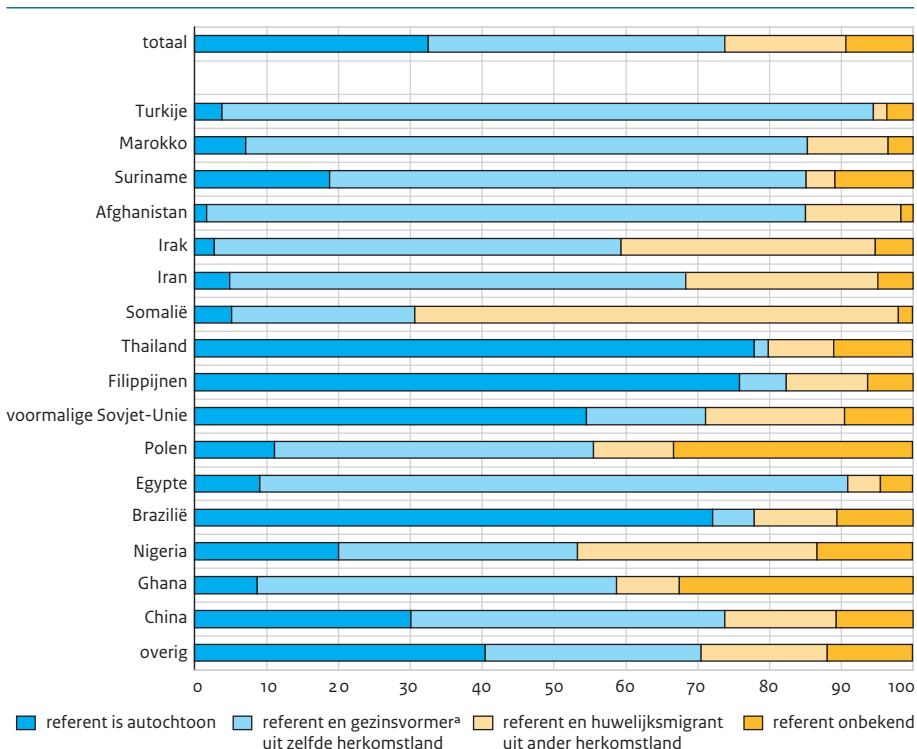
a Herkomstlanden met N < 100 zijn buiten beschouwing gelaten.

b Gezinsvormer = huwelijksmigrant.

Bron: CBS (SCP-bewerking)

Figuur 2.7

Herkomst van de referent en vrouwelijke huwelijksmigrant, 2007-2011 (in procenten)

a Gezinsvormer = huwelijksmigrant.

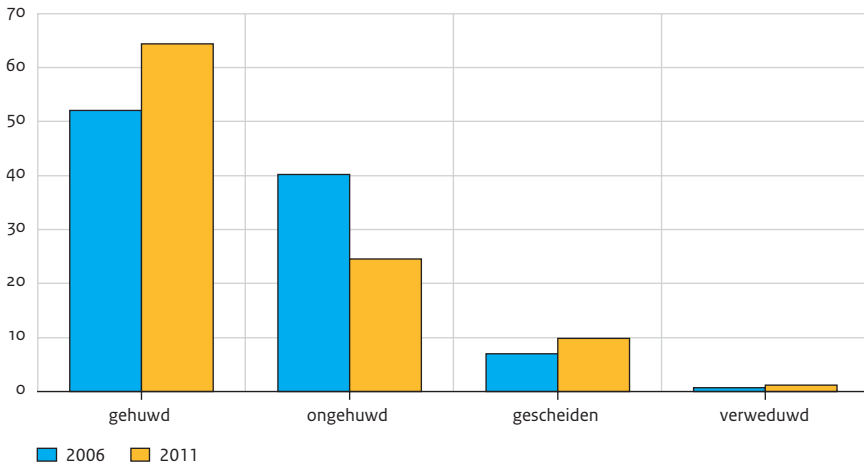
Bron: CBS (SCP-bewerking)

Burgerlijke staat: veranderingen in een periode van vijf jaar

Van huwelijksmigranten die in 2006 naar Nederland zijn gekomen, is vastgesteld of hun burgerlijke staat na vijf jaar is gewijzigd. Belangrijk om te vermelden is dat het hierbij gaat om personen die in Nederland zijn blijven wonen. Het is denkbaar dat personen die zijn gescheiden vaker het land hebben verlaten.

Figuur 2.8

Burgerlijke staat van gezinsvormers die in 2006 naar Nederland zijn gekomen, totaal herkomstlanden, 2006 en 2011 (in procenten)

Bron: CBS (SCP bewerking)

Van de cohort 2006 is het aandeel gehuwden in 2011 aanzienlijk toegenomen. Bij aankomst in Nederland in 2006 is een aanzienlijk deel van de gezinsvormers niet gehuwd. Een duurzame relatie is voldoende als grond voor gezinsvorming. Van degenen die in Nederland zijn blijven wonen, is dus het aantal gehuwden toegenomen. Ook is het aandeel personen dat is gescheiden licht toegenomen. Het is lastig te verklaren waarom in 2006 ongeveer 7% van de huwelijksmigranten (al) is gescheiden. Misschien zijn op dit punt de gegevens niet nauwkeurig en gaat het (ook) om personen die al waren gescheiden voordat ze naar Nederland kwamen. Deze interpretatie dringt zich op als we naar de burgerlijke staat van de verschillende groepen kijken. Bij huwelijksmigranten afkomstig uit de voormalige Sovjet-Unie blijkt dat bij aankomst in Nederland bijna 20% is gescheiden. Mogelijk zijn deze personen kort na aankomst van hun referent gescheiden, maar dan is het opmerkelijk dat ze nog in Nederland wonen: het verbreken van de relatie is immers een grond voor het intrekken van de verblijfsvergunning van de huwelijksmigrant. Uit onze interviews blijkt dat veel van de huwelijksmigranten uit deze landen zijn gescheiden en naar Nederland komen om opnieuw te trouwen. We komen hier in deel 2 van dit rapport nog uitgebreid op terug.

2.2 Ontwikkelingen in huwelijksmigratie

In deze paragraaf gaan we in op de ontwikkelingen in huwelijksmigratie tussen 2001 en 2012. De beschikbare cijfers hebben betrekking op het aantal gehuwden in een jaar, onderscheiden naar de herkomst van de partner. Deze gegevens zijn beschikbaar voor de grote minderheidsgroepen in Nederland (gevestigde minderheden), namelijk personen van Turkse, Marokkaanse en Surinaamse herkomst,² en overige niet-westerse en westerse migranten. Het gaat om personen die zijn gehuwd; degenen die naar Nederland komen voor een duurzame relatie blijven dus buiten beschouwing. In de tabellen in bijlage C (te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport) staan de absolute aantallen vermeld, de hierna volgende figuren bevatten de percentages.

Helaas zijn dergelijke gegevens niet beschikbaar voor andere relevante herkomstlanden, zoals de vier vluchtelingenlanden en de zogenoemde bruiddonorlanden (zie hoofdstuk 1). Hier geven we een benadering van de ontwikkelingen door gegevens over de gezinsmigratie te presenteren. Een beperking hierbij is dat de data met betrekking tot migratiemotieven geen onderscheid maken tussen gezinsherenigers en gezinsvormers. We presenteren gegevens van personen in de leeftijd van 21-40 jaar, waardoor kinderen die in het kader van gezinshereniging naar Nederland komen buiten beschouwing blijven. In deze leeftijdscategorie zal zowel sprake zijn van gezinsherenigende als gezinsvormende migratie, maar welk aandeel elk van beide heeft, is uit deze gegevens niet op te maken.

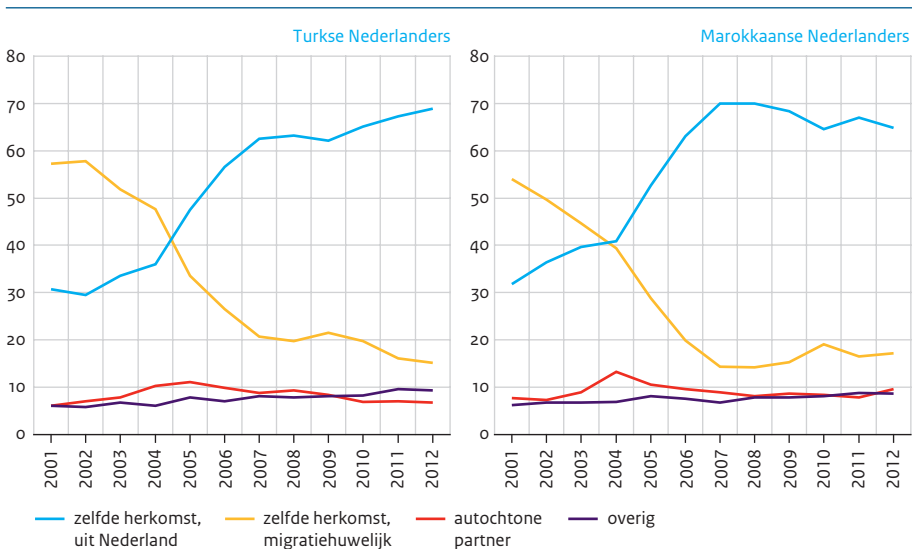
2.2.1 Ontwikkelingen in huwelijksmigratie van gevestigde minderheden

Migratiehuwelijken bij Turkse en Marokkaanse groep sinds 2001 scherp gedaald, laatste vijf jaar geen verdere daling

In figuur 2.9 is de ontwikkeling in partnerkeuze van Turkse en Marokkaanse Nederlanders naar de herkomst van de huwelijkspartner weergegeven. Daarin is tevens te zien of het al dan niet om een migratiehuwelijk gaat. De ontwikkelingen onder Turkse en Marokkaanse Nederlanders voor wat betreft hun partnerkeuze vertoont veel gelijkenissen, waarbij drie zaken opvallen. Ten eerste is het aandeel migratiehuwelijken onder Turkse en Marokkaanse Nederlanders tussen 2001 en 2012 stevig gedaald (onder Turkse Nederlanders van 2180 personen in 2001 tot 720 in 2012, en onder Marokkaanse Nederlanders van 1820 personen in 2001 tot 700 in 2012). In 2001 trouwde bijna 60% van de Turkse Nederlanders met een huwelijksmigrant uit Turkije, in 2012 was dit percentage gedaald tot 15%. Ook bij de Marokkaanse groep is sprake van een forse afname: van rond de 55% in 2001 tot 17% in 2012. Ten tweede is het aantal huwelijken met een partner van dezelfde herkomst uit Nederland in diezelfde periode sterk gestegen. Ten derde valt op dat na 2004 het aantal migratiehuwelijken gedurende een aantal jaren extra scherp is gedaald. Waarschijnlijk hangt dit samen met de veranderde Nederlandse wetgeving, waardoor de inkomens- en leeftijdseis zijn verhoogd. Bij zowel de Turkse en Marokkaanse groep zet de daling van migratiehuwelijken na 2007 niet door.

Figuur 2.9

Partnerkeuze van Turkse en Marokkaanse Nederlanders, naar herkomst huwelijkspartner (in procenten)

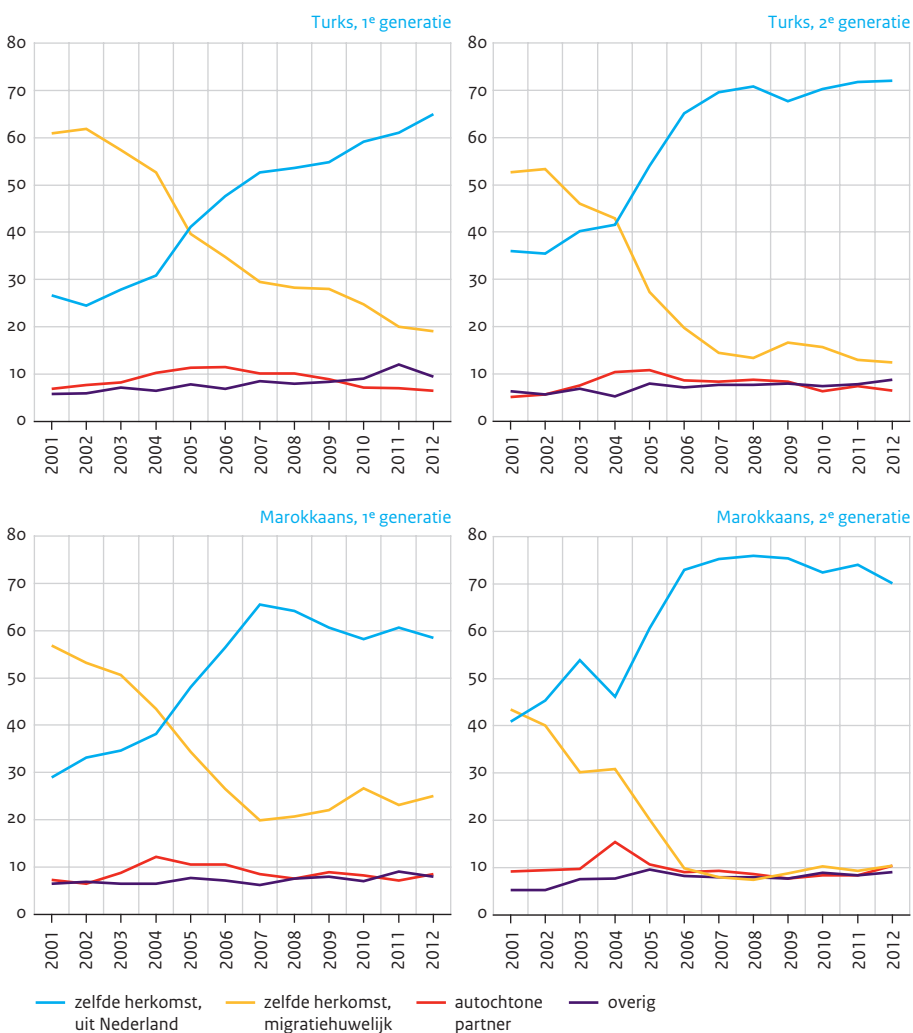
Bron: CBS StatLine (2013)

Migratiehuwelijken ook bij de tweede generatie fors gedaald

Bij zowel de eerste als de tweede generatie Turkse en Marokkaanse migranten is het aandeel migratiehuwelijken fors afgenomen. Daarbij is er een verschil tussen de beide generaties: van de huwelijken van de eerste generatie Turken is in 2012 20% een migratiehuwelijk (dat was in 2001 iets meer dan 60%). Huwelijken in de tweede generatie bestaan in 2012 voor 12% uit een migratiehuwelijk (dat was in 2001 iets meer dan 50%). Ook bij de Marokkaanse groep is het verschil in aandeel migratiehuwelijken tussen de eerste en tweede generatie ongeveer 10 procentpunten. Van de Marokkaanse huwelijken in de tweede generatie is 10% een migratiehuwelijk. Bij beide groepen en bij beide generaties wordt weinig met een autochtone partner gehuwd (rond de 10%) en dit aandeel is tussen 2001 en 2012 nauwelijks veranderd. Er is bij zowel Turken als Marokkanen vrijwel geen verschil tussen mannen en vrouwen voor wat betreft de partnerkeuze.

Figuur 2.10

Partnerkeuze van Turkse en Marokkaanse Nederlanders, naar herkomst huwelijkspartner, 2001-2012 (in procenten)

Bron: CBS StatLine (2013)

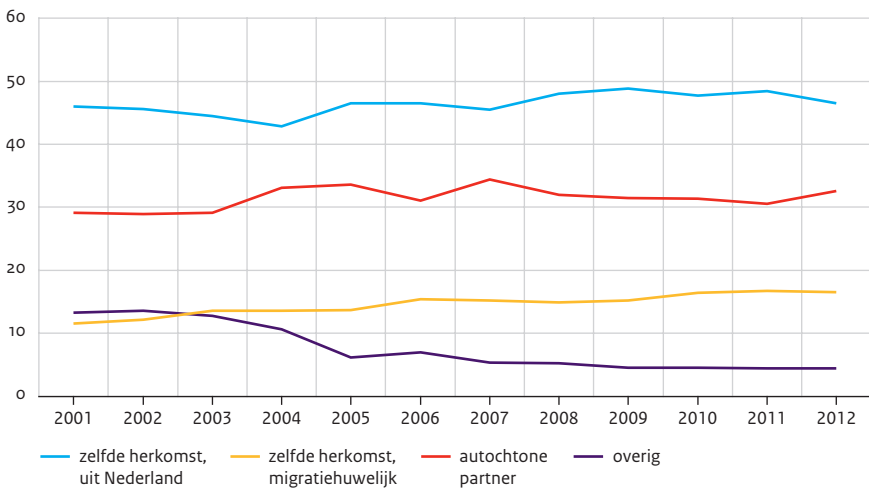
Aandeel migratiehuwelijken bij Surinaamse groep klein

In tegenstelling tot Turkse en Marokkaanse Nederlanders sloten Surinaamse Nederlanders in de periode 2001-2012 betrekkelijk weinig migratiehuwelijken (320 in 2001 en 450 in 2012). Surinaamse Nederlanders trouwen overwegend met andere Surinaamse Nederlanders (1720 in 2012). Ongeveer een derde van de huwelijken is met een

autochtone Nederlander. In de periode 2001-2012 is er betrekkelijk weinig veranderd: het aandeel migratiehuwelijken is licht toegenomen en het aandeel huwelijken met iemand uit een ander land dan Suriname of Nederland is gedaald. Surinaams-Nederlandse vrouwen trouwen vaker dan de mannen met een autochtoon. Er is weinig verschil tussen de eerste en tweede generatie in de partnerkeuze van Surinaamse Nederlanders.

Figuur 2.11

Partnerkeuze van Surinaamse Nederlanders, naar herkomst huwelijkspartner, 2001-2012 (in procenten)

Bron: CBS StatLine (2013)

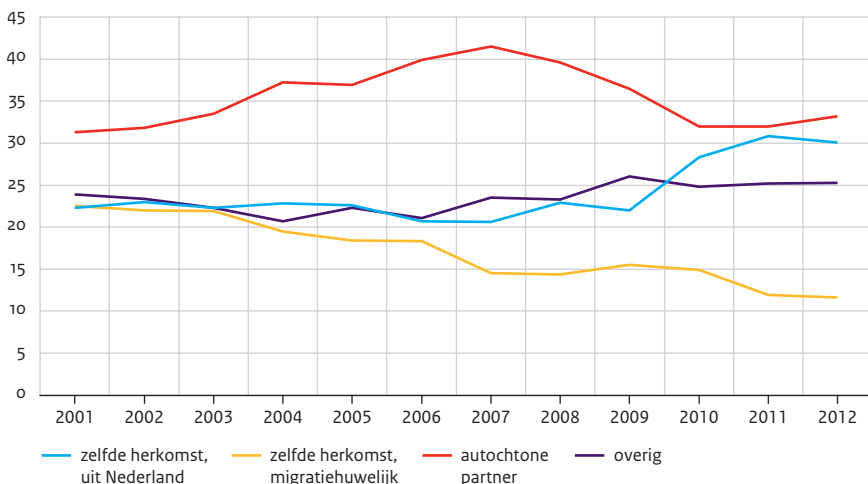
Huwelijksmigratie bij overige niet-westerse minderheden gedaald

Bij de overige niet-westerse minderheden in Nederland is tussen 2001 en 2012 het aandeel migratiehuwelijken gedaald. In 2012 werden 760 migratiehuwelijken gesloten, tegen 980 in 2001. Er wordt steeds vaker getrouwd met een herkomstgenoot die al in Nederland woont. Die trends waren ook zichtbaar bij de Turkse en Marokkaanse groep.

Vooral overige niet-westerse mannen trouwen met een partner van gelijke herkomst, en overige niet-westerse vrouwen met een autochtoon. Wanneer opgesplitst wordt naar generatie blijkt dat vooral de tweede generatie met een autochtoon trouwt. In vergelijking met de hiervoor genoemde gevestigde minderheden trouwen overige niet-westerse minderheden vaak met een partner van een andere herkomst (1660 in 2012).

Figuur 2.12

Partnerkeuze van overige niet-westerse minderheden in Nederland, naar herkomst huwelijksmigrant, 2001-2012 (in procenten)

Bron: CBS StatLine (2013)

2.3 Conclusies

Ondanks het feit dat de huwelijksmigratie bij de Turkse en Marokkaanse groep sterk aan betekenis heeft ingeboet, komt het grootste aantal huwelijksmigranten nog steeds uit deze landen. De voormalige Sovjet-Unie, Thailand en Irak completeren in de periode 2007-2011 de top 5 van landen waaruit het grootste aantal huwelijksmigranten afkomstig is. Huwelijksmigratie is zeker niet het belangrijkste motief van migranten die de afgelopen jaren naar Nederland zijn gekomen. Andere motieven zoals asiel, studie, werk en gezinshereniging zijn belangrijker. Thai komen naar verhouding vaak vanwege een partner naar Nederland; dit geldt voor bijna de helft. Bij andere groepen ligt het aandeel partnermigranten (aanzienlijk) lager en komen migranten vooral om andere redenen naar Nederland.

Huwelijksmigranten zijn vaker vrouwen. Dat zien we bij onder meer de huwelijksmigranten uit Thailand en de voormalige Sovjet-Unie. Ook onder vluchtelingengroepen is het aandeel vrouwelijke huwelijksmigranten aanzienlijk hoger dan het aandeel mannen. Bij de Turkse en Marokkaanse groep is de sekseratio meer in evenwicht. Opvallend is dat een aanzienlijk deel van de huwelijksmigranten ouder is dan 30. Zij hebben bovendien vaak al een huwelijk achter de rug.

Turkse en Marokkaanse huwelijksmigranten gaan overwegend een relatie aan met iemand uit de eigen herkomstsgroep. Dit zien we ook bij vluchtelingengroepen. Bij hen wijzen de cijfers erop dat ook de diaspora een bron voor huwelijksmigratie vormt.

Huwelijksmigranten uit Thailand, de Filippijnen, de voormalige Sovjet-Unie en Brazilië gaan vaak een relatie aan met een autochtone partner.

Onder Turken en Marokkanen is sinds 2001 het aantal en aandeel huwelijksmigranten fors gedaald. Sinds 2007 stabiliseert zich dit op een niveau van iets minder dan 20%.

Het merendeel van de Turkse en Marokkaanse Nederlanders trouwt inmiddels met iemand uit de herkomstgroep die al in Nederland woont. Onder de andere niet-westerse groepen lijkt eveneens sprake te zijn van een afname van het aandeel migratie-huwelijken.

Noten

- 1 Noorwegen, IJsland, Liechtenstein en Zwitserland.
- 2 Antillianen zijn in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten.

DEEL II

Achtergronden van huwelijksmigratie

3 Migratiehuwelijken van gevestigde minderheden

Leen Sterckx en Anne van Delft

3.1 Daling aantal migratiehuwelijken van Turkse en Marokkaanse Nederlanders

Rond de laatste eeuwwisseling was het onder Turkse en Marokkaanse Nederlanders nog erg gangbaar om te trouwen met een partner die in het land van herkomst was opgegroeid. Meer dan de helft van de migranten uit Turkije en Marokko en hun nakomelingen (die grotendeels in Nederland zijn opgegroeid) sloot omstreeks 2000 een migratiehuwelijk (Esveldt et al. 1995; Hooghiemstra 2003). Sinds 2002 is het aantal migratiehuwelijken van Nederlanders van Turkse en Marokkaanse herkomst sterk teruggelopen. In dit hoofdstuk proberen we deze daling te duiden en willen we inzicht geven in de beweegredenen en de keuzes van degenen die wel een migratiehuwelijk aangingen. We baseren ons daarbij op interviews met informanten van Turkse en Marokkaanse herkomst die na 2004 een migratiehuwelijk sloten met een herkomstgenoot, focusgroepgesprekken met recent gehuwde Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse mannen en vrouwen, interviews met sleutelinformanten uit de hulpverlening en uit belangenorganisaties van Turkse en Marokkaanse Nederlanders. Een deel van de verklaring voor de daling van het aantal migratiehuwelijken in de Turkse en Marokkaanse herkomstsgroepen ligt in demografische ontwikkelingen in deze groepen zelf: het aantal mannen en vrouwen van Turkse en Marokkaanse herkomst op huwbare leeftijd in Nederland is de laatste jaren toegenomen. Een absoluut tekort aan huwelijkskandidaten van dezelfde herkomst in Nederland is dus nauwelijks nog een motief om een partner in het land van herkomst te zoeken. Wel is er sprake van een toegenomen kwantitatieve en kwalitatieve *marriage squeeze*: het aantal vrouwen en mannen met de gewenste kenmerken komt niet helemaal overeen, waardoor er bijvoorbeeld een ‘tekort’ is aan hoogopgeleide mannen op de huwelijksmarkt.

De wijzigingen in het immigratiebeleid met betrekking tot gezinsvormers – wijzigingen die overigens sterk geïnspireerd waren op de migratiehuwelijken van Turken en Marokkanen (Bonjour 2007; WODC 2009) – vallen min of meer samen met de periode waarin de sterkste afname van deze huwelijksmigratie plaatsvond. De vraag is of deze daling aan succesvol restrictief beleid is toe te schrijven of dat er iets anders aan de hand is. Het feit dat de daling inzette vóórdat de invoering van de scherpere inkomenseis in 2004 de overige drempelverhogende maatregelen inluidde, is een aanwijzing voor het laatste. In paragraaf 3.2 komen de partnervoorkeuren van Nederlandse Turken en Marokkanen aan de orde. Misschien is daarin een verschuiving opgetreden, waardoor partners uit het land van herkomst nu minder aantrekkelijk ogen dan voorheen of herkomstgenoten uit Nederland aantrekkelijker. We kijken daarbij naar de partnervoorkeuren van jongeren van Turkse en Marokkaanse herkomst in het algemeen en of zij de ideale partner in Nederland of juist in het herkomstland denken te vinden. In paragraaf 3.3 gaan we na welke motieven referenten en huwelijksmigranten hebben voor het sluiten van een

migratiehuwelijk of juist niet. In paragraaf 3.4 werpen we licht op de huwelijksmarkt in Turkije en Marokko: waar en hoe komen migratiehuwelijken anno 2014 tot stand? De daling kan ook verband houden met een groeiende autonomie van jongeren op de huwelijksmarkt en minder inmenging van ouders en familieleden, die tot tien jaar geleden overwegend een voorkeur hadden voor schoonzons en -dochters uit het land van herkomst (Böcker 2000; Hooghiemstra 2003; Sterckx en Bouw 2005; Storms en Bartels 2008; Yerden 2000). Eventuele veranderingen in de invloed van de familie op de partnerkeuze van jongvolwassenen behandelen we in paragraaf 3.5. Paragraaf 3.6 ten slotte doet verslag van de manier waarop de veranderingen in de wetgeving zijn ontvangen in kringen van Turkse en Marokkaanse Nederlanders en van huwelijkspartners uit Turkije en Marokko.

Een gevestigde migrantengroep in Nederland die eveneens migratiehuwelijken met partners met dezelfde culturele achtergrond sluit, wordt gevormd door de Hindoe-staanse Nederlanders. Toch zijn de migratiehuwelijken van Hindoe-staanse Nederlanders bij lange na niet zo veel onderzocht als die van andere groepen. Wij voerden een focus-groepgesprek met Hindoe-staanse vrouwen, onder wie enkele met een migratiehuwelijk, hielden een diepte-interview met een referent van Indiase herkomst en interviewden een Hindoe-staanse-Nederlandse sleutelinformant. Aan het eind van dit hoofdstuk geven we de kern van onze bevindingen over hun migratiehuwelijken weer.

3.2 Veranderende partnervoorkeuren

Deze paragraaf belicht de veranderde partnervoorkeuren van Turkse en Marokkaanse Nederlanders en hoe specifieke voorkeuren wel of niet tot de keuze voor een partner uit Turkije of Marokko leiden. We zien daarin veranderingen ten opzichte van tien tot vijftien jaar geleden (vgl. Hooghiemstra 2003; Sterckx en Bouw 2005; Storms en Bartels 2008).

3.2.1 Culturele homogamie nog steeds belangrijk, maar met een andere invulling

Een voorkeur die vrijwel al onze gesprekspartners expliciet aandragen, is voor een partner van dezelfde cultuur. Daarmee wordt bedoeld dat partners beide dezelfde taal spreken en gelijke normen en waarden hebben, vooral op het gebied van de gezinscultuur (zoals omgang met familieleden en respect voor ouders, en vertrouwde met culturele gebruiken en tradities). Het geloof, in dit geval de islam, wordt gezien als onlosmakelijk verbonden met de cultuur en trouwen met een andere moslim staat dan ook hoog in het vaandel bij Turkse en Marokkaanse Nederlanders. Nederlandse Turken en Marokkanen hechten bovendien waarde aan het feit dat huwelijkspartners een gelijkaardige band met het land van herkomst hebben. Dat is niet anders dan tien jaar geleden, maar er is wel een verandering merkbaar in de invulling van het idee 'van dezelfde cultuur', met consequenties voor de verwachtingen van Turkse en Marokkaanse Nederlanders over de plaats waar ze de ideale partner denken te vinden: in Nederland of in het land van herkomst.

‘Van dezelfde cultuur’ wordt – zo stellen onze informanten – tegenwoordig ruimer opgevat dan in het verleden, tenminste onder herkomstgenoten in Nederland. Nederlanders van Turkse herkomst beschouwen anderen van Turkse herkomst die ook Turks spreken (of Koerdisch of Arabisch, naargelang de moedertaal van de persoon in kwestie) en die van dezelfde stroming binnen de islam zijn als ‘van dezelfde cultuur’, terwijl ze voorheen een scherper onderscheid tussen inwoners van verschillende regio’s in Turkije maakten. Iemand ‘van dezelfde cultuur’ was iemand die zelf of van wie de ouders uit hetzelfde dorp of uit de omgeving van de familie in Turkije afkomstig waren. Iets vergelijkbaars gebeurde onder Marokkaanse Nederlanders: zij beschouwden vooral mensen uit de naaste omgeving van de eigen familie in het land van herkomst – die daardoor tot dezelfde etnische groep, religieuze stroming en sociale klasse behoren – als ‘van dezelfde cultuur’ (Sterckx en Bouw 2005). Ook Marokkaanse Nederlanders beschouwen tegenwoordig anderen van Marokkaanse herkomst eerder als ‘van dezelfde cultuur’ dan voorheen.

Volgens een vrouwelijke sleutelinformant van een socioculturele vereniging van Turkse Nederlanders hebben grootouders in Turkije ook in de gaten dat ze hun (klein)kinderen ‘niet meer kunnen vastketenen aan het eigen dorp’. Het is niet meer vanzelfsprekend dat huwelijkskandidaten uit hetzelfde dorp of uit dezelfde familie komen. ‘[Als het iemand] van hetzelfde geloof is, een Turk is, daar zijn ze al blij mee, meer heb ik eigenlijk niet nodig. [...] dat hoor je vaker nu dan: liever met een dorpeling thuiskomen.’ Relaties met neven en nichten worden zelfs actief afgeraden. ‘Het is een onuitgesproken afspraak dat dat niet mag. Dat wordt niet [meer] getolereerd, of je moet echt heel veel van elkaar houden.’

De belangrijkste reden om met iemand uit de eigen familie of uit de naaste omgeving van de eigen familie in het land van herkomst te trouwen, was dat beide families dan beter met elkaar zouden kunnen opschieten, elkaar vanzelfsprekend zouden begrijpen en aanvullen. Nog steeds is vertrouwde tussen de families een belangrijke voorwaarde, met het idee dat er dan ook een goede verstandhouding tussen de echtelieden zal zijn. Uit de focusgroep met mannen van Turkse en Marokkaanse herkomst:

M1: Als het klikt tussen mij en die vrouw en de afstand tussen de families is niet enorm...

Het gaat dan om de gedachtegang, niet de geografische afstand. Die band tussen de families is er dan niet. Ik maak me geen zorgen, want ik koos die vrouw, maar het is handig.

I: Hoe belangrijk is het dat het klikt met de familie voor jullie?

T2: Dat is een moeilijke keuze, om door te gaan als het niet klikt.

M1: Het komt goed van pas als families met elkaar goed overweg kunnen. Mijn schoonvader bemiddelt, dus het kan wel helpen. Het is goed als die relatie goed is.

De grens tussen iemand die wel of niet van dezelfde cultuur is, is het duidelijkst overschreden bij een huwelijk met een autochtone Nederlander, zelfs als deze zich tot de islam bekeerde. Dat een partner hetzelfde geloof heeft, compenseert veel, maar families blijven een moeizamere ‘klik’ met een autochtone partner verwachten en zien daarin reden om zo’n partner af te wijzen (Sterckx 2014a). Onze informanten stellen dat autochtone geliefden wel kunnen proberen zich in te leven in de Marokkaanse of Turkse culturele achtergrond van hun partner, maar op de lange termijn houden ze het moeilijk

vol. Daarom zal iemand die veel waarde aan zijn (of haar) Turkse of Marokkaanse achtergrond hecht waarschijnlijk niet voor een autochtoon als huwelijkspartner kiezen.

I: Als jij voor een Nederlands meisje had gekozen, hoe zou jouw familie dan gereageerd hebben?

R: Dat zouden ze niet fijn vinden, zouden ze niet willen, ik zou het ook niet doen.

I: Jij zou het zelf ook niet doen? Wat lijkt jou dan moeilijk daarin?

R: Ja, is toch een andere cultuur zeg maar, Nederlandse meisjes. Mijn familie zou het sowieso niet goed vinden, dan zou de band ook slecht zijn tussen mij en mijn ouders.

I: Dan zou je ook al problemen hebben thuis, dat zij dat moeilijk zouden vinden?

R: Dan is het voor mij logisch om het niet te doen zeg maar.

(man van Marokkaanse herkomst, referent)

Het feit dat culturele homogamie ruimer wordt opgevat, betekent vooral dat de huwelijksmarkt onder herkomstgenoten in Nederland ruimer wordt. Tegenwoordig komen meer mannen en vrouwen van dezelfde Turkse en Marokkaanse herkomst als partner in aanmerking dan tien jaar geleden. Ook ouders van Turkse en Marokkaanse herkomst in Nederland lijken meer geneigd om naar gemeenschappelijke punten (behalve familiebanden of hetzelfde dorp van herkomst) te zoeken dan voorheen. Dat heeft volgens onze informanten te maken met de tanende gerichtheid op het land van herkomst en de familie aldaar. Vooral jongeren voelen meer afstand tot in het herkomstland levende (over)grootouders, verre ooms en tantes. Een voorkeur voor in Turkije of Marokko opgegroeide partners zou dan ook vooral bij hertrouwende mannen en vrouwen van de eerste generatie leven, of bij mensen die over (re)migratie naar Turkije of Marokko denken. Het ligt voor de hand dat wie zelf de wens koestert om ooit (weer) in Turkije of Marokko te gaan wonen een voorkeur heeft voor een huwelijkspartner die dicht bij de Turkse of Marokkaanse samenleving staat.

Ik was gescheiden en had besloten om te trouwen. Mijn voorkeur ging naar een vrouw in Turkije, vanwege omgeving en leeftijd. Het was moeilijk voor mij om een vrouw te vinden in Nederland. Er is cultuurverschil tussen mij en iemand die in Nederland is opgegroeid.

Mijn voorkeur ging naar een persoon die het beste aansluit bij mijn geloof- en cultuurnormen. Het beste is dan iemand vanuit dezelfde omgeving qua traditie in Turkije.

(man van Turkse herkomst, referent)

Voorheen was er sprake van een zekere hang naar 'authentiek' Turkse of Marokkaanse partners (Timmerman et al. 2009). Migrantenfamilies wilden een 'echte' Turk of een 'echte' Berber als partner voor hun kinderen en het idee was dat huwelijkspartners uit het land van herkomst dichter bij de eigen, traditionele cultuur staan dan in Nederland opgegroeide en daarom mogelijk 'vernederlandste' of 'verwesterde' herkomstgenoten (Hooghiemstra 2003). Vooral jongeren van Turkse en Marokkaanse herkomst geven tegenwoordig de voorkeur aan iemand die, net als zij, vertrouwd is met het 'Turk/Marokkaan zijn in Nederland': iemand voor wie zijn of haar etnische cultuur en identiteit geen vanzelfsprekendheid is, maar iets waarover moet worden nagedacht. Turkse en Marokkaanse Nederlanders integreren hun etnische cultuur met het leven in een westerse samenleving en dat kleurt hun idee over wie ze zijn en hun kijk op het leven.

De meeste Nederlandse jongeren van Turkse of Marokkaanse herkomst herkennen zich meer in herkomstgenoten hier dan in het land van herkomst. De cultuurverschillen die jongeren in Nederland met leeftijdsgenoten in het herkomstland ervaren, zorgen voor minder aantrekkingskracht. Voor jongeren van Marokkaanse herkomst speelt bovendien mee – volgens een van de sleutelinformanten – dat ze de moedertaal van hun ouders niet goed beheersen.

Vroeger was een partner uit Marokko gewild, want 'hij is echt', 'een echte Berber'. Dat speelt tegenwoordig minder. Er is nu meer afstand [tot het land van herkomst]. Vroeger waren meisjes en de familie erg te spreken over 'echte Berbermannen', maar tegenwoordig willen ze geen 'illie' meer, dat betekent 'Marokkaan uit Marokko'. De belangstelling in de tweede en derde generatie is veel lager. De cultuur is anders, Marokkaans-Nederlandse jongeren spreken de taal slecht en ze willen hun zelfstandigheid behouden. Ze hebben veel ellende en echtscheidingen gezien.

(sleutelinformant van een organisatie voor Marokkaanse Nederlanders)

Het denkniveau cultureel is ook anders hier. Een groot deel van de generatie die hier opgroeit, kent geen Berbers. Ze denken meer na hier, er is hier meer vrijheid en je kunt breder nadenken. Als ik daar ben en ik probeer iets uit te leggen, dan snappen ze het niet. Je ziet het niveauverschil. Ze weten niets, hebben geen opleiding.

(man van Marokkaanse herkomst, focusgroep)

We stellen dus vast dat een partner tegenwoordig aan andere voorwaarden dient te voldoen en binnen bepaalde culturele kaders goed moet functioneren in de Nederlandse maatschappij. Het verschil tussen potentiële partners uit het herkomstland enerzijds en herkomstgenoten uit Nederland anderzijds kunnen we verder ontleden in verschillen op gebied van opleidingsniveau, religieuze beleving, 'traditioneel' versus 'modern' en mate van seriusheid en inzet; aspecten die overigens nauw met elkaar verweven zijn.

3.2.2 Iemand van hetzelfde denk- en ambitieniveau

De invulling die aan culturele homogeniteit wordt gegeven, bepaalt de aantrekkelijkheid van de huwelijksmarkt in het herkomstland. Wil men een partner die zich in een westerse samenleving kan redden of liever een traditioneler ingestelde man of vrouw? De wat hogeropgeleide jonge mannen en vrouwen van Turkse en Marokkaanse herkomst die we voor dit onderzoek hebben gesproken, willen op intellectueel niveau op één lijn met hun partner zitten. Dat betekent dat ze een vergelijkbaar opleidings- en denkniveau belangrijk vinden. Daarbij vermoeden ze een verschil tussen herkomstgenoten uit Nederland en herkomstgenoten uit Turkije en Marokko.

Een gemiddelde vrouw hier studeert, een gemiddelde vrouw daar maakt couscous. Het zijn twee verschillende personen.

(man van Marokkaanse herkomst, focusgroep)

R: Want ik kan best met mijn man praten, maar over hele basale dingen. Ik bedoel: ik kan niet met hem een pittige discussie voeren over bijvoorbeeld de hedendaagse politiek. Niet omdat ik denk dat hij daar geen eigen mening over kan hebben, maar omdat hij daar niet mee bezig is. Hij volgt dat niet zo en hij vindt dat ook niet zo heel boeiend.

I: Maar er zijn natuurlijk ook Nederlandse mannen waarmee je het daar ook absoluut niet mee over kunt hebben, hè?

R: Nee, dat is ook zo maar... Zelf heb ik dus wel een brede belangstelling en ben ik geïnteresseerd in veel zaken. Dan kan ik dus niet altijd mijn ei kwijt bij hem. Omdat we op dat vlak toch ergens niet matchen. En ik snap wel dat bijvoorbeeld die jeugd van tegenwoordig daar ook meer eisen aan stelt. Dat je denkt van: 'Ho, als ik een partner heb waarmee ik eigenlijk niet eh...'

(vrouw van Marokkaanse herkomst, referent)

Terwijl de hogeropgeleide Nederlands-Turkse en Nederlands-Marokkaanse mannen in ons onderzoek zeggen dat zij de voorkeur geven aan een herkomstgenote van hier, zijn de hoogopgeleide vrouwen zich ook bewust van de huwelijksmarkt van hoogopgeleide mannen in het land van herkomst. In Nederland hebben zij last van de kwalitatieve *mismatch*: iets meer vrouwen dan mannen van Turkse en Marokkaanse herkomst volgen hier een hogere opleiding. Omdat het voor hoogopgeleide mannen meer geaccepteerd is te trouwen met een lageropgeleide vrouw dan andersom – wat overigens niet alleen in Turkse en Marokkaanse kring geldt – is er een 'overschot' van hoogopgeleide vrouwen en laagopgeleide mannen. In de grotere Turkse en Marokkaanse steden zijn wel degelijk hoogopgeleide, moderne en geëmancipeerde mannen te vinden, met wie men ook de taal en etnische cultuur deelt (hoe deze mannen en vrouwen elkaar ontmoeten, komt aan de orde in paragraaf 3.4). Terwijl de mannelijke referenten van Turkse en Marokkaanse herkomst in ons onderzoek met een vrouw die lageropgeleid is dan zijzelf trouwden, trouwden de vrouwelijke referenten van deze groepen met een partner die gelijk of hogeropgeleid is. Het lijkt er ook op dat deze vrouwelijke referenten hogeropgeleid zijn dan de mannelijke referenten, maar gezien het kleine aantal deelnemers aan het onderzoek kunnen we niet zeggen dat hiermee een trend in de ruimere bevolking is bevestigd. Op basis van de interviews kunnen we wel de redenering achter de belangstelling voor hoogopgeleide mannen uit het herkomstland verhelderen. Een voordeel van (hoogopgeleide) huwelijksmigranten is dat deze 'serieuzer' zijn dan de mannen van dezelfde herkomst in Nederland. Ze zijn meer bereid zich in te zetten om hun huwelijk te laten slagen en daarvoor hun vrouw tegemoet te komen in haar wensen over het verdelen van de rechten en plichten in het huishouden. Dit wordt verduidelijkt in het hierna volgende fragment uit de focusgroep met vrouwen van Turkse en Marokkaanse herkomst (alle referenten in een huwelijk met een man uit het land van herkomst).

I: Op wat voor manier zouden de jongens hier dan anders denken dan de jongens daar?

V7: Ja, eigenlijk mijn man heeft respect voor vrouwen. Veel jonge Marokkanen die hier zijn, zij hebben [zogenaamd] wel respect voor vrouwen, maar in de praktijk doen ze eigenlijk heel anders.

I: Dus ze zeggen wel dat ze respect hebben, maar ze doen anders?

V7: Ja, precies. Ik weet niet of alle mannen zo zijn, maar ik ben er een paar tegengekomen.

V3: Wat ik wel wil zeggen is: 'Voor mij maakt het niet uit.' Het is gewoon waar ik verliefd op word. Maar ik merk wel dat Marokkaanse jongens, tenminste wat ik dan hoor en zie, die hier zijn opgegroeid, die hebben gewoon 'schijt'. Stel je nou voor je hebt een dag ruzie of zo, de volgende dag gewoon scheiden. Het is echt zo makkelijk voor ze. Bij wijze van spreken.

V6: Maar mensen zijn niet allemaal hetzelfde, hè?

V3: Nee, maar de meeste wel. Als je gaat vergelijken, dan zie je dat mensen die uit het buitenland komen – uit Marokko dan, ik praat over mezelf – het maakt niet uit hoe ver je komt met ruzie, die hebben een beetje geduld, die gaan gewoon tot het einde. Maar hier, bijvoorbeeld ik heb een nichtje en die is ook hier getrouwd met iemand van hier en ze had mij een keer verteld, dat is echt waar, ze had een keer ruzie met haar man en toen zei hij: 'Luister, als het niet gaat tussen ons, dan gaan we gewoon makkelijk scheiden.' Terwijl wij [ik en mijn man] gewoon een uur of twee uur, het maakt niet uit hoelang, we moeten er gewoon over praten.

I: Nee, maar jullie schetsen dus allebei iets van: Marokkaanse jongens uit Nederland doen minder hun best dan jongens uit Marokko?

V5: Ik deel die mening niet hoor. Ik denk dat dat te maken heeft met de opvoeding. Ik herken dat zeer zeker niet in de Turkse cultuur. Mijn zusje is zelf getrouwd hier in Nederland met ook een jongen die hier is geboren en getogen. Ze waren jong toen ze trouwden en inmiddels twaalf jaar verder en ze zijn hartstikke gelukkig. In onze Turkse gemeenschap zie ik dat gewoon niet. [V6 sluit zich hierbij aan.]

De afhankelijkheidspositie van mannelijke huwelijksmigranten is misschien de reden voor het feit dat ze harder vechten om het huwelijk in stand te houden: hun verblijfsrecht hangt ervan af. In de literatuur wordt geopperd dat het machtsoverwicht van vrouwen in een huwelijk met een huwelijksmigrant voor geëmancipeerde vrouwen reden zou zijn om een man te zoeken in het herkomstland (Lievens 1999; Luijckx 2000; Hooghiemstra 2003; Gonzalez-Ferrer 2006). Maar de vrouwen in dit onderzoek kijken bepaald niet uit naar de afhankelijkheidspositie die hun man als huwelijksmigrant zal hebben (vgl. Luijckx 2000). De vrouwen willen een gelijkwaardige partner en dat is voor een huwelijksmigrant zeker in de eerste jaren na zijn migratie vaak niet haalbaar. Mannen uit Turkije en Marokko – ook hoogopgeleide mannen – hebben het moeilijk om aansluiting te vinden bij de Nederlandse arbeidsmarkt. Dat zorgde ervoor dat de vrouwelijke referenten veel twijfels bij een migratiehuwelijk hadden. De vrouwen in de focusgroep, die allen een partner hebben die migrant is, hebben het over hun eerste jaren samen 'alsof je er een kind bij hebt'. Dat zien de nog ongehuwde vrouwen ook en die vinden dat vooruitzicht weinig aantrekkelijk.

Een ander argument voor een huwelijk met een partner uit het herkomstland is het feit dat zo'n huwelijk de schoonfamilie automatisch op afstand houdt. Dit werd door een aantal sleutelinformanten genoemd. Bij vrouwen van Turkse en Marokkaanse herkomst zit de schrik voor hun schoonmoeder er goed in: volgens de gezinscultuur gaat de vrouw na haar huwelijk deel uit maken van haar schoonfamilie. Een Turkse bruid gaat van oudsher bij haar schoonouders inwonen en wordt zo als het ware onderworpen aan het regime van haar schoonmoeder. Op termijn zou ze de verzorging van haar schoonouders op zich moeten nemen, op de wijze die haar door haar schoonmoeder tijdens de eerste

huwelijksjaren is aangeleerd (vgl. Sterckx en Bouw 2005; Yerden 2000). Een schoonmoeder op afstand daarentegen is niet in staat zich actief met het huishouden van haar schoondochter te bemoeien. Sleutelinformanten van Turkse herkomst zeggen dat hoogopgeleide meisjes hun vrijheid optimaliseren door met een huwelijksmigrant te trouwen en ook de vrouwen in de focusgroep zien het voordeel hiervan in. In de focusgroep van Turkse en Marokkaanse vrouwen werd over een migratiehuwelijk gezegd:

V1: Maar het voordeel is, stel je hebt een schoonmoeder die zich met alles bemoeit. Dan is het wel ideaal.

I: Ja, ja dan zit ze op veilig afstand.

V2: Ja, ik weet niet. Ik heb een hele lieve schoonmoeder, maar ik ben toch wel blij dat er een oceaan tussen ons zit. Ja, ik ben gewoon heel eerlijk, want ik zie in mijn omgeving dat het gewoon heel vaak misgaat. Ja, mijn beste vriendin haar schoonmoeder, die woont om de hoek en die vliegen elkaar echt altijd in de haren.

In deel 3 van dit rapport zal blijken hoe groot de invloed van schoonfamilie op de leef-situatie van huwelijksmigranten is en hoe deze daarop anticiperen voor hun migratie. Mogelijk weegt de machtsbalans tussen de generaties zwaarder als argument voor of tegen een buitenlandse partner dan de machtsbalans tussen de echtelieden.

3.2.3 Couscous op grootmoeders wijze

Ook de laagopgeleide mannen die 'overblijven' op de huwelijksmarkt richten hun blik op vrouwen uit het herkomstland. Deze zouden veel meer een 'echte' Turkse of Marokkaanse opvoeding hebben genoten. In dat idee is bovendien een centrale plek weggelegd voor de rolverdeling tussen de seksen. Laagopgeleide mannen en mannen met traditionelere wensen met betrekking tot het gezinsleven willen graag de zekerheid dat zij binnen hun gezin de dominante positie krijgen die hen volgens de traditie toekomt. In de focusgroep werd hierover gezegd:

I: Welke mannen maken wel die keuze, ik wil een vrouw vanuit Turkije of Marokko?

M1: Die denken dat de vrouwen hier geen respect voor je hebben.

M2: Ik zou zelf niet trouwen met een meisje dat veel contact gehad heeft met jongens.

Wij denken dat meisjes uit Turkije niet veel vriendjes hebben gehad.

M3: Ze moet een recept gebruiken van haar moeder of oma. Ik ben altijd moederskindje geweest.

(uit de focusgroep met mannen van Turkse en Marokkaanse herkomst)

In de traditionele vrouwenrol worden verschillende aspecten met elkaar vereenzelvigd: respect tonen aan de man, gericht zijn op het huishouden en de verzorging van de kinderen, seksueel ingetogen gedrag vertonen, sneller schikken in plaats van scheiden, en gelovig zijn.

I: Wat was uw reden om te kiezen voor een partner uit Turkije?

R: Ik heb hier ook gekeken naar een partner, maar ik ben hier geen partner tegengekomen waarmee ik serieus het huwelijk in wilde gaan. Er zijn verschillen in levensstijl. Mijn familie en dit geldt ook voor mij, we zijn gelovig en wilden daarom ook iemand die een hoofddoek droeg en gelovig is. De jongeren die hier opgroeien, [...] zij hebben een andere levensstijl. Ik heb vrienden die met een partner van Nederland zijn getrouwd, maar die hebben geen gewoon gezinsleven. Ze leven door elkaar heen. Er wordt niet gekookt en geen andere huishoudelijke taken gedaan. Dit zijn belangrijke aspecten voor mij in het leven. Dit was voor mij de reden om uit Turkije te trouwen.

(man van Turkse herkomst, referent)

De mannen die een traditionele vrouw willen, vinden een migratiehuwelijk daartoe de veiligste weg. Zij verwachten dat een vrouw uit Turkije of Marokko het best aan hun wensen beantwoordt. Ook hier moet de kanttekening worden gemaakt dat een huwelijksmigrant waarschijnlijk inderdaad sneller schikt en zich naar de wensen van haar man plooit, omdat onder andere haar verblijfsrecht ervan afhangt. Toch bestaat er ook bij 'traditionele' mannen vaak een voorkeur voor een enigszins ontwikkelde vrouw uit het land van herkomst. Zij zullen immers minder moeite hebben met de taal leren, de inburgeringscursus volbrengen en ze vinden sneller hun weg in Nederland. Dat een hoger opleidingsniveau gepaard gaat met heel andere ambities van de kant van de vrouwen kan dan na de migratie tot botsende verwachtingen over haar rol in het gezin leiden.

3.2.4 Religieuze homogamie

De islam is bepalend voor veel gebruiken en sociale normen in de Turkse en Marokkaanse cultuur. Jongeren zien het geloof en de cultuur als sterk overlappend. Net als bij culturele homogamie dient op religieus vlak de klik tussen partners en families er als vanzelfsprekend te zijn. Maar de laatste jaren is er in de geloofsbeleving van vooral jongeren van Marokkaanse en in mindere mate van Turkse herkomst een ontwikkeling gaande die leidt tot meer onderscheid op basis van religie tussen partners uit Nederland en partners uit het land van herkomst.

Veel Turkse en Marokkaanse jongeren beleven hun geloof tegenwoordig op een heel bewuste manier (De Koning 2008). Zij ontwikkelen hun kennis over de islam door zich in literatuur te verdiepen, lezingen bij te wonen en informatie op internet te zoeken. Ze streven naar een leven volgens de 'zuivere' islam, ontdaan van etnisch-culturele verbasteringen van de geloofsregels. De stelling die onder meer in de focusgroep met mannen van Turkse en Marokkaanse herkomst hoorbaar was, kwam neer op: vrouwen uit het land van herkomst zijn meer 'vanzelfsprekend' moslim, op de manier waarop ouders van de eerste generatie dat ook zijn. Zij maken niet dat onderscheid tussen de zuivere islam en cultuurgebonden verbasteringen van het geloof. Wil je op hetzelfde niveau van (religieuze) ontwikkeling met je vrouw kunnen praten, kies dan een moslima uit Nederland.

M3: Je ziet verschillen tussen jongeren die in Marokko zijn opgegroeid en jongeren die hier zijn opgegroeid.

I: Waarin zit dat verschil?

M3: Wij zijn hier wat opener. Vreemd genoeg hebben we hier meer kennis van het geloof. Geloof is daar gebaseerd op cultuur. Voor degene die niet Arabisch kunnen lezen, is er veel in het Nederlands. In Marokko is men bezig met overleven, die zijn niet bezig met geloof. De ene is op zoek, de andere is blij met onderdak.

M1: In Turkije die gehele maatschappij, de sociale cohesie, is vervelend. [Dat weet mijn vrouw van een vriendin.] Die vrouw was zwanger, maar wilde toch vasten met ramadan, omdat ze anders gezeur kreeg met de burens of familie.

M3: Dat heeft te maken met kennis, hier weten ze dat een zwangere vrouw dat niet moet doen. Daar is het cultureel.

(uit de focusgroep met mannen van Turkse en Marokkaanse herkomst)

De bewuste moslims onder de jongeren hechten bovendien meer belang aan een partner die op dezelfde manier in het geloof staat dan aan een partner van dezelfde herkomst (Sterckx 2014a). Maar dat stuit op weerstand bij de familie. Aangezien het geloof ook gehoorzaamheid aan de ouders voorschrijft, telt hun mening over een bepaald type huwelijkspartner zwaar mee wanneer er daadwerkelijk moet worden gekozen.

3.2.5 Trouwen uit liefde

Als laatste voorkeur, maar niet als minst belangrijke, noemen we de voorkeur die jongeren van Marokkaanse en Turkse herkomst uitspreken voor een partner van eigen keuze, iemand op wie men verliefd is. Hoewel de goedkeuring van de familie nog steeds onontbeerlijk wordt gevonden, zeggen jongeren steevast dat ze een partner willen met wie ze een 'klik' voelen en een sterke persoonlijke band kunnen opbouwen. Het punt met verliefdheid is dat deze overal kan 'toeslaan', dus ook in het land van herkomst. Nederlandse jongeren die zich door de liefde laten leiden, kunnen uitkomen bij een huwelijk binnen Nederland, maar ook bij een migratiehuwelijk. Op vakantie, via bekenden of tijdens familiebezoek ontmoeten ze een man of vrouw bij wie de vonk overslaat.

I: Had jij ervoor opengestaan als je verliefd was geworden op een vrouw daar?

M: Ik geef een voorbeeld. Als ik in Marokko een vrouw vind die voldoet aan mijn waarden. Een vrouw moet je ook aantrekken. Ze moet zich aangetrokken voelen tot jou. Als je op dezelfde manier over het leven denkt en dat ligt meer op één lijn met de vrouw uit Marokko, dan kies je voor haar. Je bent voor de rest van je leven met haar.

(man van Marokkaanse herkomst, focusgroep)

I: Wat is er nog meer voor jullie van belang geweest bij de keuzes, wat speelde er verder nou nog mee? In dat je zegt: 'Ja, ik wil inderdaad echt diegene uit Marokko of Turkije hier naartoe. Ik wil met diegene trouwen'?

V: Ik denk dat het om die klik gaat. Als die er is, dan ga je er gewoon voor. Als die klik er niet is, dan kijk je het een poosje aan hoe de relatie vordert en als het goed vordert, dan ga je pas verder denk ik, anders niet.

(vrouw van Marokkaanse herkomst, focusgroep)

De partnervoorkeuren van Nederlandse Turken en Marokkanen zijn de afgelopen jaren meer geïndividualiseerd en sluiten daardoor meer herkomstgenoten uit Nederland in. Omdat de huidige generatie die in Nederland op huwbare leeftijd komt minder sterke banden voelt met de gemeenschap waarin de familie in het land van herkomst leeft, is de voorkeur voor 'iemand die aan dat familienetwerk in het land van herkomst te linken is', veranderd in een voorkeur voor iemand van 'dezelfde cultuur': iemand die dezelfde taal spreekt, en gelijkaardige ervaringen en opvattingen over het huwelijksleven deelt. Door diversificatie in de levenslopen van Turkse en Marokkaanse migranten en hun nakomelingen in Nederland is er een toenemende diversiteit wat betreft die gelijkaardige ervaringen en opvattingen. De verschillen zijn gebaseerd op leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, sociale positie en religie van de betrokkene. Sommigen (vooral mannen en vrouwen van de eerste en anderhalfgeneratie en vooral laagopgeleide mannen) zullen nog steeds meer aansluiting bij een partner uit het land van herkomst vinden. Anderen (vooral in Nederland geboren en getogen jongeren, en in het bijzonder de hogeropgeleiden en 'bewuste moslims' uit die groep) zien meer overeenkomsten met partners met dezelfde leefstijl uit Nederland. Het toenemende belang van een persoonlijke band tussen partners zorgt er tegelijkertijd voor dat de onvoorspelbare kracht van 'de liefde' rationele afwegingen over een partner uit Nederland of uit het herkomstland overstemt.

3.3 Motieven om voor een migratiehuwelijk en een gezinsleven in Nederland te kiezen

In de vorige paragraaf lag de focus op de partnervoorkeuren van in Nederland levende Turken en Marokkanen en bekeken we of – en zo ja waarom – de belangstelling voor partners uit het herkomstland in algemene zin is afgenomen. In deze paragraaf gaan we in op de motieven en afwegingen van degenen die daadwerkelijk een migratiehuwelijk sloten en dus met een partner van over de grens trouwden. Deze toetsten we aan de mening van sleutelinformanten van Turkse en Marokkaanse herkomst. Zo kregen we ook zicht op de argumenten tégen het migratiehuwelijk.

3.3.1 Solidariteit met de familie versus liefde

In de literatuur over migratiehuwelijken van migranten van Turkse en Marokkaanse herkomst en hun nakomelingen komt intrafamiliale solidariteit naar voren als belangrijkste motief om met een partner uit het herkomstland te trouwen (Böcker 2000; Hooghiemstra 2003; Sterckx en Bouw 2005; Timmerman et al. 2009; Yalçın et al. 2006; Yerden 2000). De migranten van de eerste generatie en hun kinderen hadden door hun eigen migratie – die mogelijk werd gemaakt door een collectieve inspanning van de familie in het land van herkomst – een morele schuld opgebouwd ten aanzien van de

'achterblijvers' (Böcker 2000). Die kon worden ingelost door een transnationaal neef-nichthuwelijk, waardoor weer een nieuw familielid de stap naar Europa kon maken. Familie-endogamie (neef-nichthuwelijken) kwam vaker voor onder transnationale paren dan onder paren in het land van herkomst of in Nederland (Reniers 2003; Timmerman 2008). Het feit dat een emigrerende zoon of dochter door een vertrouwde schoonfamilie in Europa zou worden opgevangen in plaats van door een vreemde werd ook gezien als een vorm van bescherming (Böcker 2000; Yerden 1995; 2000). Een transnationaal neef-nichthuwelijk versterkte de banden tussen uitgeweken en achtergebleven familieleden. Het contact tussen families aan deze en de andere zijde van de grens was intensief. De vele transnationale huwelijken pasten in de context van een transnationaal familieleven waarbij migrantenfamilies van Turkse en Marokkaanse herkomst in twee plaatsen leefden (op z'n minst in mentaal opzicht): in hun hoofd en hart koesterden ze de wens om terug te keren naar Turkije of Marokko. Kinderen die met partners uit het herkomstland trouwden, zouden die terugkeerwens niet in de weg staan, integendeel. Onze sleutelinformanten van Turkse en Marokkaanse herkomst meldden dat de transnationale familiebanden de laatste jaren zijn verflauwd. Grootouders die de spil van de transnationale grootfamilie waren, zijn overleden en de generatie die in Nederland is geboren en getogen, kent de familie en het dorp in Turkije of Marokko alleen maar van bezoeken tijdens de zomervakantie. Ze voelen nog wel een band met het land van herkomst, maar niet meer specifiek met het dorp van hun ouders, en tot de familieleden die daar nog wonen, voelen zij meer afstand. Door de vele mislukte migratiehuwelijken en de ellende die dat binnen transnationale families teweegbracht, zijn ouders ook terughoudender geworden om een transnationaal neef-nichthuwelijk te arrangeren. De veranderde rol en invloed van de familie op het gebied van partnerkeuze komt in paragraaf 3.5 uitgebreider aan bod. Onze sleutelinformanten stelden dat het klassieke migratiehuwelijk met een familielid nog steeds voorkomt. Het zijn de huwelijken van mensen die nog wel nauw contact met familie in het land van herkomst hebben: mensen van de eerste en anderhalfgeneratie die als volwassene of later in hun jeugd zijn geëmigreerd, of jongeren die voor een langere tijd in Turkije of Marokko gaan wonen, bijvoorbeeld voor studie of werk. Die worden door hun familie tot een huwelijk aangespoord om de transnationale familiebanden aan te halen. In de verhalen van degenen die wel een migratiehuwelijk sloten – en vooral de ervaringen van Turken – speelt de familie doorgaans een bemiddelende rol. Vier van de 25 migratiehuwelijken, waarvan we een van de partners hebben geïnterviewd voor dit onderzoek, betreffen een huwelijk met een (achter)neef of (achter)nicht.

Toen ik naar Nederland kwam, heeft hij mijn hand gevraagd aan mijn ouders, maar toen was ik nog maar 17 jaar. En ik dacht toen: 'Nee, ik wil nog helemaal niet trouwen.' En toen ben ik naar hier gekomen. En na een paar jaar, wij hadden altijd contact, maar ik keek altijd naar hem als naar mijn neef en ja ik wist dat hij verliefd op mij was en met mij wilde trouwen. Ik zelf eerlijk gezegd niet [met hem]. In 2007 was ik naar Marokko gegaan en wij hadden daar trouwfeesten van mijn familie en daar hebben wij zeg maar... Toen was ik niet meteen verliefd, maar ik vond hem wel leuk en ik dacht 'misschien toch wel' en toen is het gebeurd.

(vrouw van Marokkaanse herkomst, referent)

Een ‘terugtrekkende familie’ schept ruimte voor een individualistischere partnerkeuze, die meer gebaseerd is op de persoonlijke, emotionele band tussen partners. Tegenwoordig dient een schoonzoon of -dochter nog steeds bij de familie in de smaak te vallen, maar de klik moet er vooral tussen de partners zijn (zie verder § 3.5). Dat vinden ook de wederzijdse families steeds belangrijker. In veel verhalen over recente migratiehuwelijken, ook tussen neven en nichten, speelt de liefde een doorslaggevende rol.

Het was liefde op het eerste gezicht, zal ik maar zeggen. Hij was eerder geweest in Nederland als toerist en hoe vaker hij kwam, hoe meer gevoelens er kwamen. Dus zodoende hebben we samen besloten om het huwelijk in te treden.

(vrouw van Marokkaanse herkomst, referent)

R: Ja, ik zag hem op een bruiloft in Turkije, zeg maar en hij zag mij.

I: En toen is hij op jou afgestapt.

R: Nou dat kan niet in Turkije, zeg maar. Dat ging niet, maar dan via via hebben we contact gekregen. En ik was nog niet van plan om te trouwen, want ik was nog heel jong. Bovendien studeerde ik nog en dat ik iemand vanuit Turkije hier naartoe zou brengen...

I: Dat had je niet verwacht?

R: Nee, dat had ik niet verwacht. Maar ja, van het een is het ander gekomen, zeg maar.

I: En wat deed bij jou de vonk overslaan?

R: Ik vond hem heel leuk, maar ik had niet zoiets van: ‘We gaan meteen trouwen.’ Maar ja, ik werd verliefd en dan wordt het lastig, hè.

(vrouw van Turkse herkomst, referent)

Zonder afbreuk te willen doen aan liefde als motief voor het sluiten van een migratiehuwelijk kunnen we toch een kanttekening maken bij de verliefdheid van een aantal van onze informanten. Door partnerkeuze toe te schrijven aan verliefdheid leggen betrokkenen de verantwoordelijkheid voor hun beslissingen buiten zichzelf: bij een mysterieuze kracht die sterker is dan de ratio. Zo verklaren ze voor zichzelf en hun omgeving dat ze toch voor een partner uit het herkomstland zijn gevallen, terwijl ze misschien altijd hadden gezegd nooit met iemand uit het land van herkomst te zullen trouwen, en bovendien ondanks het feit dat ze op de hoogte zijn van de moeilijkheden rondom de migratie en integratie van een huwelijkspartner. ‘Liefde’ als verklaring en motief voor een migratiehuwelijk kan ook eventuele (zachte) sturing van de familie verdoezelen (vgl. Sterckx en Bouw 2005). In de citaten hiervoor en hierna zien we dat de betrokkenen – weliswaar door ‘gelukkig toeval’ – verliefd werden op iemand die perfect in het klassieke ideaalplaatje past: een man of vrouw die zeer dicht bij de eigen familie staat.

R: Mijn man is niet echte familie, maar een beetje ‘achterfamilie’, dus als je op vakantie gaat, dan zie je hem en dan ziet hij jou, dan wordt het wat. Ja, zo heb ik hem leren kennen. Het is niet meteen dat we gingen trouwen, [dat heeft] wel vier of vijf jaar [geduurd]. In het begin wou ik nog niet trouwen, toen zei ik: ‘Ik wil nog niet trouwen, ik ben nog te jong.’ Dan blijft hij maar plakken... ‘Ik wil niet meteen trouwen, later. Laten we maar gewoon contact nemen, gewoon praten en dan hoor je het wel.’ En dan blijft hij maar met brieven... Ik wilde nog niet.

I: Maar je wou hem wel, je vond hem wel leuk?

R: *Niet echt dat ik dacht: 'Wauw dat is hem, dat is mijn prins op het witte paard.' Nee, maar ik dacht: ik wacht.*

I: *Maar je bent wel...?*

R: *Ja, natuurlijk. Ik ben nu heel erg verliefd op hem, echt gelukkig.*

(vrouw van Marokkaanse herkomst, referent)

Een van de sleutelinformanten – zelf van Turkse herkomst – vertelt hoe Nederlands-Turkse jongeren met het idee van liefde als basis voor een huwelijk worstelen. In zekere zin was het gemakkelijker toen huwelijken nog vooral functioneel waren en iedereen daarvan uitging. Jongeren uit Nederland zijn namelijk soms flink achterdochtig op de mogelijkheid dat de huwelijksmigrant liefde ensceneert om te kunnen migreren en zo meer kansen op werk of een hogere levensstandaard te realiseren. Plotseling is de mogelijkheid dat de partner niet dolverliefd in het huwelijksbootje stapt een bron van twijfel.

Waarvoor doet ie het? Is het echt liefde? Ik vind het ook idioot. Liefde speelt in onze cultuur een minimale rol, maar die westerse hype van 'liefde, liefde, liefde' hebben we overgenomen en nou is het: maar hij houdt niet van me!

(sleutelinformant van Turkse herkomst)

Trouwen uit liefde kent dus ook zijn beperkingen, vooral als het een migratiehuwelijk betreft. De sleutelinformante in het citaat hiervoor is bang dat de tweede generatie te hoge verwachtingen ten aanzien van liefde als basis voor een huwelijk koestert – ze realiseren zich te weinig dat 'liefde soms niet genoeg is' – en dat voor velen van hen een desillusie zal volgen. Mogelijk keren ze dan terug naar gearrangeerde familiehuwelijken, al dan niet met partners uit het herkomstland.

3.3.2 Betere kansen op gezinsvorming

Nederlanders van Turkse en Marokkaanse herkomst hechten veel waarde aan het stichten van een gezin. Trouwen en kinderen krijgen zijn belangrijke voorwaarden voor een succesvol leven; het huwelijk wordt door ouders zelfs ingezet als een soort 'haarlemmerolie' wanneer jongeren het moeilijk hebben en de weg dreigen kwijt te raken: met een huwelijk dwingen ze hun kind om volwassen en serieus te worden. Er zijn een aantal zaken die de positie van de huwbare man en vrouw op de huwelijksmarkt ongunstig beïnvloeden. Nederlandse Turken en Marokkanen die om een of andere reden op de Nederlandse huwelijksmarkt als 'tweede keuze' worden beschouwd, kunnen hun keuzemogelijkheden vergroten door zich op de huwelijksmarkt in het land van herkomst te wagen. Als onaantrekkelijk beschouwde eigenschappen kunnen ze immers compenseren met het vooruitzicht op migratie dat ze hun toekomstige partner bieden. Hun Europese verblijfsvergunning maakt hen per definitie aantrekkelijke huwelijkskandidaten in de ogen van veel mannen en vrouwen in het land van herkomst. Hierna zetten we de belangrijkste 'onaantrekkelijke eigenschappen' die mensen tot een migratiehuwelijk brengen op een rij.

Leeftijd

Zowel vrouwen als mannen ervaren toenemende directe en indirecte sociale druk om een gezin te stichten naarmate ze ouder worden. Een jonge vrouw die de leeftijd van 30 jaar nadert, krijgt geregeld te horen dat de tijd om te trouwen nu echt is aangebroken. De leeftijd waarop zij de huwelijksmarkt betreden, is voor hoogopgeleide vrouwen – die het huwelijk hebben uitgesteld om te kunnen studeren – een bijkomende handicap op een toch al krappe Nederlandse huwelijksmarkt. Als een huwelijk uitblijft, gaat de omgeving roddelen. Zou haar iets mankeren? Heeft ze al eens een relatie gehad? Dat is niet bevorderlijk voor de reputatie van de vrouw en verkleint haar kansen op een geslaagde match. Vrouwen die de ideale leeftijd om te trouwen voorbij zijn, vinden in het herkomstland nog wel mannen met belangstelling. Ook voor vrouwen die hun ‘biologische klok’ horen tikken en een kindwens hebben, maar nog geen man, is een migratiehuwelijk de uitkomst.

Zo zijn er ook natuurlijk genoeg vrouwen die misschien vanwege tijdsdruk denken, die kinderen willen, die kunnen dus ook met een bepaalde motief zo’n man trouwen [...] Natuurlijk had ik ook bepaalde motieven. Mooie bijkomstigheid was dat ik heel erg verliefd werd. [Maar ik had het denk ik toch gedaan] ook omdat ik al zei, in mijn beleving, ik was 30, ik wilde graag een kind en die man was leuk, maar hoefde niet per se. Maar op een andere manier kreeg ik het niet, dus hij moest er wel even aan te pas komen.

(vrouw van Marokkaanse herkomst, referent)

De leeftijd van mannen is minder sterk van invloed op hun positie op de huwelijksmarkt. Voor hen spelen andere dilemma’s. In het voorgaande werd al een paar keer gesteld dat een laag opleidingsniveau, dat weinig vooruitzichten op een hogere status biedt en een wissel trekt op het vermogen van de man om de kost te verdienen voor zijn gezin, voor mannen een handicap vormt die hij kan compenseren door een migratiehuwelijk te sluiten.

Duister verleden

Mannen en vrouwen met een beschadigde reputatie, gedragsproblemen of een andere onaantrekkelijke eigenschap kunnen in het herkomstland een welwillende partner vinden. Ouders arrangeren voor hun zoons en dochters die van het rechte pad af zijn geraakt een huwelijk met een familielid in het land van herkomst, om hen daarmee weer in het gareel te krijgen (Sterckx en Bouw 2005). Deze migratiehuwelijken zijn overwegend familiehuwelijken, omdat de transnationale grootfamilie er belang bij heeft dat problemen en potentiële schandalen worden toegedekt: de familie-eer staat op het spel. Dat wil zeggen dat er soms een zoon of dochter wordt opgeofferd in het belang van de familie. Maar de familie van de referent geeft niet altijd openheid van zaken aan de huwelijkskandidaat in het herkomstland. Het voordeel van een transnationaal huwelijk is dat het door de afstand moeilijk is voor de partners een volledig beeld te krijgen van elkaars achtergrond, zeker als die moedwillig in het verborgene wordt gehouden. Hoewel deze praktijk nog steeds voorkomt, stellen de sleutelinformanten dat er wat dit betreft een kentering gaande is. Dat komt in de eerste plaats door de al genoemde verzwakking van de banden tussen familieleden aan weerskanten van de grens. Daarnaast

is men door schade en schande wijs geworden: veel migratiehuwelijken kwamen in de problemen doordat families de ogen sloten voor slechte eigenschappen van de referent of simpelweg te weinig voorkennis hadden. De schrijnende situaties waarin partnermigranten terecht kwamen, hebben families in Turkije en Marokko oplettender gemaakt. Men vindt het belangrijk om grip op de zaak te houden en doet dit door via via onderzoek te doen naar de referent, door elkaar te waarschuwen voor bepaalde figuren of zich zelfs juridisch in te dekken. Een advocate van Turkse herkomst vertelde over een familie die echtgenotes zoekt voor haar zoons met een verleden in de criminaliteit. Zowel in Nederland als in Turkije waarschuwen vrouwen elkaar voor de jongens van deze familie.

Kader 3.1 Mantelzorghuwelijken

Een extreem voorbeeld van functionele huwelijksmigratie wordt gevormd door transnationale huwelijken waarbij in de eerste plaats een mantelzorger voor de referent is gezocht. Het gaat dan om mannen en vrouwen van Turkse of Marokkaanse herkomst in Nederland met fysieke of psychische problemen, die door de familie worden voorzien van zorg en een gezinsleven op de lange termijn. In dit onderzoek konden we nader kennismaken met een paar waarvan de behoefte van de referent aan een mantelzorger een belangrijk motief voor het huwelijk vormde. Het gaat om een man van Marokkaanse herkomst met een lichamelijke en geestelijke beperking, een rolstoelgebruiker. De man was niet in staat zelf een partner te vinden, maar wilde wel graag een gezin stichten. Zijn vader heeft geprobeerd om een vrouw voor hem te zoeken in Marokko en dat is gelukt: zij vonden iemand uit de naaste omgeving van de familie in Marokko bereid om met de man te huwen. Zijn echtgenote is naar Nederland gekomen, wetende dat de zorg voor haar man voor haar rekening zou komen. Ze wonen al jaren samen en zij zorgt voor hem op de momenten dat hij geen dagbesteding in het nabijgelegen verzorgings-tehuis heeft. Ook werd in meerdere gesprekken met referenten terloops melding gemaakt van gezondheidsproblemen ten tijde van de gezinsvorming, die variëren van een opname in een psychiatrische instelling wegens depressie tot ernstige fysieke aandoeningen. In deze gevallen was het niet duidelijk of de gezondheidstoestand van de referent een rol speelde – en zo ja welke – toen het migratiehuwelijk werd gesloten, want er was ook sprake van andere belangrijke motieven om een partner in het land van herkomst te zoeken. Een Nederlands-Turkse man vertelde dat hij een 'psychiatrische achtergrond' had. Toen hij aan trouwen begon te denken, was hij al vijf jaar stabiel, daarom dacht hij dat het wel kon. Het probleem kwam niet ter sprake voorafgaand aan het huwelijk, dus zijn vrouw en haar familie waren niet op de hoogte. Twee weken na het huwelijk vond de man dat hij volledige openheid van zaken moest geven en heeft hij zijn vrouw verteld over zijn psychiatrische problemen in het verleden. Dat leidde tot een eerste huwelijkscrisis. Hij vroeg haar of ze niet met hem was getrouwd als ze het van tevoren had geweten, zij verweet hem dat hij haar die keuze niet heeft geboden. Ze wilden niet scheiden en kwamen uit de crisis. Het helpt wel, vertelde de man, dat hij nooit een terugval heeft gehad: zijn vrouw is nooit rechtstreeks geconfronteerd met het samenleven met een psychiatrische patiënt.

Kader 3.1 (vervolg)

Huwelijksmigranten bevinden zich door hun afhankelijkheid van de referent en diens omgeving vaak in een kwetsbare positie. Aangezien een huwelijksmigrant die als mantelzorger functioneert juridisch, maar ook emotioneel, financieel en sociaal afhankelijk is van een referent met een zekere problematiek, is een hoge mate van zelfredzaamheid nodig om niet weg te kwijnen in een uitzichtloze situatie. Een dankbare en behulpzame schoonfamilie maakt een belangrijk verschil. Hulpverleners rapporteren misbruik aan beide kanten van het mantelzorgmigratiehuwelijk. Soms wordt de onmondige en afhankelijke referent door zijn partner uitgebuit en mishandeld. Soms is de huwelijksmigrant niet op de hoogte van de (medische) situatie van zijn of haar toekomstige partner en blijkt die pas na het huwelijk gevangen in een zorgregeling, zoals in het geval van de man van Turkse herkomst. De familie van de referent speelt een ambigue rol: vanuit haar perspectief is het huwelijk de ideale oplossing om de toekomst van een 'zorgenkind' veilig te stellen. Men wil dan niet onderkennen dat er voor de referent ook ernstige risico's aan vastzitten. De partner/mantelzorger behoort doorgaans ook tot de eigen familie, dus kan niet zonder scrupules worden misleid of aan zijn of haar lot overgelaten. Daarnaast stelt een van de hulpverleners dat sommige ouders misbruik maken van de onmondigheid van hun kind en een schijnhuwelijk op touw zetten om er financieel beter van te worden. Dat soort gevallen is het meest schrijnend. Een mantelzorghuwelijk waarbij beide partners op de hoogte zijn van wat er van hen gevraagd wordt en daarmee instemmen, kan een zeer bevredigende situatie opleveren en concreet de zorgbehoefte van de referent vervullen. Het geeft de referent met een beperking de kans op een gezinsleven dat anders niet voor hem of haar zou zijn weggelegd.

Beide hiervoor beschreven migratiehuwelijken waarbij sprake is van een mantelzorgrelatie werden gesloten voordat in 2004 de inkomenseis werd verhoogd. Vooral deze maatregel, waarbij het voldoende en duurzame inkomen boven het minimumniveau van de referent moet worden aangetoond, vormt een zware belemmering voor mantelzorgmigratiehuwelijken. Er is weinig bekend over hoe referenten dit obstakel omzeilen. Een tactiek is vermoedelijk het frauderen met arbeidsovereenkomsten; ook sleutelinformanten uit de hulpverlening signaleerden dit. Een andere manier is de partner/mantelzorger clandestien te laten overkomen en alleen een gewoontehuwelijk of islamitisch huwelijk te sluiten dat buiten het blikveld van de overheidsinstanties blijft. Een andere belemmering voor mantelzorghuwelijken is dat de familie van de referent een sterk sociaal netwerk in het land van herkomst nodig heeft om een huwelijksmigrant tot een dergelijk huwelijk bereid te vinden. Daarover hebben we in dit hoofdstuk opgemerkt dat deze bereidheid tanende is. Uit onze interviews kunnen we opmaken dat mantelzorgmigratiehuwelijken nog steeds voorkomen, maar het is onduidelijk aan welke aantallen moet worden gedacht.

Tweede kans

Marokkaanse en Turkse Nederlanders die een (of meerdere) huwelijk achter de rug hebben, vergroten hun kans op een nieuw huwelijk door een partner in het land van herkomst te zoeken. Vooral gescheiden vrouwen hebben reputatieschade geleden, maar ook een weduwe geldt – zeker als er kinderen in het spel zijn – als een minder goede partij die kieskeurige mannen links laten liggen.

Voor mannen is het meer geaccepteerd een tweede of derde huwelijk te sluiten, maar ook zij hebben in het herkomstland meer keuze. Hun positie als emigrant helpt hen om

met een jongere, aantrekkelijker vrouw te trouwen dan zij in Nederland zouden kunnen vinden in hun situatie. Ook gebeurt het regelmatig dat een man op latere leeftijd een jonge huwelijksmigrant laat overkomen. Volgens onze sleutelinformanten vindt de omgeving dat weliswaar een beetje onkies, maar men tolereert het met de gedachte dat de man anders vereenzaamt en er immers voor hem gezorgd zal moeten worden.

I: Is dit uw eerste huwelijk?

HM: Mijn eerste, zijn tweede.

R: Nee, mijn derde huwelijk. In 1977 ben ik met een Nederlandse getrouwd. We hebben samen een zoon. In 1981 zijn we gescheiden. In 1982 ben ik getrouwd met iemand uit Turkije. Na ongeveer tien jaar zijn we ook gescheiden.

(man van Turkse herkomst (referent), Turkse vrouw (huwelijksmigrant))

Ook voor vrouwen kan een eerdere echtscheiding als motief voor een migratiehuwelijk gelden. Omdat hun eerste huwelijk vaak gearrangeerd was (met meer of minder onderhandelingsruimte), willen zij nu graag het heft in eigen hand nemen. Een migratiehuwelijk biedt toegang tot meer en betere kandidaten. Dat men voor de 'tweede kans' een partner uit het herkomstland zoekt, kan ook voortkomen uit de wens – als het eerste huwelijk met een herkomstgenoot uit Nederland was – een man of vrouw te vinden met een heel ander profiel dan de vorige.

Mijn eerste man was hier, die is hier ook opgegroeid. Dat klikte totaal niet. Ik kreeg wel mijn eerste dochter met hem. Toen ben ik gescheiden. Toen dacht ik: 'Ik ga mijn kind opvoeden en ik wil niks meer met mannen te maken hebben.' Uiteindelijk ben ik op vakantie naar Marokko gegaan en heb ik mijn huidige man leren kennen. Ik kom zelf uit het noorden van Marokko en hij komt helemaal uit het zuiden, tegen de grens van Algerije, dus dat is een hele andere regio, dus ook een hele andere wereld, dus dat sprak me wel aan, de manier waarop ze met de vrouwen omgaan, hoe ze dingen doen, dat is heel anders dan dat ik gewend ben vanuit het dorp, want ik had ook gezegd van: 'Dat wil ik allemaal niet meer.'

(vrouw van Marokkaanse herkomst, referent)

Teleurstelling in partners uit Nederland en het beeld dat partners uit (een ander deel van) Turkije of Marokko niet de eigenschappen hebben waarop men is afgeknapt, brengt mensen tot een nieuw huwelijk met een partner uit het herkomstland.

3.3.3 Remigratie

Vooral Nederlandse Turken en Marokkanen die met het idee van terugkeer (ooit) naar het land van herkomst spelen, gaan doelbewust op zoek naar een vrouw of man van daar. Het idee is dat een partner die in Turkije of Marokko is opgegroeid, en daar een sociaal netwerk en stevige emotionele banden heeft, meer openstaat voor en beter is toegerust voor een leven in dat land.

I: Heeft het een rol gespeeld in uw bruiloft, dat u uiteindelijk terug wilde?

R: Ja, ik ben met haar getrouwd om daar te blijven.

HM: Ja dat is zo. Ik wilde toch even zien hoe het was in Nederland en sindsdien zijn we gebleven. In de tussentijd zijn er andere redenen gekomen om te blijven, onze dochter. We denken er nog aan, maar kunnen geen vast besluit in nemen.

(man (referent), vrouw (huwelijksmigrant) beide van Turkse herkomst)

De meeste eerstegeneratiemigranten van zowel Turkse als Marokkaanse herkomst koesterden tot voor kort de wens om 'later' terug te keren naar het land van herkomst. De droom van de collectieve remigratie van het gezin was hardnekkig, ondanks het feit dat in Nederland geboren en opgegroeide kinderen hun ouders te kennen gaven dat zij die droom niet deelden. Daardoor lijkt een remigratiewens als motief om een partner te zoeken in het land van herkomst vooral iets van de eerste en anderhalfgeneratie. Onze sleutelinformanten van Turkse herkomst geven aan dat (hoogopgeleide) Turkse jongeren tegenwoordig teruggaan om hun kansen in Turkije te beproeven: voor mensen die in het buitenland een hogere opleiding hebben gevolgd en die bovendien Turks spreken, zijn er goede mogelijkheden om carrière te maken. De grote steden zijn modern en westers, en bieden een leefstijl vergelijkbaar met die in Nederland. De sleutelinformanten kennen verschillende gevallen van 'omgekeerde huwelijksmigratie', waarin de in Nederland opgegroeide man of vrouw naar een huwelijkspartner in Turkije toe migreert. Dat betekent dat ook een jongere generatie van Turkse Nederlanders met het idee van remigratie speelt en daar mogelijk de partnerkeuze op afstemt. Migratie naar Nederland is dan niet het onmiddellijke doel van de partners, maar het komt er wel vaak van, bijvoorbeeld omdat de in Nederland gevestigde partner nog niet toe is aan remigratie of omdat een concrete poging tot remigratie is tegengevallen. Ondanks wensen en plannen voor een leven in Turkije of Marokko blijven velen uiteindelijk in Nederland wonen, zoals het paar in het citaat hiervoor.

3.3.4 De aantrekkingskracht van het Westen

Tot nu toe zijn vooral motieven besproken die inzicht geven in de keuze voor een migratiehuwelijk van Turkse en Marokkaanse Nederlanders. Mannen en vrouwen die moeilijk liggen op de huwelijksmarkt in Nederland, zouden wel aantrekkelijke kandidaten voor partners in het herkomstland zijn. Maar waarom is dat zo? En voor welke huwelijkskandidaten in het herkomstland is dit het geval? De belangrijkste aspecten die een migratiehuwelijk aantrekkelijk maken voor Turkse en Marokkaanse jongeren worden in deze subparagraaf toegelicht.

Economische overwegingen

In de vorige decennia waren de betere economische vooruitzichten van een leven in Europa een belangrijke *pull*-factor: veel migranten, ook huwelijksmigranten, hoopten met hun migratie hun kansen op werk en een leven in grotere welvaart dan in het herkomstland te vergroten (Esveldt et al. 2005; Yalçın et al. 2006). Uit onze interviews blijkt echter dat Europa tegenwoordig door velen in Turkije en Marokko niet meer als

het beloofde land wordt gezien. Onder Turkse Nederlanders is er de laatste jaren – weliswaar in heel beperkte mate – sprake van remigratie naar Turkije om economische redenen (vgl. Balci en Michielsens 2013). Sleutelinformanten van Turkse en Marokkaanse herkomst merken op dat de animo voor huwelijksmigratie in het land van herkomst afneemt. Huwbare jongeren krijgen minder aanvragen dan in het verleden. De afnemende belangstelling voor een migratiehuwelijk als ‘ticket naar Europa’ heeft meerdere oorzaken en een belangrijk deel daarvan is economisch.

Turkije maakte een forse economische groei door en moderniseert in rap tempo. De werkgelegenheid neemt toe, vooral voor hoogopgeleiden en in de grote steden. Voor steeds meer Turken in binnen- en buitenland is Turkije een land vol mogelijkheden. Tegelijk is de economie in Nederland gestagneerd en zijn de kansen op de arbeidsmarkt voor jongeren van Turkse (en Marokkaanse) herkomst – ook voor de hoogopgeleiden onder hen – drastisch afgenomen. De migranten vertellen tijdens hun vakanties in het land van herkomst over de moeilijkheden om aan het werk te komen. De remigratie van een (klein) aantal hoogopgeleide Nederlandse Turken en Marokkanen geeft ook een signaal aan mannen en vrouwen in het herkomstland.

Vroeger zeiden mensen: in Europa krijg je zoveel kansen, die moet je grijpen [door te trouwen met een Europeaan]. Nu zeggen mensen: in Turkije heb je zo veel kansen... Vooral hoogopgeleiden kunnen beter in Turkije blijven. Turken in Turkije horen dat het in Nederland niet meer zo aantrekkelijk leven is, door de economische achteruitgang, de discriminatie en de houding ten opzichte van buitenlanders en moslims.

(sleutelinformant, vrouw van Turkse herkomst)

Toch zijn er in Turkije genoeg mensen voor wie migratie naar Nederland wel een verbetering in de leefomstandigheden zou opleveren. Dit geldt vooral voor laagopgeleiden en mannen en vrouwen van buiten de grote steden. Voor hen betekent het Nederlandse sociale vangnet dat zij tenminste minder diep zinken dan in het herkomstland wanneer ze bijvoorbeeld zonder werk komen te zitten. Ook de werkomstandigheden en rechten van werknemers zouden in Nederland beter geregeld zijn. Dit is tot op zekere hoogte inderdaad het geval, maar het beeld dat men in het buitenland heeft, blijkt in werkelijkheid te rooskleurig.

HM: In Turkije keek ik toen met een roze bril naar het buitenland. Echt waar. Ik had het anders verwacht.

I: Hoe anders?

HM: Bijvoorbeeld meer sociale zekerheid, heel anders. Maar toen ik eenmaal hier was, was het toch anders. Als je werkt zit je goed. Als je hier niet werkt, krijg je het ook moeilijk, net als in Turkije. Er is geen verschil. Eerst dacht ik niet zo. Ik had het anders verwacht vanuit een roze bril.

(vrouw van Turkse herkomst, huwelijksmigrant)

I: Had je dan ook een bepaald beeld toen? Was er verschil bij wat je hoorde toen en bij wat er hier uitkwam?

HM: We hadden zwaar werk daar. Ik werkte op een plantage en in het ziekenhuis. Ik had twee banen, dus was het zwaar. Ik had gedacht dat het werk in Nederland veel lichter zou worden en

[dat ik] op zijn minst met één baan [mijn gezin] zou kunnen onderhouden. Vaste werktijden, één baan, veel comfortabeler. Het is niet zo uitgekomen. Ik ben hier doorgegaan met zwaar werken. Daar had ik het toch beter.

I: Bedoel je specifiek dat de arbeidsmarkt hier veel zwaarder is?

HM: Arbeidsmarkt, de economie, inkomsten plus uitgaven. Het is daar veel comfortabeler.

Vroeger liep Turkije achter, maar nu zijn ze goed vooruitgekomen.

(man van Turkse herkomst, huwelijksmigrant)

Marokkaanse informanten berichten minder vaak over gunstige ontwikkelingen in het herkomstland dan Turkse informanten. Mannen en vrouwen in Marokko lijken nog steeds ontvankelijk voor de gunstige economische vooruitzichten die een migratiehuwelijk meebrengt. Het beeld onder referenten én huwelijksmigranten is dat zowel hoog- als laagopgeleiden het in Nederland beter hebben dan in Marokko, al is het verschil ook in hun beleving kleiner geworden. Meerdere referenten halen het probleem van de hoge werkloosheid in Marokko aan als een reden om zich in Nederland te vestigen, ondanks het feit dat de huwelijksmigrant er wel voor voelde om in Marokko te leven. Referenten stellen dat ze te zeer gewend zijn geraakt aan de grotere inkomenszekerheid in Nederland en vrouwen vooral aan hun ruimere mogelijkheden om te werken en zich te ontwikkelen.

R: Ja, ik vind wel dat je opleiding hier meer kansen om iets bereiken en eh...

I: Ja, dat je wel meer kansen hebt wat school betreft.

R: In Marokko, je kunt wel hoogopgeleid zijn maar uiteindelijk toch geen baan kunnen krijgen.

I: Je hebt nog steeds demonstraties in Rabat van hoogopgeleide mensen.

R: Heel hoogopgeleid maar...

I: En absoluut geen werk vinden.

R: Vooral bij vrouwen is het heel erg.

(man van Marokkaanse herkomst, referent)

I: Jij wilde heel duidelijk niet terug naar Marokko?

R: Nee, ondanks dat ik heel veel gevoelens voor hem had, dacht ik van: 'Nee, er zijn wel dingen op een gegeven moment die kunnen botsen, je gaat niet alleen voor liefde ergens naartoe, je moet ook willen.' Dat had ik heel duidelijk.

I: Ja, ook het wonen daar en het leven.

R: Ja, je kunt wel gaan leren om verder te [komen], maar waar moet je werk vinden? Er zijn mensen met heel hoge diploma's, afgestudeerd en geen werk.

I: Dus dat was ook wel een heel belangrijk punt voor jou: ik vind daar geen werk?

R: Ja.

(vrouw van Marokkaanse herkomst, referent)

Voor verschillende vrouwen uit Turkije en Marokko in dit onderzoek waren de ruimere mogelijkheden die zij verwachtten om in Nederland te studeren, te werken en een minder traditioneel rollenpatroon te realiseren in hun gezin een motief om een migratiehuwelijk te sluiten. Zij optimaliseren hun vrijheid door een migratiehuwelijk te sluiten: een conservatieve sociale omgeving heeft dan veel minder vat op hen, zo

verwachten ze. In de praktijk vallen de mogelijkheden tegen of neemt een conservatieve schoonfamilie de beperkende rol van de ouders over.

I: U hebt voor een echtgenoot gekozen uit Nederland. Hoe was uw kijk op [Nederland]?

HM: Eerlijk gezegd, de kijk van de mensen [op Nederland] is heel anders. Ze zien [Nederland] als heel luxe leven, veel comfortabeler, meer financiële mogelijkheden. Ik had in tegendeel daar geen financiële problemen. Mijn familie had het goed daar. Ik wilde wel zelf naar een meer comfortabele en luxe omgeving, maar mijn grootste doel was om hier nog een aantal universitaire opleidingen te volgen. Het is niet gegaan zoals ik het wilde.

(vrouw van Turkse herkomst, huwelijksmigrant)

Negatieve feedback van degenen die voorgingen

Negatieve feedback van teleurgestelde huwelijksmigranten aan achterblijvers in Turkije en Marokko zijn een waarschuwing voor de nog niet getrouwde mannen en vrouwen die een migratiehuwelijk ambiëren. Steeds meer van hen nemen die waarschuwing ter harte en dat vermindert de belangstelling voor partners uit Nederland (vgl. Engbersen et al. 2012). Maar jaren van *conspicuous spending* door vakantievierende emigranten hebben een moeilijk uitwisbare indruk gemaakt. Zeker vanuit het oogpunt van jongeren in plattelandsdorpen zijn de beperkte kansen op economisch succes van huwelijksmigranten relatief (vgl. Timmerman et al. 2009). Ze verwachten nog steeds gouden bergen en geloven niet echt in de negatieve verhalen van teleurgestelde emigranten.

R: [...] dat hij met vette bakken naar Marokko zou gaan en daar een mooi huisje kon bouwen en een mooie villa, dat was eigenlijk het enige wat hij verwachtte. En zijn moeder goed kunnen onderhouden. Zij woonden in een klein huisje en hij wilde voor zijn moeder een ruimere woning kopen. Hij is echt een moederskindje, daar ben ik nu achter gekomen. Dat was het beeld dat hij van Nederland had, maar dat vervaagde ook meteen. Zeker nu met de crisis.

I: Oké, dus eigenlijk waren dat voor hem de redenen om naar Nederland te komen? In de eerste instantie de liefde en financiële vooruitgang?

R: Nou, in eerste instantie de financiële vooruitgang en daarna de liefde.

(vrouw van Marokkaanse herkomst, referent)

Negatieve feedback over huwelijksmigratie bestaat ook in de vorm van vele mannen en vrouwen die na een mislukt huwelijk – met schande overladen – terugkeerden naar hun familie in het land van herkomst. Een scheiding is nooit bevorderlijk voor de reputatie, vooral niet voor vrouwen. Een echtscheiding die gepaard gaat met (gedwongen) remigratie (omdat de huwelijksmigrant nog niet in aanmerking kwam voor een zelfstandige verblijfsvergunning) is nog erger. De emigratie van de zoon of dochter was immers een ware prestatie voor de familie en ging gepaard met hooggespannen verwachtingen. Migratiehuwelijken bleken geen sleutel tot succes, integendeel. Zonen en dochters keerden verslagen terug, omdat hun huwelijk strandde, omdat de heimwee hun parten speelde, of omdat ze onderdrukt of misbruikt waren. De mislukking was moeilijk te verbergen, schaadde de familie-eer en zadelde vele ouders op met een schuldgevoel over het arrangeren van het huwelijk.

HM: Ik had eerst nee gezegd, omdat hij in Nederland woonde. [...] Omdat het buitenland was.

Ik had alleen gehoord via anderen dat veel mensen naar het buitenland waren gegaan via

[huwelijksmigratie] en dat ze het niet hebben gered in hun huwelijk. Er waren mensen die na twee maanden waren teruggegaan om te scheiden. Dat was mijn reden.

I: Deze verhalen die u had gehoord, waren daar ook redenen van bekend waarom ze dan wilden scheiden?

HM: Ze gaven veelal de bruidegom in het buitenland de schuld. Dat zij na een tijd geen aandacht gaven aan de bruid, laat thuiskomen, de bruid alleen laten in huis en in een isolement laten leven. Verder ook geweld en dergelijke.

(vrouw van Turkse herkomst, huwelijksmigrant)

Ook onder Turkse en Marokkaanse Nederlanders leeft het idee dat migratiehuwelijken bovengemiddeld vaak in een scheiding eindigen. ‘Als je in twee verschillende landen bent opgegroeid, heb je nu eenmaal last van cultuurverschillen,’ stelde een sleutelinformante. Dat is iets waar transnationale paren slechts door schade en schande achter kwamen. Zulke gebeurtenissen zorgden voor veel onrust in de Turkse en Marokkaanse gemeenschap in Nederland: jongeren werden als het ware ‘bang’ voor het huwelijk in het algemeen en voor een migratiehuwelijk in het bijzonder. In de belangenorganisaties van Turkse en Marokkaanse Nederlanders werden in de afgelopen jaren ook veel bewustwordingscampagnes gehouden omtrent de problematische kanten van huwelijksmigratie, over huwelijksdwang, neef-nichthuwelijken en andere aspecten van de gezinsvorming. In de focusgroep van Turkse en Marokkaanse mannen werd hierover gezegd:

I: Zijn er op dit moment nog jonge mannen die bewust kiezen voor een vrouw uit Turkije of Marokko?

M5: Dat was zo, maar het wordt minder.

M6: Het wordt ook aangegeven in de moskee: er zijn genoeg meisjes hier.

(M5 en M6 beide mannen van Marokkaanse herkomst, focusgroep)

I: Waarom moest je het niet doen? Waarom raadden ze het af?

R: Waarom ze dat afraadden? Een vriend van mij die zei: je moet wel uitkijken hoe het zit en zo. In die periode waren heel veel mensen met gearrangeerde huwelijken en dat soort dingen. En mijn zoon is bijvoorbeeld getrouwd. Die moeder heeft het een beetje georganiseerd. Terwijl hij, ja... En nu, hij is ook gescheiden. En dat meisje heeft het alleen maar puur gedaan – denk ik – voor de verblijfstitel. Dat gebeurt ook. Ja.

(man van Turkse herkomst, referent)

Samenvattend kunnen we zeggen dat nog steeds dezelfde motieven aan de basis van migratiehuwelijken liggen als tien jaar geleden. Maar trouwen met een partner uit het land van herkomst is veel minder vanzelfsprekend geworden: motieven om het niet te doen, hebben flink aan kracht gewonnen. Negatieve ervaringen van de generatie die rond de eeuwwisseling een migratiehuwelijk sloot, doen de ronde binnen de gemeenschappen in Nederland en in het land van herkomst. Sleutelinformanten spreken zelfs van een ‘collectief trauma’. De migratiehuwelijken gaan met veel meer obstakels gepaard dan de betrokkenen destijds hadden voorzien. Ondanks veel negatieve terugkoppeling blijft een deel van de Turkse en Marokkaanse Nederlanders voor een partner uit het land

van herkomst kiezen. Steeds vaker wordt verliefdheid als motief genoemd, waardoor een aantal migratiehuwelijken ‘tegen wil en dank’ lijkt te zijn ontstaan: het gevoel overstemde de ratio. De ‘klassieke’ motieven om een migratiehuwelijk te sluiten zijn tegenwoordig moeilijker realiseren vanwege de verscherpte wetgeving, maar waar een wil is, blijkt vaak toch een weg te vinden. Want hoewel de animo voor een migratiehuwelijk afneemt – vooral onder hoogopgeleide, stedelijke Turken – zijn er nog steeds genoeg gegadigden te vinden.

3.4 Ontmoetingskansen in het herkomstland

De huwelijksmarkt voor Turkse en Marokkaanse jongeren in Nederland trekt aan: de combinatie van een groter aantal beschikbare herkomstgenoten met een ruimere opvatting van wat geschikte partners zijn, betekent dat de kans dat Nederlanders van Turkse en Marokkaanse herkomst in Nederland de geknipte huwelijkskandidaat tegen het lijf lopen, is toegenomen. Maar hun banden met het herkomstland blijven aanleiding en gelegenheid tot migratiehuwelijken bieden. Transnationale partners ontmoeten elkaar tijdens een verblijf van de (toekomstige) referent in Marokko of Turkije. De aanleiding voor dat verblijf – familiebezoek, vakantie, werk of studie – bepaalt het ‘profiel’ van de partner die de referent ontmoet.

3.4.1 Familiebezoek

De partners in ons onderzoek hebben elkaar vaak gevonden tijdens de traditionele ‘thuisreis’ van de migrantenfamilies naar het dorp en de familie van de ouders in het land van herkomst. Soms worden de toekomstige partners doelbewust aan elkaar voorgesteld met het oog op een huwelijk, maar ze ontmoeten elkaar ook spontaan tijdens de vele visites die er in het vakantieseizoen worden afgelegd. Bruiloften en andere (familie) feesten zijn een goede plek om een potentiële partner te leren kennen die dezelfde achtergrond heeft.

De schoonzus van mijn eigen zus in Nederland is gaan trouwen in Turkije. We hebben toen elkaar ontmoet op de bruiloft. Onze ouders kenden elkaar van het dorp. Wij wisten al van elkaar af, om die reden en ook omdat we van dezelfde dorp afkomstig waren [vonden we het een goed idee om met elkaar te trouwen].

(vrouw van Turkse herkomst, huwelijksmigrant)

R: Ik had geen relatie met haar, maar er was altijd iets, zeg maar: ik ging ook veel naar Marokko, speciaal voor haar.

I: Dus je kende haar al langer?

R: Ja zeker. We zijn eigenlijk wel familie van elkaar. Dit is mijn achternicht.

I: Zo zagen jullie elkaar ook veel?

R: Ja, best veel ja.

I: Dus jij zag haar al als... En zag jij hem ook? En jij vond hem ook leuk?

HM: Ja.

R: Van jongs af aan, zei ze.

I: Maar dan wordt je groter en dan denk je dit is wel een leuk meisje?

R: Ja, ja. [lachen]

I: En op een gegeven moment wordt het wel wat serieuzer, denk ik? En hoe ging dat toen, heb jij haar zelf benaderd?

R: Familie, familie trouwens.

(man van Marokkaanse herkomst (referent), vrouw uit Marokko (huwelijksmigrant))

Dit ontmoetingstraject komt overeen met het ‘klassieke’ migratiehuwelijk van Turkse en Marokkaanse Nederlanders: er wordt meer of minder spontaan een kandidaat gevonden in de naaste omgeving van de eigen familie, met instemming van alle partijen (vgl. Sterckx en Bouw 2005). Deze huwelijksmigranten hebben vermoedelijk een profiel dat vergelijkbaar is met dat van eerdere generaties (huwelijks)migranten uit deze regio: laagopgeleid, met een rurale achtergrond en conservatieve normen en waarden.

3.4.2 Vakantie elders in het herkomstland

Steeds vaker blijven jongeren niet de hele vakantie in het dorp of stadje van hun ouders hangen; er is weinig te beleven behalve de bezoeken van en aan familieleden die ze nauwelijks kennen. Ze gaan liever de grote steden of toeristische (kust)gebieden ontdekken. Op dergelijke, meer toeristische uitstapjes ontmoeten ze plaatselijke mannen en vrouwen met wie ze relaties aanknopen. Eventuele migratiehuwelijken die daaruit ontstaan, zijn met partners van dezelfde (nationale) herkomst, maar niet uit hetzelfde familienetwerk. De huwelijksmigrant is dan ook een ‘toerist in eigen land’ of – vaker nog – iemand die in de toeristische sector werkt.

*Hij komt uit [K] en ik kom uit [Y]. We maakten kennis met elkaar tijdens mijn vakantie. We kenden elkaar verder niet: ‘alsofer een watermeloen wordt gekocht van de markt’. We zagen elkaar en vonden elkaar wel leuk. “Zullen we verder gaan?”, vroegen we ons af.
(vrouw van Turkse herkomst, referent)*

R: Ja, ik heb mijn man ontmoet tijdens een vakantie die ik had geboekt aan zee en hij was daar ober.

I: Dus helemaal niet met familiebanden, maar puur op het vakantieadres.

R: Ja, hij was ober in een restaurant, dus ja. Ik ging vaker alleen op vakantie en ik vond hem best aardig. Nou we kenden elkaar al een tijd, voordat we de stap namen zeg maar om serieus verder te gaan. Zeker drie jaar.

I: En dan ging je elke keer daarnaartoe.

R: Ja, weer op hetzelfde vakantieadres. Dat spraken we ook af en zo is de vonk eigenlijk overgesprongen.

I: En heb je bij die bezoeken zijn familie leren kennen?

*R: Nee, die heb ik pas verleden jaar leren kennen, daar hadden wij absoluut geen haast mee. Ik had zoiets van ‘nou, dat komt nog wel’. In 2009 zijn we getrouwd.
(vrouw van Turkse herkomst, referent)*

De migratiehuwelijken die op deze manier tot stand komen, verschillen niet zo veel van die van Nederlandse toeristen die naar Turkije of Marokko op vakantie gaan en daar een vakantieliefde ontmoeten met wie ze uiteindelijk trouwen. Wanneer ze niet bij elkaar zijn, houden de geliefden contact via media zoals Skype en Facebook en voordat het tot een verloving komt, reist de Nederlandse partner vaak verschillende keren naar Turkije of Marokko om te kijken of de vakantieliefde beklijft. Ze ervaren dezelfde twijfels en onzekerheden als gemengde vakantieliefdes (zie hoofdstuk 5). Hoewel het om migratiehuwelijken van herkomstgenoten gaat, zijn deze van andere aard dan het hiervoor beschreven ‘klassieke’ Turkse of Marokkaanse migratiehuwelijk, net als de categorie in de volgende subparagraaf.

3.4.3 Studie of werk in het land van herkomst

Vooral onder hoogopgeleide jonge mannen en vrouwen van Turkse herkomst die in Nederland leven, is het een trend om voor een deel van de studie, een stage of een eerste werkervaring naar een van de grote steden in Turkije te vertrekken. Ze hebben de wens om een wat doorleefdere band op te bouwen met hun land van herkomst en ze spreken de taal. Volgens sleutelinformanten is dit traject vooral populair onder hoogopgeleide meisjes: die maximaliseren hun vrijheid, zo ver van de sociale controle door ouders en andere familieleden. Tijdens hun verblijf ontmoeten zij potentiële partners van dezelfde herkomst en hetzelfde opleidingsniveau. Vooral hoogopgeleide jonge vrouwen kunnen hiermee ‘hun voordeel doen’, omdat er een zeker tekort is aan hoogopgeleide mannen van Turkse herkomst op de Nederlandse huwelijksmarkt. De familie in het land van herkomst moedigt dit soort relaties en huwelijken vaak aan, omdat het een kans biedt om de banden met de geëmigreerde tak aan te halen. Vergelijkbare verhalen waren minder te horen bij de jongeren van Marokkaanse herkomst in ons onderzoek, maar komen wel voor, zo blijkt uit het hierna volgende citaat van een Nederlands-Marokkaanse artieste:

*Ik had een opdracht in Marokko voor mijn werk. Als freelancer maak ik muziek en wij hadden een tour door Marokko en toen via een collega van mij, die had mij aangeraden om met iemand die PR voor artiesten in Marokko doet een afspraak te maken. En dat was mijn man dus. Ja, we hadden afgesproken, dat was in 2009 en toen dacht ik: ‘Oh, jij bent echt heel leuk!’ En hij dacht dat ook, dus contact gehouden en toen een jaar later, toen had ik een andere opdracht, weer in Marokko ook voor muziek en evenementen en toen dacht ik: ‘Ik zit hier toch een week, nou dan bel ik even, wie weet kunnen we wat afspreken. Het is wel leuk om hem weer te zien.’ Ja, en toen was eigenlijk echt de vonk overgeslagen. Toen ik weer terug naar Nederland [...] en eigenlijk dacht ik: ‘Ik wil weer terug naar Marokko om hem beter te leren kennen.’ En dat heb ik ook gedaan een maand later, toen ben ik ook naar Marokko gegaan, ik heb hem ook beter leren kennen en hij wou me ook meteen voorstellen aan zijn ouders en toen dacht ik echt van: ‘Oh shit, dit is echt serieus.’ Ja, en toen zijn we eind van datzelfde jaar ook volgens de Marokkaanse wet daar met elkaar getrouwd. Mijn familie vanuit Nederland mee daarnaartoe om zijn familie te leren kennen en om te zien of het ook oké is, weet je wel.
(vrouw van Marokkaanse herkomst, referent)*

De partners die men op deze manier ontmoet, zijn meestal eveneens hoogopgeleid en hebben een stedelijke leefstijl. Maar voor hen is migratie naar Nederland geen vanzelfsprekend ideaal: ze zouden daardoor eerder achteruitgaan in opleidings- en carrièrekansen. Een Turkse sleutelinformant vertelde dat zijzelf huwelijksmigratie naar Turkije heeft overwogen. Zowel zij als haar geliefde in Turkije hadden ieder in hun eigen land een bloeiende carrière en een goed inkomen. Ze kwamen tot de conclusie dat een van beiden deze positie zou kwijtraken door te migreren. Daarom besloten ze uiteindelijk niet samen verder te gaan.

Hij zei: '[Als jij hierheen komt], dan verlies jij de positie waarvoor jij gewerkt hebt. Verwacht van mij niet dat ik je van de ene op de andere dag van je troon afhaal om helemaal beneden te beginnen.' Hij bedoelde natuurlijk de positie die ik had in deze gemeenschap, hoe erg ik gewaardeerd word, omdat ik het niet aan een man te danken had. Hij zei: 'Vervolgens word je de vrouw van. Dat gaat jou niet lukken.' Het zou mij niet lukken, omdat ik inderdaad heel erg westers was. In de zin van: ik zou geen gezag accepteren. Hij zei: 'Dat doe jij niet.' Ik zeg: 'Dat klopt, want ik wil je graag als gelijke zien.' Op het moment dat ik hem niet als zo hoog zie, kan ik zijn baan in gevaar brengen met mijn gedrag, want ik ben Nederlandse. Een soort van olifant in de porseleinkast. Hij zei: 'Wat als jij niet aardt [in Turkije]? Wat gaan we dan doen?' Ik zei: 'Dan komen we toch hierheen? Dan gaan we het hier proberen.' Hij zei: 'En wat moet ik dan doen?' Dus al met al durfden we het allebei niet aan. Als we in hetzelfde land hadden gewoond, dan denk ik dat we wel een heel goed koppel zouden zijn geweest.
(vrouw van Turkse herkomst, sleutelinformant)

Voor hoogopgeleide transnationale paren, zoals dat uit het citaat hiervoor, is het land waarin ze zich zullen vestigen geen uitgemaakte zaak. Hun afwegingen kunnen resulteren in een migratiehuwelijk, een 'omgekeerd migratiehuwelijk' of – als ze niet tot een compromis komen – het einde van de relatie.

3.4.4 Ontmoeting in Nederland

Migratiehuwelijken van Turken en Marokkanen ontstaan soms ook in Nederland, dankzij hun transnationale sociale leven. Turken uit Turkije en Marokkanen uit Marokko komen op familiebezoek in Nederland en leren tijdens hun verblijf plaatselijke beschikbare mannen en vrouwen kennen.

I: Zou je nu specifiek willen vertellen hoe de relatie echt tot stand is gekomen? Want jij zegt nu dat hij als toerist naar Nederland is gekomen en het was liefde op het eerste gezicht. Hoe is dat nou echt verder ontwikkeld tot een relatie?

R: Nou, sowieso waren het mijn broers die erover begonnen. 'Julie zijn leuk bij elkaar.' En ook tegenover hem: 'Heb je geen interesse in mijn zusje?' Op een gegeven moment begonnen we wat vaker met elkaar uit te gaan. Eerst was het altijd met een groep en toen begon het in een keer met z'n tweetjes en toen kwam de liefde vanzelf.

(vrouw van Marokkaanse herkomst, referent)

Het verkrijgen van een reguliere verblijfsstatus voor een clandestien in Nederland levend familielid is een reden voor families om in Nederland onder herkomstgenoten een geschikte huwelijkspartner voor deze persoon te zoeken. Die kan dan opnieuw ‘immigreren’ als partner van een herkomstgenoot met de Nederlandse nationaliteit.

Kwam ik later achter, [hij] wilde heel graag naar Nederland, dus ik denk vanuit dat oogpunt dat die broer heel erg ging zitten lobbyen. Nou, ik heb toen – op een gegeven moment was ik over mijn verdriet [van mijn scheiding] heen en raakte ik met die broer aan de praat en zei: ‘Nou, laat je broer maar bellen.’ Ik weet niet hoe dat kwam, maar: ‘Laat maar bellen.’ Nou, dat gebeurde ook heel frequent en zo hebben we elkaar eigenlijk elkaar een beetje leren kennen. En ik was ook ontzettend verliefd geworden, eerst aan de telefoon en later [in het echt].
(vrouw van Marokkaanse herkomst, referent)

Voor de Nederlands-Marokkaanse en Nederlands-Turkse partners is een minder gunstige positie op de ‘reguliere’ huwelijksmarkt – bijvoorbeeld na een echtscheiding of in geval van psychische of gezondheidsproblemen – een reden om een partner zonder verblijfsstatus te accepteren, terwijl ze weten dat het mogelijk om een schijnhuwelijk gaat. De paren die op deze manier tot stand komen, hebben een erg ongunstige uitgangspositie om een nieuw gezin mee te starten.

3.5 De invloed van de omgeving: goedkeuring van de ouders nog steeds doorslaggevend

Ouders hebben een onmiskenbare, actieve rol in de partnerkeuze van jongvolwassenen van Turkse en Marokkaanse herkomst (Böcker 2000; Hooghiemstra 2003; Sterckx en Bouw 2005; Sterckx 2014; Storms en Bartels 2008; Yalçın 2006; Yerden 2000). Die invloed wendden ze – in ieder geval nog rond de eeuwwisseling – aan om hun in Nederland opgegroeide kind aan een partner uit het land van herkomst te koppelen. Daarvoor hadden ze verschillende motieven: onder andere het beschermen van hun culturele eigenheid (Timmerman 2008), solidariteit met en morele schuld bij achtergebleven verwanten in het land van herkomst (Böcker 2000; Yerden 2000) en het verzekeren van hun eigen positie en verzorging in de toekomst door iemand uit een vertrouwd milieu (Sterckx en Bouw 2005; Yerden 2000). De daling van het aantal migratiehuwelijken zou dus kunnen voortkomen uit een afname van de invloed van ouders op het partnerkeuzeproces of door een andere oriëntatie van de wensen en verwachtingen van ouders. De voorgaande paragrafen bevatten aanwijzingen dat ook ouders minder waarde hechten aan het feit dat hun kinderen met een partner uit het netwerk van de eigen familie in het herkomstland trouwen.

3.5.1 Terugtrekkende ouders

Het overgrote deel van onze Turkse en Marokkaanse informanten vertelt dat ouders terughoudender in hun bemoeienis met de partnerkeuze van hun kinderen zijn geworden. Terwijl ouders tot voor het laatste decennium in hun netwerk op zoek gingen naar een geschikte schoonzoon of -dochter zodra hun kind de huwbare leeftijd bereikte, is

die actieve rol van ouders in het partnerkeuzep proces nu veel minder vanzelfsprekend. Volgens de sleutelinformanten zijn de vele mislukte gearrangeerde huwelijken in het verleden (vooral migratiehuwelijken) daar debet aan. Mannen en vrouwen in een ongelukkig, gearrangeerd huwelijk geven hun ouders de schuld van de misère. Ouders willen tegenwoordig niet meer verantwoordelijk zijn voor het huwelijks geluk of -ongeluk van hun kind. Negatieve ervaringen met migratiehuwelijken hebben tot een mentaliteitsomslag bij jongeren in de huwbare leeftijd geleid, maar ook bij betrokken families aan beide zijden van de grens.

Door de vele stukgelopen en stroeve migratiehuwelijken van de vorige generatie zijn ouders bang om een huwelijk te arrangeren, stelt een sleutelinformante van Turkse herkomst. Daarom hopen ouders nog steeds dat hun kind voor iemand kiest die bij de familie past, die Turk is, hetzelfde geloof heeft. Ze proberen misschien te laten merken wie ze een goede kandidaat vinden, maar ze waken ervoor zich er te veel mee te bemoeien.

De ouders zijn heel erg flexibel geworden, ze respecteren de keuze van hun zoon of dochter. [...] Het wordt niet gedaan als vroeger: ik heb een leuk meisje gezien, de jongen knikt en het huwelijk is rond. Zo gaat dat niet meer.

(sleutelinformante van Turkse herkomst)

Bovendien is in de meeste migrantengezinnen van Turkse en Marokkaanse herkomst de machtsbalans tussen de ouders en volwassen kinderen zodanig omgeslagen dat ouders niet meer bij machte zijn hun kinderen een huwelijkspartner op te dringen (Sterckx 2014a). Ouders zijn ook terughoudender geworden omdat ze bang zijn hun kinderen van zich te vervreemden wanneer ze te veel druk op hen uitoefenen,.

R: Maar toen ik naar Marokko ging voordat we getrouwd waren, waren alle papieren al geregeld. Die broer is ook echt officieel naar mijn vader geweest om mijn hand te vragen zeg maar en mijn vader: 'Oh ja? Ken ik niet, maar mijn dochter zal hem wel kennen.' Ging ook heel gemoedelijk en mijn vader begreep natuurlijk ook wel van het zijn geen mensen die hij al kende, maar dat ging eigenlijk best wel goed.

I: In die zin had hij ook wel vertrouwen in jou dat je gewoon een goede keus gemaakt had?

R: Ja, nou goed en in die zin was ik natuurlijk ook op een leeftijd dat hij niet zo veel meer... Ik woonde natuurlijk al een jaar of zes op mezelf. En kijk, hij had het natuurlijk al geprobeerd hè, zelfiets te arrangeren. Nou, dat heeft niet gewerkt en toen heeft hij het daarna wel losgelaten.
(vrouw van Marokkaanse herkomst, referent)

Dit effect blijft niet beperkt tot de migrantengemeenschappen in Nederland, blijkt uit het hierna volgende citaat.

I: Had u ondersteuning van uw ouders voor het huwelijk of waren er familieleden die tegen het huwelijk waren?

HM: Niemand had eigenlijk een warm gevoel erbij. Ik ben de enige dochter van mijn ouders, tussen vier broers. Een van mijn broers heeft ook een tijd niet met mij gesproken, omdat hij tegen dit huwelijk was. Maar ik was volwassen en ze konden er niet veel tegen doen, omdat ik mijn eigen beslissingen kon nemen.

(vrouw van Turkse herkomst, huwelijksmigrant)

Aan de andere kant gaven alle informanten aan dat ze nog steeds veel belang aan de goedkeuring van hun ouders hechten. Nog steeds anticiperen ze op de wensen van hun ouders met betrekking tot hun toekomstige partner en ze zoeken daarom naar een partner van dezelfde cultuur, hetzelfde geloof en van een familie met een goede reputatie. Ze stellen met betrekking tot hun eigen partnerkeuze dat ze bij blijvende bezwaren van hun ouders het huwelijk niet zouden hebben doorgezet. In de focusgroep met vrouwelijke referenten van Turkse en Marokkaanse herkomst werd hierover gezegd:

R8: In onze cultuur is het ook zo dat je trouwt met de man, maar de familie speelt ook een grote rol. Als je niet kan opschieten met de man, dan kan hij je heel lang steunen zeg maar, maar op een gegeven moment is het dan zo, zeg maar van: 'Jij gaat niet met mijn zus en met mijn moeder om, nou dan doe.' Snap je? Het is niet zo dat je de banden kunt verbreken met je familie, zo van: 'Ik kies voor mijn man of ik kies voor mijn vrouw, mijn moeder of vader die doen me niks.'

R3: Als je familie nou hele goede redenen heeft, die jongen is zo slecht, we horen dingen, we hebben hem gezien. Dan zou je denken: 'Oké, ik ben wel heel erg verliefd, ja dan zou ik toch zeggen als die jongen dan niet voor mij wil veranderen [...] dan moet ik maar op mijn hart gaan trappen, dan moet ik gewoon door.'

De meeste Turkse en Marokkaanse jongeren blijken nog steeds uitermate loyaal aan hun ouders te zijn: de grotere autonomie op de huwelijksmarkt die ze krijgen, gebruiken ze niet om een partnerkeuze door te drijven die hun ouders onwelgevallig is of zou kunnen zijn (vgl. Sterckx en Bouw 2005). Dat resulteert erin dat we in de (migratie)huwelijken die ons bij dit onderzoek onder ogen kwamen vrijwel geen voorbeelden tegenkwamen van conflicten tussen ouders en kinderen omtrent partnerkeuze.

3.5.2 Gearrangeerd of gedwongen?

Ondanks de observatie van onze sleutelinformanten dat ouders zich terughoudender opstellen in het partnerkeuzeproces van hun kinderen, blijkt dat aan vrijwel alle migratiehuwelijken uit onze interviews wel enige vorm van bemiddeling door ouders of andere oudere familieleden te pas is gekomen.

R: Mijn vader en haar ooms hebben toen als tussenpersoon opgetreden. De families waren bekenden van elkaar, wij nog niet. Op die manier is het gegaan.

I: Hoe heeft u kennis met elkaar gemaakt? Wilt u daarover iets vertellen?

HM: Een tante van [R] heeft het voor elkaar gekregen, dat wij kennis met elkaar maakten.

R: Ja, een tante is tussenpersoon geweest. We zijn op traditionele wijze gaan trouwen. We hebben kennis met elkaar gemaakt, elkaar gesproken, uiteindelijk getrouwd.

I: Dit is wat u in het kort vertelt. Maar hoe is het precies gegaan? Uw tante was tussenpersoon en zijn daarna de ouders van [R] gekomen om uw hand te vragen?

R: Ja, zo is het gegaan.

R/HM: Daarna zijn we verloofd.

HM: [R] is daarna naar Nederland teruggekomen, vanwege zijn werk. Zes maanden zijn we verloofd geweest. Daarna in juli zijn we getrouwd.

(man van Turkse herkomst (referent), vrouw van Turkse herkomst (huwelijksmigrant))

De bemiddeling van de familie kan verscheidene vormen aannemen: soms worden de huwelijkspartners door familieleden met elkaar in contact gebracht. Hier is al dan niet een expliciete opdracht van een van de huwelijkspartners om een geschikte kandidaat te zoeken aan voorafgegaan. Anders ontmoeten de toekomstige partners elkaar spontaan, maar worden oudere familieleden wel bij de onderhandelingen betrokken. Ook voor deze verhalen geldt dat de goedkeuring van het huwelijk door beide betrokken families heel belangrijk wordt gevonden, ook als het gaat om een relatie die op initiatief van de partners zelf tot stand is gekomen.

R: Hij heeft het verteld aan zijn familie en ik aan mijn familie. Godzijdank waren onze ouders positief en hebben ons niet tegengehouden. Natuurlijk is nader kennisgemaakt, gelukkig met goed resultaat.

I: Zijn de banden met jullie ouders nog steeds zo goed?

HM/R: Ja, gelukkig.

HM: [...] Families zijn ingebonden bij huwelijken. Dit merkte ik pas na onze bruiloft. Ouders zitten binnen in de huwelijken. Het is mooi om ondersteuning te hebben van familie bij liefde en respect binnen gezinnen. Natuurlijk zijn er kleine meningsverschillen.

R: We hebben gelukkig geen extreme problemen binnen de omgang gehad. Met als reden: [...] we hebben ons best gedaan om de twee families niet tegen elkaar op te zetten. Wij wisten als families ergens geen instemming mee hebben, dan is het uiteindelijk in het nadeel van hem en mij. Hij zou opnemen voor zijn familie en ik voor de mijne. Uiteindelijk komt er dan een scheiding of je moet verder zonder familie en dat zou stress geven.

(vrouw van Turkse herkomst (referent), man van Turkse herkomst (huwelijksmigrant))

Geen van onze informanten heeft het gevoel tot een huwelijk te zijn gedwongen of ernstig onder druk te zijn gezet. Dat betekent niet dat huwelijksdwang helemaal niet voorkomt in deze groepen. Hulpverleners in Nederland geven aan dat het leeuwendeel van de slachtoffers van huwelijksdwang dat zich meldt van Marokkaanse en Turkse herkomst is. Dit kan echter een effect zijn van het feit dat dit ook veruit de grootste migrantengroepen in Nederland zijn, die bovendien al langer in Nederland zijn gevestigd en de weg weten te vinden naar de instanties (Smits van Waesberghe et al. 2014). De sleutelinformanten uit de hulpverlening in ons onderzoek gaven tegelijkertijd aan dat huwelijksdwang geen wijdverspreid probleem onder families van Turkse en Marokkaanse herkomst is. Ze herkenden overigens wel dat de goedkeuring van familie nog steeds een belangrijke, zo niet doorslaggevende voorwaarde bij de partnerkeuze is en dat jonge mannen en vrouwen hun keuze daarop inrichten. Sleutelinformanten uit de belangenorganisaties van Turken en Marokkanen in Nederland gaven aan dat de term huwelijksdwang in de beleving van 'hun' jongeren te zwaar is: ze herkennen zich er niet in (vgl. Sterckx en Bouw 2005; Storms en Bartels 2008).

Wij hebben in onze organisatie ook een project lopen op het gebied van huwelijksdwang.

Jongeren zeggen dan in eerste instantie dat dit niet meer voor komt bij hen. Toch blijkt dat wel zo te zijn als je ze concrete voorbeelden geeft, bij iets meer doorvragen blijken er ook wel grenzen te zijn aan de vrije partnerkeuze. Het begrip 'huwelijksdwang' roept verkeerde associaties op. Volgens de islam mag dwang niet, dus ook huwelijksdwang niet. Ik vind het dus ook niet

handig om van huwelijksdwang te spreken. Wij richten ons dus meer op het stimuleren van vrije partnerkeuze en zelfbeschikking, dat is een positievere benadering.
(sleutelinformant van Marokkaanse herkomst)

De ervaring van druk bij de partnerkeuze is meer gelegen in de marges van de vrije partnerkeuze: wat gebeurt er als men thuiskomt met een partner die ouders helemaal niet zien zitten, bijvoorbeeld iemand van een andere etnische of religieuze groep? (vgl. Sterckx 2014).

Kader 3.2 Liever geen partner van over de grens

Als we in het kader van dit onderzoek al tegenwerpingen van ouders tegen een bepaalde partnerkeuze beluisterden, waren die gericht tegen het migratiehuwelijk: ouders in Nederland of in het herkomstland zagen geen heil in het vooruitzicht dat een van de partners zou emigreren. Een sleutelinformante van Turkse herkomst kon ook als ouder van een zoon van huwbare leeftijd spreken. Ze was uitgesproken in haar hoop dat haar zoon niet uit Turkije zal trouwen. Aan de ene kant moet hij zelf weten met wie hij trouwt, aan de andere kant zou ze hem wel waarschuwen tegen een migratiehuwelijk. Ze zou weliswaar graag zien dat zijn toekomstige partner uit een familie komt waar ze goed mee overweg kan, waardoor ze hem met vertrouwen kan laten gaan. 'Die contacten zijn ook belangrijk zodat ik enige greep heb op hoe mijn kind daar behandeld wordt.' Vroeger werd deze bezorgdheid opgelost door een partner voor de zoon of dochter te kiezen. 'Het komt heel bot over wanneer men zegt: mijn zoon of dochter moet trouwen met degene die ik leuk vind, maar in essentie wil je het eigenlijk voor het geluk van je kind.' De informante kent een meisje uit een Turks gezin in Duitsland, dat in haar ogen een ideale partner voor haar zoon zou zijn, ware het niet dat ze in het buitenland woont. Beide families kunnen goed met elkaar opschieten. Vroeger zou de informante als vanzelfsprekend hebben geprobeerd haar zoon aan dit meisje te koppelen. Tegenwoordig zou ze dat niet zo snel meer doen. Ten eerste moet de zoon zelf kiezen, ten tweede zijn de perspectieven voor Turken in Nederland niet meer zo rooskleurig. Zelfs als haar zoon verliefd zou zijn op dit meisje of een ander meisje uit het buitenland zou ze hem een migratiehuwelijk ontraden. Na een poosje wordt de verliefdheid minder en dan wordt zij hier ongelukkig.

Zeker als het een hoogopgeleid meisje is. Voor een meisje uit het dorp is Nederland wel een vooruitgang, maar een hoogopgeleid meisje komt hier nooit op haar niveau aan de bak. Je moet alles geven om je hier aan te passen. Emotioneel is het enorm zwaar. Het kost zeker vijf jaar voor je je hier een beetje op je plek voelt.

(sleutelinformante van Turkse herkomst)

Samenvattend kunnen we stellen dat ouders de afgelopen jaren minder een drijvende kracht achter migratiehuwelijken van jongeren van Turkse en Marokkaanse herkomst zijn geworden. Dat komt doordat ze zich terughoudender opstellen met betrekking tot hun rol in het partnerkeuzeproces en doordat ze huiveriger zijn voor de mogelijke negatieve consequenties van huwelijksmigratie. Anderzijds spelen ze nog wel een actieve rol in de totstandkoming van migratiehuwelijken. Die rol komt erop neer dat ze, als hun kinderen hierom vragen, bemiddelen tussen de partijen, of hun goedkeuring verlenen aan een partner die door het kind zelf is gekozen en voorgesteld. Hun volwassen

kinderen trekken zulke bemoeienis van ouders met hun partnerkeuze niet in twijfel. Ze zijn bovendien loyaal aan hun ouders en zoeken nauwelijks de grenzen op van wat hun ouders acceptabel vinden. Van druk van ouders op hun kinderen om een huwelijk aan te gaan met een partner uit het land van herkomst lijkt weinig sprake.

3.6 Gevolgen van de strengere voorwaarden voor partnermigratie

3.6.1 Beleid als katalysator van mentaliteitsverandering

In de voorgaande paragrafen beschreven we veranderingen die hebben plaatsgevonden in de manier waarop Turkse en Marokkaanse Nederlanders denken over het huwelijk in het algemeen en huwelijken met een herkomstgenoot uit het land van herkomst in het bijzonder. Onze informanten stellen dat deze mentaliteitsverandering al langer ‘onderhuids’ in de Turkse en Marokkaanse gemeenschappen in Nederland broeide en dat ze de kans kreeg door te breken dankzij de scherpere voorwaarden voor huwelijksmigratie die de overheid vanaf 2004 invoerde. Daardoor moesten vele trouwlustigen en hun families pas op de plaats maken en werd de aantrekkelijkheid van een huwelijk met iemand uit het land van herkomst heroverwogen. Onze informanten noemen dit het ‘Verdonk-effect’, naar minister Verdonk die in de tijd van deze beleidsverandering het migratiebeleid in portefeuille had.

Aanvankelijk leidden de maatregelen van 2004 en 2006 tot verontwaardiging in de Turkse en Marokkaanse gemeenschappen in Nederland. Vooral in de eerste jaren na de aanscherping van de voorwaarden voor huwelijksmigratie worstelden prille transnationale paren met de nieuwe eisen. Huwelijken liepen soms in een vroeg stadium stuk, omdat de partners niet aan de eisen voor de migratie van een van hen konden voldoen. Op een bruiloft kon bijvoorbeeld geen huwelijksleven volgen of dat moest een aantal jaren worden uitgesteld. Er was sprake van schrijnende situaties waarin de onmogelijkheid om te migreren in een scheiding resulteerde, met vooral nadelige gevolgen voor de vrouw. Dit heeft bijgedragen aan het hiervoor genoemde ‘collectieve trauma’ met betrekking tot migratiehuwelijken aan beide zijden van de grens. In de loop van de tijd ontwikkelden de families strategieën om met de scherpere toegangsvoorwaarden om te gaan. Aanvankelijk waren die nog niet zo ingewikkeld: sleutelinformanten vertellen over een ‘wilde periode’ waarin partners over de grens werden gesmokkeld, op het paspoort van een schoonzus of zwager, of in de auto verstopt onder de bagage. Naarmate de gemeenschappen meer ervaring met het aangescherpte huwelijksmigratiebeleid kregen, hebben ze zich ook structureel aangepast aan de nieuwe werkelijkheid: meer mensen zien af van een migratiehuwelijk of zijn beter voorbereid wanneer ze eraan beginnen.

In deze paragraaf zetten we de belangrijkste hindernissen die transnationale Turkse en Marokkaanse paren als gevolg van het huwelijksmigratiebeleid tegenkomen en de strategieën die ze hebben ontwikkeld om deze te overwinnen.

3.6.2 Voorwaarden voor partnermigratie: inkomenseis voornaamste struikelblok

Leeftijdseis

De leeftijdseis van 21 jaar lijkt vooral voor referenten en partnermigranten van Turkse herkomst een belemmering, omdat het in deze groep niet ongebruikelijk is om op jongere leeftijd in het huwelijk te treden (WODC 2009). De leeftijd die men als ‘ideaal’ beschouwt om een huwelijk te sluiten stijgt echter ook binnen de Turkse gemeenschap (De Valk 2006; Zorlu en Mulder 2011), dus de verwachting is dat steeds minder mensen met de migratie hoeven te wachten vanwege hun leeftijd. Daarmee hebben we ook meteen de voor de hand liggende strategie benoemd om om te gaan met de leeftijdseis: uitstel van het huwelijk. Een van de door ons geïnterviewde paren vertelde hierover uit eigen ervaring:

I: Hadden jullie de kans om elkaar beter te leren kennen voor de verloving?

HM: Nee. Na het verlovingsfeest wilde [mijn familie] bijna [het huwelijk afblazen], vanwege de leeftijdsgrens om naar Nederland te komen. Op mijn 1D van Turkije sta ik jong ingeschreven. Zijn familie vertelde ons dat het lang zou duren [voor]dat ik naar Nederland zou kunnen komen, mocht dat niet rechtgezet worden. Toen wilde mijn familie niet verder. Ik zat in mijn laatste jaar en wilde ook mijn school afmaken. Toen zijn we daarna weer verdergegaan.

R: We hadden na de tweede start na de verloving meer ruimte om elkaar beter te leren kennen dan ervoor. Mijn schoonouders komen oorspronkelijk uit [een ander deel van Turkije dan mijn ouders]. Zij hebben hun eigen gewoontes en tradities, daar hadden wij ook respect voor.

I: Dus volgens de gewoontes van uw schoonouders mocht u haar pas na de verloving beter leren kennen? Daar hebben jullie aan gehouden?

HM/R: Ja dat klopt.

(man van Turkse herkomst (referent), vrouw uit Turkije (huwelijksmigrant))

Uit dit citaat blijkt hoe gevoelig een lange verlovingstijd voor veel Turkse en Marokkaanse families ligt: de eer van de familie is dan voortdurend in gevaar, omdat het paar mogelijk meer vrijheden neemt op het gebied van de liefde dan hun voor de bruiloft is toegestaan. Deze partners hebben de wachttijd benut om hun opleiding af te maken en elkaar beter te leren kennen, zij het binnen de grenzen van wat hun beider families betamelijk vonden. (Nog) niet voldoen aan de leeftijdseis kan voor andere paren wel een breekpunt zijn in de huwelijksonderhandelingen en reden om van het migratiehuwelijk af te zien.

Basisexamen inburgering in het buitenland

Volgens sleutelinformanten, onder wie ambtenaren die intakegesprekken voor de verplichte inburgering met recente nieuwkomers voeren, heeft de Wet inburgering in het buitenland (W1B) voor een zekere selectie onder de huwelijksmigranten die naar Nederland komen gezorgd. Onze interviews gaven aanwijzingen dat sommige kandidaat-huwelijksmigranten herhaaldelijk zakken voor het examen en het uiteindelijk opgeven. De huwelijksmigranten en referenten die we persoonlijk spraken voor dit onderzoek, hebben de migratie achter de rug. Dat wil zeggen dat ze het examen met goed gevolg

hebben afgelegd. Dat maakt hen naar alle waarschijnlijkheid positiever over het basisexamen inburgering in het buitenland dan diegenen die het niet haalden.

Kader 3.3 Steun voor de w1B uit onverwachte hoek?

Onze gesprekspartners vinden, voor zover ze zich erover uitlaten, de w1B wel zinnig, zelfs als het halen van het basisexamen voor hen niet vanzelfsprekend was, zoals in het geval van het paar van Marokkaanse herkomst dat in het hierna volgende citaat aan het woord komt. Voor de huwelijksmigrant (de vrouw) was Nederlands leren heel moeilijk. De referent vertelt:

Ze hadden – hoe heet dat? – positief advies over haar, maar toch is het moeilijk hoor: het heeft anderhalf jaar geduurd, heeft ze op school gezeten daar. [Na] de eerste acht maanden naar school, toen had ze de toets gemaakt en die had ze niet gehaald. Die toets is 350 euro, ik vind dat best duur. Toen is ze even gestopt en gewoon thuis bezig gaan leren en toen, ik denk drie maanden later is zij weer ongeveer zes maanden naar school gegaan. En toen de tweede keer heeft ze het wel gehaald. [De les was wel goed.] Dat was echt een professionele school zeg maar. [...] Ik betaalde denk ik 100 euro in de maand, dat is best veel in Marokko hoor, 1000 dirham, maar dat was wel een goede school.

Volgens dit paar krijgen huwelijksmigranten door het inburgeren in het buitenland een beter idee van wat hun te wachten staat.

I: Vind je dat belangrijk om dat zo uitvoerig te doen? En taal en wat je over Nederland moet weten, helpt dat van tevoren?

R: Eigenlijk wel toch, jawel. Dan weet zij ongeveer hoe het hier is, zeg maar.

HM: Ja. Over samenleven in Nederland.

Ook vinden ze een minimale selectie, bijvoorbeeld naar vooropleiding, niet verkeerd: voor wie het basisexamen niet haalt, is toch geen toekomst in Nederland, vindt deze referent.

R: Je moet ook kijken, je moet ook weten wat de jongen of het meisje heeft gedaan, zeg maar, of ze naar school zijn geweest, want als ze niet naar school zijn geweest, is het moeilijk hier.

I: Dan zeg jij?

R: Dan zou ik niet voor d'r gaan. Maar ik weet dat zij wel zeven jaar op school zo heeft gezeten, dat kan wel.

I: Maar sommige mensen zeggen, je sluit mensen uit die niet goed kunnen leren bijvoorbeeld, dat kun je zien als een vorm van discriminatie. Jij zegt daarentegen, als mensen echt niet kunnen leren, dan is het ook de vraag of het goed is om te komen?

R: Ik denk het niet hoor, ik denk dan kunnen ze beter daar blijven waar ze vandaan komen.

Ook over de inhoud of het niveau van het basisexamen in het buitenland horen we weinig kritische geluiden. Wel klagen de paren die aan de w1B moesten voldoen in de periode vlak na de invoering over de haalbaarheid daarvan. In die tijd waren er nog weinig mogelijkheden om zich goed voor te bereiden op de examens. Vooral voor huwelijksmigranten die buiten de grote steden woonden, was goed onderwijs in de Nederlandse taal niet gemakkelijk te vinden. Zij moesten het doen met de hulp van hun referent of andere transnationale banden van hun gemeenschap met herkomstgenoten in Nederland.

Nee, die bereiden zich zelfstandig voor. Er zijn geen scholen waar zij de Nederlandse taal kunnen leren. En dat is ook waarom heel veel mensen de test niet halen. Dus ze doen het examen en zakken en doen het weer opnieuw tot zij het een keer wel halen. De meesten halen het niet, omdat er niemand is die het hen kan leren of ze moeten wachten tot partner met vakantie komt om het hen te leren. Over het algemeen en met alle respect zijn de meeste huwelijksmigranten analfabeet of hebben weinig scholing gehad. De nieuwe generatie heeft wel scholing gehad, maar bijvoorbeeld een persoon uit de bergen van Marokko die nauwelijks scholing heeft gehad en dan komt om een basisexamen Nederlands te doen. Hij is dan genoodzaakt om eerst het alfabet te leren en cijfers en daarna nog de Nederlandse taal en alsnog haalt hij het niet. Op het moment dat ik zelf het examen deed zat ik in een groep met jonge mensen en we deden het examen met veertien personen, slechts zes van ons hebben het examen gehaald en van die zes waren er twee die al eerder in Nederland hebben gewoond.
(man van Marokkaanse herkomst, huwelijksmigrant)

Inmiddels blijken vooral remigranten in het gat te zijn gesprongen en in de behoefte aan Nederlandse taallessen te voldoen. Tegenwoordig lijkt er voldoende aanbod te zijn, zowel voor degenen die voor zelfstudie kiezen als voor degenen die begeleiding kunnen en willen betalen.

I: Bent u zelf op zoek gegaan naar een cursus?

HM: Ja, ik heb zelf gezocht. In [mijn stad] was er een vereniging voor Nederlanders; opgericht door iemand die is geëmigreerd vanuit Nederland naar Turkije. Daar zijn we op cursus geweest. We hebben lessen gehad over de vragen op het examen. We hebben boeken gehad, repetities gedaan. Op deze manier hebben we ons voorbereid en zijn we naar de examens in Ankara op het consulaat geweest en zijn we geslaagd.

I: Heeft u [R] ondersteuning gegeven voor de examens?

R: Ik heb het geprobeerd, maar de afstand was te groot. Ik kon geen een op een ondersteuning geven.

I: Waren de bedragen voor de cursus hoog? Heb je zelf moeten betalen?

HM: Ik heb ze allemaal zelf betaald. Ja, ja, het waren hoge bedragen.

I: Hoelang bent u op cursus geweest?

HM: Ongeveer drie maanden.

(man van Turkse herkomst (referent), vrouw uit Turkije (huwelijksmigrant))

Voor Turken is het verplichte basisexamen in het buitenland inmiddels afgeschaft. Uit de interviews blijkt dat ook in Turkije een infrastructuur was ontstaan om aspirant-huwelijksmigranten op het examen voor te bereiden.

Inkomenseis

Het belangrijkste struikelblok voor de meeste transnationale paren is de inkomenseis. Zowel de hoogte van het vereiste inkomen als de duurzaamheid vormen een probleem voor referenten uit deze groepen (vgl. WODC 2009). Nederlanders van Turkse en Marokkaanse herkomst hebben in vergelijking tot andere groepen een zwakke positie op de arbeidsmarkt en een zwakke inkomenspositie. Dat zien we terug in de interviews. Enkele referenten geven aan dat ze wel een baan hadden op het moment van de aanvraag voor

een machtiging tot voorlopig verblijf (mvv), maar niet genoeg verdienen. Zij namen er tijdelijk een baan bij in de avonduren om aan de norm te kunnen voldoen. Dat breekt hun enige jaren later op wanneer ze een hogere belastingaanslag krijgen.

R: Ik moest 1490 euro verdienen [...] En toen kwam ik in problemen met IND van je voldoet niet aan voorwaarde vanwege je inkomen dat laag is. Dus toen ben ik met school gestopt 's avonds.

I: En hoeveel jaar had je erop zitten bij het mbo?

R: Een jaar of twee.

I: Dus toen ben je ermee gestopt?

R: Ja toen ben ik ermee gestopt, want ik kreeg andere problemen en had ik geen zin om verder te gaan.

I: En je moest voor het inkomen zorgen?

R: De problemen begonnen van: 'Hoe ga ik nou verder?' Toen werkte ik al, had ik een vaste baan. Toen heb ik overal werk gezocht en heb ik schoonmaakbedrijf gevonden. Toen ben ik van halfzes tot halfacht twee uurtjes [in de avond gaan werken]. Dat was niet voldoende bij het salaris van overdag. Toen ben ik via iemand anders tegengekomen die werkt in de schoonmaak. En ik dacht: 'Ik ga niet kiezen, ik wil dat hij hier komt.' En toen [werkte] ik op zaterdag en zondag en toen kon ik contract krijgen van een jaar.

I: En samen was dat voldoende?

R: Ja 1490, 1480 euro. En toen moest ik heel veel aan de belasting, toen waren de problemen begonnen met heffingskorting en iets dat niet klopte en ben ik eigenlijk tot nu aan het terugbetalen [...] Ja, want toen moest ik in totaal elf, twaalfduizend euro terug betalen. En dat ben ik nog steeds aan het aflossen. En toen kwam mijn man hier, toen had ik voldoende.

(vrouw van Marokkaanse herkomst, referent)

In dit citaat zien we dat voor sommigen de verplichte wachttijd voor het huwelijk vanwege de leeftijdseis mensen aanzet tot langer studeren maar de inkomenseis schopt de opleidingsambities juist in de war: een aantal referenten stopt met de opleiding (en vergooit daarmee kansen om op langere termijn een beter inkomen te verwerven) om op korte termijn een partner te laten overkomen (vgl. WODC 2009).

Andere referenten kampen niet zozeer met een probleem rond de hoogte van hun inkomen, maar meer met de duurzaamheid ervan: ze hebben geen vast contract of geen contract van voldoende lange duur. Vooral voor schoolverlaters is dat tegenwoordig moeilijk te verkrijgen. Ook zelfstandig ondernemers en freelancers hebben hier een probleem. Zij ervaren de duurzaamheidseis ook als de onrechtvaardigste eis, omdat zij naar eigen inzicht voldoende verdienen om een gezin te onderhouden, maar wel moeilijkheden ondervinden om de stabiliteit van dit inkomen aan te tonen. De ondernemers in de hierna volgende citaten zien geen andere optie dan in loondienst te gaan, wat zeker in de huidige economische conjunctuur geen sinecure is.

R: Je moet ook gewoon een baan hebben. Dat is ook de reden waarom mijn man hier nog steeds niet is, omdat ik nog niet aan het werk ben. Ja, ik heb gezegd je moet gewoon wachten [met het inburgeringsexamen in het buitenland], hij is wel aan het studeren daarvoor, want het is maar een jaar geldig. Dus stel dat ik niet binnen die tijd aan het werk ben, dan heeft het geen zin [...] Ik heb jarenlang als freelancer gewerkt en [...] Nee, dan moet je eigenlijk gewoon heel erg goed cashen en dat moet je dan gewoon aan kunnen tonen, dus drie jaar achter elkaar

moet je dan kunnen aantonen dat je dan heel veel winst maakt en ik heb het eigenlijk nooit echt voor de winst gedaan.

I: En wat zijn je plannen dan?

R: Ja, werk zoeken, daar ben ik mee bezig. Ik moet gewoon in loondienst werken. [...] Nee, dat zeg ik, [ik ben 30], voor die lullige baantjes ben ik gewoon veel te duur [...] Nee, geloof mij, ik heb heel veel sollicitaties de deur uit gedaan.

(vrouw van Marokkaanse herkomst, referent)

Qua inkomen had ik helemaal geen problemen. Alleen zijn er toch problemen opgedoken. Ik had een eigen zaak [rijschool]. Ik ben toen bij iemand anders gaan werken, want dan zou het makkelijker zijn. Ik heb goede inkomsten en ik hoef niet per se bij iemand anders te gaan werken om de vergunning te verlengen. Eigenlijk is het moeilijker om een visumaanvraag te doen als je een eigen zaak hebt. Als je in loondienst werkt, is er alleen een grens [qua hoogte van het inkomen]. Ik heb sinds 1992 een eigen rijschool. Kun je nagaan, vanaf 1992 en zij maken het mij extra moeilijk.

(man van Turkse herkomst, referent)

Een oplossing is met een werkgever te gaan praten in de hoop dat deze begrip heeft voor de situatie en het contract zodanig aanpast dat de referent wel aan de eis van voldoende en duurzaam inkomen voldoet. Dat is uiteraard gemakkelijker wanneer er al een (goede) werkrelatie bestaat.

Ik was klaar met mijn opleiding en mijn inkomen was goed. Alleen het probleem was dat ik een contract voor bepaalde tijd had. Ik heb vervolgens eerst met mijn leidinggevende gesproken. Situatie uitgelegd, dat ik zou trouwen en dat ik een vast contract nodig had. Ze hebben mij mondeling een zekerheid voor vast contract gegeven. Mijn contract zou toen nog vier maanden duren en daarna zou ik een vast contract krijgen. Ik heb toen de aanvraag ingediend en de laatste drie maanden van mijn bankafschriften en salarisspecificatie opgestuurd.

De eerste aanvraag werd afgewezen vanwege mijn contractduur. Toen ben ik naar mijn manager gegaan en heb ik hen steun gevraagd. Of anders zou ik ander werk zoeken. Ze hebben toen nogmaals mij een vast contract toegezegd. Ik had zes weken tijd om bezwaar te maken. Ik heb toen binnen de zes weken mijn vast contract gekregen, bezwaar ingediend, maar dan toch nog twee maanden gewacht op de uitslag. Bij de tweede aanvraag hebben we het visum gekregen.

(man van Turkse herkomst, referent)

Uit de interviews wordt duidelijk dat er ook wordt gefraudeerd met arbeidscontracten om (op papier) aan de inkomenseis te voldoen. Onder bevriende ondernemers van dezelfde herkomst zijn er vaak wel mensen te vinden die tegen betaling of als dienst aan een familielid als ‘werkgever’ willen optreden voor een wanhopige referent. In de focusgroep met mannen van Turkse en Marokkaanse herkomst werd hierover gezegd:

I: Wat ontbrak er?

R5: Er was een inkomensgrens. Dat was het probleem. Ik werkte niet fulltime.

I: Hoe heb je dat opgelost?

R1: Je regelt een papiertje bij een werkgever.

I: Dat lost zichzelf wel op?

R1: Er zijn altijd mogelijkheden.

(R5 man van Turkse herkomst (referent), R1 man van Turkse herkomst (vrouw herkomstgenoot uit Nederland))

Uit de focusgroep met vrouwen van Turkse en Marokkaanse herkomst:

R8: [...] Nee, dat niet precies, maar ik miste een heel klein deel inkomen. Misschien 100 euro per maand of zo dat je dan mist, dus dan moet je ook een beetje creatief zijn om te kijken: waar haal je dat vandaan?

I: En hoe heb je dat opgelost?

R8: Via via heb ik ook iemand die dan, ja dat mag eigenlijk niet, maar dan krijg je wel een contract, maar je werkt eigenlijk niet.

I: O, oké. Dus die nam jou eigenlijk zogenaamd in dienst?

R8: Ja, maar daar betaalde je wel voor.

I: Jij betaalde diegene en hij betaalde jou dan, zodat ze konden zien dat je...?

R8: Ja, ik betaalde zijn belastingkosten. Dus de loonkosten die hij had aan mij, die betaalde ik aan hem, omdat hij mij wel in dienst had genomen, wel gewoon helemaal met belastingen, toeslagen en dat soort dingen allemaal en dat betaalde ik maandelijks aan hem terug.

(R8 vrouw van Marokkaanse herkomst, referent)

Op welke manier referenten ook proberen om tijdelijk wel aan de inkomenseis te voldoen om de migratie van hun partner mogelijk te maken, in werkelijk hebben ze (uitgezonderd misschien de ondernemers) onvoldoende (of onvoldoende duurzaam) inkomen om een gezin te onderhouden. Ze lopen het risico zichzelf door de boetes en schulden die ze in deze periode oplopen voor langere tijd op achterstand te zetten wat betreft het inkomen. Daardoor leven beginnende gezinnen jarenlang op of onder het minimum. Dat roept spanningen op tussen de partners, zeker als het gaat om een vrouwelijke referent die jarenlang als kostwinner moet optreden om haar man te kunnen laten overkomen. Dit komt uitgebreider aan de orde in deel 3 van dit rapport. Tot slot vormen de hoge kosten van de migratieprocedure (leges voor de verschillende visa en verblijfsvergunningen, de kosten voor een taalcursus die voorbereidt op het basisexamen en het basisexamen zelf (bij herhaling als het een en ander niet in één keer lukt)) een hindernis voor wie een laag inkomen heeft. Onze informanten spreken over bedragen van rond de 3000 à 4000 euro in totaal. Die worden soms verrekend met de bruidsprijs of de kosten voor de bruiloft.

3.6.3 Aanpassing van het gezinsvormingsproces

Het niet kunnen voldoen aan de voorwaarden voor huwelijksmigratie leidt ertoe dat echtparen soms lange tijd van elkaar gescheiden leven. Dat is een probleem in een cultuur waar veel waarde wordt gehecht aan de maagdelijkheid van de bruid op de dag van haar huwelijk. Vooral in de periode na de verhoging van de leeftijd- en inkomenseis in 2004 ontstond bij veel paren de situatie dat de bruiloft achter de rug was, maar het huwelijksleven niet meteen van start kon gaan. Bruid of bruidegom bleef noodgedwongen

nog enkele maanden tot jaren in het land van herkomst wonen. Beide partners ondervonden vervolgens druk van hun sociale omgeving om de situatie te normaliseren, of ze verweten elkaar dat de migratieprocedure niet opschoot. Veel huwelijken gingen aan de spanningen ten onder zonder dat er een migratie had plaatsgevonden.

I: Binnen de drie jaar van dat u apart leefde, is het visum niet toegekend. Waren er toen veel problemen?

HM: Ja, heel veel. Hij was hier en ik daar, maar we waren wel getrouwd.

*R: Na de bruiloft zijn er strengere regels [gekomen] om je vrouw over te laten brengen. Documenten en inkomenseis. Vanuit de kleinste reden wordt er afgewezen. Ik heb bijna zes à zeven keer een aanvraag gedaan en in sommige gevallen werd er al terug gestuurd voordat het in behandeling kwam. Geen inkomen, geen vaste woonplaats waren de regels voor afwijzing, maar ook onlogische redenen. Ik moest dit allemaal nalopen. Mijn Nederlands is niet zo goed. Ik moest een advocaat regelen, daardoor hoge kosten uiteindelijk. Drie jaar was niet makkelijk. Mijn vrouw daar zette mij onder druk. We waren getrouwd, we wilden bij elkaar komen. Mijn leven hier was chaotisch. Ik had geen woning, ik kon niet normaal eten en drinken, ik verzorgde mezelf niet goed. Ik had geen orde in mijn leven. [...] Ik moest elke maand 300 à 400 euro sturen om mijn vrouw te onderhouden. We waren immers getrouwd en ze woonde niet meer bij haar moeder, als man had ik de verantwoordelijkheid om haar te onderhouden. Bijna om de drie maanden ging ik naar Turkije om haar te zien. Tickets, de uitgaven daar tijdens bezoek en het werk dat ik hier achterliet brachten kosten met zich mee.
(vrouw uit Turkije (huwelijksmigrant), man van Turkse herkomst (referent))*

HM: [...] Een week na onze bruiloft ging hij naar Nederland om de aanvraag te doen. Mijn eigen familie had het er continu over. 'Het gaat hem niet lukken om je naar Nederland over te brengen.' Iedereen praatte erover. De vijf maanden waren als vijf jaar voor mij.

I: Wat heeft dit met u gedaan, dat familie erover begon?

HM: Het heeft veel effect op mij gehad. Het heeft mij geraakt. Als ik in mijn eigen huis zou zijn, dan hoefde ik ze niet aan te horen, maar ik leefde bij mijn familie en ik moest hun constant aanhoren.

R: Dan zou je moeten vertrekken naar mijn woning in [1].

I: U belde dan uw man op, om bij hem uw frustraties kwijt te raken?

*HM: Ja, ik belde hem dan in de avond op om op hem te spuien. Dat was een moeilijke periode.
[...]*

I: Zij heeft haar frustraties verteld tijdens de visumaanvraag. Had u ook bepaalde stressmomenten hier in Nederland?

R: Vooral financiële problemen. Ik wilde haar geld sturen, maar ook voor mijzelf zorgen en ik had de middelen toen niet. Ik had geen geld voor tickets.

(vrouw uit Turkije (huwelijksmigrant), man van Turkse herkomst (referent))

Na een aantal van dit soort voorbeelden in de omgeving werden families voorzichtiger bij het sluiten van transnationale huwelijken. Als eerste ontstond de praktijk om in de huwelijksonderhandelingen als voorwaarde voor het huwelijk op te nemen dat aan de voorwaarden voor de m.v.v. voldaan moest zijn (vgl. Aybek 2014). Dat wil zeggen dat het huwelijk zou afhangen van het voldoen aan de inkomenseis, het behalen van het examen

en het sparen voor het bedrag van de kosten. In de focusgroep met vrouwen van Turkse en Marokkaanse herkomst werd daarover gezegd:

I: Wat we ook wel horen, is dat het ook wel voorkomt dat het wel of niet trouwen afhankelijk wordt gesteld van of je slaagt voor je inburgering. Zo van: 'Ik wil in principe met je trouwen, maar dan moet je wel eerst je inburgering doen.'

R7: Ja, dat heb ik gedaan. Ik had een baan, dus dacht ik, ik moet dat zo, als je volgend jaar gaat trouwen, dan moet je echt dit jaar je inburgering halen. Dat had ik echt gevraagd voordat wij gaan trouwen. Dus dat heeft hij gedaan.

I: Dus voor jou was het echt: 'Als je wilt trouwen, dan moet je dat ook gaan doen'?

R7: Ja. Beter dan dat je getrouwd bent, dan moet hij daar blijven.

R5: Nee hoor, hij had een jaar de tijd om het te doen, had ie het niet gehaald, dan had ie gewoon pech gehad, zo gemakkelijk is het gewoon. En dan gaat ie vanzelf zijn best doen, hoor.

I: Dus je zegt eigenlijk: 'Je gaat wel je best doen, want je wilt het graag'?

R5: Ik heb gezegd dat hij moest sparen daarvoor. Dat ik dat niet ging betalen. Ja, hij heeft dat echt zelf betaald.

(R7 vrouw van Marokkaanse herkomst (referent), R5 vrouw van Turkse herkomst (referent))

Families willen zich er als het ware van verzekeren, voordat er getrouwd wordt, dat er daarna ook gemigreerd kan worden. Andere vormen van aanpassing zijn: wel trouwen op papier, zodat de migratieprocedure in gang kan worden gezet en pas na aankomst in Nederland de bruiloft vieren. In de ogen van beide families is het paar immers pas werkelijk getrouwd wanneer het feest is gevierd en het huwelijk is geconsumeerd; trouwen op papier is eerder een vorm van verloving. Dat er wordt getrouwd 'voor de wet, maar niet voor het bed' is een aanpassing van de huwelijkscultuur aan de migratie die al eerder bestond (vgl. Sterckx en Bouw 2005). Nieuw is de grote mate van voorwaardelijkheid van het huwelijk: families kijken de kat uit de boom.

I: De reactie van uw vader; hij wilde eerst dat het visum rond was en daarna zou er een bruiloft komen. Als de visum niet door zou gaan, zou de bruiloft ook niet meer doorgaan?

R: Dat kan ik op de volgende manier verklaren; toen twee à drie jaar terug waren de regels streng voor [huwelijksmigratie], inkomens eis en dergelijke er waren toen echtparen die waren getrouwd voor het visum, maar uiteindelijk had migratie niet plaatsgevonden. In zulke situaties, vrouw hier en man daar kan veel ruzies ontstaan, waardoor ook scheidingen. Mijn vrouw heeft dit soort verhalen ook uit haar omgeving gehoord. Ze [de families] hebben ons de steun gegeven, maar vanuit voorzorgsmaatregel is er voor deze weg gekozen. Meer om ons te beschermen. Ik was het toen ook met hen eens. Ik vond het logisch; naast de rompslomp om in Turkije te scheiden. Ik had wel genoeg inkomen, maar mocht het niet lukken, dan zou ik moeten scheiden. Het is een voorzorgsmaatregel geweest.

(man van Turkse herkomst, referent)

In extreme gevallen woont het paar ook in Nederland alleen op papier samen, maar in feite leven ze gescheiden en woont de vrouw nog bij haar ouders. Daarmee is het paar in strijd met de wet en kan de huwelijksmigrant zijn of haar verblijfsvergunning verliezen. Een vrouw van Marokkaanse herkomst leefde zo verschillende jaren van haar partner

gescheiden in Nederland: zij woonde in werkelijkheid bij haar ouders in, hij woonde in bij een legaal in Nederland wonende broer. Nadat ze door omstandigheden enkele jaren lang geen bruiloft konden vieren, slaat bij de vrouw de twijfel toe of ze wel getrouwd met deze man wil zijn. Hij heeft dan nog een afhankelijke verblijfsvergunning. Zij overweegt om bij de IND aan te geven dat ze uit elkaar zijn.

[...] en omdat ik aan het twijfelen sloeg. M zijn verblijfsvergunning liep af toen en dat wist hij en dat wist ik. 'En wat als ik niet ga verlengen?', zo heb ik even gedacht. Toen heb ik wel ervaren dat hij zei: 'Nou, als je dat niet wil aanvragen is prima, maar in Marokko leefde ik niet op straat of zo.' Hij zei het op zijn Marokkaans van: 'Ik ben niet van een boom gerukt.' Daarmee wil hij zeggen: 'Ik kan toch wel terug naar Marokko, daar is toch niks mis mee? Zo geweldig is het hier nou ook niet.' Hij liet het echt bij mij, dus in die zin was hij niet heel erg aan het slijmen of zo, want we hadden toen nog geen feest gehad. Had hij dat wel gedaan, dan had ik gedacht: 'Oh ja, nou wil hij iets bereiken.' Voor mij was het wel een soort van bevestiging van: 'Oké, het gaat hem niet helemaal alleen daarom', en ik zeg al had hij anders gedaan, dan waren bij mij wel alle stoppen doorgeslagen en had ik er misschien anders tegenover gestaan. (vrouw van Marokkaanse herkomst, referent)

Omgekeerd (en opmerkelijker) voor paren van Turkse of Marokkaanse herkomst kan een paar ook ongehuwd samenwonen om zich aan de Nederlandse wetgeving te houden. In dat geval overtreden ze echter vele informele culturele en religieuze normen. Nood breekt wet, is de houding van de paren en de families, het is alleen de vraag welke 'wet' voor hen zwaarder weegt.

Kader 3.4 Migratiehuwelijken van Hindoestaanse Nederlanders

In dit kader geven we de achtergronden weer van migratiehuwelijken van Hindoestaanse Nederlanders ('Hindoestaans' is een aanduiding voor mensen die wortels in het huidige India hebben; Hindoestaanse Nederlanders zijn niet allemaal hindoes, er zijn ook veel Hindoestaanse moslims. We beluisterden bij onze informanten geen verschil tussen de religieuze groepen met betrekking tot gezinsvormingscultuur) met partners uit Suriname of India. Die vertonen duidelijke overeenkomsten met die van de Turkse en Marokkaanse migratiehuwelijken, zowel wat betreft de motieven om een partner buiten Nederland te zoeken als wat betreft de manier waarop die huwelijken tot stand komen en de rol van de familie daarin. Ook voor Hindoestaanse Nederlanders is partnerkeuze een familieaangelegenheid (Nanhoe et al. 2013). Hindoestaanse Nederlanders geven de voorkeur aan een partner van dezelfde etnische achtergrond. Hindoestaanse Nederlanders (of hun ouders) zijn vaak uit Suriname naar Nederland gemigreerd. In Nederland leven ook Hindoestanen uit India en Pakistan. De beide groepen Hindoestanen delen wel veel van de cultuur en de banden met India, maar hebben in Nederland verder weinig met elkaar te maken. Een huwelijk met een Hindoestaan uit India of Pakistan is voor een Hindoestaan uit Suriname wel een optie, zo bleek uit ons focusgroepgesprek met zes Hindoestaans-Nederlandse vrouwen: twee van hen zijn kinderen uit een huwelijk van een Hindoestaanse uit Suriname met een man uit India en een derde had een gemengd huwelijk met een man uit India.

Kader 3.4 (vervolg)

Toch zien ouders en kinderen met een Surinaamse achtergrond liefst dat zij trouwen met iemand die een gelijkaardige band met Suriname heeft. Dat komt voort uit het feit dat deze gemeenschap meer vertrouwd is: er is maar een beperkt aantal families in Suriname en bij de partnerkeuze speelt mee dat je met iemand uit de juiste familie trouwt. Conservatieve mannen en families zouden een voorkeur hebben voor vrouwen uit Suriname of India: die zouden gehoorzamer, huiselijker en ingetogener zijn dan vrouwen uit Nederland.

Ook gescheiden mannen en vrouwen die eerst met iemand uit Nederland waren getrouwd, hebben na hun teleurstelling eerder belangstelling voor partners uit het buitenland. De grotere familiegerichtheid van Indiase mannen wordt ook ten nadele van hen genoemd: zij zouden in Nederland alleen geld willen verdienen voor hun familie in India en schrikken er niet voor terug daarvoor een huwelijk met een Hindoestaanse in Nederland te misbruiken.

En de conservatieve instelling van mannen uit Suriname en India betekent ook dat ze strenger zijn voor hun vrouw. Dat is voor vrouwen in Suriname en India reden om de voorkeur te geven aan een man uit Nederland: ze verwachten dat die hun meer bewegingsvrijheid zal geven.

Vooraf voor huwelijkskandidaten uit de lagere klasse in Suriname en India is het vooruitzicht op een migratie naar Nederland door het huwelijk zeer aantrekkelijk. Hindoestaanse Nederlanders maximaliseren hun keuzemogelijkheden wanneer ze een partner zoeken onder de vele mannen en vrouwen uit de lagere sociaal-economische klassen van Suriname en India, die graag willen emigreren. Voor wie doelbewust deze strategie inzet, biedt India een betere huwelijksmarkt dan Suriname. Aangezien de Hindoestaanse gemeenschappen in Nederland en Suriname klein zijn en sterke onderlinge banden hebben, kan men zijn onaantrekkelijke reputatie minder goed verbergen ten opzichte van een schoonfamilie in Suriname dan tegenover een schoonfamilie in India. Huwelijksmigranten uit Suriname, en vooral die uit India, zijn afhankelijker van hun Nederlandse partner en daardoor onderdaniger en meer bereid om moeilijkheden of slecht gedrag van de referent te accepteren. In de hogere klassen van Suriname en India heerst geen positief beeld van migratiehuwelijken. Deze huwelijkskandidaten en hun families voelen geen drang om te emigreren en er circuleren bovendien afschrikwekkende verhalen over partners uit Nederland. Toch behoort een migratiehuwelijk uit verliefdheid tot de mogelijkheden. Het lijkt geen twijfel, volgens onze informanten, dat de betere economische perspectieven voor de meeste huwelijksmigranten een doorslaggevend motief zijn om te trouwen met een partner uit Nederland. Een deelnemster aan de focusgroep geeft aan dat ze er na een huwelijk van twintig jaar met een man uit India van overtuigd is dat het hem aanvankelijk om de verblijfsvergunning ging. Hij wilde een Nederlands paspoort om hier een zaak te kunnen uitbouwen. Een informante die zelf als huwelijksmigrant uit Suriname naar Nederland kwam, noemt opleidingskansen en verliefdheid als motief. Iets anders is het voor degenen die overwegen om zelf naar Suriname of India te (re)migreren. Voor hoogopgeleide of economisch succesvolle transnationale paren is het vestigingsland eerder een optie: het feit dat de partner niet per se naar Nederland wil, is voor deze referenten een geruststelling met betrekking tot de oprechtheid van zijn of haar gevoelens.

Kader 3.4 (vervolg)

Hindoestaanse families hebben veel invloed op het partnerkeuzeproces van volwassen kinderen (Nanhoe et al. 2013). De manier waarop en de mate waarin zij zich bemoeien met de huwelijkssluiting varieert echter sterk van familie tot familie. Gearrangeerde huwelijken zijn voor velen relatief ‘gewoon’. Wanneer je de leeftijd van trouwen bereikt, gaan je ouders voor je op zoek. De informanten van de focusgroep geven aan dat gearrangeerde huwelijken in Suriname en India gebruikelijker zijn dan hier in Nederland. Maar ze zijn allen bekend met het fenomeen van ouders en tantes die suggesties doen met betrekking tot geschikte kandidaten. Ouders ervaren sociale druk om met geslaagde kinderen te kunnen pronken: die succesvol zijn en een prestigieus beroep uitoefenen en die netjes getrouwd zijn met een eveneens succesvolle partner. Daarom voeren ze de druk op hun kinderen om te trouwen op naarmate de leeftijd van deze kinderen vordert. Daarvan zijn vooral jonge vrouwen toch onder de indruk.

Als je [30 wordt en] nog steeds niet hebt voldaan [aan het ideaal te trouwen], ontstaat er toch een mechanisme: dan maar diegene die ja zegt op mij, als die een beetje door de beugel kan, laat ik het dan maar doen. We hebben het dan over een bepaalde vorm van dwang die niet gezien wordt als dwang. [...] Je wordt toch niet gedwongen, je kon toch nee zeggen? Ze leggen geen mes op je keel, maar de druk is er wel. Het huwelijk van de kinderen is de verantwoordelijkheid van de ouders. Ouders zeggen soms: trouw voor ons, zodat wij onze plicht hebben vervuld. Als het niet goed gaat, kan je nog scheiden en daarna doe je wat je wil. Het is erg geredeneerd vanuit de ouders, niet het kind.

(sleutelinformant, vrouw van Hindoestaans-Surinaamse herkomst)

Zeker is dat deze gemeenschappen bekend zijn met het fenomeen huwelijksdwang: het is een vast thema in romantische Bollywoodfilms, die veel weerklank onder Hindoestanen over de hele wereld vinden. Ook in het echte leven kennen al onze informanten voorbeelden van jonge mannen en vrouwen die door hun familie onder druk worden gezet om met deze of gene te trouwen, of verhinderd worden te trouwen met de partner van hun eigen keuze. Een cultureel ‘ingebed’ middel om emotionele druk uit te oefenen dat zowel door ouders als door kinderen wordt ingezet in een conflict over het huwelijk is (dreigen met) zelfdoding. De informanten refereren daarbij weer aan de Bollywoodfilms, waarin tragische en romantische helden en heldinnen het voorbeeld geven. Suïcide is een groot probleem in deze gemeenschappen en huwelijksdwang ligt vaak aan de basis ervan (vgl. Van Helden 2012; Krikke et al. 2000; Nanhoe et al. 2013; Salverda 2004).

3.7 Conclusies

Op basis van interviews met sleutelinformanten en diverse ervaringsdeskundigen kunnen we ons een beeld vormen van de redenen voor de afname van huwelijksmigratie binnen de gevestigde minderheden van Turken en Marokkanen. Er is sprake van een aantal belangrijke veranderingen in de perceptie van wat goede huwelijkspartners zijn en waar die te vinden zijn. Daarbij is het aantal beschikbare herkomstgenoten in Nederland en de belangstelling van Nederlands-Turkse en Nederlands-Marokkaanse mannen en vrouwen voor elkaar als huwelijkspartner toegenomen. De periode waarin de afname van het aantal migratiehuwelijken het sterkst was, valt samen met de invoering van strengere voorwaarden voor partnermigratie in 2004 en 2006 en de jaren onmiddellijk

daarna. De wetswijziging vormde een katalysator voor een gedragsverandering onder migranten van Turkse en Marokkaanse herkomst en hun nakomelingen. Daarom noemen een aantal sleutelinformanten de verminderde belangstelling voor trouwen uit het land van herkomst het ‘Verdonk-effect’. Het lijkt erop dat de maatregelen om huwelijksmigratie aan banden te leggen en in banen te leiden die in die tijd werden genomen effectief zijn geweest: ze hebben de ontwikkelingen in de opvattingen over trouwen uit het land van herkomst versterkt.

De gedragsverandering waarvan sprake is, bestaat uit een aantal factoren. Ten eerste zijn de banden met in Turkije en Marokko achtergebleven familieleden zwakker geworden. Vooral jongeren van de tweede generatie kennen deze familie en de herkomstgemeenschap van hun ouders alleen van vakanties. Ze voelen zich wel sterk verbonden met hun land van herkomst, maar voelen zich tegelijk minder verplicht aan verwanten daar. Ze ervaren meer overeenkomsten met herkomstgenoten die net als zijzelf in Nederland opgroeiden: deze hebben meer dezelfde (moderne) opvattingen over genderverhoudingen en religie. Vooral hoogopgeleiden geven de voorkeur aan een partner die zich zelfstandig kan bewegen in de Nederlandse samenleving: de kans daarop is groter wanneer je met iemand uit Nederland trouwt. Ook ouders zijn minder gebrand op een schoonzoon of -dochter uit het land van herkomst. Zij zijn vooral teruggeschrokken van het grote aantal echtscheidingen onder degenen die rond de eeuwwisseling met een partner uit het land van herkomst trouwden. Kinderen met een ongelukkig huwelijk verweten hun ouders dat zij dit huwelijk kregen opgedrongen. Daarom zijn ouders terughoudender in het uitoefenen van druk op hun kinderen om een bepaalde partnerkeuze te maken. Aan de andere kant zijn kinderen nog steeds uitermate loyaal aan hun ouders en geven ze aan zonder de goedkeuring van hun ouders geen heil te zien in een huwelijk. Nog steeds gaan ze conflict met hun ouders liever uit de weg (vgl. Sterckx en Bouw 2005). Bij ouders en jongvolwassenen beluisteren we dezelfde geluiden omtrent het migratiehuwelijk: migratiehuwelijken zijn extra moeilijk, maar als de betrokken partners het toch graag willen, houden ouders hen niet tegen. Dan zijn de laatste ook wel in hun schik met een partner met een gelijke achtergrond uit een vertrouwde omgeving. Dat laatste was en is nog steeds het belangrijkste in een huwelijkskandidaat, zowel in de ogen van ouders als kinderen; maar waar men er voorheen van uitging dat de beste plek om die partners te treffen het herkomstland was, is men migratie in het kader van een huwelijk steeds meer gaan zien als een belangrijk bezwaar. Sleutelinformanten spreken van een ‘collectief trauma’ met betrekking tot mislukte migratiehuwelijken in het verleden. Van een dergelijk ‘collectief trauma’ dat huiverig maakt voor het migratiehuwelijk is ook sprake in Turkije en Marokko. Families in deze landen hebben slechte ervaringen met zoons en dochters die voor een huwelijk naar Nederland migreerden en die terugkwamen met verhalen over uitbuiting door hun partner of schoonfamilie, huwelijksgevangenschap en huiselijk geweld. Velen kwamen als ‘beschadigde waar’ terug naar huis na een echtscheiding of na in de steek te zijn gelaten door de partner. Zij vormen afschrikwekkende voorbeelden voor degenen die op het punt van trouwen staan. Na de aanscherping van de voorwaarden voor migratie bleken verschillende huwelijksmigranten niet aan de eisen om Nederland in te komen te kunnen voldoen en daardoor liepen migratiehuwelijken al in een vroeg stadium spaak. Negatieve feedback heeft ook

betrekking op de loopbaankansen van huwelijksmigranten. Vooral in Turkije is onder hoogopgeleiden de animo om naar Nederland te migreren sterk afgenomen. Onder laagopgeleiden en ook onder mannen en vrouwen in Marokko is dat minder het geval: zij verwachten nog steeds hun perspectieven te kunnen verbeteren door naar Nederland te emigreren. Dat betekent dat er een bestendig aantal potentiële huwelijkspartners in Turkije en Marokko te vinden is: mensen die graag willen emigreren en voor wie een man of vrouw uit Nederland daarom een begeerlijke partij is. Hiervan profiteren de Turkse en Marokkaanse Nederlanders met bijvoorbeeld gezondheidsproblemen, gedragsproblemen of psychische problemen, die gescheiden zijn of die om andere redenen als minder aantrekkelijk worden beschouwd. Voor wie zijn keuzemogelijkheden op de huwelijksmarkt wil optimaliseren, is uitwijken naar Turkije of Marokko nog steeds een goede zet. Vooral laagopgeleide en gescheiden mannen en enkele oudere, gescheiden vrouwen zouden om die reden doelbewust naar het land van herkomst uitwijken. Een tweede type van referenten dat bewust op zoek gaat naar een partner uit het herkomstland zijn degenen met remigratieplannen. Daarnaast komen ook 'spontaan' migratiehuwelijken tot stand tussen in het land van herkomst vakantievierende, studerende of werkende Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse jongeren en plaatselijke partners. Tenzij de economische kansen voor individuen in Nederland enerzijds en in Turkije en Marokko anderzijds nog veel gelijkwaardiger worden, zien we het aantal migratiehuwelijken uit deze landen in de toekomst niet verder afnemen.

Het hiervoor genoemde geldt ook voor huwelijksmigratie uit Suriname en India. Voor Hindoestaanse Nederlanders is een migratiehuwelijk niet ondenkbaar. Migratiehuwelijken komen hetzij tot stand omdat mannen en vrouwen bewust hun aantrekkingskracht als toegang tot Europa uitspelen, hetzij uit verliefdheid waarbij besognes over de mogelijke onechte motieven van de partner en diens afhankelijkheid in Nederland alleen maar hinderen. Spontane migratiehuwelijken zijn echter niet weg te denken in een migrantengemeenschap die banden blijft houden met het land van herkomst.

4 Migratiehuwelijken in de vluchtelingengroepen

De huwelijkscultuur van vluchtelingengroepen uit het Midden-Oosten en Oost-Afrika vertoont zekere overeenkomsten met die van Turkse en Marokkaanse Nederlanders: ze zijn gericht op nauwe endogamie, de familie speelt een grote rol in het gezinsvormingsproces en de familie-eer is een belangrijke motivatie om de bewegingsvrijheid van vooral meisjes sterk in te perken en hen jong te laten trouwen (Holý 1989; von 2011). De vraag is of deze aspecten ook asielmigranten en hun volwassen kinderen tot een migratiehuwelijk brengen. Tegelijk zijn de verschillen tussen de Iraanse, Iraakse, Afghaanse en Somalische gemeenschappen enerzijds en de Turkse en Marokkaanse anderzijds groot. De vluchtelingengroepen zijn aanzienlijk kleiner en hebben een scheve sekseratio (Dourleijn en Dagevos 2011). Asielmigranten zijn gemiddeld hoger opgeleid, maar hebben een zwakkere sociaal-economische positie. Bovendien kunnen voormalige vluchtelingen niet zomaar terug naar het land van herkomst om daar een huwelijkspartner te zoeken, vanwege hun status als asielmigrant, maar ook door de politieke situatie in het land dat ze zijn ontvlucht.

In dit hoofdstuk onderzoeken we de partnerkeuze van mensen uit de vluchtelingengroepen in het algemeen en de omstandigheden waarin ze voor een migratiehuwelijk kiezen in het bijzonder. In paragraaf 4.1 geven we hun partnervoorkeuren weer en de opvattingen van vooral jongeren uit de vluchtelingengroepen over potentiële partners binnen Nederland en uit het herkomstland. In paragraaf 4.2 komen hun motieven om wel of niet voor een migratiehuwelijk te kiezen aan de orde. In paragraaf 4.3 gaan we dieper in op hun huwelijksmarkten: waar en hoe ontmoet men potentiële huwelijkspartners en hoe internationaal zijn deze huwelijksmarkten? Bemiddeling door derden – meestal, maar niet uitsluitend familieleden – speelt een belangrijke rol in het tot stand komen van de huwelijken van mensen uit vluchtelingengroepen. In paragraaf 4.4 onderzoeken we of en hoe familieleden op een migratiehuwelijk aansturen. In paragraaf 4.5 behandelen we ten slotte welke specifieke ervaringen vluchtelingen met de huwelijksmigratieprocedure hebben. In de conclusie, in paragraaf 4.6, geven we antwoord op de onderzoeksvragen die we voor dit referentprofiel hebben geformuleerd (zie hoofdstuk 1): in welke mate bestaat er in de vluchtelingengroepen belangstelling voor migratiehuwelijken? Wat zijn motieven om voor een migratiehuwelijk te kiezen of ervan af te zien? Hoe komen migratiehuwelijken onder vluchtelingen tot stand? En tot slot: verwachten we dat het aantal migratiehuwelijken van mensen uit de vluchtelingengroepen zal toenemen?

4.1 Voorkeur voor een herkomstgenoot uit Nederland

In deze paragraaf bespreken we de partnervoorkeuren van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische Nederlanders en waarom die soms tot een migratiehuwelijk leiden. Gezien de vanzelfsprekende en vaak grote invloed van ouders op het partnerkeuzeproces van volwassen kinderen zouden we hier ook de voorkeuren van ouders moeten

bespreken. Uit de interviews met referenten en huwelijksmigranten blijkt echter dat jongeren hebben de wensen en verwachtingen van hun ouders goed hebben geïnternaliseerd en hun eigen wensen daar in grote mate op afstemmen. De partnervoorkeuren van ouders en jongeren lopen dus niet per se uiteen. In paragraaf 4.4 gaan we dieper in op de invloed van de familie op de partnerkeuze van jongvolwassenen.

4.1.1 Sterke voorkeur voor een partner van dezelfde cultuur

Zonder uitzondering hebben onze gesprekspartners een voorkeur voor huwelijkspartners van dezelfde cultuur. Daarmee bedoelen de geïnterviewden iemand van dezelfde etnische groep, die dezelfde taal spreekt en die eenzelfde voorgeschiedenis heeft. Dat beluisterden we zowel in het focusgroepgesprek met Iraanse en Afghaanse jongeren als in de diepte-interviews met partners in een migratiehuwelijk.

I: We hebben het net gehad over dat u graag iemand wilde uit Iran, omdat die ook de taal spreekt. Hoe was dat voor uw man?

R: Hij wel, ja. Hij is echt gehecht aan zijn cultuur en taal en eigen mensen. Dat merk ik bij hem.

I: En wat maakt het dan zo fijn of belangrijk?

R: Het gevoel van 'eigen', zeg maar. Hoe moet ik het uitleggen? Hij is echt Iraans... In al zijn doen is hij echt Iraans. Dus ook met mensen om hem heen, dat soort dingen. Hij heeft geen één Nederlandse vriend.

(vrouw van Iraanse herkomst, referent)

Voor velen impliceert 'dezelfde cultuur' dat hun partner eveneens moslim is. Een groot deel van de migranten uit Iran, Irak, Afghanistan en Somalië en hun nakomelingen zijn moslim. Na etnische herkomst speelt dus religieuze endogamie een rol, maar etnische en religieuze achtergrond worden met elkaar vereenzelvigd.

R: Maar hij is ook erg gelovig en hij doet met alles mee, met ramadan en vijf keer bidden per dag. Dus op dat gebied is hij echt Iraans.

I: En is dat ook de reden dat hij een Iraanse partner wilde?

R: Ja.

I: Iemand die begrijpt dat hij vijf keer bidt per dag en Iraans spreekt?

R: Ja, zeker.

(vrouw van Iraanse herkomst, referent)

In de ogen van de moslims uit de vluchtelingengroepen vloeit uit culturele homogamie als vanzelfsprekend ook religieuze homogamie voort. Toch kunnen we er bij asielmigranten uit het Midden-Oosten en Oost-Afrika niet zomaar van uitgaan dat ze moslim zijn. Een aantal van hen is het land van herkomst ontvlucht vanwege repressie door een streng islamitisch regime, zoals bestaat in Iran sinds de Islamitische Revolutie en zoals in Afghanistan bestond onder de taliban, of zijn uit Irak of Somalië gevlucht voor sektarisch geweld. Religieuze endogamie kan voor hen ook betekenen: iemand die net zo'n weerstand voelt tegen de strenge islam.

Ook ouders hebben een sterke voorkeur voor een schoonzoon of -dochter van dezelfde herkomst. Zowel ouders als partners vinden een huwelijk kansrijker als je als partners

veel gemeen met elkaar hebt, als je dezelfde taal spreekt, vertrouwd bent met elkaars culturele gebruiken en dezelfde religieuze opvattingen deelt. Huwelijkspartners van dezelfde cultuur begrijpen elkaar beter en de omgang met de (schoon)familie verloopt soepeler en vanzelfsprekender. Trouwen met iemand van dezelfde cultuur – zo geven sleutelinformanten uit de vluchtelingengroep aan – moet bovendien de banden van vluchtelingenfamilies met hun herkomstland en herkomstgenoten levend houden. Voor deze kleine minderheidsgroepen in Nederland heeft trouwen binnen de eigen etnische groep de functie van behoud van cultuur en eigenheid.

4.1.2 Liefst een herkomstgenoot uit Nederland

De partner van dezelfde cultuur hoeft niet per se uit het land van herkomst te komen, vinden zowel ouders als jongeren. Slechts twee referenten gaven in het interview aan dat ze het belangrijk vonden dat hun echtgenotes, net als zichzelf, in Irak respectievelijk Afghanistan zijn opgegroeid.

I: Kun je wat vertellen over waarom je iemand uit Irak en niet iemand uit Nederland hebt gekozen?

R: [...] Want achteraf weet je dat het wel prettig kan zijn, gewoon, je hebt dezelfde achtergrond. En onze achtergrond, het is niet alleen maar de school en de natuur waar je in opgegroeid bent, maar we hebben beiden de oorlog meegemaakt, we hebben beiden eenzelfde soort familie, doordat we in hetzelfde land geboren zijn. We hebben dezelfde interesse qua vakantie, prettige kleine dingetjes. Als we een kind krijgen, hoeven we niet eens over na te denken wat voor naam het kind gaat krijgen, vanzelfsprekend krijgt het kind een naam die een boodschap draagt van ons verleden bijvoorbeeld [...] het is gewoon een idee, prettig, gewoon veilig.

(man van Irakese herkomst, referent, getrouwd met een vrouw uit Irak)

Voor deze referenten speelt mee dat ze overwegen zich weer in het herkomstland te vestigen als de omstandigheden dat toelaten. Daarbij helpt het feit dat hun partners daar ook zijn opgegroeid en daar nog een sociaal netwerk hebben. Wie speelt met de gedachte van terugkeer op termijn kan er baat bij hebben met een partner uit het herkomstland te trouwen in plaats van met iemand van de tweede generatie.

Onze informanten zien overigens wel verschillen tussen herkomstgenoten die al enige tijd in het Westen leven en diegenen die in het land van herkomst of een ander niet-westers land leven. Die verschillen zitten vooral in opvattingen over genderverhoudingen (vgl. von 2011). Herkomstgenoten die in het Westen zijn opgegroeid, zijn het meest gewend aan de liberale opvattingen die daar heersen omtrent de bewegingsvrijheid en gelijkwaardigheid van vrouwen, de rechten van seksuele minderheden (lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen, transgenders) enzovoort. Onder jongeren en ouders met traditionelere opvattingen bestaat bovendien een zekere nostalgie naar het land van herkomst, waar het leven meer bij hun idealen aansluit, en naar huwelijkspartners met een traditionele instelling, die ze in het herkomstland hopen te vinden.

Sommige mensen zijn helemaal geïntegreerd en hier opgegroeid en toch zoeken ze een partner in Afghanistan. Ik weet niet precies waarom, misschien voelen ze zich meer verbonden met

mensen uit Afghanistan. Maar er is een trend, namelijk iemand uit Afghanistan trouwen, zelfs al zijn ze daar erg religieus. Ik vraag me echt af wat de reden is, want in mijn familie, als ik zou vragen of ik met iemand uit Afghanistan mag trouwen, zouden ze het uit mijn hoofd proberen te praten. Want ze denken dat er veel verschillen zijn tussen mensen van hier en van daar. Mijn familie heeft liever iemand van hier, een Afgaanse jongen van hier.
(vrouw van Afgaanse herkomst, ongehuwd)

Van deze trend, die door de deelnemers aan de focusgroep werd gesignaleerd, vonden we geen voorbeeld terug in de diepte-interviews. Een van de mannen die het liefst met een vrouw uit het herkomstland trouwden, zinspeelt weliswaar op het verschil in opvattingen over rolpatronen en genderverhoudingen tussen de Iraakse samenleving en de Nederlandse, maar hij wilde juist geen traditionele vrouw. Deze informant vertelde dat zijn vrouw aan de meer gelijkwaardige relatie die hij voorstond moest wennen, maar dat ze deze inmiddels wel kan waarderen.

R: Ik zou niet met een vrouw... 'Ik zal je altijd wel de nodige vrijheid geven, maar sommige dingen zijn voor mij [...] moeilijker.' Bijvoorbeeld, ik ben niet praktiserend moslim, dus [...] voor mij is het lastig als mijn partner een hoofddoek draagt bijvoorbeeld. Ik wil gewoon lekker leven en neutraal uitdragen. En daar ik wil gewoon kijken of we op een zelfde lijn zaten. Niet eerst trouwen en daarna allerlei dingen opleggen. En dan zeggen: 'Ik ben een man en ik bepaal alles.' Kortom, op die manier ik heb haar laten weten: 'Ik wil wel op een westerse manier leven. Maar dan met behoud van de mooie dingen van ons.' Snap je wel?

I: En wat was haar reactie daarop?

R: Ze vond het leuk. Ik heb haar ook gezegd: 'Ik weet dat dit wel jouw droom is. Ik ben in Nederland bekend inmiddels met instanties, ik weet mijn weg te vinden. Dus ik zou je er ook bij kunnen helpen. Ik zou het niet eens accepteren [dat je] thuis gaat zitten en tot vijf uur te wachten tot ik van mijn werk kom en dat jij alleen kookt. Ik zeg ik doe echt heel erg mijn best [dat jij] in Nederland jouw leven weer op kan pakken, studie afmaken.' Dus wat voor rol, een positieve rol een man kan spelen om een echt hele positieve relatie of partnerschap met elkaar te hebben.

(man van Irakese herkomst, referent, getrouwd met vrouw uit Irak)

Er wordt door onze informanten een gradueel onderscheid gemaakt tussen genderopvattingen met als ene uiterste 'opvattingen van autochtone Nederlanders' en als andere uiterste 'opvattingen van herkomstgenoten uit het land van herkomst'. De genderopvattingen van herkomstgenoten die in het Westen zijn opgegroeid of er lang hebben gewoond, zitten daartussenin. Vooral voor jonge vrouwen en hun ouders die de moderne, westerse levenswijze hebben omarmd, is het zaak de verworven vrijheden te bewaken. Van de mannelijke herkomstgenoten, aldus sommige informanten, weet je nooit zeker hoe diep hun 'geëmancipeerde' opvattingen en waarden gaan. Het betekent immers ook afstand doen van hun traditionele, geprivilegieerde positie binnen het gezin en de familie.

Mijn moeder zegt altijd: 'Zelfs al zijn de Afgaanse mannen hier helemaal geïntegreerd, zelfs al willen ze een goed opgeleide vrouw, uiteindelijk weet je maar nooit.' Mijn moeder zegt:

‘Zoek een man waar je mee kan leven’, maar als het een Nederlander zou zijn, zou ze dat zelfs nog beter vinden.

(vrouw van Afghaanse herkomst, ongehuwd)

Andere cultuurverschillen die de in Nederland opgegroeide Afghaanse en Iraanse jongeren in de focusgroep signaleren, hebben betrekking op het ‘leven tussen twee culturen’. De dualiteit van hun cultuur – westers en oosters, modern en traditioneel – waartussen ze voortdurend schipperen en compromissen sluiten, herkennen ze het best in andere (kinderen van) migranten. In de focusgroep werd daarover gezegd:

M4: Mijn ervaring is dat veel mensen uit de Perzische gemeenschap iemand willen vinden uit het land van herkomst, maar die in Nederland is opgegroeid. Want dan delen ze dezelfde waarden, maar ze zijn ook beiden vertrouwd met de Nederlandse gewoonten [...] Ik was een kind toen ik hier kwam en ik kan me niet alles herinneren, maar als je ouder wordt, ga je je afvragen: wie ben ik eigenlijk, waar kom ik vandaan? Je moet dat soort dingen uitzoeken om niet ongelukkig te worden, want in je eigen land voel je je een buitenlander en hier blijf je altijd een buitenlander.

V8: In mijn geval, ze hebben me alles geleerd, de taal, ik had contact met mijn familie in Afghanistan, maar toch, je groeit anders op in Afghanistan dan in Nederland. Je kan je afvragen wie je bent, maar als je een partner moet kiezen... Wie weet het best wie ik ben? Hoe ik kies... Ik zou de Nederlandse manier van leven goed vinden, maar ook de Afghaanse. En er is echt een kloof tussen die twee.

M4: [...] dat is ook eigen aan immigratie. Soms is het gewoon ‘geen probleem hebben met de Nederlandse cultuur’.

V1: Ik denk dat dat de reden is dat zo veel Afghanen en Iraniërs die hier zijn opgegroeid... Je zoekt altijd naar die persoon met de twee verschillende manieren van denken.

(V1 = Iraans-Nederlandse vrouw, V8 = Afghaans-Nederlandse vrouw, M4 = Iraans-Nederlandse man; allen ongehuwd)

De voorkeur van de informanten uit de focusgroep gaat uit naar een herkomstgenoot uit Nederland, omdat die niet de problemen meebrengt die met migratie en integratie worden geassocieerd. Het paar dat niet hoeft te integreren, kan op kruissnelheid blijven wat betreft werk en andere aspecten van het leven in Nederland. Een migrant moet nog ‘op snelheid komen’ en dat heeft gevolgen voor beide partners. Om die reden zijn ook partners die zijn opgegroeid in andere westerse landen niet ideaal. Zij delen weliswaar dezelfde cultuur, maar moeten evengoed in Nederland opnieuw beginnen.

Mijn zus is getrouwd in Denemarken en ze heeft het heel moeilijk, want ze wil in Nederland zijn. Hier is ze opgegroeid, maar hij wil daar wonen. Ze weten niet waar ze moeten wonen. Uiteindelijk willen ze wel in Nederland leven, maar dat geeft problemen. Hij is daar opgegroeid, hij heeft daar een baan en het is niet makkelijk om hier een baan te vinden als je de taal niet spreekt.

(vrouw van Afghaanse herkomst, ongehuwd)

Vooraf voor vrouwen die worden geacht zich bij hun man te voegen na het huwelijk zal bij de partnerkeuze meespelen dat zij tegen de migratie en de integratie in een ander westers land opzien. Deze kijk op huwelijksmigratie – dat deze vooral ook praktische problemen meebrengt die een beginnend echtpaar zwaar kunnen opbreken – is geleidelijk aan tot stand gekomen. Hier is waarschijnlijk sprake van een verschil tussen de generaties: terwijl ongehuwden uit de eerste en anderhalfgeneratie misschien dichter bij het land van herkomst stonden (en staan) en daardoor een voorkeur hebben voor een partner van daar, richten de nu huwbare jongeren van de tweede generatie zich meer op herkomstgenoten in Nederland en in andere westerse landen. Bovendien heerst het beeld dat er veel echtscheidingen zijn onder degenen die in het begin van de eenentwintigste eeuw een migratiehuwelijk sloten. In combinatie met de verhoogde drempels in de migratieprocedure leidt het ertoe dat tegenwoordig de voorziene kosten van een migratiehuwelijk niet meer opwegen tegen de voorziene baten voor de in Nederland levende Afghanen, Irakezen, Iraniërs en Somaliërs. Toch leidt hun voorkeur voor een partner met dezelfde culturele achtergrond, in combinatie met hun internationale sociale netwerk en toevallige en minder toevallige wendingen in hun persoonlijke partnerkeuzeprocessen, ertoe dat ze soms toch bij een migratiehuwelijk uitkomen.

4.2 Motieven om voor een migratiehuwelijk te kiezen

Naast de partnervoorkeuren van gehuwde en ongehuwde mannen en vrouwen uit de vluchtelingengroepen onderzochten we van degenen die daadwerkelijk een migratiehuwelijk sloten hun motieven om voor een partner van over de grens te kiezen en om een gezinsleven in Nederland op te bouwen. De motieven van referenten en huwelijksmigranten zijn uiteraard verschillend. We beginnen deze paragraaf met de invalshoek van de referenten en gaan daarna in op de invalshoek van de huwelijksmigranten.

4.2.1 De motieven van referenten: betere kansen op de huwelijksmarkt

Uit de interviews met referenten wordt duidelijk dat ook voor mensen uit de vluchtelingengroepen het vooruitzicht dat zij huwelijkspartners in niet-westerse landen een kans op een leven in Europa kunnen bieden, als een troef geldt die minder aantrekkelijke kenmerken van een huwelijkskandidaat compenseert. Voor mannen uit de vluchtelingengroepen met een lage sociaal-economische status is de huwelijksmarkt in Europa bijzonder krap: zij leggen het af tegen succesvollere herkomstgenoten in de concurrentiestrijd om de ‘schaarse’ vrouwen van dezelfde cultuur en ook voor Europese vrouwen zijn zij minder aantrekkelijke huwelijkspartners. In de ogen van vrouwen en families buiten Europa hebben zij puur door hun Europese verblijfspapieren wel wat te bieden. Maar dan staat hun lage sociaal-economische status opnieuw in de weg: zij kunnen niet altijd aan de inkomenseis voldoen. Dat wekt frustratie, vertelt een Iraanse sleutelinformant:

I: In eerste instantie zouden ze wel graag een partner willen uit hetzelfde land, uit hun eigen land?

R: Ja, dat zeggen ze: 'O, dat is makkelijker!' Maar ik denk dat ze eigenlijk een partner uit Nederland willen. [Maar] ja, ga maar vinden... Dat is niet makkelijk, laat ik maar zo zeggen. Want ja... Ze hebben geen echte opleiding, ze hebben geen normale baan, wonen in een achterstandswijk... Heel veel beperkingen in dit geval en de vrouwen hebben blijkbaar veel eisen. Ik weet niet, maar het lukt gewoon niet, ze zijn allemaal eenzaam. [...] Mensen zeggen als je zo veel alleen bent: 'Ga op een datingsite'; dat hebben ze geprobeerd, dat is op een of andere manier niet gelukt. Dan: 'Ga naar café.' Ja... Uiteindelijk ook ik, zeg: 'Ga naar je eigen cultuur...' 'Ja, hier ken ik niemand.' 'Dan bel je familie, of zij een meisje willen zoeken.' Dan: 'Ja maar ik voldoe niet aan die eisen [om haar te laten overkomen].' Dan blijven ze toch hier en daar hangen en zijn ze eenzaam, zijn ze depressief, snap je.

(Sleutelinformant man van Iraanse herkomst, zelf ook referent)

Voor de aantrekkelijkheid van vrouwen speelt sociaal-economische status niet zo'n grote rol. Gegadigden kijken vooral naar haar reputatie, uiterlijk en gezondheid: haar 'potentie' om de familie gezonde, knappe nakomelingen te schenken. Uit het verhaal van een Iraanse, vrouwelijke referent wordt duidelijk dat haar gezondheidsklachten zelfs een bezwaar voor de schoonfamilie in het land van herkomst vormden, die liever niet had gezien dat hun zoon met deze vrouw was getrouwd. Ze leerde haar huidige man kennen toen deze illegaal in Nederland verbleef, en door een huwelijk met haar kon hij verblijfsrecht verwerven.

R: Hij was al zeg maar uitgeduceerd maar hij was illegaal hier, op die manier. En hij woonde bij een vriend thuis en had geen werk, huis, niks. Hij moest lenen van zijn familie in Iran om hier zich te redden.

I: Toen hebt u hem ontmoet en wanneer moest hij weer terug?

R: Heeft een paar maanden geduurd [tot/dat] wij alles in orde hadden en... Toentertijd heb ik nare ziektes gehad en dat soort dingen. Ik ben al tien jaar kankerpatiënt. Ik zat met chemokuren en dat soort.

I: En dan ook nog dat uw partner terug moest naar Iran. [Om de Machtiging tot Voorlopig Verblijf aan te vragen.]

R: Ja. Hij heeft wel mijn operatie meegemaakt de eerste keer.

I: Toen was hij er nog.

R: Ja. Maar gelukkig zat alles goed. Alles goed gegaan eigenlijk heel snel. Binnen twee maanden mocht hij naar Nederland terugkomen.

(vrouw van Iraanse herkomst, referent, getrouwd met man uit Iran)

In de ogen van de meeste Iraniërs, Irakezen, Afghanen en Somaliërs bereikt men pas werkelijk de staat van volwassenheid bij het stichten van een eigen gezin. Trouwen en kinderen krijgen is voor zowel mannen als vrouwen belangrijk om voor vol te worden aangezien. Het verlangen naar een gezin en de in Nederland beperkte mogelijkheden op de huwelijksmarkt vormen samen een sterk motief om de troef van een verblijfsvergunning voor Europa uit te spelen.

Een type migratiehuwelijken dat op hetzelfde principe is gebaseerd, is het migratiehuwelijk ‘van de tweede kans’. Een echtscheiding achter de rug hebben en vooral kinderen hebben uit een eerder huwelijk is voor zowel mannen als vrouwen een ‘vlek op het blazoen’ die de kansen op een krappe huwelijksmarkt ernstig belemmert. In een derde van de interviews die wij onder huwelijksmigranten afnamen, is sprake van een huwelijk na echtscheiding of het aflopen van een eerdere serieuze relatie. De sleutelinformanten uit de vluchtelingengroepen bevestigen dat een scheiding voor zowel mannen als vrouwen een belangrijke reden is om een nieuwe kans over de landsgrenzen te wagen (vgl. VON 2011).

4.2.2 De motieven van huwelijksmigranten: veiligheid en vrijheid

Het valt op dat de geïnterviewde huwelijksmigranten weinig uitgesproken verwachtingen over het leven in Nederland hebben. De referenten, die het leven in Europa en dat in het land van herkomst kunnen vergelijken, blijken de redenen waarom het voor de huwelijksmigrant aantrekkelijk was om naar Nederland te komen het best te kunnen verwoorden. In de interviews geven de huwelijksmigranten wel aan of en waarom ze – nu ze met Nederland hebben kennism gemaakt – hier hun gezinsleven willen voortzetten. De weergave hierna van de motieven van de buitenlandse partners om voor een migratiehuwelijk en een gezinsleven in Nederland te kiezen, is een synthese van deze verschillende perspectieven.

Voorafgaand aan hun migratie hebben de meeste huwelijksmigranten hooguit het vage beeld voor ogen dat het land waar hun (toekomstige) partner woont welvarend is en meer vrijheid biedt dan het land waarin zijzelf wonen (als dit een niet-westers land betreft). Ze zijn – net als asielmigranten in het algemeen – niet zozeer gericht op Nederland, maar op ‘het Westen’. Nederland is het land waar ze ‘toevallig’ terecht komen, omdat hun partner daar woont. Economische motieven voor het sluiten van een migratiehuwelijk hoorden we overigens erg weinig in de interviews met huwelijksmigranten van deze herkomstgroepen. Ze lijken overwegend uit een redelijk welvarende laag van de bevolking te komen. Negen van de dertien huwelijksmigranten in dit onderzoek zijn in eigen land hoogopgeleid. Wat wel uit alle verhalen duidelijk wordt, is de impact van de situatie in hun land – vooral oorlog – op maatschappelijke kansen. Veiligheid wordt door huwelijksmigranten uit het land van herkomst – vooral Irak, Afghanistan en Somalië – of uit vluchtelingengemeenschappen in de buurlanden van deze landen – vaak genoemd als reden om een gezinsleven in het buitenland te ambiëren. Kansen op werk en persoonlijke ontwikkeling worden door oorlog en onveiligheid belemmerd. Een migratiehuwelijk naar Europa lost het veiligheidsprobleem op en daarmee het gebrek aan kansen dat daaruit voortvloeit. Opleidingskansen worden in dat verband regelmatig genoemd, voor de huwelijksmigrant zelf en vaker nog voor de kinderen. De schoolloopbaan van asielmigranten en hun partners werd vaak verstoord door de problemen in hun land van herkomst die tot hun vlucht leidden. Voor hun kinderen willen zij betere kansen op een goede opleiding en die heeft Nederland te bieden.

I: Hebben jullie er nog over nagedacht waar jullie dan zouden gaan wonen, in Afghanistan of Nederland?

R: Ja toen ik [haar] hier bracht [had ik een] vaste baan en bij haar familie is het altijd onrustig. Verhuizen naar Kaboel: daar is het nog steeds onrustig, gevaarlijk. [Nare] dingen gebeuren elke dag. Volgens mij was het hier beter, [zelfs al is het] een andere plek, een andere taal, een andere cultuur om te leren. Voor de kinderen is het ook trouwens beter. [Hier hebben ze meer] mogelijkheden om te leren, te studeren.

HM: In Afghanistan is het oorlog en [het is voor] alle mensen heel spannend als kinderen naar de school gaan. Dat is moeilijk voor iedereen. Hier zijn de mensen vrij.

R: Ze moest in Kaboel een hoofddoek dragen, hier niet. [lacht]

HM: Ja, in Kaboel dragen vrouwen altijd een sluier en in Nederland is het vrij.

(man van Afghaanse herkomst (referent), vrouw uit Afghanistan (huwelijksmigrant))

Het opvallendste motief dat wordt genoemd, door zowel referenten als huwelijksmigranten uit de vluchtelingengroepen, is vrijheid. Vooral Iraniërs noemen minder vaak veiligheid – in Iran is het wat dat betreft rustiger dan in de buurlanden Irak en Afghanistan – maar spreken vaker over persoonlijke vrijheden als motief om in Nederland een gezin te stichten. Die vrijheid heeft – overigens ook voor Irakezen en Afghanen – betrekking op het recht om geloof op eigen manier in te vullen.

Maar met die gedachte is zij naar Nederland gekomen: 'In Nederland gaan we lekker neutraal leven. Dus religie, als we religieus zijn, in onze hart en gedachten maar niet in alle kenmerkende kledingstukken of, dat niet.' Bij de aanvraag moest ze ook nodig een aantal vragen beantwoorden. 'Wat verwacht je van Nederland?' en dergelijke. Ik had haar wel op de hoogte gebracht, tijdens de telefoongesprekken toen we een relatie hadden. Dat hier ook een moskee is, als iemand ernaartoe wil, dan kan dat, maar dat is niet mijn keuze. Dus de vrijheid in Nederland is onbeperkt. Je hebt een moskee, je hebt een kerk, maar je hebt alle vrijheid van de wereld. Je hebt een coffeeshop op alle hoeken van de grote steden. Ik heb ook gezegd: 'Jouw inzicht is bepalend voor jouw toekomst en mijn medewerking is ook belangrijk. Dus als je inzet genoeg is, je kan je studie afmaken, een baan vinden, rijbewijs halen.' Dat heeft ze ook [gedaan].

(man van Iraanse herkomst, referent, getrouwd met vrouw uit Iran)

'Vrijheid' heeft in de verhalen van referenten en huwelijksmigranten ook vaak betrekking op de bewegingsvrijheid van vrouwen om zich te ontwikkelen, om carrière te maken en om uit te gaan. In de focusgroep kwam naar voren dat vooral veel hoogopgeleide jonge vrouwen in Iran dromen over een huwelijk met een buitenlander als een kans om te ontsnappen uit de 'gevangenis': de beperkingen van hun bewegingsvrijheid door het islamitische regime. In de focusgroep werd hierover gezegd:

I: Willen jonge mensen in Iran naar Europa komen?

M5: Ja, zeker.

V3: Toen ik hierheen kwam [voor mijn studie] zeiden sommige families: zoek een Nederlandse man wanneer je daar bent... Iedereen wenste me een Europese man toe voor de toekomst.

V2: Iedereen in Iran wil hier naartoe komen.

I: Hebben jullie vrienden in Iran die een partner uit Europa zoeken?

V2: Ik ben hier en als ik met mijn vriendin chat, zegt ze zoek een Europese man voor mij, een knappe, blonde man, zo'n dingen.

M5: Als grapje?

V3: Nee, mijn vrienden zeggen: je bent gek dat je geen Nederlandse vriend zoekt.

V1: Als je Iran kent... Zij denken dat Europa de hemel, het paradijs is.

M4: Een reden is, ze hebben daar geen persoonlijke vrijheid. Ze hebben nog niet de keuze wat ze willen eten of drinken. Ja, natuurlijk denken ze dat het hier de hemel is.

(V2 en V3 = Iraanse vrouwen, recent naar Nederland gekomen voor studie;

M4 en M5 = mannen van Iraanse herkomst)

Uit de interviews kunnen we opmaken dat wanneer beide partners in een westers land leven – met andere woorden: als de leefomstandigheden in beide landen waar de partners wonen een voldoende mate van vrijheid, veiligheid en levensstandaard bieden – de vrouw meestal degene is die migreert. Wij hebben alleen maar paren gesproken van wie de huwelijksmigrant naar Nederland kwam, maar verschillende referenten spreken over zussen die in het kader van een huwelijk naar een ander Europees land of Amerika zijn gemigreerd. Een sleutelinformante van Somalische herkomst zal na haar huwelijk bij haar Somalische echtgenoot in Brussel gaan wonen. In de cultuur van deze groepen is virilokaliteit gebruikelijk; dat wil zeggen dat de vrouw zich na haar huwelijk bij de familie van de man voegt. In de praktijk gaan mensen pragmatisch om met deze traditie: als de omstandigheden in het land waar de vrouw is gevestigd beter zijn, migreert de man naar de vrouw toe. Hij lijdt wel reputatieschade door deze omkering van de traditionele genderverhoudingen. In de focusgroep werd hierover gezegd:

M5: Vooral de familie in Iran gaat over hem praten. Omdat hij zijn vrouw volgt. [...] Ik ken er een paar. Als je eraan denkt... zo'n 'loser'. Dat is iets van onze cultuur.

V7: Ik denk dat mannen denken dat het normaal is dat de vrouwen naar hen toe komen.

V3: Maar de Europese samenleving is een soort waarde. Als iemand in Europa leeft, is het: 'Wauw, die leeft in Europa.' Als die gaat trouwen en hij of zij neemt de partner mee naar Europa is de hele familie van 'wauw'. Dat is waarom de familie zegt dat je een loser bent als je naar Europa gaat voor je vrouw.

M5: 'De vrouw kiest jou, oké, ik snap het al.' Maar misschien ben ik jaloers op jou, omdat jij naar Europa gaat. Dat is iets van ons land, dat de familie zal zeggen: 'Hij is zo'n "loser" omdat hij zelf niks heeft, dus hij moet zich door zijn vrouw laten onderhouden.' [...] Dat is mannelijke trots.

(M5 = Iraans-Nederlandse man, V7 = Afghaans-Nederlandse vrouw, V3 = Iraanse vrouw)

In deze twee subparagrafen zagen we dat de meeste Iraanse, Afghaanse, Iraakse en Somalische Nederlanders de voorkeur geven aan een huwelijkspartner met dezelfde cultuur. Dat betekent in de eerste plaats iemand van dezelfde herkomst, die dezelfde taal spreekt en dezelfde ervaringen deelt. Er is geen uitgesproken voorkeur voor partners die in het land van herkomst zijn opgegroeid. Maar de kenmerken van de huwelijksmarkt (hoe die is samengesteld, waar en hoe potentiële huwelijkspartners elkaar ontmoeten)

zorgen ervoor dat een voorkeur voor culturele homogamie relatief vaak tot huwelijksmigratie leidt. Daarover gaat de volgende paragraaf.

4.3 Trouwen in de diaspora

De partnervoorkeuren van migranten uit het Midden-Oosten en Oost-Afrika en hun motieven om over de grens een huwelijkspartner te zoeken vertonen zekere overeenkomsten met die van Nederlanders van Turkse en Marokkaanse herkomst (zie hoofdstuk 3). Hun achtergrond als asielmigrant en de situatie in hun herkomstlanden zorgt er echter voor dat de gerichtheid op endogamie, traditionelere man-vrouw-verhoudingen, en de invloed van familie en andere naasten op het partnerkeuzeproces heel anders uitpakken bij mensen met een asielachtergrond dan bij Turkse en Marokkaanse Nederlanders.

4.3.1 Via via

Veruit de gangbaarste manier waarop toekomstige partners van vluchtelingenherkomst elkaar ontmoeten, is dat ze aan elkaar worden voorgesteld door een gemeenschappelijke kennis. Dat kan een familielid zijn, of een vriend of vriendin. De zoektocht naar een huwelijkspartner begint er vaak mee dat men aan het eigen sociaal netwerk kenbaar maakt te willen trouwen. Vrienden en vriendinnen, broers, zussen en andere familieleden kijken dan voor je uit. Wanneer ze iemand in hun eigen kennissenkring vinden die ze als geschikte partner zien, wordt een ontmoeting op touw gezet. Als het klikt, kan er worden getrouwd. In paragraaf 4.4 gaan we nader in op de rol van familie (en andere naasten) in het proces van de partnerkeuze. Aangezien het sociale netwerk van asielmigranten vaak verschillende landen omspant, kunnen uit de koppelpogingen van vrienden en familieleden migratiehuwelijken voortkomen.

En via een vriend van mijn vader, die was toevallig een vriend van mijn ex-man en ze waren een keertje bij ons. En mijn ex was toevallig ook in Nederland, bij zijn vriend op bezoek. En hij vroeg aan hem: 'Ik wil graag trouwen, maar ik ken geen meisjes, een Irakees meisje.' Hij wou puur met een Irakees meisje trouwen. En in Duitsland zijn er ook veel, maar [hij] kende ze niet, want hij had [als man alleen] geen contact met families. Maar die vriend kende wel een gezin, hij komt altijd bij ons en zo en wij bij hun. Dus hij kende ons heel goed. Nou, hij zei: ik ken een heel goed gezin uit Irak, ze zijn aardig, lief, dus misschien wordt het wat. Ze zijn bij ons gekomen en hij heeft direct mijn hand gevraagd.

(vrouw van Irakese herkomst, referent, getrouwd met Irakese man uit Duitsland)

Tot zover is er niet veel verschil met de manier waarop de huwelijken van Turkse en Marokkaanse Nederlanders tot stand komen. Maar terwijl veel van hun migratiehuwelijken tot stand komen tijdens de regelmatige vakanties en familiebezoeken van Europeanen van Turkse en Marokkaanse herkomst in Turkije en Marokko, zijn de herkomstlanden van asielmigranten voor hen zeer moeilijk toegankelijk. Zolang een asielmigrant een verblijfsvergunning die op asiel gebaseerd is heeft, kan hij of zij

niet naar het herkomstland terug: dan vervalt de asielgrond en daarmee de verblijfsvergunning. De meeste asielmigranten met een geldige verblijfsstatus naturaliseren daarom zo snel mogelijk tot Nederlander. Ook met een gedeeltelijke bescherming in de vorm van de Nederlandse nationaliteit is terugreizen naar het land van herkomst echter een hachelijke zaak. Bovendien is er vaak niets om naar terug te gaan: familieleden en vrienden zijn eveneens gevlucht en over de hele wereld verspreid geraakt. Het hangt af van de (wisselende) toestand van een herkomstland, maar regelmatige vakanties in Irak, Iran, Afghanistan of Somalië zitten er over het algemeen niet in.

Een sleutelinformant van Vluchtelingen Organisaties Nederland (von) wijst erop dat vluchtelingen internationaal georiënteerd zijn en een internationaal sociaal netwerk hebben. Ze zien zichzelf als lid van een gemeenschap in de diaspora: 'Een Koerd in Nederland is "iemand die toevallig in Nederland is terechtgekomen".' De huwelijksmarkt van migranten met een asielachtergrond is internationaal en ligt niet primair in het herkomstland. Asielmigranten en hun nakomelingen trouwen met partners in de diaspora, uit landen en steden waar zich andere gevluchte herkomstgenoten bevinden. In dit onderzoek hoorden wij van diasporahuwelijken van Somaliërs uit Ethiopië, Djibouti, Kenia, de Verenigde Arabische Emiraten, Saoedi-Arabië en België, van Irakezen uit Duitsland, van Iraniërs uit Duitsland, Turkije en Engeland en van Afghanen uit Pakistan en Denemarken.

4.3.2 Het asielzoekerscentrum (azc) als huwelijksmarkt

Een andere 'typische' context waarin asielmigranten potentiële huwelijkspartners ontmoeten en waarin migratiehuwelijken ontstaan, is tijdens de vlucht en asielprocedure. Azc's vormen een ontmoetingsplek en in zekere zin een huwelijksmarkt voor alleenstaande asielmigranten. Deze man uit Iran ontmoette zijn vrouw in het azc:

Zij heeft ooit in Nederland asiel aangevraagd, dat werd afgewezen, wij kennen elkaar uit [onze] asieltijd, eigenlijk. Wij kennen elkaar eigenlijk vanaf [toen ik net] naar Nederland kwam, zeg maar. Dus hebben wij ook een relatie met elkaar. Haar asiel in Nederland werd afgewezen en zij kon niet naar Iran, dus wat doe je, ja, dan ga je een ander land proberen. Zij ging naar Engeland [...] Maar wij kennen elkaar al vijf jaar langer, van in het asielzoekerscentrum.

(man van Iraanse herkomst, referent)

Als van een van beiden het asielverzoek wordt afgewezen, kan hij of zij proberen op basis van het huwelijk een verblijfsvergunning te bemachtigen. Zo verging het ook deze Iraanse man, die als asielzoeker in Nederland verbleef: zijn huidige vrouw kreeg asiel in Engeland. De twee hielden in die tijd wel contact. Toen na zes jaar zijn asielstatus werd toegekend, kon hij zijn leven weer oppakken. Hij voldeed aan de voorwaarden om als referent op te treden. Het paar trouwde en de vrouw kwam als huwelijksmigrant naar Nederland. Toch is het niet gebruikelijk dat de route als huwelijksmigrant een alternatieve toegang tot verblijf biedt voor wie eerder in Nederland asiel heeft aangevraagd (zie § 4.4). Dit soort dossiers, waarbij de betrokkenen eerder op andere gronden verblijf

hebben aangevraagd, worden bovendien extra goed doorgelicht door de IND en de Vreemdelingenpolitie vanwege het vermoeden van een schijnhuwelijk.

Kader 4.1 Azc-relaties

Liefdesrelaties die in of rond het azc ontstaan, zijn vaak erg problematisch, volgens sleutelinformanten uit de hulpverlening rond asielmigranten en ongedocumenteerden. Mannen en vrouwen die eenzaam en ontheemd zijn, zoeken troost bij elkaar en daaruit ontstaan soms liefdesrelaties. Er ontstaan vervolgens conflicten, bijvoorbeeld wanneer het een gemengde relatie is die in de omgeving van de betrokkenen niet wordt aanvaard. Bovendien komt het voor dat een of beide partners uit de azc-relatie een echtgenoot en kinderen hebben achtergelaten in het land van herkomst aan wie ze eveneens verplichtingen hebben, zoals hen via gezinshereniging naar Nederland halen. Zo ontstaan ingewikkelde verhoudingen waarbij een man of vrouw meerdere relaties en gezinnen heeft, die alle vanwege het verblijfsaspect blijven voortduren.

De strijd om een verblijfsvergunning onttaardt soms in wantoestanden. Vrouwen bieden zich aan in de hoop profijt uit een relatie of huwelijk te halen. Alleenstaande vrouwen worden ook ongevraagd lastiggevallen door mannen binnen het azc of door bezoekers. Er zijn mannen en vrouwen met een gevestigde verblijfsstatus die doelbewust misbruik maken van de onzekerheid van asielmigranten in afwachting van hun proces (vgl. VO N 2011). Een medewerkster van een azc vertelt: 'Er gebeurt van alles op een azc. Meisjes die worden lastiggevallen... We hadden hier op een gegeven moment mannen die buiten rondhingen om vrouwen te ronselen die uitgeduceerd waren.' De kans dat asielmigranten in afwachting van een status daadwerkelijk via een huwelijk een verblijfsvergunning krijgen is klein, maar wie wanhopig is, klampt zich vast aan een strohalm. Kwaadwillenden kunnen hen seksueel en financieel uitbuiten door zich aan te bieden als referent en asielmigranten een verblijfsvergunning in het vooruitzicht te stellen. Als puntje bij paaltje komt, doen ze hun beloften niet gestand en de geduceerden kunnen nergens verhaal halen. Ook als er geen kwade opzet in het spel is, kan de machtsongelijkheid tussen partners met en zonder verblijfsvergunning ertoe leiden dat de afhankelijke partner onder zeer ongunstige voorwaarden een relatie of huwelijk aangaat. De azc-medewerkster: 'Er was eens een vrouw bij ons, die had een relatie met een man uit de Randstad en die wilde met haar trouwen. Maar zij was hier met haar broer, die erg ziek was, en die man stelde als voorwaarde dat zij haar broer liet gaan. Daar moest ze afstand van doen. Dat heeft ze niet gedaan, gelukkig, maar dat was zijn eis.' Vluchtelingenwerk Nederland oppert dat er meer werk zou kunnen worden gemaakt van de ontwikkeling van de weerbaarheid van vrouwen en jongeren in azc's. 'Dat gebeurt al, maar kan worden uitgebreid met specifieke aandacht voor deze problematiek. Dan kan je mensen ook vertrouwenspersonen aanwijzen waar ze zich toe kunnen wenden als ze met concrete problemen zitten.'

In dezelfde context als de azc's bestaat er ook een markt voor migratiehuwelijken onder ongedocumenteerden: migranten die illegaal in Nederland verblijven, zoals onder andere uitgeduceerde asielzoekers. Een woordvoerder van de Stichting Landelijk Ongedocumenteerden Steunpunt (Stichting LOS) merkt op dat mannen en vrouwen die behalve een verblijfsstatus weinig op de huwelijksmarkt te bieden hebben in ongedocumenteerden toch gewillige partners vinden. Vooral EU-migranten – ook die zelf in Nederland nauwelijks het hoofd boven water kunnen houden – zijn aantrekkelijke

partners, omdat die aanspraak op het Gemeenschapsrecht kunnen maken om hun partner legaal bij hen te laten verblijven. Dan volgt men als het ware de zogenoemde Europaroute binnen Nederland. Partners van EU-migranten hoeven ook niet in te burgeren. 'Het probleem is dat zo relaties en huishoudens worden gevormd van twee mensen die een bijzonder zwakke uitgangspositie hebben, die beide diverse problemen inbrengen bij het begin van de relatie. Denk aan gezondheidsproblemen, schulden, eerdere huwelijken... Veel van deze huwelijken lopen dus stuk en de huwelijksmigrant komt weer op straat te staan, nog steeds zonder inkomen of verblijfspapieren,' aldus een sleutelinformant van Stichting L.O.S. Er zijn ongedocumenteerde vrouwen die op deze manier in en uit tijdelijke, ongelukkige partnerschappen sukkelen. Ze blijven een relatie echter zien als manier om aan een legale verblijfsstatus te komen, dus ze kiezen opnieuw voor een partner met hetzelfde ongunstige profiel, of ze gaan steeds terug naar een partner die niets goeds in de zin heeft.

4.3.3 Waar vinden gevestigde asielmigranten en hun nakomelingen hun partner?

Wanneer ze eenmaal in Nederland zijn gevestigd en hun leven kunnen hernemen, beginnen alleenstaande asielmigranten aan een huwelijk en het stichten van een gezin te denken. Ze stuiten daarbij op hetzelfde probleem als de volwassen kinderen van eerdere generaties vluchtelingen van dezelfde herkomst. Een tekort aan geschikte huwelijkskandidaten in de eigen onmiddellijke omgeving zorgt ervoor dat mannen (en vrouwen) op zoek naar een partner een blik over de grens werpen. Vooral rond de eeuwwisseling was er in Europa een groot onevenwicht tussen de aantallen alleenstaande mannen op zoek naar een vrouw van dezelfde herkomst en de hoeveelheid beschikbare jonge vrouwen. Dit onevenwicht was het grootst in de Iraaks-Nederlandse gemeenschap (Dourleijn en Dagevos 2011). Dat zorgde ervoor – volgens een Iraaks-Nederlandse vrouw die omstreeks 1998 de huwbare leeftijd bereikte in een van de weinige gezinnen met dochters in Nederland – dat geïnteresseerde huwelijkskandidaten vanuit heel West-Europa naar haar hand dongen.

R: Toen ik nog een meisje was, nog niet getrouwd, de telefoon die stond niet stil.

I: Die stond niet stil, allemaal mannen die met je wilden trouwen?

R: Ja, die vragen echt altijd... Ja, dat heeft ook volgens mij de indruk [gewekt]... [waardoor] mijn vader zei van: 'Oké, laat haar trouwen dan.' Ja.

I: Want anders gaat het misschien een keertje mis...

R: Ja, als er misschien geen goede man was, dan had hij daar wel spijt van.

I: Ja, de meeste mensen die uit Irak hierheen komen zijn mannen die helemaal geen familie hebben, dus...

R: Ja, er waren toen ook weinig meisjes, weinig vrouwen waren er toen. Nu zijn er wel genoeg. Maar toen waren er niet zo veel Irakese meisjes.

I: Nou ja, en het was dan een man die in Duitsland woonde.

R: Ja, ik was vandaag getrouwd, morgen ging ik verhuizen naar Duitsland.

I: En eerder was het een man uit Engeland, dus het zijn wel... Binnen Europa maakt het niet zo veel uit waar hij vandaan komt?

R: Nee.

I: En was dat ook niet belangrijk voor je ouders, dat ze zeiden dan liever iemand uit Nederland, dan blijf je dicht in de buurt?

R: Nee, want hij zei: 'Een vrouw als die gaat trouwen dan wordt ze... Dan is de man verantwoordelijk daarvoor. Als het een goede man is, dan gaat hij wel goed voor haar zorgen, het maakt niet uit of hij hier woont of daar woont, als wij [maar] in contact blijven.' Dat vonden ze belangrijk.

(vrouw van Irakese herkomst, referent)

Ondertussen zijn de Afghaanse, Irakese en Iraanse gemeenschappen in Nederland verder aangegroeid en is de sekseratio meer in evenwicht gekomen. Deze gemeenschappen zijn echter nog steeds relatief klein en de leden ervan leven verspreid over het land. Een jonge vrouw van Afghaanse herkomst signaleert nog steeds moeilijkheden om in haar directe omgeving geschikte jonge mannen van dezelfde herkomst te ontmoeten.

Waar je ook gaat, kom je Nederlanders tegen, maar Afghanen... Misschien dat je op school vrienden van je eigen cultuur hebt, maar vanzelf volgens mij: hoe ouder je wordt, hoe minder contact je hebt met mensen van je eigen cultuur. Op het werk kom je ze gewoon niet tegen. Ik vraag me af of het daarom is dat Afghanen, zelfs als ze geïntegreerd zijn, in Afghanistan naar een partner gaan zoeken. Dat is groter en daarom heb je meer kans iemand te vinden die bij je past. Hier zijn al minder Afghanen en dan wil je nog een Afghaanse jongen vinden die net als jij denkt.

(vrouw van Afghaanse herkomst, ongehuwd)

Zodra je meer selectiecriteria hanteert dan alleen dezelfde herkomst – zo stelt deze vrouw – biedt de omgeving waar het dagelijkse leven van jongeren uit de vluchtelingengroepen zich afspeelt weinig keuze aan huwelijkspartners. De groepen vluchtelingen in Nederland zijn klein, waardoor mensen zich voor het zoeken van een partner (en voor andere contacten) op de diaspora richten. Jongeren van dezelfde herkomst uit de vluchtelingengemeenschappen in de buurlanden zoeken elkaar bewust op. Er zijn een aantal sociaal-culturele verenigingen en evenementen die als huwelijksmarkt fungeren, en die tot de rest van de Benelux en Duitsland reiken. Ook heeft elke groep zijn eigen internet-fora en chatsites die zich bij uitstek als huwelijksmarkt lenen. Contact met het andere geslacht leggen via internet is veilig, vooral voor meisjes die bij een fysieke ontmoeting hun reputatie op het spel zetten. Op internet kan een relatie ontluiken en kunnen jongen en meisje elkaar beter leren kennen zonder het risico te lopen te worden betrappt, met alle gevolgen van dien voor de eer van het betrokken meisje. In de virtuele ruimte spelen afstanden geen rol. Dat maakt dat relaties tot stand komen tussen gelijkgestemde herkomstgenoten uit verschillende hoeken van Nederland, maar ook uit verschillende hoeken van de wereld.

Kader 4.2 Somalian Room

Het vinden van een Somalische partner in Nederland is in principe geen probleem, stelt een sleutelinformante van Somalische herkomst. Somalisch-Nederlandse jongeren ontmoeten elkaar op feesten en bijeenkomsten van de Somalische gemeenschap. Zo wordt op 1 juli Bevrijdingsdag gevierd. Daar komen Somalische Nederlanders uit het hele land en uit de buurlanden op af. Verder ontmoet je potentiële partners vooral via via: bijvoorbeeld de zus van een vriend van je broer. Als vrienden weten dat je een partner zoekt, kijken ze in hun omgeving. Als ze daar een geschikte match zien, worden de betrokkenen met elkaar in contact gebracht. Vaak proberen vrienden elkaars broers en zussen te koppelen, omdat het hun wel leuk lijkt dat hun vriend of vriendin zo familie wordt. Ook de familie neemt deze koppelende rol op zich. Tot slot bieden social media een ontmoetingsplek, bijvoorbeeld de Somalian Room van Palltalk. Ook dan is de huwelijksmarkt internationaal: de social media werden gedeeld door Somaliërs in de diaspora die de hele wereld overspant.

Herkomstgenoten uit Nederland die niet hoeven te migreren, mogen dan een streepje voor hebben als huwelijkskandidaat, maar er zijn er al met al te weinig, vinden huwbare mannen en vrouwen uit de vluchtelingengroepen. In ieder geval is hun aantal te klein om over een keur aan geschikte partners in hun dagelijkse omgeving te spreken. Ontmoetingen tussen potentiële partners worden meestal door gemeenschappelijke kennissen op touw gezet en de sociale netwerken van asielmigranten en hun nakomelingen zijn internationaal. We zouden zelfs kunnen stellen dat hun sociale leven over het algemeen een sterk internationaal karakter heeft, omdat het om gemeenschappen in de diaspora gaat. Daardoor zijn huwelijken binnen de gemeenschap migratiehuwelijken; alleen contacten met het land van herkomst zijn minder vanzelfsprekend.

4.4 Inmenging van de familie is de standaard

4.4.1 Druk om te trouwen uit het herkomstland?

Op twee na kwamen alle huwelijken van mensen van Midden-Oosterse en Oost-Afrikaanse herkomst in dit onderzoek tot stand via bemiddeling door derden. Ook de nog niet gehuwde jongeren in de focusgroep geven aan dat inmenging door de familie op enig moment in het partnerkeuzeprocess normaal is en ‘zoals dat in onze cultuur gaat’. Gearrangeerde huwelijken – in ruime zin opgevat, als partnerkeuze waarin de familie een actieve rol opneemt – zijn in de vluchtelingengroepen de standaard. De mate waarin en de manier waarop de familie haar invloed doet gelden, is wisselend. De invloed van de familie in de huwelijken van de door ons geïnterviewden varieert van een soort advies- of instemmingsrecht van de ouders met betrekking tot een zelfgekozen partner, tot onmiskenbare huwelijksdwang (vgl. Sterckx en Bouw 2005; Storms en Bartels 2008 Smits van Waesberghe et al. 2014).

HM: [Hoe ik hem heb ontmoet], dat is een lang verhaal, eh, zeg maar eh, via familie. Ik ken familie van hem, en hij is al in Nederland en ik ben in Soedan, dus ja. Ik weet het niet hoe ik het in het Nederlands moet zeggen, maar mijn familie heeft alle dingen voor het huwelijk gedaan.

I: *Jouw familie heeft contact gezocht met zijn familie?*

HM: *Ja.*

I: *En eerst dacht hij dat hij met jouw zusje zou trouwen, toch?*

HM: *Ja, eerst wil hij met... Eigenlijk, hij wilde zelf niet kiezen, maar zijn familie zegt dat zij graag willen dat een vrouw van onze familie trouwt met hun kind en dus zij kozen voor mijn kleine zus, maar zij is al beloofd aan mijn neef... Maar zij wilden dat niet zomaar laten gaan, dus zij hebben mij gevraagd of ik met hun zoon zou willen trouwen en ik heb gezegd: oké.
(vrouw uit Soedan, huwelijksmigrant)*

Ook ouders hebben geen specifieke voorkeur voor schoonzoons en -dochters uit het land van herkomst, maar soms willen zij een familielid of iemand uit hun kennissenkring die zich in een moeilijke positie bevindt via een gearrangeerd migratiehuwelijk helpen. Ouders hebben mogelijk nauwere banden met familieleden die in het land van herkomst of in een vluchtelingengemeenschap in een buurland zijn achtergebleven dan jongeren die in Nederland zijn geboren en getogen, en zijn gevoeliger voor druk vanuit die hoek.

Zij was een weeskind, want haar vader heeft indertijd met de taliban haar moeder, oudste zus en broer vermoord voor de ogen van haar en nog twee andere zusjes van haar. Zij was toen met de familie van haar oom naar Pakistan gekomen en zij was getraumatiseerd door die gebeurtenis en ik heb toen ook tegen mijn moeder en de familie en kennissen gezegd: 'Is het niet een beetje riskant om met zo iemand te trouwen? Dat kan wel gevolgen hebben.' De familie zei: 'Als je een goede daad wil verrichten: dit is het. Je kan zo iemand helpen.' Haar oom heeft ook gezegd: 'Zij is een rustig meisje. Je kan haar helpen en misschien nog andere zusjes ook, als je die ook naar Nederland kan halen.' Dus ik heb uiteindelijk toegestemd. Ik ben sowieso, ook mijn ouders en familie zijn een beetje gevoelige mensen. Mijn moeder zei tegen mij: 'Wil je dat graag meteen doen?' Bij ons wordt dat allemaal door de vrouwen geregeld. De vrouwen hebben contact met de familie van het meisje.

(man van Afghaanse herkomst, referent, getrouwd met Afghaanse vrouw uit Pakistan)

De vanzelfsprekende betrokkenheid van ouders in het partnerkeuzeproces leidt in veel gevallen tot migratiehuwelijken, omdat familieleden voor elkaar bemiddelen en families door de vlucht over de wereld verspreid zijn geraakt. Overigens is de manier waarop ouders zich met de partnerkeuze van hun volwassen kind bemoeien en hoe ver zij hierin gaan wisselend. Dat wordt hierna toegelicht.

4.4.2 Huwelijksdwang

Uit onze gesprekken met informanten uit de vluchtelingengroepen blijkt dat vrijwel niemand zich in de term 'huwelijksdwang' herkent. Mogelijk is de term daarvoor te geladen. Onder 'gedwongen huwelijken' verstaan onze gesprekspartners dat jonge mannen en vrouwen tegen hun wil een huwelijkspartner opgedrongen krijgen. Onder degenen die een migratiehuwelijk sloten, zijn er naar onze mening twee gevallen waarin duidelijk sprake is van huwelijksdwang. Het ene geval betreft een Iraaks-Nederlandse vrouw, het andere een Afghaans-Nederlandse man. In beide gevallen betrof het huwe-

lijken die inmiddels ontbonden zijn. Dat maakt het voor de betrokkenen misschien gemakkelijker om over de door hen ervaren druk van de familie te praten. Overigens gebruiken ook zij niet de term ‘gedwongen’.

Zowel de vrouw van Irakese als de man van Afghaanse herkomst werd na een verbroken verloving door hun familie onder druk gezet om de eerstvolgende kandidaat die zich aandienende te accepteren. Snel met een ander trouwen, was volgens de familie de beste manier om gevoelens van teleurstelling te vergeten (in beide gevallen betrof het namelijk een gearrangeerde verloving waarbij tussen de betrokken man en vrouw verliefdheid was ontstaan, waarna de familie besloot dat het huwelijk toch niet kon doorgaan).

R: Ik was in die tijd voor hem twee keer verloofd geweest, [wat beide keren is] misgegaan. Dus toen wou ik niet meer gaan trouwen, ik zei: ‘Nu is dat genoeg,’ want bij ons mag je geen vriend kiezen of zo. Ik zei: ‘Nee ik wil niet meer, klaar. Ik heb twee ervaringen gehad, geen derde.’

Maar ja, dat mag ook niet.

I: Je moet wel trouwen?

R: Ik moet wel trouwen... want mijn vader zei: ‘Nee, je bent een meisje en een meisje heeft wel een man nodig.[...] Ik zei: ‘Nee klaar, nu wil ik echt niet meer. Ik hou van deze jongen [de ex-verloofde], oké, ik mag niet met hem trouwen, maar ik hou van hem. Klaar. Ik kan niet meer.’ Nou, de hele dag zeuren, zeuren, zeuren, dag en nacht, dag en nacht. Uiteindelijk zei ik: ‘Oké, ik ga gewoon trouwen, met wie en wat... Ik ga gewoon trouwen, klaar, zodat jullie kunnen ophouden.’ Nou, en toen zei ik ja. [...] Volgens mij had ik... omdat het klikte met die [vorige] jongen, ja, wou mijn vader per se dat ik weer ga trouwen, zodat ik hem vergeet of zo. Zo denk ik.

I: Ja. En dan hebben ze je een beetje onder druk gezet, kan je zeggen.

R: Ja, wel met een positieve druk. ‘Hij gaat wel goed voor je zorgen, het is een goede man...’ Maar ik zei: ‘Ik wil trouwen met iemand waar ik ook van hou.’ [Mijn vader] zei: ‘Liefde komt na het trouwen, geloof mij, straks als je kinderen hebt, komt de liefde.’ Blablabla. Nou, toen geloofde ik hem, ik zei: ‘Nou, misschien, wie weet.’ Het zijn mijn ouders, zij weten meer dan ik weet. En toen ben ik getrouwd. Ik was ook eerlijk met [mijn man] tijdens het verloven, ik zei: ‘Zo en zo is met mij gebeurd. Ik was twee keer verloofd, misgegaan, ik hou nog steeds van die jongen.’ Hij zei: ‘Nou, de tijd laat hem je vergeten, ik laat hem jou vergeten.’ Ja. Het is niet gebeurd, eerlijk gezegd. Nee.

(Irakese vrouw, referent)

R: Ik was eerst verloofd met een achternicht van mijn moeder en de verloving ging stuk.

I: Die achternicht, was die in Nederland?

R: Nee, in Pakistan. Die ging stuk en ik was nog kapot daarvan. Toen in die tijd is mijn moeder in Pakistan gebleven en heeft geprobeerd om toch een ander te regelen. Dat is de cultuur, maar ik ging niet akkoord, ik vond me een beetje onder druk gezet. Heb jij een keuze gemaakt en die ander blijft met het verdriet zitten.

I: Het verdriet van de verbroken relatie.

R: Ja. Uiteindelijk ging ik akkoord. Ik ging naar Pakistan en degene met wie ik uiteindelijk getrouwd ben, dat was een kennis van een kennis van ons.

(Afghaanse man, referent)

In beide gevallen werden de jongeren onder sterke emotionele druk gezet om de nieuwe huwelijkspartner te aanvaarden. Hun ouders praten op hen in tot ze toegeven. Daarbij zien de jongeren geen alternatief. Ze weten dat hun onderhandelingsruimte beperkt is tot de ruimte om aan te geven dat ze op deze korte termijn na hun mislukte verloving nog geen nieuw huwelijk willen. Ze gaan er al van uit dat ze niet zelf hun partner zullen uitkiezen. Opvallend is dat geen van beiden er ook maar aan denkt om hulp of steun bij derden te zoeken. Ze zien het zo dat ze in dit conflict alleen staan tegenover hun ouders, zo blijkt uit de strategie van de vrouw die vooral haar grote eenzaamheid duidelijk maakt.

I: En jij hebt het ook niet doorgezet, ik bedoel je bent niet weggegaan van huis of zo?

R: Nee, dat wou ik wel doen eerlijk gezegd. En ik had toen ook mezelf laten vermoorden door een pil. Ik had pilletjes gehaald, maar die werkten niet goed.

I: Dus je hebt geprobeerd om suicide te plegen met pillen?

R: Ja.

I: En dat lukte niet.

R: Nee, volgens mij waren ze niet zo sterk.

I: Weten je ouders dat?

R: Nu wel, nu pas.

I: Nu pas. En toen, ja je deed een zelfmoordpoging en je werd gewoon weer wakker?

R: Ja, ik dacht: hè hoe kan dat toch?[...] En ik wou een keertje weggaan van huis, ik had mijn spullen opgeruimd en toen ik weg wou, ik kijk zo naar mijn moeder en mijn vader, toen moest ik huilen en toen was ik weer terug. Ja.

(vrouw van Irakese herkomst, referent)

Deze vrouw was op het moment dat zij door haar familie onder druk werd gezet om te trouwen nog erg jong. Ze was bovendien pas vier jaar in Nederland. Ze geeft aan dat ze op dat moment niet wist dat ze hulp kon zoeken, bijvoorbeeld door op een vertrouwenspersoon op school af te stappen. Leeftijd houdt rechtstreeks verband met weerbaarheid tegenover druk van de familie, evenals bekendheid met instanties en personen die jongeren kunnen bijstaan in het geval van huwelijksdwang (Smits van Waesberghe et al. 2014). Beide gedwongen migratiehuwelijken in ons onderzoek werden gesloten voordat in 2004 de minimumleeftijd van 21 jaar voor partnermigratie werd ingevoerd. Uit het verhaal van deze vrouw kunnen we opmaken dat de leeftijdseis misschien de officiële immigratie van haar echtgenoot vanuit Duitsland had kunnen tegenhouden, maar niet het gedwongen huwelijk op zich. Zij was driemaal verloofd voordat ze op haar 18e verjaardag een wettig huwelijk kon sluiten. Haar huwelijk op haar 17e werd besloten met een bruiloft en een inzegening door een imam. In haar eigen ogen en in die van haar omgeving was ze op dat moment een gehuwde vrouw. Het officiële burgerlijke huwelijk volgde pas jaren later. Hulpverleners die rond huwelijksdwang werken, wijzen erop dat door het informele gewoontehuwelijk of religieuze huwelijk gedwongen huwelijken onder de radar blijven van de ambtenaren en andere instanties die misschien vragen zouden stellen bij de situatie als deze hun onder de ogen zou komen.

Een jonge leeftijd en de bijbehorende afhankelijkheid van ouders is niet de enige factor die ertoe leidt dat jongeren onder druk van hun familie een huwelijk aanvaarden: de

Afghaans-Nederlandse man was 33, had een hoge opleiding in Nederland gevolgd en had een baan. Een belangrijk aspect dat jongeren verhindert steun te zoeken buiten het gezin is loyaliteit aan de ouders. Beide informanten die met huwelijksdwang te maken kregen, geven aan dat hun ouders meenden goed te doen door hun kinderen zo snel mogelijk uit te huwelijken, al gingen ze daarmee voorbij aan de wensen van de kinderen zelf. De hulpverleners met wie wij spraken, geven aan dat het proces dat in gang wordt gezet wanneer een slachtoffer melding maakt van huwelijksdwang, waarbij het conflict met de ouders op de spits wordt gedreven en gejuridiseerd, voor jongeren een belemmering vormt om de stap naar de hulpverlening te zetten.

Hoeveel onderhandelingsruimte jongeren in het partnerkeuzeproces hebben en of hun ouders uiteindelijk tot dwang overgaan, verschilt naargelang het sociale milieu waartoe het gezin behoort, in Nederland maar vooral ook in het land van herkomst. In het land van herkomst is meer autonomie van jongeren in het partnerkeuzeproces vooral iets van stedelijke, hoogopgeleide, seculiere families. Binnen Nederland zou huwelijksdwang vooral in de meest conservatieve families voorkomen, aldus onze sleutelinformanten. Er lijkt ook sprake van een generatie-effect te zijn. Verschillende informanten geven aan dat gearrangeerde en ook gedwongen huwelijken tien jaar geleden 'gewoner' waren dan nu, evenals het trouwen op zeer jonge leeftijd (onder de 18 jaar). De ouders van tegenwoordig zagen de gearrangeerde en gedwongen huwelijken in hun omgeving mislukken. Ten aanzien van hun nog ongehuwde kinderen willen ze niet meer aansprakelijk zijn voor het welslagen of mislukken van een huwelijk op hun instigatie. De vader van de Iraaks-Nederlandse bood haar onlangs zijn verontschuldiging aan voor de druk die hij destijds op haar uitoefende. Zijn nog ongehuwde jongste zoon mag nu zelf een echtgenote kiezen, nadat vader de oudste vier kinderen (allen uitgetrouwde) heeft zien scheiden.

R: En nu zegt mijn vader tegen mij, gister zelfs nog: 'Lieve, laat je kinderen niet eerst trouwen en dan afstuderen. Eerst afstuderen.' Ik zeg: 'Nou dat had je moeten weten veertien jaar geleden.'

I: Ja, dus als grootvader kan hij het wel zeggen: het is belangrijk voor de kinderen...

R: Ja, hij zei: 'Ik was wel fout.' Ik zei: 'Ja, het is wel misgegaan.' Hij heeft wel spijt, nu. (vrouw van Irakese herkomst, referent)

Hoewel de invloed van de ouders op het partnerkeuzeproces van hun kinderen nog steeds aanzienlijk is en bovendien weinig in twijfel wordt getrokken, lijken de onderhandelingsruimte en autonomie van jongeren toe te nemen.

Tot slot merken we op dat de inmenging van familie in tweede of derde huwelijken anders is: nog steeds worden familieleden in de zoektocht betrokken en kijken zij uit naar geschikte partners (ook volgende huwelijken worden gearrangeerd), maar huwelijksdwang ligt in deze levensfase minder voor de hand. Iemand die al een huwelijk achter de rug heeft, heeft immers niet meer de status van een kind dat zijn ouders moet gehoorzamen en laat zich minder dwingen. Toch kan de emotionele druk van de omgeving om te hertrouwen aanzienlijk zijn. Om die reden houdt de Iraakse vrouw haar echtscheiding stil. Behalve haar ouders is niemand in haar Iraakse kennissenkring – noch haar

voormalige schoonfamilie in Irak – op de hoogte. Zodra het bekend raakt dat ze inmiddels een gescheiden, alleenwonende vrouw is, zal haar familie zich genoodzaakt zien haar met het oog op haar eer te laten hertrouwen.

4.5 Specifieke uitwerkingen van het huwelijksmigratiebeleid op de migratiehuwelijken van vluchtelingen

Referenten en huwelijksmigranten uit de vluchtelingengroepen kampen met specifieke moeilijkheden bij de huwelijksmigratieprocedure. Die hebben enerzijds te maken met de situatie in hun herkomstland en anderzijds met de precare sociaal-economische positie van asielmigranten en hun nakomelingen in Nederland.

4.5.1 De vereiste documenten regelen

Vrijwel al onze gesprekspartners uit de vluchtelingengroepen die ervaring met partnermigratie hebben, geven aan dat het moeilijk is de juiste, voor de MvV vereiste documenten te verkrijgen in het land waar de huwelijksmigrant verblijft. Voor een referent of huwelijksmigrant met een asielachtergrond is het moeilijk, zo niet onmogelijk, om het herkomstland in te reizen op zoek naar bijvoorbeeld een geboortebewijs of een ongehuwdheidsverklaring. Omdat de MvV bij de Nederlandse ambassade in het land van herkomst moet worden aangevraagd, hebben huwelijksmigranten in de illegaliteit of in een lopende asielprocedure een probleem.¹ Ontheffing van de MvV-plicht wordt slechts mondjesmaat toegestaan en de aanvraagprocedure kan jarenlang duren.

In die tijd had Irak ook een niet-actieve ambassade hier in Nederland, bijvoorbeeld.

Papierwerk kon je niet zo makkelijke legaliseren, dus je moest alles zelf regelen. Je kon niet hier bij de Iraakse ambassade aankloppen, dat zou niet eens kunnen, niet eens mogen, want we zijn uit Irak gevlucht. Dus de Iraakse ambassade is niet mijn ambassade. Totdat de nieuwe democratisch gekozen regering kwam, dan komt ook een nieuwe ambassade hier in Nederland, dat is ook inmiddels hier aan de orde. Nu zou dat makkelijker zijn. Maar in mijn tijd was dat lastig. Dus dan, bijvoorbeeld nu, is in mijn geboorteplaats of in Bagdad heb je een Nederlandse ambassade.

(man van Irakese herkomst, referent)

Een bijkomend probleem is dat een aantal herkomstlanden of verblijfslanden van de huwelijksmigranten enige tijd als ‘probleemlanden’ aangemerkt zijn geweest. Het zogenoemde probleemlandenbeleid kwam erop neer dat identiteitsdocumenten afgegeven in deze vijf landen met extra scepsis ten aanzien van hun echtheid door de IND werden ontvangen. Er lag een extra bewijslast bij de migrant uit die landen om de authenticiteit van hun papieren – zelfs als die door een overheidsinstantie waren verstrekt – aan te tonen. Het een en ander komt voort uit een ander basissysteem van persoonlijke identificatie in deze en andere landen. Bovendien merkten onze gesprekspartners weinig flexibiliteit bij de IND: er werd naar hun gevoel weinig rekening gehouden met specifieke belemmeringen die vluchtelingen ervaren wanneer ze documenten uit een land met een moeilijke politieke situatie proberen te verkrijgen. Een voorbeeld daarvan is de beperkte

‘houdbaarheid’ van documenten – sommige bewijsstukken mogen niet ouder zijn dan bijvoorbeeld drie of zes maanden – waar niet van kon worden afgeweken.

Iraniërs hebben een geboorteakte en als je gaat trouwen – in die geboorteakte staat dat je getrouwd bent en anders ben je niet getrouwd, dat is eigenlijk vanzelfsprekend. Er is een speciale pagina voor: als iemand gaat trouwen, dan komt de naam van je partner, gegevens van diegene daarop. Maar als dat leeg is, betekent dat eigenlijk dat je niet getrouwd bent. Maar dat kennen ze in het Nederlandse systeem niet. [...] Maar zij wilden echt een bepaald [document] hebben, wat gelegaliseerd is, wat staat dat je niet getrouwd bent, noem maar op. Aan een kant probeer je het te begrijpen, aan de andere kant dan denk je, snap je, waarom al die moeite en stress? Je bent hier, je bent gevlucht. Als je echt gevlucht bent, kan je echt niet makkelijk contacten [onderhouden] met Iran, dan moet je allemaal via een omweg, dan ben je gewoon een jaar verder voor je al die papieren in orde hebt. Het nadeel is, al die papieren die je nodig hebt, zijn allemaal meestal maar drie maanden geldig. En voor je het ene papier hebt, is het andere niet meer geldig, dan moet je weer opnieuw beginnen. Dus al dat gedoe hebben we nu twee keer meegemaakt, maar uiteindelijk is het wel gelukt. Na veel ellende is het wel gelukt.
(man van Iraanse herkomst, referent)

4.5.2 Wet inburgering in het buitenland: geen faciliteiten in het land van herkomst

Asielmigranten en hun nareizende gezinsleden hoeven geen basisexamen inburgering in het buitenland af te leggen (zie kader 1.2 in hoofdstuk 1). De meeste referenten die wij spraken, zijn echter genaturaliseerd tot Nederlander: hun partners die een niet-Europese nationaliteit dragen, moeten dat wel. Anders dan in Turkije en Marokko bestaat er in de herkomstlanden van de huwelijksmigranten nauwelijks een infrastructuur om Nederlands te leren. De referenten die met de W1B werden geconfronteerd, stuurden cursusmateriaal op naar hun partner in het buitenland. Het volgende probleem was dat van het gebrek aan mogelijkheden om het basisexamen op de Nederlandse ambassade af te leggen. Inmiddels is deze situatie grotendeels verholpen, maar in de tijd dat de huwelijksmigranten in ons onderzoek het basisexamen moesten afleggen, was er in een aantal van hun herkomstlanden geen ambassade waar ze dat konden doen, enkel een consulaire post. De huwelijksmigrant moesten daarom voor de MvV-aanvraag en het basisexamen naar een buurland afreizen. Somaliërs moesten naar Kenia of Ethiopië reizen, Afghansen naar India of Dubai, wat gezien de kosten en praktische hindernissen geen kleinigheid was. Ging het niet meteen de eerste keer goed, dan moesten ze deze reis meerdere malen ondernemen.

R: [...] de Nederlandse ambassade in Afghanistan, daar kon je geen examen doen. Je moet toch, voordat ze hier komt, een toets doen, Nederlands. Ik moest alle boeken kopen van hier, daarheen sturen, je hebt ook geen post. Dan moet je wel iemand vinden die naar Afghanistan reist, die vond ik in Duitsland. Ik ben met de boeken naar hem toe gegaan zodat hij ze kon meenemen. En daarna moest ik afen toe eens kijken, huiswerk geven, met elkaar even Nederlands praten, opdrachten geven en dat soort dingen. Daarna moest ik voor haar een visum aanvragen, zodat zij naar Dubai kon gaan. In Pakistan was het niet veilig en zij moest naar Dubai toe om een visum aan te vragen.

I: In Dubai het visum voor Nederland aanvragen?

R: Ja. De ambassade van Nederland die in Afghanistan zit, daar kon je ook geen examen doen en daar kreeg ik geen m v v. Dus dat was ook het probleem.

I: Dan was Dubai de meest voor de hand liggende oplossing, niet bijvoorbeeld India dat dichterbij lag?

R: Dubai was makkelijker. De vlucht en het visum was makkelijker. India is ook moeilijk, Pakistan is helemaal niet veilig en Iran helemaal niet, dat wordt helemaal niks. Wij zijn drie keer naar Dubai gegaan. Elke keer visum, vliegticket, hotel. Ik moest van hier vrij vragen [van mijn werk]. Dan moest ik daarheen, dat kost je geld en tijd.

I: Dan kwamen jullie elkaar tegen in Dubai om het samen te regelen?

R: Ja. Zij van de andere kant, ik van hier. En het is ook moeilijk, zij was alleen en ik moest één dag van tevoren gaan om haar op te halen en dat was een beetje een probleem.

I: Wat was het probleem?

R: Het probleem was dat zij alleen was, want in Dubai, je mag [als vrouw] niet alleen een visum aanvragen. Daar moet de man bij zijn. Je moet getrouwd zijn om daar te zijn.

(man van Afghaanse herkomst, referent, getrouwd met vrouw uit Afghanistan)

Huwelijksmigranten die vanuit een Europees land vertrekken, hebben het gemakkelijker om lessen Nederlands te volgen.

4.5.3 Inkomenseis te hoog voor vluchtelingen met een laag inkomen

Migranten uit de vluchtelingengroepen hebben de zwakste sociaal-economische positie van alle etnische groepen in Nederland (Huijnk et al. 2014). Dat wreekt zich wanneer ze een migratiehuwelijk willen sluiten. Om hun partner te laten inreizen, moeten ze sinds 2004 aan de inkomenseis voldoen. Die wisselde in de jaren daarna in hoogte, maar sinds de invoering van deze maatregel kampen referenten uit de vluchtelingengroepen met het probleem dat zij niet over voldoende duurzaam inkomen beschikken. Volgens onze sleutelinformanten verhindert de inkomenseis effectief een groot aantal migratiehuwelijken van deze groep.

Schrijnende situaties doen zich voor wanneer referenten ondanks een te laag inkomen een huwelijk in het buitenland sluiten. Wie kan, neemt dan meerdere banen om aan het vereiste minimuminkomen te komen.

I: En moest jouw man ook een m v v-aanvraag doen? En aantonen dat hij genoeg inkomen had?

HM: Ja eigenlijk wel. Dus mijn man toen heeft meerdere werk...

I: Hij is meer gaan werken om te laten zien dat hij jou kon onderhouden.

HM: Ja. Omdat ik heb gehoord dat nu ook het inkomen moet meer zijn dan 100% [van het minimum]. Dus hij nam toen twee banen.

I: Had hij toen al de baan die hij nu heeft, bij het Chinese restaurant?

HM: Ja.

I: En wat heeft hij erbij gedaan dan?

HM: Ja, ik denk schoonmaken in een bedrijf.

I: En dat heeft hij in het begin gedaan en daarna weer gestopt?

HM: Ja. Toen alles voor mij in orde was, toen alles was geregeld, toen is hij gestopt met het andere [werk]. Want dan moet je veel betalen, hij heeft geen tijd en hij vindt dat hij te veel moet betalen aan belastingen.

(vrouw uit Soedan, huwelijksmigrant)

Het paar uit het citaat hiervoor moest na de migratie van de vrouw nog jarenlang een belastingschuld afbetalen vanwege de dubbele inkomsten van de referent. Dat vormde een zwaar beslag op het karige huishoudensinkomen. Een sleutelinformant van Iraanse herkomst die als *recruiter* voor een groot bedrijf werkt, maakt melding van misbruik – door werkgevers – van wanhopige referenten die op zoek zijn naar een manier om hun inkomen op te hogen voor de inkomenseis.

R: Ik krijg elke dag mensen, die eigenlijk bijna huilen, die mij smeken: ‘Geef mij wat je wil, ik moet mijn vrouw naar Nederland brengen.’ Dan gaan ze mij echt letterlijk smeken. Heel veel bedrijven maken [daar] echt ontzettend misbruik van. Omdat die mensen zijn zo afhankelijk van een vast contract voor hun partner, dan gaan ze echt dingen eisen van werknemer die totaal niet van toepassing is. En die mensen zijn... Eigenlijk moeten ze gewoon gehoorzaam zijn, anders krijgen ze hun contract niet.

I: Maar kun je iets noemen bijvoorbeeld?

R: Bedrijven gaan gewoon geld eisen. Ja, nu ook: ‘[Je] wil een vast contract?’ [...] Gaan ze aan die bedrijven betalen om zogenaamd een contract te krijgen en in plaats van 40 uur werken gaan ze 60 uur werken om toch 40 uur betaald te krijgen... Dat zijn allemaal voorbeelden die ik van mijn vertrouwelijke contacten hoor.

(sleutelinformant, man van Iraanse herkomst)

De vraag is waarom mensen een huwelijk met een partner in het buitenland sluiten als ze bij voorbaat weinig kans maken aan de voorwaarden voor partnermigratie te voldoen. De huwelijkscultuur met gearrangeerde huwelijken binnen het internationale sociale netwerk van de familie maakt dat sommigen geen of weinig rekening houden met eventuele wettelijke belemmeringen voor het huwelijk in de landen waar de partners zijn gevestigd. Er wordt als het ware eerst een geschikte partner gevonden, getrouwd en pas in tweede instantie maakt men zich zorgen over de migratieprocedure. Omdat echtscheiding in dezelfde cultuur heel zwaar wordt opgenomen, is dat geen voor de hand liggende uitweg uit de situatie. Daarom blijven veel paren die nog niet kunnen migreren lange tijd tegen beter weten in hopen dat het tij in hun voordeel zal keren.

Kader 4.3 Noodgedwongen 'latten'

Wanneer het niet lukt om voldoende inkomen te genereren, leven partners noodgedwongen gescheiden van elkaar. Dat is het geval bij deze vrouw van Somalische herkomst en haar partner. De vrouw is in 2005 in Ethiopië – waar haar familie tijdens de vlucht is terechtgekomen – getrouwd met een neef. Het was een gearrangeerd huwelijk waar beide partners mee hebben ingestemd. Aanvankelijk denkt het paar dat het gemakkelijk zal zijn hem naar Europa te halen. Maar de Somalische Nederlandse leeft van een bijstandsuitkering, zonder vooruitzicht op een betaalde baan, en voldoet dus niet aan de inkomenseis. Haar man besluit dan te proberen zelf asiel te krijgen in Europa en komt per boot aan in Italië. Hij wil in Nederland zijn asielaanvraag doen, omdat zijn vrouw daar leeft, maar dat is niet mogelijk, omdat hij in Italië is 'geland'. Na een paar mislukte aanvragen in Nederland heeft hij inmiddels asiel in Italië gekregen. Dat maakt het voor de partners gemakkelijker elkaar op te zoeken. Inmiddels is de vrouw zwanger van hun kind. Maar echt samenleven als gezin zit er voorlopig nog niet in. Dat kan pas wanneer de man een Italiaans paspoort krijgt: dan kan hij zich, als Europees onderdaan, in Nederland vestigen. Maar daarvoor moet hij vijf jaar onafgebroken in Italië wonen en een werkcontract hebben. De man heeft in 2008 een voorlopige verblijfsvergunning gekregen, maar het werkcontract is een grote hindernis. Hij rolt momenteel van het ene tijdelijke baantje in het andere, wat net genoeg opbrengt om te overleven. Voor de Somalisch-Nederlandse vrouw is naar Italië verhuizen geen optie. Ze heeft een tienerdochter uit een vorig huwelijk die in Nederland is opgegroeid en die wil ze een migratie met alle integratieproblemen die daarbij horen besparen.

4.6 Conclusie

Asielmigranten en hun nakomelingen uit landen in het Midden-Oosten en Oost-Afrika willen het liefst een partner van dezelfde cultuur. Potentiële partners van dezelfde herkomst komen ze in Nederland in hun dagelijkse leefomgeving echter niet zomaar tegen: de aantallen geschikte kandidaten zijn klein en trouwlustige mannen en vrouwen vinden dat ze in Nederland weinig keuze hebben. Daarom richten velen zich (ook) op het buitenland, zij het niet per se op het land van herkomst. Asielmigranten zijn onderdeel van een gemeenschap in de diaspora. Hun huwelijken komen doorgaans via bemiddeling door derden tot stand: familieleden of kennissen. Het sociale netwerk van vluchtelingen overspant de hele wereld: overal waar gemeenschappen van herkomstgenoten zijn. Zo ontstaan diasporahuwelijken waarbij de huwelijksmigranten uit veel verschillende landen afkomstig zijn.

Er zijn motieven aan te wijzen waarom referenten graag een partner uit het herkomstland zoeken: vooral de gedachte aan terugkeer (in de toekomst, wanneer het herkomstland veilig is) is zo'n motief. Ook kunnen referenten in een Europees land het vooruitzicht op een Europese verblijfsvergunning uitspelen om als onaantrekkelijk beschouwde kenmerken op de huwelijksmarkt te compenseren: dat betreft bij mannen een lage sociaal-economische status en bij vrouwen gezondheid, leeftijd en een onaantrekkelijk uiterlijk. Potentiële partners in het herkomstland en bijvoorbeeld in vluchtelingengemeenschappen in niet-westerse buurlanden van het herkomstland hebben ook belangstelling voor minder aantrekkelijke echtgenoten, wanneer er een kans om te emigreren inzit.

Motieven van huwelijksmigranten in het herkomstland en in andere niet-westerse landen om met een man of vrouw uit Nederland te trouwen, zijn vooral veiligheid en vrijheid. Betere kansen op een goede opleiding en werk (vooral voor vrouwen en kinderen) vloeien rechtstreeks voort uit de grotere veiligheid en vrijheid die men in Europa meent te zullen hebben.

Het lijkt erop dat er ook bij vluchtelingen sprake is van een ‘Verdonk-effect’. De informanten geven aan dat een migratiehuwelijk beter haalbaar was voordat in 2004 de inkomenseis werd ingevoerd. Ook de w1B staat migratiehuwelijken uit het land van herkomst in de weg. Tot tien jaar geleden kwamen migratiehuwelijken uit het land van herkomst daarom vaker voor, volgens de geïnterviewden. Nu meer bezinning is geboden voordat men met een partner uit het buitenland trouwt, valt hun het hoge echtscheidingscijfer onder de gearrangeerde en gedwongen (migratie)huwelijken op. Daardoor zouden ouders zich wat terughoudender zijn gaan opstellen en zijn ouders en jongeren ervan overtuigd geraakt dat een huwelijk met een herkomstgenoot uit Nederland (of binnen de EU) te verkiezen is boven een huwelijk met een partner van verder weg.

Voor de toekomst verwachten we dat de verschillen tussen en binnen de vluchtelingengroepen zich duidelijk manifesteren als keuzes op de huwelijksmarkt. Hiervoor werd duidelijk dat (kunnen) kiezen voor een migratiehuwelijk samenhangt met de sociaal-economische positie van mannen en vrouwen in Nederland en met een eerder conservatieve of een eerder liberale instelling. De autonomie van jongeren op de huwelijksmarkt lijkt toe te nemen, maar er was al nauwelijks sprake van een generatieconflict met betrekking tot partnervoorkeuren. Naargelang de groep van Nederlanders van Iraanse, Iraakse, Afghaanse en Somalische herkomst aangroeit en er meer beschikbare partners binnen Nederland en Europa zijn, hoeven minder mensen ‘noodgedwongen’ hun toevlucht te nemen tot een migratiehuwelijk met een niet-westerse partner. Factoren als opleidingsniveau, sociale klasse, religie en leefstijl die tot verschillende partnervoorkeuren en trajecten op de huwelijksmarkt leiden, worden dan onderscheidender. We verwachten dat alleenstaanden van de eerste en de anderhalfgeneratie – meer dan van de tweede generatie – voor een migratiehuwelijk zullen blijven kiezen, omdat hun banden met familieleden in het herkomstland en in vluchtelingengemeenschappen ver weg sterker zijn. Mannen met een lage sociaal-economische status en vrouwen die om een of andere reden als minder aantrekkelijk gelden, biedt de huwelijksmarkt onder herkomstgenoten in niet-westerse buitenlanden meer opties. Of zij aan de inkomenseis kunnen voldoen en de overige kosten van de migratie van hun partner kunnen dragen, zal echter bepalen of zij daadwerkelijk een migratiehuwelijk sluiten of niet.

Noot

- 1 Onder de Wet modern migratiebeleid is het sinds 2013 ook mogelijk om de referent vanuit Nederland een m.v.v. te laten aanvragen.

5 Gemengde migratiehuwelijken

Leen Sterckx en Mathijs Haerden

5.1 Inleiding

Een categorie van migratiehuwelijken en -partnerschappen die in het maatschappelijk debat over huwelijksmigratie vaak over het hoofd wordt gezien, is die van gemengde paren van een autochtone referent met een niet-westerse man of vrouw. Het beeld van huwelijksmigratie werd lange tijd gedomineerd door de migratiehuwelijken van Nederlanders van Turkse en Marokkaanse herkomst met een partner uit hun land van herkomst. Maar terwijl de massale gezinsvormende migratie van Turken en Marokkanen afneemt, groeit het aantal autochtone Nederlanders die met een partner uit het buitenland trouwen. De vraag is of deze gemengde migratiehuwelijken op heel andere manieren tot stand komen en of de partners heel andere afwegingen maken. In dit hoofdstuk gaan we na hoe gemengde migratiehuwelijken tot stand komen, welke partnervoorkeuren en motieven eraan ten grondslag liggen en welke belemmeringen deze paren in de aanloop tot en tijdens de migratieprocedure ondervinden.

Gemengde migratiehuwelijken zijn niet weg te denken uit een globaliserende samenleving. Nederlanders komen steeds vaker in aanraking met andere culturen door het gemak van reizen en de toenemende migratie vanuit verre landen naar Nederland.

Bovendien is het in de loop der tijd, mede door de verbetering van oude en de opkomst van nieuwe informatie- en communicatietechnologie, steeds gemakkelijker geworden om contact te leggen of te houden met mensen ver weg. Vooral de komst van internet heeft hierin een belangrijke rol gespeeld (Balleau 2003). Gemengde paren waarvan een van de partners huwelijksmigrant is, zijn niet meer uitzonderlijk: vrijwel iedere Nederlander kent wel iemand in zijn omgeving die onder deze noemer valt en de afgelopen jaren werden er verschillende populaire televisieprogramma's uitgezonden die rond gemengde migratiehuwelijken draaien. Daarin komen vaak autochtone vrouwen met niet-westerse partners voor. Autochtone mannen met niet-westerse vrouwen komen minder vaak aan bod.

De fascinatie voor vooral de migratiehuwelijken van autochtone vrouwen is opmerkelijk. Deze huwelijken zijn aanzienlijk minder talrijk dan die van autochtone mannen, en misschien maakt die relatieve uitzonderlijkheid ze zo fascinerend. Of misschien vanwege het feit dat Nederlandse vrouwen tegenwoordig de vrijheid en middelen blijken te hebben om de wereld over te reizen, verliefd te worden in een ver buitenland en een vreemde partner mee 'naar huis' te brengen, of zelf naar zijn verre thuisland te emigreren.

Gemengde migratiehuwelijken van zowel autochtone mannen als autochtone vrouwen zijn een gevolg van veranderende genderverhoudingen in de samenleving (Del Rosario 1994; Suksomboon 2009). Genderverhoudingen spelen een cruciale rol in de partnervoorkeuren en motieven die tot een gemengd migratiehuwelijk leiden, zullen we in paragraaf 5.2 en 5.3 zien. In hoofdstuk 2 zagen we dat er duidelijke patronen in de

herkomstlanden van de niet-westerse partners van autochtone Nederlanders (zowel mannen als vrouwen) zijn te ontdekken. Dat komt mogelijk voort uit genderverschillen in gedrag op de internationale huwelijksmarkt en het aangaan van transnationale relaties. Daar komen we op terug in paragraaf 5.4. Ook reageert de omgeving anders op het migratiehuwelijk van een man dan op dat van een vrouw. Opvallend genoeg zien we gelijkaardige gendergerelateerde reacties van familie en vrienden in Nederland en in het land van herkomst van de huwelijksmigrant (zie § 5.5). Tot slot zijn er volgens de literatuur verschillen in de manier waarop mannen en vrouwen de migratieprocedure doorlopen (De Hart 2003; WODC 2009). In paragraaf 5.6 gaan we na welke aspecten van de migratieprocedure het meest indringend waren voor de paren in dit onderzoek. Er is een duidelijk verschil tussen enerzijds referenten en huwelijksmigranten die gericht op zoek gingen naar een migratiehuwelijk en anderzijds degenen bij wie zich spontaan een transnationale relatie ontwikkelde die in de migratie van de buitenlandse partner uitmondde. Dat zien we terug in zowel de partnervoorkeuren en motieven om een migratiehuwelijk aan te gaan die de betrokkenen noemen, als in de manier waarop ze elkaar hebben ontmoet. Wat betreft de reacties van de omgeving op het gemengde paar en de ervaringen met de migratieprocedure domineren de overeenkomsten tussen deze twee 'types' van gemengde migratiehuwelijken. Mannelijke referenten gaan vaker gericht op zoek naar een buitenlandse partner of komen er gemakkelijker voor uit dat ze dat doen. Er rust in onze samenleving een groter taboe op vrouwen die doelbewust naar een huwelijkspartner in het buitenland op zoek gaan en daarmee de vooronderstelde moeilijkheden als het ware 'opzoeken'.

5.2 Partnervoorkeuren: anders dan anders

De eerste factor waarin het onderscheid tussen gerichte en spontane migratiehuwelijken duidelijk wordt, is die van de partnervoorkeuren. In deze paragraaf behandelen we vooral de partnervoorkeuren die doelgericht tot een migratiehuwelijk leiden. Degenen van wie de huwelijken op een toevallige ontmoeting met een buitenlander berusten, hebben uiteenlopende partnervoorkeuren, maar zijn vaak niet uitgesproken in hun voorkeur voor een partner van over de grens. Integendeel: ze benadrukken vaak dat ze die voorkeur juist niet hebben, om zich van mensen die bewust op zoek gaan naar een buitenlandse partner te onderscheiden.

5.2.1 Een voorkeur voor 'exotisch'?

Gemengde migratiehuwelijken kunnen het logische gevolg zijn van een persoonlijke voorkeur voor een 'exotische' huwelijkspartner. In de aantrekkingskracht van het exotische speelt het verschil in uiterlijk meestal een rol, maar ook de beelden die de betrokken personen hebben bij mannen en vrouwen van eigen en andere herkomst. Potentiële partners van over de grens worden eigenschappen toegedicht die duidelijk van die van de potentiële partners in eigen land verschillen. Genderopvattingen liggen ten grondslag aan verwachtingen met betrekking tot partners uit het buitenland en

daarmee aan de wens om zelf zo'n buitenlandse partner te vinden. In paragraaf 5.2.2 komen we hierop terug.

Vrijwel alleen autochtone mannen geven ronduit toe dat hun belangstelling naar een vrouw van een bepaalde herkomst uitgaat en dat dit voor hen reden is om naar zo'n vrouw op zoek te gaan. Internationale datingsites spelen daarop in: zij zijn gespecialiseerd in vrouwen van een specifiek land of werelddeel. Aan deze datingsites zijn negatieve associaties verbonden. Mannen met een vrouw uit een van de zogenoemde bruiddonorlanden – de landen waar de meeste 'postorderbruiden' (zie § 5.4) vandaan komen – willen zich daarom juist distantiëren van deze praktijk en van doelbewuste selectie op een specifieke herkomst.

Je hebt mensen die speciaal daarnaar op zoek zijn, hè, je hebt sites voor Braziliaanse partners. Dat is bij mij helemaal niet het geval. Ik heb ook een lange relatie achter de rug met een Marokkaanse vrouw, en ja, ik heb iets in me dat ik wel, dat is niet per se, meer op buitenlandse vrouwen val dan op binnenlandse. Maar een relatie heb ik ook met Nederlandse vrouwen gehad, dus het is niet per se een must of zo. Van die boeren die alleen maar iemand uit de Filippijnen willen. Dat is niet het geval. [...] Ik weet niet, maar ik voel me daar meer toe aangetrokken. Ik heb ook een blonde vriendin gehad, was ook hartstikke leuk, maar als ik dan mag kiezen...

(autochtone man (referent), vrouw uit Brazilië (huwelijksmigrant))

De meeste referenten – en zeker vrouwen – benadrukken dat ze niet doelbewust naar een buitenlandse partner op zoek gingen, maar geven wel toe dat ze zich aangetrokken voelen tot dat wat 'anders is dan anders'. Ze spreken van een niet nader te definiëren voorkeur voor een partner die 'anders' is en de associaties die het 'exotische' oproept. Dit heeft zeker te maken met het gegeven dat vrouwen er eerder op worden aangekeken als ze een gemengde relatie aangaan.

Ik denk dat ik uiteindelijk voor hem [als persoon] ben gevallen. Dat, en ook wel een bepaald soort onbekendheid, een hele wereld die voor je opengaat in een ander land en met andere ideeën. [...] Waarom je in eerste instantie met iemand komt te praten, is omdat je denkt: 'Wauw, wat zal je anders zijn dan ik.' En dat vond ik heel interessant.

(autochtone vrouw (referent), man uit Ghana (huwelijksmigrant))

Ja, ik had daar nooit zo over nagedacht. Ik had wel altijd het idee van: ik wilde niet zo'n stereotype Nederlandse man, van naar kantoor en dan om vijf uur naar huis en dan aan tafel. Dat niet. Maar ik had dat nooit gelinkt aan een buitenlandse man. Het gaat mij meer om de persoon dan waar men vandaan komt.

(autochtone vrouw (referent), man uit Mexico (huwelijksmigrant))

Opvallend is dat een aantal referenten aangeeft dat een erg exotisch uiterlijk voor hen afdoet aan de aantrekkelijkheid van buitenlandse mannen en vrouwen. Ze werden desondanks verliefd of zeggen dat hun partner wat betreft uiterlijk niet al te exotisch is. Buitenlandse partners, vooral van Aziatische en Afrikaanse herkomst, zeggen wel dat zij 'blank' als aantrekkelijk zien. Westerlingen hebben in hun maatschappij een hoge status en worden daarom als begeerlijk gezien.

Je gaat trouwen met een 'foreigner'. Een blanke huid is een statussymbool. Veel Filippijnse mensen denken dan: 'Je bent mooi en populair.' [...] Ze zijn echt nieuwsgierig over je kinderen. Je kinderen zijn gemixt en worden heel mooi.
 (vrouw van Filippijnse herkomst (huwelijksmigrant), man autochtone Nederlander (referent))

Het uiterlijk van eventuele kinderen uit het gemengde huwelijk speelt voor een aantal informanten mee in hun overwegingen. Sommigen noemen het uiterlijk van kinderen van gemengde herkomst bijzonder aantrekkelijk en hebben daarover gefantaseerd bij het overwegen van relatie met een buitenlandse partner. Ook de buitenlandse huwelijkspartners noemen de aantrekkelijkheid van kinderen van gemengde herkomst. Die worden bijvoorbeeld in Thailand en de Filippijnen vaak als model of tv-persoonlijkheid gevraagd (vgl. Suksomboon 2009). Andere referenten stellen dat ze juist een voorkeur voor bijvoorbeeld een Oost-Europese of Russische partner hebben, omdat eventuele kinderen dan uiterlijk op beide 'blanke' ouders lijken (vgl. Johnson 2007).

5.2.2 Beeldvorming over en weer

Beelden die in Nederland over buitenlandse mannen en vrouwen bestaan en beelden in het herkomstland van de huwelijksmigrant over Nederlandse of Europese personen beïnvloeden de keuze voor een partner van over de grens in positieve of in negatieve zin. Partners in een gemengd huwelijk worden voortdurend geconfronteerd met de beeldvorming over personen van een bepaalde herkomst. Ze wordt gretig gereproduceerd in de populaire cultuur en mensen in de omgeving van een gemengd stel zinspelen erop. 'Blank' wordt in veel niet-westerse landen met rijk en welvend geassocieerd. Daarbij wordt weinig onderscheid tussen specifieke herkomstlanden van Europeanen of Amerikanen gemaakt. De meeste huwelijksmigranten hadden geen specifieke associatie bij een 'Nederlander', ze hebben alleen een idee van westerlingen, (West-)Europeanen of 'blanken'. Oost-Europese en Russische vrouwen maken – misschien omdat ze zelf ook 'blank' zijn – het meeste onderscheid naar herkomstlanden (Johnson 2007). Anderzijds worden westerlingen in de typische bestemmingslanden van romantisch toerisme – die ook de herkomstlanden van veel huwelijksmigranten zijn – geassocieerd met (seksuele) uitbuiting: prostitutie en sekstoerisme. Typisch voor de beeldvorming over partners van een andere cultuur is dat deze wordt geseksualiseerd (Hondius 2001; Nagel 2003; Sterckx 2014a) en dat heeft zowel een aantrekkende als een afstotende werking. Dat geeft vaak aanleiding tot hinderlijke insinuaties. Hierop komen we terug in paragraaf 5.5.

Ook met het tv-programma Exotische Liefde. Dat was heel frustrerend om te zien. Ze interviewden een Filippijnse vrouw die zei dat ze met een Nederlandse man is, omdat blanke mannen grote penissen hebben. Later zei ze nog dat het een grapje was. Maar ze lieten alleen dat grapje zien en verder niets. Dus dat was erg frustrerend: wij zijn niet zoals die vrouw.
 (vrouw van Filippijnse herkomst (huwelijksmigrant), man autochtone Nederlander (referent))

In de wereld van IMB's (*international marriage brokers*, zie kader 5.2) en internationale datingsites spelen voorkeuren voor een bepaald type 'exotische' partner een uitgesproken rol: dat is waarop klanten de gekozen bemiddelingsservice selecteren. Er zijn aparte sites en bureaus voor Filippijnse, Thaise, Braziliaanse of Russische vrouwen. Die stellen 'hun' bestand van beschikbare vrouwen voor met een beroep op de stereotiepe beelden die over vrouwen van deze herkomst bestaan. Voor dit onderzoek hebben we een aantal van deze sites bekeken. Braziliaanse vrouwen worden aangeprezen als sensueel, uitbundig en altijd in voor een feestje, Thaise vrouwen als lief, zorgzaam en slank, en Russische vrouwen als zelfstandig, sterk en tegelijk huiselijk en bovendien (in vergelijking tot andere buitenlandse vrouwen) niet zo afwijkend wat betreft uiterlijk en cultuur. Er zijn geen vergelijkbare sites waar mannen van een bepaald type of een bepaalde herkomst worden aangeprezen, wat niet wil zeggen dat vrouwen er niet op selecteren wanneer zij een internationale datingsite bezoeken of een vakantie boeken met het oog op een romantisch avontuur (zie § 5.4).

5.2.3 Mannelijke mannen en vrouwelijke vrouwen

Genderopvattingen spelen een centrale rol in de beeldvorming over mannen en vrouwen van over de grens. Over het algemeen is de teneur dat niet-westerse mannen en vrouwen traditioneler zijn: het zijn meer 'mannelijke' mannen en 'vrouwelijke' vrouwen, terwijl Nederlandse/westerse/Europese mannen en vrouwen meer op elkaar lijken: ook de mannen zijn gericht op gezin en huishouden, en de vrouwen zijn zelfstandiger, mondiger en vrijer. Niet zelden komt een uitgesproken voorkeur voor een buitenlandse man of vrouw voort uit een negatief beeld over partners van de eigen herkomst. Op datingsites met 'exotische' vrouwen worden deze voorgesteld als het tegenovergestelde van de westerse vrouw. Ook in de interviews zagen we de voorkeur voor een buitenlandse partner 'negatief geformuleerd' terug. Veel gemengde migratiehuwelijken zijn tweedekanshuwelijken. De ervaringen met partners in eigen land waren teleurstellend en daarom wil men iemand die heel anders is (vgl. Heyse et al. 2007; Suksomboon 2009).

Ik ben ook gescheiden, dus ik had al een relatie gehad en deze man is compleet anders dan mijn vorige man, ook al omdat hij uit een andere cultuur komt, ik weet, dat heb ik misschien onbewust ook meegenomen. Maar dat weet ik niet eens, ik weet wel dat alles is totaal anders.
(autochtone vrouw (referent), man uit Rwanda (huwelijksmigrant))

I: Maar toen jullie, zeker de dames die hun man via internet hebben leren kennen, waren jullie op zoek naar een buitenlandse man? Niet speciaal Nederlands, maar dachten jullie: dat is wel iets voor mij, een buitenlandse man?

V1: Ja, ik was ook zat van de Russische onverantwoordelijke...

V2: Het hele leven heel mooi vertellen en that's it. Daar stopt het.

I: Dus jullie waren niet eens zozeer op zoek naar een Nederlandse man, maar vooral niet een Russische man?

Meerdere V: Nee, zeker niet.

(vrouwen van Russische herkomst (huwelijksmigranten), focusgroep)

De geïnterviewde vrouwen – referenten én huwelijksmigranten – vergelijken mannen van de eigen herkomst met mannen zoals hun huidige partner. Ze vallen daarbij terug op stereotiepe beelden over niet-westerse machomannen en zachtere, Europese mannen, maar benadrukken verschillende aspecten uit die beelden. De referenten hebben positieve associaties bij de veronderstelde traditionelere instelling van niet-westerse mannen: ze kiezen duidelijker voor het huwelijk en de kinderen. Deze vrouwen hebben genoeg van de verlengde adolescentie die bij Europese mannen langer duurt dan bij de Europese vrouwen, waardoor zij het ‘settelen’ voor zich uit blijven schuiven (Brinkgreve 2004; Van Hintum en Latten 2007).

Voor mij is het heel belangrijk dat hij familie belangrijk vindt. Ik kom zelf uit een soort van hippieachtige gezinssituatie en voor mij was de tegenpool daarvan dat ik heel traditioneel wilde, dat het huwelijk heel belangrijk is en het gezinsleven. Je wil dat ook je partner dat belangrijk vindt. En ik wil ook heel graag kinderen adopteren. [...] Ja, ik kon dat niet bij een Nederlandse man vinden. Ik denk dat dat voor mij al een verklaring is.
(autochtone vrouw (referent), man uit Ghana (huwelijksmigrant))

[...] en ook iemand die familie en gezin heel erg belangrijk vindt en het niet in zijn hoofd haalt om vreemd te gaan of wat dan ook en heel erg mijn ouders belangrijk vindt en dat soort dingen. Dat is echt Senegalees. Ik spreek alleen over wat ik ervaar. Dat vind ik dan daar heel erg terug en als ik dan naar een aantal Nederlandse mannen kijk die ik ken [...]. Iemand die gaat voor een relatie en daar niet bij twijfelt. En niet van: hé, wanneer mag ik mijn vriend ‘mijn vriend’ noemen, maar ‘hup, je bent mijn vrouw’. Ik dacht echt: ooo heerlijk!
(autochtone vrouw (referent), man uit Senegal (huwelijksmigrant))

Ook de niet-westerse vrouwen noemen het feit dat hun Nederlandse man voluit voor zijn gezin kiest als reden dat zij de voorkeur geven aan een Europeaan boven een man van eigen herkomst. Zij stellen dat de mannen in hun herkomstland misschien wel snel trouwen en settelen, maar vervolgens buitenshuis doorgaan met ‘spelen’: ze gaan uit en worden dronken, terwijl hun vrouw thuis bij de kinderen zit, en houden er bovendien vaak minnaressen op na. De Nederlandse man daarentegen is meer gericht op thuis, blijft wel ’s avonds naast zijn vrouw op de bank zitten en helpt bovendien een handje in het huishouden en bij de verzorging van de kinderen. Dat kun je volgens de geïnterviewde niet-westerse vrouwen niet van de mannen in eigen land verwachten. Opvallend is dat in de drie continenten waar de niet-westerse partners van autochtone mannen meestal vandaan komen dezelfde klachten met betrekking tot de mannen in eigen land en dezelfde voordelen (in vergelijking) van een man uit Europa worden geuit.

Mannen hier zijn meer verantwoordelijk. Dat heb je nooit in Kirgizië. Dan hoef je, niet altijd natuurlijk, maar een vrouw moet kinderen alleen opvoeden.
(vrouw van Kirgizische herkomst (huwelijksmigrant))

HM: Ik wilde heel graag een man met respect, [die zegt] je bent een vrouw, doe maar wat je moet doen... Niet die controledingen. En zo was ik aan het zoeken naar een man net als dat... Anders hoeft het niet voor mij.
R: Ja, het waren twee gescheiden werelden.

HM: Ja, er was een plekje voor de man en een plekje voor de vrouw.

I: Dat is mooi verwoord.

HM: Ja, en bijvoorbeeld, als ik de afwas doe, ik wil dat mijn man mij ook helpt of zoiets. Ja, dat hij niet gaat zitten achter de krant net als in Sri Lanka, maar die altijd meedoet en meehelpt, alles samen deelt, zeg maar. En die was ik aan het zoeken.

(autochtone man (referent), vrouw uit Sri Lanka (huwelijksmigrant))

Ik was gewoon [de eeuwig] vrijgezel toen. Iedereen vroeg: waarom trouw jij niet? Omdat ik niet wil trouwen met een machoman, natuurlijk, die gaat mij slaan. Mijn vader was een typische machoman, die slaan vrouwen, die ging vreemd, kinderen... Ik heb hem niet gezien vanaf 6 jaar. En toen ik mijn man ontmoette, ik zag in hem iemand die betrouwbaar is... Dat gaf mij heel veel rust, want ik dacht: o, dat is heel anders dan een machoman. Ja, hij zag er gewoon heel lief uit, een knuffelbeer. Echt waar, ik heb natuurlijk andere mannen ontmoet, maar altijd zag ik er iets verkeerd in, sommigen beetje eng, sommigen een beetje agressief, een na andere was een player, dus ik wilde eigenlijk niet trouwen. Zij zeggen dat [Europese mannen] zijn meer betrouwbaar dan... Misschien de Europese mannen zijn niet zoals macho dus.

(vrouw van Peruaanse herkomst (huwelijksmigrant))

Het grote nadeel van Nederlandse mannen, aldus zowel vrouwelijke referenten als huwelijksmigranten, is dat ze niet erg romantisch zijn. Niet-westerse mannen zijn dat veel meer. De vrouwelijke huwelijksmigranten missen de emotionele warmte van mannen van hun eigen herkomst, maar betalen die prijs graag voor een partner van wie ze verwachten dat die niet zo dominant is als die uit eigen land.

De mannelijke referenten en huwelijksmigranten verwijzen beiden naar de onafhankelijkheid en de mondigheid van de Nederlandse vrouw. Voor de een zijn de uitwassen daarvan – een mindere gerichtheid op het gezin en een partner – onaantrekkelijk, de ander kan het vrijgevochten karakter van de Nederlandse vrouw wel waarderen. Dating-sites die Zuid-Amerikaanse, Oost-Europese of Aziatische vrouwen aanprijzen, benadrukken de voordelen van een vrouw die in de eerste plaats op huis en gezin is gericht. De hogeropgeleide referenten haasten zich ook hierbij weer om zich te distantiëren van het beeld van de autochtone man die gefrustreerd is door geëmancipeerde westerse vrouwen en die daarom een niet-westerse, traditionelere vrouw zoekt. Zij wijzen het idee van een vrouw die thuis zit, onmondig is en afhankelijk van hen is van de hand. Deze mannen stellen ook dat het beeld dat niet-westerse vrouwen gemakkelijk te domineren zijn niet terecht is.

Je krijgt er ook allemaal verhalen bij: Filippijnse vrouwen zijn gehoorzaam. Maar ja, sorry hoor, ik ben er niet naar op zoek. Weet je wel. Ik wil iemand in mijn relatie naast me hebben staan die zelfstandig is, een eigen mening heeft en dat kan ventileren ook. En dat is voor mij alleen maar goed. Ja, iemand moet mij ook kunnen vertellen wat zij ervan vindt, zeg maar. Ik zou me onbehaaglijk gaan voelen.

(autochtone man (referent), vrouw uit de Filippijnen (huwelijksmigrant))

We doen in dit rapport geen uitspraken over daadwerkelijke verschillen tussen Europese en niet-westerse mannen en vrouwen en hun genderopvattingen. Maar de beeldvorming

hierover is ten eerste bijzonder consistent en ten tweede een belangrijke aanleiding voor mannen en vrouwen over de hele wereld om over de grenzen van het eigen land op zoek naar een huwelijkspartner te gaan.

5.3 Motieven

In deze paragraaf gaan we verder dan de partnervoorkeuren die door een aantal referenten en huwelijksmigranten zijn verwoord – en die al dan niet op een voorkeur voor een partner uit het buitenland wijzen – en kijken naar de motieven die volgens de betrokkenen tot hun migratiehuwelijk hebben geleid. Hierbij maken we een onderscheid tussen motieven om voor deze partner te kiezen en afwegingen met betrekking tot het land waar ze zich willen vestigen. In een aantal gevallen valt dit samen: dan kozen mensen doelbewust voor een partner uit een ander land, omdat hun voorkeur naar dat specifieke land uitging of omdat ze daarheen wilden emigreren. Ook hier is er duidelijk verschil tussen de migratiehuwelijken van degenen die gericht naar een partner van over de grens op zoek gingen en die van partners die een transnationale liefde ‘overkwam’. De beslissing om te migreren – of die nu aan de partnerkeuze voorafgaat of eruit volgt – hangt samen met de maatschappelijke kansen die de partners in Nederland of elders menen te hebben. Voor hoogopgeleiden is het daarom minder vanzelfsprekend dat de keuze daarbij op Nederland valt (al zijn er ook hoogopgeleide referenten en huwelijksmigranten die betere carrièrekansen in Nederland verwachten) dan voor laagopgeleiden. Bovendien is voor mannen het vooruitzicht op de verbetering van maatschappelijke kansen belangrijker dan voor vrouwen. Daarnaast zijn de persoonlijke motieven en afwegingen die de stellen maken onderling heel verschillend. Toch kunnen we een aantal terugkerende patronen ontdekken.

5.3.1 Betere kansen op gezinsvorming

Het belangrijkste motief voor vrijwel alle geïnterviewde paren was gezinsvorming: de wens om een partner te vinden om mee samen te leven en een gezin te stichten. Vooral degenen die gericht naar een man of vrouw uit een ander land op zoek gingen, deden dit om hun kansen op de huwelijksmarkt te verbeteren. In hun eigen land is sprake van een echt of vermeend tekort aan geschikte en beschikbare partners.

Vrouwelijke huwelijksmigranten uit de zogenoemde bruiddonorlanden zijn ervan overtuigd dat er in hun land van herkomst een vrouwenoverschot is (vgl. Heyse et al. 2007; Johnson 2007; Suksomboon 2009). De mannen zijn schaars en omdat ze veel keuze hebben, zijn ze weinig geneigd zich aan één vrouw te binden. Als deze vrouwen een huwelijk willen sluiten, dan is er voor hen geen andere mogelijkheid dan elders naar een geschikte man op zoek te gaan, zo stellen ze. Het is de vraag of er daadwerkelijk sprake is van een vrouwenoverschot in de omgeving waar zij vandaan komen. Zelfs als er landelijk ongeveer evenveel mannen als vrouwen zijn, kan er regionaal wel een scheve sekseratio bestaan. Bekend is het fenomeen van de ‘vrouwenstad’ Ivanovo in Rusland: als textielhoofdstad waar zich voornamelijk vrouwelijke werknemers van de textielindustrie vestigden, kreeg deze plaats de naam ‘stad der bruiden’, omdat er zo veel inwoners op zoek

zijn naar een man. In ieder geval zeggen de vrouwen in ons onderzoek dat een tekort aan geschikte mannen voor hen een reden was om een partner te zoeken over de grens. Ze hebben het daarbij vaker over een kwalitatief dan over een kwantitatief tekort.

HM: Het probleem is dat onze generatie [geboren in de jaren zestig] in de Oekraïne heel weinig keuze heeft in mannen. Dat is het probleem, tenminste voor mij.

I: Maar zijn er dan niet genoeg mannen?

HM: Exact. Demografisch is de situatie zo. Onder de jongere generaties is het niet zo'n probleem – eigenlijk heb ik juist dit fenomeen bestudeerd, ik ben onderzoeker – tot de leeftijd 17/18 jaar zijn er meer jongens dan meisjes. En daarna, vooral na de leeftijd van 40, zijn er niet genoeg mannen.

(vrouw van Oekraïense afkomst, huwelijksmigrant)

Nee, mannen in Rusland: het was oorlog in Afghanistan in de jaren tachtig. Veel van de mannen van mijn leeftijd uit onze regio zijn gedood in de Afgaanse Oorlog. En ook veel mannen die terugkwamen, hebben een trauma en zijn alcoholisten geworden. Dat is ook de cultuur in Rusland, dat mannen erg veel drinken. Dus daarom zijn er erg weinig [geschikte]mannen. En dan nog oorlog in Tsjetsjenië, daardoor zijn ook veel jongere mannen dood. En de mannen die over zijn, die drinken. Of die drinken niet, maar zeggen: [ik houd het] niet [bij] één vrouw, maar ik trouw met een en dan nog een of twee erbij. Maar ik vind dat helemaal niet goed, dat past helemaal niet bij mij. Ik wilde een normale relatie. Ik zie wat voor relatie mijn vriendinnen hebben, bijvoorbeeld, maar ik vind dat niet leuk. En wat mijn vriendin dan zegt: gewoon, krijg een kindje, maar die man blijft wonen met zijn officiële gezin. Ja, ik vond dat niks. Ik denk als ik een gezin wil, ik wil een vader hebben voor mijn kinderen. Ik wilde geen alleenstaande moeder zijn.

(vrouw van Russische herkomst (huwelijksmigrant))

Hier zien we net als in de voorgaande hoofdstukken indicaties van het idee dat mannen en vrouwen die zelf geen optimale positie op de huwelijksmarkt hebben (die op een krappe huwelijksmarkt 'tweede keuze' zijn) hun keuzemogelijkheden optimaliseren op de internationale huwelijksmarkt. Verscheidene vrouwen gaven aan dat ze gescheiden zijn en kinderen hebben uit een vorige relatie, en dat de mannen uit hun herkomstland geen kinderen van een andere man willen opvoeden. Of ze worden in hun eigen cultuur beschouwd als te oud om een echt aantrekkelijke partner te zijn. Opmerkelijk in dit verhaal is het gegeven dat niet alleen de referent zijn keuzemogelijkheden optimaliseert door een buitenlandse partner te zoeken, maar ook de huwelijksmigrant vergroot haar kansen op een partner naar haar wensen door zich open te stellen voor een Europese man.

Wie kiest er voor een Russische vrouw? Dat zijn vaak Nederlandse mannen met moeilijke beroepen: boeren, zeelui, vrachtwagenchauffeurs... Niet per definitie de sloebers, want je moet wel redelijk vermogend zijn om een Russische ervan te overtuigen dat je een goede partij bent, je moet een redelijke levensstandaard kunnen aantonen. Het zijn dus mijns inziens mannen die door hun beroep een goed inkomen hebben, maar onaantrekkelijk zijn voor de veeleisende Nederlandse vrouw. Je ziet ook dat ze vaak wel lageropgeleid zijn dan hun Russische vrouw. Dat breekt hen later op. De meeste mannen beginnen aan een relatie met een Russische vanuit

de misvatting dat die dicht bij de West-Europeaan staan qua cultuur en denkbeelden. Meestal weten ze weinig tot niets over de Russische cultuur en geschiedenis en dat interesseert hen ook niet.

(sleutelinformant)

Het stereotiepe beeld in Nederland van autochtonen die een migratiehuwelijk aangaan, is eveneens dat ze ‘tweede keuze’ op de Nederlandse huwelijksmarkt zijn (vgl. De Hart 2003): laagopgeleide, oudere, onaantrekkelijke en onsuccesvolle mannen en vrouwen die al een of meerdere huwelijken achter de rug hebben. Dat is een wat hard beeld en onze informanten identificeren zich daar helemaal niet mee. Toch kunnen we stellen dat ‘gescheiden met kinderen’ een kenmerk is dat hindernissen opwerpt op de huwelijksmarkt, waar buitenlandse partners met een sterke emigratiewens graag bereid zijn overheen te kijken.

Wat ‘onaantrekkelijk’ gevonden wordt op de huwelijksmarkt verschilt enigszins tussen mannen en vrouwen. Voor mannen is gebrek aan sociaal-economisch succes een onaantrekkelijke factor, voor vrouwen telt het uiterlijk zwaar mee. Een hoog opleidingsniveau is voor vrouwen over de hele wereld ook een handicap op de huwelijksmarkt. De Chinese, Russische en Filippijnse vrouwen die wij interviewden, zijn overwegend zeer hoogopgeleid en uit het SING’09 survey weten we dat Poolse vrouwelijke huwelijksmigranten hogeropgeleid zijn dan hun autochtone partner (zie hoofdstuk 7).

Kader 5.1 Realistische romantiek

Een van de geïnterviewde referenten, een autochtone vrouw van over de 50, had een partner uit Gambia van nog geen 40 – een groot leeftijdsverschil. De vrouw had al een aantal ongelukkige langdurige relaties achter de rug toen ze een paar jaar geleden op vakantie ging naar Gambia: ‘Ik was altijd te goed, ben veel voor de gek gehouden. Ik heb heel mijn leven heel hard gewerkt en stond altijd klaar voor iedereen... Mijn [toenmalige] relatie was al lang niks meer en toen had ik echt weer zoiets van: “ik ga mijn eigen dingen doen”. En toen kon ik met een vriendin mee naar Gambia toe.’

Die vriendin was vaker in Gambia geweest en had mooie foto’s van het land en de mensen die ze daar had leren kennen. Een van hen is de huidige partner van deze referent. Hij viel haar op kort nadat ze in Gambia aankwamen. De twee trokken gedurende de vakantie regelmatig samen op.

Toen reden wij naar het hotel toe en toen zat ik zo te kijken en ik zeg tegen mijn vriendin: ‘O, en kijk die glimlach van hem en die krullen...Dus ja, en vanaf dat moment... Ik wilde alles zien in die weken en hij had toen tijd genomen om mij die te laten zien. [...] Ik was heel bang gemaakt voordat ik ging, dus op een gegeven moment zaten we in een busje, ik alleen met hem. Dus zegt hij van: ‘Wat is er aan de hand?’ Dus ik zeg van: ‘Nou, hier hebben ze mij voor gewaarschuwd. Niet alleen met...’ Dus toen zei hij: ‘Alsjeblieft, vertrouw mij. Ik moet je toch vanavond terug bij jouw vriendin brengen, dus ik kan niks gek met je uithalen.’ Dus ik zeg van: ‘Nou toe maar.’ Ik heb de dag van mijn leven gehad. De school, ’s middags een feest en zijn huisje heeft hij me laten zien.

Kader 5.1 (vervolg)

De twee worden verliefd. De referent reist in de maanden na deze eerste ontmoeting zo vaak ze kan terug naar Gambia om haar vriend te zien en de man komt ook een keer op bezoek in Nederland. Het paar besluit de sprong te wagen en te gaan trouwen. Samen zijn betekent dat hij naar Nederland moet komen, want voor de vrouw is er geen toekomst in het arme Gambia. Bovendien heeft ze in Nederland haar eigen bedrijf en huis. De vrouw heeft uit haar omgeving kritische vragen over haar relatie gekregen, waaruit scepsis omtrent de oprechtheid van haar Gambiaanse geliefde sprak. 'Je hebt toch zeker wel goed geregeld hè, want met andere woorden hij komt hierheen en plukt de boel kaal en hij is weer weg.' Dit soort vragen en reacties van haar naasten brengt de vrouw af en toe flink aan het twijfelen. Daarnaast ziet ze ook zelf in dat er een zeker onevenwicht in hun relatie zit. Ze is realistisch over wat ze haar veel jongere partner wel en niet te bieden heeft. Ze houdt rekening met de mogelijkheid dat zijn relatie met haar een noodzakelijk opstapje naar een beter leven is. En dat na verloop van tijd de liefde niet meer genoeg zal zijn.

Als je daar in mee zou gaan, dan zou ik hem vroeger hebben laten vallen, denk ik. Maar hij geeft me steeds gevoel van 'het voelt goed', hij is gewoon zo eerlijk. [...] Ik heb ook wel eens naar hem toe... Vooral in het begin: zo'n mooie jongen en dan heeft hij dadelijk geen kindjes, want ik ben te oud daarvoor. Nou, en hij kiest voor mij, voor hem hoeft het niet. En dan ben ik alweer aan het denken: als je ooit over tien jaar wel zou willen, dan gun ik dat jou. Nu niet, maar over tien jaar, want dan kan hij dat nog makkelijk. Dan zou ik hem dat niet weerhouden... Maar je kan niet in de toekomst kijken, misschien ben ik er morgen wel niet meer. Snap je? Ik ken verschillende mensen van mijn leeftijd die er al niet meer zijn, dus ik heb steeds meer zoiets van: 'Leef! Geniet van nu en wie weet over tien jaar...' Ik hoop, hij belooft mij dat ik oud word met hem.

Ook in de transnationale relaties en huwelijken van autochtone vrouwen met niet-westerse mannen zagen we soms duidelijke aanwijzingen dat beide partijen hun potentieel op de huwelijksmarkt optimaliseerden. De keuze voor een buitenlandse partner brengt beide kanten een voordeel, dat echter niet altijd expliciet wordt gemaakt in hun verhaal over de relatie. In deze relaties is de westerse vrouw vrijwel altijd rijker dan de niet-westerse man en heeft als westerling ook een hogere maatschappelijke status. Ze is bovendien de verpersoonlijking van een mogelijke toegang tot het rijke Europa. Vrouwen die in hun herkomstland vanwege leeftijd of uiterlijk minder goed 'in de markt' liggen, zijn daardoor op de relatemarkt in een niet-westers buitenland wel een begeerlijke partij. Aan de andere kant is de buitenlandse man 'vrijgesteld' van de regel dat hij geld en status inbrengt, wat gebruikelijk is in relaties met vrouwen in zijn herkomstland. Terwijl hij als jonge, kansarme en vaak werkloze man weinig toegang tot lokale vrouwen voor een reguliere relatie heeft, kan hij in de omgang met de westerse vrouwen met het weinige kapitaal waarover hij wél beschikt – mannelijkheid, jeugdigheid en seksuele aantrekkingskracht – misschien zijn fortuin maken (Nyanzi et al. 2005; Pruitt en Lafonte 1995; Sánchez Taylor 2001).

5.3.2 Liefde en/of economische vooruitgang

Het doorgaans grote welvaartsverschil tussen het land van herkomst van de huwelijksmigrant en Nederland is een voor de hand liggend motief voor de huwelijksmigrant om een gezinsleven in Nederland te willen en daar soms ook doelbewust een partner voor uit te zoeken. Maar niet elke niet-westerse huwelijksmigrant heeft een economisch motief om een migratiehuwelijk aan te gaan. Sommigen komen uit een geprivilegieerd milieu en hebben in hun eigen land betere kansen op maatschappelijk succes dan als migrant in Nederland. Hoogopgeleiden met een goede baan zeggen dat de economische vooruitzichten in eigen land voor hen eerder een argument vormden om níét naar Nederland te komen. Tegelijkertijd zijn ze doorgaans voorafgaand aan hun migratie optimistisch over hun mogelijkheden om waar dan ook op de wereld succes te hebben, gezien hun kwalificaties en werkervaring. Het is duidelijk dat Nederland voor deze sociaal-economisch kansrijke paren slechts 'een optie' is en niet per se een droombestemming.

R: Zowel Mexico als Frankrijk hebben we besproken. De meest makkelijke weg was natuurlijk naar Nederland, toen. En we hebben nog steeds wel zoiets van: dit hoeft niet de eindbestemming te zijn, misschien. Ik wil graag ook nog wel in Mexico wonen, maar eerst moeten we het toch even hier doen.

I: En Frankrijk?

R: Ja, meer... Gewoon omdat we het allebei een geweldige land vinden en dingen willen ontdekken. En het is meer een romantisch idee. Lekker ergens naartoe gaan en samen ergens beginnen. We kunnen naar Nederland waar ik de weg ken, of naar Mexico waar hij het kent, maar het lijkt me ook heel leuk om samen iets nieuws te ontdekken. De taal, cultuur. We zijn dan ook niet zo praktisch ingesteld dat we dan allerlei scenario's hebben van: gaat dat wel lukken?

I: Ja, Nederland was voor allebei wel praktisch, en wat speelt er dan nog meer mee?

R: Ja, het was voor mij ook wel... Misschien dat het voor een man toch anders is. Ik kende hem natuurlijk nog niet zo goed, en om dan als vrouw naar Mexico te gaan, dat is toch wel een hele stap. Dus misschien was het ook wel de veiligheid van Nederland. Want hoe goed ken je iemand, als je gaat samenwonen. En een land als Mexico neemt dan toch wel risico's met zich mee.

(autochtone vrouw (referent), man uit Mexico (huwelijksmigrant))

Bij paren voor wie het vestigingsland geen op voorhand uitgemaakte zaak is, is de relatie meestal spontaan tot stand gekomen. De partners ontmoetten elkaar tijdens de vakantie, het werk of de studie van de referent in het land van de huwelijksmigrant (of andersom), of terwijl ze beiden als expat of uitwisselingsstudent in het buitenland leven. Daardoor heeft ook de referent zicht op wat het betekent om in het herkomstland van de huwelijksmigrant te leven. Een aantal transnationale paren had eerst geprobeerd om een gezinsleven in het land van herkomst van de huwelijksmigrant op te bouwen. Dat mislukte, bijvoorbeeld omdat de referent daar geen vooruitzichten op een baan had. De kansen keerden simpelweg en het stel zag meer mogelijkheden in Nederland.

HM: Voor mij, ik was niet bezig om hier te komen. Voor mij was het dat als ik bij mijn man kan blijven, [in Sri Lanka] of in Nederland, maakt niet uit. Als hij maar naast mij is, dan is het goed. Omdat er zijn zo veel verhalen, de vader is in één land en de moeder is alleen daar met het kind en hij is geld aan het verdienen. En dat wil ik niet. Als ik met hem in Sri Lanka moet wonen, dat is ook goed. Omdat we alles hadden daar: een goede baan en een huis om te wonen, familie enzovoort. Maar hij wilde graag verder leren, omdat op [zijn werk], als hij wil opklimmen, dan moet hij meer diploma's hebben. En dat kan hij niet in Sri Lanka en dat wilde hij graag hier doen. En ik dacht: nou oké, waar hij moet leren, ik ga met hem mee.

R: Ja, ik denk ook wel als mijn ouders niet hadden gebeld over Pim Fortuyn en mogelijke problemen die ons te wachten zouden staan [om de vrouw te laten overkomen], dan zou ik misschien uiteindelijk toch wel naar Nederland zijn gekomen, maar dan was het waarschijnlijk pas jaren later een keer gebeurd. Ja, we hadden het uitstekend naar onze zin in Sri Lanka, ik vond het heerlijk daar. Ik zou er ook zo wel weer naar terug willen, eigenlijk.

(autochtone man (referent), vrouw uit Sri Lanka (huwelijksmigrant))

Een hoogopgeleide huwelijksmigrant uit Mexico die in eigen land een prima baan had, vertelt dat zijn kansen om zich verder te ontwikkelen in Europa beter waren, omdat een carrière op niveau in zijn eigen land toegangskapitaal (in de vorm van de juiste connecties) vereisen waarover hij niet beschikt. De relatief hoogopgeleide vrouwen uit de voormalige Sovjet-Unie, Oost-Europa, China en de Filipijnen die zich op internationale datingsites aanboden, zeggen dat ze niet in de eerste plaats een economisch belang bij hun migratie hadden, maar dat gezinsvorming het belangrijkste motief was. Zij verwachtten dat ze hun carrière in Nederland zouden kunnen voortzetten of dat ze een andere baan op hoog niveau (en navenant inkomen) konden verwerven, waardoor ze hun familie in het land van herkomst beter zouden kunnen helpen (vgl. Del Rosario 1994; Heyse et al. 2007).

Laagopgeleiden met een preciaire arbeidspositie in eigen land zijn er daarentegen vaak duidelijk over dat het vooruitzicht van een beter betaalde of stabielere baan in combinatie met het sociale vangnet als men zonder werk komt te zitten Nederland een aantrekkelijker vestigingsland maken dan hun herkomstland. Allemaal stellen ze echter dat de relatie met en liefde voor de partner op de eerste plaats komt. Hun belangrijkste motief om voor een Nederlandse partner te kiezen, is hun wens een gezin te stichten, en over het uiteindelijke vestigingsland hebben ze geen twijfel.

R: We hadden van: als we met elkaar samen verder willen, ja, wat doen we dan? Want een jarenlange relatie op afstand zag ik niet zitten. Ten eerste kost het heel veel geld en ten tweede is de kans dat dat goed blijft gaan niet zo heel groot. Dus toen hebben we het daarover gehad. En aangezien [hm] geen vast werk had, geen eigen huis – hij woonde gewoon bij zijn familie – ja, geen inkomen... En het is voor mij als niet-Indonesiër gewoon heel moeilijk om op Bali werk te vinden... Dus toen dachten we: dan is Nederland een betere optie.

HM: Nee, ik wilde ook naar Nederland gaan, niet in Bali wonen, nee. Waarom ik naar Nederland ga? Ik kan hier werken en meer verdienen dan in Bali. Ik kan met mijn baan hier bijvoorbeeld mijn familie helpen... Of als ik iets wil kopen, dat kan. In Bali moet je lenen. Dat bedoel ik.

I: Ja, dus jij had ook wel het idee dat je hier werk zou kunnen doen waarmee je meer geld zou verdienen, zodat je ook je familie beter kan helpen...

HM: Ja, dat is het belangrijkste, mijn familie helpen.

(autochtone vrouw (referent), man uit Bali (huwelijksmigrant))

Een laatste aspect van de verschillen in welvaartspositie van de herkomstlanden van de partners in een migratiehuwelijk dat samenhangt met de economische situatie maar er niet mee samenvalt, is dat van de leefomstandigheden die het paar in beide landen voor zich ziet. Vooral wanneer de huwelijksmigrant uit een minder welgesteld milieu komt, valt de vergelijking van de leefsituatie in het voordeel van Nederland uit. De stellen spreken over de chaotische, ongezonde en onveilige leefsituatie van de huwelijksmigrant in eigen land. De levensstandaard en de kwaliteit van de leefomgeving is beter in Nederland, zeker voor degenen die in eigen land niet heel welvarend zijn.

HM: Toen zei ik: 'Ja, ik zou met geen mogelijkheid in een chique buurt en beter huis dan dit huis daar kunnen wonen nu.' Maar het probleem is dat de maatschappij... Er zijn heel veel dingen van de mensen daar die ik niet leuk vind. En het is te slordig... Ja, ik kom uit een gek land, het is niet zo goed georganiseerd en zo. Maar voor de rest, als we een goed leven zouden hebben in een mooie buurt, zou ik daar willen wonen, echt...

R: Ja. Er is daar gewoon een heel groot verschil tussen arm en rijk en als je in een mindere wijk woont, is het onveilig, je hebt daar gewoon grote kans dat je overvallen wordt, zeker als je met een blanke bent. We waren daar op vakantie en ja, [HM] wilde ook niet dat we veel door de buurt liepen met onze dochter, ze was bang dat onze dochter ontvoerd zou worden.

HM: Ja, en inbraken en zo, onveilig allemaal.

R: Ja, dat ze met pistolen kwamen om haar geld te halen en haar moeder was dat overkomen, omdat ja, wij zijn gewoon interessante prooi voor mensen daar, dus...

HM: Ja, onveiligheid is ook een van de redenen voor mijn dochter.

R: [...] onveilig en vies. Als je daar in een goede buurt woont, dan kan je daar heel mooi wonen. Dan moet je dus wel een goede baan hebben met een Europees salaris, zeg maar. Maar goed, dat zag er toen helemaal niet naar uit... Nee, dus dat gingen we niet doen.

(autochtone man (referent), vrouw uit Peru (huwelijksmigrant))

De liefde (of minder romantisch geformuleerd: het stichten van een gezin) is het voornaamste motief van alle huwelijksmigranten en referenten in dit onderzoek om dit migratiehuwelijk aan te gaan. Daarnaast speelt de economische ongelijkheid tussen het herkomstland van de huwelijksmigrant en Nederland altijd mee in de beslissingen, vooral wanneer de huwelijksmigrant in eigen land geen goede vooruitzichten heeft (vgl. Nyanzi et al. 2005; Pruitt en Lafonte 1995). Liefde en een ongelijkwaardige sociaal-economische positie staan op gespannen voet met elkaar (vgl. Sánchez Taylor 2001): de referenten zijn – tenzij de huwelijksmigrant heel open over zijn of haar economische belangen is – altijd onzeker over de ware motieven van de partner om het huwelijk in te stappen.

Hij was eigenlijk vanaf het moment dat hij mij zag op slag verliefd. Nou goed, dat is altijd het probleem gebleven, dat je later gaat denken van: was hij op slag verliefd, of dacht hij op slag: dit is mijn ticket naar Europa? Dat blijft een hele lastige kwestie. En als ik hem zie, dan...

uhm... geloof ik toch dat hij voor mij ging. Hij zegt ook wel dat hij kans had om naar andere landen te gaan, omdat hij in de tomaten en meloenteelt zat. Dus dat hij ook wel naar Canada had kunnen gaan en hij heeft wel eens wat over contracten verteld. Ik denk dat dat wel waar is. Maar 100% zeker weten doe je het nooit. En zijn broer zat hier natuurlijk ook al in Nederland. Maar als ik hem nu ook nog wel zie en zie wat dingen met hem doen, ja, dan geloof ik daar toch wel in.

(autochtone vrouw, man uit Marokko (huwelijksmigrant))

R: Ik zeg wel eens tegen mensen: ik weet dat we van elkaar houden, maar er zal bij hem misschien ook een percentage bij zitten van: dan kan ik naar Europa om geld te verdienen voor de familie. Zo reëel ben ik zelf ook best wel. Liefde is zo... Kijk, ik weet gewoon dat hij van mij houdt. Dat zie je aan bepaalde dingen. Vorig jaar toen ik ineens in het ziekenhuis lag, [zag ik] hoe bezorgd hij is. Dat ben je niet als je niet van iemand houdt en hoe hij dan emotioneel is. Maar dan ben ik wel zo reëel dat ik zeg van: nou, misschien is het 80% liefde geweest dat we trouwden, maar ook 20% van: nou, dan is dat misschien een mogelijkheid dat ik naar Europa kan komen om mijn familie te kunnen helpen en ondersteunen. Zo reëel ben ik ook wel.

I: Ben je daar wel eens mee bezig?

B: Het schiet wel eens door me heen, omdat mensen dan zeggen van: 'Ja, alleen maar getrouwd omdat hij dan naar Europa kan komen.' 'O, dat zal er best bij zitten,' zeg ik dan.

(autochtone vrouw (referent), man uit Gambia (huwelijksmigrant))

Twijfelen aan de oprechtheid van de liefde is vooral een probleem voor de relaties die spontaan tot stand kwamen en die hun legitimatie in die liefde vinden. Referenten (en huwelijksmigranten) die via een gerichte zoektocht op internet een partner vonden, gaan ervan uit dat degene die zich daar aanbiedt een rationele afweging heeft gemaakt alvorens deze stap te zetten. Toch hopen ook die paren dat er bij de ander liefde in het spel is wanneer ze eenmaal hun keuze hebben gemaakt. Alle referenten hebben zo hun manieren om eventuele twijfel over de oprechtheid van de gevoelens van hun partner te bezweren. Sommigen zeggen dat je het pas zeker weet wanneer je partner een zelfstandige verblijfsvergunning in handen heeft (vgl. De Hart 2003). Als hij of zij dan nog steeds bij je blijft, is de liefde echt. Vermoedelijk gaan veel transnationale relaties aan deze spanning ten onder voordat men bij de stap van daadwerkelijke migratie is beland.

5.3.3 Verantwoordelijk voor familie in het herkomstland

In verschillende citaten hiervoor is te lezen dat de huwelijksmigrant de hoop had om door de migratie naar Europa beter in staat te zijn de familie in het herkomstland financieel te steunen. In de meeste niet-westerse landen bestaat er geen sociaal vangnet en zijn ouders en andere familieleden die niet in staat zijn in hun eigen inkomen te voorzien aangewezen op de hulp van hun volwassen kinderen. Die hulp bestaat uit zowel dagelijkse verzorging als financiële en materiële ondersteuning. Het is afhankelijk van de gezinscultuur welk kind op welke wijze moet bijdragen aan de zorg en het inkomen van ouders. Dat verschilt naar gender en plaats in de geboortevolgorde van de kinderen. In Thailand en de Filippijnen bijvoorbeeld is dit een taak van de (oudste) dochter (Butalid

en Padilla 2003; Suksomboon 2009; Del Rosario 1994), in Turkije van de (oudste) zoon (Yerden 2000). Deze plichten kunnen een reden zijn om een buitenlandse partner te zoeken, die toegang tot een hoger welvaartsniveau biedt van waaruit steun aan de familie gemakkelijker te bieden is.

In de praktijk ligt de relatie tussen emigreren door middel van een huwelijk, zorgplicht en financiële steun aan de familie nog veel ingewikkelder, begrepen we uit de interviews. Verwachtingen op basis van een cultureel ideaal van familiesolidariteit worden bijgesteld naar rato van de werkelijke kansen en mogelijkheden van de verschillende familieleden.

I: Je moet wel zorgen ook voor je familie.

HM: Ja, voor mijn moeder. Ja. De jongste zoon moet zorgen voor de moeder.

I: En dat doe je ook, je zorgt ook voor ze?

HM: Ja.

I: Je stuurt geld en zo?

HM: Ja.

I: En is dat dan niet lastig dat jij niet meer daar woont?

HM: Ja, voor mij is het niet lastig. Mijn familie [is daar].

R: Nou, in Bali is het zo dat de mannen die blijven allemaal eigenlijk bij hun ouderlijk huis wonen. Dus als vrouw trouw je zeg maar in zijn familie. En als je als meisje trouwt, dan ga je dus bij de familie van je man wonen. [HM] heeft nog drie oudere broers en ja die wonen allemaal in de buurt van... Nou, ze hebben een soort erfje zeg maar en iedereen heeft zijn eigen huisje op dat erf. En zijn broers en zijn moeder... Zijn broers natuurlijk inmiddels met hun vrouwen en kinderen, die wonen daar.

I: Ja, het is ook zo voor de praktische zorg voor de ouders eventueel, dan zijn die broers dichterbij, maar jullie kunnen ook helpen door dingen te sturen.

R: Ja, geld vooral. Of als zijn moeder... Want zijn moeder heeft natuurlijk geen pensioen of geen... Die is natuurlijk afhankelijk van wat ze krijgt of wat ze... Dus dat geld sturen wij dan. Of als er iets bij het huis moet gebeuren, dan springen wij bij.

(autochtone vrouw (referent), man uit Bali (huwelijksmigrant))

Huwelijksmigratie betekent dat een kind dat (cultureel gezien) verantwoordelijk is voor de dagelijkse verzorging van de ouders deze taak niet op zich kan nemen. Als er broers en zussen in de buurt zijn, kunnen die de zorgtaak overnemen en biedt de migrant in ruil daarvoor meer financiële steun (vgl. Yerden 2000). Als er geen broers of zussen zijn, moet zorg door derden worden geregeld, wat duurder en onbetrouwbaarder is. De verantwoordelijkheden van niet-westerse partners ten opzichte van afhankelijke familieleden is dus niet altijd een motief om te willen emigreren, maar kan juist ook betekenen dat de huwelijksmigrant moeilijk weg kan uit het land van herkomst.

Dat is ook het geval wanneer de huwelijksmigrant kinderen uit een vorige relatie heeft, en dat komt in onze onderzoeksgroep vrij vaak voor. Die kinderen kunnen zowel een aanleiding als een hindernis voor een migratiehuwelijk zijn.

Ineens bleek er nog een zoon te zijn. Die was 15 en die moest en zou naar Nederland komen. Want anders moest die in Rusland het leger in en er is oorlog in Tsjetsjenië. Dat ze die zoon had, had ze tot dan toe verzwegen. Alles is geoorloofd om maar weg te komen uit Rusland. (autochtone man (referent), vrouw uit Rusland (huwelijksmigrant))

R: Toen ik [НМ] leerde kennen, was zijn zoontje 4,5. Toen woonde hij bij [НМ] en zijn familie. Toen [НМ] naar Nederland kwam, is hij eerst drie maanden gekomen om te kijken hoe hij het überhaupt vindt hier en toen bij het hele traject van het aanvragen van een verblijfsvergunning hadden we ook al gedacht: we kijken naar de mogelijkheden om de kleine ook hier heen te halen. Dus hij is tijdelijk bij familie ondergebracht. Dat was daar allemaal heel gewoon, iedereen groeit op bij tantes en ooms, dus hij zat in het huis bij zijn overgrootoma met zeventien neefjes en nichtjes. [НМ] ging denk twee keer in het jaar terug om zijn zoon te zien en ik ging een keer in het jaar mee, dus we zagen hem geregeld en wisten: hij gaat een keer meekomen. Het heeft langer geduurd dan we dachten.

I: Dat was voor hem geen reden om in Guatemala te willen blijven wonen?

R: Nou, het lag heel ingewikkeld met zijn zoontje, omdat zijn zoontje gedeeltelijk bij hem woonde, maar daarvoor ook bij andere mensen had gewoond. Dus ik denk meer dat hij dacht van... Nou, eigenlijk weet ik het niet precies, ik weet wel dat hij het beste voor zijn kind wenste en wenst en omdat wij samen een toekomst wilden en in Nederland veel meer kansen waren. En ik wilde daar ook niet wonen en dacht: weet je, eigenlijk voel ik me het meeste thuis in Nederland.

(autochtone vrouw (referent), man uit Guatemala (huwelijksmigrant))

Het is niet altijd mogelijk of opportuun de kinderen in het kader van een nieuwe liefde mee te laten migreren. De nieuwe partner zit niet altijd op de verantwoordelijkheid voor een kind van een ander te wachten en soms is er ook nog een andere ouder in het spel die het kind niet wil laten gaan. Als de ouders en de nieuwe partners het niet eens kunnen worden over de zorg voor en de migratie van het kind, is dat voor de huwelijksmigrant een motief om af te zien van migratie (of hij/zij betaalt een zware prijs voor een tweede kans op geluk).

5.3.4 Waar groeien mijn kinderen op?

Degenen voor wie de migratie naar Nederland slechts ‘een van de opties’ was, kiezen hier vaak toch voor, omdat het de plaats is waar ze hun (toekomstige) kinderen het liefst zien opgroeien. Ze noemen het schoolsysteem, de goede voorzieningen voor kinderen en het veilige, stabiele sociale klimaat als motieven om zich in Nederland te vestigen. Ook wanneer de huwelijksmigranten eenmaal in Nederland gevestigd zijn, zeggen ze dat als en wanneer remigratie ter sprake komt de opleidingskansen voor de kinderen toch het best worden gevonden in Nederland, en dat dit een reden is om hier te blijven. Hierop komen we terug in deel 3 van dit rapport.

5.4 Hoe komt men aan een buitenlandse partner?

Het onderscheid tussen gericht op zoek gaan naar een buitenlandse partner of er spontaan een tegen het lijf lopen, dat zo veel verschil bleek te maken voor de motieven en afwegingen achter een migratiehuwelijk, verwachten we duidelijk terug te zien in verschillende manieren waarop transnationale partners met elkaar in contact komen. Dat blijkt echter alleen het geval voor degenen die een commerciële bemiddelaar opzochten, een zogenoemde *IMB* (*international marriage broker*). Dan gaat het uitsluitend over mannelijke referenten die – meestal via internet – contact met een buitenlandse vrouw leggen. Vrouwelijke huwelijksmigranten die op deze manier naar het Westen komen, worden met een populaire term ‘postorderbruiden’ genoemd. Maar via internet komen ook spontane relaties tot stand. Er zijn verschillen tussen de meest gangbare manieren waarop autochtone mannen een niet-westerse vrouw ontmoeten, waarop autochtone vrouwen een niet-westerse man ontmoeten en waarop hoog- en laagopgeleiden elkaar ontmoeten.

5.4.1 Internationale chat- en datingsites

Internet is een belangrijk ontmoetingskanaal voor autochtone mannen die met een niet-westerse vrouw in contact willen komen. Gespecialiseerde datingsites die contacten met vrouwen uit een specifiek herkomstland aanbieden zijn slechts een van de mogelijkheden om gericht een buitenlandse bruid te vinden. *IMB*'s werken tegenwoordig ook voornamelijk via internet.

Kader 5.2 International Marriage Brokers

De huwelijksbureaus die westerse mannen met vrouwen in niet-westerse landen in contact brengen, worden ook wel *international marriage brokers* genoemd. In het verleden werd kennismaking via zo'n bureau bewerkstelligd door middel van catalogi met foto's, om vervolgens via brieven met elkaar te corresponderen. Tegenwoordig heeft internet deze methode grotendeels vervangen en kan zowel de kennismaking als de verdere correspondentie online plaatsvinden. *IMB*'s plaatsen foto's en informatie van vooral Aziatische, Oost-Europese en Zuid-Amerikaanse vrouwen op internet om hen met westerse mannen in contact te brengen. Vooral het afgelopen decennium is de *MOB*-industrie (*mail order bride*-industrie) exponentieel gegroeid door het toegenomen gebruik van internet over de hele wereld.

IMB's gaan te werk door allereerst potentiële huwelijksmigranten in niet-westerse landen door middel van advertenties in kranten en tijdschriften te werven. Soms benaderen ze de vrouwen ook per post of persoonlijk. Nadat deze vrouwen zijn geselecteerd, verzamelen de *IMB*'s zo veel mogelijk informatie over hen, om deze op internet te kunnen plaatsen. Mannen kunnen vervolgens op basis van bepaalde karakteristieken naar vrouwen zoeken van wie zij denken dat ze bij hen passen (Lloyd 2000). Wanneer een man aangeeft geïnteresseerd te zijn in een van de vrouwen op de websites, kan hij tegen betaling meer informatie inwinnen of contactgegevens opvragen (Sims 2009).

Kader 5.2 (vervolg)

Sommige IMB's bieden daarnaast voorbeeldbrieven aan waarmee de mannen de harten van de potentiële bruiden kunnen veroveren (Lloyd 2000). Bovendien bieden veel IMB's servicepakketten aan om het huwelijk en de visumregelingen af te handelen (Sims 2009). Ook worden er *bridal tours* aangeboden, waarbij groepen mannen naar een buitenlandse stad vliegen om potentiële bruiden te ontmoeten. Deze reizen vormen de voornaamste inkomstenbron voor de IMB's (D'Aoust 2009).

Lloyd (2000) stelt dat er door de vele huwelijksbureaus op internet een concurrentiestrijd ontstaat ten nadele van de potentiële huwelijksmigranten. Websites proberen zo veel mogelijk vrouwen aan westerse mannen aan te bieden. De vrouwen die zich aanbieden moeten, als ze met een man in contact willen komen, veel persoonlijke informatie prijsgeven wanneer de klant daarvoor betaalt. Wanneer de vrouw dit niet doet, loopt ze het risico dat andere vrouwen haar voor zijn. De gegevens van de mannelijke klanten worden volgens Lloyd (2000) niet gecontroleerd. Andere onderzoeken, waaronder dat van Constable (2003), geven een genuanceerder beeld van IMB's. Constable zegt dat ze van de potentiële huwelijksmigranten die zij heeft geïnterviewd weinig tot niets heeft gehoord over druk die op hen zou worden uitgeoefend. Een verklaring zou kunnen zijn dat IMB's zo'n groot aanbod van vrouwen hebben dat ze zich niet druk maken om vrouwen die weigeren informatie te leveren of die mannen afwijzen. In een aantal landen, bijvoorbeeld in de Filipijnen, is het werk van IMB's sterk aan banden gelegd om wantoestanden tegen te gaan (Del Rosario 1994). Dan gaan de IMB's vaak 'ondergronds'. Meestal is het geen probleem om gegadigde vrouwen te vinden, zelfs al is de hele operatie clandestien.

Omdat er nergens gegevens worden bijgehouden over de praktijken van de IMB's en vanwege het taboe dat op het ontmoeten van een vrouw via een IMB ligt, is het onmogelijk om schattingen te maken van het aantal huwelijken van autochtone Nederlandse mannen met vrouwen uit bruiddonorlanden dat op deze manier tot stand is gekomen. In onze interviews horen we geregeld dat de partners voor het eerst contact legden via internet, maar daarbij komt meestal niet boven water of dat via een betaalde service van een IMB was of op een (al dan niet vrij toegankelijke) datingsite met een internationaal bezoekersbestand.

De twee hiernavolgende citaten zijn van huwelijksmigranten en referenten die doelbewust een commerciële bemiddelaar op internet opzochten die hen in contact bracht met een buitenlandse partner.

I: Hoe heb je dat gedaan? Want internet was er niet.

HM: Per post de eerste keer. Andere mensen hielpen mij door mijn document mee te nemen naar Beijing, naar een bemiddelingsbureau. Wat later kreeg ik post van een kandidaat.

I: Dat was echt via een bureau of zo, een organisatie en die hadden allerlei informatie over Chinese vrouwen?

H: Die man in Beijing had een bureau. Zij zetten je gegevens op een website.

I: Ja, en zo konden mannen uit Europa...

H: Ja, een man uit Nederland had mij gezien. Hij schreef in zijn brief: 'If you have internet, we very easy contact.'

I: Dus je hebt toen een e-mailadres aangemaakt, en dan ging je naar een internetcafé?

H: Op dat moment was er nog geen internetcafé in mijn dorp, er is iemand met een computer die de boodschap voor je typt en print.

(vrouw uit China (hewelijksmigrant))

Ja, de bekende internetverhalen natuurlijk. Je zit eens te kijken op zo'n datingsite wat er allemaal gebeurt. Toentertijd waren ze nog niet zo populair als nu, ik wist eigenlijk niet wat dat allemaal inhield, dus je gaat zitten zoeken. En daar was een dame die zich aanbood. Die was op zoek naar een relatie, die zag er wel aardig uit en niet zo'n opgemaakte, opgedirkte tante waarvan je er legio in de Playboy vindt, maar gewoon een serieus mens. Dus ja, geschreven, en twee dagen later ging de telefoon. Sprak ook nog Engels. Dat was wel gezellig. Ja, wat kun je dan anders doen: kom maar naar Nederland. Kom maar kijken, kom maar kennismaken. Ja, en van het een komt het ander.

(autochtone man (referent), vrouw uit Rusland (huwelijksmigrant))

In het hierna volgende verhaal is het niet zo duidelijk hoe intentioneel de actie om een buitenlandse vrouw via internet te ontmoeten was. Deze referent stond duidelijk open voor het idee, maar wil zich ook distantiëren van de wereld van de IMB's en hun klanten.

R: We hebben elkaar, eigenlijk heel grappig, via internet leren kennen. [...] Ik was wel op zoek naar een relatie. [...] Ja, ik heb het natuurlijk normaal heel druk op mijn werk en in mijn omgeving niet echt iemand waarvan ik denk: o, dat lijkt me nou eens leuk of zo [...] Het was via ZOOSK. [...] Op sommige sites kan je sorteren: dit, dat, en dan nog de mate van knapte ook, weet je. Dat was op die site niet, maar dat heb je soms wel. [...] Ik had aangegeven, je kon bij die site zeggen of je voor een niet-blank iemand openstond. En ik had gezegd: daar sta ik voor open. [...] Maar met die sites is het zo, je hebt altijd verschil tussen betalende leden en niet-betalende leden. Als je niet-betalend lid bent, zit je er eigenlijk voor spek en bonen bij. Dan kun je eigenlijk niet contact leggen. Dus ik ben toen ik haar zag en dacht: echt een leuke meid, dus toen ben ik als een gek met mijn creditcard gaan betalen, dan kon ik het contact leggen.

I: Wat was er aan haar zo opvallend dat je dacht van: wauw, dit is het gewoon. Is het een mooie vrouw?

R: Ja, een heel mooie vrouw. Ze straalt heel veel energie uit, en ja voor mij was het een soort van droomvrouw: goh, wat een ontzettend leuk iemand.

(autochtone man (referent), vrouw uit Brazilië (huwelijksmigrant))

Nadat het contact is gelegd en er via internet correspondentie is ontstaan, volgt er meestal een bezoek zodat de partners elkaar ook in den lijve kunnen leren kennen. De referent gaat meestal op bezoek bij de huwelijksmigrant. In sommige gevallen komt de huwelijksmigrant ook op 'verkenning' naar Nederland, om het land en de familie van de referent te leren kennen, maar heel vaak is een tijdelijk verblijf in Nederland niet haalbaar, vanwege visumproblemen of te hoge kosten.

5.4.2 Romantische vakantie

Nederlanders gaan steeds vaker en verder op vakantie (CBS 2009). Tijdens die vakanties ontmoeten ze plaatselijke mannen en vrouwen. Uit die ontmoetingen ontstaan soms romantische relaties en uiteindelijk ook huwelijken. De sfeer van vakantie en het tijdelijke karakter van een verblijf in een land ver van iemands normale setting en netwerk zorgen er soms voor dat reizigers zich gemakkelijker met avonturen op romantisch en seksueel vlak inlaten (Pruitt en Lafonte 1995). De vakantieliefde is geen nieuw fenomeen.

Terwijl dat vroeger haast per definitie een tijdelijke affaire was vanwege de afstand tussen de geliefden, is het tegenwoordig relatief eenvoudig om contact te houden via e-mail, Skype en social media. Daardoor doven de liefdes niet langzaam uit, maar worden ze over lange afstanden voortgezet.

[Ik ging in mijn eentje op vakantie naar Marrakech. Een Marokkaanse vriend had zijn broer voor me opgetrommeld als gids. Die heb ik ontmoet en het klikte.] In Marrakech zijn we vijf dagen geweest, nou ja, de tweede dag... Ja, we waren steeds samen, we gingen uit eten en we deden allemaal hartstikke leuke dingen. En het was een vreselijk vriendelijke vent. En ik had natuurlijk ook zo'n rotrelatie achter de rug met die lelijke Nederlander en deze man was zo aardig. En ja, goh ja, op dag twee ging dat heel snel. Of begon hij een arm af en toe om me heen te doen of dicht tegen je aan te zitten. Nou ja, je kent dat wel. Dus uiteindelijk hebben we vijf hele leuke dagen gehad. [...] moest ik de volgende ochtend op het vliegtuig. En toen was die hele grote man in tranen. En dat heeft mij ontzettend gecharmeerd, het feit dat daar zo'n hele grote kerel naast je liep waarbij de tranen over zijn wangen biggelden, omdat ik weer terugging, wat hij zo erg vond. En dat heeft mijn hart wel gebroken, zeg maar.

(autochtone vrouw (referent), man uit Marokko (huwelijksmigrant))

Aanzienlijk meer Nederlandse vrouwen dan mannen in dit onderzoek zeggen hun buitenlandse partner tijdens een vakantie te hebben ontmoet. Het is een teken van emancipatie dat vrouwen een verre vakantiebestemming aandoen, meestal in hun eentje of met een vriendin, en daar soms ter plaatse een relatie aangaan met iemand van de plaatselijke bevolking.

Het was de laatste avond van de vakantie en hij liep over het strand in een klein dorpje in Senegal. Ik was daar met een stel vriendinnen op vakantie. Hij liep met een paar vrienden rond, ik ben met hem in gesprek geraakt en dat is zo doorgegaan. De volgende ochtend ging ik naar huis. En in de auto zei die vriendin van mij: 'Nou, volgens mij krijgt dit nog wel een staartje.' En ik zei: 'Doe eens normaal, echt niet.' Ik ging hem bellen en drie maanden later ging ik terug in m'n eentje en het ging niet meer over.

(autochtone vrouw (referent), man uit Senegal (huwelijksmigrant))

Ik ben op vakantie gegaan naar Bali, alleen, met mijn rugzak. En ik ging van plaatsje naar plaatsje. En kwam in het dorp [X] terecht. [...] Elke dag was er wel iets leuks dat ik dacht: nou, ik blijf nog een dagje langer. [...] Nou, [HM] die wilde heel graag Engels leren, dus die kwam steeds met zijn woordenboekje naar mij toe van: kan je me helpen? En toen zijn we wandeltochten gaan maken. Maar ja, toen kwam de dag dat ik toch wegging, maar we hadden het zo leuk gehad, dat we hadden afgesproken om voor Oud & Nieuw terug te komen, om daar te vieren. En de laatste dagen toen was het wel iets meer... Toen waren we wel iets closer, zeg maar. Maar ik had nog steeds niet zoiets van: nou ja... dit is het. Ik dacht van: nou, we kijken wel hoe dat gaat. Dus we hebben in die tussentijd wel via e-mail, gebeld. [...] En toen is hij me van het vliegveld komen halen. [lacht] Op de brommer, tweeënhalf uur met een enorme rugzak achter op die brommer. Ik had dan een huisje gehuurd en hij is daarbij gekomen. En ja, niet meer weggegaan.

(autochtone vrouw (referent), man uit Bali (huwelijksmigrant))

De vrouwen in de citaten hierboven lijkt de vakantieliefde te zijn ‘overkomen’. Ze gingen in ieder geval niet op vakantie met het doel daar een romantisch avontuur te beleven, laat staan een huwelijkspartner te ontmoeten. Verschillende van deze referenten zeiden juist dat ze zich voorafgaand aan hun vakantie hadden voorgenomen dat ze niet verliefd wilden worden op een plaatselijke man. Dit soort verhalen bestaan (uiteraard) ook van mannen die op vakantie spontaan verliefd werden op plaatselijke vrouwen.

Ik ben een souvenir uit Thailand. Hij kwam op vakantie. Ik werk in een restaurant in Chiang Mai. En die eigenaar zegt: ‘Die man is aardig. Misschien is het leuk dat jullie elkaar ontmoeten. Hij is echt aardig.’ En een jaar later ben ik op vakantie drie maanden hier. Om te wonen en misschien een mooie toekomst te bouwen.

(vrouw van Thaise herkomst, huwelijksmigrant)

Vooraf bij vakantieliefdes is het niet altijd duidelijk hoe doelbewust de referent en/of de huwelijksmigrant op een relatie en een huwelijk naar aanleiding van de vakantieliefde aankomen. Er zijn immers ook vakantiebestemmingen die de reputatie hebben dat de plaatselijke vrouwen en mannen speciaal met het oog op een huwelijk op toeristen azen, om op die manier te kunnen emigreren. Voor mannen zijn zulke bestemmingen bijvoorbeeld Thailand, Cuba, Costa Rica, de Dominicaanse Republiek en Indonesië. Die staan ook in het rijtje van de ‘bruiddonorlanden’ en van de bestemmingen van sekstoerisme; toeristen zijn op de hoogte van de toegankelijkheid van de plaatselijke vrouwen (en/of mannen) en boeken doelbewust vakanties om daar een (tijdelijke) partner te zoeken. Het is niet altijd duidelijk onder welke omstandigheden een referent met een vrouw uit een bruiddonorland deze partner heeft ontmoet. Daarover blijven de partners meestal vaag, omdat alleen al het noemen van de plaats waar ze elkaar hebben ontmoet bij toehoorders vaak vervelende associaties oproept.

HM: Oké, hoe ben ik hier naar Nederland gekomen? Ik was in Thailand, ik ben afgestudeerd als journaliste, ik had daar gewoon een baan in Bangkok. En mijn man die was toentertijd gescheiden, al een paar jaar en hij ging heel vaak naar Thailand op vakantie. En dat vond hij wel heel mooi als vakantieland, zeg maar. Voor vakantie, voor een vrouw te zoeken, een nieuwe partner, ik weet niet, dat moet hij zelf maar zeggen. Wij kwamen elkaar toevallig ergens tegen en gebabbeld, gewoon een leuk gesprek en ja, zullen wij dan maar contact houden voor vriendschap en om elkaar beter te leren kennen, zeg maar. Toen was het begonnen.

I: Ja, we hadden het in eerste instantie over hoe jullie elkaar hadden ontmoet in Bangkok.

HM: Nee, dat was in [X], dat is een badplaats... een vakantiebestemming, zeg maar. Ja, ik was daar toevallig voor mijn werk. En hij was op vakantie, ja.

I: Ja, jullie hebben elkaar toen één dag gezien, of langer?

HM: Nee, één dag, heel even, nog niet eens een dag.

R: Alleen maar adressen uitgewisseld.

HM: [...] Het beeld van Thailand is natuurlijk ook niet geweldig, van de verhalen van de vrouwen. Ze kennen mij natuurlijk niet, wie ik ben en ze denken: je haalt iemand vanuit Thailand, uit het prostitutiecircuït en dan kan je ook snel trouwen, dat is ook niet leuk zeg maar. [...] Dus dat is niet gek dat mensen dat denken. Sommige mensen vragen van: ‘Ja, waar heb je haar gehaald, in Pataya of Pukhet en weet ik veel...’ Dat zijn allemaal bekende toeristenoorden, ja.

En toevallig hebben wij elkaar daar ook ontmoet, dat is ook zo, maar ik woon daar niet en ik werk daar ook niet.

(vrouw van Thaise herkomst, (huwelijksmigrant), man autochtone Nederlander (referent))

Bepaalde vakantiebestemmingen hebben inmiddels de naam te voorzien in de behoefte van vrouwen die op zoek zijn naar een vakantieliefde of seksueel avontuur. Deze landen staan bekend om het zogenoemde ‘*romance tourism*’, bijvoorbeeld Gambia en Kenia, Turkije, Egypte en Tunesië, Jamaica, Cuba en Bali (Dahles en Bras 1999; Dragojlovic 2008; Nyanzi et al. 2005; Pruitt en Lafonte 1995; Sánchez Taylor 2001).

Kader 5.3 Romance tourism

Westerse vrouwen gaan tegenwoordig net als mannen soms op reis met het specifieke doel een relatie met een lokale partner aan te gaan. Terwijl dat in het geval van westerse mannen vaak ‘sekstoerisme’ genoemd wordt, spreken we in het geval van vrouwen eerder over ‘*romance tourism*’ (Pruitt en Lafonte 1995), in de vooronderstelling dat vrouwen minder uit zijn op seksueel contact (of nog specifiek: prostitutiebezoek), maar vooral op romantiek en hofmakerij.

De betreffende vrouwelijke toeristen zien een romantische of seksuele relatie met een lokale man als onderdeel van hun reiservaring, een verdieping of verrijking van hun bezoek aan het land, de plaatselijke cultuur en bevolking. De lokale mannen bieden niet alleen hun diensten aan als minnaar (en dat vaak zelfs pas in latere instantie), maar ook als begeleider en gids bij uitstapjes naar het binnenland en in de lokale gemeenschap. Hun benadering van westerse vrouwen is dan ook vaak in de vorm van hofmakerij, omdat ze een langetermijninvestering doen: een serieuzere relatie met een westerse vrouw is potentieel veel ‘lucratiever’ dan een eenmalige of kortstondige flirt met een vrouwelijke toerist (Sánchez Taylor 2001). De droom om uiteindelijk in het kielzog van een westerse vriendin naar het rijke Europa of Amerika te reizen, is een belangrijk onderdeel van de cultuur onder jonge mannen in de toeristencentra (Nyanzi et al. 2005). Veel van de jonge mannen die op een relatie met een westerse vrouw uit zijn, zijn actief als bijvoorbeeld taxichauffeur, horecapersoneel, visser of als (on)officiële gids. Een aantal van hen, de zogenoemde *beach boys*, zijn verweven in diverse ondernemingen in de informele rand van de toeristische sector, zijn ‘*hustlers*’ die drugs aan toeristen verkopen, prostituees regelen of ‘escortservice’ aan vrouwelijke toeristen leveren (Nyanzi et al. 2005; Pruitt en Lafonte 1995). De grens tussen bewuste interactie, spontane verliefdheid en romantiek met een beetje geldelijk gewin is behoorlijk vaag en flexibel.

De beeldvorming over zulke relaties is dat de mannen met het oog op materieel gewin en papieren om te kunnen emigreren misbruik maken van de behoefte aan aandacht van vrouwen die op de relatiemarkt in hun eigen land ‘uitgerangeerd’ zijn. Die vrouwen zijn aan de ene kant naïeve slachtoffers van deze uitgekookte mannen en aan de andere kant corrumperen ze de lokale mannen door hun een ‘gemakkelijke’ toegang tot geld en seks te bieden (Nyanzi et al. 2005).

Migratiehuwelijken die als vakantieliefde begonnen, ontstaan vaak tussen toeristen en mannen of vrouwen uit de toeristensector van het vakantieland. Het gaat dan meestal om laagopgeleide jongeren met weinig perspectieven op sociale stijging, die vanuit rurale gebieden naar de kuststeden trekken omwille van de mogelijkheid via een relatie met een vakantieganger toegang tot een beter leven te krijgen (Nyanzi et al. 2005; Pruitt en Lafonte 1995). De combinatie van deze factoren zorgt ervoor dat er sneller twijfel bij de referent en diens omgeving bestaat over de ‘ware’ motieven van de man of vrouw in kwestie om een migratiehuwelijk aan te gaan.

5.4.3 Ontmoeting binnen Nederland

Ontmoetingen tussen partners van verschillende nationaliteit kunnen ook in Nederland plaatsvinden. Als de niet-westerse partner daarbij zijn of haar verblijfsvergunning op een gegeven moment omzet in een vergunning voor verblijf bij partner, dan is er officieel sprake van huwelijksmigratie. Autochtone vrouwen zouden meer dan autochtone mannen een buitenlandse partner binnen Nederland ontmoeten (De Hart 2003). Onder de interviews die wij hebben afgenomen, zijn er drie van mannen die hun buitenlandse vrouw in Nederland ontmoetten. Nederlandse vrouwen die hun partner in Nederland ontmoetten, hebben wij niet gesproken.

Op het Instituut wordt veel werk verricht en zijn studenten aan de slag in opdracht van de overheid en waarbij dus studenten uit minder bedeelde landen de mogelijkheid krijgen om hier te komen studeren ten behoeve van hun eigen ontwikkeling. Wel, dat gold ook voor [НМ]. Vanuit de internationale dansgroep waar ik al in zat, werd op een gegeven moment gevraagd om tijdens het kerstdiner op het Instituut een toastje te doen en toen viel mijn oog op haar. (autochtone man (referent), vrouw uit de Filippijnen (huwelijksmigrant))

Kader 5.4 Au pairs uit de Filippijnen

Huwelijksmigratie uit de Filippijnen kende een hoogtepunt in de jaren negentig. Na de eeuwwisseling liep de immigratie van Filippijnse vrouwen voor een huwelijk met een autochtone man aanzienlijk terug. Dat zou te maken kunnen hebben met het feit dat het werk van 1MB's in de Filippijnen sterk aan banden is gelegd. Zo werd in 1996 de *Anti Mail Order Bride Law* en in 2003 de *Anti Trafficking In Persons Act* ingevoerd. De eerstgenoemde wet heeft behalve het adverteren van vrouwen ook de rekruteringsmethoden verboden en de laatstgenoemde wet schaarde de MOB-industrie onder mensenhandel, waardoor de straffen zwaarder werden (Sims 2009). Het is dus voor Filippijnse vrouwen steeds lastiger geworden om met westerse mannen in contact te komen. Sinds een aantal jaren zien we dat jonge Filippijnse vrouwen vooral als au pair naar Nederland komen. Van der Zwaard (2008) stelt dat sommige Oost-Aziatische vrouwen als au pair naar Nederland zijn gekomen om een man te zoeken. Het lijkt er dus op dat au pair worden een alternatieve route voor de huwelijksmigratie is geworden.

In ons onderzoek hebben we dit fenomeen niet uitputtend onderzocht. Wel hebben we een Filippijnse huwelijksmigrant gesproken die als au pair werkte in de tijd dat ze haar huidige partner leerde kennen.

Ik heb mijn man ontmoet toen ik hier als au pair werkte in 2006. Mijn man was verkoper. Hij belde bij ons aan om iets te verkopen. Ik zeg: 'Ik spreek geen Nederlands', dus ik sluit de deur. Hij probeert het nog een keer en zegt: 'Maar jullie zijn een regular customer.' Dus ik bel de gastouder waar ik woon en ik was met de drie kinderen. De moeder zegt: 'Laat de kinderen maar kiezen.' Dus wij hebben voor 80 euro ijsjes gekocht. Ja, de ouders zijn heel rijk. Mijn man heeft mij gevraagd: 'Wil je met mij daten?' En dat was het.
(vrouw van Filippijnse herkomst, huwelijksmigrant)

De Filippijnse vrouwen in de focusgroep en een sleutelinformant geven aan dat ze inderdaad veel Filippijnse vrouwen kennen die als au pair werken, en dat deze relaties met autochtone mannen aangaan. Tegelijk denken ze niet dat dit een verkapt vorm van huwelijksmigratie is, al achten ze het niet uitgesloten.

Most of the Philippinas here are au pair. My husband had a previous experience where he had a Filipina girlfriend. She left him, not really milking, but her life became comfortable with him. So I had to break the stereotype of a Philippina girl. I am not just after living here or after getting his money. That's really difficult. And his family too, even they did not tell me, they have it in the back of their minds. Another Philippina girl.
(vrouw van Filippijnse herkomst, huwelijksmigrant)

Deze vrouwen stellen dat het ontstaan van relaties tussen au pairs en Nederlandse mannen bij de levensfase van de au pairs hoort. Bovendien zijn ze alleenstaand: dat is een van de voorwaarden om een visum als au pair te krijgen. De au pairs spreken goed Engels, en al met al vormen ze aantrekkelijke en beschikbare partners voor mannen uit (meestal) de omgeving van het gastgezin.

Als de buitenlandse partner in eigen land geen goede economische vooruitzichten heeft of in Nederland een onzekere verblijfsstatus heeft, vormt dat voor de referent een bron van twijfels over zijn of haar intenties die vrijwel hetzelfde zijn als die van degenen die hun partner in het buitenland (in plaats van Nederland) ontmoetten: 'Is het om mij te doen of om de papieren?'

5.4.4 Kosmopolitische leefstijl

Tot slot vormen (vrijwilligers)werk, studie of stage in een niet-westers buitenland een voedingsbodem voor transnationale liefdesrelaties. Er bestaat een stereotiep idee dat vooral gemengde migratiehuwelijken van mannen op de werkvloer ontstaan, terwijl vrouwen hun partner eerder op vakantie ontmoeten. Een aantal mannen in dit onderzoek ontmoette hun partner inderdaad via (vrijwilligers)werk in het buitenland.

Mijn man is afgestudeerd als jurist. Toen besloot hij naar Thailand te gaan om als vrijwilliger te werken, als Engels docent. En ik werkte daar op school als Engels docent en moest hem helpen. Dus ik heb hem daar ontmoet en toen hadden we een soort klik en besloten we na ongeveer een jaar samen te wonen. En toen zei hij: 'Schat, ik ga terug naar mijn land om een baan te zoeken. Op dit moment ik heb geen baan en ik heb niks. Dus ik moet eerst heel sterk zijn om voor jou te zorgen en daarna mag jij komen om te kijken of je het leuk vindt om hier te

wonen of niet.' Dat weten we nog niet, maar ik ga gewoon door. Toen hij terugkwam en heeft een baan gevonden, zes maanden later kwam ik hier voor drie maanden en daarna kwam ik terug. En zes maanden later kwam ik hier voor lang. Ongeveer, op dit moment, volgens mij, ken ik hem acht jaar al.

(vrouw van Thaise herkomst, huwelijksmigrant)

We kwamen in onze onderzoeksgroep ongeveer evenveel vrouwen als mannen tegen die hun partner op deze manier hebben leren kennen. De meesten zeiden dat ze er niet specifiek op uit waren om een huwelijkspartner te ontmoeten.

Ik ging daar werken voor een project voor twee jaar en ik had nooit iets van: ik ben geïnteresseerd in mannen van een andere cultuur, ik dacht: dat lijkt me alleen maar lastig. Dus dat kwam voor mij een soort van onverwacht dat ik daar op viel opeens, terwijl ik van tevoren dacht: ik vind dat soort mannen helemaal niet aantrekkelijk.

(autochtone vrouw (referent), man uit Rwanda (huwelijksmigrant))

HM: She came there for research in the North of the Philippines. I was there also as a facilitator: I was working in that organization as a translator, researcher and guide. So she arrived and I was assigned to her and we both did the research in the forest.

R: That was five months of fieldwork and we were supposed to be research partners, but of course it was a strange partnership. [...] And after five months we decided to give the relationship another basis.

(autochtone vrouw (referent), man uit de Filippijnen (huwelijksmigrant))

Dit zijn de mannen en vrouwen van wie we hiervoor zeiden dat migratie naar Nederland voor hen slechts één optie van vele was. De referenten hebben ervaring met het leven in het land van de huwelijksmigrant en deze laatstgenoemden zijn vaak in eigen land kansrijk. Deze referenten twijfelen het minst vaak over de motieven van hun partner voor het huwelijk. Dat komt enerzijds doordat de migratie van de partner geen must is en anderzijds doordat ze meestal al langere tijd een relatie hebben voordat migratie ter sprake komt. Ze hebben de huwelijksmigrant in diens eigen omgeving gezien en hebben ook al meer ervaring samen, als stel. Een aantal van deze cases zijn eerder gevallen van gezinshereniging dan van gezinsvormende migratie, maar de stellen moesten aan de voorwaarden voor huwelijksmigratie voldoen om naar Nederland te komen.

5.5 Reacties van familie en vrienden op het gemengde migratiehuwelijk

De groepen die we in de vorige hoofdstukken bespraken, hebben een huwelijkscultuur waarin de familie een hoofdrol speelt. Dat is bij de gemengde paren niet altijd het geval. Natuurlijk hebben familie en vrienden vaak wel een mening over de huwelijkspunten en daarmee kunnen ze de betrokkenen in hun keuzes beïnvloeden. Maar over het algemeen is de familie van autochtone Nederlanders niet zo vanzelfsprekend en niet zo nauw in het partnerkeuzeproces betrokken. De niet-westerse partner staat doorgaans minder op afstand van zijn of haar familie. In hoeverre de partnerkeuze dan wordt beïnvloed door de familie hangt af van de gezinsvormingscultuur van de partner, maar ook van

gender, sociaal-economische positie en leeftijd. Over het algemeen reageert de naaste omgeving feller en negatiever op het gemengde huwelijk van een vrouw dan van een man (Hondius 2001; Schrover 2001). Familieleden en vrienden maken zich eerder zorgen over een dochter die buiten de eigen kring trouwt, zeker wanneer deze naar het land van de partner migreert, buiten het bereik van hun steun en bescherming. Daarnaast is in dit hoofdstuk al opgemerkt dat gemengde relaties in de beeldvorming geseksualiseerd worden en daarop worden vrouwen zwaarder afgerekend dan mannen (Nagel 2003; Schrover 2001). De impact van de reacties van de omgeving verschilt naargelang hun leeftijd en mate van afhankelijkheid van familie en vrienden: hoe afhankelijker de partners van de materiële en emotionele steun van hun naasten zijn, hoe moeilijker ze zich aan hun oordeel kunnen onttrekken (vgl. Sterckx 2014a).

In deze paragraaf kijken we naar de reacties van de naasten van de partners op hun voorgenomen gemengde migratiehuwelijk. We kijken naar positieve en negatieve reacties. De laatstgenoemde zien we als een invloed die het migratiehuwelijk mogelijk heeft gehinderd, maar aangezien deze paren wel hebben doorgezet, was die negatieve invloed kennelijk niet doorslaggevend. Wij hebben geen paren gesproken die (onder andere) vanwege de afkeuring van hun omgeving van het migratiehuwelijk hebben afgezien. De reacties betreffen enerzijds het feit dat de betrokkene een gemengd huwelijk wil sluiten en anderzijds het feit dat dit huwelijk gevolgd wordt door de migratie van de ene partner, gefaciliteerd door de andere partner. Negatieve reacties kunnen betrekking hebben op het feit dat een zoon of dochter, een vriend of vriendin buiten de eigen groep trouwt. Ook van invloed zijn de kenmerken van het netwerk van de referent: hoe sterk de samenhang ervan is en de sociale positie van het netwerk. Geloof kan ook van invloed zijn op de attitudes van de omgeving ten aanzien van gemengde huwelijken (zie o.a. Huijnk 2011; Kok en Van Leeuwen 2005; Sterckx 2014a). We kunnen op basis van de informatie uit de interviews geen analyse van het netwerk van de referent en de huwelijksmigrant maken, maar het is goed om in gedachten te houden dat deze mechanismen aan beide zijden van de grens werkzaam zijn. De reacties van de omgeving in het land van herkomst van de huwelijksmigrant en in Nederland zijn soms opvallend gelijklopend, zeker wanneer het om de afkeuring van een gemengd huwelijk gaat. Wat betreft de migratie zijn de belangen en angsten van de omgeving van de betrokkenen per definitie anders.

5.5.1 Reacties in het herkomstland van de huwelijksmigrant

Ondanks het feit dat migratie naar Europa in veel herkomstlanden van de huwelijksmigranten een belangrijk ideaal is, vooral (maar niet alleen) voor jonge mannen en vrouwen uit de lagere sociale klassen, reageerde de omgeving niet onverdeeld positief op de plannen van veel huwelijksmigranten in ons onderzoek. Een terugkerend thema in de negatieve reacties is het risico dat de huwelijksmigrant bij migratie naar Nederland in het kader van een huwelijk loopt. Slechte ervaringen van mensen uit de omgeving die eerder een migratiehuwelijk sloten en daar bekaaid van afkwamen, voedt de beeldvorming over westerse mannen en vrouwen: die zouden onbetrouwbaar zijn, hun migrantenpartner (seksueel) uitbuiten en na bewezen diensten aan hun lot overlaten.

[The town I come from] became a tourist destination, so with all these tourists and tourist guides it is likely to happen that there are along the line intermarriages, and there were. Several experiences, one went good. There are five couples that I know of. First one married a Canadian, their relationship was good. The guy went back to Canada, had a good business in construction. Second one was the talk of the town. The woman kicked him out, so he came back. [...] So the impression coming from the older women in the community, saying that the problem is that these [western] women are too free. It's just too free and any time you can be kicked out. And specifically in our case, my grandparents preferred my previous Philippina girlfriend to [R]. Especially my grandmother, who is the matriarch of the whole family, said: 'I don't know, because you know this Joseph who got married and got kicked out? Who knows, it might happen to [HM].'

(man van Filippijnse herkomst, huwelijksmigrant)

HM: Nou, mijn moeder vindt het wel een heel erg groot risico, maar dat moest ze toch wel overlaten, want dat is jouw leven, zeg maar. Ze hebben gewoon respect voor je keus. Steun heb ik wel van haar. Voordat ik naar hier vertrok, heb ik wel een groot gesprek gehad met mijn vrienden en mijn familie. Dat was de eerste ronde van onzekerheid: en zal je dat doen en doe het als je blijft niet. Neem niet dat risico, dat soort dingen, weet je wel. Ja, natuurlijk: je weet het niet, want [R] en ik, wij kenden elkaar eigenlijk niet heel erg goed. Verliefdheid dat is er wel, maar er is geen zekerheid. Je hebt heel veel voorbeelden van vrouwen die zijn met iemand meegegaan en in een bordeel beland, dat kan ook gebeuren. Mijn vrienden en mijn familie zochten allemaal telefoonnummers van de ambassadeur en in noodgevallen moet je die bellen.

R: Nee, het is wel een risico.

I: Dat het zo zou kunnen gaan?

HM: Ja, ik heb ook heel veel vrienden hierdoor verloren, omdat die het niet eens waren met mijn beslissing. Hebben ze gewoon een advies gegeven van 'niet doen' en dan doe ik het toch. Maar goed, ik heb zoiets: ik vertrouw op mijn gevoel.

(autochtone man (referent), vrouw uit Thailand (huwelijksmigrant))

De invloed van stereotiepe beelden over gemengde migratiehuwelijken komen vooral sterk naar voren in de landen en gemeenschappen waar door het toerisme veel ervaring is met gemengde relaties met westerlingen. Die ervaringen omvatten ook de excessen van het *romance tourism* en sekstoerisme, waarbij lokale partners worden uitgebuit door westerse mannen (en vrouwen). Bezorgdheid om het lot van een zoon of dochter die naar een ver land wil migreren, leeft in families over de hele wereld.

En sommigen, in Peru, die gaan niet... Toen was een beetje de mode van Joran van der Sloot...

'O, ik hoop niet dat je vermoord wordt.'

(vrouw van Peruaanse herkomst, huwelijksmigrant)

R: Ik denk dat het eerder voor jouw ouders even een schok was dat je echt vertrok.

HM: Ja, mijn moeder vond het heel erg.

I: Hoe heeft ze gereageerd?

HM: Ja, ze heeft het wel aanvaard, dat ik gewoon mijn leven moest gaan leven zoals ik het wil. Maar ze was niet heel blij. Kijk, ze houden hartstikke veel van [R], maar toen... De eerste keer dat ik haar voorstelde aan mijn ouders, mijn moeder denkt: 'O nee...'
(autochtone vrouw (referent), man uit Zuid-Afrika (huwelijksmigrant))

De migratie naar Europa is soms ook aanleiding tot jaloerse reacties in de omgeving. Verschillende informanten vertellen dat de huwelijksmigrant vriendschappen verloor, omdat sommige vriend(inn)en jaloers waren op het 'betere leven' waar men naartoe zou migreren. Jaloezie en afgunst worden meestal geuit in de vorm van denigrerende opmerkingen of misplaatste 'grapjes' over westerse partners.

Ja, en ik heb ook wel eens onder het mom van een grapje gehoord: 'Nou is er zo'n leuke Mexicaanse man hier die goed met vrouwen omgaat en dan neem jij hem mee naar Europa.' Daar zal vast iets onder liggen.
(autochtone vrouw (referent), man uit Mexico (huwelijksmigrant))

Een van mijn vriendinnen die praatte een poosje niet met mij. [...] Het was een probleem van jaloezie. Sommige mensen waren boos. Boos ja en... jaloezie, want kijk, sommigen die zijn een beetje oppervlakkig. Die denken er alleen maar aan dat ik in Europa ben in plaats van of ik nou gelukkig ben of niet.
(vrouw van Peruaanse herkomst, huwelijksmigrant)

Tot slot zijn er ook veel reacties vanuit de omgeving van de huwelijksmigrant die niet zozeer te maken hebben met de migratie, maar meer betrekking hebben op het huwelijk op zich en een gemengd huwelijk bovendien. Het feit dat de partners uit verschillende geloofsgroepen komen (of niet, wat dan vervolgens moet worden aangetoond met een religieus huwelijk om de scepsis weg te nemen) en het ongehuwd samenwonen van het stel vormen de grootste punten van kritiek. In een aantal culturen is het vooral kwalijk dat de partners samenleven als man en vrouw, maar nog niet daadwerkelijk getrouwd zijn. Een formeel huwelijk wordt dan als voorwaarde voor de goedkeuring van de familie aan het paar gesteld.

I: En hoe reageerde jouw familie?

HM: Wel positief. Alleen vroegen ze van tevoren [aan haar]: 'Ga je moslima worden? En trouwen of niet?' En ik zei: 'Nee, ze is wel katholiek, zei ik, gewoon een gelovige, dus dat mag wel [islamitische mannen mogen trouwen met een vrouw van het Boek, dat wil zeggen een christelijke of joodse vrouw] Ja, in de loop van de tijd wordt ze misschien ook moslima, dat kan ik gewoon niet garanderen, maar dat [kan] gebeuren...'

I: En dan was het geen probleem?

HM: Binnen de familie was het gewoon goed, alleen niet voor moeder. Verder waren gewoon allemaal ook voor.

(man uit Marokko, huwelijksmigrant)

5.5.2 Reacties van de omgeving in Nederland

De reacties van de omgeving van de autochtone Nederlandse partner (man of vrouw) lijken sterk op die uit de omgeving van de huwelijksmigrant in zijn of haar herkomstland. Ook familieleden en vrienden van de autochtone referent kennen voorbeelden van mislukte gemengde migratiehuwelijken. Ze waarschuwen de referent voor het risico dat hij of zij bedod wordt door een op materieel gewin beluste liefdesfraudeur. Dat verpakken ze in opmerkingen en grapjes met een serieuze ondertoon.

R: Ja. Maar meer gewoon, dat mensen grapjes maakten, zo van... Maar ook dat ze gewoon wel bezorgd waren, van: waar laat hij zich nou weer mee in? Weet je wel, ze kenden [HM] natuurlijk helemaal niet. Toen zij de eerste keer hier was, was iedereen ook direct om. Maar daarvoor was iedereen toch een beetje sceptisch, van: ja, misschien is het wel zo'n gelukszoeker, die jou als springplank gebruikt om hier te komen en vervolgens [...]

HM: [Jou] verlaat.

R: [...] weggaat en het geld meeneemt of zo. Dus ze waren gewoon een beetje bezorgd daarom, denk ik, en dat uitten ze door grapjes te maken, uiteraard. Maar ik heb daar nooit echt... Weet je, ze waren allang blij dat ik blij was.

(autochtone man (referent), vrouw uit Peru (huwelijksmigrant))

Mijn moeder noemde hem mijn 'Max Havelaar-vriendje'.

(autochtone vrouw (referent), man uit de Filipijnen (huwelijksmigrant))

De negatieve houding van de naasten van de referent kan ertoe leiden dat zij het welslagen van het migratiehuwelijk niet willen steunen. Soms houdt de waarschuwing van naasten een verkapt dreigement in: 'kom achteraf niet klagen', ofwel dat de referent geen emotionele of materiële steun hoeft te verwachten wanneer deze de plannen toch doorzet. Het vooruitzicht de steun van het eigen netwerk te moeten ontberen, kan zeer ontmoedigend werken voor de relatie.

R: [We zijn getrouwd] in januari 2008.

I: Was jouw familie erbij?

HM: Not her family, but the friend she came with.

R: Ik kende haar ook al bijna twintig jaar. Zij is toen ook mijn getuige geweest. Van mijn familie was er niemand, want die verklaarde mij voor gek. Die zouden mij het liefst laten opnemen, want dat kan niet.

I: Bij wijze van spreken of dachten ze echt dat je...

R: Nou ja, bij wijze van spreken, maar dat je zo snel trouwt en dat kan niet. Ik zeg: 'Ik weet dat het goed zit. En als ik in Nederland trouw met iemand, weet ik ook niet of het blijvend is.' Ik zeg ook tegen mijn broers en zussen: 'Jij bent gescheiden, jij bent gescheiden, jij bent gescheiden, ik bedoel... En jullie zijn met een Nederlander getrouwd, dus dat is ook geen garantie.' Dat was wel heel moeilijk.

(autochtone vrouw (referent), man uit Gambia (huwelijksmigrant))

Van een aantal referenten horen we dat hun leidinggevende of collega's negatief op hun gemengde migratiehuwelijk reageerden.

R: Mijn baas heeft ook veel vraagtekens gehad, ook vanuit haar eigen ervaring, van: dat zal wel niet goed gaan... Dat heeft heel erg met het perspectief van mensen zelf te maken.

I: En heeft zij het dan over jouw relatie?

R: [...] En als er iets is, dat dat dan te maken heeft met een buitenlandse partner.

I: En hoe [uit zich dat dan?]

R: Dan worden daar vragen over gesteld. Of hij bijvoorbeeld iets doet in het huishouden. (autochtone vrouw (referent), man uit Mexico (huwelijksmigrant))

Omdat ze een werkgeversverklaring van hun leidinggevende nodig hadden om de duurzaamheid van hun inkomen aan te tonen voor de migratieprocedure, had deze negatieve houding in potentie onmiddellijke gevolgen voor de relatie. Zo ver kwam het voor deze referenten niet, al heeft een van hen het gevoel dat haar migratiehuwelijk en de opvattingen van haar leidinggevende en collega's heeft bijgedragen aan een negatieve evaluatie die haar tijdens de volgende reorganisatie haar baan kostte.

Bij verschillende referenten beluisterden we dat het feit dat ze gescheiden zijn (en dus eerder een ongelukkig huwelijk hadden), bijdraagt aan de afwachtende of negatieve houding van de familie. Deze referenten hebben als het ware 'bewezen' dat ze niet goed in staat zijn om huwelijkskandidaten juist in te schatten. Het feit dat het om een niet-westerse buitenlander gaat, bevordert het wantrouwen in een goede afloop. Daarnaast is voor de familie en vrienden van de autochtone referent vaak van belang 'wat de mensen zullen zeggen'. In het citaat hierna zien we de verschillende negatieve reacties terug die autochtone referenten te horen krijgen.

R: 'Helemaal niet leuk', 'Dat moest ik absoluut niet doen', 'Stom'. Ik had natuurlijk net een slechte relatie achter de rug en 'waar begon ik nou weer aan en wat moest je met zo'n Marokkaan en dat waren alleen maar uitvreter'. Er waren... Van de week was er nog een vriendin die zei: 'Ja, ik weet nog wel dat ik jou toen heb gezegd van: "Je zult het niet makkelijk krijgen." Maar ja, jij ging dat doorzetten, jij ging dat doen.'

I: Ja, en je familie ook?

R: Mijn moeder die riep iedere keer als ik naar Marokko was geweest: 'Ach, wat zal die jongen weer blij geweest zijn en wat zal die weer genoten hebben en dat je dan weer een cadeautje voor hem mee hebt genomen, en ach wat een zieligerd toch, en ik vind het eigenlijk gemeen van je dat je dat maar steeds doet, want je bent die jongen toch maar gek aan het maken en...' Dus die vond... En het feit dat ik hem dus naar Nederland wilde halen... Ze had nooit het idee dat ik hem naar Nederland zou halen. Uiteindelijk kwam hij naar Nederland en heeft ze hem toen meteen bij hen in de tuin werk aangeboden... Zij zag hem als een soort ontwikkelingsproject. En ze vindt hem heel aardig, ze vindt het heel jammer dat het mis is gegaan. En ze heeft toen het mis was een keer heel boos tegen mij gezegd van: 'Nou, je hebt het weer lekker voor elkaar, hoor.' Zij zei: 'Ja, eerst trouw je met een Marokkaan en nou moet ik weer uit gaan leggen dat je gaat scheiden van die Marokkaan.'

(autochtone vrouw (referent), man uit Marokko (huwelijksmigrant))

Na een persoonlijke kennismaking met de huwelijksmigrant slaat de aanvankelijke scepsis meestal om in acceptatie. Toch horen we ook van referenten dat mensen uit hun omgeving afhaken en het contact verbreken als de referent hun waarschuwingen in de wind slaat en de partner laat overkomen, of dat een relatie voor jaren beschadigd raakt.

R: Mijn familie vond het absoluut niet leuk. Mijn moeder zei op gegeven moment: 'Maar zwarte Afrikanen die stinken toch?!' Ik had zoiets van: pardon?! Ik was geschokt, over zoiets heb je het nooit met je ouders en opeens zeggen ze dat. Schrik je best wel van. En heel veel van dat soort opmerkingen van: die gaan allemaal vreemd en hebben kinderen bij anderen en vier of vijf vrouwen, en allemaal van dat soort verhalen en ook van: pas op hij wil alleen maar naar Europa komen en ziet jou als een makkelijk iets.

I: Ging dat bij jou ook dat toen ze hem leerde kennen, dat die bezwaren wegvielen?

R: De eerste jaren wilde niemand hem zien. Ja, ik ging nog wel naar mijn familie, want hij vond familie belangrijk en had zoiets van: ga gewoon naar je ouders, het blijven je ouders. Dus ik ben wel blijven gaan en pas toen wij kinderen kregen, na een jaar toen is mijn moeder eerst gekomen en toen we getrouwd zijn toen is mijn vader pas gekomen.

I: Maar dat heeft dan een behoorlijke tijd geduurd voordat ze hem hebben geaccepteerd.

Was dat dan dat trouwen, dat hij daar zo veel waarde aan hechtte?

R: Ja, voor mijn vader ook, omdat hij zo christelijk is, die vind het al heel erg dat ik gescheiden was en dan ook nog weer gaan trouwen met een Afrikaan, dus het was een opstapeling. (autochtone vrouw (referent), man uit Rwanda (huwelijksmigrant))

Opvallend is dat de meest uitgesproken negatieve reacties door autochtone vrouwen en hun partners worden gemeld. Dat is consistent met het eerder genoemde beeld dat duidelijk wordt in de literatuur: op de keuze van vrouwen voor een partner buiten de eigen groep wordt sterker (negatief) gereageerd dan wanneer mannen zo'n keuze maken. Mannen vertellen op hun beurt vaker over de seksueel getinte toespelingen die op hun partnerkeuze worden gemaakt. Dat kan te maken hebben met een andere manier van communiceren 'onder mannen': de stereotiepe en geseksualiseerde beeldvorming omtrent vrouwen uit de bruiddonorlanden komt duidelijk terug in de reacties van mannen in de naaste omgeving van de referenten met betrekking tot het gemengde migratie-huwelijk. Er spreekt ook een zekere afgunst uit deze reacties en daarmee lijken ze op jaloezer reacties in de omgeving van de huwelijksmigrant in het herkomstland.

Het enige waarom je dan soms denkt dat het... Ik heb dat zelf niet, ik schaam me er niet voor et cetera, alleen... Ik merk dat blanke mannen, daar zit iets seksistisch vaak bij en dat vind ik zelf wel vervelend. Het is voor mij gewoon liefde, maar heel veel van die mensen als ze dan haar zien, maken ze grapjes. Op zich vind ik het niet erg, maar dat is wel... Je hebt ook mensen die ja, ik weet niet... die zelfstiekem dromen van een buitenlandse vrouw, maar die dan... dat gewoon niet hebben en dan is het voor hun een soort exotisme. Zo van [...]: 'Ooo', bij wijze van spreken: 'Nou, je zult wel een leuk nachtleven hebben'. Of: 'Je komt wel aan je trekken', weet je wel. Ja, ik vind het niet erg, maar ik denk wel bij mezelf: joh, eigenlijk is het vrij onbeleefd. (autochtone man (referent), vrouw uit Brazilië (huwelijksmigrant))

HM: En ik snap het ook best wel dat Nederlandse mensen dat denken, want ja, ik denk 90% of 80% van de Thaise vrouwen die met een Nederlandse man zijn gekomen, hebben elkaar ontmoet via haar werk, zeg maar. Je begrijpt wat ik bedoel.

R: Ja, en die reactie... Mensen [gaan] een beetje ver... Of collega's voor een geintje, dat heb ik ook wel meegemaakt, die dat dan zeggen weet je wel, als geintje zo.

HM: Ja, waar heb je haar gehaald?

R: Ja, maar die zijn er wel een beetje op uit om sensatie of negatieve... Die genieten daarvan of zo, denk ik, dat beeld willen ze zien.

HM: Ja, dat zijn mensen die willen dat heel graag geloven.

I: En heb je het idee dat dat nu anders is, of die mensen die blijven dat gewoon geloven?

R: Die mensen heb je nog steeds.

HM: Ja, maar ik denk niet dat ze dat zo denken...

R: Nee, als ze haar langer kennen of zo... Dan zullen ze dat nooit meer zeggen, natuurlijk. (autochtone man (referent), vrouw uit Thailand (huwelijksmigrant))

Referenten en huwelijksmigranten in een gemengd migratiehuwelijk krijgen in vergelijking tot die in niet-gemengde migratiehuwelijken regelmatig reacties die de grenzen van het fatsoen overschrijden. Die worden soms verpakt als 'geintje', waardoor het des te moeilijker is erop te reageren. De stellen ondervinden hinder van dit soort opmerkingen en attitudes, vooral als ze afkomstig zijn van personen van wie men op een of andere manier afhankelijk is.

5.6 Het beleid als hindernis: autochtonen ervaren grenzen aan hun vrijheid

Aangezien de gemengde migratiehuwelijken over het algemeen op een andere manier tot stand komen dan de niet-gemengde, vooral vanwege de andere huwelijkscultuur van de partners, hebben de verschillende voorwaarden voor huwelijksmigratie een andere impact op gemengde stellen dan op niet-gemengde. De leeftijdszis was voor geen van de paren die door ons zijn geïnterviewd een probleem, vooral omdat de leeftijd voor gezinsvorming van autochtonen hoger ligt dan voor bijvoorbeeld migranten uit Turkije, Irak of Afghanistan. De sociaal-economische factoren die de haalbaarheid van een aantal criteria beïnvloeden, werken voor deze groep op dezelfde manier als voor de niet-gemengde. Laagopgeleide en jongere autochtone referenten hebben meer moeite om aan de inkomenseis te voldoen dan hoogopgeleide en oudere referenten met een gevestigde carrière. Laagopgeleide huwelijksmigranten hebben meer moeite met het basisexamen in het buitenland dan hoogopgeleide en in een aantal herkomstlanden van huwelijksmigranten is (of was er kort na de invoering van de w1B in 2006) weinig tot geen infrastructuur om Nederlands te leren en de toets af te leggen, net zoals het geval was in de herkomstlanden van de vluchtelingengroepen.

De controle op schijnhuwelijken heeft bij de onderzoeksdeelnemers over het algemeen weinig blijvende indruk gemaakt. Een uitzondering daarop is een aantal vrouwen die door een ambtenaar werden gewaarschuwd voor het risico dat ze in een schijnhuwelijk terecht komen (zie § 5.6.4). We spraken maar twee personen die een huisbezoek van de Vreemdelingenpolitie kregen ter controle op de feitelijke samenwoning van het paar.

Het eerste geval betrof een paar dat in het kader van de Belgiëroute huisbezoek kreeg van de Belgische politie, wat daar de standaardprocedure is. Het tweede geval betrof een vrouwelijke referent van Surinaamse herkomst met een man die als huwelijksmigrant uit Nigeria kwam. Dit past in het beeld dat er de laatste jaren alleen verscherpte controle op migratiehuwelijken met een hoger risicoprofiel is: groepen waarbij al eens schijnhuwelijken zijn geconstateerd (EMN 2012), zoals migratiehuwelijken tussen Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders en West-Afrikanen.

Structureel anders aan de gemengde migratiehuwelijken is het feit dat er sprake van een autochtone referent is. Zij beleven de strenge toelatingscriteria voor huwelijksmigranten op een andere manier dan (nakomelingen van) migranten. Autochtone referenten worden door hun migratiehuwelijk als het ware voor het eerst geconfronteerd met de leefwereld van de migrant en de grenzen aan de (internationale) bewegingsvrijheid die niet-EU-burgers ondervinden.

5.6.1 Aanpassingen aan de loopbaan vanwege de inkomenseis

De inkomenseis was voor de gemengde paren in ons onderzoek minder een obstakel dan voor de niet-gemengde. Dat komt waarschijnlijk door de achtergrond van de referenten: overwegend autochtoon, hoogopgeleid en de leeftijdsfase van schoolverlaters voorbij (dus met al enige jaren werkervaring). Voor geen van de informanten was de hoogte van de inkomenseis een probleem. De duurzaamheid was dat in een aantal gevallen wel, omdat de referenten in kwestie op het moment dat ze de migratieprocedure inzetten jonger waren en in een fase van de carrière zaten waarin ze (nog) geen vaste baan hadden. Dit betrof een aantal hoogopgeleide jonge vrouwen en een enkele hoogopgeleide man. Om wel aan de inkomenseis te kunnen voldoen, kozen ze voor een aanpassing in hun loopbaan: ze kozen voor een baan die minder bij hun ambities en wensen aansloot, maar met meer werkzekerheid. Ze kozen voor de stabiliteit ten koste van inhoudelijke uitdaging en mogelijkheden om zich verder te ontwikkelen. Gevoelsmatig vonden ze dat wel een hoge prijs.

Kader 5.5 Carrière of partner?

Een gemengd paar met een vrouwelijke referent en een man uit de Filipijnen (beiden hoogopgeleid) vertelt hoe de inkomenseis in hun leven heeft gespeeld. De referent had vooral moeite om de duurzaamheid van haar op zich voldoende inkomen aan te tonen. Met enig kunst- en vliegwerk slaagde het paar erin om aan de inkomenseis te voldoen, maar de partners zijn tot op de dag van vandaag verontwaardigd over de hindernis die – naar hun gevoel onterecht – werd opgeworpen. Op het moment dat het paar een vergunning voor verblijf bij partner aanvraagde, was de huwelijksmigrant al in Nederland voor zijn studie en had deze een bijbaan met een redelijk inkomen. Voor deze verblijfsvergunning wordt echter alleen rekening gehouden met het inkomen van de referent. In die tijd had de referent een tijdelijke onderzoeks-aanstelling bij een universiteit. In die wereld is het bijzonder moeilijk om in de jaren vlak na de promotie een vaste aanstelling te bemachtigen. Haar tijdelijke aanstelling liep net niet lang genoeg om aan de inkomenseis te voldoen.

Kader 5.5 (vervolg)

Wij hadden twee inkomens, een lage huur en veel geld, maar geen vast contract. Geen contract dat tot september liep waarmee we aan de eisen [aantonen dat men gedurende een jaar vanaf de aanvraag van voldoende inkomens verzekerd is] zouden voldoen. Ik heb mijn contract dan kunnen oprekken tot september door er een deeltijdbaai van te maken en daarnaast extra onderwijs te gaan geven. Ik moest een beetje uitkijken dat mijn inkomen dan niet onder het minimum zou zakken, maar we hebben het gered. Het was wel een stressvolle periode. Daarom vind ik de inkomenseis geen goede maatregel: hij houdt geen rekening met het feit dat zo veel mensen in de Nederlandse samenleving vandaag de dag tijdelijke en korte contracten krijgen.

Eigenlijk deden we het fantastisch, financieel – want samen hadden we een prima inkomen – als stel en in onze carrière. Maar het was niet goed genoeg voor de IND. Ik vond het ontzettend vernederend en ik had zoiets van: “Waar bemoeien jullie je mee? Geef me een papier, ik onderteken dat wij geen aanspraak zullen maken op uitkeringen. Klaar! We zorgen wel voor onszelf, laat ons verder met rust.” Want daar gaat het natuurlijk allemaal om.

Achteraf is het allemaal goed gekomen en lijkt het of er weinig hindernissen zijn, maar als je daar in zit en dat je dat de hele tijd moet bewijzen en dat ik dus mijn contract moest gaan openbreken en omzetten, dat zijn gewoon maanden stress. Het stomme is dus ook dat je vanaf het moment dat [HM] zijn verblijfsvergunning kreeg voor een jaar, ik al bezig was van: hoe gaan we dat volgend jaar doen? Dus ik had een contract van drie jaar en vanaf de eerste dag was ik al bezig van: hoe gaat het verder daarna? Tegelijkertijd wist ik ook van: ik wil niet gelijk een andere baan gaan zoeken, dat vind ik niet netjes. Ja, dat zat de hele tijd in mijn achterhoofd en ik vond het ook heel erg... Voor mij voelde het als een soort van verraad van de samenleving. Iedereen mag gewoon zelf weten op wie hij verliefd wordt, maar als het een buitenlander is dan mag dat niet, dan moet je ineens van alles gaan bewijzen dat niet realistisch is voor de fase waarin je zit van je leven. Andere mensen die doen gewoon allerlei leuke dingen en jij moet voldoen aan een stereotype van een blanke man met 40-urige werkweek en een vast contract. Het voelde heel erg alsof ze het beleid afstemmen op een bepaald type mensen, waar wij gewoon totaal buiten vielen. Toen heb ik ook eens een keer zitten uitzoeken van: hoeveel mensen zullen er dan eigenlijk buiten de boot vallen? Hoeveel mensen mogen er in Nederland niet verliefd worden op een buitenlander? Nou, dat is meer dan 40%. Die hebben geen vast contract, verdienen niet meer dan 120% van het minimumloon. Dat is van de werkende bevolking, dus dan kijk je nog niet eens naar de niet-werkende bevolking. Dat is heel discriminerend.

Het heeft ons ook gevormd. Ik denk dat ik niet zo hard achter een vaste aanstelling had aangejaagd als ik nu heb gedaan. Ik kreeg een onderzoeksbaan aangeboden voor vijf jaar en toen kwam mijn huidige baan [als docent] langs. Eerst boden ze me een jaarcontract aan. Ik zei dat ik garantie wilde dat het een vast contract zou worden, want dat ik al een baan had voor vijf jaar. Als dit niet mee had gespeeld, had ik voor de tijdelijke baan gekozen, want dat was puur onderzoek. Dat was de perfecte volgende stap in mijn carrière. Maar voor onze situatie was een vaste baan beter. Ook omdat je dan eindelijk een huis kan kopen. Daarom heb ik ook nooit serieus een baan in het buitenland overwogen, wat eigenlijk een must is als je carrière wil maken in de wetenschap. Maar het zou dan hells moeilijk zijn om weer terug te komen. [...] Behandel de partner niet alsof die hier alleen maar naartoe komt om op de kap van de referent te leven. De aanname is dat iemand hier naartoe komt om economisch afhankelijk te zijn. Het begint al in het basisexamen inburgering, er is een vraag, weet je: “Wie is verantwoordelijk voor jouw ziektekostenverzekering” of iets in die zin. Er zijn drie mogelijke antwoorden: de overheid, de gemeente of jouw partner. Niet: jijzelf. Dat kan je niet eens antwoorden. Dat is toch belachelijk? Alles is erop gericht om niet economisch afhankelijk te worden van de overheid, maar van de partner. Dus als je iemand aanspreekt als iemand die hier naartoe komt met het doel economisch zelfstandig te zijn... Maar daar gaat noch de inkomenseis noch de inburgeringstoets van uit. (autochtone vrouw (referent))

De laagopgeleide referenten (onder de onderzoeksdeelnemers vier vrouwen en een man) hadden op het moment dat ze met de migratieprocedure begonnen een voldoende en stabiel inkomen. Maar twee van hen verloren hun baan tijdens en kort na de migratie van hun partner. Opeens dreigde de inkomenseis wel een heikel punt te worden. Dit is een probleem waarmee meer mensen in economisch ongunstige tijden te maken krijgen.

Mijn inkomen was op zich goed, maar net voordat hij definitief hier naartoe kwam, verloor ik opeens mijn baan. En dan ga je dus naar 70% van je laatste loon. Toen zat ik onder de grens [van 120% van het minimum] die zij dus stelden, maar ik las in de krant dat de Europese Raad had bepaald dat Nederland die grens niet mocht aanhouden. 100% zat ik ruim boven, dat heb ik gelijk uitgezocht. Wat is het minimumloon, wat krijg ik? Gelijk bij mijn aanvraag een brief gedaan met: op die grond mogen jullie mij dus niet afwijzen inzake de uitspraak van dan en dan van het Europees Hof.

(autochtone vrouw (referent), man uit Gambia (huwelijksmigrant))

Ook degenen die (uiteindelijk wel) aan de inkomenseis voldoen, uiten vaak verontwaardiging over deze eis. Ze kunnen zich maar al te goed voorstellen wat het betekent als je daar niet aan kunt voldoen. Ze beschouwen zichzelf als geluksvogels dat ze toevallig op het juiste moment over voldoende en duurzaam inkomen konden beschikken. Degenen die dat niet doen, hebben pech. De gebrekkige financiële slagvaardigheid van een paar dat niet aan de inkomenseis voldoet, doet voor hen minder ter zake. Ze beschouwen de inkomenseis – en vooral de oude van 120% van het minimumloon en duurzaamheidsclausule – als een onrechtvaardige inbreuk op het recht op vrije partnerkeuze.

Voor ons wat dat niet zo'n issue. Mijn startsalaris was al voldoende, ik had een universitaire opleiding, dus dan voldoe je daar makkelijk aan, maar het is natuurlijk hopeloos oneerlijk voor mensen die een minder hoge opleiding hebben. Het is gewoon eigenlijk inkomensdiscriminatie. En als mensen hard werken en daar een minimumloon mee verdienen, dan, ja, dan vind ik het eigenlijk ongekend dat je die mensen verbiedt om te trouwen met degene waarvan ze houden. Dat je van mensen tot op zekere hoogte verwacht, dat als ze hier naartoe komen, ze dan in ieder geval in hun eigen inkomsten voorzien, ja dat snap ik, maar die minimumeis die hoger ligt dan het minimuminkomen, dat is volgens mij gewoon inkomensdiscriminatie.

(autochtone vrouw (referent), man uit Marokko (huwelijksmigrant))

5.6.2 Bedenkingen omtrent de w1b

In de uitspraken van gemengde paren – en vooral van referenten – over de w1b zien we iets vergelijkbaars als met de inkomenseis. Ook als de huwelijksmigrant zonder veel problemen het basisexamen in het buitenland heeft gehaald, hebben de partners kritiek op het basisexamen inburgering in het buitenland zoals dat nu is opgezet. Het taalgedeelte wordt door de meeste informanten als eenvoudig maar wel nuttig bestempeld. Hoogopgeleide huwelijksmigranten voelden zich niet altijd serieus genomen: het niveau van het examen was in hun ogen elementair en ze haalden het dan ook gemakkelijk, maar ze voelden zich tegelijk beledigd, omdat ze verplicht zijn het basisexamen af te leggen. Ze krijgen daarmee een beeld van de verwachtingen die Nederland van

huwelijksmigranten heeft: die zijn erg laag. Dat past niet bij hoe zij zichzelf zien: als personen die iets bij te dragen hebben aan de Nederlandse samenleving. Vooral het gedeelte van het examen waarin wordt gevraagd naar de Nederlandse cultuur vonden veel informanten ‘onzinnig’. Opvallend is dat de autochtone referenten zich niet herkennen in het beeld dat in het voorbereidingsmateriaal wordt geschetst van Nederland en de Nederlanders. Dit soort kritiek hebben we niet gehoord bij referenten van een andere herkomst, maar bij de autochtone referenten vinden we die regelmatig terug.

Ik vind het goed dat ze al een inburgeringsexamen doen daar, dat er al wat Nederlands gesproken wordt. Maar het zijn wel ontzettend onzinnige vragen. Bijvoorbeeld: ‘In welk jaar is Suriname onafhankelijk geworden?’ Ik bedoel, als ze het mij zouden vragen, zou ik het niet weten. ‘Waar is Anne Frank van bekend?’ Ja, jongens... En dan de foto van [een burgemeester] met zijn ambtsketen om, met de vraag: ‘Wat is zijn beroep?’ Wat heeft dat voor zin, dat je dat weet? Dat je een beetje weet dat vrouwen en mannen gelijk zijn en dat je geen wapens mag hebben hier, dan denk ik: ja, dat is zinnig. Maar die andere dingen...Want ik heb er zelf ook nog veel van geleerd.

(autochtone vrouw (referent), man uit Gambia (huwelijksmigrant))

Veel referenten hebben moeite met de passages over de Nederlandse tolerantie ten opzichte van homoseksualiteit, de bewegingsvrijheid van vrouwen en het feit dat je je vrouw niet mag slaan in Nederland. Het laatste lijkt voor deze informanten te evident om als examenvraag te dienen, de eerste twee onderdelen schetsen geen realistisch beeld van de Nederlandse samenleving: door de overdrijving van de tolerantie gaat de echte boodschap verloren.

Ik heb hier in Nederland een pakket gekocht met een dvd en al die vragen en ja, hij heeft dat gewoon thuis geoefend. Zijn vader die vond het ook wel heel erg leuk om een keer mee te kijken. Toen had hij ‘m op de tv... Ik had een niet-gekuiste versie doorgestuurd en dan komt er in ene een topless vrouw zeer langdurig in beeld. Ja ik vond dat... Ik ben helemaal niet preuts, maar ik vond dat ook echt helemaal niet nodig. En wat ik ook wel heel apart vond, dat was, [HM] was een tijdje al in Nederland, ik denk een halfjaar en toen zei hij: ‘Goh, in [X] zijn geen homo’s’. Ik vraag: ‘Maar hoe zien die er dan uit?’ ‘Nou’, zegt hij, ‘die hebben veren en allemaal dingen om hun nek heen’. En dan denk ik: dan zie je hoe stompzinnig zo’n dvd dus kennelijk is, want ze komen met de Gay Parade... Ja, en ik vind die topless vrouw die dan... die had best even uit het water mogen komen, maar de manier waarop dat dan gebeurt, dat vind ik dan dat ik denk van: jonge, jonge, moet dat nou zo lang...

(autochtone vrouw (referent), man uit Marokko (huwelijksmigrant))

Vooral hogeropgeleide en autochtone geïnterviewden nemen de toets *Kennis van de Nederlandse samenleving* niet serieus. De juiste antwoorden op de vragen zijn vooraf gegeven en de meeste huwelijksmigranten bereiden zich voor door zowel de vraag als het antwoord uit het hoofd te leren. Ze moeten vervolgens op het examen het juiste antwoord zo goed mogelijk reproduceren. Aangezien er geen geïnternaliseerde kennis en inzicht verwacht wordt, noemen de autochtone referenten die actief zijn op fora (bv. www.buitenlandsepartner.nl) dit onderdeel de ‘papegaaientoets’. Relativering is een veelgehoorde strategie om de ervaren ‘onzinnigheid’ van deze test te lijf te gaan.

Ja, wat je dan moet leren is idioot, dus we hebben echt gezegd: 'We gaan dit met elkaar aan, dat wordt vreselijk, maar we gaan erom lachen. We doen het omdat het nodig is, omdat we samen willen zijn.' Maar het is van de zotten wat je moet. Als je moet leren, vragen als: of je wel of niet een vrouw mag slaan. Ik snap dat dat in sommige culturen belangrijk is dat dat hier niet mag. Maar...

(autochtone vrouw (referent), man uit Mexico (huwelijksmigrant))

For a logical mind it is so dumb, in essence, the procedure. Questions about the culture. 'In the Netherlands do we allow homosexuality or not?' Ask me about the culture of the Netherlands!

(vrouw van Filipijnse herkomst, huwelijksmigrant)

Tegelijk vinden zowel huwelijksmigranten als referenten dat er meer behoefte is aan nuttige informatie ter voorbereiding van de komst naar Nederland. Nuttige informatie houdt bijvoorbeeld in: praktische informatie over de vestiging in Nederland, over het omzetten van het rijbewijs, over ziektekostenverzekering en huurcontract. Ook zouden mensen beter op hun deelname aan de arbeidsmarkt kunnen worden voorbereid, met informatie over hoe je werk zoekt, hoe je je bij een sollicitatie moet presenteren en hoe de Nederlandse bedrijfscultuur in elkaar zit. Tot slot hebben huwelijksmigranten de behoefte beter over hun rechten als partner te worden geïnformeerd en waar ze terecht kunnen in geval ze in de (huwelijks)problemen komen.

5.6.3 Maak bezoek aan de partner in Nederland gemakkelijker

In de interviews met Turkse en Marokkaanse referenten en huwelijksmigranten, en die uit de vluchtelingengroepen, was het tijdelijk verblijf van de huwelijksmigrant in Nederland vóór de migratie om hier de partner te bezoeken niet of nauwelijks een issue. De gemengde paren ontmoetten in hun omgeving veel minder bezwaren tegen de relatie voorafgaand aan het huwelijk. De partners willen elkaar over het algemeen juist beter leren kennen voor ze ingrijpende beslissingen zoals emigreren nemen. Bij die kennismaking horen bezoeken aan elkaars land en familie en samen tijd doorbrengen. Autochtone referenten kennen (afgezien van de kosten) niet veel belemmeringen om naar het herkomstland van hun geliefde te reizen. Omgekeerd is het een ander verhaal: een aantal onderzoeksdeelnemers vertelde slechts met grote moeite een visum te kunnen krijgen om hun partner tijdelijk in Nederland te kunnen laten verblijven.

R: [...] Dat ik een jaar bezig was met de advocaat alleen om hem hier op vakantie te krijgen.

Dat is gewoon een jaar van je leven weg. Dan heb ik het niet over de verblijfsvergunning, maar over vakantie. Hij verdiende te veel. Sinds wanneer is dat een probleem?

I: Was dat dan dat ze hem niet geloofden?

R: Ze begrepen niet waarom zijn inkomen zo hoog was en hoe onderhielden wij dan contact en waarom woonde hij niet bij zijn ouders. Je kan het niet verzinnen, ik heb gewoon pech gehad.

(vrouw van Surinaamse herkomst (referent), man uit Egypte (huwelijksmigrant))

Er zou veel te winnen zijn, zo stellen een aantal referenten, bij de mogelijkheid om gemakkelijker tijdelijk bij de partner in Nederland te mogen verblijven. Zo kan de huwelijksmigrant zich een beter en realistischer beeld van het leven in Nederland vormen. Aangezien 'realistischer' meestal 'minder rooskleurig' betekent, zouden meer potentiële huwelijksmigranten daardoor afzien van de migratie. Ook krijgen beide partners op deze manier meer tijd om de relatie te beproeven en deze eventueel te verbreken voordat men tijd en geld in de migratieprocedure heeft geïnvesteerd. Omdat de partners hun leven aanpassen om aan de voorwaarden voor huwelijksmigratie te voldoen, worden de migratiehuwelijken 'too big to fail', volgens deze sleutelinformant:

Er lijken wel heel veel echtscheidingen te zijn bij dit soort relaties, maar dat komt deels omdat het strenge toelatingsbeleid voor partners maakt dat mensen met een buitenlandse partner veel te snel beginnen over trouwen. Even samenwonen om te proberen, wat je in een relatie met een Nederlander doet, kan niet omdat het zo moeilijk is de partner tijdelijk te laten overkomen. Daar krijg je geen visum voor. Als dat nou maar mogelijk was, of makkelijker, zouden meer partners hierheen komen om het te proberen en als het tegenvalt weer teruggaan. Of gewoon daar blijven en elkaar af en toe opzoeken. Omdat dit niet mogelijk is, nemen mensen snel grote stappen en doen ze die enorme investering in de migratie. Dan is het moeilijker om het op te geven wanneer het misgaat. Plus: dit drijft de echtscheidingsstatistieken van dit soort relaties enorm op. Het lijkt nu wel veel, maar als je bedenkt hoeveel Nederlandse relaties stuklopen die niet in de statistieken verschijnen, omdat er niet is getrouwd, valt het wel mee.

(sleutelinformant van Stichting Buitenlandse Partner)

Samenvattend kunnen we stellen dat de gemengde stellen waarvan de ene partner een autochtone Nederlander is gemakkelijker dan de andere groepen aan de voorwaarden voor huwelijksmigratie weten te voldoen. Hierbij moeten we de kanttekening maken dat we interviews hebben gehouden met informanten die de migratieprocedure succesvol hebben weten door te komen. Mensen die zijn afgehaakt omdat ze het niet haalden, hebben wij niet gesproken. Opmerkelijk genoeg leidt dit niet tot vrede met de voorwaarden: de meeste informanten tonen zich verontwaardigd over verschillende toelatingscriteria en de migratieprocedure in het algemeen. Autochtone referenten (zie kader 5.5) verwoorden dit af en toe als een gevoel van 'verraad' door hun eigen land: ze voelen zich gediscrimineerd omdat zij toevallig niet verliefd werden op een andere Nederlander, maar op een buitenlandse man of vrouw. Dat maakt dat ze langs een meetlat worden gelegd, als persoon en als stel, en ze hebben het gevoel dat dit niet gerechtvaardigd is. Ze onderscheiden zich (in eigen ogen) immers positief van hun medelandgenoten: ze zijn goed opgeleid, hebben een goede baan, veroorzaken geen overlast en doen geen beroep op overheidssteun. Deze ervaringen houden mensen niet tegen om een migratiehuwelijk aan te gaan, maar kunnen wel afdoen aan de legitimiteit van het beleid in de ogen van de betrokkenen.

Ook als land zijn ze heel dom bezig. Heel veel mensen die je nodig hebt, die schrik je af. Want echt kenniswerkers, de mensen die superbanen hebben, kunnen gewoon kiezen uit landen en [als die] dan afzien van die migratie gaan ze gewoon zeggen: 'Doei, Nederland.' Ik vind het zakelijk gezien ontzettend dom wat ze doen. Maar goed, ook als persoon vind ik het ethisch gewoon niet kunnen dat je mensen... Het is een verkapte poort, dat hele examen. Je voelt je eigenlijk belemmerd door een overheid, die het je gewoon moeilijk maakt! Ja, dat is heel irritant. Ja, je voelt

je toch benadeeld, voor eigenlijk... voor een soort universeel recht op het mogen hebben van liefde of een partner, zeg maar. Ik vind dat iedereen dat moet kunnen. Je bent misschien inderdaad niet handig dat je het allemaal zo ingewikkeld maakt, dat je het ver zoekt, oké, maar wie is nou de overheid om mij daarin de maat te nemen, om mij dat te gaan belemmeren? Het voelt gewoon dat je eigenlijk gekleineerd wordt, om in de bureaucratie dingen te doen waar je zelf helemaal niet om vraagt. Dat is natuurlijk met heel veel dingen zo, maar dit is wel echt, het gaat wel heel ver namelijk. Je kan gewoon ook anders elkaar echt niet zien. Dan kan je je geluk niet... Maar aan de andere kant, ik snap ook dat ze bepaalde remmingen hebben [ingebouwd], omdat... Ik ken ook zelf ook mensen die waarvan ik weet, Marokkaanse jongens die uiteindelijk zo gewoon zo'n Marokkaans meisje uit het dorp, terwijl het helemaal geen liefde is of zo, maar puur vanwege dat ze dan die familie helpen, ik denk van: ja, dat vind ik ook niet goed. Voor henzelf niet en ook niet voor de maatschappij.
(autochtone man (referent), vrouw uit Brazilië (huwelijksmigrant))

5.6.4 Gendersverschillen in ervaringen met de instanties?

Autochtone vrouwen die met een buitenlandse man getrouwd zijn, hebben nogal eens moeite met de toon waarop ze werden bejegend door diverse instanties waarmee ze tijdens de migratieprocedure te maken kregen. Deze vrouwen hebben het gevoel dat zij en hun situatie niet serieus worden genomen door de beambte met wie ze in gesprek gaan. Zijzelf worden niet voor vol aangezien en hun partner wordt verdacht van foute intenties. De vrouw in het citaat hierna vertelt dat ze serieuzer werd genomen toen ze wat in de contramine ging en zich assertiever opstelde.

R: In de aanvraag stond dat je aan de hand van foto's of brieven moest kunnen aantonen dat het een relatie is. [...] Dat je ook je Skype-geschiedenis moest opsturen, eigenlijk gaat dat natuurlijk niemand wat aan, maar... Ja, je moet bewijsmateriaal hebben. Dat het een relatie is en niet vanwege de [verbliffsvergunning] [...] Ik dacht: dit is wat het is. Doe nou maar. [...] Als ik naar de IND bel, moet ik toch eerst laten zien dat ik niet een no-no ben, niet qua kennis of zo, maar er wordt op een manier naar je gecommuniceerd die niet helemaal netjes is. Het is een beetje neerbuigend.

I: Kan je daar een voorbeeld van geven?

R: Het is altijd de manier waarop. Een voorbeeld: bij de gemeente ging ik navragen over de naturalisatie, hoe dat werkt, of je daar eerder mee kan starten, of trouwen daar een voordeel in kan zijn, omdat we willen dat hij vrij naar Mexico kan reizen. En de reactie was toen – het was heel kinderachtig, alsof je dom bent en niet weet... – ‘Dan gaan we uitzoeken of het echt is.’ Ik moest erom lachen. Ik zei: ‘Ik woon hier om de hoek, bel gewoon even aan.’ En dan zie je ook wel dat ze ontdooien en dat er een normaal gesprek volgt. Maar je moet eerst bewijzen dat het goed is en dan pas gaan ze een normaal gesprek met je aan. Ook bij de IND. We waren iets te laat op de afspraak, maar dat was omdat ik geen parkeerplek kon vinden. Toen kregen we van: ‘Ja, je moet toch echt op tijd komen’. Ik zeg: ‘Meneer, ik vertel u [dat we geen parkeerplek vonden], als het niet goed is, maken we een nieuwe afspraak.’ En dan heeft zo iemand iets van: o ja. Maar dan word je meer respectvol benaderd.

(autochtone vrouw (referent), man uit Mexico (huwelijksmigrant))

(Uit het citaat wordt ook duidelijk dat de IND soms ten onrechte op de korrel wordt genomen. Dan blijkt uit een concretere schets van de situatie dat het een ervaring betrof met een instantie anders dan de IND. Maar de IND is in de ogen van de betrokken partners het 'gezicht' van de Nederlandse overheid die hun toegang tot het land bepaalt.)

Twee vrouwelijke referenten met niet-westerse partners zeggen dat ze in de loop van de procedure door Nederlandse instanties werden gebeld, waarbij ze door de betreffende ambtenaar 'gewaarschuwd' werden dat ze mogelijk in zee gingen met een liefdesfraudeur. Beide referenten zeggen dat ze geschokt waren dat respectievelijk de IND en de ambassade zo'n inbreuk pleegden op hun privésfeer.

Tijdens mijn aanvraag kreeg ik op een gegeven moment een keer een telefoontje van de IND: of ik eigenlijk wel wist dat zijn broer als illegaal ooit in Nederland gepakt was en teruggestuurd was naar Marokko. Dus of ik dat allemaal wel wist en of ik wel wist met welk gezin ik in zee ging, daar werd ik dan voor gewaarschuwd.

(autochtone vrouw (referent), man uit Marokko (huwelijksmigrant))

De ambassade in Dakar belde mij op, want die moeten toestemming voor de m.v.v. geven.

En die belde naar mij: of het een schijnhuwelijk was? Ik zeg: 'Ja, ik kan alleen maar zeggen dat ik van hem hou. Jij kan zeggen dat het een schijnhuwelijk is, dat vindt mijn familie ook, maar ik...' En uiteindelijk dan van: 'Ja mevrouw, oké, we geven toch maar toestemming.'

(autochtone vrouw (referent), man uit Gambia (huwelijksmigrant))

In haar proefschrift uit 2003 stelde rechtssociologe Betty de Hart een genderbias vast in de benadering van paren die op een schijnhuwelijk werden gecontroleerd. Deze vooringenomenheid is volgens De Hart terug te voeren op de maatschappelijke beeldvorming met betrekking tot (autochtone) vrouwen met niet-westerse partners enerzijds en (autochtone) mannen met niet-westerse partners anderzijds. Sindsdien is dit aspect van de huwelijksmigratieprocedure ingrijpend veranderd (zie hoofdstuk 1), maar de voorgaande drie citaten roepen de vraag op of ambtenaren nog steeds (autochtone) vrouwen die een migratiehuwelijk sluiten (onbewust) op een andere manier aanspreken dan (autochtone) mannen die dit doen.

R: Ik heb nog wel een kleine, leuke anekdote, die wil ik toch ook even vertellen. Dat is namelijk positief van de overheid. Wij moesten op een gegeven punt voor de tweede keer die verblijfsvergunning aanvragen. En ik denk: ik moet dat proces doordrukken! Er komt een moment dat ik op de aanvraag aan de IND voor de verblijfsvergunning voor mijn vrouw haar handtekening zet. Enne daarna, weet je wel, baal. Shit, ik heb een fout gemaakt. Dus ik heb meteen opgebeld naar de IND. 'Ja, ik heb haar handtekening gezet, had ik niet mogen doen.' 'Nou meneer, dat is niet erg.' Dat vrat aan me, weet je wel. Op een gegeven moment belde ik voor de derde keer op: nou, ik heb dat gedaan. 'Meneer, als u nog een keer belt, gaan we denken dat er écht wat aan de hand is.'

I: Dat is toch wel meewerken in die zin.

R: Dus dat was gewoon meewerken. Het andere punt was bij haar geboorteakte: die was in inkt opgeschreven. De inkt was uitgevlekt, echt volledig onleesbaar. Toen zeiden ze dus van: 'Oké, loopt u even langs de Filippijnse ambassade, loop weer terug via het ministerie

van Buitenlandse Zaken [voor de legalisatie], kom dan terug binnen en dan is het klaar.' Het derde was nog, dat wij in eerste instantie voor de M V V niet volledig waren. Je hebt de ongehuwdheidsverklaring, maar in de Filippijnen is het beste orgaan waar je dat kunt aanvragen, waar je je papieren kunt laten legaliseren en verifiëren de NSO – National Statistics Office. Alleen: de NSO loopt twee jaar achter met de registratie, dus wij kwamen aan bij de IND en we hebben een papiertje dat twee jaar verouderd was. En de IND heeft toen gezegd van: 'We hebben nog wel een statement nodig dat mevrouw gedurende de laatste twee jaar niet is getrouwd.' Maak nog even gewoon een statement in de Filippijnen, loop dan nog even langs het rechtskantoor en die zes organisaties, maar oké. Indien het om de een of andere redenen uit een speciaal land moeilijker is om aan de maatstaven te voldoen of vrijwel onmogelijk, dan heeft de IND het vermogen om daar luchtiger mee om te gaan en dat ze zegt: 'Ja, oké, u moest wel die weg bewandelen, dat heeft u gedaan, maar omdat in land van herkomst niet aan de maatstaven kan worden voldaan, hebben wij nog een extra flexibele maatstaf, waarvan we willen dat wordt voldaan, maar dat moet je nog wel even doen. Dus het is niet dat je linksom mag als het rechtsom een beetje lastig is. Nee, het wordt wel echt linksom gaan. Maar als je... duidelijk wilskracht hebt getoond om aan die maatstaven te voldoen en je geeft daar blijk van, dan zijn wij wel genegen om een klein beetje water bij de wijn te doen.' Daarom zeg ik ook: de IND heeft altijd meegewerkt.

(autochtone man (referent), vrouw uit de Filippijnen (huwelijksmigrant))

Onder een aantal hoogopgeleide vrouwelijke huwelijksmigranten die partner zijn van een autochtone man leeft het idee dat hun aanvraag met meer welwillendheid werd beoordeeld vanwege hun hoge opleidingsniveau. Ook de partner van de referent in het citaat hiervoor is hoogopgeleid. Hun ervaringen weerspreken echter niet de mogelijkheid van een genderbias in de benadering van stellen met een gemengd migratiehuwelijk.

5.7 Conclusies

Steeds meer autochtone Nederlanders gaan een relatie of een huwelijk aan met een partner van buiten de Europese Unie. Er zijn duidelijke verschillen tussen de gemengde migratiehuwelijken van autochtone mannen en die van vrouwen, om te beginnen in aantallen en wat betreft de gebruikelijke herkomstlanden van hun niet-westerse partners. Mannelijke huwelijksmigranten met een autochtone vrouw komen relatief vaak uit een West- of Noord-Afrikaans land of uit het Midden-Oosten. Vrouwelijke huwelijksmigranten met een autochtone man komen relatief vaak uit Zuid-Amerika, Oost-Europa, Rusland en Zuid-Oost Azië. Een aantal landen in deze gebieden staan erom bekend dat ze veel buitenlandse bruiden 'leveren' aan Europese en Noord-Amerikaanse mannen en worden daarom 'bruiddonorlanden' genoemd.

Er is een groot verschil tussen de partnervoorkeuren en motieven van degenen die bewust naar een partner van over de grens op zoek gaan en degenen bij wie het migratiehuwelijk 'spontaan' tot stand kwam. Degenen die bewust op zoek gaan, hebben soms – maar zeker niet altijd – een voorkeur voor een partner die heel 'anders' is dan de potentiële partners die zij in hun dagelijkse omgeving zien. Op genderopvattingen

gebaseerde eigenschappen die aan mannen en vrouwen in het Westen worden toegeschreven, in vergelijking tot personen in andere gebieden op de wereld, vormen een belangrijke aanleiding om een partner over de grens te zoeken. In combinatie met een veronderstelde of werkelijke kwalitatieve mismatch op de interne huwelijksmarkt brengt dit vooral autochtone mannen en buitenlandse vrouwen ertoe via het internet of een *international marriage broker* een geschikte partner op de internationale huwelijksmarkt te zoeken. Als autochtone vrouwen eveneens doelbewust dergelijke stappen ondernemen, spreken ze zich daar niet over uit. Wel hebben een aantal vakantiebestemmingen de reputatie ware huwelijksmarkten te zijn voor westerse vrouwen die naar een man op zoek zijn en voor lokale mannen die een ticket naar het Westen ambiëren.

Ook in deze referentprofielen lijkt er sprake te zijn van een uitwisseling van aantrekkelijke en minder aantrekkelijke kenmerken van de huwelijkskandidaten, waarbij de kans om via het huwelijk naar Europa te migreren een compensatie vormt voor minder aantrekkelijke bagage van de referent, zoals een hogere leeftijd en/of een minder mooi uiterlijk (vooral voor vrouwen), een lage sociaal-economische positie (vooral voor mannen), een echtscheiding en/of kinderen uit een vorige relatie. Een nieuwe of betere kans op gezinsvorming is voor zowel referenten als huwelijksmigranten het belangrijkste motief om een migratiehuwelijk aan te gaan. Daarnaast hebben huwelijksmigranten motieven als het verbeteren van economische kansen of levensomstandigheden.

Migratiehuwelijken die spontaan tot stand komen, vinden meestal hun oorsprong in de kosmopolitische leefstijl van de betrokkenen. Deze verbleven vanwege vakantie, (vrijwilligers)werk of een studie in een ver buitenland. Ze hadden niet de bedoeling om verliefd te worden of een levenspartner te ontmoeten, maar het gebeurde gewoon. Het gaat vaak om relatief hoogopgeleide partners die in het buitenland in elkaars wereld terecht komen. Voor mensen met een dergelijke internationale leefstijl is naar Nederland migreren vaak slechts een optie, geen must. Uitzondering zijn de relaties van vakantiegeangers met partners die in de toeristenindustrie werkzaam waren. Beperkte kansen voor de Nederlandse partner om in het herkomstland van de geliefde te werken of betere kansen op een loopbaan, een redelijke levensstandaard en opleidingskansen van eventuele kinderen zijn meestal de reden dat het paar voor Nederland kiest en niet voor het herkomstland van de buitenlandse partner. Vooroordelen, tegenwerking van de omgeving en een rationele afweging van de kosten en baten ten aanzien van de migratie geven dit type migratiehuwelijken vaak een hoog 'tegen wil en dank'-gehalte: het verstand zegt het niet te doen, maar het gevoel overwint.

Over gemengde migratiehuwelijken bestaan veel stereotiepe en genderspecifieke beelden. Aan beide zijden van de grens bestaan (vaak uiterst negatieve en geseksualiseerde) vooroordelen over dit type relaties. Dat resulteert in een vaak afwijzende houding bij de familie, vrienden en collega's van de partners in een gemengd migratiehuwelijk. Ze worden gewaarschuwd voor de mogelijk slechte bedoelingen van hun partner van over de grens en voor de cultuurverschillen die het gemengde stel waarschijnlijk zullen opbreken, zo niet op korte termijn, dan toch wel in de toekomst (wanneer het te laat is). De stereotiepe beeldvorming draagt ook bij aan twijfels bij de partners zelf. De vraag of het de partner om de liefde of om de verblijfsvergunning te doen is, houdt referenten soms jarenlang bezig.

Gemengde paren met een migratiehuwelijk hebben enigszins andere ervaringen met de migratieprocedure dan paren van herkomstgenoten. De leeftijdseis werd in ons onderzoek onder gemengde paren niet als een probleem ervaren. Autochtone referenten hebben minder vaak moeite om aan de inkomenseis te voldoen. Als autochtone referenten in ons onderzoek zeggen dat de inkomenseis halen moeilijk was, betreft het jongeren aan het begin van hun carrière en vrouwen met een tijdelijk of deeltijd contract. Het basisexamen inburgering in het buitenland was voor de paren in ons onderzoek niet echt een obstakel. Het niveau wordt aangeduid als elementair. Hoogopgeleide huwelijksmigranten en autochtone referenten stellen zich wel vragen bij de zin van het inburgeringsexamen in het buitenland en vooral bij het cultuurgedeelte, de toets *Kennis van de Nederlandse samenleving*. Die wordt door hen niet serieus genomen: autochtone Nederlanders herkennen zich niet in het beeld van Nederland en de Nederlanders dat eruit spreekt. De relevantie van de getoetste kennis is velen niet duidelijk.

Vrijwel alle geïnterviewden klagen over de administratieve rompslomp en het hoge bureaucratische gehalte van de migratieprocedure. Die leveren de partners flink wat frustratie op. Autochtone referenten worden in de procedure doorgaans voor het eerst geconfronteerd met de beperkingen van de bewegingsvrijheid van migranten: het feit dat ze aan strenge voorwaarden moeten voldoen om naar Nederland te komen en zich hier te vestigen. Zij vinden dat in hun geval onterecht en menen in het migratiebeleid en manier waarop de IND en andere instanties hun dossier behandelen de boodschap te ontwaren dat migranten niet welkom zijn in Nederland. Ze erkennen vaak het idee dat huwelijksmigranten van een bepaald type worden ontmoedigd om te komen: degenen in een gedwongen huwelijk en degenen met weinig kansen om in Nederland in economisch opzicht op eigen benen te staan. Daarom zien ze het nut van de leeftijdseis, inkomenseis en de verplichting om alvast Nederlands te leren in het buitenland wel in. Tegelijk herkennen ze zichzelf en hun partner niet in het beeld van de migratiehuwelijken die dienen te worden ontmoedigd. Daarom zijn ze vaak erg verontwaardigd over hindernissen die de migratieprocedure opwerpt, zelfs als die achteraf relatief gemakkelijk te overwinnen blijken.

DEEL III

De leefsituatie van huwelijksmigranten

6 Het gezinsleven van huwelijksmigranten in Nederland

Huwelijksmigranten komen naar Nederland met een specifieke bestemming: hun partner en het met deze partner nieuw te vormen huishouden. Gezinsvorming is voor de meeste mensen een enerverende levensfase. Voor huwelijksmigranten en referenten valt deze periode bovendien samen met migratie en de eerste stappen in een nieuw land met een andere taal, cultuur en een ander klimaat. Dit bijzondere begin is tekenend voor de leefsituatie van huwelijksmigranten.

In dit hoofdstuk zetten we een aantal aspecten van het gezinsleven van huwelijksmigranten op een rij, met bijzondere aandacht voor het kenmerkende begin van dit gezinsleven: de periode kort na de aankomst van de huwelijksmigrant in Nederland. In paragraaf 6.1 gaan we in op die eerste tijd, op de eerste indrukken en wat er daarna gebeurt. Enkele dagen na de aankomst van de huwelijksmigrant hervat de referent meestal zijn of haar 'gewone' leven en moet de huwelijksmigrant deels op eigen houtje een nieuw leven opbouwen. Sommigen spreken van een 'donkere periode' van eenzaamheid, verveling en heimwee. We gaan in op de achtergronden van die donkere periode en de wegen om daar uit te komen.

In paragraaf 6.2 behandelen we de kenmerken van de partnerrelatie tussen huwelijksmigrant en referent 'in goede en slechte tijden'. Daarbij hoort ook aandacht voor echtscheiding. Het is niet gemakkelijk om recente en eenduidige cijfers over de echtscheidingskansen van migratiehuwelijken te vinden. Bovendien is er in de wetenschappelijke literatuur discussie over de interpretatie van deze statistieken (Corijn en Lodewijckx 2009; Koelet et al. 2009b; Van Huis en Steenhof 2004). Met andere woorden: vermoedelijk geven de beschikbare echtscheidingscijfers niet goed weer wat voor problemen er in migratiehuwelijk leven en of die ernstig genoeg zijn om uit elkaar te gaan als de omstandigheden het zouden toelaten. Daarom geven we in dit hoofdstuk geen echtscheidingscijfers weer, maar focussen we op de verhalen van de partners over de bronnen van hun conflicten en over hun eventuele ervaringen met echtscheiding.

In paragraaf 6.3 komt de volgende stap in de gezinsvorming aan bod: kinderen krijgen en opvoeden. Opvallend is dat huwelijksmigranten en referenten doorgaans snel na de migratie een kind krijgen. Dat is voor velen de logische volgende stap in het gezinsvormingsproces, waarvoor ze immers het hele migratietraject zijn aangegaan. Thuiswonende kinderen hebben in hun verschillende levensfasen, van afhankelijke baby tot puberende tiener, uitdrukkelijk impact op de integratie van huwelijksmigranten.

6.1 De eerste tijd in Nederland

6.1.1 Eerste indrukken

In de herinnering van de meeste huwelijksmigranten overheerste tijdens de eerste dagen in Nederland een gevoel van vreugde: eindelijk kunnen ze aan het samenleven met hun partner beginnen. Veel referenten, vooral autochtone, nemen een paar dagen

vrij om hun partner te verwelkomen en nemen de huwelijksmigrant mee op een tochtje langs de geijkte Nederlandse bezienswaardigheden: de Keukenhof, de Afsluitdijk, Madurodam, enzovoort. Het weer speelt een grote rol in de verhalen van huwelijksmigranten over hun eerste kennismaking met Nederland. Het ‘koude’ en ‘regenachtige’ klimaat als overheersende indruk van Nederland is een cliché, maar het feit dat we het zo vaak horen, zegt iets over de invloed die het klimaat heeft op de beleving van Nederland door de huwelijksmigrant tijdens de eerste periode na aankomst. Voor sommigen went dit aspect van het Nederlandse leven nooit.

Ja, het was erg koud hier. Ik dacht dat ik dood zou gaan in mijn eerste winter. Dus ik dacht: wat is dit, hier kan ik niet leven!? Ik kon alleen maar denken: zal ik hier blijven of zal ik weer weggaan? Omdat het zo koud was. Soms ging ik terug naar huis [het herkomstland] voor een week of twee, om mijn hoofd te laten ontdooien, en dan kwam ik weer terug. Dat hielp mij erg, want dan kon ik mijn eigen mensen ook weer zien. Dat deed mij goed.

(man uit Gambia (hewelijksmigrant), autochtone vrouw (referent))

Na een paar dagen moet de referent doorgaans weer aan het werk: hij of zij moet vanwege de verblijfsvergunning van de partner aan de inkomenseis voldoen en heeft dus meestal een lange en drukke werkweek. De huwelijksmigrant, die doorgaans nog geen dagbesteding heeft, zit dan thuis met weinig tot niets omhanden en in een totaal vreemde omgeving. Het project van de migratie, waar beide partners tijd en energie in investeerden, dat het cement van hun relatie was omdat ze er samen doorheen moesten, is afgerond. Sleutelinformanten vertellen dat het wegvallen van het gezamenlijke doel en de relatief eenzame ervaring van het migrantschap van de partner die uit het buitenland komt druk op de relatie leggen. Bovendien wonen veel partners in deze periode voor het eerst echt samen, in een gedeeld huishouden. Vooral paren uit de Turkse groep, de Marokkaanse groep en de vier vluchtelingengroepen leven überhaupt voor het eerst in hun leven samen met een partner. Het hangt erg af van de opstelling van de referent (maar door diens afwezigheid tijdens werktijd ook – en misschien vooral – van de sociale omgeving van de referent) hoe de huwelijksmigrant deze periode doorkomt. Er is een verschil tussen de vier referentprofielen wat betreft de omgeving waarin de huwelijksmigranten ‘landen’.

Huwelijksmigranten uit Turkije en Marokko die met een herkomstgenoot uit Nederland trouwen, komen meestal terecht in een gemeenschap van mensen uit dezelfde familie, hetzelfde dorp of dezelfde streek als waar ze zelf vandaan komen. Er is meestal sprake van een schoonfamilie die banden met de familie van de huwelijksmigrant in Turkije of Marokko heeft. Dat is het gevolg van de ketenmigratie uit deze landen naar specifieke buurten in Nederlandse steden, waar veel migranten uit hetzelfde gebied in elkaars nabijheid leven (Engbersen 2013). Deze gemeenschappen en (schoon)families hebben over het algemeen ook al ervaring met de opvang van huwelijksmigranten.

R: We hebben gelukkig geen extreme problemen gehad. Met als reden: ik heb veel ondersteuning gegeven. Hij was het eerste kind dat trouwde binnen hun familie en ik was de laatste van onze familie. Onze familie heeft ervaring met bruiloften en het stichten van gezinnen. Natuurlijk betekent het niet dat wij [automatisch] ook goed met elkaar zouden omgaan. Ik heb bij zijn problemen advies gegeven en hij bij mijn problemen. Als ik eerlijk mag zijn: we hebben

ons best gedaan om de twee families niet tegen elkaar op te zetten. Wij wisten, als families ergens geen instemming mee hebben, dan is het uiteindelijk in het nadeel van hem en mij... HM: Toen ik hier voor het eerst kwam, hadden we een woningprobleem. Gelukkig werkte mijn vrouw en hebben we op den duur een woning kunnen kopen. We hebben wel enkele maanden bij mijn schoonouders gewoond. We moesten deze woning verbouwen. Mijn schoonouders zijn goed met ons omgegaan. We waren toen nog niet getrouwd en ze hebben mij geaccepteerd. (vrouw van Turkse herkomst (referent), man uit Turkije (huwelijksmigrant))

Regelmatig blijkt dat Turkse huwelijksmigranten, zowel mannen als vrouwen, de eerste maanden of zelfs jaren van hun huwelijk bij hun schoonouders in Nederland hebben ingewoond. Traditioneel is het gebruikelijk dat de vrouw in het begin van haar huwelijk bij haar schoonouders inwoont (Yerden 2000; Sterckx en Bouw 2005), maar in het geval van huwelijksmigratie wordt dit principe (dat in de antropologische literatuur 'virilokaliteit' wordt genoemd) omgekeerd: dan trekt de man bij de familie van zijn vrouw in (Timmerman et al. 2009). De mannen in kwestie hebben het hier soms moeilijk mee, de benaming *ıçgüvey* – inwonende schoonzoon – is een spot- of scheldwoord onder Turkse mannen (Yerden 2000). Mannelijke huwelijksmigranten in een dergelijke woon-situatie leggen het daarom uit als een noodzakelijk kwaad vanwege het feit dat een eigen woning niet onmiddellijk beschikbaar of bereikbaar is voor een pasgetrouwd stel.

Er zijn enkele vrienden van mij die ook via huwelijksmigratie naar Nederland zijn gekomen. Ze hebben geen eigen woning en zijn nog bij hun schoonouders in de woning. Ze hebben kinderen gekregen en de relatie met hun vrouw is verslechterd. Een woning is een probleem in Nederland. Je moet je inschrijven, een bepaald inkomen hebben. Je kan niet gelijk werken als je komt of je zit zonder contract. Godzijdank heb ik met mijn vrouw dat niet meegemaakt, maar in mijn omgeving zijn er wel mensen die deze problemen ervaren. (man uit Turkije, huwelijksmigrant)

Een gebrek aan woonruimte voor kersverse paren is een probleem waar ook stellen van andere herkomst mee te kampen kunnen hebben, maar toch horen we zelden dat deze tijdelijk bij schoonouders in Nederland inwonen. Deze praktijk betekent wel dat de huwelijksmigrant altijd omringd is met mensen die dezelfde taal spreken en die de migrant meestal wegwijs in de buurt kunnen maken. Overigens zijn alle ervaringsdeskundigen het erover eens dat het inwonen niet te lang moet duren, omdat het spanningen tussen de huwelijksmigrant en de schoonfamilie of tussen de huwelijkspartners onderling oplevert. Op de specifieke rol van schoonfamilie in de leefsituatie van huwelijksmigranten komen we terug in hoofdstuk 8.

Ook als Turkse of Marokkaanse huwelijksmigranten meer hun eigen weg gaan, vinden ze gemakkelijk aansluiting bij andere Nederlanders van dezelfde herkomst in de naaste omgeving.

Huwelijksmigranten van Iraanse, Irakese, Somalische en Afgaanse herkomst treffen in Nederland soms, maar zeker niet standaard, een grote schoonfamilie van dezelfde herkomst aan. Hun referenten zijn doorgaans zelf als asielzoeker naar Nederland gekomen en hebben in veel gevallen geen andere familie hier. Referenten die in Nederland zijn geboren of als kinderen van asielmigranten zijn opgegroeid, hebben daarentegen wel

familie hier. Maar ook dan is er meestal geen sprake van een grote gemeenschap van herkomstgenoten die bij elkaar in de buurt wonen. Asielmigranten leven verspreid in Nederland en relatief vaak (ver) buiten de Randstad, in de buurt van de opvangcentra waar ze na aankomst werden ondergebracht. We hebben huwelijksmigranten en referenten van deze herkomstlanden geïnterviewd in Groningen, op de Veluwe en in Brabant, in kleinere provinciesteden of dorpen waar weinig andere migrantengroepen wonen en helemaal weinig herkomstgenoten.

I: Hebben jullie in Nederland altijd in deze omgeving gewoond?

R: Ja, altijd. In het noorden, wij hebben altijd hier gewoond.

I: Zou je hier graag blijven wonen of maakt dat niet zo veel uit?

R: Kijk, als we naar drukke plekken gaan, dan denken we: wat is het druk hier. Wij zijn hier gewend. Ik denk, het is wel goed, vooral voor kinderen. Maar mensen die vanuit drukke plekken hier komen, zeggen: 'Waar zit ik nu?'

I: Uitgestorven.

R: Ja, uitgestorven, klopt. Dat viel me een keertje op. [HM] had ook dezelfde gedachte.

I: Was het heel druk in Afghanistan, waar je vandaan komt?

HM: Ja, daar was het heel druk. Hier, helemaal niks, je gaat naar buiten: niemand.

I: Viel dat tegen, vind je dat jammer?

HM: Ja, soms. Ja.

I: Zou jij dan in Nederland liever op een andere plek willen wonen, of weet je dat eigenlijk niet?

HM: Ja, liever in een grote stad.

(man van Afghaanse herkomst (referent), vrouw uit Afghanistan (huwelijksmigrant))

Vooral huwelijksmigranten en referenten die zelf uit de hoofdstad van hun land komen, moeten erg aan de lege straten van hun nieuwe woonplaats wennen. Zelfs de drukte van een grote stad zoals Amsterdam is relatief, vergeleken met een miljoenenstad zoals Teheran, Bagdad of Kaboel.

Het gebrek aan een gemeenschap en vooral van andere vrouwen van dezelfde herkomst in de omgeving, in combinatie met een referent die hard moet werken om het paar te onderhouden, maakt dat vrouwelijke huwelijksmigranten uit deze groepen in hun eerste periode in Nederland vaak intens eenzaam zijn.

En hij was daar alleen met twee broers en hij had geen contact met Irakese families, alleen met mannen. Dus dat heb ik stap voor stap opgebouwd. Door naar de moskee te gaan. Want ik ben iemand die heel sociaal is, ik kan niet zo alleen binnen vier muren zitten. En hij werkte de hele dag, dus ik was ook de hele dag alleen thuis. Niks te doen. Dat was wel vervelend. En ik was direct zwanger geworden, dat wou ik graag. Ik zei: ik wil direct een kindje, ik wil mijn liefde wel aan een kind geven. Zo had ik het toen bedacht.

(vrouw van Irakese herkomst, huwelijksmigrant)

Een veel gekozen 'oplossing' voor het probleem van eenzaamheid wordt door de vrouw uit het citaat hiervoor aangegeven: een baby krijgen. Alleen al het vooruitzicht van een baby betekent dat er structuur en zin in de lange eenzame dagen komt, dat men iets te doen heeft en binnen afzienbare tijd een vorm van gezelschap. Op het snel kinderen

krijgen en de impact daarvan op de leefsituatie komen we terug in paragraaf 6.3.1. Voor nu is het belangrijk op te merken dat snel zwanger raken voor een aantal huwelijksmigranten een strategie is om de eenzaamheid en de impasse van hun leven kort na de migratie te doorbreken.

De buitenlandse partners van autochtone Nederlanders komen natuurlijk in erg uiteenlopende omgevingen terecht. Een huwelijksmigrant trok in in het studentenhuus van zijn partner, in een Nederlandse grote stad. Dat was klein en onpraktisch, maar ook ‘gezellig’, zo stelde hij: hij had veel aanspraak van andere huisbewoners.

[R] woonde toen met een paar mensen in een groot huis, maar het was wel een soort van gezellig. Dus als [R] naar werk is, dan heb jij ook gewoon gezelschap zeg maar, dan kan je ook gewoon praten. Het was wel vol. Maar ja, beter blijf je bezig.

(man uit Marokko (huwelijksmigrant), autochtone vrouw (referent))

Ook van partners van autochtone Nederlanders horen we relatief vaak dat de overgang van een drukke stad en een vol sociaal leven naar een klein en rustig Nederlands dorpje of stadje buiten de Randstad een schok voor hen was.

R: En er moest ook gewerkt worden. Ik werkte vrij ver weg, 's ochtends vroeg vertrekken en 's avonds halfzes, zes uur pas weer thuis. En dan, als je uit een grote stad komt en je zit ineens in een dorpje met heel weinig mensen...

HM: Ja, dat was eigenlijk helemaal niks voor mij, het dorpje. Een huis en daartegenover een veld. Onze burens praatten helemaal geen Engels en van andere kant, de burens dat was bos. Ik zag helemaal geen mensen, dat was gewoon vier muren en niks meer... En ergens naartoe kon ik niet. Een busje kwam een of twee keer per dag. Op de fiets dat kon wel, maar het is drie kwartier fietsen naar het dichtstbijzijnde stadje. Ik was niet erg gelukkig daar.

R: Zwaar leven. Als je uit een grote stad komt en werk hebt en moeder die voor alles zorgt en alles, dan sta je ineens... Ja, daar heb ik ook nooit bij stilgestaan, hoor.

HM: Toen ik hier een halfjaar was, wilde ik wel naar huis terug.

(autochtone man (referent), vrouw uit Rusland (huwelijksmigrant))

Autochtone referenten hebben vaak een erg ‘westerse’ sociale omgeving, waarin de huwelijksmigrant de enige buitenlander is. Herkomstgenoten met wie men de eigen taal kan spreken, zijn letterlijk in geen velden of wegen te bekennen of wonen op te grote afstand om dagelijks contact mee te onderhouden. Ook hebben autochtone Nederlanders doorgaans een andere frequentie van familiebezoeken dan voor hun buitenlandse partner gebruikelijk is; de schoonfamilie staat op grotere afstand dan het geval is bij bijvoorbeeld paren van Turkse en Marokkaanse herkomst. Buitenlandse partners van autochtone referenten – en vooral de vrouwen onder hen – voelen zich de eerste tijd in Nederland vaak eenzaam en ook zij beginnen dan vaak snel aan kinderen, onder meer om iets omhanden te hebben (vgl. Van der Zwaard 2008).

6.1.2 Innerlijke landkaart kwijt

Veel huwelijksmigranten zeggen verrast te zijn geweest door het Nederlandse landschap: de wereld buiten de deur ziet er heel anders uit dan hun omgeving in het land van herkomst. Een Russische migrant werd ontroerend verliefd op de Nederlandse kust.

[...] en toen kwam ik naar Nederland. Ik vond het een prachtig land. Heel mooi. Ik was toen zo ontroerd, ik moest continu huilen... De schoonheid van het land. Ik werd meer verliefd op het land dan op [mijn man] [...] Ja, sorry dat ik het zeg, maar het maakte op mij zo een grote indruk. Weet je, naar de zee. En ik had het helemaal niet verwacht. Natuurlijk heb ik zeeën gezien, maar ja, die paaltjes die in het water lopen. Dat... Nou, het is gewoon geweldig.
(vrouw uit Rusland (huwelijksmigrant), autochtone man (referent))

Of de waardering ervan nu positief of negatief is: andere opvallende kenmerken van Nederland zijn de ordelijkheid en netheid van de omgeving buiten. Sommige huwelijksmigranten noemen dat saai en leeg. Een aantal huwelijksmigranten zegt in het begin het gevoel te hebben gehad dat ze op een filmset rondliepen. Ze herkennen beelden en situaties uit westerse films die ze hebben gezien en hebben het idee dat ze hier in een film of – afhankelijk van hun referentiekader – in een sprookje rondlopen.

HM: Een sprookjesland. Was gewoon prachtig, prachtig, prachtig. Allemaal groen, alles was gewoon mooi, heel mooi.

R: Je vond de dieren allemaal zo... Allemaal van die mooie dieren in de wei die niet mager waren. Dikke koeien, blonde geiten, de kinderboerderij.

HM: Ja, dat was een verschil natuurlijk, want daar zijn de kippen allemaal helemaal mager en vies en zo, hier dikke kippen en zo. Allemaal dieren die glimmen van schoonheid.

(vrouw uit Peru (huwelijksmigrant), autochtone man (referent))

Overigens valt de levensstandaard in Nederland huwelijksmigranten uit de vluchtelingengroepen vaak tegen. Zij maken zich een andere voorstelling van wat welvaart inhoudt, gebaseerd op hun beeld van het leven van de rijken in het land waar zij opgroeiden. Daar zijn de tegenstellingen tussen rijk en arm doorgaans groter. ‘Rijk’ associëren deze huwelijksmigranten met grote huizen, grote weelde en niet hoeven werken of zelfs personeel voor het huishoudelijk werk in dienst hebben. De welvaart in Nederland is gelijkmatiger over de bevolking verdeeld. Bovendien bevinden asielmigranten en hun families zich in Nederland overwegend in de laagste sociaal-economische strata. Voor een aantal huwelijksmigranten is hun levensstandaard in Nederland al met al een teleurstelling.

Ik kom uit een rijk land. Ik dacht [Nederland is] een rijk land, ik dacht nog mooier dan Saoedi-Arabië, nog rijker dan Saoedi-Arabië. Dat verwacht ik. Ik verbaasde me echt.
(vrouw van Somalische herkomst, uit Saoedi-Arabië)

I: Wat was je verwachting over Nederland?

HM: Ik verwachtte een goed land, mooi land. Alleen de regen.

I: Dat wist je, dat dat tegen zou vallen.

HM: Ja, altijd koud. Alles goed, maar alleen dat weer.

I: Kun je wat concrete dingen opnoemen? Wat verwachtte je van de mensen of van de economie of van huizen of van school? Kun je daar wat dingen over vertellen?

HM: Toen ik kwam naar Nederland, ik was aan het kijken: alles is heel klein. Kleine huizen, kleine wegen. Ik dacht dat Nederland een staat was met grote gebouwen. Ik dacht dat alles groot was.

R: Zij zegt: 'Ik heb altijd in een groot huis gewoond.' Mijn schoonvader is wel een kritisch man, hij zit nu in Kaboel. Hij heeft altijd in een groot huis gewoond en toen hij hier [op bezoek] was, zei hij tegen mij: 'Dat huisje, je loopt hier, buurman zit hier, je kan erin kijken.' Dat vonden zij heel grappig.

(vrouw uit Afghanistan (huwelijksmigrant), man van Afgaanse herkomst (referent))

De vreemdheid van het Nederlandse landschap werkt ook desoriënterend. Letterlijk raken de recent gearriveerde huwelijksmigranten in de war van de Nederlandse inrichting van de openbare ruimte, die zo anders is dan die van hun herkomstland. Bovendien kunnen of durven ze de weg niet vragen in de taal die ze nog niet voldoende beheersen. Verschillende huwelijksmigranten zeggen in het begin zelfs in hun eigen buurt te verdwalen.

Mijn eerste sterke indruk van Nederland was dat ik mijn mentale landkaart, die ik meende goed te hebben ontwikkeld, volledig kwijt was. Ik ging na een bijeenkomst op mijn eentje naar huis. Om erachter komen dat ik de weg kwijt was. Alle gebouwen zien er hetzelfde uit! Waar is mijn referentiepunt? Dat was een erg spannend moment, toen ik bedacht: hoe ga ik mijn weg vinden hier? Hoe kan ik de weg terug naar huis vinden als ik alleen de deur uit ga? Ik zou het natuurlijk kunnen vragen, maar ik wilde ook zelf de omgeving leren kennen.

(man uit de Filipijnen (huwelijksmigrant), autochtone vrouw (referent))

Aan dit de weg kwijtraken, zit ook een duidelijke sociale component: de nieuwkomer kan de weg niet vragen, omdat hij of zij de taal niet spreekt en niet weet hoe je voorbijgangers moet aanspreken. De desoriëntatie van de recent gearriveerde huwelijksmigranten strekt zich uit tot niet weten wat de sociale conventies zijn of ervaren dat Nederlanders in sociale situaties op een heel andere manier reageren dan men gewend is. Dat men onbeholpen in de Nederlandse taal is, vormt een extra barrière. Partners van autochtone Nederlanders vertellen hoe vermoeiend het was om een avondje met hun (overigens welwillende) schoonfamilie of de vrienden van hun partner door te brengen.

Ah ja, ik wil de taal leren. Ik vond het heel vermoeiend om dingen niet te kunnen verstaan.

Het was mijn keuze om hier te komen, ik wil [hier] graag leven, ervaren, leren en aanpassen, maar ik kan niet zonder taal. [Mijn vriendinnen in Roemenië zeiden, Nederlanders zijn koude mensen.] Maar [mijn] eerste ervaring was: dat is niet zo. Die mensen zijn hartstikke lief.

En open. Maar toen kon ik niet zo veel praten en verstaan en dat was, moet ik zeggen, de eerste twee jaar heel frustrerend. Mijn man vertaalde het wel voor mij, ook de gewoonten, maar het is anders wanneer iemand je dat vertelt dan wanneer je het zelf ervaart. Daarom wilde ik de taal leren, om zelf te zien: hoe denken mensen?

(vrouw uit Roemenië, huwelijksmigrant)

*[Mijn schoonfamilie,] die ging veel doen, boodschappen doen, feestjes met de familie [...]
Die familie was... Ik blijf altijd aan de buitenkant, want ik begrijp niet wat iedereen zegt.
Ik krijg vreselijke hoofdpijn, [ik wil] terug naar huis, dan moet ik slapen.
(vrouw uit Brazilië, huwelijksmigrant)*

Vertrouwdheid met de taal en met de sociale conventies is iets wat natuurlijk groeit met de tijd die men in Nederland doorbrengt. De meeste huwelijksmigranten zeggen deze hindernis na een paar jaar (twee tot vijf) wel te hebben genomen. Maar in het begin vraagt het onvermijdelijk veel inspanning van de huwelijksmigrant om de weg te vinden in Nederland.

6.1.3 Alle begin is moeilijk: de 'donkere periode'

Gedurende de eerste tijd in Nederland, waarin de huwelijksmigranten in vrijwel alles van hun partner afhankelijk zijn en bij de meest basale dingen hulp nodig hebben omdat ze de taal niet spreken en de weg niet kennen, voelen de meesten zich erg onmachtig en kwetsbaar. Verschillende huwelijksmigranten vergeleken zichzelf in hun eerste jaren in Nederland met een baby, een kind of een gehandicapte, zelfs met een hond die de hele dag thuis op het baasje (de partner) zit te wachten. Zeker voor degenen die een drukke baan en sociaal leven achter zich lieten, is de transitie naar een leven waarin ze weinig omhanden hebben en thuiszitten, terwijl de referent aan het werk is, een hard gelag. Ze verlieten hun herkomstland als actieve volwassenen en werden als migrant plotsklaps een uiterst afhankelijk wezen. Met deze overgang hebben de meesten het erg moeilijk. 'Je raakt hier de bodem,' stelde een Turkse huwelijksmigrant. Het is de vraag of en hoe men daarna weer opkrabbelt.

Ik was gewoon net als een kind, ik kon de taal niet lezen, ik wist niet wat ik moest kopen, ik wist niet waar ik moest zoeken, ik wist niet hoe ik moet vragen... Ja, ik moest het steeds vragen aan [R]. Ik was net als een kind. Een baby, zeg maar. En dat was... Je bent je identiteit kwijt. Je weet wie je bent, maar wie je bent, werkt niet hier. Je bent net als een baby en baby's horen bij hun ouders. Maar hier heb je geen ouders, je moet het toch gewoon zelf leren en fouten maken en dan leren hoe je moet vragen. En ja, je bent niet onafhankelijk, maar je bent afhankelijk. Altijd moet ik aan mijn man vragen: 'Hoe schrijf je dit, wat hoort bij dit en wat niet?' Dus je bent niet meer een volwassene. En dat is geen goed gevoel. Dat was moeilijk. Er waren tijden dat ik jaloers was op mijn man, hij had werk en hij had collega's, vrienden, hij kan verdienen, hij krijgt erkenning... Je moet hard werken, maar toch heb je wel alles wat je gedacht hebt en alles wat je geleerd hebt, je kunt gewoon doorgaan met je leven. Ik kon dat niet. En ik had nooit gedacht: ik word een huisvrouw. Omdat ik heel graag wil werken, omdat ik zo veel heb om te geven en samen met mijn man een leven op te bouwen en zorgen voor de kinderen, enzovoort. Maar opeens was dat helemaal veranderd.

(vrouw uit Sri Lanka (huwelijksmigrant), autochtone man (referent))

Het besef dat 'alle begin moeilijk is' en dat het doormaken van deze fase inherent aan migratie is, helpt tegen het gevoel van ontheemding en desoriëntatie in de beginperiode. Het helpt de neerslachtige gevoelens te relativeren. En er komt een einde aan:

de ledigheid verdwijnt wanneer de huwelijksmigranten een dagbesteding krijgen, met de lessen van de inburgering beginnen of aan het werk gaan, en wanneer ze de taal leren en zelf sociale contacten leggen. Dat is in veel gevallen gewoon een kwestie van tijd. Daarnaast zijn er een aantal factoren die de geleidelijke verzelfstandiging in de hand werken of juist tegenwerken. Dit heeft te maken met de toegankelijkheid van activiteiten buitenshuis en met de houding van de sociale omgeving van de huwelijksmigrant: moedigt men de verzelfstandiging aan of niet? De referent speelt daarbij een hoofdrol. Niet alle referenten zijn bovendien even gevoelig voor de aanpassingsproblemen van de migrant of voelen zich even goed toegerust om de migrant hierin bij te staan. Een referent, een autochtone man wiens partner recent is gearriveerd, maakt zich grote zorgen over de huwelijksmigrant in deze fase. Zijn eigen leven gaat door en hij maakt lange werkdagen, terwijl zijn vrouw – in afwachting van het begin van de taal cursus – alleen thuiszit.

Ik maak me wel zorgen. Als zij de hele dag hier zit, dat hondje is ook een reden voor mij... Want ze had daar een hondje, ik heb meteen gedacht: laten we zo'n zelfde hondje hier nemen, heb je tenminste wat omhanden. [En door dat hondje komt ze buiten en heeft ze ook aanspraak van de burens.] Met het hondje uitlaten, zijn de burens wel aardig.

(autochtone man, referent)

Voor deze referent is deze vrouw niet zijn eerste partner die als huwelijksmigrant naar Nederland kwam. Hij heeft gezien hoe zwaar de migratie zijn vorige partner viel en hij anticepeerde op gevoelens van eenzaamheid en verveling bij zijn huidige partner door een hondje voor haar te kopen. Los daarvan maakt hij zich grote zorgen over haar welzijn hier, omdat hij weet dat hij niet op korte termijn tijd heeft om er voor haar te zijn. Niet alle referenten hebben een dergelijk inzicht in de leefwereld van een net gearriveerde migrant. Vooral van vrouwelijke huwelijksmigranten met een autochtone partner horen we dat ze het moeilijk vinden om hun gevoelens van onlust aan hun man duidelijk te maken. Autochtonen zijn minder vaak vertrouwd met de 'ins en outs' van migratie. Ook de Nederlandse 'directheid' zit de communicatie van gemengde stellen blijkbaar soms in de weg. In de focusgroep met Filippijnse en Thaise huwelijksmigranten, getrouwd met autochtone Nederlanders, werd gezegd:

HM1: Ik vraag nooit hulp van mijn man.

HM2: Nederlandse mannen... Je moet altijd duwen.

I: Je moet de mannen duwen? In welke zin?

HM2: Om ons te helpen integreren. Wij moeten hem dingen vragen in plaats van omgekeerd.

HM3: Hij zegt altijd: ik kan niet ruiken wat je wil.

I: Dus de man zegt: jullie moeten zeggen wat je nodig hebt.

HM3: Als je het niet zelf zegt, ik kan het niet ruiken, schat.

I: Is dat herkenbaar voor de anderen? Zijn Nederlandse mannen een beetje afwachtend?

HM4: Nederlandse mannen willen dat jij zegt wat je wil. Altijd!

(hm1 en hm3 vrouwen uit Thailand, hm2 en hm4 vrouwen uit de Filippijnen)

Bijna alle huwelijksmigranten kennen momenten waarop het hun te veel wordt en ze liever terug 'naar huis' gaan. Dat is ook voor de referent erg confronterend om te horen.

Ook in dit geval werkt het relativerend als beiden zich realiseren dat het erbij hoort en dat het na verloop van tijd (meestal) beter wordt.

Mijn advies is: niet thuisblijven, probeer contact te leggen met mensen. Ik ben nieuwkomer, ik wil Nederlands leren. Dat mensen proberen je te helpen. En vaak uitgaan naar buiten en niet alleen thuiszitten. Daar leer je niks, daar krijg je niks van. Probeer contact met Hollandse mensen.

(vrouw uit Thailand, huwelijksmigrant)

Ja, het begin, als ik terugkijk, was een soort van 'leeg'. Want ik kwam van mijn drukke programma in Marokko opeens... De eerste drie maanden waarin ik niks mocht doen, waren gewoon leeg. Toen dacht ik: wat ga ik nou doen? Eerst even kennismaken. Ik pak gewoon de fiets elke dag en elke keer ga ik een straatje verder. En zo maak ik gewoon de dag een beetje vol, dan met een kaartje erbij en de stad verkennen.

(man uit Marokko, huwelijksmigrant)

6.2 In goede en slechte tijden: de partnerrelatie

Vrijwel alle door ons geïnterviewde referenten en huwelijksmigranten zeggen dat met de partner samenleven het hoofddoel was waarmee ze het migratiehuwelijk aangingen. In de vorige paragraaf zagen we al dat de meesten daar toch aan moeten wennen wanneer het daadwerkelijk zover is. De verwachtingen die beide partners voorafgaand aan de migratie hadden, worden nu op de proef gesteld. Opvattingen over wat de rollen van man en vrouw in het gezin (horen te) zijn, waren voor velen een reden om een partner van over de grens te zoeken. Maar welke ideeën referent en huwelijksmigrant daar ook over hebben, in de praktijk is de huwelijksmigrant minimaal enkele maanden tot jaren financieel afhankelijk van de referent. De referent is zeker aan het begin van het gezamenlijke leven van het paar in Nederland de kostwinner, en moet dat ook zijn vanwege de inkomenseis. In hoofdstuk 7 laten we zien of en hoe huwelijksmigranten aansluiting bij de arbeidsmarkt in Nederland vinden. Over het algemeen kunnen we ervan uitgaan dat wanneer het om een vrouwelijke referent en een mannelijke huwelijksmigrant gaat de traditionele genderverhoudingen op zijn minst tijdelijk worden omgekeerd. In deze paragraaf gaan we in op de partnerrelatie, in het bijzonder op de rolverdeling tussen de seksen en de onderlinge afhankelijkheid van de partners in een migratiehuwelijk.

6.2.1 Rolverdeling

Uit onze interviews blijkt dat het merendeel van de door ons geïnterviewde paren geen traditionele rolverdeling heeft, waarin de man buitenshuis werkt en de vrouw huisvrouw is. Dat is bij een minderheid van de paren, verdeeld over de vier referentprofielen, wel het geval. Het gaat dan bijna altijd om paren met een mannelijke referent en een vrouwelijke huwelijksmigrant. Slechts twee van de paren met een vrouwelijke referent hebben (enkele jaren na de migratie van de man) een traditionelere rolverdeling. Dat wil zeggen dat bij de meeste paren, zowel bij de gemengde als bij de niet-gemengde van Turkse of Marokkaanse herkomst of uit een van de vluchtelingengroepen, beide partners

buitenshuis werken en beide aan het huishouden en de zorg voor kinderen bijdragen. In een aantal gevallen waarbij de man huwelijksmigrant is, is de vrouw enige tijd na de migratie nog steeds kostwinner en heeft de man geen baan buitenshuis. Welke rolverdeling gerealiseerd wordt, is slechts gedeeltelijk eigen keuze. Kort na de migratie spelen het referentschap en de inkomenseis een belangrijke rol en daarna de mogelijkheden van de huwelijksmigranten op de arbeidsmarkt (zie hoofdstuk 7). Vooral paren met een mannelijke huwelijksmigrant klagen soms dat de vrouw langer dan men zou willen de rol van kostwinner heeft. Dat is de trots van deze mannen te na: ze ervaren dat als een aantasting van hun mannelijkheid.

Het was niet makkelijk. Je bent hier gekomen, je komt materiële en immateriële problemen tegen. Je hebt geen werk gevonden en hoelang zou dit nog duren? Wie zorgt er voor brood? Je kan niet altijd van je vrouw verwachten dat ze werkt. Als je niet werkt, word je dan nog gezien als man? Je hebt je mannelijke trots. Je zou als man moeten werken voor het gezin.

(man uit Turkije, huwelijksmigrant)

I: Is het zoals u had verwacht, het leven nu met uw partner?

R: Op dit moment wel, ja. Qua mijn ziekte gaat alles beter en hij heeft zijn baan, heeft een vast contract gekregen. We hebben dit huis al een jaar gekocht en alles gaat zoals we verwacht hadden.

I: En bent u op dit moment afhankelijk van uw partner qua inkomen?

R: Nee. Ik heb een eigen inkomen. Als je arbeidsongeschikt bent, dan krijg je 65% van je laatste salaris en dat krijg ik iedere maand.

I: En vindt u dat prettig, dat u niet afhankelijk bent van de ander?

R: Ja. Ik wil altijd op mijn eigen beentjes staan en mijn eigen geld verdienen. Ik wil niet als ik iets leuk vind aan mijn man vragen 'Alsjeblieft geld?' Zo'n mens ben ik niet.

I: En toen uw partner naar Nederland is gekomen, in die eerste periode, was hij toen afhankelijk van u?

R: Van mij, ja. Dat vond hij moeilijk natuurlijk, als Iraanse man. Ja, mannen bij ons willen niet afhankelijk zijn van hun vrouw. Niet bij iedereen, denk ik.

I: Maar hij vond dat moeilijk, hij wilde niet afhankelijk zijn?

R: Ja. Daarom deed hij klusjes bij vrienden en zo om wat geld... Ja, hij kan niet stilzitten. Hij kan echt niet stilzitten.

I: En had het nog invloed op uw relatie dat hij dan toch nog afhankelijk was, economisch gezien?

R: Nee, nee. Nee, is heel makkelijk en soepel gegaan eigenlijk. We zijn allebei makkelijke mensen.

(vrouw van Iraanse herkomst (referent), man uit Iran (huwelijksmigrant))

De informanten in de citaten hiervoor verwijzen naar opvattingen over mannelijkheid in 'hun cultuur' als reden waarom zij het zo moeilijk hebben met de omkering van de traditionele genderrollen. Maar mannen uit alle culturen voelen zich hier ongemakkelijk bij als deze situatie lang duurt. Ook de vrouwen van deze mannen, die langer dan verwacht kostwinner zijn, klagen over deze situatie. Zij kunnen niet de voor hen ideale verdeling van werk buitenshuis en zorg realiseren, hebben meestal een financieel precare

situatie en de werkloosheid van de man zorgt soms voor spanningen tussen de partners. Beide partners kijken uit naar een situatie waarin ze meer keuzemogelijkheden hebben om werk binnen- en buitenshuis te combineren (vgl. Luyckx 2000).

Ik zat met twee piepkleine kinderen en dacht: jij moet mij helpen, ik heb het zwaar, ik moet dingen doen, ik moet altijd werken en dan kom ik thuis en kan ik ook nog het huishouden gaan doen. In het begin deed hij dat allemaal, maar op gegeven moment als je niets meer kan, en dat wat je nog kan, heb je geen zin meer in... Dan had hij zoiets van: ik ben hier niet alleen naartoe gekomen om het huishouden te doen, en dat snap ik dan ook wel weer, maar eigenlijk had ik zelf ook mijn handen vol aan dat kleine ding dat elke nacht wakker werd en brulde... Ik dacht: kom op, je moet mij helpen! En hij zegt: 'jij kan lekker naar je werk.' Dus dan krijg je botsingen door het verschil.

(autochtone vrouw (referent), man uit Rwanda (huwelijksmigrant))

R: Hij zorgt voor het kind momenteel. Ik ga 's ochtends naar mijn werk om halfacht. Heel gek eigenlijk, niet zoals ik het wil. Ik werk fulltime en hij niet, dus dat vind ik heel jammer en hij vind het best jammer om thuis te zitten, hoe lief hij het kindje ook vindt.

I: Eigenlijk is die taakverdeling bij allebei niet naar jullie zin?

R: Nee, helemaal niet. Dus ik hoop dat er een moment komt dat hij inderdaad buiten de deur kan gaan werken. Ik wil het heel graag, maar het is ook heus wel heel erg [moeilijk]. [Wat er veranderd is sinds zijn komst...] Ik ben altijd blut, ja, sociaal ging het lekker, ik had een goede baan en die heb ik nog steeds, maar ik kan niet meekomen met mijn vrienden. Die willen om de twee weken lekker een dagje naar de sauna en uit eten. Dan zeg ik: 'Ja, ik wil best mee, maar dan moet je het me lenen en dan krijg je het aan het einde van het jaar terug...' Nee, dat is heel erg veranderd.

(autochtone vrouw (referent), man uit Senegal (huwelijksmigrant))

Ook ontevreden met de rolverdeling binnen het huishouden zijn een aantal vrouwelijke huwelijksmigranten die naar Nederland kwamen met de verwachting dat ze hier (meer) mogelijkheden om zich te ontwikkelen en te werken zouden hebben, maar die terecht kwamen in een traditioneel huishouden met een man die niet wil dat zijn vrouw gaat werken (vgl. Van der Zwaard 2008; Del Rosario 1994; Suksomboon 2009).

HM: Maar [R]'s perceptie van leven, dat is 'man is hoofd van het gezin' [en] een vrouw, eh, ja, ik weet het niet.

R: Loopt daarnaast, je moet het samen doen.

HM: Ja, zoiets, een beetje anders [dan ik gewend was]. In mijn familie, in Rusland, mijn moeder had altijd een baan, mijn vader had altijd een baan en dat was zo altijd. Alle kennissen van mij hebben [het] ook zo. De vrouw [staat niet een] beetje achter. Ja, dat waren twee mensen die gelijk waren altijd, met geld verdienen en ook wat zij te zeggen heeft. Maar hier is een man die werkt en zijn woord is belangrijker. Mijn woord, dat kan ik nu zeggen, ja, ga maar ...

R: Nee, dat is...

HM: Ik mag het zeggen! Maar ik twijfel [of het] iets is dat kan gehoord worden.

R: Dat is niet helemaal waar.

HM: Nou ja, oké.

*R: In Rusland moet je ook samen hard werken. Alleen, de man gaat die kant op en de vrouw gaat die kant op en daartussenin zitten dan de opa's en oma's die voor de kinderen zorgen. Ik heb toch een ander ideaalbeeld van een relatie en hoe je met kinderen om moet gaan.
(vrouw uit Rusland (huwelijksmigrant), autochtone man (referent))*

HM: Ja, mijn echtgenoot wist het [van mijn ambities om door te studeren hier] en zou mij tot het uiterste ondersteunen. Uiteindelijk heb ik begrepen dat ik het allemaal zelf moest doen. Wat kon ik behalen in mijn eentje? Ik kreeg mijn zoon. Door de taalbarrière heb ik niet het juiste netwerk kunnen opbouwen. [...] Ik vroeg mij soms ook af of ik niet beter via andere wegen naar Nederland was gekomen. Het leven wordt voor 60% beperkt na een huwelijk, vanwege verantwoordelijkheden.

I: Wat was precies de reden dat u beperkt werd door uw echtgenoot om verder te studeren, terwijl het was besproken en afgesproken bij het huwelijk?

*HM: Mijn echtgenoot heeft zwaar werk, hij heeft het erg druk op het werk. De personen die hier [in Nederland] zijn opgegroeid, nemen niet voldoende verantwoordelijkheid binnenshuis. Ze doen alsof de verantwoordelijkheden in huis aan de vrouw zijn. Ze geven de ondersteuning niet die wij verwachten, maar alleen die zij kunnen opbrengen en dit is beperkt.
(vrouw uit Turkije (huwelijksmigrant), man van Turkse herkomst (referent))*

De mannelijke referent die zijn vrouw ontmoedigt om activiteiten buitenshuis te ontwikkelen en economisch zelfstandig te worden, vinden we eveneens in alle herkomstgroepen terug. Soms gebruikt de mannelijke referent daarbij zijn machtspositie als degene met meer kennis van de Nederlandse samenleving. Hij slaagt erin om zijn vrouw thuis te houden door te zeggen dat ze niet mag werken, of – zoals in het geval van de autochtone echtgenoot van een Roemeense huwelijksmigrant – door te weigeren een werkvergunning voor haar te regelen. Teleurstelling over het lot om huisvrouw te blijven, terwijl ze het anders hadden gewild, treft ten slotte ook vrouwen die wel proberen, maar er niet in slagen aansluiting op de arbeidsmarkt te vinden. De vrouwen hebben daar meer of minder moeite mee, afhankelijk van hun aspiraties voorafgaand aan de migratie.

6.2.2 Afhankelijkheid en verantwoordelijkheid

Een huwelijksmigrant is onvermijdelijk afhankelijk van de referent, vooral in de eerste jaren na de migratie. Financiële afhankelijkheid is in de vorige paragraaf al zijdelings aan bod gekomen. De juridische afhankelijkheid van de huwelijksmigrant in de wet is vastgelegd: de huwelijksmigrant heeft de eerste jaren afhankelijk verblijfsrecht. Dat komt erop neer dat de huwelijksmigrant met de referent moet samenwonen om zijn of haar verblijfsvergunning te behouden. Met de inkomenseis, waaraan de referent moet voldoen en waarbij enkel zijn of haar inkomen wordt meegerekend, is de verantwoordelijkheid van de referent voor de huwelijksmigrant in de wet vervat. Ten slotte zijn huwelijksmigranten vaak emotioneel en sociaal meer afhankelijk van hun partner dan omgekeerd. Zij maken de migratie door, laten dierbaren in het herkomstland achter en moeten in Nederland opnieuw beginnen met contacten leggen en emotionele

banden smeden. We vroegen de paren in de interviews of en zo ja op welke manier de huwelijksmigrant afhankelijk van de referent is. Daarbij noemden de paren die gevallen van afhankelijkheid die ze daadwerkelijk hebben ervaren, dat wil zeggen: afhankelijkheid waarvan ze zich op gegeven moment bewust werden. De andere vormen van afhankelijkheid kunnen op de achtergrond wel degelijk aanwezig zijn, maar als ze nooit als een probleem werden gevoeld, hebben ze ook geen impact op de partnerrelatie. De afhankelijkheid van de partnermigrant en de verantwoordelijkheid van de referent, die leiden tot een machtsongelijkheid in de relatie, zorgen geregeld voor spanningen tussen beiden. Financiële afhankelijkheid wordt door de stellen het vaakst als issue genoemd. Het is een gevolg van het feit dat een huwelijksmigrant (een tijdlang) niet kan werken en niet financieel kan bijdragen aan het huishouden. Een groot deel van de huwelijksmigranten bij wie dit speelt, vindt het erg moeilijk om voor alle uitgaven geld aan de partner te moeten vragen. Voor sommigen staat deze situatie in groot contrast tot hun leven in het land van herkomst.

Ik ben gewend mijn eigen geld te hebben. Mijn moeder zei altijd: 'Zoek een baan, zodat je altijd geld hebt om je eigen lippenstift te kopen.' En nu ben ik hier en kan ik niet eens mijn eigen servet kopen.

(vrouw uit de Filipijnen, huwelijksmigrant)

...maar niet een echte baan waarmee ik gewoon een beetje onafhankelijk kon zijn. Ik voelde me heel gefrustreerd, want ik moest altijd van hem vragen om dingen te kopen. Mag ik dit, mag ik dat...? Ik was de enige in dit huis die hem vraagt: 'Mag ik?' Die anderen, de kinderen of zijn moeder die kwam, zeiden: 'Jij moet dat doen.' Ik was de enige die vroeg: 'Mag ik?'

(vrouw uit Roemenië, huwelijksmigrant)

Niet leuk. Hij heeft er geen problemen mee, maar ik vind het wel vervelend. Ik ben opgevoed op een manier dat het beter is om elkaar ook financieel te helpen. Het is niet fijn om steeds geld te vragen aan je partner. Ook al krijg je geld zonder het te vragen, toch voel je je bezwaard. Zeker als je kinderen hebt en je hebt meer kosten en alles valt alleen op zijn schouders. Dus elkaar financieel steunen is beter.

(vrouw uit Marokko, huwelijksmigrant)

Zeker wanneer het paar krap bij kas zit en de referent de hand op de knip houdt, ontstaan discussies over waar het te verdelen geld naartoe moet gaan. Huwelijksmigrant en referent hebben daarbij nog wel eens verschillende prioriteiten of een andere manier van met geld omgaan. De referent heeft echter meestal – omdat het zijn of haar geld is – de zwaarste stem in de discussie.

Gelukkig voor mij was het zo dat [НМ] zelf dan al geld verdiende en dat hij dus in die zin niet afhankelijk was van mij. Want ik weet bij mijn zus bijvoorbeeld dat dat een rol speelde. Hij rookte, haar man, maar hij had eigenlijk geen geld. Ja, hij had wel 2000 euro of zoiets meegenomen, maar ja, dat gaat al heel snel op. Nou, mijn zus had op een gegeven moment ook wel moeite, van: ja, ik moet alle boodschappen doen, sigaretten betalen, ik moet dit en dit...

(vrouw van Marokkaanse herkomst (referent), man uit Marokko (huwelijksmigrant))

Hun zijn eigenlijk ook meer impulsief en wij zijn meer berekenend. En met geldzaken bijvoorbeeld, ik zet er een beperking aan, het mag zo veel kosten. Oké, een enkele keer meer, omdat het een bepaalde situatie is. Maar hun denken niet eerst aan de kosten, maar aan wat er gaat gebeuren. En wij denken aan alle twee. Als er dit gebeurt, vullen wij het kostenplaatje in of zo. (autochtone man (referent), vrouw uit Peru (huwelijksmigrant))

Bij de gemengde stellen horen we vaak ergernis over de financiële steun die de partner aan de familie in het land van herkomst wil sturen. Voor de huwelijksmigrant is dat van groot belang en die is bereid er zich in Nederland iets voor te ontfeggen. De referent wijst erop dat ze in de eerste plaats in Nederland alle rekeningen moeten betalen en dat de hulp aan de familie in het buitenland de sluitpost is. Ook paren van herkomstgenoten ruziën hier over, maar dan vooral naar welke familie de hulp zal gaan wanneer het budget krap is.

En van het geld wat ik verdien, kunnen we met z'n tweeën maar ternauwernood leven. Dus dat zou niet ruimschoots zijn. En ik wil ook nog dingen kunnen doen die bij mijn wereld horen, ik wil eens naar de film, ik wil eens uit eten kunnen, ik wil eens met je naar het strand kunnen, dat kost geld. Ik heb een auto, daar moet benzine in, dus wij gaan geen geld naar de familie sturen. Nou, dat was afgesproken en hij was koud hier, de eerste zes maanden mocht hij niet werken, ik had iedere cent die ik had besteed aan tickets en aan dingen om hem hierheen te krijgen, weet je wel. Dus mijn geld was op. Soms at ik met mijn twee katten van één makreel en een bloemkool zo'n beetje de hele week, zo verliefd was ik, wat kon mij het schelen, als ik maar een ticket kon kopen. Maar ik geloof dat hij hier twee maanden was en toen moest er al geld naar Marokko voor een bruiloft. Moest zijn vader met zijn nieuwe vrouw naar een bruiloft en daar moest geld voor komen, ze moesten kleren hebben en geld voor de reis: 75 euro. En drie maanden later moest er 75 euro naar de familie. Ik zeg: 'Waarvoor dan nu toch weer?' 'Ja, voor die tante, die gaat trouwen.' 'Ja, drie maanden geleden toch ook al?' 'Ja, maar uiteindelijk werd het regenseizoen en konden ze niet gaan.' Ik zeg: 'En die 75 euro, die heb ik dus al betaald, die hebben ze al.' 'Nee, natuurlijk niet, die is toch allang op, dat is toch logisch?' (autochtone vrouw (referent), man uit Marokko (huwelijksmigrant))

Sociale afhankelijkheid wordt door paren uit de verschillende referentgroepen regelmatig genoemd. Ten dele doelen ze dan op de eenzaamheid van de huwelijksmigrant in het begin en het feit dat de referent de enige vertrouwde persoon in de omgeving was. Het ligt ook voor de hand dat de eerste contacten die de huwelijksmigrant in Nederland legt de familieleden en vrienden van de referent betreft. Sociale afhankelijkheid in deze zin ligt heel dicht bij emotionele afhankelijkheid.

De enige reden voor mij om stand te houden was de steun van mij vrouw. Als ik geen steun van mijn vrouw had en wij niet met elkaar overweg zouden kunnen, dan zou ik mij echt afvragen of ik het hier in Nederland zou redden. Dat zou moeilijk zijn. Ik had voor de rest niemand hier. Geen vader of moeder. Ik zou dan weggaan. Mijn vrouw is mijn moeder, vader, broer, zus, vriend, alles voor mij geweest. Ze heeft een eigen leven en ze moest veel van haar eigen leven inleveren om mij te steunen.

(man uit Turkije (huwelijksmigrant), vrouw van Turkse herkomst (referent))

De huwelijksmigranten zeggen ook vaak dat hun sociale kapitaal (dat zijn degenen tot wie ze zich kunnen wenden om hulp en informatie wanneer ze er zelf niet uitkomen) door de migratie in aantal is gereduceerd tot één persoon: de referent. En dat terwijl ze zo veel dingen waarbij ze in hun eigen land geen hulp nodig hadden nu niet meer zelfstandig kunnen oplossen.

Wat ook een heel lastig moment was, was dat wij dus samen, dat hij er alleen niet uitkwam bij het zoeken naar werk. Dus dat we eigenlijk samen op een soort sollicitatiegesprek zijn geweest, waar ik voor hem het woord heb gedaan... En dat was ontzettend frustrerend voor jou, hè? En dat heeft te maken met de taal, maar ook voor een heel groot deel met dat je niet zo goed weet wat ze nou willen horen. En hij kon er ook niet de vinger op leggen waar het nou misging. Het is nog steeds af en toe wel lastig, maar tegenwoordig ben ik niet meer nodig, om het zo maar even te zeggen.

(autochtone vrouw (referent), man uit Marokko (huwelijksmigrant))

Daarnaast ervaren huwelijksmigranten én referenten het gemis van een sociaal netwerk rond de huwelijksmigrant. Terwijl paren in andere gevallen uit de hulp en steun van twee families en vriendenkringen kunnen putten, is er nu alleen het netwerk van de referent om een beroep op te doen. Vooral gezinnen met kinderen vinden dit zwaar.

HM: Ik heb alleen maar hem. En ik kan het alleen maar aan hem vragen en speciaal voor onze kinderen. Ja, die dingetjes kunnen wel boos maken. Het is heel anders als je misschien een Nederlandse vrouw hebt, die hebben wel vrienden.

R: Ja, dat is het wel ja. Wat je mist is eigenlijk een tweede stel ouders ernaast. Wat ik zie bij mijn broertje, maar ook bij anderen, dat is heel makkelijk: als er iets is, dan vragen ze de ouders van de vrouw en anders van de man... Dus die hebben twee families waar ze zo'n vraag neer kunnen leggen. En bij ons is dat niet zo. En soms dan breekt dat wel eens op, op momenten dat er ad hoc iets moet gebeuren. En ja, omdat het voor haar... Zij zit met een situatie en zij vraagt het aan mij... Ja, dan kan ik nog wel eens geïrriteerd zijn en andersom ook natuurlijk. Als ik dan onverwachts ineens ergens heen moet en zij moet ineens alles laten vallen en... Ja, we hebben geen vangnet om ons even uit de nood te helpen.

(vrouw uit Sri Lanka (huwelijksmigrant), autochtone man (referent))

Turkse en Marokkaanse huwelijksmigranten spreken bovendien over het feit dat ze door hun huwelijk niet meer in de schoot van de eigen familie zijn, dat wil zeggen dat ze zich een vreemdeling en kwetsbaar voelen in een schoonfamilie die solidair is en voor haar eigen belang opkomt. Als er ruzie komt, kunnen ze niet vanzelfsprekend op de steun van hun partner rekenen. Mogelijk zullen ze alleen tegenover de schoonfamilie komen te staan.

Paren lopen tegen hun juridische afhankelijkheid aan wanneer ze zulke grote conflicten krijgen dat er sprake is van uit elkaar gaan. Deze juridische afhankelijkheid heeft grote gevolgen voor de machtspositie van de huwelijksmigrant in een dergelijk conflict. Daarop komen we uitgebreid terug in hoofdstuk 9.

De tegenhanger van afhankelijkheid is verantwoordelijkheid. De meeste huwelijksmigranten zijn wel te spreken over de steun die ze van hun partner krijgen. Vooral huwelijksmigranten met een autochtone partner spreken over de partner als 'mijn

beste vriend' (of misschien eerder 'mijn beste vriendin', want het lijken in alle groepen vooral mannelijke huwelijksmigranten te zijn die op deze manier over hun partner spreken). Vrouwelijke huwelijksmigranten zeggen vaak dat hun partner hun ontwikkeling stimuleert.

Ik heb [na vijf jaar in Nederland] nog geen vrienden en geen contacten. Ik vind langs [de zijlijn] leven vreselijk. Bereslecht. Alleen mijn man is leuk en een zonnetje. Zonder hem kan ik niet.
(vrouw uit Rusland (huwelijksmigrant), autochtone man (referent))

HM: Na aankomst waren er ook problemen. Ik ben drie maanden niet naar buiten geweest. Mijn man stelde voor dat ik naar buiten zou gaan om te winkelen en om boodschappen te halen, maar ik ging niet eens naar de buurtwinkel. Ik was bang, ik kende de taal niet, ik schroomde. Na drie maanden ging ik beetje bij beetje naar buiten. Maar nog steeds ga ik niet vaak naar buiten. Daarna ben ik naar taalcursus geweest.

I: U gaat nu nog steeds niet vaak naar buiten. Bent u nog steeds bang?

HM: Ja. Bijvoorbeeld bij de kassa in een winkel zullen ze mij iets vragen, ik zal het dan niet begrijpen en ben bang om iets verkeerd te zullen doen. Niet zo veel als voorheen, maar toch nog wel. Als ik met mijn man aan de kassa sta, stelt hij dan voor dat ik afreken. Maar ik durf het nog steeds niet, door het idee dat ze mij iets zullen vragen waar ik geen antwoord op zal hebben.

I: Wat vindt u ervan, van uw man, dat hij zich zo gedraagt bij de kassa?

HM: Goed, hij wil dat ik het leer. Het is ter mijn ondersteuning. Hij wilt dat ik het leer en wen aan hier...

(vrouw uit Turkije (huwelijksmigrant), man van Turkse herkomst (referent))

De grote afhankelijkheid van de huwelijksmigrant geeft deze een onmachtig gevoel, alsof ze een kind zijn (zie § 6.2.1). Omgekeerd klagen referenten dat ze 'er een kind bij hebben' met de huwelijksmigrant. De verantwoordelijkheid voor het welzijn van de huwelijksmigrant weegt soms zwaar. Heel specifiek klagen de meeste referenten over het feit dat ze geheel verantwoordelijk zijn voor het 'regelen': voor de administratie van het huishouden. Zelfs als de huwelijksmigrant al enige jaren in Nederland leeft, wordt communicatie met instanties naar de referent doorgeschoven, omdat het deze gemakkelijker afgaat. Opvallend veel vrouwelijke referenten klagen hierover.

R: Zou jij hier kunnen wonen zonder mij, als ik nou zeg: 'Ik zie het niet meer zitten, dag!' Kan jij jezelf redden dan?

HM: Nee.

I: En is dat dan emotioneel, financieel, op sociaal gebied, of nog een andere...?

HM: Ja, als mijn vrouw er niet is, kan ik niets... Nee. Ook zonder kinderen...

R: Nee, emotioneel denk ik niet, maar jij zou ook niet weten waar je moet beginnen.

I: En wat doet dat met jullie relatie?

R: Nou, dat geeft soms wel eens spanning. Er zijn momenten dat ik daar wel genoeg van heb, in die zin dat ik denk van: ja... Ja, dat vindt hij echt niet leuk dat ik dat zeg: het lijkt soms net of ik drie kinderen heb. Maar ja... Weet je, het is gedeeltelijk... Het is ook gewoon mijn [eigen schuld], want ik geef ook niet snel iets uit handen. Aan de andere kant is het ook niet zo dat jij zegt van: 'Laat nou eens zien hoe dat gaat, want ik wil dat zelf kunnen.'

(autochtone vrouw (referent), man uit Indonesië (huwelijksmigrant))

De referenten verwachten wel dat ze hun partner zullen moeten steunen, zeker in de eerste periode, en zijn ook bereid om die steun te bieden. Maar de duidelijke afhankelijkheid (op meerdere terreinen) van een huwelijksmigrant van de referent zorgt voor een onevenwicht in de relatie dat maar weinigen onberoerd laat. Wanneer de een zich onmachtig voelt, als een kind, en de ander voelt zich verantwoordelijk voor dat spreekwoordelijke kind, dan komt dat de liefdesrelatie niet ten goede. Bovendien onderschatten veel paren de (mogelijke) duur van de ongelijkheid tussen de partners. Terwijl in de meeste gevallen de huwelijksmigrant gaandeweg zelfstandiger wordt (door dat hij of zij een baan vindt, een eigen inkomen krijgt, vrienden maakt en zich beter thuis gaat voelen in Nederland), kunnen er onvoorziene omstandigheden opduiken die deze verzelfstandiging belemmeren. Grote, langdurende afhankelijkheid van de huwelijksmigrant is een bron van conflicten die uiteindelijk – in een aantal gevallen – tot echtscheiding kan leiden.

Kader 6.1 Missie partner integreren: geslaagd. Relatie: mislukt

Een autochtone vrouw met een partner uit Marokko vertelt dat ze ‘met een soort militaristisch plan’ begon aan de missie om haar partner zich zo snel mogelijk en zo goed mogelijk aan Nederland te laten aanpassen. Dat is ook gelukt: hij spreekt goed Nederlands, haalde een mbo-diploma, heeft een vaste baan en een hypotheek. Hij doet het zó goed, dat hij inmiddels in staat is om zelf als referent een vrouw uit Marokko te laten overkomen. Zijn huwelijk met de autochtone vrouw is stukgelopen: geen van beiden voelde zich nog langer een gelijkwaardige partner in de relatie.

Uiteindelijk is een van de hoofdredenen waarop onze relatie geknapt is, dat ik – eigenlijk zoals mijn beroep was – hem ben gaan managen. We hebben het daar gisteren nog over gehad. Mijn project is helemaal oké, het is gelukt wat ik wilde. Maar de relatie is wel stuk, want hij zei: ‘Jij was altijd de baas. Jij speelde altijd de baas over mij.’ En dat klopt ook. Ik was financieel verantwoordelijk voor hem, natuurlijk, voor vijf jaar. Dat drukte op mijn schouders en ik wilde dat ook wel heel erg goed doen.

Een voorbeeld van hoe het misging, is de manier waarop deze vrouw het uiterste van haar man vergde in het oefenen van het Nederlands.

Mijn zus zei [daarover]: ‘Jij behandelt hem altijd als een kleuter.’ Ja, ik denk dat dat ook gebeurd is, ik ben tegen hem gaan praten zoals ik ook tegen ons zoontje sprak. Ook omdat hij het niet altijd verstond, anders. Dus als hij dan wel eens iets deed of zo, dan zei ik: ‘O hartstikke goed!’ Dan zei mijn zus van: ‘Doe eens normaal zeg, het is toch niet een of ander klein kind?’ Terwijl ik steeds complimenten gaf als hij een werkwoord goed vervoegde, want ik wilde een heel goed product afleveren, ik wilde een man die Nederlands sprak, netjes. Dan kreeg ik ook complimenten van de burens en... En hij heeft altijd heel erg geluisterd, hij pakte het ook wel op. Dus hij spreekt voor de tijd dat hij dan hier is redelijk accentloos, goed. Maar ja... ‘Uiteindelijk,’ zegt hij, ‘ik was alleen maar aan het werk, de hele dag werd er Nederlands tegen mij gesproken, als ik thuis kwam was ik doodmoe. Ik moest nog een avond per week naar school, ik moest mijn huiswerk maken... ‘Uiteindelijk,’ zegt hij, ‘ik was alleen maar aan het werk, de hele dag werd er Nederlands tegen mij gesproken, als ik thuis kwam was ik doodmoe. Ik moest nog een avond per week naar school, ik moest mijn huiswerk maken...’

Kader 6.1 (vervolg)

En jij was altijd maar boos op me, want ik deed nooit wat goed.' Want hij liet alles vallen in de keuken en deed het nooit zoals ik wilde... En zo ging het ook met de andere aspecten van het inburgeren: zijn diploma opwaarderen, werk vinden op niveau, vrienden maken... Dus ik heb meer een product afgeleverd dat eigenlijk steeds ongelukkiger werd. Ik vond hem ook geen man, ik vond hem een kleuter. Maar ja, toen hij naar Nederland kwam was hij 29. En ik 42. En daarop is het dus ook misgegaan. Hij zei altijd: 'Je hebt mij niet als man gezien.' Maar ja, hij was voor mij ook geen man.

6.2.3 Conflict en echtscheiding

Een oorzaak van conflicten tussen de partners in een migratiehuwelijk is de afhankelijkheid van de huwelijksmigrant en de verantwoordelijkheid van de referent. Beide wekken irritaties op. Verschillende paren schetsen een dynamiek zoals beschreven in kader 6.1: druk vanuit de referent op de partner om zelfstandiger te worden, wordt door de huwelijksmigrant als betuttelend ervaren. Sommigen gaan in verzet: ze weigeren in beweging te komen.

Bijvoorbeeld mijn man was aan het werk en ik moest naar het ziekenhuis vanwege mijn zwangerschapscontrole. Ik moest van hem toch alleen gaan en kijken hoe ver ik kom. Ik ging dan toch niet, omdat ik weet dat ze mij vragen zullen stellen die ik niet zal begrijpen. Ik zou mijn klachten niet kunnen vertellen, of ik begrijp de persoon tegenover mij niet.
(vrouw uit Turkije (huwelijksmigrant), man van Turkse herkomst (referent))

Financiën kunnen een probleem zijn, dat heeft bij ons ook zeker gespeeld. [HM] heeft heel lang ook gedacht van: dit is jouw huis. [Terwijl ik vond:] jij woont er ook. Ik vond dat hij gewoon de helft moest betalen. [Jij werkt meer dan ik,] zei die dan en ik had zoiets van: en jij hebt ook bijna een fulltime baan... Nou, dan moet je dat ook weer vertalen naar [een bijdrage in de kosten]. Dat hoor ik ook wel eens meer en vooral in de financiële afwikkeling dat men dat ook eigenlijk heel normaal vind dat jij [de referent] dat doet dan. In het begin is het logisch, hebben ze die middelen niet. Dus dan betaal jij en vinden zij het heel vanzelfsprekend als dat de rest van hun leven ook gebeurt. Ik denk dat altijd ook wel veel ruzies over geld gaan, maar in dit geval is het heel specifiek.
(vrouw van Marokkaanse herkomst (referent), man uit Marokko (huwelijksmigrant))

Omgekeerd verzet een aantal referenten zich tegen pogingen van de huwelijksmigrant om meer bewegingsvrijheid te krijgen, als dat niet in het kraam van deze referent past. Ook wanneer de partner zich door de ander belemmerd voelt om de taakverdeling in het gezin te realiseren die men voor zichzelf had gewenst, zoals we in subparagraaf 6.2.2 zagen, ontstaan conflicten die met onderlinge afhankelijkheid te maken hebben.

In een aantal gevallen leidde de machtsongelijkheid tussen de partners tot excessen: dan werd de huwelijksmigrant door de referent mishandeld en bedreigd. De afhankelijkheid van de huwelijksmigrant op financieel, juridisch en sociaal vlak maakt dat ze de behandeling door hun echtgenoot soms langdurig lijdzaam ondergaan. Op deze excessen komen we terug in hoofdstuk 9.

Cultuurverschillen als bron van conflict worden vooral door de gemengde stellen genoemd, maar verrassend genoeg zeggen ook referenten en huwelijksmigranten uit de minderheden tussen zichzelf en hun partner cultuurverschillen te ontwaren. En wat dan als 'cultuurverschil' wordt genoemd, is ook nog opvallend gelijklopend tussen de vier referentprofielen. Het gaat dan vaak om opvattingen over genderverhoudingen die 'typisch' voor de cultuur van de ander worden genoemd, maar waarmee men het zelf moeilijk heeft. De stereotiepe beelden over vrouwen uit het Westen (van welke etnische herkomst dan ook) of niet-westerse delen van de wereld komen daarbij geregeld terug. Ook hebben veel referenten (ook die van Turkse en Marokkaanse herkomst of uit de vluchtelingengroepen) het moeilijk met de collectivistische cultuur van het herkomstland van de huwelijksmigrant. Vooral het gegeven dat hun partner bereid is om zijn of haar eigen plannen ten allen tijde opzij te schuiven voor die van de familie wekt verbazing en ergernis.

R: Ja, kleding. Als ik iets aanhad wat een beetje té was.

I: Met 'té' bedoel je te schaars gekleed?

R: Ja, korte rokjes of een beetje een inkijsje of wat dan ook. Dan heeft hij zoiets van: 'Wil je zo gaan lopen? Kan ik je meteen bij de rooie brug afzetten?' Zulke dingetjes waren voor ons wel een probleem in het begin. Maar ik heb eigenlijk nooit naar hem geluisterd, want als je eenmaal blijft luisteren naar een vent en hem zijn zin geeft, dan zal die dat altijd van je verwachten. Uiteindelijk doe ik toch wel mijn eigen ding [...] Ja, qua eten ook. Want ik ben meer van de zakjes, Knorr en Honig en het liefst gesneden uitjes. Alles wat makkelijk is. Hij is helemaal niet zo, hij wil zijn vrouw minstens een uur in de keuken zien. Ik ben meer van de snelle hap, weet je. Hij heeft dan zoiets van: 'Dit smaakt niet.' En dan gaat hij me pesten en dan heb ik zoiets van: 'Ik sta al zolang in de keuken en dan ga je me beledigen ook.' Dan komen er kleine probleempjes.

(vrouw van Marokkaanse herkomst (referent), man uit Marokko (huwelijksmigrant))

R: Ja, wij leefden ook niet alleen [op bezoek bij familie in Irak], met mijn zwager, dus de deur die moest altijd openblijven voor iedereen. En de hele familie woont in één straat... Zusjes, broertjes in één straat. Dus we hadden geen gezin...

I: Geen privacy.

R: Nee, en dat heb ik wel geprobeerd, maar ik kreeg heel veel problemen met zijn familie.

I: Ja, je moet doen zoals wij het doen.

R: Ja, de deur moet altijd openstaan voor iedereen, dag en nacht, maakt niet uit of je ziek bent, nee, als de visite komt, je moet gewoon thuisblijven, ook als je hebt afgesproken met iemand, gewoon afbellen, je hebt visite, klaar. Je blijft alleen maar de hele dag koken en schoonmaken, klaar.

I: En dat was heel anders dan wat je hier gewend was.

R: Ja, hier hebben we echt privacy. Nee. Nee, dat was niet te doen, heel moeilijk, heel zwaar voor de kinderen.

(vrouw van Irakese herkomst (referent), man uit Irak (huwelijksmigrant))

Een aantal referenten ergert zich aan de mate waarin de huwelijksmigrant zich door familieleden (die al dan niet in het herkomstland leven) laat beïnvloeden. *Remittances* noemden we al als aanleiding voor conflicten, en vooral de druk die familieleden op de huwelijksmigrant uitoefenen om met financiële steun over de brug te komen. Ook leven familieleden op afstand kritiek op bijvoorbeeld de taakverdeling tussen de partners of op de opvoeding van de kinderen. Er zijn een aantal typische bronnen van conflicten die universeel in beginnende gezinnen spelen – zoals de genoemde bemoeienis van de schoonfamilie, ergernissen over de manier waarop de partner het huishouden aanpakt (of juist niet aanpakt) en de opvoeding van de kinderen – die ook in migratiehuwelijken voor tweespalt zorgen. In het geval van migratiehuwelijken schrijven de partners (en hun medestanders) deze problemen toe aan cultuurverschillen, ook wanneer het om een huwelijk tussen partners van dezelfde etnische herkomst gaat. Dan wijt men de botsingen aan het cultuurverschil tussen mensen die sinds lange tijd in Nederland leven en die tot voor kort in een niet-westers buitenland leefden. In de discussies tussen de partners hebben bovendien beiden de neiging de stelling te betrekken dat het in hun eigen land anders en beter is. Huwelijksmigranten uiten hun frustratie en heimwee door hun herkomstland te verheerlijken in vergelijking met Nederland, en referenten doen het omgekeerde. Dat versterkt het gevoel van beiden dat meningsverschillen op de cultuur van het herkomstland versus de cultuur van Nederland terug te voeren zijn.

HM: Toen de situatie begon te verslechteren, kreeg ik het gevoel dat... Iedere keer dat wij samen in Roemenië waren bijvoorbeeld, hij was altijd bezig met de negatieve kanten van Roemenië aan te wijzen: 'Ja, de Roemenen zijn zo corrupt, dat en dat en in Nederland is het niet zo...' Voordien was het niet zo, vond hij het altijd leuk om naar Roemenië te gaan. En opeens sloeg dat om. En ik vond, ja, als je zo slecht denkt over dit land, waarom wil je dan zo graag...? Ik snapte dat niet... Dan begon ik mij te realiseren, daarom heeft hij mij genomen als partner: om iemand te kunnen hebben die inferieur is en een Roemeen is inferieur. Nederlander is superieur en hij moet zich gewoon beter voelen dan een ander, ik weet niet... 'Kijk, die gebouwen zijn niet goed schoongemaakt en zo veel zwerfhonden en zo veel dat, o hartstikke slecht.'

I: En daar had hij jou maar mooi van gered.

HM: Ja, denk ik. Kijk, ik ben Tarzan.

(vrouw uit Roemenië (huwelijksmigrant), autochtone man (referent))

Een aantal van onze informanten in dit onderzoek zijn gescheiden of zitten midden in een echtscheidingsprocedure. Twee andere informanten zijn aan hun tweede migratiehuwelijk toe en vertelden tijdens hun interview over hun eerste ervaring als respectievelijk referent en huwelijksmigrant. De genoemde aanleidingen tot de echtscheidingen lopen uiteen, van dingen die ook in andere dan migratiehuwelijken spelen (zoals ontrouw of botsende persoonlijkheden) tot dingen die verband met de migratie en de machtsongelijkheid in de leefsituatie van referent en huwelijksmigrant

houden. Economische problemen zoals armoede en schulden dragen bij tot de spanningen tussen de partners. Meestal moeten een aantal conflicten en problemen samenkomen voordat de situatie dramatisch genoeg wordt om tot een echtscheiding te leiden. Vooral voor de huwelijksmigrant staat immers veel op het spel: als de huwelijksproblemen en de verwijdering tussen de partners optreedt in de eerste drie (tegenwoordig vijf) jaar na de migratie (de periode waarin de huwelijksmigrant afhankelijk verblijfsrecht heeft), leidt uit elkaar gaan ertoe dat hij of zij naar het land van herkomst moet terugkeren. Wanneer de partners niet meer samenwonen, moeten ze dit melden aan de IND en komt het verblijfsrecht van de huwelijksmigrant te vervallen. Dat brengt huwelijksmigranten ertoe om een slecht huwelijk 'uit te zitten', in elk geval totdat de periode van afhankelijk verblijfsrecht is verstreken (vgl. Van der Zwaard 2008; Van Huis en Steenhof 2004). Ook zien we referenten die – omdat ze de huwelijksmigrant wel een verblijfsvergunning gunnen, of de mogelijkheid in de buurt van eventuele in Nederland geboren kinderen te blijven – het einde van de relatie niet bij de IND melden. Een vrouwelijke referent liet haar ex-partner nog een jaar lang bij haar inwonen totdat hij het recht had een zelfstandige verblijfsvergunning aan te vragen. Dat dit geen erg comfortabele regeling voor beide partijen is, spreekt voor zich. Toch is dit geen uniek geval. De referenten handelen in deze gevallen vooral uit verantwoordelijkheidsgevoel tegenover de ex-partner (vgl. De Hart 2003). Het tegenovergestelde hiervan zijn de referenten die hun partner bedreigen met uitzetting wanneer een conflict hoog oploopt en de huwelijksmigrant aangeeft te willen scheiden (zie hoofdstuk 9).

We stellen vast dat het in een aantal gevallen erg lang duurt voor de partners stappen ondernemen om een slecht huwelijk te beëindigen. Het initiatief tot echtscheiding ging bij de gescheiden paren in ons onderzoek van de vrouw uit, maar omdat zij financieel en juridisch afhankelijk van haar partner is, sleept het proces jarenlang voort. Dat is vooral het geval voor vrouwelijke huwelijksmigranten en een aantal vrouwelijke referenten uit de minderheidsgroepen. Voor vrouwen uit de etnische minderheden is echtscheiding echt het laatste redmiddel: scheiden wordt in hun cultuur scherp veroordeeld en vooral de goede naam van de betrokken vrouw wordt beschadigd. Dat is een extra belemmering voor het uit elkaar gaan van een echtpaar. Op de consequenties van gedwongen samenblijven en de relatie daarvan met huiselijk geweld komen we uitgebreider terug in hoofdstuk 9.

Uit elkaar gaan zorgt ervoor dat de partners (bepaalde gebeurtenissen tijdens) hun relatie met de ex-partner opnieuw evalueren. Terugkijkend zijn ze vaker van oordeel dat de huwelijksmigrant of de referent toch geen zuivere motieven had om een migratie-huwelijk te sluiten. Twijfels en vage vermoedens die men al langer had, worden als het ware met terugwerkende kracht bevestigd.

Zij wilde koste wat kost weg van Afghanistan. Weg van het huis van haar oom. In die tijd woonden mijn nichtjes ook in Afghanistan, heeft mijn nichtje tegen mijn moeder gezegd dat zij tegen hen had gezegd: 'Als ik eenmaal in Nederland ben, dan ga ik mijn [eigen] weg vinden.' Mijn moeder heeft dat niet tegen mij verteld, zij heeft er niet veel aandacht aan besteed, met die gedachte dat mijn nicht misschien jaloers was, omdat ik niet voor haar had gekozen. Ze kwam niet naar Nederland voor het huwelijk. Ze dacht: ik kom naar Nederland en dan ga ik weg bij hem. Zij heeft wel in detail doorgerekend hoelang het duurt tot ze de Nederlandse

nationaliteit krijgt. Ik heb haar verteld: 'Het kan drie jaar duren en na drie jaar krijg je een zelfstandige verblijfsvergunning en na vijf jaar de Nederlandse nationaliteit.' Dus dat wist ze. Achteraf gezien was het van haar kant voor 90% schijnhuwelijk, dat ze niet voor mij kwam. Toen zij hier in Nederland was, na een maand moest ze zich melden bij de taal cursus en de verplichte inburgering cursus. Zij ging naar die cursus en ik ging naar mijn werk en het was gewoon normaal, er waren geen bijzonderheden, maar na een tijdje kwam mijn zusje bij ons wonen. Na drie maanden verblijf hier zegt mijn zus: 'Het is gewoon raar, er komen overdag telefoontjes thuis. Als ik binnenkom, dan wordt er opgehangen. Er is iets aan de hand.' En ja hoor, er was wat aan de hand. Uiteindelijk om het verhaal kort te maken, ik ben erachter gekomen dat zij vreemdging.
(man van Afghaanse herkomst (referent), vrouw uit Afghanistan (huwelijksmigrant))

Net als bij alle echtscheidingen het geval is, is de nasleep ervan ook bij het beëindigen van migratiehuwelijken heel divers. Op dit punt interfereert het familierecht in Nederland, waarin de juridische aspecten van echtscheiding zoals onderhoudsplicht en de verzorging van de kinderen (bijvoorbeeld voogdij) zijn vastgelegd, met het migratierecht dat over de verblijfsvergunning van de huwelijksmigrant en eventuele kinderen gaat. In combinatie met de doorgaans moeilijke emotionele en sociale aspecten van de afwikkeling van een huwelijksrelatie zorgt dat op niveau van individuele gevallen soms voor bijzonder schrijnende situaties (vgl. De Hart 2003; Sportel 2014).

6.3 Kinderen als rem en drijfveer van integratie

6.3.1 Snel gezinsuitbreiding

Het is opvallend hoeveel paren vertellen dat ze binnen een jaar na de migratie van de buitenlandse partner een kind hebben gekregen. In de meeste gevallen was een snelle zwangerschap niet gepland, maar een meer of minder gelukkig toeval. Dat betekent niet dat snelle gezinsuitbreiding geheel onverwacht komt. Voor een deel hoort het bij het gezinsvormingsproces en voor deze paren geldt dat ze soms lang hebben moeten wachten voordat er concreet vooruitzicht was op een leven samen. Wanneer de m v v wordt toegekend, is dat wachten eindelijk voorbij en kan de partner binnen afzienbare tijd naar Nederland komen. Voor de paren voelt dat aan als toestemming om eindelijk aan een gezin te beginnen. Verschillende vrouwen waren al zwanger op het moment van de migratie (hun eigen migratie of die van hun partner) of raken zwanger binnen een maand na aankomst.

Ja, onze situatie is zo... Bingo! Want [HM] komt en in maand is ze zwanger en ze moet naar school ook, hè, dat was moeilijk.
(man uit Benin (referent), vrouw uit Benin (huwelijksmigrant))

R: Ze is vlak nadat ze kwam zwanger geraakt en daarna kwam de baby.
HM: Ja, na de bevalling, heeft mijn dochter problemen gehad met haar luchtwegen. Ze was vaak in het ziekenhuis, ik ben toen ook met haar in het ziekenhuis gebleven.

I: Kwamen de luchtwegklachten vanwege dat oude huis, waar u terecht kwam vanuit Turkije?

HM: Dat was de constatering. Onze eerste woning was oud en vochtig. Dat was waarschijnlijk de reden.

(man van Turkse herkomst (referent), vrouw uit Turkije (huwelijksmigrant))

Ja, ik was binnen een maand zwanger. Hij was in Nederland... Want hij wilde wel alvast even oefenen in Marokko. Ik zeg: 'Nou, niks ervan, want dan zit ik straks met een bolle buik in Nederland en jij nog daar. Dat ga ik helemaal niet doen. Dus je komt maar mooi eerst hierheen.' En toen hij hier was, was ik binnen een maand zwanger. Maar ja, toen gingen bij mij natuurlijk ook de hormonen alle kanten op en ik had die zware baan nog en ik had net het huis [gekocht]... Nou, het was gewoon... Ik denk dat maar weinig mensen zo veel kaarten goed zouden kunnen schudden, zeg maar, het was gewoon te veel.

(autochtone vrouw (referent), man uit Marokko (huwelijksmigrant))

Door buitenstaanders wordt nogal eens voorondersteld dat huwelijksmigranten snel kinderen krijgen als strategie om hun aanspraak op een verblijfsvergunning te vergroten. Daarbij is het idee dat de huwelijksmigrant als ouder van een Nederlands kind verblijfsrecht geniet of dat een kind de huwelijksband steviger maakt, zodat het waarschijnlijker is dat het paar bij elkaar blijft tot de huwelijksmigrant zelfstandig verblijfsrecht kan aanvragen. In België woedt daarom een debat over 'schijnouderschap' en zogenoemde *bébés papiers*: kinderen die verwekt (of door de huwelijksmigrant geadopteerd) worden met het oog op een verblijfsvergunning. In Nederland leeft dit onderwerp zeker niet in dezelfde mate, want volgens het Nederlandse recht creëert het hebben van een Nederlands kind voor een ouder van buiten de EU geen recht op verblijf (De Hart 2001; De Hart 2009). Dat kunnen we ook opmaken uit de discussies op de website www.buitenlandsepartner.nl, die is opgericht door referenten die hun hoop hadden gevestigd op het (aanstaande) ouderschap van hun buitenlandse partner om vlotter door de migratieprocedure te komen. Toch wordt het strategisch kinderen krijgen omwille van het verblijfsrecht ook in Nederland af en toe geopperd, bijvoorbeeld door deze informant uit een focusgroepgesprek, een gemeenteambtenaar die belast is met de opvang en huisvesting van mensen zonder papieren:

Dat zie ik bij afgewezen vluchtelingen, asielzoekers. Die gaan dan een relatie aan met een vrouw hier en maken dan een kind en via de lijn van het kind probeert men alsnog een verblijfsvergunning te krijgen. Dat is ook iets wat gebeurt.

(sleutelinformant; gemeenteambtenaar belast met de opvang en huisvesting van ongedocumenteerde vreemdelingen)

Andere sleutelinformanten wijzen 'schijnouderschap' als verklaring voor het snel kinderen krijgen van huwelijksmigranten van de hand. Volgens de meesten ligt de snelle gezinsuitbreiding in de lijn der verwachting gezien de levensfase waarin huwelijksmigranten zitten.

Mensen komen een partner tegen, beginnen een gezinsleven, er komt een kindje, zo gaat het leven. Die verwikkeling kom je dan tegen.

(sleutelinformant; vreemdelingenadvocaat)

Sleutelinformanten van Turkse herkomst stelden het snel kinderen krijgen wel aan de orde als een strategie van bruiden uit Turkije om hun verblijf in Nederland veilig te stellen, hoewel die strategie niet op de Nederlandse instanties maar op hun partner en schoonfamilie gericht is. In de ogen van deze Turkse vrouwen en hun (schoon)familie is een kind krijgen de ultieme bezegeling van het huwelijk. Wanneer een paar kinderloos blijft, heeft (in de optiek van deze Turkse families) een man een goede reden om van zijn vrouw te scheiden en te hertrouwen. De referent en zijn familie worden in deze situatie geholpen door het afhankelijk verblijfsrecht: sleutelinformanten spreken van kinderloze vrouwen die vlak voordat de termijn van afhankelijk verblijf verloopt in het land van herkomst worden achtergelaten. De referent kan het zijn partner onmogelijk maken om terug te komen naar Nederland, door simpelweg bij de IND aan te geven dat de relatie is beëindigd. Slechts heel uitzonderlijk en met de hulp van hun (schoon)familie of NGO's die zich op dit soort situaties richten, lukt het achtergelaten vrouwen om terug te keren naar Nederland. Overigens kan deze praktijk van sommige referenten niet op de goedkeuring van andere Turkse Nederlanders rekenen. Een sleutelinformant vertelt het verhaal van een man die zijn vrouw terugstuurde 'omdat zij vreemdging'. De andere Turken in zijn omgeving geloven dit verhaal niet en vermoeden dat het feit dat zij na twee jaar nog geen kind had gekregen de echte reden is. Er wordt geroddeld over de man en de Turkse gemeenschap laat hem voelen dat zij zijn handelwijze afkeurt, maar kan verder niets aan de situatie veranderen.

In het begin van dit hoofdstuk zagen we ook dat sommige vrouwelijke huwelijksmigranten bewust op een snelle zwangerschap aansturen wanneer ze kort na aankomst met eenzaamheid en verveling geconfronteerd worden. Dit is een herkenbaar fenomeen voor hulpverleners, die vertellen dat in een dergelijke situatie de moeder vaak inmiddels met depressieve gevoelens kampt tegen de tijd dat het kind geboren wordt. Wat ook de motivatie is van ouders om tijdens of vlak na de migratie van de buitenlandse partner aan kinderen te beginnen (als het al een bewuste keuze was), de gevolgen van snelle gezinsuitbreiding voor beide partners zijn aanzienlijk. Ten eerste heeft het een onmiskenbare impact op de partnerrelatie in een periode waarin het paar meerdere grote veranderingen in hun leefsituatie moet verwerken. Daarnaast heeft een baby krijgen gevolgen voor de integratie van de huwelijksmigrant in Nederland.

6.3.2 De impact van gezinsuitbreiding op carrière en integratie

Terwijl sommige vrouwen hopen dat een baby verlichting zal brengen van de verveling en eenzaamheid in hun leven kort na de migratie, is het gevolg eerder dat hun isolement erdoor wordt versterkt en de vooruitgang die ze hebben geboekt op het gebied van Nederlands leren en aansluiting bij de arbeidsmarkt vinden erdoor teniet wordt gedaan. Vanwege de bevalling en de zorg voor het kleine kind daarna worden Nederlandse taalles, inburgering en een eventuele baan op zijn minst tijdelijk opgeschort. Sleutelinformanten stellen dat het weliswaar begrijpelijk is dat vrouwen in een migratie-huwelijk snel aan kinderen beginnen, maar dat het over het algemeen niet bevorderlijk is voor hun integratie en de verzelfstandiging ten opzichte van hun partner.

Kader 6.2 Terug bij af

De huwelijksmigranten die deze sleutelinformant (die een inburgeringscursus aanbiedt) mee-maakt, komen met goede bedoelingen en ambities naar Nederland. De teleurstelling is groot als blijkt dat ze niet kunnen bereiken wat ze vooraf hadden gedacht. 'Zeker als mensen denken hier te gaan studeren of een hoge functie te krijgen, komen ze van een koude kermis thuis.' Sommige van zijn cursisten (de meeste zijn vrouwen met een autochtone partner) komen bij hem terecht nadat ze zijn afgehaakt van de Nederlandse taalcursus van de universiteit. Daar zitten ze namelijk tussen de 17-20-jarige Aziatische studenten die in een jaar worden klaar-gestoomd voor academisch onderwijs in het Nederlands. 'In de levensfase waarin de huwe-lijksmigranten zitten, kan je je nauwelijks enkel toeleggen op je Nederlandse taalles en inbur-gering. Die vrouwen hebben een huishouden te verzorgen en ze worden vaak binnen een jaar zwanger. Ze kunnen het tempo van de cursussen niet bijbenen.' Dat betekent voor de meeste vrouwen het einde van hun droom om hier te studeren of om ooit op hetzelfde niveau of in het beroep waarvoor ze zijn afgestudeerd in eigen land, aan de slag te kunnen.

Een van de grootste problemen van de huwelijksmigranten is dat ze enorm geïsoleerd zijn, de eerste tijd. Hun partner werkt hard, zij moeten studeren, maar daar heb je geen dagbesteding aan. Ze zitten de hele dag alleen, zonder eigen netwerk, zonder contacten. Ze nemen er snel een baantje bij, bijvoorbeeld een krantenwijk of in de bediening, om het huis uit te zijn en in contact te komen met Nederlanders. En er komt dus vaak al snel een kind, waardoor de ruimte die overblijft voor de inburgering nog geringer wordt. Zeker als dat kind snel komt, zijn mensen wat betreft het leggen van contacten vaak weer bijna terug bij af: dan hebben ze alleen hun contacten van de Nederlandse les. Werken doen ze dan niet meer en het duurt nog een paar jaar voordat ze nieuwe contacten leggen met bijvoorbeeld andere ouders van kleine kinderen op school.

Deze sleutelinformant vertelt dat veel vrouwen die het op deze manier vergaat, lijden onder de langdurige afhankelijkheid van de partner, die zeker niet minder wordt door de komst van een kind. 'Zij lijken in grote mate teleurgesteld na enige tijd in Nederland. Hun positie ten opzichte van de Nederlandse partner is afhankelijk en veroorzaakt ook veel narisheid ... De romantiek gaat er dan wel af na enige tijd.'

Vooral voor vrouwen heeft snelle gezinsuitbreiding een negatief effect op hun kansen om in Nederland hun loopbaan voort te zetten. Vooral hoogopgeleide huwelijksmigran-ten zijn hier uiteindelijk niet zo gelukkig mee. Hun ambitie reikt verder dan thuisblijven bij de kinderen, maar doordat ze kinderen kregen voordat ze hun carrière weer op het spoor hadden in Nederland, 'misten ze hun aansluiting'. Dat vergrootte hun afstand tot de arbeidsmarkt. Ze moeten hun loopbaanperspectief en ambities daarom drastisch naar omlaag bijstellen. In de praktijk blijven ze voor het grootste deel huisvrouw, ook als de kinderen wat groter zijn. De vrouw uit het hiernavolgende citaat was voorafgaand aan haar migratie docent op een internationale school. Na haar migratie werd ze huisvrouw en moeder. Dat was deels ingegeven doordat ze niet vertrouwd was met het systeem van professionele kinderopvang en deels door praktische overwegingen: haar schoonouders waren niet bereid of in staat om de kinderen op te vangen. Uiteindelijk is ze blij met de manier waarop haar leven is ingericht, maar uit het hiernavolgende citaat blijkt dat het een proces was om de situatie volledig te accepteren.

HM: Ik heb beslist om zelf voor de kinderen te zorgen. In Sri Lanka passen de opa's en oma's op, terwijl de moeders gaan werken. En soms wonen ze allemaal in één huis ook. Zo wordt er wel voor de baby gezorgd, dat is de manier in de familie. En hier kende ik niemand die kon zorgen voor mijn kind net als in Sri Lanka, zeg maar. De crèche... Vreemde mensen zorgen voor je kind? Dat wil ik niet. Nee, ik heb het niet zo gedaan, het was te laat om te leren om aan mensen die je niet kent je kind te geven en je werkt en komt weer terug na heel veel uren en dan pak je het kind... [...] En ja, wat [R] verdient, was net genoeg voor ons en we hebben alles wat we nodig hebben en we kunnen kopen wat we nodig hebben. [...] Dit was niet zoals ik gedacht had voor ik trouwde. Als ik dacht aan kinderen, dacht ik: o, ik zal dit doen en dat doen en zo ga ik zorgen... [...] Uiteindelijk, ik ben blij dat mijn kinderen zijn opgegroeid net als wij willen. En gewoon om thuis te zijn en gewoon mijn eigen werk thuis te doen. Mijn schoonmoeder is helemaal blij dat ik uiteindelijk net als haar ben geworden. Zij wilde ook niet dat ik ga mijn kinderen in een crèche laten. En ja, zij heeft heel veel te zeggen over mijn andere schoonzus...
R: Mijn ouders zijn heel traditioneel wat dat betreft, vooral mijn moeder.

HM: En ik kreeg ook geen aanbod van mijn schoonouders, van: ga maar lekker werken, ik zal voor de kinderen zorgen.

(vrouw uit Sri Lanka (huwelijksmigrant), autochtone man (referent))

Nu haar kinderen groter zijn en op school zitten, is het voor deze vrouw niet meer zo gemakkelijk om een betaalde baan op niveau te krijgen: de toerusting van mensen voor de arbeidsmarkt gaat achteruit naarmate men langer uit het arbeidsproces is. Werkgevers durven minder de stap te wagen om iemand die langdurig niet actief was in dienst te nemen en in tijden van veel aanbod op de arbeidsmarkt valt de keuze niet gemakkelijk op herintreders. De vrouw uit Sri Lanka uit het citaat hiervoor doet tijdelijk werk als invalskracht in het onderwijs, maar heeft het gevoel dat voltijds in een dergelijke baan terugkeren niet meer voor haar is weggelegd.

I: Hoop je ook dat je misschien weer voor de klas staat, lesgeven of iets anders?

HM: Nee, dat gaat niet werken. Ik ben wel drie jaar lang op school de vaste invaljuf geweest: elke woensdag ging ik helpen. Ze hadden leerkrachten tekort of er waren mensen ziek of zo... Mijn dochter, die nog klein was, kon dan naar de klas gaan waar mijn tweede zoon zat en ik was in de klas daartegenover les aan het geven. Zo konden we op dezelfde tijd gaan en terugkomen. En voor drie jaar heb ik dat gedaan. Ze waren heel dankbaar dat ik kon invallen. Ze konden gewoon in de ochtend bellen en ik was altijd vrij en ik zei: 'Als mijn dochter mee kan komen, dan kan ik wel helpen.' Dat heb ik gedaan tot eind vorig jaar en daarna was het over, zeg maar. Toen hadden ze genoeg leerkrachten. Ze hebben wel gevraagd aan mij: 'Wil je toch wel afen toe invallen?' Ja, dat wil ik graag en dat doe ik nog. Maar het afgelopen jaar heb ik niet zo veel lesgegeven, alleen maar afen toe en dan merk ik dat mijn taal... Ja, wordt ... niet slecht, maar het is niet gebruikt, dus dan moet ik heel goed nadenken over woorden... Lezen gaat heel goed, maar als je het moet zeggen... Ik wil heel graag dat ik goede grammatica gebruik. En zo, het gaat niet werken... Ik denk er komt een hele nieuwe periode als mijn eerste zoon naar de middelbare school gaat. En ik denk ik blijf huismoeder en afen toe krijg ik een kind om op te passen, daar krijg ik wel een beetje geld voor. Dus ja, over vijf jaar... Misschien blijft het hetzelfde, misschien ga ik het een beetje uitbreiden, ik weet het niet.

(vrouw uit Sri Lanka (huwelijksmigrant), autochtone man (referent))

De impact van gezinsuitbreiding op de integratie en inburgering van de huwelijksmigrant is een genuanceerder verhaal. In eerste instantie betekent een zwangerschap meestal dat men de pas begonnen inburgeringscursus en Nederlandse taallessen moet afbreken, zoals ook gesteld in kader 6.2. Maar kinderen bieden ook een uitgelezen gelegenheid om contacten te leggen met andere ouders, vooral wanneer het kind op schoolleeftijd komt.

De verplichte 560 uren heb ik volbracht. Mijn kind was toen zes maanden. Ik was gemotiveerd. ik wilde graag nog verder leren, maar ik had geen opvang. Mijn man was op het werk. Ik heb een aantal keren mijn kind bij bureaus en familie achtergelaten, maar na de verplichte uren was ik genooddaakt om te stoppen. Ik heb in ieder geval de verplichte uren afgemaakt, wel onder moeilijke omstandigheden, zoals zelf voor opvang gezorgd en ik heb niveau 1 behaald. Doordat mijn kind nog jong was, heb ik niet door kunnen gaan, daarna gezondheidsredenen. (vrouw uit Turkije (huwelijksmigrant), man van Turkse herkomst (referent))

HM: Nee, ik wilde nooit meer kinderen, ik wilde één kind. Ik dacht: ik moet werken. Ik dacht: als je twee kinderen hebt, dan heb je geen energie voor hen en voor het werk. Voor mij is dat te veel. Eén kind, ja, en nu mijn zoon naar school gaat, heb ik meer energie voor het afronden van mijn studie, voor mijn werk.

I: Jij hebt nu je zoon en heb je via hem ook veel andere kinderen leren kennen? En andere moeders?

HM: Ja, op school zijn wij bij elkaar.

I: Ben jij een van de weinige buitenlanders, of is het intercultureel?

HM: Nou, hier heb je alleen één andere Chinese vrouw, verder zijn mijn contacten allemaal Nederlandse vrouwen. Op school zijn het ook allemaal Nederlanders, ja.

(vrouw uit China (huwelijksmigrant), autochtone Nederlander (referent))

Veel huwelijksmigranten zeggen dat hun kinderen een nieuwe impuls aan hun integratie in de Nederlandse samenleving hebben gegeven. Na de eerste periode, waarin een baby de leefwereld van vooral moeders erg inperkt, dwingt een opgroeiend kind juist tot contact met de buitenwereld, met Nederlandse instanties en met andere mensen in de buurt. Sommige huwelijksmigranten hebben het gevoel dat ze pas echt integreren in de buurt wanneer hun kind naar de plaatselijke school gaat. Hun netwerk wordt uitgebreid, vooral met ouders van andere herkomst, waardoor men ook gedwongen wordt Nederlands te spreken. Het is voor veel huwelijksmigranten een sprong vooruit wat betreft hun sociale leven hier.

Toen mijn dochter geboren werd, werd ik gedwongen om naar buiten te gaan en te praten. Je kan je niet meer binnenshuis verstoppert. Het leven gaat door. Met haar moet je naar buiten. Naar het ziekenhuis en zo. En je leert meer over het leven in deze gemeenschap. Ze doen de dingen anders hier, maar wel goed. En ik moet Nederlands spreken. De gastouders praten alleen Nederlands met mij, dat is goed. Ik verwacht dat dat nog meer zal zijn wanneer ze naar school gaat: dan moet ik met andere ouders praten.

(man uit de Filippijnen (huwelijksmigrant), autochtone vrouw (referent))

Ook als huwelijksmigranten het voor zichzelf moeilijk kunnen opbrengen om Nederlands te leren en zelfredzamer te worden op gebied van omgang met Nederlandse instanties, willen ze hun kind niet tekortdoen. Kinderen en hun kansen op een goede toekomst zijn een stok achter de deur voor ouders om meer werk van hun eigen integratie te maken. En ouders willen ook niet graag onderdoen voor hun kinderen: een aantal huwelijksmigranten vertelt dat hun schoolgaande kinderen hun uitspraken in de Nederlandse taal corrigeren. De huwelijksmigrant in het citaat hierna is daar eerder verontschuldigend over dan laconiek. Zijn vrouw vertelt wat het verbeteren over de verhouding tussen de buitenlandse ouder en kind zegt: het kind daagt de ouder uit. Dat vinden de meeste ouders niet prettig; het is voor hen een aanmoediging om zich verder in het Nederlands te bekwamen.

R: Wat je nu ziet, is dat de kinderen jou steeds vaker gaan verbeteren.

HM: Ja, dat wel...

I: Wat vind je daarvan?

HM: Dat is niet erg...

R: Ik herken dat wel van mijzelf, mijn vader die spreekt nog steeds met een zwaar accent en ook niet foutloos grammaticaal, dus ik herken dat wel van mijzelf van vroeger dat je... Nou, ik begreep alles wat mijn vader zei, maar soms als je dan een beetje opstandig was, dan deed je natuurlijk net of je dat niet begreep. Ja, nou ja, niet echt uitlachen, maar toch van: wat zeg je nou? Weet je wel... Verbeteren inderdaad. Dus ik herken dat wel, ja.

(Nederlandse vrouw met buitenlandse vader (referent), man uit Indonesië (huwelijksmigrant))

Tot slot zijn het ook meestal de kansen van de kinderen die ouders ertoe brengen zich definitief op Nederland te richten als de plek waar ze hun verdere leven zullen doorbrengen. Op de rol van kinderen als anker komen we terug in hoofdstuk 8.

6.4 Conclusies

In dit hoofdstuk keken we naar de aspecten van de leefsituatie van huwelijksmigranten die voor de meesten het hoofddoel van de migratie vormden: de partnerrelatie en het gezinsleven. Dat doel zorgt ervoor dat huwelijksmigranten hun start in Nederland onder heel specifieke omstandigheden maken: om te beginnen zijn ze vrijwel nooit alleen – zoals arbeids- of asielmigranten vaak wel zijn – maar hebben ze een in Nederland gevestigde partner. Ze zijn bovendien ouder dan gezinsherenigers die een eerder naar Nederland gemigreerde ouder achterna komen. En ze zijn klaar voor de volgende fase in hun leven: het stichten van een gezin en alles wat daarbij hoort.

De migratie zorgt ervoor dat huwelijksmigrant en referent onder heel specifieke omstandigheden hun leven samen starten: de huwelijksmigrant is de eerste maanden tot jaren na aankomst in Nederland uiterst afhankelijk van de referent op juridisch, financieel, sociaal en emotioneel vlak. In de voorgaande fase trokken migrant en referent samen op tegen de krachten die hun samenzijn tegenwerkten: de afstand, de scepsis van familie en vrienden, de IND. Nu de migratie achter de rug is, herneemt de referent al snel het leven in Nederland en vallen veel huwelijksmigranten in een gat. Ze hebben

(nog) weinig te doen, kennen de taal en de weg in Nederland niet; ze vervelen zich en voelen zich vaak alleen en gedesoriënteerd. Een leven in Nederland is er niet op stel en sprong, dat moet worden opgebouwd en dat is voor de migrant een relatief eenzame onderneming.

De afhankelijkheid van de huwelijksmigrant heeft invloed op de relatie tussen de partners. Vooral voor hoogopgeleide huwelijksmigranten die de relatie op basis van gelijkwaardigheid begonnen, of die een baan, een zekere statuspositie en een druk sociaal leven achterlaten, is de transitie groot. Ze voelen zich 'als een kind' hier: ze moeten hun beeld over wie ze zijn en wat ze kunnen bereiken in het leven naar omlaag bijstellen. Referenten zijn bereid en voorbereid om hun partner na aankomst te steunen, maar velen onderschatten de verantwoordelijkheid en vooral de duur ervan. Deze referenten ergeren zich (soms) aan de afhankelijkheid van hun partner: zij zeggen 'er een kind bij te hebben'. Er zit een duidelijke genderdynamiek in de problemen die partners zeggen te hebben met de afhankelijkheid van de huwelijksmigrant: wanneer het een paar met een vrouwelijke referent en een mannelijke huwelijksmigrant betreft, worden de traditionele genderverhoudingen omgekeerd. Mannen kunnen zich daardoor gekwetst voelen in hun mannelijkheid, maar ook hun partners vinden een dergelijke situatie niet wenselijk: ze kunnen de voor hen ideale rolverdeling niet realiseren, zijn langer kostwinner dan ze zouden willen en moeten met de gekwetste trots van hun wederhelft omgaan. In paren met een mannelijke referent en een vrouwelijke huwelijksmigrant is de afhankelijkheidsrelatie meer in lijn met de traditionele norm, maar dat betekent niet dat alle betrokken er dan vrede mee hebben. Veel niet-westerse vrouwen kozen (onder andere) voor een Europese partner omdat ze op meer kansen op ontplooiing en een gelijkwaardigere partnerrelatie hoopten. De hoogopgeleiden onder hen verwachtten hun carrière op hetzelfde niveau te kunnen voortzetten. Het 'gedwongen' huisvrouw-schap, of dat nu wordt opgelegd door hun gebrekkige kansen als recente migrant of door een echtgenoot die een traditionele rolverdeling nastreeft, valt hun zwaar.

In ieder geval kent een migratiehuwelijk kort na de migratie verschillende bronnen van spanningen en de afhankelijkheid van de huwelijksmigrant en de zwaarwegende verantwoordelijkheid van de referent zijn daarin prominent. Daarnaast compliceren cultuurverschillen tussen in het Westen en elders op de wereld opgegroeide partners het verhaal evenals eventuele financiële problemen. Conflicten lopen soms hoog op, maar uit elkaar gaan is meestal geen voor de hand liggende optie: ten eerste is de huwelijksmigrant voor zijn verblijfsrecht genoopt samen te blijven wonen met de referent. Er zijn huwelijksmigranten die om die reden de rit 'uitzitten' tot ze na drie tot vijf jaar voor zelfstandig verblijf in aanmerking komen. En er zijn referenten die uit verantwoordelijkheidsgevoel formeel blijven samenwonen met de migrant, omdat ze deze wel een verblijfsvergunning gunnen. Economische afhankelijkheid en een taboe op echtscheiding in bepaalde culturen zorgen er ten slotte voor dat paren ook in zeer moeilijke omstandigheden bij elkaar blijven. Echtscheidingscijfers zijn daarom geen goede indicatie voor het welslagen of falen van migratiehuwelijken.

Opvallend veel paren krijgen kort na de aankomst van de huwelijksmigrant een kind. Dat hoort bij de fase van gezinsvorming waarin ze zitten. Voor sommige vrouwelijke huwelijksmigranten is snel zwanger worden een strategie om de eerste donkere periode

door te komen. Met een baby of peuter om voor te zorgen, zijn ze wat betreft het leren van de Nederlandse taal, het vinden van een baan, het leggen van sociale contacten en het verzelfstandigen ten opzichte van de referent echter terug bij af. Een kind op schoolleeftijd vormt voor de integratie van de huwelijksmigrant meestal juist een sterke impuls: op school ontmoeten ze andere ouders en zijn ze gedwongen Nederlands te spreken. Ook willen ouders met het oog op de kansen van hun kind inspanningen doen op het gebied van integratie die ze voor zichzelf niet opbrengen. Kinderen noemden we daarom zowel rem als drijfveer van integratie.

7 Huwelijksmigranten op de arbeidsmarkt

7.1 Positieverwerving op de arbeidsmarkt en inkomen van huwelijksmigranten

Huwelijksmigranten verhuizen op volwassen leeftijd naar een nieuw land. Dat betekent een nieuwe start. Meestal is hun beheersing van het Nederlands nog niet optimaal en moeten ze opnieuw een sociaal netwerk opbouwen. Vaak is de 'bagage' van een huwelijksmigrant anders dan die van andere migranten. Zij komen in vergelijking met andere migranten vaak op latere leeftijd naar Nederland en bepaalde groepen huwelijksmigranten zijn laagopgeleid. Ook hebben verhoudingsgewijs veel huwelijksmigranten kinderen. Het is aannemelijk dat al deze specifieke karakteristieken doorwerken op de leefsituatie. In dit hoofdstuk belichten we de positieverwerving van huwelijksmigranten op de arbeidsmarkt. Hiertoe maken we gebruik van kwantitatieve gegevens en van materiaal ontleend aan de voor dit onderzoek gehouden interviews en focusgroepgesprekken. Het kwantitatieve materiaal is afkomstig uit de Survey Integratie Minderheden (SIM '11 en SIM '06) van het SCP en uit de Survey Integratie Nieuwe Groepen (SING '09). SIM bevat informatie over Turkse en Marokkaanse huwelijksmigranten, aan SING ontleen we informatie over huwelijksmigranten uit drie vluchtelingengroepen (personen van Iraanse, Irakese en Afghaanse herkomst)¹ en huwelijksmigranten uit Polen. Daarmee bestrijken we drie van de vier referentprofielen die aan dit rapport ten grondslag liggen. In SING zijn de aantallen mannelijke huwelijksmigranten te gering om afzonderlijk over te rapporteren. Voor de drie vluchtelingengroepen en voor de Polen heeft de informatie dus uitsluitend betrekking op vrouwelijke huwelijksmigranten. Turkse en Marokkaanse huwelijksmigranten zijn samengenomen.

De gegevens uit SIM en SING zijn waardevol omdat ze gedetailleerde informatie over de arbeidsmarktpositie en over kenmerken van huwelijksmigranten en hun partner geven. Ze bestrijken echter niet de volledige populatie huwelijksmigranten. Vooral huwelijksmigranten die deel uitmaken van een gemengde relatie zijn ondervertegenwoordigd. Via informatie uit ander onderzoek zullen we proberen een beeld te geven van deze groepen, maar dat kan niet anders dan globaal zijn. Ook maken we hiervoor gebruik van CBS-materiaal. Deze cijfers hebben betrekking op migranten die tussen 2007 en 2012 vanwege gezinsvorming naar Nederland zijn gekomen. Naast demografische informatie (zie hoofdstuk 2) bevat deze bron ook informatie over de sociaal-economische positie van de huwelijksmigranten en hun gezinnen.

Tot slot vroegen we de huwelijksmigranten en referenten in de interviews en focusgroepgesprekken uitgebreid naar hun ervaringen met betaald werk vinden, de loopbaan voortzetten die ze in het land van herkomst hadden, hun financiële situatie en hun beleving van dit alles. Vrijwel zonder uitzondering zeggen de respondenten dat een plek naar wens op de Nederlandse arbeidsmarkt vinden geen sinecure is. We gaan in op de gevolgen hiervan voor de leefsituatie van de gezinnen en op de strategieën die huwelijksmigranten ontplooiën om hun positie te verbeteren.

7.2 Sociaal-economische positie van huwelijksmigranten die pas kort in Nederland zijn

Door het CBS zijn gegevens verstrekt over huwelijksmigranten die tussen 2007 en 2011 naar Nederland zijn gekomen. In hoofdstuk 2 zijn deze gegevens gebruikt om de omvang en samenstelling van de groep huwelijksmigranten te beschrijven. Uit de CBS-registraties zijn ook twee indicatoren te ontleen die informatie over de sociaal-economische positie van huwelijksmigranten geven: de inkomensbron (werk, uitkering of geen inkomen) en de hoogte van het inkomen. Interessant is dat we hiermee ook kwantitatieve informatie over huwelijksmigranten uit onder meer Thailand, de Filipijnen, Egypte en Brazilië kunnen presenteren. Het is belangrijk om te beseffen dat een vergelijking met de SIM- en SING-gegevens niet zonder meer te maken is. In de eerste plaats gaat het bij de CBS-cijfers om huwelijksmigranten die pas kort in Nederland zijn, terwijl de SIM- en SING-gegevens betrekking op de totale groep huwelijksmigranten hebben, van wie een substantieel deel al geruime tijd in Nederland is. Verder gaat het bij de CBS-gegevens om informatie die aan inkomensstatistieken ontleend is, terwijl in de SIM- en SING-gegevens het aandeel werkenden op definities uit de arbeidsmarktstatistieken is gebaseerd.

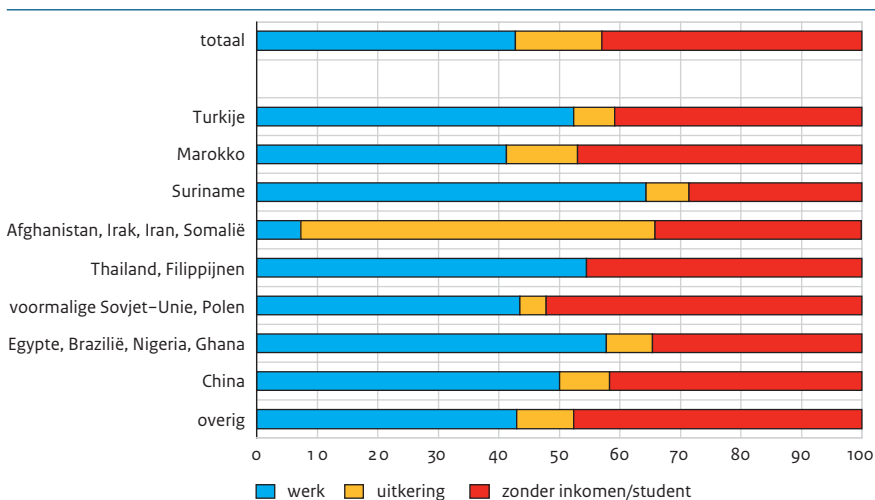
7.2.1 Inkomen uit werk, uitkering of geen inkomen

Figuur 7.1 laat zien welk aandeel van de huwelijksmigranten inkomen uit arbeid of een uitkering heeft, geen inkomensbron heeft of studeert. Van de huwelijksmigranten die tussen 2007 en 2011 naar Nederland zijn gekomen, heeft iets meer dan 40% inkomen uit werk, een kleine 15% heeft een uitkering en 43% heeft geen inkomen.

De verschillen tussen huwelijksmigranten uit de verschillende herkomstgroepen zijn groot. De arbeidsparticipatie van Surinaamse huwelijksmigranten is met ruim 60% het hoogst. Van de Turkse huwelijksmigranten heeft iets meer dan de helft inkomen uit werk, de positie van Marokkaanse huwelijksmigranten blijft daar circa 10 procentpunten bij achter. Uitgesproken ongunstig is de positie van huwelijksmigranten uit de vier vluchtelingenlanden: minder dan 10% heeft werk en de uitkeringsafhankelijkheid is zeer groot; bijna 60% heeft een uitkering. Het past in het beeld van een zeer zorgelijke sociaal-economische positie van deze groepen. Dat blijkt ook uit de SIM- en SING-gegevens (vgl. Dourleijn en Dagevos 2011; Huijnk et al. 2014). Ongeveer de helft van de Thaise en Filippijnse huwelijksmigranten heeft werk. Dit aantal is hoger dan onder de huwelijksmigranten uit de voormalige Sovjet-Unie en Polen. Huwelijksmigranten uit deze landen zijn overwegend vrouwen (zie ook hoofdstuk 2). Bij deze groepen valt op dat het aandeel personen met een uitkering laag is. Waarschijnlijk hangt dit samen met het feit dat hun overwegend autochtone referenten betaald werk hebben (en daardoor bij werkloosheid niet voor bijstand in aanmerking komen).

Figuur 7.1

Sociaal-economische categorie van gezinsvormers, naar top 20 van herkomstlanden, 2007-2011 (in procenten)^a

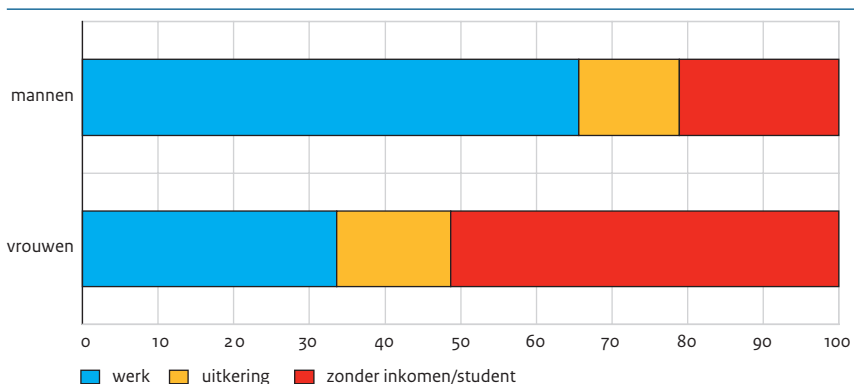

a Peildatum 31 december 2011.

Bron: CBS (SCP-bewerking)

Figuur 7.2

Sociaal-economische categorie van gezinsvormers, naar geslacht en naar top 20 van herkomstlanden, 2007-2011 (in procenten)^a

a Peildatum 31 december 2011.

Bron: CBS (SCP-bewerking)

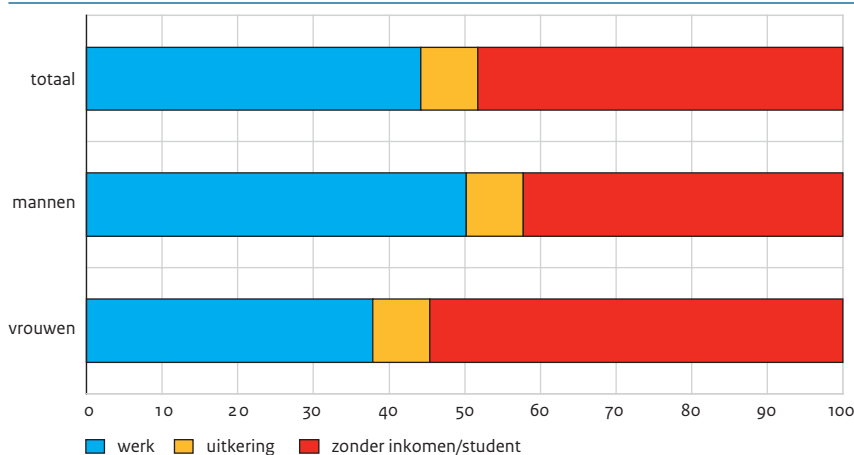
Er is een groot verschil in sociaal-economische positie tussen mannelijke en vrouwelijke huwelijksmigranten (vanwege de geringe aantallen is het helaas niet verantwoord om onderscheid naar herkomstlanden te maken). Van de mannen heeft 65% inkomen uit werk, voor de vrouwelijke huwelijksmigranten betreft dit een derde deel. Ongeveer de helft van de vrouwen beschikt niet over een eigen inkomensbron.

7.2.2 De vergelijking met migranten met een ander migratiemotief

Het aandeel werkenden onder migranten die tussen 2007 en 2011 om andere redenen dan gezinsvorming naar Nederland zijn gekomen, ligt in dezelfde orde van grootte als bij de huwelijksmigranten (zie figuur 7.3). Het belangrijkste verschil is dat het aandeel met een uitkering lager en het aandeel zonder inkomen hoger ligt dan bij de huwelijksmigranten.

Figuur 7.3

Sociaal-economische categorie van migranten die om andere redenen dan gezinsvorming naar Nederland zijn gekomen, naar geslacht en naar top 20 van herkomstlanden, 2007-2011 (in procenten)^a

a Peildatum 31 december 2011.

Bron: CBS (SCP-bewerking)

Een deel van de verklaring ligt in de verschillen in samenstelling. Onder migranten die om andere redenen dan gezinsvorming naar Nederland zijn gekomen, is het aandeel jongeren groter dan bij de huwelijksmigranten. Dit zijn onder andere studiemigranten en personen die vanwege gezinshereniging naar Nederland zijn gekomen. Vanwege hun vaak jonge leeftijd zijn ze nog niet actief op de arbeidsmarkt. Interessant is verder dat de verschillen in sociaal-economische positie tussen mannen en vrouwen bij de migranten die om andere redenen dan gezinsvorming naar Nederland zijn gekomen minder groot zijn dan bij de huwelijksmigranten. Ook hier kunnen tal van factoren van invloed zijn,

bijvoorbeeld opleidingsverschillen, maar ook kan van belang zijn dat vrouwen die met andere motieven naar Nederland komen minder met beperkende afhankelijkheidsrelaties binnen het huishouden en de directe omgeving te maken hebben. Een deel van die vrouwen komt voor werk naar Nederland. Ook dat is een verschil met het primaire motief van huwelijksmigranten.

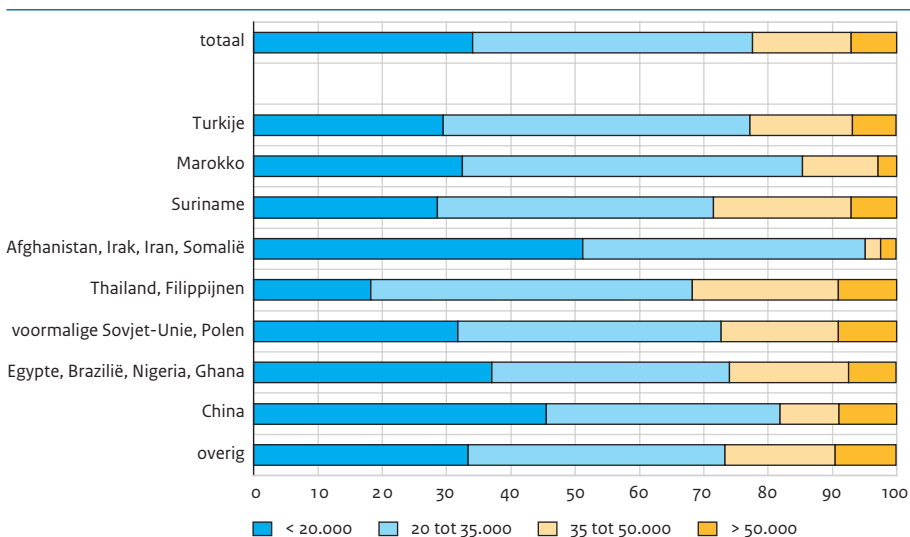
7.2.3 Besteedbaar huishoudensinkomen

Ongeveer een derde van de huwelijksmigranten maakt deel uit van een huishouden dat van minder dan 20.000 euro per jaar moet rondkomen. Het gaat hier om besteedbaar inkomen, dat wil zeggen na belasting, premiebetaling en inkomensoverdrachten tussen huishoudens (zoals alimentatie). Ruim 40% van de gezinsvormers woont in een huishouden waar jaarlijks tussen de 20.000 en 35.000 euro te besteden is. Ruim 20% heeft een besteedbaar huishoudensinkomen boven de 35.000 euro. Gezien het hoge uitkeringsniveau komt het niet als een verrassing dat een groot deel (ongeveer de helft) van de huwelijksmigranten uit de vluchtelingengroepen in de onderste inkomenscategorie zit. In vergelijking met huwelijksmigranten uit andere landen is hun financiële positie het ongunstigst. Huwelijksmigranten uit China en die uit Egypte, Brazilië, Nigeria en Ghana hebben eveneens vaak een laag besteedbaar huishoudensinkomen. De financiële positie van huwelijksmigranten uit Thailand en de Filippijnen is naar verhouding het best. In paragraaf 7.2.1 hebben we gezien dat hun arbeidsparticipatie tamelijk hoog is. Verder speelt waarschijnlijk een rol dat hun partners vaak een inkomen hebben. Surinaamse huwelijksmigranten laten de hoogste arbeidsparticipatie zien. Dat vertaalt zich maar gedeeltelijk in de positie op de inkomensladder. Mogelijk hebben zij vaak minder goed betaalde banen en komen ze in huishoudens terecht waar anderen geen of een laag inkomen hebben.

We zagen in figuur 7.2. dat er forse verschillen tussen de arbeidsparticipatie van mannelijke en van vrouwelijke huwelijksmigranten zijn, maar met betrekking tot hun positie in de inkomensverdeling is er geen noemenswaardig onderscheid. Mogelijk werken de mannen vaak in laagbetaalde banen, terwijl de (niet-werkende) vrouwen vaker deel uitmaken van een huishouden waar de partner redelijk goed verdient. Migranten die om andere redenen dan gezinsvorming naar Nederland komen, zitten vaker dan de huwelijksmigranten in de lagere inkomenscategorieën. Verschillen in samenstelling van beide groepen heeft hier waarschijnlijk mee te maken. Al genoemd is het verschil in leeftijdsverdeling: relatief weinig jongeren beschikken over een eigen inkomen.

Figuur 7.4

Besteedbaar huishoudensinkomen van gezinsvormers, naar top 20 van herkomstlanden, 2007-2011 (in procenten)^a

a Peildatum 31 december 2011.

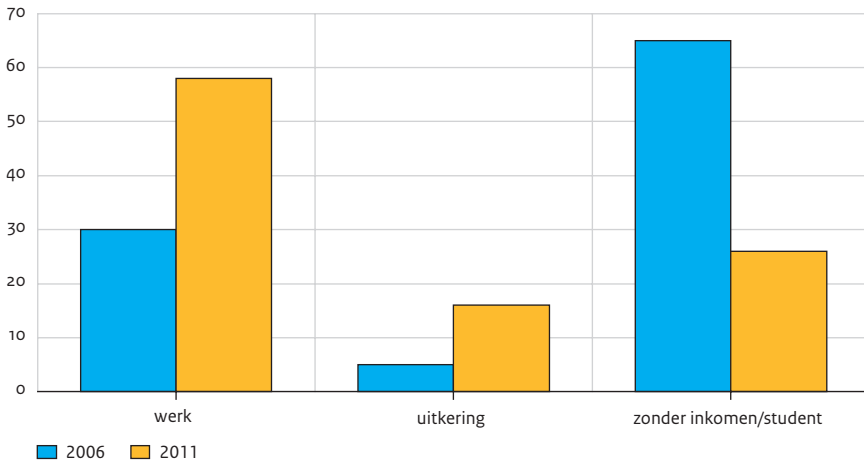
Bron: CBS (SCP-bewerking)

7.2.4 Verandering in de sociaal-economische positie in vijf jaar

Van huwelijksmigranten die in 2006 naar Nederland zijn gekomen, is vastgesteld welke positie zij in dat jaar hadden en hoe die positie in 2011 was. (Let op: de cijfers zijn niet met de voorgaande (in § 7.2.1 t/m § 7.2.3) te vergelijken, omdat het hier om de groep gaat die in 2006 Nederland binnenkwam, terwijl de vorige cijfers betrekking hebben op de groep die tussen 2007 en 2011 in Nederland is komen wonen.) Een belangrijke bevinding is dat het aandeel personen met inkomen uit arbeid in vijf jaar aanzienlijk is toegenomen. Het is voor velen moeilijk om in het eerste jaar dat men arriveert werk te vinden; met een langere verblijfsduur nemen de kansen op een baan toe. De meerderheid van de huwelijksmigranten heeft in het eerste jaar van verblijf geen eigen inkomensbron. Behalve dat huwelijksmigranten na vijf jaar vaker werk hebben, is ook het aandeel met een uitkering toegenomen. Om in aanmerking te komen voor een ww-uitkering moet arbeidsverleden zijn opgebouwd. Ook scheiding kan ten grondslag liggen aan het ontvangen van een bijstandsuitkering. Het aandeel personen zonder inkomensbron is in vijf jaar fors gedaald. Dit is de tegenhanger van de gestegen arbeidsparticipatie en het aantal personen met een uitkering.

Figuur 7.5

Sociaal-economische categorie van gezinsvormers die in 2006 naar Nederland zijn gekomen, 2006 en 2011, totaal herkomstlanden van huwelijksmigranten (in procenten)

Bron: CBS (SCP-bewerking)

Er is sprake van grote verschillen tussen mannen en vrouwen voor wat betreft de sociaal-economische positie van huwelijksmigranten en huishoudens uit de vier referentprofielen. In de volgende paragrafen proberen we die verschillen te duiden. We gaan eerst per referentprofiel na wat de arbeidsmarktpositie en ervaringen van de huwelijksmigranten en referenten uit deze groep zijn. Voor deze paragrafen maken we gebruik van de gegevens uit SIM '06 en SIM '11, en uit SING '09. Naast huwelijksmigranten onderscheiden we migranten die met andere motieven (zoals arbeid en gezinshereniging) naar Nederland zijn gekomen.

7.3 Turkse en Marokkaanse huwelijksmigranten op de arbeidsmarkt

7.3.1 Een groot verschil tussen mannelijke en vrouwelijke huwelijksmigranten

Een belangrijke indicator van de arbeidsmarktpositie is de nettoparticipatie.² Deze geeft aan welk deel van de bevolking tussen de 15 en 65 jaar een betaalde baan heeft. De arbeidsmarktparticipatie van vrouwelijke huwelijksmigranten van Turkse en Marokkaanse herkomst is erg laag (zie tabel 7.1). Slechts iets meer dan 20% heeft een betaalde baan. Voor de totale groep van vrouwelijke eerstegeneratiemigranten van Turkse of Marokkaanse herkomst is het aandeel met een betaalde baan groter: een op de drie vrouwen uit deze groep heeft een betaalde baan.

De arbeidsmarktparticipatie van mannelijke huwelijksmigranten in deze groep is juist relatief hoog. Van de overige mannen van de eerste generatie heeft gemiddeld 58% een

betaalde baan; onder de mannelijke huwelijksmigranten is dit 70%. Vooral de mannelijke arbeidsmigranten hebben een lage arbeidsmarktparticipatie. Zij zijn hoofdzakelijk in de jaren zestig en zeventig naar Nederland gekomen om te werken. Een groot deel van hen werkt nu niet meer en leeft van een arbeidsongeschiktheidsuitkering.

Tabel 7.1

Arbeidsmarktpositie en uitkeringen van Turkse en Marokkaanse Nederlanders, naar migratiemotief, 2011 (in procenten)

	huwelijk	gezins-hereniging	met ouders mee	werk	overig	tweede generatie	eerste generatie, zonder huwelijksmigranten
nettoparticipatie							
mannen	70	71	64	43	61	50	58
vrouwen	22	25	47	34	29	49	33
werkloosheid							
mannen	12	8	18	9	7	17	11
vrouwen	20	12	9	*	*	15	11
bijstand							
mannen	13	8	8	7	9	2	8
vrouwen	16	10	11	11	12	1	11
arbeidsongeschiktheid							
mannen	7	11	10	20	12	3	14
vrouwen	12	15	10	22	9	3	13

* Te beperkt aantal cases (< 25).

Bron: SCP (SIM'11)

De werkloosheid onder vrouwelijke huwelijksmigranten is zeer hoog: 20%. Dit is bijna twee keer zo hoog als bij de overige vrouwelijke migranten van de eerste generatie. Het gaat hier om personen die actief op zoek zijn naar betaald werk (voor ten minste twaalf uur per week). Ook bij de mannelijke huwelijksmigranten is dit aandeel beduidend lager (12%). Dit is ongeveer gelijk aan het werkloosheidspercentage van de totale eerste generatie (11%). Vooral de migranten die met hun ouders zijn meegekomen en de tweedegeneratiemigranten zijn vaak werkloos. Beide groepen zijn relatief jong. De werkloosheid van migrantenjongeren is over het algemeen erg hoog (zie Huijnk et al. 2014). Het grote verschil in werkloosheid tussen mannelijke en vrouwelijke huwelijksmigranten is opvallend. Over het algemeen verschillen de werkloosheidscijfers tussen mannen en vrouwen namelijk niet veel.

7.3.2 Afhankelijk van een uitkering

Veel huwelijksmigranten zijn afhankelijk van een bijstandsuitkering. Van alle migranten ontvangen zij het vaakst een bijstandsuitkering. Onder mannelijke huwelijksmigranten

is het aandeel 13%, bij de vrouwelijke huwelijksmigranten 16%. Mannelijke huwelijksmigranten hebben relatief minder vaak een arbeidsongeschiktheidsuitkering (7%) dan andere mannelijke eerstegeneratiemigranten (14%). Veel arbeidsmigranten zijn in de jaren tachtig en negentig afgekeurd, toen toetreding tot een arbeidsongeschiktheidsuitkering betrekkelijk gemakkelijk ging. Ook vrouwelijke huwelijksmigranten krijgen veel minder vaak een arbeidsongeschiktheidsuitkering dan vrouwelijke arbeidsmigranten (resp. 12% en 22%). Toch is hun positie op dit vlak nauwelijks anders dan de totale groep van eerstegeneratievrouwen.

7.3.3 Huwelijksmigranten aan de onderkant van de arbeidsmarkt

Werknemers met een flexibel contract zijn extra kwetsbaar op de arbeidsmarkt; de kans op werkloosheid is voor werknemers met een tijdelijk dienstverband beduidend hoger dan voor werknemers met een vast contract (Van Gaalen et al. 2011). Van de vrouwelijke huwelijksmigranten heeft 29% een tijdelijke baan, tegen ongeveer 25% bij de overige vrouwelijke migranten van de eerste generatie. Mannelijke huwelijksmigranten hebben minder vaak een tijdelijk dienstverband (12%). Zij hebben het minst vaak een tijdelijke baan vergeleken met de andere Turkse en Marokkaanse migranten. De tweede generatie – zowel mannen als vrouwen – heeft het vaakst een tijdelijke baan. Zij staan vaak aan het begin van hun arbeidsmarktloopbaan en zijn sterk afhankelijk van banen met een tijdelijk contract.

Tabel 7.2

Werkende Turkse en Marokkaanse Nederlanders met een tijdelijke baan, naar migratiemotief, 2011 (in procenten)

	huwelijk	gezins-hereniging	met ouders mee	arbeid	overig	tweede generatie	eerste generatie, zonder huwelijksmigranten
mannen	12	18	14	16	23	37	18
vrouwen	29	27	18	*	*	37	23

* Te beperkt aantal cases (< 25).

Bron: SCP (SIM'11)

Het beroepsniveau van huwelijksmigranten is laag. Een groot deel van hen werkt op een elementair of laag beroepsniveau. Bij de mannen geldt dit voor 66%, bij de vrouwen voor 76%. Er zijn nauwelijks huwelijksmigranten die op een hoog of wetenschappelijk niveau werkzaam zijn. Andere typen migranten, uitgezonderd de arbeidsmigranten, hebben gemiddeld een hoger beroepsniveau. Hierbij speelt mee dat huwelijksmigranten op relatief late leeftijd naar Nederland kwamen, laagopgeleid zijn en hun onderwijs hoofdzakelijk in het buitenland genoten hebben.

Tabel 7.3

Beroepsniveau van Turkse en Marokkaanse Nederlanders, naar migratiemotief, 2011 (in procenten)

	gezins- huwelijk	hereniging	met ouders mee	arbeid	overig	tweede generatie	eerste generatie, zonder huwelijks- migranten
mannen							
laag/elementair	66	46	46	75	53	46	55
middelbaar	24	36	39	17	33	34	31
hoog/wetenschappelijk	10	18	15	8	13	21	14
vrouwen							
laag/elementair	76	51	32	*	*	36	46
middelbaar	20	32	42	*	*	39	34
hoog/wetenschappelijk	4	17	27	*	*	25	20

* Te beperkt aantal cases (< 25).

Bron: SCP (SIM'11)

7.3.4 Klassieke rolverdeling

Bij Nederlanders van Turkse en Marokkaanse herkomst en hun partners uit Turkije en Marokko leeft het ideaal van man als (hoofd)kostwinner van het gezin nog heel sterk. Opvattingen over gender zijn over het algemeen wat traditioneler in deze groepen (vgl. Merens en Hermans 2009). Voor veel vrouwen van Turkse en Marokkaanse herkomst is het moederschap een belangrijke levensvervulling. Ze ontleen er in de ogen van hun herkomstgenoten status aan. Het aanzien dat ze met een carrière als buitenshuis werkende vrouw verwerven, kan daar nauwelijks mee concurreren. Alleen voor hoogopgeleide vrouwen die het vooruitzicht op een prestigieuze baan hebben, is daarmee meer eer te behalen dan met het moeder- en huisvrouwschap (Bouw et al. 2003). Voor veel vrouwen is het dus een voor de hand liggende stap om zich na het huwelijk – en vooral wanneer er kinderen komen – in hoofdzaak op het huishouden en de zorg voor de kinderen toe te leggen. Deze genderspecifieke ambities voor de toekomst zien we terug in de interviews met paren van Turkse en Marokkaanse herkomst. Laagopgeleide vrouwen die als huwelijksmigrant uit Turkije en Marokko komen en niet meteen aansluiting vinden op de arbeidsmarkt worden meestal zonder morren fulltime huisvrouw. Hoogopgeleide vrouwelijke huwelijksmigranten koesteren soms wel dromen om in Nederland een verdere opleiding te volgen of zich in hun beroep verder te ontwikkelen, maar als ze grote obstakels op hun weg vinden, stellen ook zij het perspectief bij.

I: Was er ook perspectief voor haar op een baan?

R: Ja, op zich wel, maar ze wilde niet en het was niet nodig. Zij was thuis, meer, deed haar dingetjes, boodschappen.

(man van Turkse herkomst (referent), vrouw uit Turkije (huwelijksmigrant))

I: Je gaf eerder aan dat je in Marokko hoog bent opgeleid en een bepaald niveau hebt. Hoe is het nu voor jou om daarmee niks te kunnen doen?

*HM: Het probleem is dat ik hier niveau B1 heb behaald en toen ik later een opleiding wilde doen in Nederland op mijn vakgebied, bleek dat ik geen financiële steun van de overheid kon verwachten. Ze zeiden: 'Dat moet je zelf betalen en we hebben nu te maken met crisistijd en daarom gaan wij dit niet voor jou bekostigen.' Ik kan geen opleiding betalen die wel tot 8000 euro kan kosten. Toen was ik genoodzaakt om thuis te zitten, er was geen andere mogelijkheid en ik nam de zorg op me voor mijn kleine kinderen en dat was het.
(vrouw uit Marokko, huwelijksmigrant)*

Vrouwelijke referenten, die om aan de inkomenseis te voldoen een grote baan hebben genomen, koesteren ook vaak de wens om zodra het mogelijk is een stapje terug te doen. Ze verwachten dat hun man zo snel mogelijk de rol van hoofdkostwinner van het gezin zal overnemen. De betreffende mannen onderschrijven dit idee en worden bovendien door hun omgeving aangespoord om te gaan werken. Sleutelinformanten vertellen dat hun schoonfamilie in Nederland snel na het 'acclimatiseren' de druk op de mannen om de arbeidsmarkt op te gaan opvoert. Deze factoren zouden een verklaring voor hun relatief hoge participatiegraad kunnen vormen. De mannen zijn daarbij niet kieskeurig op het gebied van beroepsniveau en arbeidsvoorwaarden – kunnen dat gezien de hoge werkloosheid onder migranten van Turkse en Marokkaanse herkomst misschien ook niet zijn – en de meeste mannelijke huwelijksmigranten die wij spraken (of van wie we de partner interviewden), hebben banen aan de onderkant van de arbeidsmarkt. In het hiernavolgende citaat uit de focusgroep met Turkse en Marokkaanse vrouwen met een partner uit het land van herkomst zien we deze mechanismen aan het werk.

I: Hoe ziet het dagelijks leven van jullie man eruit? Is hij aan het werk?

R3: Hij is aan het werk. Een vaste baan zelfs. Als schoonmaker.

R4: Hij doet wel werk, maar onder zijn niveau en dat vindt hij soms wel lastig. Maar hij doet het wel, als hij maar geld heeft. Hij doet nachtwerk. En dat wil hij eigenlijk niet.

I: Maar hij heeft wel zoiets van: 'Ik wil wel geld op tafel, dus dan doe ik dat maar.' En hoe zit dat met jou?

R5: Mijn man is ijzervlechter in de bouw.

I: En vindt hij dat een vooruitgang tegenover wat hij deed in Turkije of een achteruitgang?

R5: Nee, daar werkte hij ook in de bouw eerst en later als ober, maar dat is zeker geen vooruitgang. Maar ja, er moet geld op tafel komen.

I: Jouw man is nog maar net in Nederland?

R2: Ja, hij moet eerst maar eens een beetje Nederlands leren. Hij zegt wel van: 'Ik wil werken, weet je, een man kan niet iedere keer thuiszitten.' Dan gaat hij naar de moskee en dan komt hij thuis en dan zegt hij: 'Volgens mij moet ik langzamerhand werk zoeken...'

R8: Toen mijn man hier kwam, is hij eigenlijk gelijk zonder tegenspraak aan het werk gegaan. Hij heeft van alles gedaan, in een restaurant, van alles. Hij heeft zelfs pizza bezorgd met een auto. Hij heeft een heel goed geheugen, dus hij kan heel goed navigeren. En uiteindelijk is hij bijgesprongen als schoonmaker en van daar is hij langzaam tot assistent-rayonleider gepromoveerd. En nu is hij rayonleider sinds twee jaar. Ja, in die zin is het goed gegaan. Hij heeft ook een taalknobbel, het gaat bij hem heel snel. Na een jaar hier sprak hij echt goed Nederlands.

Hij had al een goeie opleiding in Turkije, maar daar heeft hij niks mee gedaan, want hij was zanger, hij was muzikant, hij was taxichauffeur. Hij had alles gedaan, daar en hier ook. Hij kan gewoon niet stilzitten.

R7: Ja, mijn man heeft daar ook van alles gedaan. Nu is hij werkloos. Hij is nu zijn baan kwijt door de economische crisis. Vijf maanden thuis, dus dat is ook een beetje vreselijk. Ik weet nu dat mijn man heel gestrest wordt van het thuiszitten. Hij wil verder studeren, maar ja, hij moet dat allemaal zelf betalen en hij heeft geen baan. Hij kan niet verder, zeg maar. Of hij moet in de schoonmaak gaan werken zijn hele leven, of terug naar Marokko. Hij is een slim iemand, die wil verder studeren, maar dat kan gewoon nu niet meer. Toen ik hier in Nederland kwam, mocht ik alles doen. Een opleiding volgen, het werd allemaal vergoed, je werd gestimuleerd in alles, maar nu niet meer.

(focusgroep. R3= vrouw van Marokkaanse herkomst, R4= vrouw van Turkse herkomst, R5= vrouw van Turkse herkomst, R2= vrouw van Turkse herkomst, R8= vrouw van Marokkaanse herkomst, R7= vrouw van Marokkaanse herkomst, alle referent)

Toch blijven de vrouwelijke referenten ook vaak werken (weliswaar als het kan in deeltijd), waardoor deze partners beiden aan het huishoudinkomen bijdragen en daarmee een ‘moderne’ verdeling van taken binnen- en buitenshuis hebben.

Mijn man werkt in de weekenden in de winkel van zijn broers en doordeweeks werkt hij bij een productiebedrijf. Dat doet hij eigenlijk via het uitzendbureau, maar wel op detachering, dus hij is echt in dienst van het uitzendbureau. Voor ons werkt dat heel goed, zeker met onze dochter, omdat wij de werktijden kunnen aanpassen aan elkaar. En fijne werktijden: hij werkt geen 40 uur, maar gemiddeld 26 uur in de week met het weekend erbij.

(vrouw van Marokkaanse herkomst (referent), man uit Marokko (huwelijksmigrant))

7.3.5 Ondernemers van dezelfde herkomst bieden kansen

Specifiek met betrekking tot de toetreding tot de Nederlandse arbeidsmarkt door Turkse huwelijksmigranten wijzen sleutelinformanten op de mogelijkheden die de levendige Turkse ondernemerswereld te bieden heeft. Het is vooral voor recente migranten moeilijk, gezien de huidige conjunctuur, om in Nederland een baan te vinden. Dit wordt deels ondervangen door de vele Turkse ondernemers, die ook migranten aannemen die bijvoorbeeld het Nederlands nog niet volledig beheersen. Ze doen dat niet alleen uit naastenliefde; ze komen zo ook aan goedkoop en vaak hoogopgeleid Turks sprekend personeel. Voor huwelijksmigranten is dit op korte termijn een kans om snel aan de slag te komen, maar op de langere termijn bieden deze banen weinig carrièrekansen. De Turkse ondernemers hebben immers vooral banen in de horeca en zakelijke dienstverlening te bieden. Vanwege de vaak Turkse clientèle bieden de banen ook weinig gelegenheid om de Nederlandse taalbeheersing te verbeteren of diversere sociale contacten op te doen. Het risico bestaat dat de huwelijksmigranten daardoor ondanks een goede start op een zijspoor belanden. De huwelijksmigrant uit het hiernavolgende citaat heeft in Turkije een hoge opleiding genoten:

Na de bruiloft hadden we meer geld nodig. We gingen op onszelf wonen en hadden vaste lasten. Via een vriend die ook als huwelijksmigrant was gekomen, heb ik werk gevonden in een restaurant. Ik wist niet precies wat voor werkzaamheden ik in het restaurant zou doen, maar ik had weinig keuze. Ik had geld nodig en de baan van mijn vrouw was niet voldoende. Ik zou ook fulltime moeten werken. Ik zou in eerste instantie werken als afwasser, maar nadat ik duidelijk had gemaakt dat ik in Turkije had gewerkt in het toerisme, mocht ik werken als ober. Werken als afwasser zou mijn trots gaan krenken. Ik werkte tijdelijk op twee plekken: in het restaurant en als schoonmaker in een hotel. Uiteindelijk mocht ik blijven in het restaurant. Het personeel en klanten waren grotendeels Turks, maar ze spraken Nederlands en Turks door elkaar. In het begin was dit moeilijk, maar later raakte ik het gewend en mijn Nederlands werd beter vanwege [de inburgering]. Hoe het verder zal ontwikkelen, weet ik momenteel niet. Ik werk in het restaurant omdat ik moet. Mijn Nederlands is nog steeds niet optimaal. Op dit moment is het voor mij te hoog gegrepen om met goed Nederlands bij een beter bedrijf te gaan werken.

(man uit Turkije (huwelijksmigrant))

7.3.6 Kwetsbare huishoudens

Huishoudens van Turkse of Marokkaanse herkomst en met een huwelijksmigrant zitten vaak aan de onderkant van de inkomensladder, zo blijkt uit de CBS-cijfers. Dat past bij het beeld dat tot nu toe uit deze paragraaf oprijst: van huishoudens met (slechts) één inkomen uit arbeid, of twee inkomens op een laag niveau. Daarbij zitten de huishoudens met een traditionele rolverdeling (dus de man als enige kostwinner en een thuisblijvende vrouw) waarschijnlijk aan de lage kant van het spectrum, zeker wanneer het een man betreft die een slechte arbeidsmarktpositie heeft vanwege hogere leeftijd, slechte gezondheid, laag opleidingsniveau, relatief korte verblijfsduur of een combinatie van deze factoren. Aan de bovenkant van het spectrum zitten vermoedelijk de huishoudens van een vrouwelijke referent en een mannelijke huwelijksmigrant, die beiden werken.

Het betekent ook dat de inkomenspositie van deze huishoudens redelijk kwetsbaar is en snel bedreigd wordt wanneer de arbeidspositie van een van de partners verslechtert. In combinatie met de hoge levenskosten in Nederland in vergelijking tot het land van herkomst hebben veel huwelijksmigranten en hun partners de indruk dat ze een ploeterend bestaan leiden. Ze hebben niet veel hoop op een sterke verbetering van hun inkomen en sommigen blijven ook na lange tijd in Nederland twijfelen over hier blijven of teruggaan.

Nou, mijn man die heeft zo iets van: was ik maar in Marokko gebleven. Je bent alleen maar continu aan het rennen hier in Nederland, al die papieren, dit belasting, dat belasting, heel veel rompslomp. Met de crisis is het gewoon heel erg moeilijk geworden. Hij is er ook echt serieus over aan het nadenken om terug te gaan, om te kijken of hij daar iets kan opstarten, om terug te gaan omdat het gewoon hier moeilijk is. Zoals ik al zei: we hebben vier kinderen samen... Je kan werken wat je wil, maar dan komt er in één keer een blauwe envelop en dan moeten al je spaarcentjes, die moeten daarnaartoe. Dus het is gewoon heel moeilijk. Tenminste twee jaar geleden, toen voelde hij zich wel thuis, toen voelde hij zich wel goed, maar

sinds de crisis en dat het allemaal nog ingewikkelder is geworden en je moet harder werken en je moet meer opofferen...

(vrouw van Marokkaanse herkomst (referent), man uit Marokko (huwelijksmigrant))

In de hiervoor weergegeven citaten kwam het al een aantal keer naar voren: de informanten van Turkse en Marokkaanse herkomst klagen het meest over de crisis. Die treft deze groepen bijzonder hard (Huijnk et al. 2014). Wie zijn baan kwijtraakt, is lang niet zeker dat er binnen afzienbare tijd een nieuwe kans op werk komt.

7.4 Vrouwelijke huwelijksmigranten uit de vluchtelingengroepen op de arbeidsmarkt

7.4.1 Arbeidsparticipatie erg laag

Zoals in paragraaf (7.2.1.)al is toegelicht, laten de gegevens over de vluchtelingengroepen alleen toe iets over de arbeidsmarktpositie van vrouwelijke huwelijksmigranten te zeggen. Hun arbeidsparticipatie is laag: slechts 20% heeft een betaalde baan. De geringe arbeidsparticipatie is overigens tekenend voor vluchtelingenvrouwen in het algemeen, hoewel andere eerstegeneratievrouwen uit de vluchtelingengroepen wat vaker een baan (27%) hebben dan de huwelijksmigranten. Het aandeel dat werkloos is, is twee keer zo groot. Van de huwelijksmigranten is 38% werkloos. Daarnaast heeft 14% een bijstandsuitkering. Een arbeidsongeschiktheidsuitkering komt maar weinig voor. Dat zal hoofdzakelijk te maken hebben met het ontbreken van een relevant arbeidsverleden. Al met al is de arbeidsmarktpositie van huwelijksmigranten uit de vluchtelingengroepen zorgwekkend.

Tabel 7.4

Nettoparticipatie, werkloosheid en uitkeringen van vluchtelingenvrouwen, naar migratiemotief, 2009 (in procenten)

	huwelijk	gezins-hereniging	met ouders mee	politiek	oorlog	overig	eerste generatie, zonder huwelijksmigranten
arbeidsmarktparticipatie	21	20	36	31	19	25	27
werkloosheid	38	*	27	28	33	32	30
bijstand	14	29	2	25	27	23	22
arbeidsongeschiktheid	1	3	1	8	6	3	5

* Te beperkt aantal cases (< 25).

Bron: SCP (SING'09)

Het aantal huwelijksmigranten met een baan is te gering om tot betrouwbare uitspraken over de kenmerken van die banen (zoals beroepsstatus, flexibiliteit) te komen. Deze brengen we hier dus niet in kaart. In de interviews meldden ook bijna alle

informanten uit de vluchtelingengroepen de aansluiting met de arbeidsmarkt erg moeilijk te hebben gevonden, ongeacht hun opleidingsniveau in het land van herkomst. In eerdere hoofdstukken zagen we dat de huwelijksmigranten uit de vluchtelingengroepen vaak relatief hoogopgeleid zijn. Velen klagen dan ook over onderbenutting.

7.4.2 Slecht aansluitend sociaal en menselijk kapitaal

Een aantal huwelijksmigranten heeft in eigen land een opleiding op hoog niveau afgerond. Ze hadden verwacht in Nederland (eventueel met een aanvullende opleiding) de ingeslagen weg voort te zetten. Maar meestal blijkt dat ze grote delen van hun studie zullen moeten overdoen, willen ze op hetzelfde niveau terechtkomen als ze voorheen hadden. Daar hebben zij en hun partner niet de middelen voor, of de verantwoordelijkheden die het huwelijk en gezinsuitbreiding met kleine kinderen met zich meebrengen, zijn niet met een studie op hoog niveau te combineren. De man van de referent in het hiernavolgende citaat was in Irak opgeleid tot ingenieur. In Nederland werkte hij als inpakker. Hij wilde een opleiding volgen, maar werd niet toegelaten.

R: Ja, hij wou ook heel graag studeren, want hij is ook slim. Maar die kans heeft hij ook niet gekregen.

I: En waar ligt dat aan, hoe komt het dat hij geen kans kreeg?

R: Omdat hij oud was, zeiden ze tegen hem. En hij moest alles zelf betalen, het was heel duur. En als hij geen werk had, dan kon hij dat ook niet betalen. En met zijn werk, omdat hij ploegendienst heeft, kan hij niet elke dag naar school, na zijn werk of zo. Ploegendienst, dan had hij een nacht-, een dag- en avonddienst.

I: En zijn diploma kon hier ook niet erkend worden op een hoger niveau.

R: Nee, hij moest echt opnieuw beginnen. Ja, hij wou het wel doen, ik heb het voor hem kunnen regelen en zo, maar zijn werktijden waren niet te combineren met de studie. En hij kon ook niet een andere baan krijgen, dat was ook moeilijk.

I: Dat was moeilijk, waarom?

R: Omdat hij geen Nederlandse taal spreekt. Dat is het.

(vrouw van Irakese herkomst (referent), man uit Irak (huwelijksmigrant))

Toen het in 2009 in Irak rustiger was, verhuisde het hele gezin naar Bagdad. Daar kreeg de huwelijksmigrant vrij snel een goede baan aangeboden en hij begon ook aan een nieuwe opleiding. De referent kon in Irak niet meer aarden en wilde terug naar Nederland, maar ze kreeg haar man niet mee, omdat hij zijn kansen op een carrière niet opnieuw wilde opgeven. Het paar is inmiddels gescheiden. De vrouw kwam met de kinderen terug naar Nederland, de man bleef in Irak.

R: Ik vind wel dat heel veel buitenlandse mensen, die heel hoog hebben gestudeerd, ze hebben hier geen kans gekregen. Dat is een van de problemen die met mij ook gebeurt. Als mijn man... Als hij hier met zijn diploma had kunnen werken...

I: Als hij hier een beetje carrière had kunnen maken, dan was hij misschien wel gebleven?

R: Dan was hij wel gebleven, want hij heeft ook heel vaak gezegd: 'Als ik naar Nederland terugga, dan ga ik weer in die fabriek werken, dat wil ik niet.'

(vrouw van Irakese herkomst (referent), man uit Irak (huwelijksmigrant))

In principe zijn veel paren wel gericht op een opleiding als een manier om kansen op de arbeidsmarkt te verbeteren. Als ze erin slagen om hier tijd en financiële middelen voor vrij te maken, biedt het traject van een (aanvullende) opleiding in Nederland wel vooruitzichten op succes. Dat geldt ook voor de huwelijksmigrant en referent uit het hiernavolgende citaat. Het paar koos er bewust voor om de eerste jaren na de migratie van de vrouw uit Iran nog niet aan kinderen te beginnen: de referent vond dat ze eerst aansluiting op de arbeidsmarkt moest maken. Daarvoor moest zijn vrouw in een goede beheersing van de Nederlandse taal investeren en vervolgens in een opleiding waarmee ze in de tandartspraktijk van haar schoonzus aan de slag zou kunnen. Door deze strategische keuzes is de aanpassing van de huwelijksmigrant aan een loopbaan in Nederland goed geslaagd.

De eerste twee jaar [heeft zij] goed Nederlands gestudeerd. Ondertussen gingen we ook kijken wat voor studie ze leuk zou vinden. In Iran was het voor haar heel moeilijk om naar de universiteit te gaan. Ze kon daar farmacie studeren, maar ze mocht niet van haar familie, daarvoor moest ze [immers] naar een andere stad en die kans kreeg ze niet [...]. Voor mij was het ook moeilijk. Ik was ook nog niet lang in Nederland, ik had ook taalproblemen, nog steeds. Ik had mijn eigen studie, mijn eigen werk. Ik was ook heel erg druk. Ik heb gezegd: 'Ik stel voor dat je niet – want het Iraanse diploma wordt hier niet geaccepteerd, dat is een beetje ingewikkeld – kiest voor wetenschappelijk onderwijs, maar wel voor beroepsonderwijs. Ik denk dat het goed is als je niet met hbo begint, maar met mbo. Dan is het qua taal makkelijker, qua inhoud makkelijker... Dan kan je makkelijker beginnen.' We hebben heel veel open dagen bezocht bij verschillende opleidingen. Uiteindelijk had ze gekozen voor tandartsassistent en toen heb ik gezocht. [We kozen voor een opleiding waarbij] ze mocht werken, een eigen salaris hebben en tegelijkertijd ook studeren. En we hebben ook een werkplek voor haar gevonden. We hebben geluk gehad. Ik denk niet dat het voor iedereen zo makkelijk gaat. Mijn vrouw heeft eigenlijk groot geluk gehad, want mijn zus is tandarts en ze heeft bij haar een baan gevonden. En ook de werksfeer is zo beter voor haar, want in het begin als je taalmoeilijkheden hebt, je wordt ook verstaan. De tandarts spreekt ook jouw taal, dat is familie. En ze gaan niet heel streng zijn, ze zijn gewoon lief tegen je. Ik moet wel zeggen, ik weet niet, als wij niet die speciale mogelijkheid hadden, of zij wel snel een baan had gevonden of dezelfde studie kon volgen. Want die studie, je moet al een baan gevonden hebben om deze studie te volgen, je kon niet zonder baan de studie volgen. Ik ken andere mensen, bijna in dezelfde situatie, dat het heel anders is gelopen in ieder geval. Maar gelukkig voor ons was het wel goed gegaan.
(man van Iraanse herkomst (referent), vrouw uit Iran (huwelijksmigrant))

Deze vrouw is inmiddels economisch zelfstandig en heeft ook het kind gekregen dat ze omwille van haar opleiding en loopbaan had 'uitgesteld'. Het spreekt voor zich dat – zoals ook de geïnterviewde referent al zegt – haar succes voor een groot deel aan een gelukkige samenloop van omstandigheden te danken is. Vooral in de vluchtelingengroepen beschikt lang niet iedereen over nuttig sociaal kapitaal in Nederland, zoals een partner die goed op de hoogte is van het Nederlandse ondewijssysteem en de arbeidsmarkt, en een schoonfamilie die een stage- of werkplek biedt waarin rekening gehouden wordt met een nog niet optimale taalbeheersing.

In het algemeen hebben mensen uit de vluchtelingengroepen het moeilijk een goede sociaal-economische positie te verwerven (Dourleijn en Dagevos 2009; Huijnk et al. 2014). Onderbenutting is een groot probleem voor (hoogopgeleide) werkzoekenden uit deze groep. De sleutelinformant uit het volgende citaat, *recruiter* voor een groot bedrijf en zelf ook referent, vertelt dat de slechte arbeidsmarktchansen van mensen uit vluchtelingengroepen onder andere door terughoudendheid bij werkgevers wordt veroorzaakt.

Ik ken best wel veel bedrijven die wanneer ze een kandidaat met een asielverblifsdokument in plaats van een ID-kaart zien, zeggen: 'Wat is dit nou?' Dat hebben ze nog nooit gezien. 'En waarom heeft u geen Nederlandse nationaliteit?' Gelijk een beetje komen alle vragen naar boven... Dus het is tien keer makkelijker als je de Nederlandse nationaliteit hebt en er komen geen onnodige vragen. Anders dan moet je je hele asielverhaal een keer vertellen. [Wanneer er gefrustreerde herkomstgenoten bij mij komen die slechte ervaringen hebben met solliciteren] dan noem ik voorbeelden, luister: 'Je moet het de mensen niet kwalijk nemen; voor jou was Mohamed of Ali of wie dan ook bij dat bedrijf, heeft daar een kans gekregen, is begonnen, maar nadat hij een vast contract heeft gekregen, was alleen maar ellende en was ziek en komt alles naar boven. Dus die mensen hebben gewoon negatieve ervaringen. Het is juist jouw taak, jouw plicht om bij die bedrijven nogmaals proberen te solliciteren om binnen te komen.' Maar hun overtuiging is 'Nee, ik ben wie ik ben en ik heb niks met andere medelanders of wie dan ook te maken. We weten nou wie het voor mij verpest hebben.' Dus ik probeer hun duidelijk te maken dat ze het moeten blijven proberen. Maar ik denk, ja, al die tegenslagen, nogmaals al die negatieve ervaringen... En bedrijven hebben ook negatieve ervaringen. Of ze zeggen tenminste, het risico is groter als je vluchtelingen [in dienst neemt].
(Man van Iraanse herkomst, sleutelinformant en referent)

De slechte sociaal-economische positie die veel referenten uit de vluchtelingengroepen parten speelde toen ze aan de inkomenseis moesten voldoen, breekt nu ook hun partners op. Zij moeten van meet af aan tegen bewuste of onbewuste vooroordelen van potentiële werkgevers tegen werknemers van deze herkomst opboksen. Huwelijksmigranten die met een herkomstgenoot uit Nederland trouwen, kunnen bovendien het minst vaak op het professionele sociale netwerk onder herkomstgenoten in Nederland terugvallen. Mogelijk biedt (net als voor huwelijksmigranten van Turkse herkomst) het relatief grote aandeel zelfstandig ondernemers van Afghaanse en Iraanse herkomst een alternatieve toegang tot een baan (Huijnk et al. 2014). Huwelijksmigranten van Afghaanse, Irakese en Somalische herkomst komen vaker dan andere huwelijksmigranten terecht in zeer zwakke sociale milieus die weinig kansen op opwaartse sociale mobiliteit kunnen bieden.

7.5 Huwelijksmigranten met een autochtone partner op de arbeidsmarkt

Uit de cijfers en de interviews kunnen we opmaken dat er aanzienlijk verschil is in sociaal-economische positie tussen huishoudens van autochtone mannen met vrouwelijke huwelijksmigranten enerzijds en huishoudens van autochtone vrouwen met mannelijke huwelijksmigranten anderzijds. We beginnen deze paragraaf met een schets

van de arbeidsmarktpositie van de buitenlandse vrouwen van autochtone mannen. Het algemene beeld is gelijkend voor paren uit dit referentprofiel, ongeacht de herkomst van de vrouw, al zijn er kleine verschillen tussen bijvoorbeeld Aziatische vrouwen en Oost-Europese vrouwen. We hebben alleen gedetailleerde cijfers over de positie van Poolse vrouwen met een autochtone man. Die zullen we aanvullen met informatie uit de interviews.

7.5.1 Poolse vrouwen met een autochtone man: relatief vaak een baan

Van de Poolse vrouwelijke huwelijksmigranten in het SING-onderzoek heeft 80% een autochtone man, 10% een Poolse man en 10% een man van andere herkomst. We zijn in dit geval vooral geïnteresseerd in de eerste categorie: Poolse vrouwen die in het kader van een relatie met een autochtone Nederlander hierheen migreerden; daarom hebben de onderstaande cijfers uitsluitend op hen betrekking.

Bijna twee derde van de Poolse huwelijksmigranten heeft een betaalde baan (64%). Hun arbeidsmarktparticipatie is net wat hoger dan het gemiddelde van de eerste generatie Poolse vrouwen. Alleen de arbeidsmarktparticipatie van de arbeidsmigranten is hoger. Slechts 4% van de huwelijksmigranten is werkloos. Dat is niet veel. Ook zijn ze weinig afhankelijk van een bijstandsuitkering. Dat komt door de lage werkloosheid en doordat veel van hun partners een baan hebben (waardoor de vrouwen geen recht op een bijstandsuitkering hebben). Het aantal arbeidsongeschikten ligt wat hoger dan gemiddeld. Voor een arbeidsongeschiktheidsuitkering moet er een arbeidsverleden in Nederland zijn opgebouwd. Bij andere migranten is het ontbreken van zo'n arbeidsverleden misschien een reden waarom ze niet vaak een dergelijke uitkering ontvangen. Tevens zijn huwelijksmigranten relatief oud; een factor die ook van invloed is op de kans om arbeidsongeschikt te geraken.

Tabel 7.5

Nettoparticipatie, werkloosheid en uitkeringen van Poolse vrouwen, naar migratiemotief, 2009 (in procenten)

	huwelijk	gezins- hereniging	met ouders mee	arbeid	overig	eerste generatie, tweede generatie	zonder huwelijks- migranten
arbeidsmarktparticipatie	64	39	57	70	61	48	62
werkloosheid	4	*	*	10	17	0	13
bijstand	3	3	4	7	5	3	5
arbeidsongeschiktheid	4	0	4	3	2	10	2

* Te beperkt aantal cases (< 25).

Bron: SCP (SING'09)

Veel Poolse migranten oefenen een beroep uit op een laag of elementair niveau (Dagevos en Burgers 2011). Bij de Polen die sinds 2004 naar Nederland zijn gekomen,

doen de Poolse mannen vaker lager geschoold werk dan vrouwen. Poolse migranten – zowel oud als jong – hebben veel vaker een tijdelijk contract dan autochtone Nederlanders.

De positie van werkende Poolse huwelijksmigranten is niet eenduidig sterk of zwak te noemen. Zij zijn enerzijds minder afhankelijk van een tijdelijke baan, maar anderzijds sterk vertegenwoordigd aan de onderkant van de beroepsladder. Het relatief lage aandeel met een tijdelijke baan komt mogelijk doordat ze al langere tijd in Nederland wonen. Ruim de helft van de huwelijksmigranten heeft een baan op laag of elementair niveau. Dit is erg veel, gegeven het hoge opleidingsniveau van Poolse vrouwen (55% mbo/havo/vwo, 38% hbo/wo). Dit lijkt op een gebrekkige aansluiting van menselijk kapitaal en de Nederlandse arbeidsmarkt te duiden. Hun behaalde diploma's in het land van herkomst lijken niet veel waard te zijn op de Nederlandse arbeidsmarkt.

Tabel 7.6

Baankenmerken van werkende Poolse vrouwen, naar migratiemotief, 2009 (in procenten)

	huwelijk	gezins-hereniging	met ouders mee	werk	overig	tweede generatie	eerste generatie, zonder huwelijksmigranten
tijdelijke baan	13	*	*	28	21	23	26
beroepsniveau							
laag/elementair	50	*	*	55	50	42	53
middelbaar	25	*	*	21	17	35	19
hoog/wetenschappelijk	25	*	*	24	33	23	29

* Te beperkt aantal cases (< 25).

Bron: SCP (SING'09)

Gegevens over Thaise en Filipijnse huwelijksmigranten met een autochtone man geven een vergelijkbaar beeld. In figuur 7.1 kunnen we zien dat een behoorlijk groot aandeel van hen een inkomen uit betaald werk heeft. Maar ook hun banen zijn vaak van laag of elementair niveau, ongeacht hun opleidingsniveau. Het proefschrift van Suksomboon (2009) biedt enige informatie over de positieverwerving van Thaise vrouwen op de arbeidsmarkt. Zij stelt vast dat hoogopgeleide vrouwen meer moeilijkheden ondervinden om een baan in Nederland te vinden dan de laagopgeleide Thaise vrouwen die naar Nederland komen. Laagopgeleide vrouwen vinden vaak een baan waarbij de kennis van de Nederlandse of Engelse taal van ondergeschikt belang is, zoals schoonmaakwerk, fabriekswerk of werk in een Thais restaurant. Ook massagesalons zijn een veel gekozen mogelijkheid voor werk. Hoogopgeleide vrouwen daarentegen willen liever geen ongeschoold werk doen. Hun in Thailand behaalde diploma's worden in Nederland echter niet erkend. Bovendien hebben ze weinig kennis van de Nederlandse taal, waardoor veel werkgevers het niet aantrekkelijk vinden om een Thaise vrouw aan te nemen.

De vrouwen geven aan dat vooral deze taalbarrière hun in de weg zit en velen van hen stelden hun carrière dan ook uit om eerst Nederlands te leren. Sommigen beginnen met een opleiding aan een Nederlandse universiteit. Hierbij is de financiële en emotionele steun van de partner van cruciaal belang, aangezien de vrouwen zelf geen werk hebben om deze opleiding te bekostigen. Andere hoogopgeleide vrouwen accepteren het feit dat ze geen kans maken op de Nederlandse arbeidsmarkt en kiezen alsnog voor ongeschoold werk. Toch benadrukken veel van hen de financiële voordelen van het ongeschoolde werk dat ze doen: in vergelijking met Thailand verdienen de vrouwen hier veel meer voor hetzelfde werk, zeker wanneer men euro's naar Thailand stuurt en deze voor Thaise baht worden omgewisseld. De families van de Thaise vrouwen gaan er financieel substantieel op vooruit door het geld dat vanuit Nederland wordt overgemaakt.

Stichting Bayanihan (Butalid en Padilla 2003) deed onderzoek naar de economische situatie van Filippijnse vrouwen in Nederland. Zij baseren zich op hun jarenlange ervaring met deze doelgroep en op informatie-uitwisseling met andere organisaties. Er is niet gerapporteerd hoeveel Filippijnse vrouwen ze exact gesproken hebben. Het merendeel van de Filippijnse vrouwen in het onderzoek van Stichting Bayanihan had in het land van herkomst een redelijk hoge opleiding genoten. Hun niveau is vergelijkbaar met mbo of hbo. Bovendien zijn ze in veel gevallen de Engelse taal machtig, doordat het onderwijs in de Filippijnen meestal Engelstalig is. Het aanleren van de Nederlandse taal gaat over het algemeen vrij snel, aangezien ze in de Filippijnen al gewend zijn om veel verschillende talen en dialecten aan te leren. Toch belanden Filippijnse vrouwen vaak, net als Thaise vrouwen, in werk dat onder het niveau is dat ze op de Filippijnen hadden. Een verklaring die hiervoor wordt gegeven, is dat opleidingen die ze in de Filippijnen hebben afgerond vaak niet door werkgevers in Nederland worden erkend. Verder wordt gewezen op het ontbreken van relevante kennis en netwerken om in de Nederlandse samenleving te participeren.

7.5.2 Van werkzoekende 'met beperkingen' tot huisvrouw

Ook de vrouwen in ons onderzoek klagen over onderbenutting van hun talenten en kwalificaties. Dat begint vaak bij het feit dat het diploma dat ze in het land van herkomst hebben behaald in Nederland standaard op een lager niveau wordt gewaardeerd. Dat zet hen niet alleen een paar stappen terug in hun loopbaan, het werkt bovendien demotiverend. De vrouwen hebben het gevoel dat niemand op hun bijdrage zit te wachten.

HM1: Ik heb mijn diploma niet laten waarderen. Omdat, toen we navraag deden hoe die waardering gebeurt, zeiden ze: 'We kijken naar het aantal jaar dat je hebt gestudeerd.' En in de Filippijnen zitten we daar altijd twee jaar onder, omdat wij geen groep 7 en 8 hebben. Het totaal aantal jaar studie is altijd twee jaar minder dan in Nederland. Als je een bachelor hebt, zetten ze je waarschijnlijk op tweedejaars hbo. Bijvoorbeeld in mijn geval, in plaats van dat ik beloond word omdat ik vroeg begonnen ben op school en vroeg klaar was, omdat ik een versneld programma mocht volgen als topstudent, zien ze dat ik nog minder jaar studie heb gehad. In plaats van 'top of the class' zeggen ze me hier... Aanvankelijk, toen ik hier werk begon te zoeken, zeiden ze: 'Je hebt geen werkervaring hier. Je hebt je diploma niet laten herwaarderen, dus we zetten je op nul.' En ik had iets van: ik wil gewoon werken. Zelfs in de

kinderopvang, terwijl ik meer dan tien jaar lang docenten heb opgeleid. Je begint op een niveau onder nul. Dat is hoe ze hier mijn kwalificaties waarderen. Ik kwam huilend dat gesprek uit.

HM2: Het raakt je trots en je ego. Je hebt zo hard gewerkt om een hoog niveau te halen. En hier ben je niets.

(HM1 en HM2 hoogopgeleide Filippijnse vrouwen met autochtone Nederlandse partner)

In de medische sector en in de zorg is het vrijwel standaard zo dat in het buitenland opgeleide professionals in Nederland hun beroep niet kunnen uitoefenen, tenzij ze een Nederlandse opleiding volgen (De Graaff en Devilé 2004). Onder de door ons geïnterviewde vrouwen zijn er een aantal die voor hun migratie in deze sector op hoog niveau werkten: twee chirurgen uit China en een tandarts uit Brazilië. Maar ook andere hoogopgeleide vrouwen moeten hun opleiding in Nederland opnieuw doen als ze hetzelfde of een vergelijkbaar beroep willen blijven uitoefenen. De huwelijksmigrant in het hiernavolgende citaat was in China neurochirurg en heeft nu in Nederland een eigen praktijk voor traditionele Chinese geneeskunde.

HM: Ik vind niet werken heel moeilijk, heel jammer.

I: Je hebt nu ook een eigen praktijk [voor traditionele Chinese geneeskunde].

HM: Ja, zonder werken kan ik niet. [Toen ik hier pas was, heb ik geïnformeerd naar een opleiding], ik moest 7000 euro betalen...

R: Ja, maar dat was ook, ze zouden je helpen, maar dan zou je maar een soort verpleegster zijn.

I: Met die opleiding die je dan zou doen, zou je meer een verpleegster zijn?

R: Ze konden je helpen, dat konden ze doen, dat kostte dan 7000 euro. Of je moest zelf maar naar de universiteit gaan. Dan zou je in het eerste jaar wat vrijstelling krijgen, maar dan zou je gewoon drie jaar basisgeneeskunde en dan specialiseren, dan zou je dus zeven jaar naar de universiteit moeten.

I: Zo, dus dan moet je helemaal opnieuw beginnen?

R: Op een jaar na, ja.

HM: Maar een operatiekamer werkt hier anders dan in China, als je de taal niet goed kunt spreken, dan wordt het moeilijk.

I: En je dacht dat als je hier kwam, dat je dan hetzelfde werk zou kunnen doen?

HM: Ja, maar nu kan ik toch niet terug. Mijn ervaring is, je moet er vooraf echt goed over denken. Het is niet makkelijk als je een hoge opleiding hebt. Als je geen opleiding hebt, arbeider bent, kan je overal werken.

(vrouw uit China (huwelijksmigrant), autochtone man (referent))

Ook een aantal Russische vrouwen vertelt over moeilijkheden om een baan te vinden op hun niveau en in hun beroep, en hun strategieën om zich aan te passen en om de mogelijkheden die er wél zijn te benutten.

HM1: Ik heb een universitaire opleiding gevolgd, economie. En de laatste jaren heb ik voor een grote internationale bank gewerkt als boekhouder. Deze bank werkt in heel veel landen in Europa: in Duitsland, Polen en Italië, maar helaas niet in Nederland. Op dit moment ben ik

bezig met een thuisstudie. Ik ben bezig met examens. Ik wil graag het Nederlandse praktijk-diploma boekhouden halen. Ik hoop in mei, misschien heb ik dan mijn Nederlandse diploma. Ik denk dat mijn mogelijkheden om een goede baan te zoeken dan beter zijn. Ik heb eerst gewerkt in Nederland als schoonmaker in een hotel. Ik ben een erg actieve vrouw. Ik kan niet thuiszitten.

HM2: Ik ben afgestudeerd aan de universiteit in physical chemistry. Ik heb mijn PhD gehaald in Oekraïne. Ik was universitair docent en onderzoeker. Hier heb ik geen werk en dat is een van mijn twee grootste teleurstellingen hier.

I: Dat je hier geen baan vindt op jouw niveau?

HM2: Nee, helemaal geen baan. Het lijkt erop dat dit land geen hoogopgeleide mensen nodig heeft.

(HM1 en HM2: vrouwen van Russische en Oekraïense herkomst, huwelijksmigranten.)

Het lijkt erop dat de overgang het grootst is voor hoogopgeleide huwelijksmigranten: zij tuimelen na hun migratie van de statusladder. Dat is voor velen moeilijk te verteren. Ook laagopgeleide vrouwen hebben het moeilijk op de arbeidsmarkt: ook zij worden vaak afgewezen omdat ze nog niet goed genoeg Nederlands spreken, te weinig werk-ervaring hebben in Nederland of te 'oud' zijn voor het soort banen waar ook jongere Nederlandse vrouwen op afkomen. Maar wanneer ze een baan vinden, is die op hetzelfde niveau als dat waarop ze in het land van herkomst werkten. Bovendien zijn beloning en arbeidsomstandigheden in Nederland voor hetzelfde werk vaak beter. In die zin lijkt de uitspraak van de Chinese vrouw (dat laag opgeleiden overal kunnen werken) wel te kloppen. De huwelijksmigrant uit het hiernavolgende citaat was in Brazilië kindermeisje.

[Mijn eerste baan in Nederland was] in een bedrijf met cadeautjes. Inpakken moet ik doen, de hele dag. Maar ik moet werken en studeren [inburgeringscursus], dan pas was ik heel gelukkig. Dat heeft mij gered. De hele dag thuisblijven is niet vol te houden. Ja, en die mensen hebben mij heel goed geholpen. Dat waren Nederlanders, ik begon meer Nederlands te praten.
(vrouw uit Brazilië, huwelijksmigrant)

[In Oekraïne werkte ik] in een wijnwinkel waar wij Franse, Spaanse en Italiaanse wijnen verkochten. Toen ik mijn man hier leerde kennen, zei hij ook... – wij gingen altijd naar Gall & Gall wijn halen – 'O, wat zou dat leuk zijn als jij hier een baan zou krijgen.' En na twee jaar zei hij: 'Zullen wij een sollicitatiebriefschrijven? Een open sollicitatie?' Die man van de winkel waar wij naartoe gingen om daar wijn te halen, die zei: 'Bent u niet toevallig die Oekraïense vrouw die een baan zoekt?' En dat was ik. En hij vond mij heel leuk en aardig... Volgens mij was hij een beetje verliefd op mij, maar het is een Nederlandse man: dat kan je alleen maar aan de ogen zien en dat is het. Heel lief. Hoe dan ook heb ik mijn baan gekregen. Ik ben heel gelukkig. Ik hou van mijn klanten.
(vrouw uit Oekraïne, huwelijksmigrant)

HM: Ik heb in Peru op verschillende manieren gewerkt: ik was kapster, ik was een lerares Engels, ik werkte in het restaurant van mijn moeder... Gewoon van alles: in Peru moet je creatief zijn om te overleven. [...] Hier moet je voor alles een diploma hebben. Ik wilde kapster

eerst proberen. Ik wilde kapster studeren in het roc, maar dat lukte niet, omdat ik te oud ben, zeiden ze.

R: Ze raadden het gewoon af, omdat ze te oud was, dan zou ze geen stageplek vinden.

HM: Ja, dat was een teleurstelling.

R: Ze hebben liever een meisje van 16.

HM: Ja, dat was echt zo jammer. En ik wilde ook iets met mode doen [medewerkster in een kledingzaak], maar elke keer zeggen ze: 'Dat Nederlands is niet goed genoeg, dat verkoopt niet.' En toen, ik had een grote lijst van dingen die ik graag zou willen doen, maar uiteindelijk was Spaanse les geven het enige wat ik kon doen. Dat heb ik wel gedaan, ging hartstikke goed, nog steeds vragen sommige mensen om een Spaanse les te geven. Maar toen daarna wilde ik ook iets anders doen, want natuurlijk, ik ben van een cultuur die dansen wil... Dus ik dacht: nou, ik wil graag ook iets doen met zumba, dus ik ben zumba-instructeur geworden. Dus ik heb dat diploma gehaald, dat was niet zo moeilijk, en ontdekt dat was hartstikke leuk om te doen.

(vrouw uit Peru (huwelijksmigrant), autochtone man (referent))

Al met al vinden de vrouwen het moeilijk om aansluiting op de Nederlandse arbeidsmarkt te krijgen, terwijl de meesten zeggen wel te willen werken. Vervolgens treedt het al genoemde mechanisme in werking: wanneer de vrouwen het moeilijk hebben op de arbeidsmarkt – zeker wanneer ze ook kinderen hebben – zien ze soms een alternatief in het voltijds huisvrouw- en moederschap. In hoofdstuk 6 zagen we dat vrouwen vrij snel na de migratie kinderen krijgen, in een periode waarin ze volop de eerste stappen op de Nederlandse arbeidsmarkt zetten. De zwangerschap en het prille moederschap is dan de aanleiding om het moeizame project van een baan bemachtigen even in de koelkast te zetten. Bovendien vermoeden we op grond van de cijfers dat hun partner genoeg verdient om op alleen zijn inkomen het huishouden draaiende te houden. Er is met andere woorden weinig noodzaak voor de vrouwen om buitenshuis te werken.

De partner heeft in dit alles een belangrijke rol: in de citaten van de vrouwen die werk vonden, beluisteren we dat de autochtone partner betrokken was in het vinden van een goede opleiding voor zijn vrouw en bij het leggen van contacten die tot een baan leidden. Zonder deze steun van hun partner is de beginfase op de arbeidsmarkt, die vaak door opeenvolgende teleurstellingen lijkt te worden gekenmerkt, misschien niet door te komen. De vraag is of alle mannen hun partner kunnen helpen: we zien vaak dat de huwelijksmigrant hogeropgeleid is dan haar man. Een lageropgeleide man heeft mogelijk te weinig affiniteit met en contacten op het (oorspronkelijke) beroepsniveau van zijn vrouw. In dat geval is hij van weinig praktisch nut voor haar om aansluiting bij die wereld te vinden. En in hoofdstuk 6 zagen we dat er ook referenten zijn die er een ander ideaal op nahouden met betrekking tot de taakverdeling tussen de seksen in het gezin. Deze mannen zullen inspanningen van de vrouwen om een eigen inkomen te verwerven niet aanmoedigen.

7.5.3 Mannelijke huwelijksmigranten met een autochtone vrouw

De SIM- en SING-gegevens bevatten geen cijfers over de arbeidsparticipatie van de buitenlandse partners van autochtone vrouwen. In de figuren 7.1 en 7.3 zien we alleen heel

globaal een aanduiding van de sociaal-economische positie van huwelijksmigranten uit Egypte, Brazilië, Ghana en Nigeria. Dat zijn landen waar relatief veel mannelijke huwelijksmigranten vandaan komen, onder wie partners van autochtone vrouwen. Bij hen zien we een patroon dat vergelijkbaar is met dat van de Turkse en Marokkaanse mannelijke huwelijksmigranten: een relatief hoge arbeidsparticipatie. Daar staat tegenover dat hun huishoudensinkomen aan de lage kant is: waarschijnlijk werken ze op een elementair of laag beroepsniveau met een navenant inkomen.

Dit beeld komt overeen met wat we in de interviews beluisterden. De partners van autochtone vrouwelijke referenten in ons onderzoek hebben meestal een baan, maar geen hoog inkomen. Hun vrouw werkt over het algemeen ook en in meerdere gevallen heeft ze een beroep op hoger niveau en met een hoger inkomen dan haar man. Dat hierdoor spanningen ontstaan, zagen we al in hoofdstuk 6. We zien bij deze paren minder vaak dat de huwelijksmigrant hogeropgeleid is dan zijn partner, of dat de vrouw hogeropgeleid is dan haar man. De hogere beroepsstatus van de autochtone vrouwen is bij deze paren dus meestal terug te voeren op het feit dat de mannen migranten zijn en bovendien nog niet zo lang in Nederland leven. Dat heeft gevolgen voor hun beleving van deze taak- en statusverdeling.

Van de hoogopgeleide mannen uit het buitenland zijn enkelen als student of kennismigrant naar Nederland gekomen. Dit betekende dat zij in Nederland van meet af aan in een baan op hun niveau aan de slag konden of een Nederlandse opleiding op hoog niveau konden volgen, wat hun kansen op een goede baan daarna aanzienlijk verbeterde. Maar ook zij werden na deze fase soms afgewezen voor banen op basis van een minder dan optimale kennis van het Nederlands of een gebrek aan voor Nederland relevante werkervaring. De huwelijksmigrant en de referent in het hiernavolgende citaat zijn beiden opgeleid als cultureel antropoloog.

R: Soms gaf ik dan suggesties over hoe hij het moest aanpakken en dat vond hij verschrikkelijk.

HM: Toen ik een baan zocht, had ik het idee om gewoon mijn cv naar zo veel mogelijk interessante werkgevers te sturen en dan zei zij: 'Nog maar 50.000 mensen hebben dat al gedaan.' En dan werd ik kwaad en zei: 'Maar dat is de enige manier die ik ken!'

R: En het werkte nog ook. Zo kreeg hij zijn baan.

HM: Op een week tijd.

R: Via een open sollicitatie. En ik maar zeggen: 'Je moet naar de vacatures kijken, je moet netwerken, je cv oppoetsen...'

HM: Kijk, van 90% kreeg ik een afwijzing, maar van deze ene niet! Toen ik nog studeerde, had ik een studentenbaan voor tien uur per week. Toen ben ik gaan uitzoeken hoe ik werk zou moeten vinden in Nederland. Ik probeerde te netwerken, dat werkte niet. Ik bestudeerde de vacatures. Solliciteerde. Dat werkte niet. Dus ik dacht: ik probeer het op een andere manier, via open sollicitaties. Even schudden aan de boom en kijken wat eruit valt.

R: Voor mij was het duidelijk: je moet een baan vinden. Of we besluiten het van mijn inkomen te doen, maar dan moeten we daar ook een plan voor maken. En dan wordt het een dingetje, van: denk jij dat ik niets doe?!

HM: Er is druk, maar op dat moment ben je ook gewoon heel onzeker. Het klinkt als kritiek.

I: Waarom was het moeilijk een baan te vinden?

HM: De banen in Nederland waar ik naar keek, vereisten allemaal een goede Nederlandse taalbeheersing. Dus ik dacht... Hoe kom ik daar binnen? Of ze waren in het Engels, maar dan waren het banen op hoger (management)niveau en daarvoor vroegen ze weer meer werkervaring. Dus ik kon ze niet overtuigen om mijn cv te lezen.

I: Maar je had wel een master behaald in Nederland.

R: En je had tien jaar werkervaring in soortgelijk werk in de Filippijnen.

HM: Ja, dat telde pas echt mee. Mijn werkervaring. De master was een plus erbij.

(man uit de Filippijnen (huwelijksmigrant), autochtone vrouw (referent))

De andere hoogopgeleide mannen zijn nog maar pas in Nederland en we weten nog niet hoe hun intrede op de Nederlandse arbeidsmarkt zal gaan. De mannen zelf zijn inmiddels begonnen zoals de meeste huwelijksmigranten: op een laag beroepsniveau. Ze zijn hiertoe bereid en zien het feit dat ze in Nederland onder aan de ladder zullen moeten beginnen als inherent aan het proces van migreren en integreren. Ze koesteren wel de hoop dat het geleidelijk aan beter zal gaan en dat ze na het betalen van 'leergeld' in de vorm van werken op elementair niveau (zolang hun Nederlands nog niet goed genoeg is voor een betere baan) hun eigen niveau weer zullen benaderen.

R: Toen hij pas in Nederland woonde, heeft hij een paar keer Spaanse les gegeven bij een school waar ik toen les had, daar viel toen iemand uit. En nu heeft hij twee vaste groepen, een dag in de week. En hij werkt in een café drie dagen in de week in de keuken. En mijn broer heeft een eigen bedrijf, mijn man werkt daar nu mee als vertaler. Dus wie weet wordt dat wat.

I: Heeft hij makkelijk werk gevonden?

R: Door mensen te leren kennen. Hij is ook wel iemand die zelf op pad gaat. In dat café, daar zochten ze studenten. Toen is hij gewoon gaan praten en het is een heel cultureel huis, dus dat klikte wel. Dat andere is via mijn broer, dus dan heb je een ingang. En die Spaanse les is ook via via. Dat iemand zegt van: 'Ik ken iemand die Spaans is en docent is.' Netwerken.

I: En is hij blij met hoe dat nu gaat, met het werk dat hij nu heeft?

R: Ja, hij heeft nooit... In het café is hartstikke leuk, ook vanuit de taal. Dat is ook iets dat hij zelf heeft geregeld. Dat via mijn broer is dat toch een ander verhaal, dus dat vindt hij vooral om de taal beter te ontwikkelen: 'Kijk, nu zegt iedereen nog: 'Wat goed dat je zo snel de taal redelijk beheerst,' maar over een jaar als ik dan nog zo spreek, zegt niemand dat meer. Dus ik wil wel verder.' Dus voor nu is dat leuk. De zakelijke wereld, daar had hij natuurlijk nooit gedacht dat hij daar zou gaan werken, maar goed. Hij vindt het allemaal wel... Zo ontdek je dingen waar je anders nooit gekomen was. Voor nu is het goed.

(autochtone vrouw (referent), man uit Mexico (huwelijksmigrant))

Van de paren voor wie de migratie al verder in het verleden ligt, weten we dat het voor huwelijksmigranten vaak moeilijk is om het soort banen waarmee ze in Nederland beginnen, te ontgroeien. De banen waarvan mensen bij aanvang dachten dat ze een opstapje naar iets beters zouden bieden, blijken ook het eindpunt van de lijn te zijn. Daardoor raken de mannen op termijn wel teleurgesteld in hun kansen in Nederland.

R: Toen [hij zijn aantekening kreeg dat hij mocht werken], ging hij gelijk in een hotel werken, in de schoonmaak natuurlijk en dat ging best wel goed. Toen mocht hij wat andere dingen doen. Na een jaar moest zijn contract verlengd worden en toen kreeg hij een andere baas en

die zei: 'We hebben geen werk voor je.' Dus toen baalde hij gigantisch, maar ondertussen had hij zich aangemeld om hbo te gaan doen en daar was hij voor aangenomen. Hij dacht: leuk, dat ga ik gewoon even doen. En dat viel echt tegen, want dat niveau is hier zo anders, het is gewoon een ander systeem van leren dan hij gewend was. En toen hadden we net een baby gekregen, dus dat was een heel druk jaar. Dat lukte niet, dus is hij gestopt. Van de kerst tot en met afgelopen zomer was eigenlijk echt niet leuk, want toen had hij geen baan en geen inkomen en kwam niet aan de gang. Toen heeft hij nog wat afwasbaantjes gehad, maar dat vond hij ook niet echt leuk: 'Als ik dat nu ga doen, ben ik de voor de rest van mijn leven aan het afwassen. Dan kom ik er niet van af.' Hij had vrienden gezien die dat na twaalf jaar nog doen. [...] Toen kreeg hij een gevoel van: o, ik ben niets waard en ik ben gewoon een grote nul. Hij wilde niet meer mee naar familie en vrienden. Ik snapte het niet: 'Wat is er aan de hand?' 'Dan gaan ze allemaal vragen: "Wat doe je?" en dan moet ik zeggen: "Niks." Dus daarom.' Had hij zoiets van: 'Ik blijf wel thuis,' en ging hij op bed liggen, dus ik baalde er ook wel van. Ik dacht van: in het begin ging het allemaal zo gladjes, en nu...

I: Dus daar ging je je zorgen om maken? Van hoe gaat het er nou mee?

R: Ja, en nu heb ik zoiets van dat het weer goed gaat, want hij zit op het mbo op een opleiding elektrotechniek. Het is een speciaal project voor buitenlanders, [met aandacht voor] taalontwikkeling, en hij vindt het superleuk. Heeft zoiets van: dit snap ik tenminste en ik leer goed Nederlands.

(autochtone vrouw (referent), man uit Rwanda (huwelijksmigrant))

In dit citaat zien we dat voor hoogopgeleide mannen de gezinsvorming (en dan vooral de geboorte van kinderen) net als bij hoogopgeleide vrouwen soms roet in het eten gooit als het gaat om aansluiting maken bij de arbeidsmarkt. In deze huishoudens, waarin over het algemeen de vrouwelijke referent ook hoogopgeleid is en een omvangrijke baan heeft, wordt van de mannen verwacht dat ze een deel van de zorg en huishoudelijke taken op zich nemen. Zij zetten niet zo vanzelfsprekend als vrouwelijke huwelijksmigranten een stapje terug wat betreft loopbaanambities, maar net zomin valt hun partner terug op een klassieke rolverdeling.

Bij laagopgeleide mannelijke huwelijksmigranten zien we iets vergelijkbaars als bij de laagopgeleide vrouwen: zij ervaren het feit dat ze vooral voor banen op elementair niveau in aanmerking komen niet meteen als een statusdaling. Hun verwachtingspatroon was niet anders vanuit hun arbeidsmarktpositie in het land van herkomst. Bovendien zijn de arbeidsomstandigheden over het algemeen beter dan in het land van herkomst en liggen de lonen hoger. Werk vinden is ook voor laagopgeleiden moeilijk. Ook hier hebben een aantal mensen een baan gevonden via het netwerk van de autochtone vrouw. De huwelijksmigrant in het eerste hiernavolgende citaat was in zijn herkomstland werkzaam in het toerisme; de man in het tweede citaat was taxichauffeur in zijn land van herkomst.

HM: Ik werk bij een bedrijf dat logistiek materieel verhuurt, al acht jaar.

R: Ja, en daarvoor, de man van een collega van mij die was net een schoonmaakbedrijf begonnen... En nou ja, die zocht mensen, dus toen kon [HM] daar werken, dat was wel heel fijn, want die was heel flexibel. Want hij moest natuurlijk de inburgeringscursus doen. Dus hij kon elke keer zijn tijden zo aanpassen aan zijn school.

I: Je hoort wel vaker van mensen dat het heel moeilijk is om in Nederland werk te vinden. Hoe is dat bij jou gegaan?

R: Je bent eigenlijk meteen begonnen, via via. Dus hij is nooit echt zelf op zoek gegaan naar werk. En het werk waar je nu bent ook... Want op een gegeven moment wilde je daar weg, wilde je wat anders doen. En ja, toen ook via een andere vriendin van mij, die kende iemand met dit bedrijf en die wist dat daar iemand nodig was. Dus die zei: 'Ik ken iemand...' 'Nou, laat maar komen.' Dus toen ben je daar wel op gesprek geweest.

(man uit Indonesië (huwelijksmigrant), autochtone vrouw (referent))

I: En jij had ook geregeld dat hij meteen kon werken.

R: Ja, ik deed kranten en dat was net toen mensen op vakantie gingen. Ik zeg: 'Hij wil graag ook wat doen...' En ze kenden hem, omdat hij me geholpen had die keren. Dus zij wisten dat hij serieus was.

HM: Ik ben de enige zwarte postbode in het dorp, dus iedereen kent mij nu. Ik bezorg de ochtendkranten, rond zeven uur. Elke morgen zie ik mensen aan het raam van: wie is dat aan mijn deur, waarom staat er een zwarte man bij mijn deur? Nu doe ik het al drie jaar en kennen de mensen me. Ik ging op vakantie en ze vroegen: 'Ben je op vakantie geweest?' Want ze hebben het gemerkt.

R: Ze hebben de zwarte postbode gemist.

(man uit Gambia (huwelijksmigrant), autochtone vrouw (referent))

Deze mannen hadden het voordeel dat hun partner over een netwerk beschikte dat banen biedt op het niveau waarin de mannen snel vlot kunnen meedraaien. De vrouwen zijn zelf niet hoogopgeleid en hebben een diverse kennissenkring. Zijzelf of de gezamenlijke kennis kan bovendien als referentie optreden; daardoor hebben werkgevers het vertrouwen om deze recente migrant een kans te geven. Het spreekt voor zich dat het voor de huwelijksmigrant een eenzame onderneming is om een voet tussen de deur te krijgen bij een Nederlands bedrijf wanneer de partner geen geschikte contacten heeft die toegang tot banen op een lager beroepsniveau bieden of wanneer zijn of haar sociale omgeving niet openstaat voor de buitenlandse partner en niet bereid is te helpen. Dan heeft de huwelijksmigrant wellicht ook minder kans van slagen. Het huishoudensinkomen van de paren met een autochtone vrouw en een mannelijke huwelijksmigrant lijkt lager te liggen dan dat van de autochtone mannen met een vrouwelijke huwelijksmigrant. Dat maken we op uit het feit dat bij de stellen met een autochtone vrouwelijke referent vrijwel nooit een sfeer van financieel comfort heerst, in tegenstelling tot bij de andere gemengde paren in ons onderzoek. Het feit dat beide partners blijven werken, ook wanneer er kinderen komen en in een moeilijke arbeidsmarkt, is hier een aanwijzing voor: ze kunnen zich als het ware niet veroorloven een van beide inkomens, hoe beperkt ook, op te geven. In die beslissing spelen ook genderopvattingen een rol: zowel de mannen als de vrouwen blijven het liefst actief in een baan buitenshuis. Maar ze vertellen wel vaak dat ze door het feit dat de man het moeilijk heeft op de arbeidsmarkt geen van beiden de taakverdeling kunnen realiseren die ze zich wensen. Het feit dat ze vaker met financiële problemen kampen, is in ons onderzoek een opmerkelijk verschil met paren met een autochtone man als referent. Op grond van

de interviews en de beperkte cijfers kunnen we hier geen stellige uitspraken over doen. Bovendien hadden de vrouwen zich vooraf niet gerealiseerd dat ze met hun migratie-huwelijk 'tekenden' voor een langdurig 'kwakkelende' sociaal-economische positie. De vrouwen en hun mannen verwachten dit in het begin van hun leven samen, maar het besef dat deze situatie blijvend is, dringt maar langzaam tot hen door. Het leidt onder paren van wie de huwelijksmigrant al jaren in Nederland is gevestigd wel tot enige verbittering over Nederland en de kansen die dit land biedt.

I: Jouw man verdiende veel geld in Egypte. En hoe is het dan hier?

R: Nu is het dramatisch, hij kon daar zes dagen per week zestien uur per dag werken en is hier werkloos. Ik had hem helemaal zo'n propaganda gegeven van: zodra je komt, ga je dit en dat... Dus zodoende was hij helemaal klaar voor de start, maar toen kwam die start niet. Dat was wel frustrerend. De politiek heeft zo'n mond over verantwoordelijkheid en initiatieftonen. In werkelijkheid wordt dat je onmogelijk gemaakt. En het probleem, hij heeft ook nog eens een moslimnaam, dus het zit hem op papier ook al niet mee. Dus nee, hij is zeer teleurgesteld in Nederland. Hij heeft een slagerij schoongemaakt een tijdje, hij heeft flyers rond gebracht en onze hoop was bij de Ikea, hij heeft drie keer een halfjaar een contract gehad bij de Ikea, voorraadbeheer. Dus daar waren we helemaal blij mee en we gingen ervan uit dat hij een contract van onbepaalde duur zou krijgen. Hij was zo blij dat hij een baan had waar hij nog contact had met mensen. Hij werkte veel te hard vond ik met mijn Nederlandse instelling, je mag voor zo veel uur en dit is je functieomschrijving en dat moet je je aan houden en daar hield hij zich niet aan en toen was het: 'Doei, sorry, laatste contract.' Negentien mensen moesten een contract krijgen, zeventien eruit en twee een contract en de volgende dag zeventien nieuwe, hè. Zo gaat dat. Ja, en toen kreeg hij een zenuwzinking. Dit was een halfjaar geleden en dat was einde verhaal, hij stond echt op het punt van instorten. [...] We hebben geen kinderen, omdat we geen geld hebben. Dat is de enige reden. Ik weet het niet of het verstandig is, ik begin me nu af te vragen...

I: Je hebt tot een tijdje terug gedacht: daar gaan we nog niet aan beginnen, want we hebben nog geen geld. Maar nu is het nog steeds zo?

R: En nu denk ik: ik wil gewoon kinderen willen kunnen hebben. [...] Als je hem nu een ticket zou geven om terug te gaan naar Egypte, dan gaat hij gelijk weg. Na drie jaar heeft hij ingezien van: dit word het niet, ik pas niet bij Nederland en Nederland past niet bij mij, om verschillende redenen. En: dit wordt geen samenleven met Nederland, zegt hij.

(Nederlandse vrouw van Surinaamse herkomst (referent), man uit Egypte (huwelijksmigrant))

7.6 Verklaringen voor de sociaal-economische positie van huwelijksmigranten

Uit de voorgaande gegevens blijkt dat veel huwelijksmigranten problemen hebben met (passend) werk vinden. Vooral onder de klassieke migranten- en vluchtelingengroepen is de arbeidsmarktparticipatie van huwelijksmigranten laag. In het voorgaande hebben we per profiel de arbeidsmarktpositie beschreven en zijn via de bevindingen van de interviews verschillende verklarende factoren beschreven. In deze paragraaf proberen we de bevindingen samen te brengen om meer inzicht in de verklaring van de

(achterblijvende) arbeidsmarktpositie van huwelijksmigranten te krijgen. Daarbij maken we ook gebruik van kwantitatieve analyses op basis van de SIM- en SING-gegevens.

7.6.1 Waarom wel of geen werk?

Er is aan de hand van de SIM- en SING-gegevens een analyse uitgevoerd die duidelijk moet maken welke factoren bepalend zijn voor het al dan niet hebben van een baan. Uitgebreide uitkomsten en modellen zijn te vinden in bijlage D (te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport). Voor deze analyse is een selectie gemaakt van niet-schoolgaande, eerstegeneratiemigranten in de leeftijdscategorie 15-64 jaar. Alle groepen zijn dus samengenomen. Dan blijkt dat 48% van de huwelijksmigranten en 58% van de andere migranten een betaalde baan heeft. De belangrijkste twee verklaringen voor dit verschil is dat huwelijksmigranten vaker vrouw zijn en de Nederlandse taal minder goed beheersen dan andere migranten. Vrouwen en migranten die de Nederlandse taal minder goed beheersen, hebben minder vaak betaald werk. De gemiddeld lagere opleiding, de kortere verblijfsduur en het geringere aantal autochtone contacten verklaren daarnaast nog een klein deel van het verschil in betaald werk. Huwelijksmigranten zijn minder sterk vertegenwoordigd bij groepen die verhoudingsgewijs weinig betaald werk hebben, zoals migranten uit de vluchtelingengroepen. Ook het gegeven dat huwelijksmigranten vaker een partner hebben dan andere migranten is gunstig voor de kans op betaald werk. Het verschil in betaald werk tussen huwelijksmigranten en migranten die om andere redenen naar Nederland zijn gekomen, is niet volledig aan de onderzochte achtergrondkenmerken toe te schrijven. Van het oorspronkelijke verschil van 10 procentpunten (58% om 48%) blijft ongeveer de helft onverklaard.

Het feit dat huwelijksmigranten minder vaak werk hebben dan andere migranten wordt dus sterk bepaald door het gegeven huwelijksmigranten vaak vrouw zijn. Het beeld is anders als er onderscheid tussen mannen en vrouwen wordt gemaakt. Vrouwelijke huwelijksmigranten hebben minder vaak een betaalde baan dan andere migrantenvrouwen (resp. 39% en 47%). Mannelijke huwelijksmigranten daarentegen hebben juist vaker een betaalde baan (75%) dan migrantenmannen die om andere redenen naar Nederland zijn gekomen (68%). Zowel de absolute als de relatieve positie op de arbeidsmarkt ziet er dus onder huwelijksmigranten heel anders uit voor mannen dan voor vrouwen. De participatie is voor de mannen bijna twee keer zo hoog als voor de vrouwen en mannen hebben een voorsprong in plaats van een achterstand ten opzichte van hun seksegenoten die om andere redenen naar Nederland zijn gekomen.

7.6.2 Genderverschillen in arbeidsmarktgedrag in de fase van gezinsvorming

Uit de interviews komt naar voren dat de rolopvatting van de man als kostwinner voor mannen een stimulans is om te participeren op de arbeidsmarkt. De traditionele rol van de vrouw als verzorger daarentegen biedt vrouwen een alternatieve 'carrière' als goede huisvrouw en moeder wanneer het op de arbeidsmarkt tegenzit. Huwelijksmigratie vindt meestal plaats in een levensfase waarin genderverschillen in arbeidsmarktgedrag het sterkst tot uiting komen: de fase van trouwen en (vooral) van kinderen krijgen.

Opvattingen over wat de meest wenselijke rolverdeling tussen man en vrouw is, vormen een ideaalbeeld dat van invloed is op de verschillende keuzes van zowel mannelijke als vrouwelijk huwelijksmigranten op de arbeidsmarkt, maar niet allesbepalend. In hoofdstuk 6 zagen we immers dat veel paren er niet in slagen de voor hen ideale verdeling te realiseren.

De inkomenseis, die de referent in de periode rond de migratie verantwoordelijk stelt voor het gezinsinkomen, werkt bij paren met een vrouwelijke huwelijksmigranten een traditionele rolverdeling in de hand. Het is de vraag in hoeverre zij zich hieraan kunnen onttrekken. Dat is afhankelijk van kansen op de arbeidsmarkt en een omgeving die het buitenshuis werken van de vrouw wel of niet aanmoedigt. Bij sommige paren, waarin de man lageropgeleid is dan de vrouw, speelt bovendien mogelijk een 'statuscompetitie' tussen de partners. De verhoudingen worden dan gecorrigeerd in de richting van de traditionele machtsbalans, doordat de vrouw een recente migrant is. Het vergt van beide partners een evenwichtsoefening tussen persoonlijke aspiraties en het harmonieus houden van de partnerrelatie om te vermijden dat de spanningen (te) hoog oplopen. Bij paren waar de man de huwelijksmigrant is, betekent het kostwinnerschap van de referent een op zijn minst tijdelijke omkering van de traditionele rollen. Terwijl de partners dat in de beginperiode van het samenleven in Nederland meestal accepteren, nemen de spanningen toe naarmate deze situatie langer duurt. Dat komt meestal doordat de mannen moeilijk aan een baan komen en ongeacht hun opleidingsniveau vaak in lage statusberoepen terecht komen, met navenant inkomen. Om die spanningen te verminderen, proberen de partners de situatie te 'normaliseren': hij wordt de arbeidsmarkt op gedreven en is daarbij weinig kieskeurig, zij probeert een stap terug te doen voor zover dat binnen haar mogelijkheden ligt. Dit levert bij de meeste paren in ons onderzoek een modern aandoende rolverdeling op, waarbij de vrouw en de man beiden (in deeltijd) werken. Ondanks het feit dat er dan twee inkomens zijn, is het huishoudensinkomen van dit soort paren vaak tamelijk bescheiden. Vrouwen hebben binnen alle etnische groepen gemiddeld een minder stabiele arbeidsmarktpositie en een minder stabiel inkomen dan mannen. Gecombineerd met een partner die een recente migrant is, levert dat zelden een topinkomen op.

7.6.3 De rol van de partner

Uit kwantitatieve analyses blijkt dat niet de etnische achtergrond, maar de opleiding van de partner het hebben van een betaalde baan gunstig beïnvloedt (zie model 2 in bijlage D). Migranten met een autochtone Nederlandse partner hebben niet vaker betaald werk dan migranten met een partner van een andere herkomst. Wel gaat het hebben van een Nederlandse partner positief samen met de Nederlandse taalbeheersing en contacten met autochtone Nederlanders: factoren die de kans op werk gunstig beïnvloeden. Dit zijn in feite indirecte invloeden. De opleiding van de partner heeft een direct positief verband met betaald werk. Zo'n partner beschikt mogelijk over een bruikbaar netwerk en relevante kennis die voor de arbeidsmarktpositie van de huwelijksmigrant aangewend kan worden. Ook is het denkbaar dat hogeropgeleiden de arbeidsmarktparticipatie van hun partner sterker stimuleren dan lageropgeleiden.

Net als bij de kans op betaald werk is niet de herkomst (wel of niet autochtoon), maar het opleidingsniveau van de partner van invloed op het beroepsniveau (zie bijlage D). Hoe hoger de partner is opgeleid, des te hoger is het niveau van het beroep dat een huwelijksmigrant uitoefent. Het is dus niet alleen de eigen opleiding die van belang is, maar ook die van de partner. Een autochtone partner staat het beroepsniveau niet in de weg, maar leidt ook niet tot een hoger niveau.

Uit de interviews kunnen we opmaken dat de gunstige invloed van de partner vooral bestaat uit de concrete hulp die hij of zij kan bieden bij het vinden van werk op het juiste niveau. Hierbij is er een groot verschil tussen de herkomstgroepen op basis van hun arbeidsmarktparticipatie in het algemeen. Een referent die in Nederland werk op een niveau vergelijkbaar als dat van de migrant heeft, kan zijn of haar partner concreet toegang tot de Nederlandse arbeidsmarkt bieden: die referent kan de weg wijzen en is mogelijk op de hoogte van vacatures of kent mensen die dat zijn. Autochtone referenten hebben over het algemeen een diverser netwerk met meer kennissen op 'strategische' posities dan Turkse en Marokkaanse referenten, en deze weer meer dan referenten uit de vluchtelingengroepen. Aan de andere kant hebben we gezien dat men vooral binnen de Turkse groep huwelijksmigranten via het eigen ondernemerschap aan werk wist te helpen. Referenten die lageropgeleid zijn dan hun partner hebben doorgaans geen zicht op of toegang tot banen vergelijkbaar met die waarin de huwelijksmigranten voor hun migratie werkzaam waren. Omgekeerd heeft een autochtone, hoogopgeleide partner met een baan op hoog niveau waarschijnlijk evenmin zicht op de interessantere posities voor laagopgeleide recente migranten.

Ten slotte bestaat de invloed van de referent ook op het gebied van de rolverdeling tussen de seksen. We zagen dat (laagopgeleide) mannelijke referenten vaak een traditionele rolverdeling voorstaan, waarbij ze hun vrouw niet aanmoedigen of zelfs belemmeren om buitenshuis te werken. Dat was voor een aantal onder hen zelfs een specifieke reden om een vrouw in het buitenland te zoeken. Deze attitude kwamen we bovendien tegen bij referenten uit de drie in dit hoofdstuk besproken profielen, dus ook bij de autochtonen. Dat uit de kwantitatieve analyse naar voren komt dat autochtone referenten weinig aan de arbeidskansen van hun partner bijdragen, is vooral gebaseerd op de uitkomsten van de vrouwelijke Poolse huwelijksmigranten. Uit de interviews is op te maken dat zowel de geringe mogelijkheden en beperkte netwerken van deze mannen als de traditionele rolopvattingen een factor zijn voor de geringe stimulans die van deze referenten uitgaat. Dit zagen we ook bij huwelijksmigranten uit Rusland, Oekraïne, Thailand en de Filipijnen, die zelf vaak hogeropgeleid zijn dan hun autochtone referent.

7.6.4 Relatieve belang van opleidingsniveau en taalkennis

Een hogere opleiding draagt voor huwelijksmigranten minder positief bij aan de arbeidsmarktparticipatie dan bij andere migranten, zo blijkt uit de kwantitatieve analyses. Met andere woorden: huwelijksmigranten slagen er minder goed in om hun opleiding om te zetten in een betere arbeidsmarktpositie dan andere migranten. Mogelijk is dit toe te schrijven aan het feit dat zij vaak hun opleiding in het buitenland hebben genoten. De positieve invloed van de verblijfsduur voor de kans op betaald werk is bij

huwelijksmigranten daarentegen juist sterker. Dat opleiding veruit de sterkste voorspeller van het beroepsniveau is, is niet verrassend (zie bijlage D). Hoe hoger de opleiding, des te hoger is het beroepsniveau. Kenmerken die verband met het integratieproces houden, hangen ook samen met het beroepsniveau. Zowel de verblijfsduur in Nederland, de Nederlandse taalbeheersing als het onderschrijven van modernere opvattingen werken positief uit op het niveau van de baan die men uitoefent. In vergelijking met andere migranten is het beroepsniveau van huwelijksmigranten beduidend lager (gemiddeld 2,33 op een schaal waarbij 1 = elementair beroep tot 5 = hoger beroep) dan dat van de andere migranten (2,64). Bij de vrouwen is het verschil nog iets groter. De vrouwelijke huwelijksmigranten hebben een gemiddeld beroepsniveau van 2,32, terwijl de andere migrantenvrouwen een gemiddelde score van 2,74 hebben. Ook de mannen die als huwelijksmigrant naar Nederland zijn gekomen, nemen gemiddeld een lagere plek in op de beroeps ladder (2,35) dan de andere migrantenmannen (2,58). De achterstand is nauwelijks toe te schrijven aan verschillen in kenmerken die in de analyse zijn opgenomen. Deze resultaten van deze analyse komen overeen met het beeld dat uit de interviews oprijst en dat in de paragrafen hiervoor werd geschetst: de opleiding en de werkervaring van huwelijksmigranten in hun land van herkomst worden op de Nederlandse arbeidsmarkt nauwelijks erkend. Te beperkte kennis van het Nederlands wordt de meeste huwelijksmigranten voorgehouden als grond voor een afwijzing. Voor een deel zijn dit 'opstartproblemen' van het type 'alle begin is moeilijk'. Na verloop van tijd gaat het beter. De kennis van de Nederlandse taal verbetert naarmate de verblijfsduur van de huwelijksmigrant groeit, evenals de kennis van gebruiken en gewoonten. We zien in de interviews ook het beeld dat veel huwelijksmigranten in lagere beroepsniveaus terecht komen en daarin blijven hangen, wat overeenkomt met het beeld van de kwantitatieve analyses. Al met al krijgen we de indruk dat de Nederlandse arbeidsmarkt de huwelijksmigranten geen gespreid bedje biedt.

Uit de interviews komt herhaaldelijk naar voren dat een opleiding die in het herkomstland van de migrant is afgerond in Nederland niet op hetzelfde niveau wordt erkend. Het Nuffic is de dienst waar migranten hun vertaalde diploma kunnen aanbieden om het te laten evalueren en het Nederlandse equivalent ervan te laten vaststellen. Soms worden van opleidingen in een niet-westers land twee studie jaren 'afgetrokken' en komt het Nederlandse equivalent een niveau lager uit dan in het land van herkomst. Vooral degenen met de hoogste opleidingsniveaus moeten daardoor een flinke stap terug doen in hun verwachtingen met betrekking tot hun loopbaan.

Vrijwel alle huwelijksmigranten moeten wat betreft hun loopbaan na de migratie hun perspectief bijstellen. Als ze niet in on- of laaggekwalificeerde banen willen blijven hangen, moeten ze zich naar een ander beroep laten omscholen. Dat geldt zeker voor degenen die een beroep hadden dat gebaseerd is op taal, zoals de door ons geïnterviewde Thaise journaliste, de Iraanse programmamaakster en de Mexicaanse literatuurwetenschapper. Zij zullen waarschijnlijk nooit het vereiste niveau van taalbeheersing bereiken om eenzelfde beroep in Nederland uit te oefenen. Ook mensen in medische en verzorgende beroepen moeten – onder andere omwille van de taal en omwille van de veiligheid van patiënten – hun opleiding in Nederland overdoen of zich laten omscholen.

Ik wilde toentertijd zeg maar gaan werken, want ik heb mijn diploma's laten vertalen en laten waarden. Het lukte wel, alleen ik moest de taal onder de knie hebben. En dan zeiden ze: 'Je gaat voor een NT2-cursus, dat is een examen voor de taal, een landelijk examen, dat je een bepaald niveau haalt. En dan word je getest op de taal.' En dan is het gewoon doorwerken voor je NT2. Dan krijg je een diploma van NT2 of een certificaat. En dat heb ik behaald. En daarna [ben ik meer informatie gaan zoeken] van: wil je verdergaan in de opleiding, in dezelfde richting of een andere richting? Je gaat je oriënteren, met docenten praten. En dat is vanzelfgegaan. En op een gegeven moment had ik zoiets van: kijk, voor mij is de taal heel moeilijk, dat blijft ook moeilijk en in de journalistiek werken is niet te doen, want dat is zo ingewikkeld hier. Ik denk: ik moet iets anders gaan doen om hier geld te verdienen, om werk te kunnen vinden. En toen ben ik dat met mijn man gaan bespreken en zijn familie zit al heel lang in de boekhouding. Ze hadden zoiets van: ga een keertje kijken, meelopen, misschien vind je het leuk om daarin te gaan werken. Ik zeg: 'Oké, dan doen we dat.' Ben ik met mijn zwager meegegaan, die had toen een bedrijf. En ik vond het wel leuk. En toen dacht ik: dan ga ik verder studeren in die richting. Toen heb ik mijn mbo Moderne Bedrijfs Administratie (MBA) gehaald. In die tijd heb ik ook gewerkt, ergens werk gevonden in de administratie. Niet gelijk boekhouding, want ik heb helemaal geen basis van de boekhouding, helemaal niks. Dus ik begon bij de basisboekhouding, maar al heel snel verdergegaan en een praktijkdiploma en daarna MBA.

(vrouw uit Thailand (huwelijksmigrant), autochtone man (referent))

Uit de interviews kunnen we opmaken dat de drempel naar een Nederlandse opleiding voor de huwelijksmigranten te hoog kan zijn. Heel vaak kunnen ze de kosten van enkele duizenden euro's niet opbrengen. Vooral voor de partners van Turkse en Marokkaanse referenten, die uit vluchtelingengroepen en sommige autochtone vrouwen is een opleiding te duur. Daarnaast horen we dat huwelijksmigranten voor een opleiding worden afgewezen omdat ze te oud zijn of omdat ze de Nederlandse taal niet genoeg beheersen.

7.6.5 Ervaringen met instanties vaak niet gunstig

Verscheidene recent gearriveerde huwelijksmigranten wendden zich, vaak vergezeld door hun partner, tot een uitzendbureau om een eerste baan te vinden. Vrijwel altijd kregen ze daarbij het deksel op de neus: intercedenten hameren sterk op het feit dat een uitzendkracht de Nederlandse taal goed moet beheersen. De Nederlandse taalkennis van de huwelijksmigranten wordt al heel snel als onvoldoende beoordeeld, ook voor laag-gekwalficeerde banen. Een goede beheersing van het Engels, die sommige migranten en vooral de partners van autochtonen over het algemeen hebben, telt niet mee. In de focusgroep van autochtone vrouwen met die getrouwd zijn met een huwelijksmigrant werd gezegd:

R1: In het begin gingen we naar uitzendbureaus [op zoek naar werk]. Dan zeiden ze: 'We gaan je niet inschrijven, want je spreekt geen Nederlands, je krijgt zelfs geen schoonmaakbaantje.' Ze wilde hem niet eens inschrijven.

R2: Mijn moeder geloofde dat niet, dus zij is toen met mijn man mee geweest en ze hebben

gewoon tegen mijn moeder gezegd: 'Hij gaat de uitleg van de schoonmaakcoördinator niet begrijpen.' Dus mijn moeder dacht van: hè, wat zeg je me nu?! Dat is dan echt een beleid.

R3: Sommige, zoals Randstad, wilden hem niet inschrijven. Die verwezen ons naar Undutchables, [maar] dat is voor hogeropgeleiden. Hij kan best wel goed Nederlands.

(R1 t/m R3: autochtone Nederlandse vrouwen, referenten)

Ik kan Engels, ik heb gewerkt in het toerisme. Ik ben met mijn vrouw naar uitzendbureaus gegaan, omdat ik Engels kon, dachten we dat ik wel werk zou kunnen vinden. Ze wilden mij niet helpen. 'Waarom?' 'Je kan Engels, maar...' Ze zeiden dat ik Nederlands moest beheersen, want we leven in Nederland. Er is mij verteld dat ik eerst Nederlands moest leren. Daarbij Engels als tweede taal was dan nog beter.

(man uit Turkije, huwelijksmigrant)

Een goede beheersing van het Nederlands is een zeer legitiem en voor de huwelijksmigranten ook invoelbaar criterium. Tegelijk hebben ze het gevoel, dat wordt versterkt door de onwil van de intercedent om Engels als alternatieve taal te overwegen, dat 'onvoldoende taalbeheersing' ook een doodoener voor de medewerkers van uitzendbureaus is: het ontslaat hen van verdere inspanningen om de vaardigheden en kwaliteiten van de kandidaat te onderzoeken en te kijken of er toch een passende baan beschikbaar is. De huwelijksmigranten vinden het moeilijk voorstelbaar dat de Nederlandse economie geen omgevingen kent waar Engels de voertaal is. De huwelijksmigrant uit het hiernavolgende citaat heeft een Filippijns en een Nederlands masterdiploma.

Ik ging naar het uitzendbureau hier in [X] en ik zei: 'Ik zoek een baan, maakt niet uit wat voor een.' En zij vroegen: 'Kan je Nederlands spreken?' Ik zei: 'Nee, maar ik begrijp het wel.' 'Sorry, we hebben geen werk voor jou. Zelfs niet als klusjesman, we zoeken wel iemand die Nederlands spreekt en begrijpt.' Ik was van: 'Serieus?! Hallo! Ik wil best een klusjesman of een schoonmaker zijn, maar nog steeds willen jullie alleen iemand die Nederlands spreekt? Wat is dit? Ik kan dingen begrijpen en ik kan lezen. Ik kan gezond verstand gebruiken om te snappen wat ik moet doen...' Maar die intercedenten wezen me gewoon volledig af. Zo van: 'Doei!'

(man uit de Filippijnen (huwelijksmigrant))

Het lijkt er soms op dat er wel erg hoge eisen aan migranten worden gesteld waar het hun beheersing van het Nederlands betreft, of dat er na het criterium van taalbeheersing niet verder naar opleidingsniveau, werkervaring en andere vaardigheden wordt gekeken. De op zich legitieme verwachting dat een nieuwkomer Nederlands leert, lijkt soms het doel – een vlotte communicatie met andere inwoners van Nederland – voorbij te schieten en eerder het karakter van een uitsluitingsmechanisme te krijgen.

Veel van de door ons geïnterviewde huwelijksmigranten hebben via hun netwerk werk gevonden. Op de werkplekken waar ze dan terecht komen, is een nog niet vlekkeloze beheersing van het Nederlands geen probleem. Misschien krijgen degenen die zich op die manier via via bij een werkgever melden meer de kans zich persoonlijk te bewijzen, is er in die situaties meer vertrouwen tussen de werkgever en de huwelijksmigrant of tussen de werkgever en de persoon op wiens voorspraak de huwelijksmigrant werd aan-

genomen.

Over het algemeen zijn huwelijksmigranten en hun partners niet erg over de Nederlandse poortwachters van de arbeidsmarkt te spreken: uitzendbureaus, cwi's, inburgeringscursussen, roc's en andere (beroeps)opleidingen. Men vindt dat zij doorgaans te veel uitgaan van het beeld van de (huwelijks)migrant als 'probleemgeval': iemand die gebrekkig Nederlands spreekt en geen competenties heeft waar de Nederlandse economie op zit te wachten. Ze willen graag werken en iets aan de samenleving bijdragen, maar stuiten op allerlei belemmeringen die gebaseerd zijn op dat beeld. Als zulke instanties meer zouden uitgaan van het potentieel van de migranten, van hun kwaliteiten en vaardigheden, dan zouden ze efficiënter voor de arbeidsmarkt kunnen worden toegerust, zo geven geïnterviewden aan. Hoogopgeleiden en vaklieden pleiten soms voor een assessment in plaats van het huidige systeem van diploma-evaluatie, zodat ze kunnen aantonen dat ze over de juiste kennis en competenties beschikken om in Nederland hun vak uit te oefenen, of waaruit zou blijken op welke punten ze gericht bijscholing nodig hebben. Aanbieders van taalcursussen zouden ook veel gericht Nederlandse vaktaal kunnen bijspijkeren of op een andere manier meer maatwerk kunnen leveren. De huwelijksmigrant uit het hiernavolgende citaat was in China medisch specialist en heeft hier in Nederland een eigen praktijk voor traditionele Chinese geneeskunde.

HM: Hoe je een artikel moet schrijven. Een projectvoorstel schrijven. Voor hogeropgeleide buitenlandse mensen. Speciaal voor talent. Iemand die tien jaar in China in een ziekenhuis werkt, moet je niet leren hoe je in het Nederlands een paprika moet kopen in de supermarkt. Dat weten ze wel. Je moet ze speciaal [naar hun] beroep brengen. Ga naar ziekenhuis, speciale training. Gebruik Nederlandse taal voor patiënt. Na een paar maanden zullen ze zeker slagen. Maar ik leer alleen: 'Ga naar de supermarkt, ga naar het park.' Dat is mijn ervaring.

I: Ja, en dat is natuurlijk ook wel belangrijk, maar dat is niet genoeg voor jou. Je moet ook op een hoger niveau...

HM: Dat kan je heel makkelijk leren. Ik moet die connectie maken naar mijn vak, dat is heel belangrijk. Ook voor Nederland. Is ook goed voor Nederland: mensen moeten soms maanden wachten voor ze naar een specialist kunnen. Waarom zo lang? Terwijl mensen die uit het buitenland komen, specialisten, niet mogen werken? Je moet training geven gelijk naar ziekenhuis. Met de dokter meelopen. Is een paar maanden. Je hebt zo'n goede achtergrond, maar het mag niet. 'Nee, nee, je kan niet Nederlands praten.' Veel mensen zijn hoogmoedig, begrijp je... Veel Nederlanders denken: buitenlanders kunnen geen Nederlands praten, zij zijn dom. Maar ik ben niet dom, ik spreek alleen niet perfect Nederlands.

(vrouw uit China, huwelijksmigrant)

Geschoolde huwelijksmigranten wijzen verder op het gericht klaarstomen voor de Nederlandse arbeidsmarkt door middel van sollicitatietraining, stages en netwerkactiviteiten waarbij ze nuttig sociaal kapitaal opdoen. Zoals een sleutelinformant het uitdrukt: 'Zoals het nu gaat, bereid je mensen voor op een uitkering in plaats van op een loopbaan. Dat is zonde.'

Kader 7.1 Staatsexamen Nederlands niet goed genoeg

Een autochtone referent en zijn vrouw uit de Filippijnen leven al enkele jaren gescheiden vanwege het omscholingstraject van zijn vrouw. In de Filippijnen is de vrouw hoogopgeleid; ze werkte een tijdlang als conflictbemiddelaar bij een grote internationale organisatie.

In Nederland volgde ze een gerelateerde, Engelstalige masteropleiding en in die tijd ontmoette ze haar huidige echtgenoot. Na haar migratie ontstond er een probleem, want bij gebrek aan internationale conflicten was er in Nederland weinig belangstelling voor haar specifieke expertise en ervaring. Samen met haar man dacht ze na over een alternatieve carrière, want van het thuiszitten werd ze erg ongelukkig. Uiteindelijk koos de vrouw voor verpleegkunde.

Want vanuit haar werkomgeving zat ze in die conflictbemiddeling, hè. En dan ga je kijken, dan heb je toch steeds te maken met grote bevolkingsgroepen waarbinnen ook problemen optreden. Die sociale voorziening zit ook in het vak verpleegkunde natuurlijk, dus ik zie daar wel een link. Hoe je dan van het een op het andere komt... Daarnaast hebben we gezegd – dat was eigenlijk mijn eis – van: ‘Je mag gaan studeren wat je wil, maar het moet je wel stabiliteit en rust geven.’ Het was ook echt het doel ook, dat ze dan in het Westen kan werken en voor mij hoeft het niet per se Nederland te zijn, maar dan wel Duitsland, Groot-Brittannië, Frankrijk... Ik bedoel, zij heeft het voor zichzelf altijd wel opgehouden van: ‘Ja, het lijkt me toch nog wel leuk voor de United Nations of Doctors Without Borders ergens in Afrika iets te gaan doen.’ Ik zou dat echt een heel stuk minder vinden, als zij dus weer in een of ander Aziatisch of een Afrikaans land dingen gaat doen waar je ook weer een conflictzone hebt. Daar zou ze ongetwijfeld goed in zijn, maar ik heb het liever niet. Ik wil dat helemaal niet, ik wil haar juist uit dat gebied houden waar je het risico loopt dat er een paar granaten in je omgeving komen.’

De keuze viel dus op hbo verpleegkunde. Daar werd de vrouw echter afgewezen vanwege haar Nederlands, dat tekort zou schieten. Dat was niet wat het paar verwachtte nadat de vrouw met succes het staatsexamen Nederlands had gedaan. Haar man vertelt verder:

Om toegelaten te worden tot het hbo hier in Nederland moet je qua Nederland op een havo-eindexamenniveau zitten, dus je moet een verslag kunnen schrijven, samenvatting maken en dat soort dingen. Dus we wisten dat we met de gewone inburgeringscursus daar niet zouden komen. Daarom mikten we hoger: staatsexamen 2, niveau 2, dus dat is hoog. Maar toch werd zij afgewezen vanwege de taal, dat is flauw. Het zou prettig zijn als men ook gaat kijken, of zou beoordelen van: dit is het curriculum vitae van de betrokken persoon, zij heeft dit en dat gedaan; hoe groot is nu de slagingskans? O, iemand heeft al een Master of Arts hier gehaald, heeft ook nog een Nederlandse partner... Ja, dan wordt het op een gegeven moment moeilijk om te zeggen: ‘Nee, dat gaat niet lukken.’

Na deze afwijzing besloot de vrouw verpleegkunde te gaan studeren in Schotland. Als Filipijnse met een uitstekende beheersing van het Engels werd ze zonder meer toegelaten tot de opleiding verpleegkunde. Inmiddels is de vrouw gediplomeerd verpleegkundige en heeft zo in Groot-Brittannië al enige werkervaring opgedaan. Haar man vindt het nu tijd dat ze terugkeert, om hun leven samen voort te zetten. Daarom heeft de vrouw zich onlangs laten registreren in het BIG-register, een verplichting voor iedereen die in Nederland als verpleegkundige aan de slag wil. Volgens haar man mag je met een Brits diploma wel in Nederland als verpleegkundige werken, en naar haar Nederlandse taal werd bij de BIG-registratie in ieder geval niet meer gevraagd.

Dat is natuurlijk helemaal hilarisch: ze heeft een studie gedaan in Schotland [dus weer in het Engels]. ‘Nou,’ zegt hoofd gezondheidszorg Nederland, ‘wat wij willen zien van mevrouw is een

Kader 7.1 (vervolg)

letter of good standing en een diploma en dan mag mevrouw hier gewoon verpleegkundige zijn.' Dus die hebben we vorige week ingediend. 'Nou, hier heb je de letter of good standing en diploma met cum laude geslaagd. [lacht] Kom maar, wij verwachten u!' Dus je hoeft geen woord Nederlands ervoor te spreken. Dat is het kromme dat eraan zit. In het ene moet je perfect Nederlands spreken om überhaupt aan het hbo te gaan studeren, vervolgens hoeft je geen woord Nederlands te spreken om hier te mogen werken.

Ondertussen woont de vrouw al jaren in Schotland: ze heeft er vriendinnen gemaakt en een leven opgebouwd. Het is maar de vraag of ze echt wil en zal terugkeren om in Nederland te solliciteren. Haar man hoopt vurig van wel.

Het is nog niet honderd procent zeker dat zij dat ook wil, want ze ziet het ook wel als een drempel... Werken in Engeland is toch wel wat makkelijker. [De ervaring uit haar eerste jaren in Nederland] belemmert haar en houdt haar tegen om echt in Nederland voet neer te zetten en ook om in Nederland weer te gaan solliciteren. Terwijl, het is toch eigenlijk wel op een gegeven moment de bedoeling dat ze gaat solliciteren hier en de kans is best groot dat ze op een gegeven moment echt wel wordt geaccepteerd. Dus de keuze is nu tussen in Groot-Brittannië blijven of terugkeren naar Nederland. En ze denkt er wel eens aan om nog naar andere landen te gaan in de toekomst. Australië is ook mooi voor een verpleegkundige. 'Nou, laat dat maar uit je hoofd,' zeg ik dan weer.

7.7 Conclusies

De positieverwerving op de arbeidsmarkt verloopt moeizaam voor huwelijksmigranten. Dit geldt zeker voor vrouwen van Turkse en Marokkaanse herkomst en vrouwen uit de vluchtelingengroepen. Huwelijksmigranten uit andere landen hebben vaker werk, maar een baan vinden die op het opleidingsniveau aansluit, is voor weinigen weggelegd. Diverse factoren zijn van invloed op de achterblijvende arbeidsmarktpositie van huwelijksmigranten. Het feit dat ze op latere leeftijd naar Nederland komen, vormt geen goede startpositie. Het Nederlands is een obstakel en buitenlandse diploma's worden laag gewaardeerd. Een opleiding in Nederland volgen, is niet gemakkelijk: de kosten zijn hoog, soms wordt men niet toegelaten en ontbreekt de tijd, omdat men moet werken of naar werk moet zoeken. Tussen mannelijke en vrouwelijke huwelijksmigranten bestaan grote verschillen. De mannen hebben in vergelijking met andere migranten opmerkelijk vaak werk, maar voor vrouwelijke huwelijksmigranten geldt juist het tegenovergestelde. Typische rolverwachtingen lijken hierbij van belang. De man die zijn rol als kostwinner op zich neemt en actief naar werk zoekt en daar niet al te kieskeurig over is, ook omdat het huishoudensinkomen op peil moet zijn. Vrouwen hebben het moederschap als alternatief voor een carrière; bij sommige groepen omdat dit nauw aansluit op de wederzijdse verwachtingen over man-vrouwrollen, bij andere groepen vanwege het feit dat vrouwen moeizaam aan het werk komen of geen werk kunnen vinden dat op het opleidingsniveau aansluit. Hoewel we dit niet precies hebben kunnen onderzoeken, lijkt het erop dat de mentale belasting van migratie bij hogeropgeleiden zwaarder is dan bij lageropgeleiden. Eerstgenoemden komen naar Nederland met het idee om – in elk geval

op termijn – hun loopbaan op een vergelijkbaar niveau als in het herkomstland voort te zetten. In de praktijk lukt dit bijna niemand. De Nederlandse arbeidsmarkt lijkt voor hen tamelijk ondoordringbaar te zijn. De Nederlandse taal, het ontbreken van functioneel sociaal kapitaal en ondergewaardeerde buitenlandse diploma's blijken belangrijke struikelblokken te zijn die ertoe leiden dat veel menselijk kapitaal onderbenut blijft. Verder verwijt men instanties als het u w v en uitzendbureaus niet erg in oplossingen te denken, maar vooral de beperkingen van huwelijksmigranten te benadrukken. De betekenis van de referent voor de positieverwerving van huwelijksmigranten is erg verschillend. Uit de kwantitatieve analyses blijkt vooral het opleidingsniveau van de referent ertoe te doen. Lageropgeleide referenten missen waarschijnlijk de netwerken en mogelijkheden om hun partner aan werk te helpen en zijn gemiddeld gesproken ten aanzien van vrouwen minder geneigd om hun arbeidsparticipatie te stimuleren. De verscheidenheid is hier groot, want ook de financiële draagkracht van een huishouden is hier relevant. Of de referent een autochtone Nederlander is, doet er weinig toe, zo blijkt uit de kwantitatieve analyse. Hier spelen waarschijnlijk traditionele opvattingen van de referent, voldoende financiële middelen binnen het huishouden en het ontbreken van mogelijkheden van de referent om de vaak hogeropgeleide huwelijksmigrant aan het werk te helpen een rol. De analyses laten zien dat autochtone referenten wel een gunstig effect op de Nederlandse taalbeheersing en sociale contacten met autochtone Nederlanders hebben. Een van de hypothesen in dit onderzoek was dat de aanwezigheid van een autochtone referent de huwelijksmigrant een stimulans zou geven. Voor de positie op de arbeidsmarkt lijkt deze hypothese niet op te gaan. Dit geldt in het bijzonder voor de positie van vrouwelijke huwelijksmigranten en de kans om een gunstig beroepsniveau te realiseren.

Noten

- 1 In SING'09 was er maar één vrouwelijke huwelijksmigrant uit de Somalische groep. Het is bekend dat de Somalische groep op verschillende gebieden, bijvoorbeeld wat betreft de arbeidsmarktpositie, sterk afwijkt van de andere vluchtelingengroepen (zie Dourleijn en Dagevos 2011). Om de vergelijking tussen vrouwelijke huwelijksmigranten en migrantenvrouwen die om andere redenen naar Nederland zijn gekomen zo zuiver mogelijk te houden, hebben we er daarom voor gekozen om de Somalische groep niet bij de beschrijvingen mee te nemen.
- 2 De nettoparticipatie drukt uit welk aandeel in de bevolking tussen de 15 en 65 jaar een betaalde baan heeft van ten minste twaalf uur per week (werkzame beroepsbevolking). Wie dat niet heeft, is niet per definitie werkloos. Pas als mensen actief naar een baan van twaalf uur of meer zoeken, worden ze tot de werkloze beroepsbevolking gerekend. Veel scholieren en studenten, huisvrouwen en arbeidsongeschikten zullen volgens deze definitie dus niet werkloos zijn. Terwijl de nettoparticipatie wordt afgemeten aan de totale bevolking tussen de 15 en 65 jaar, wordt de werkloosheid afgemeten aan de beroepsbevolking, het totaal van werkzame en werkloze beroepsbevolking.

8 Thuis voelen: inburgering, sociale integratie en sociaal netwerk

8.1 Sociale omgeving en sociale integratie

Naast de gezinssituatie en de sociaal-economische positie van huwelijksmigranten is ook hun sociale integratie (het opnieuw ontwikkelen van een sociaal netwerk dat hen aan Nederland ‘bindt’) een belangrijk aspect van hun leefsituatie na de migratie. Voor een deel worden de fundamenteën van sociale integratie via de (al dan niet verplichte) inburgering gelegd. Daarbij moeten ze in de eerste plaats de Nederlandse taal leren, die ze nodig hebben om zich in Nederland te redden en om contacten met andere inwoners van Nederland te leggen. De inburgering vervult voor de huwelijksmigranten ook andere belangrijke functies, blijkt uit de interviews: het is meestal de start van een nieuw sociaal netwerk buiten dat van de partner en zijn of haar sociale omgeving. In paragraaf 8.2 gaan we in op de ervaringen van huwelijksmigranten met de formele inburgering en op het gebied van taalverwerving.

In hoofdstuk 6 beschreven we dat de sociale omgeving van de partner in belangrijke mate de eerste tijd van de huwelijksmigrant in Nederland kleurt. Er zijn aanzienlijke verschillen tussen huwelijksmigranten van de verschillende referentprofielen voor wat betreft de ‘ontvangstcultuur’ die ze bij aankomst aantreffen: bijvoorbeeld een omvangrijke en aanwezige schoonfamilie, een gemeenschap van herkomstgenoten of een omgeving met overwegend autochtonen. In paragraaf 8.3 bekijken we hoe de sociale omgeving van de huwelijksmigranten eruitziet, welke kansen en beperkingen uit een ‘betrokken’ schoonfamilie voortvloeien, of en zo ja hoe ze herkomstgenoten ontmoeten bij wie ze even ‘thuis’ kunnen zijn en hoe het contact met autochtone Nederlanders verloopt.

Een bevredigend sociaal leven is een voorwaarde om zich thuis te kunnen voelen in een samenleving. In paragraaf 8.4 onderzoeken we in hoeverre huwelijksmigranten zich thuis voelen in Nederland. Zijn er huwelijksmigranten die over terugkeer dromen? Onder welke omstandigheden zouden ze dat verkieszen boven in Nederland blijven? Het ‘zich thuis voelen’ kent een formele bekrachtiging in de vorm van de naturalisatie tot Nederlander. In het Nederlandse publieke en politieke discours wordt naturalisatie sterk gekoppeld aan de notie van zich thuis voelen in en loyaliteit aan Nederland. We zullen daarom beschrijven of huwelijksmigranten overwegen zich tot Nederlander te laten naturaliseren of niet, en welke argumenten ze daarbij hebben.

8.2 Ervaringen met de verplichte inburgering¹

Vrijwel alle door ons geïnterviewde huwelijksmigranten vertellen dat ze een grote behoefte aan een snelle introductie tot Nederland hadden. In de eerste plaats willen ze de taal goed leren spreken, omdat ze ervaren dat ze dat bij vrijwel alle aspecten van het leven in Nederland nodig hebben. Ook willen ze graag weten hoe dingen in Nederland werken. Voor een deel wordt in deze behoeften voorzien door de verplichte inburgering,

al hebben de meeste huwelijksmigranten gemengde gevoelens over het aanbod dat ze op dit gebied aantreffen. Ze klagen vooral over het ontbreken van praktisch nut van wat ze tijdens de inburgeringscursus leren.

8.2.1 Inburgeringscursus als beginpunt van een eigen sociaal netwerk

Ondanks kritische geluiden met betrekking tot de inhoud (velen zijn kritisch over het onderdeel maatschappelijke oriëntatie en over de gemêleerde samenstelling van de groep) ervaren de meeste huwelijksmigranten de verplichte inburgering als 'een lichtpuntje' in hun eerste tijd in Nederland. De verplichte inburgering wordt erg gewaardeerd, ondanks alle onvolkomenheden, omdat het een dagbesteding geeft, een doel om naartoe te werken en omdat het voor de meesten het begin is van een eigen sociaal netwerk in Nederland. Opvallend veel partners van autochtone Nederlanders en uit de vluchtelingengroepen zeggen nog steeds contact te hebben met andere migranten die ze tijdens de inburgeringscursus hebben ontmoet. Het betreft vaak andere huwelijksmigranten met wie ze veel gemeen hebben.

R: En je ging direct naar het ROC, dus je had een vriendengroep, je had gewoon allemaal vriendinnen en die liepen ook de rest van de tijd eh... thee te drinken en zo.

HM: Ah ja, ik had wel snel vriendinnen gemaakt in het ROC. En dan je spreekt af om met elkaar te wandelen en koffie te drinken en dat was gewoon heel leuk. Altijd iets.

I: En zie je die mensen nu nog, of is dat een beetje...?

HM: Ja, vooral die Russische vriendin, daar heb ik een goede band mee...

I: Mensen van over de hele wereld?

HM: Ja. En die hebben ook dezelfde situatie en zo. Met dat Russische meisje had ik meer gemeen, zou ik zeggen, want zij had ook een Nederlandse partner, dus wij zijn goede vriendinnen geworden tot nu toe.

(vrouw uit Peru (huwelijksmigrant), autochtone man (referent))

Het voordeel van de verplichte inburgering is dat het huwelijksmigranten uit hun isolement haalt. Het verplichte karakter maakt dat ook partners van referenten die hen willen belemmeren om een eigen sociaal netwerk op te bouwen een geldige reden hebben om tijdelijk aan de invloed van de referent te ontsnappen (vgl. Dagevos en Gijsberts 2012; Sterckx en Bouw 2005). De toegevoegde waarde van de verplichte inburgering bestaat volgens onze informanten dan ook vooral uit het sociale aspect ervan: als kiem van eigen sociale contacten.

De veranderingen die in 2013 met betrekking tot de verplichte inburgering zijn doorgevoerd, leggen meer autonomie en verantwoordelijkheid bij de huwelijksmigrant en de referent. Binnen een termijn van drieënhalf jaar moet de huwelijksmigrant voor het inburgeringsexamen slagen, maar hoe hij of zij zich daarop voorbereidt, is een kwestie van eigen keuze. De echtparen moeten de kosten van de inburgering zelf betalen, eventueel ondersteund door een lening die specifiek voor de inburgering in het leven is geroepen. De huwelijksmigranten kiezen zelf een cursus uit die bij hun capaciteiten, ambities en portemonnee past. Dit systeem komt tegemoet aan de vraag van veel inburgeraars naar meer diversiteit en afstemming van de cursus op persoonlijke behoeften.

Het feit dat de huwelijksmigranten hun cursus voortaan zelf moeten bekostigen, houdt ook een risico in: uit de interviews bleek dat het aanbod (buiten dat wat door de overheid wordt vergoed) voor veel paren te duur is. Een sleutelinformant, aanbieder van Nederlandse taaltrainingen, legt uit welke (in zijn ogen verkeerde) redenering echtparen maken.

Het grote voordeel van het nieuwe beleid rond inburgering is dat mensen steeds meer hun eigen beslissing kunnen nemen over een cursus. Ik bedoel daarmee: mensen kunnen een inburgercursus op maat kiezen en dat geeft voor hogeropgeleiden meer mogelijkheden, om in plaats van de vernederende verplichte inburgering op A2-niveau te doen, waar je niets aan hebt, een taalcursus op een hoger niveau te volgen waar ze meer aan hebben qua carrière-perspectief. Je moet immers verplicht examen doen op minimaal A2-niveau, maar je kan ook Staatsexamen 1 of 2 doen. Daar bereid ik veel van mijn cliënten op voor. Dat is echt een verbetering. Aan de andere kant merk ik nu ook al dat waar de cursus vroeger 4000 euro kostte, waarvan 3000 euro als subsidie werd teruggegeven, het feit dat die subsidie wegvalt voor veel mensen een hindernis is. Met name voor bijvoorbeeld Nederlandse vrouwen met een vakantiepartner. Nederlandse mannen met een buitenlandse vrouw, met een goede baan, hebben minder moeite met dat bedrag en misschien ook minder tijd of zin om zelf hun partner te begeleiden. Die schrijven zich dus nog wel in. De andere kant van het verhaal is dat degenen voor wie de kostprijs een obstakel is, afwachten of eerst proberen zelf hun partner te begeleiden, een boek kopen of een buurvrouw inschakelen om Nederlands mee te oefenen. Dat is zonde. Het is voor de huwelijksmigranten juist van belang om zo snel mogelijk met een goede cursus aan de slag te gaan. Het is een misrekening om de cursus als te duur te zien. Je kan beter meteen en goed investeren en dan betere kansen creëren op een baan waarmee je het cursusgeld kan terugverdienen, dan aanmodderen en vervolgens ook nooit meer kans maken op een betere baan.

(sleutelinformant, aanbieder van Nederlandse taaltrainingen)

Een bijkomend nadeel voor echtparen voor wie een inburgeringscursus te duur is geworden en die zich daarom op eigen kracht op het inburgeringsexamen voorbereiden, is dat ook de belangrijke nevenfuncties van de inburgeringscursus wegvallen: het bieden van structuur, dagbesteding en vooral van eigen sociale contacten. Referenten die graag de controle over hun migrantenpartner houden, zijn nu ook niet meer verplicht om hem of haar voor de verplichte inburgering de deur uit te laten gaan. Het verdwijnen van deze gelegenheid om uit de invloedssfeer van de partner te komen en ook het contactmoment (hoe beperkt ook) met een casemanager inburgering van de gemeente wordt ook betreurd door hulpverleners en deskundigen op gebied van huiselijk geweld die wij interviewden. Daarover meer in hoofdstuk 9.

De behoefte van huwelijksmigranten aan adequate opvang en toeleiding naar de Nederlandse samenleving en arbeidsmarkt is groot. Degenen die daarmee bekend zijn, kijken (enigszins afgunstig) naar het systeem van de opvang en begeleiding van recent gearriveerde vluchtelingen. Die worden via Vluchtelingenwerk gekoppeld aan een meestal autochtone vrijwilliger, die als aanspreekpunt fungeert voor kwesties met betrekking tot het leren van de taal en de weg in Nederland. Deze ‘coach’ kent de persoonlijke situatie van de asielmigrant goed, komt ‘achter de voordeur’ en bouwt vaak

een vertrouwensband op met de migrant en/of zijn of haar familie. Een referent uit de vluchtelingengroep sprak de coach uit zijn eerste jaren in Nederland aan om informatie te vragen toen hij een vrouw als huwelijksmigrant naar Nederland wilde laten komen. Een dergelijke persoonlijke begeleiding door iemand die weet wat een inburgeraar nodig heeft, zou ook goed zijn voor huwelijksmigranten, stellen een aantal sleutelinformanten en huwelijksmigranten. In theorie zou de referent deze rol op zich kunnen of moeten nemen, maar in de praktijk blijkt hij of zij niet altijd de meest aangewezen persoon hiervoor, omdat hij of zij zelf onvoldoende op de hoogte is, geen tijd heeft of wil maken, of omdat de belangen van de referent ingaan tegen het belang van de huwelijksmigrant om zo snel mogelijk zelfstandiger te worden.

8.2.2 Nederlandse taalvaardigheid

Het spreken van de taal van het bestemmingsland is in het algemeen van groot belang voor zowel de structurele als de sociaal-culturele positie van migranten. Een goede Nederlandse taalbeheersing gaat bijvoorbeeld samen met meer interetnische contacten (Huijnk en Dagevos 2012) en een betere arbeidsmarktpositie (Chiswick en Miller 1998). Het bepaalt hoeveel de huwelijksmigrant 'spontaan' meekrijgt van de Nederlandse samenleving via Nederlandse media en gesprekken met en tussen andere (Nederlands sprekende) inwoners van het land. De cijfers die we hier over de taalvaardigheid van huwelijksmigranten presenteren, komen uit SIM en SING. Dat betekent dat ze betrekking op alle huwelijksmigranten van de betreffende herkomstgroepen hebben, dus ook op 'oudkomers' die vóór 1997 naar Nederland kwamen en voor wie andere regels met betrekking tot de inburgering en het volgen van Nederlandse les gelden. Daar staat tegenover dat deze oudkomers al langer in Nederland zijn gevestigd en dat de beheersing van de taal doorgaans toeneemt met de verblijfsduur. We moeten er rekening mee houden dat de huwelijksmigranten die in de SIM- en SING-enquêtes zijn opgenomen verschillende condities troffen waarin ze Nederlands konden of moesten leren. Een uitgebreide set van tabellen over de beheersing en het gebruik van de Nederlandse taal is te vinden in bijlage E (te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport). Hierna presenteren we een selectie van de gegevens.

De Nederlandse taalvaardigheid van huwelijksmigranten van Turkse en Marokkaanse herkomst

Vrouwelijke huwelijksmigranten hebben vaker moeite met het Nederlands dan mannelijke huwelijksmigranten (zie tabel 8.1). Het beeld bij de Nederlandse spreekvaardigheid is vrijwel identiek aan dat bij de leesvaardigheid.

Het grootste deel van de vrouwelijke huwelijksmigranten van Turkse en Marokkaanse herkomst (58%) spreekt nooit Nederlands met hun partners. Dit deel is groter dan bij vrouwen die om andere motieven naar Nederland zijn gekomen, met uitzondering van de categorie 'overig'. Bij mannen is het beeld anders: zij spreken vaker dan vrouwelijke huwelijksmigranten Nederlands met de partner. Wat betreft het Nederlands taalgebruik met de kinderen zien we een vergelijkbare situatie. Vrouwelijke huwelijksmigranten

spreken minder vaak Nederlands met hun kind dan mannelijke huwelijksmigranten en ook minder vaak dan andere migrantenvrouwen. Bijna 40% van de vrouwelijke huwelijksmigranten spreekt nooit Nederlands met hun kinderen. Bij de mannelijke huwelijksmigranten is dit 14%. Arbeidsmigranten spreken weinig Nederlands met hun kinderen: bijna de helft doet dit nooit.

Tabel 8.1

Beheersing en gebruik van de Nederlandse taal, Turkse en Marokkaanse Nederlanders, naar migratiemotief, 2011 (in procenten)

	huwelijk	gezins-hereniging	met ouders mee	arbeid	overig	eerste generatie, tweede generatie	zonder huwelijksmigranten
vaak/altijd moeite met Nederlands spreken							
mannen	21	10	7	41	14	1	22
vrouwen	46	40	13	40	53	1	33
vaak/altijd moeite met Nederlands lezen							
mannen	21	9	4	41	14	1	21
vrouwen	40	39	10	46	45	0	31
spreekt nooit Nederlands met partner							
mannen	24	32	24	69	26	10	45
vrouwen	58	51	28	52	62	10	45
spreekt nooit Nederlands met kind(eren)							
mannen	14	14	11	47	12	8	29
vrouwen	39	40	11	44	46	3	33

Bron: SCP (SIM'11)

De Nederlandse taalvaardigheid van vrouwelijke huwelijksmigranten uit Afghanistan, Iran en Irak

Bij de vrouwelijke huwelijksmigranten uit Afghanistan, Iran en Irak heeft 23% vaak of altijd moeite met Nederlands spreken en 18% heeft vaak of altijd moeite met het lezen van Nederlandse teksten. De verschillen met andere categorieën zijn niet zo groot, behalve met degenen die met de ouders zijn meegekomen.

Ongeveer de helft van de vrouwelijke huwelijksmigranten uit Afghanistan, Iran en Irak (49%) spreekt nooit Nederlands met de partner. Dat is redelijk vergelijkbaar met de andere eerstegeneratiemigranten, uitgezonderd zij die met hun ouders zijn meegekomen. Deze laatste groep, die jong is en relatief vaak een autochtone partner heeft, spreekt voor het merendeel vaak of altijd Nederlands met de partner. Met kinderen wordt vaker Nederlands gesproken dan met de partner, maar nog steeds doet 20% dit nooit.

Huwelijksmigranten spreken in vergelijking met de andere migranten vaak Nederlands met hun kinderen.

Tabel 8.2

Beheersing en gebruik van de Nederlandse taal, vluchtelingenvrouwen uit Afghanistan, Iran en Irak, naar migratiemotief (in procenten)

	huwelijk	gezins-hereniging	met ouders mee	politiek	oorlog	overig	eerste generatie, zonder huwelijksmigranten
vaak/altijd moeite met Nederlands spreken	23	28	4	13	22	26	17
vaak/altijd moeite met Nederlands lezen	18	20	2	12	27	26	17
spreekt nooit Nederlands met partner	49	57	19	42	51	53	47
spreekt nooit Nederlands met kind(eren)	20	37	22	28	30	34	30

Bron: SCP (SING'09)

De Nederlandse taalvaardigheid van vrouwelijke huwelijksmigranten uit Polen

Van de recent gemigreerde Polen in Nederland heeft de meerderheid vaak moeite met de Nederlandse taal, of spreekt helemaal geen Nederlands (Weltevrede et al. 2009; Gijsberts 2011). Dit is begrijpelijk gezien de relatief korte periode dat ze in Nederland wonen. De huwelijksmigranten zijn al langer woonachtig in Nederland en hebben een Nederlandse partner. De verwachting is dus dat hun beheersing van de Nederlandse taal beter is.

Inderdaad wordt er vaak Nederlands gesproken in de gezinssituatie van huwelijksmigranten (zie de tabellen in bijlage E). Het merendeel spreekt altijd Nederlands met de partner en/of de kinderen en slechts een klein deel nooit. Dit geldt niet voor de andere Poolse migranten. Waarschijnlijk heeft dit dus te maken met de langere verblijfsduur in Nederland, maar zeker ook nadrukkelijk met de afkomst van de partner: deze is autochtoon Nederlands.

Ook de Nederlandse taalbeheersing van Poolse huwelijksmigranten is relatief goed. Twee op de drie geeft aan geen moeite te hebben met Nederlands lezen. Bijna de helft spreekt moeiteloos Nederlands. Toch heeft dan nog steeds meer dan de helft soms of vaak/altijd moeite met het spreken in het Nederlands. Andere Poolse migranten, uitgezonderd de groep die (op jonge leeftijd) met de ouders is meegekomen, hebben meer moeite met het Nederlands. De Nederlandse taalbeheersing is ook beter in vergelijking met huwelijksmigranten uit andere landen. Wederom zal dit voor een groot deel aan de Nederlandse partner toe te schrijven zijn.

8.3 Ontvangstcultuur en sociale contacten

Wie migreert, laat een sociaal leven in het land van herkomst achter en moet in het vestigingsland een nieuw sociaal netwerk opbouwen. Huwelijksmigranten hebben daarbij een duidelijk vertrekpunt: hun partner en diens sociale omgeving. Het spreekt voor zich dat de familie en vriendenkring van de referent in het begin van het leven van de huwelijksmigrant in Nederland een belangrijke rol spelen in de opvang van de huwelijksmigrant. Een sleutelinformant gebruikte het woord ‘ontvangstcultuur’ in relatie tot de rol van de sociale omgeving van de referent in het leven van de huwelijksmigrant kort na migratie. Huwelijksmigranten uit de verschillende referentprofielen komen terecht in verschillende ontvangstculturen, afhankelijk van de sociale inbedding van de referent in Nederland. Na de eerste periode van ‘ontvangst’ legt de huwelijksmigrant als het goed is eigen sociale contacten, buiten het netwerk van de referent. De SIM- en SING-gegevens geven enig inzicht in met wie zij zoal contacten onderhouden. In paragraaf 8.3.1 geven we hiervan een overzicht.

Huwelijksmigranten (en dan vooral vrouwen) kampen echter ook vaak met een groot gebrek aan sociale contacten: ze zouden dan het risico lopen door de man en schoonfamilie verborgen te worden gehouden. Hoewel lang niet alle vrouwen die in gedwongen isolement leven huwelijksmigranten zijn, kunnen we ons voorstellen dat een vrouw of man die in het kader van een huwelijk naar Nederland komt risico loopt op sociaal isolement. Met onze interviews hebben we geen huwelijksmigranten bereikt die in gedwongen isolement leven. Andere onderzoekers hebben dat wel gedaan (Drost et al. 2012). Wel kunnen we nagaan hoe huwelijksmigranten sociale contacten verwerven, welke factoren daarop van invloed zijn, of ze in een relatief sociaal isolement leven en hoe ze hun sociaal leven (of het gebrek daaraan) ervaren. Daarmee kunnen we bijdragen aan inzicht over de relatie tussen het huwelijksmigrantschap en het leven in (al dan niet gedwongen) sociaal isolement.

8.3.1 Sociale contacten in cijfers

Positieve contacten tussen autochtonen en migranten kunnen wederzijdse begrip vergroten en vooroordelen verminderen (Gijsberts et al. 2010). De relatie tussen de Nederlandse taalvaardigheid en sociale contacten zijn wederkerig. Een betere beheersing van de Nederlandse taal leidt niet alleen tot meer sociale contacten, maar andersom hebben sociale contacten met autochtone Nederlanders een positieve invloed op de Nederlandse taalbeheersing (Kanas en Van Tubergen 2009).

Sociale contacten van huwelijksmigranten van Turkse en Marokkaanse herkomst

Huwelijksmigranten van Turkse en Marokkaanse herkomst hebben niet minder sociale contacten met autochtone Nederlanders dan migranten uit die landen die om andere redenen naar Nederland zijn gekomen. Het verschil zit vooral tussen de eerste en de tweede generatie. Ook migranten die met hun ouders zijn meegekomen (en dus op jonge leeftijd naar Nederland zijn gekomen), hebben relatief veel sociale contacten met

autochtone Nederlanders. Arbeidsmigranten hebben de minste sociale contacten met autochtone Nederlanders.

Van de mannen heeft ongeveer een kwart hooguit een paar keer per jaar contact met autochtone Nederlandse vrienden of kennissen. Bij de vrouwen is dit iets meer dan een derde. Hiertegenover staat dat 59% van de mannelijke en 51% van de vrouwelijke huwelijksmigranten minstens wekelijks in de vrije tijd contact met autochtone Nederlanders heeft. Onder huwelijksmigranten hebben mannen dus meer vrijetijdscontacten met autochtone Nederlanders dan vrouwen. Dit verschil tussen de geslachten zien we ook terug bij de andere migranten.

Tabel 8.3

Vrijetijdscontacten met autochtone Nederlanders van Turkse en Marokkaanse Nederlanders, naar migratiemotief, 2011 (in procenten)

	huwelijks-	gezins- hereniging	met ouders mee	arbeid	overig	eerste generatie, tweede generatie	zonder huwelijks- migranten
mannen							
vrijwel nooit	16	14	13	29	13	8	19
een paar keer per jaar	8	6	5	9	7	3	7
maandelijks	17	11	16	15	16	11	14
wekelijks	31	42	42	27	36	36	35
dagelijks	28	27	24	20	28	43	24
vrouwen							
vrijwel nooit	26	35	16	30	32	9	29
een paar keer per jaar	9	7	3	9	4	5	5
maandelijks	15	14	13	11	14	9	13
wekelijks	33	29	36	30	34	40	32
dagelijks	18	15	32	21	16	38	21

Bron: SCP (SIM '11)

De meeste huwelijksmigranten onderhouden zeer regelmatig vrijetijdscontacten met herkomstgenoten: meer dan driekwart heeft minstens wekelijks contact. In vergelijking met andere eerstegeneratiemigranten zien we geen sterk afwijkend patroon.

Tabel 8.4

Vrijetijdscontact met herkomstgenoten, Turkse en Marokkaanse Nederlanders, naar migratiemotief, 2011 (in procenten)

	huwelijk	gezins-hereniging	met ouders mee	arbeid	overig	tweede generatie	eerste generatie, zonder huwelijksmigranten
mannen							
vrijwel nooit	6	1	7	7	14	6	6
een paar keer per jaar	2	5	6	5	12	2	6
maandelijks	9	11	13	11	8	8	11
wekelijks	52	50	40	46	41	39	45
dagelijks	31	32	34	32	25	46	32
vrouwen							
vrijwel nooit	11	6	2	2	9	9	5
een paar keer per jaar	2	4	3	0	6	3	4
maandelijks	11	12	18	13	20	8	14
wekelijks	42	49	49	42	42	42	48
dagelijks	34	28	28	44	24	38	29

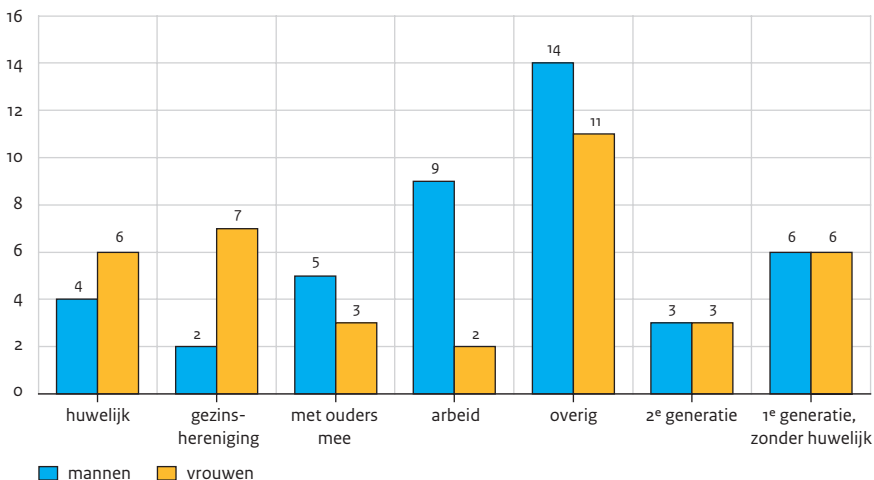
Bron: SCP (SIM'11)

In figuur 8.1 is in beeld gebracht hoeveel migranten er zowel weinig contacten hebben met autochtone Nederlanders als met herkomstgenoten (zogenoemde dubbel zwakke sociale bindingen). 'Weinig contact' betekent dat er hooguit een paar keer per jaar vrijetijdscontacten zijn. Huwelijksmigranten zijn niet oververtegenwoordigd als het gaat om dubbel zwakke sociale bindingen. Bij de mannen (4%) komt dit minder vaak voor dan gemiddeld (6%), bij vrouwen is dit gelijk aan het gemiddelde (6%). Bij de Turkse en Marokkaanse huwelijksmigranten zijn er geen aanwijzingen voor een vergrote kans op sociaal isolement. Er zijn voldoende contacten binnen de herkomstgroep om dit te voorkomen.

Het zwaartepunt van de sociale contacten ligt bij huwelijksmigranten duidelijk bij de eigen herkomstgroep. Dit geldt nadrukkelijker voor de vrouwen (74%) dan voor de mannen (60%). Bij mannelijke huwelijksmigranten ligt het zwaartepunt van de contacten ook minder sterk bij de herkomstgroep ten opzichte van andere eerstegeneratiemigranten. Vooral arbeidsmigranten, die relatief oud zijn, hebben in hun vrije tijd meer contact met leden van de eigen herkomstgroep dan met autochtone Nederlanders.

Figuur 8.1

Weinig contact met autochtone Nederlanders en weinig contact met eigen herkomstgroep, Turkse en Marokkaanse Nederlanders, naar migratiemotief, 2011(in procenten)

Bron: SCP (SIM '11)

Vrijtijdscontacten van vrouwelijke huwelijksmigranten van Afghaanse, Irakese en Iraanse herkomst

Meer dan de helft van de eerstegeneratiemigranten van de vluchtelingengroepen heeft ten minste wekelijks contact met autochtone Nederlanders (57%). Huwelijksmigranten hebben minder vaak ten minste wekelijks contact (45%). Een kwart van hen heeft in hun vrije tijd (vrijwel) nooit contact met autochtone Nederlanders. Dit is redelijk vergelijkbaar met veel van de andere migranten, uitgezonderd de migranten die met hun ouders zijn meegekomen. Deze laatstgenoemde groep heeft in de vrije tijd veel contact met autochtone Nederlanders.

Huwelijksmigranten onderhouden veel vrijtijdscontacten met leden van de herkomstgroep. Drie op de vijf huwelijksmigranten heeft ten minste wekelijks vrijtijdscontacten met herkomstgenoten. Dit is meer dan de andere vluchtelingen vrouwen. Ondanks het feit dat het hier om betrekkelijk kleine groepen gaat, die bovendien behoorlijk gespreid over het land wonen, is sprake van een behoorlijk frequent contact met herkomstgenoten.

Tabel 8.5

Vrijtijdscontact met autochtone Nederlanders, vluchtelingenvrouwen uit Afghanistan, Iran en Irak, naar migratiemotief, 2009 (in procenten)

	huwelijk	gezins-hereniging	met ouders mee	politiek	oorlog	overig	eerste generatie, zonder huwelijksmigranten
(vrijwel) nooit	24	29	5	17	23	30	19
een paar keer per jaar	11	9	3	13	8	8	9
maandelijks	21	10	10	17	16	13	15
wekelijks	38	29	36	31	28	29	31
dagelijks	7	23	46	22	25	20	26

Bron: SCP (SING'09)

Tabel 8.6

Vrijtijdscontacten met herkomstgenoten, vluchtelingenvrouwen uit Afghanistan, Iran en Irak, naar migratiemotief, 2009 (in procenten)

	huwelijk	gezins-hereniging	met ouders mee	politiek	oorlog	overig	eerste generatie, zonder huwelijksmigranten
(vrijwel) nooit	8	9	18	21	24	18	20
een paar keer per jaar	12	18	14	15	13	12	14
maandelijks	20	25	23	28	22	29	25
wekelijks	52	28	33	28	32	34	31
dagelijks	8	21	13	8	9	7	10

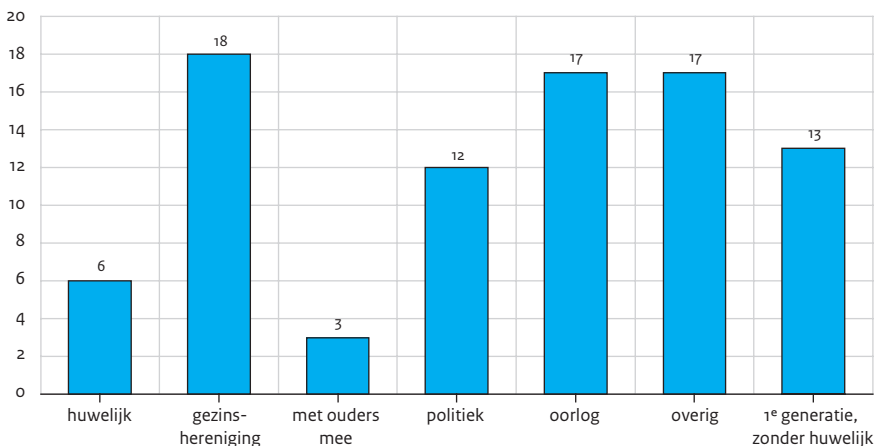
Bron: SCP (SING'09)

Van de huwelijksmigranten heeft 6% zowel weinig contact met autochtone Nederlanders als met leden van de herkomstgroep. Bij andere vluchtelingen, behalve de migranten die met hun ouders zijn meegekomen, komt dit meer voor. Bij de gezinsherenigers en de oorlogsvluchtelingen komt dit bij bijna 20% voor.

In lijn met het voorgaande zien we dat het accent van de vrijtijdscontacten nadrukkelijk bij de herkomstgroep ligt. Van de huwelijksmigranten geeft 54% aan dat er in de vrije tijd meer contact is met de eigen herkomstgroep dan met autochtone Nederlanders. Dat aandeel is bij hen groter dan bij de vluchtelingenvrouwen die om andere motieven naar Nederland zijn gekomen. Gemiddeld ligt dit aandeel bij de vluchtelingenvrouwen op een derde.

Figuur 8.2

Weinig contact met autochtone Nederlanders en weinig contact met eigen herkomstgroep, vluchtelingenvrouwen uit Afghanistan, Iran en Irak, naar migratiemotief, 2009 (in procenten)

Bron: SCP (SING'09)

Tabel 8.7

Aandeel dat in de vrije tijd meer contact heeft met de eigen herkomstgroep, vluchtelingenvrouwen uit Afghanistan, Iran en Irak, naar migratiemotief, 2009 (in procenten)

	huwelijk	gezins-hereniging	met ouders mee	politiek	oorlog	overig	eerste generatie, zonder huwelijksmigranten
meer contact met eigen herkomstgroep	54	54	19	31	35	37	33

Bron: SCP (SING'09)

Sociale contacten van Poolse vrouwelijke huwelijksmigranten met een autochtone partner

Het onderzoek onder de recent gemigreerde Polen in Nederland liet zien dat de sociale afstand tot autochtonen gering is. Polen gaan veel om met andere Polen, maar ook opvallend vaak met autochtone Nederlanders (Dagevos 2011). Huwelijksmigranten hebben veel contact met autochtone Nederlanders. Dit is niet verrassend, omdat Poolse huwelijksmigranten overwegend een relatie met een autochtone partner hebben. Toch heeft een kwart van de Poolse huwelijksmigranten hooguit een paar keer per jaar vrijetijdscontacten met autochtonen.

Tabel 8.8

Vrijtijdscontacten met autochtone Nederlanders, Poolse vrouwen, naar migratiemotief, 2009 (in procenten)

	huwelijk	gezins-hereniging	met ouders mee	arbeid	overig	tweede generatie	eerste generatie, zonder huwelijksmigranten
(vrijwel) nooit	12	8	*	23	10	4	16
een paar keer per jaar	13	5	*	9	10	6	9
maandelijks	14	31	*	16	21	17	18
wekelijks	37	33	*	23	34	44	27
dagelijks	26	23	*	29	26	29	30

* Te beperkt aantal cases (< 25).

Bron: SCP (SING'09)

Huwelijksmigranten hebben minder vaak contact met herkomstgenoten dan andere Poolse migranten. Zij zijn hier al relatief lang en hebben misschien minder aansluiting bij de recent aangekomen arbeidsmigranten. Deze laatste groep heeft vooral veelvuldig contact binnen de herkomstgroep.

Tabel 8.9

Vrijtijdscontacten met herkomstgenoten, Poolse vrouwen, naar migratiemotief, 2009 (in procenten)

	huwelijk	gezins-hereniging	met ouders mee	arbeid	overig	tweede generatie	eerste generatie, zonder huwelijksmigranten
(vrijwel) nooit	14	11	*	3	11	71	10
een paar keer per jaar	27	32	*	11	20	18	16
maandelijks	18	11	*	15	23	4	17
wekelijks	32	29	*	40	30	8	34
dagelijks	10	18	*	31	17	0	23

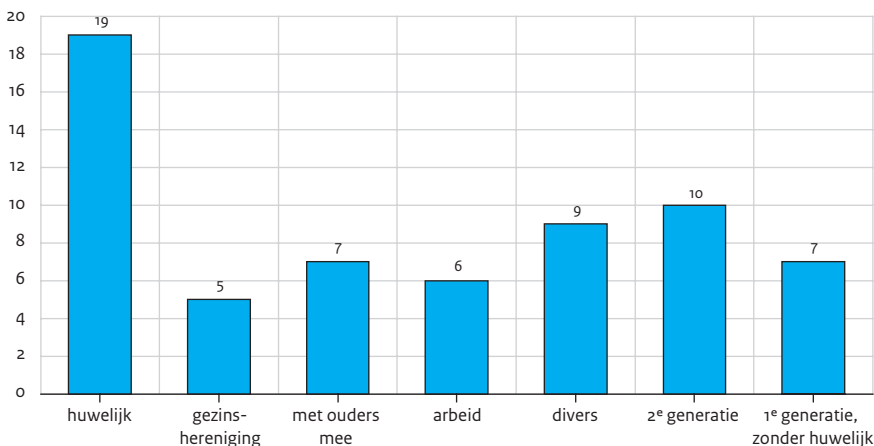
* Te beperkt aantal cases (< 25).

Bron: SCP (SING'09)

De autochtone partner blijkt geen garantie voor veel sociale contacten van huwelijksmigranten in Nederland. Poolse huwelijksmigranten hebben vaak dubbel zwakke sociale bindingen: 20% van hen heeft zowel binnen als buiten de eigen herkomstgroep weinig sociale contacten.

Figuur 8.3

Weinig contact met autochtone Nederlanders en weinig contact met eigen herkomstgroep, Poolse vrouwen, naar migratiemotief, 2009 (in procenten)

Bron: SCP (SING'09)

Ongeveer 10% van de Poolse huwelijksmigranten geeft aan meer contact met Poolse Nederlanders dan met autochtone Nederlanders te hebben. Dit is een groot verschil met niet-westerse groepen. Wederom weerspiegelt dit de langere verblijfsduur en de invloed van het hebben van een autochtone partner.

Tabel 8.10

Aandeel dat in de vrije tijd meer contact heeft met de eigen herkomstgroep, Poolse vrouwen, naar migratiemotief, 2009 (in procenten)

	huwelijk	gezinshereniging	met ouders mee	arbeid	overig	tweede generatie	eerste generatie, zonder huwelijksmigranten
meer contact met eigen herkomstgroep	11	38	13	54	24	3	37

Bron: SCP (SING'09)

De cijfers in deze paragraaf geven een idee van de frequentie van de contacten die huwelijksmigranten met herkomstgenoten of met autochtonen hebben, maar zeggen niet veel over de aard van die contacten of over de beleving ervan. In de volgende paragrafen vullen we het beeld over het sociale leven van huwelijksmigranten verder aan.

8.3.2 Schoonfamilie: zegen of vloek?

Turkse en Marokkaanse huwelijksmigranten die naar Nederland kwamen in het kader van een huwelijk met een Nederlandse herkomstgenoot treffen bij aankomst meestal een uitgebreide schoonfamilie aan. Niet zelden hebben ze familiebanden met deze mensen of zijn het bekenden uit de eigen sociale omgeving in Turkije of Marokko. Dat is een gevolg van het feit dat familieleden vaak een bemiddelende rol spelen in het tot stand komen van deze transnationale huwelijken (zie hoofdstuk 3). In een aantal gevallen, vooral bij migranten van Turkse herkomst, gaat de huwelijksmigrant een poosje bij zijn of haar schoonouders inwonen, samen met de referent. Dan zijn de relaties met de schoonfamilie bijzonder intensief. Ook wanneer er geen sprake is van inwonen, speelt de schoonfamilie een belangrijke rol bij de opvang van Turkse en Marokkaanse huwelijksmigranten. Dat heeft voordelen en nadelen. Een van de voordelen is dat de huwelijksmigrant minder snel vereenzaamt tijdens de eerste tijd in Nederland, wanneer men zelf nog geen bezigheden heeft en de partner zijn of haar leven weer heeft opgepakt. De schoonfamilie is er dan en is bovendien gemakkelijk aanspreekbaar, omdat de afstand letterlijk en figuurlijk klein is: schoonfamilie en huwelijksmigrant spreken dezelfde taal en wonen bij elkaar in de buurt. Schoonmoeders en -zussen van Turkse en Marokkaanse herkomst nemen vaak de rol op van gids en tolk op zich. Bij andere echtparen is die rol meestal voorbehouden aan de referent.

I: En hoe was dat voor jou? Want je moest opeens naar de dokter, naar consultatiebureau, naar...?

HM: Ja, dat was mijn schoonzus die met mij, ze gaat met mij naar de dokter en andere afspraken. Maar nu ga ik zelf.

(vrouw uit Marokko (huwelijksmigrant), man van Marokkaanse herkomst (referent))

HM: Het was niet echt moeilijk. Eenmaal hier heb ik veel steun gehad van familie en kennissen. Ik heb niet echt Turkije gemist. Ik ben tevreden en gelukkig en heb het niet moeilijk gehad.

R: We hebben een brede omgeving hier in Nederland als familie en kennissen, waardoor zij niet echt eenzaam was.

HM: Ja, dat klopt, ik ben goed ontvangen. Door de omgeving was het net Turkije hier.

(vrouw uit Turkije (huwelijksmigrant), man van Turkse herkomst (referent))

HM: Ik kende Nederland niet. Ik had onzekerheden. Ik wist niet of ik het hier zou redden. Zou ik mij kunnen aanpassen? Mijn onzekerheden kwamen niet uit. Ik heb goede ondersteuning gehad van mijn schoonfamilie in alle opzichten. Ik ben bijna nooit alleen geweest sinds ik in Nederland ben.

I: Zijn er nu ontwikkelingen vergeleken met toen u pas was aangekomen?

HM: Jazeker. In het begin durfde ik niet alleen naar buiten, laat staan om boodschappen te halen of voor ontspanning. De huizen en straten leken veel op elkaar hier: ik haalde ze door elkaar. Ik was bang dat ik zou verdwalen en was onzeker om iemand wat te vragen, maar nu heb ik die angsten niet meer.

I: U bent er overheen, gelukkig. Wat heeft u daarbij geholpen?

HM: De ondersteuning van mijn schoonmoeder en schoonzus. Ik kan niet zeggen dat [R] mij heeft geholpen, want hij werkte. Hij was de hele dag op zijn werk, hoe zou hij geholpen kunnen hebben?

(vrouw uit Turkije (huwelijksmigrant), man van Turkse herkomst (referent))

Daar staat tegenover dat van oudsher de positie van de kersverse bruid in het gezin van haar schoonmoeder een allesbehalve benijdenswaardige is. Van de schoondochter wordt verwacht dat ze dienstbaar aan haar schoonouders is (vgl. Böcker 2000; Yerden 2000). Een inwonende schoonzoon voelt zich daarentegen in zijn eer aangetast (zie hoofdstuk 6; vgl. Yerden 2000). Een aantal schoonouders maakt misbruik van de afhankelijkheid van de recent geïmmigreerde schoonzoon of -dochter; in de afgelopen jaren kwamen een aantal getuigenissen² in het nieuws van voormalige huwelijksmigranten (voornamelijk vrouwen), die door hun schoonouders werden uitgebuit en gevangen gehouden. Dat uitbuiting en misbruik niet altijd van de referent afkomstig is, maar ook van de schoonfamilie, bevestigen een aantal van onze sleutelinformanten: 'De familie verwacht dat haar investering opbrengt.' Zij stellen bovendien dat ook mannen hier slachtoffer van worden. De angst om bij een uitbuitende schoonfamilie terecht te komen, zorgt ervoor dat jonge mannen en vrouwen in Turkije en Marokko vóór hun huwelijk afspraken maken over de relatie met de schoonfamilie in Nederland, vooral met betrekking tot het inwonen bij de schoonouders (Aybek 2014).

Inwonen bij je schoonouders is de hel voor jonge bruiden. Maar tegenwoordig, bruiden pikken het niet meer dat ze door de schoonfamilie onderdrukt worden. En de ouders in Turkije zijn alert op misbruik en sturen hun kind alleen onder voorwaarden naar Europa. Daarnaast zijn de hedendaagse huwelijksmigranten uit Turkije van een assertievere soort. Deze wisseling heeft in ieder geval deels te maken met ervaring. Men staat niet langer toe dat een bruid als dienstmeisje wordt behandeld, zoals dat voorheen het geval was. Overigens komt uitbuiting niet alleen bij vrouwen voor. Ook als man kan je in een kwetsbare positie verkeren wanneer je financieel afhankelijk bent van de familie waarbij je intrekt. Een deel van deze afhankelijkheidsrelatie komt ook voort uit het feit dat men bij wet tegenwoordig vijf jaar bij elkaar moet blijven en ook in één huis moet wonen. Vrouwen vragen mij: 'Hoelang moet ik dit huwelijk volhouden?' Je familie zegt: dat is je lot, je moet geduld hebben. Aan de andere kant: door de economische crisis zijn jonge paren wel weer gedwongen bij hun schoonouders in te wonen, of worden schoonouders uit noodzaak in ieder geval meer betrokken bij hun leven.

(sleutelinformant van Turkse herkomst)

Aan de andere kant neemt bij een afstand tot de schoonfamilie, die is afgesproken tijdens de huwelijksonderhandelingen, de kans dat de kersverse huwelijksmigrant in een sociaal vacuüm terecht komt toe. Alles hangt dus af van de opstelling van de schoonouders tegenover de huwelijksmigrant en de plannen die zij met deze jonge man of vrouw hebben. Een andere sleutelinformant van Turkse herkomst zegt dat bij de mentaliteitsverandering onder ouders van referenten ook hoort dat ze 'hun' huwelijksmigrant steeds vaker stimuleren om Nederlands te leren, te integreren en aan het werk te gaan. Ze zien daarin een belangrijke rol voor zichzelf weggelegd, omdat ze zien dat hun zoon of dochter (de referent) hier vanwege het vele werken om aan de inkomenseis te voldoen

geen tijd voor heeft. Bovendien weten ze als ervaringsdeskundigen hoe belangrijk het is om een goede start te maken in Nederland. Steeds meer ouders zouden tegenwoordig bovendien niet zitten te wachten op een dienstbare schoonzoon of -dochter, maar meer waarde hechten aan een zelfstandig persoon die goed in zijn of haar vel zit.

Kader 8.1 Trots op een actieve schoondochter; schoonzoon tussen wal en schip

Het is écht geschiedenis om zonder meer bij je schoonouders in te trekken. Steeds meer mensen stellen voor het huwelijk voorwaarden, bijvoorbeeld om in een eigen huis te gaan wonen en niet bij de schoonouders. Men blijft dan simpelweg langer verloofd tot er een passende woning gevonden is. Men is heel erg creatief geworden, maar dat huis voor jezelf moet er komen.

Volgens de sleutelinformant die hier aan het woord is, is het echter niet altijd goed dat het pasgetrouwde stel op afstand van de schoonfamilie woont. Dat ziet ze bij haar eigen dochter, die als huwelijksmigrant naar Duitsland trok: ook die had als eis dat ze niet bij haar schoonmoeder wilde wonen. Nu is ze zowel ver bij haar schoonmoeder als bij haar eigen moeder vandaan. Heimwee, het gevoel geïsoleerd te zijn en praktische problemen slaan des te harder toe. Zeker nu de dochter kinderen heeft: 'Dan zoek je toch in eerste instantie steun bij je familie. Ze belt me elke dag, maar ja, ik zit 600 kilometer verderop, wat kan ik doen?' Want de opvang van een huwelijksmigrant komt voor een groot deel op de schouders van de schoonfamilie te liggen, aldus deze sleutelinformant. De referent moet immers werken om het nieuwe gezin te onderhouden en voor inkomenseis die gesteld wordt aan de verblijfsvergunning. 'Dan staat of valt dus alles met de steun die de schoonouders willen bieden bij de integratie.' Er is volgens de sleutelinformant wel sprake van een mentaliteitsverandering in de zin dat schoonouders juist niet verlangen dat de huwelijksmigrant thuisblijft en zich afhankelijk opstelt, maar dat ze hem of haar vaker stimuleren om zelfstandig en participierend te worden. Er wordt tegenwoordig door schoonouders niet langer trots gesproken over hoe goed de schoondochter haar traditionele rol vervult, maar over wat zij in de maatschappij bereikt heeft.

Denk daarbij aan het halen van een rijbewijs, het spreken van de taal, of het hebben van een baan. Laatst had ik mijn vriendinnen op de thee. We zijn inmiddels allemaal schoonmoeder, want we hebben gehuwde zoons en dochters. Onderling waren die vrouwen aan het opscheppen over hun schoonzons en dochters: 'Die van mij heeft pas een nieuwe baan', 'De mijne heeft haar rijbewijs gehaald...' Toen zei ik: 'Zien jullie wat er veranderd is de laatste tijd? Vroeger zouden wij als schoonmoeders allemaal onze schoondochters aan onze knieën hebben gehad en die dan laten draven om nieuwe thee te halen, koekjes... Terwijl iedereen nu is heel trots dat haar schoondochter iets heeft bereikt.' Dat speelt nu op. Terwijl eerder de onderdrukking meespeelde. Iedereen ging toen trots vertellen: bij mij doet zij de was, afwas... Nu is het juist: zij gaat rijles nemen, of heeft net een nieuwe baan. Een hele andere mentaliteit.

Kader 8.1 (vervolg)

De sleutelinformant merkt op dat mannelijke huwelijksmigranten volgens haar minder ondersteund en gestimuleerd worden door hun schoonfamilie dan vrouwen. Dat draagt ertoe bij dat ook mannen grote problemen kunnen ondervinden om in Nederland aansluiting te vinden, terwijl zij minder kunnen terugvallen op de bescherming die de bemoeienis van schoonouders met hun schoondochters toch ook biedt.

De opvatting dat de problematiek zich slechts concentreert rond vrouwen is onjuist. Ook mannen lopen tegen zaken als de taalbarrière en een isolement aan. Vanuit de schoonouders is er voor de man veel minder hulp en ondersteuning. De schoonmoeder-schoonzoonrelatie leent zich hier niet zo voor en de schoonvaders blijven eerder passief. Schoonvaders hebben vooral kritiek wanneer het lang duurt voor de schoonzoon een baan heeft, gaan hem verwijten: 'Onze dochter moet jou onderhouden.' Bovendien gaan mannen die niet werken hun tijd doorbrengen bij zaken die herkenbaar zijn voor hen, als de koffiehuisen of de moskee, waar zij andere Turken ontmoeten. In koffiehuisen worden soms louche zaken geregeld waar de huwelijksmigrant dan bij betrokken kan raken.

Huwelijksmigranten met een autochtone referent of een referent uit de vluchtelingengroepen hebben minder vaak een grote en betrokken schoonfamilie in de omgeving. Autochtone referenten wonen vaak op grote afstand van hun familie en de bezoekfrequentie ligt niet hoog. Onder andere doordat de gemengde migratiehuwelijken vaak tweedekanshuwelijken zijn en doordat Nederlanders al generaties lang op relatief late leeftijd kinderen krijgen, zijn de ouders van autochtone referenten vaak al (zeer) op leeftijd of overleden. Maar over het algemeen is de relatie van de huwelijksmigranten in ons onderzoek met hun autochtone schoonfamilie goed. In hoofdstuk 7 zagen we al hoe een aantal van hen via hun zwagers aan een baan kwamen, bijvoorbeeld. Toch zien we in het hiernavolgende citaat, van een huwelijksmigrant uit Brazilië, dat er voorafgaand aan de migratie afspraken worden gemaakt met betrekking tot de schoonfamilie. Inmiddels is de relatie met haar schoonouders uitstekend, maar ze wilde ruimte garanderen om in de eerste plaats een band met haar partner op te bouwen. Daarbij kon ze geen bemoeizuchtige schoonmoeder gebruiken.

HM: Nou heb ik regels gemaakt: 'Ik woon niet bij jouw familie, want ik wil jouw familie zien, maar er niet bij wonen.'

I: Jij had dat afgesproken met jouw man?

HM: Wij wonen ver van zijn familie. Ik kan hen zien in het weekend, maar niet bij hen wonen. Ik kan niet alles delen met zijn familie. 'Als wij trouwen [wil ik] apart wonen van familie.'

I: Oké, en dat was akkoord? Maar dat had je dus wel goed doordacht van tevoren? Hoe dat zou kunnen zijn?

HM: Ja, je laat alle familie achter en [natuurlijk] leer je een andere familie kennen. [Maar] je moet eerst je man leren kennen.

I: Eerst je man en wel contact met je familie, maar niet onder een dak?

HM: Dat was geregeld. [Maar] die familie is [van in het begin] hartstikke lief, heeft heel goed voor mij gezorgd. Die familie was ook in Brazilië voor onze trouwdag. 'Ik beloof ik zorg goed voor jouw dochter,' zeiden ze tegen mijn moeder. Dat was echt lief.

(vrouw uit Brazilië, huwelijksmigrant)

Referenten uit de vluchtelingengroepen blijken vaak zelf geen familie in Nederland te hebben. In zo'n geval zijn de partners erg op elkaar aangewezen. 'Wij zijn elkaars familie,' stelde een aantal van hen. Voor sommigen is dat een reden om dichter in de buurt van andere familieleden in de diaspora te gaan wonen. Een paar van Irakese herkomst, waarvan de vrouw als kind met haar familie naar Nederland is gekomen en de man in Duitsland asiel had gekregen, woonde na hun huwelijk eerst in Duitsland. Na een aantal maanden verhuisden ze (terug) naar Nederland, onder andere om weer bij haar familie in de buurt te zijn. In Duitsland hadden ze niemand.

Hij zei: 'Daarom wil ik gewoon naar Nederland, ik mis mijn familie en jouw familie is ook een beetje mijn familie. Dus daarom wil ik ook wel graag terug.' Ja. En daarna zei hij: 'Daarom wilde ik ook niet direct naar Nederland, want ik kende jouw familie toen niet. Nee, maar daarna heb ik ze ontmoet, ze zijn ook makkelijk. Ik kan wel makkelijk met ze omgaan.'

(vrouw van Irakese herkomst, referent)

Uit de interviews kunnen we opmaken dat wanneer er wel schoonfamilie in Nederland aanwezig is haar rol vergelijkbaar is met die van een familie van Turkse of Marokkaanse herkomst. Ook dan zien we vrij intensief contact tussen de huwelijksmigrant en de schoonfamilie, met hulp van schoonzussen en zwagers. Maar sleutelinformanten spreken ook van de keerzijde daarvan: strenge sociale controle die de huwelijksmigrant soms letterlijk gevangen houdt en machtsmisbruik door de schoonfamilie van een afhankelijke huwelijksmigrant.

8.3.3 Herkomstgenoten niet van 'de juiste soort'

Anders dan huwelijksmigranten met een referent uit de gevestigde minderheden (Turkse, Marokkaanse en Surinaamse herkomst) hebben de partners van autochtonen en uit de vluchtelingengroepen in Nederland vaak minder toegang tot een gemeenschap van herkomstgenoten. Door decennia van ketenmigratie uit Turkije en Marokko, van gezinshereniging en migratiehuwelijken met familieleden en kennissen uit het dorp van herkomst, zijn er in Nederland gemeenschappen ontstaan van mensen die wat betreft achtergrond heel dicht bij de huwelijksmigranten staan die tegenwoordig uit hetzelfde gebied naar Nederland migreren. Zo komt bijvoorbeeld 50% van de inwoners van Marokkaanse herkomst in Utrecht oorspronkelijk uit de omgeving van de stad Nador in Marokko, van de van oorsprong Marokkaanse populatie in Den Haag komt 23% uit de omgeving van Al Hoceima en van de mensen die uit Tetouan en Ouarzazate naar Nederland migreerden, kwam respectievelijk 40% en 47,7% in Amsterdam terecht (Engbersen et al. 2011: 29). Dat betekent dat huwelijksmigranten uit een bepaald gebied ondanks hun migratie 'thuiskomen' bij streek- of dorpsgenoten, die dezelfde taal spreken, dezelfde culturele gebruiken kennen, een geschiedenis delen, enzovoort.

Het is minder vanzelfsprekend dat partners van autochtone referenten en van referenten uit vluchtelingengroepen in Nederland herkomstgenoten treffen met wie ze zo veel gemeen hebben. Er zijn wel herkomstgenoten, maar die leven meestal meer verspreid over het land, zijn ruimtelijk noch organisatorisch 'bij elkaar' en zijn ondanks het feit dat ze oorspronkelijk uit hetzelfde land komen van een andere etnische, religieuze

of politieke subgroep, van een andere sociale klasse of een ander opleidingsniveau. Ze spreken zelfs niet noodzakelijk dezelfde taal als de huwelijksmigrant. Opvallend veel huwelijksmigranten in een gemengde relatie of uit de vluchtelingengroepen vinden daardoor dat hun herkomstgenoten in Nederland niet van de 'juiste soort' zijn. Ze voelen zich niet automatisch verbonden met deze herkomstgenoten en zien niet meteen mogelijkheden om aansluiting met hen te maken. Vaak voelen ze niet eens de behoefte om meer herkomstgenoten van de 'verkeerde soort' te ontmoeten.

I: Dus je hebt niet zo veel contact met andere Filippino's in Nederland?

HM: Nee. Ik heb het geprobeerd in Nederland, maar ik denk dat het aan de cultuur ligt.

I: Waarom, wat is er gebeurd?

HM: Het was gewoon moeilijk om contact met ze te krijgen. Ze hadden iets van: wie is deze vent? Een beetje wantrouwen. Ik had die muur kunnen neerhalen, maar daar wou ik niet te veel energie aan besteden.

I: Dus er was een afstand? Je voelde je niet verbonden met hen?

HM: Nee, en daarbij weet ik hoe de sociale dynamiek in de Filippijnen zou gaan. Ik dacht: ik denk niet dat ik met dit soort mensen in zee wil gaan. Dat kan heel negatief zijn. Dus ik dacht: oké. Het had gekund, maar ik heb het niet gedaan.

I: Wat bedoel je met: het kan heel negatief zijn?

[...]

R: Dat heb ik wel vaker gemerkt, dat zij natuurlijk altijd zich laten adviseren door mensen uit de gemeenschap en dat dat niet altijd behulpzaam is. Dus het heeft voor- en nadelen. Je moet er inderdaad ook voor kiezen van: wil je in een gemeenschap waarin iedereen over elkaar roddelt, zeg maar, en waar een sterke sociale controle is, dat soort dingen. Wil je dat of niet?

I: Er zijn ook veel minder Filippijnse mannen als vrouwen hier. Speelt dat ook mee?

HM: Ja, mensen denken of dat ik een zeeman ben of...

R: Wacht, er zijn hier mannen die politiek vluchteling zijn.

HM: Er zijn politiek vluchtelingen en zeelieden.

R: En dat ligt ook moeilijk, want dat is ook een heel specifieke club en [als je je daarmee in-laat] vertrouwen anderen je weer niet meer. [...] En toen kwam je al die mensen tegen die uit dezelfde regio komen als jij, die bij de communistische partij horen. Het was wel leuk hen te ontmoeten, toch? Maar daarna kwam er toch niks uit voort.

HM: Zij hebben een andere kijk op het leven, andere doelen, en ik zou niet willen dat ons leven nog ingewikkelder zou worden dan het nu al is, denk ik.

(man uit de Filippijnen (huwelijksmigrant), autochtone vrouw (referent))

Soms komen opmerkingen over het feit dat huwelijksmigranten geen aansluiting vinden bij andere migranten uit hetzelfde land uit onverwachte hoek. Ook de 'andere Marokkanen uit Utrecht' kunnen van de verkeerde soort zijn, zo blijkt.

R: Ik ben met hem expres hier gaan wonen, juist omdat ik dacht als hij dan naar de winkeltjes gaat of wat dan ook, dan kan hij tenminste Arabisch spreken, dan is hij toch een beetje thuis.

I: [Hier wonen] veel Marokkanen, maar die heeft hij dan toch niet leren kennen?

R: Dat zijn Berbers en hij is een Arabier. Het zijn voornamelijk Berbers en die verstaat hij helemaal niet. De Berbers houden niet zo van de Arabieren, want dat vinden ze de onderdrukker en die denken dat ze beter zijn. En de Arabieren kijken neer op dat volk uit het Rif dat analfabeet

is. Aan de ene kant neemt hij het soms voor ze op, dan zegt hij: 'Maar Nederland heeft het ook heel fout gedaan, Nederland heeft alleen maar de stompzinnige mensen hier naar binnen gehaald en daarna gaan jullie dan zeggen dat jullie last hebben en dat de vrouwen altijd opgesloten worden, maar jullie hebben het zelf niet goed gedaan.' Dus dan kan hij soms ook heel fel voor zijn volk opkomen. Maar tegelijkertijd haalt hij als Arabier ook weer zijn neus op voor de Berbers... En daarbij trekken die Berbers hun neus op voor een Arabier. En ze zien onmiddellijk aan zijn gezicht dat het geen Berber is.

(autochtone vrouw (referent), man uit Marokko (huwelijksmigrant))

Het is niet dat de huwelijksmigranten geen behoefte aan contact met herkomstgenoten hebben, maar wel op voorwaarde dat het mensen zijn met wie ze verwantschap voelen. Dat blijkt wel uit het feit dat aan het eind van onze focusgroepgesprekken enthousiast telefoonnummers werden uitgewisseld. Alleen is het niet gemakkelijk om gelijkgestemden te vinden wanneer het gaat om mensen die verspreid over Nederland wonen en wanneer er geen bekend ontmoetingspunt voor mensen met deze achtergrond is. Een netwerk van vrienden en kennissen van dezelfde herkomst opbouwen, is dan een kwestie van een lange adem. In het bijzonder autochtone partners kunnen daar meestal niet zo veel in betekenen, tenzij deze andere mensen kennen in een gemengd migratie-huwelijk met een partner van dezelfde herkomst. Contact met andere gemengde stellen met dezelfde 'mix' van culturen is ook een belangrijke bron van informatie en steun voor de referent; deze vindt immers niet altijd evenveel begrip in de eigen omgeving voor zijn of haar keuze voor een migratiehuwelijk. Andere gemengde echtparen kunnen zich als geen ander inleven in wat het stel meemaakt.

We zijn een keer naar een Pasar Malam ergens in het Westland geweest en daar waren Balinese danseressen. En toen het was afgelopen, zei ik tegen [HM]: 'Ga nou even met ze praten!' En dan krijg je dus te horen dat er een hele Balinese gemeenschap is in Nederland en een vereniging. En dan kom je er dus achter dat er dus meer mensen zijn met een Balinese partner en dat ze twee keer per jaar een belangrijk feest vieren hier in Nederland. [...] Toen stond ik op Schiphol te wachten op [HM], naast een man en hij stond te wachten op zijn vrouw. En het toeval was dat [HM] naast haar in het vliegtuig zat. Dus ik had met hem al kennisgemaakt en hij met haar. En nou ja, zo hadden we ook contact gehouden. [Zo kregen we] al heel snel heel veel Balinese kennissen. Dus [HM] kon zijn verhaal zeg maar delen met al die mannen... Vooral mannen, ook wel een aantal vrouwen, maar heel veel mannen. En ik met hun echtgenotes. Weet je wel... De eerste keren dat we elkaar zagen, was het echt gewoon van: heb jij dat nou ook...? Ja, je loopt allemaal tegen dezelfde dingen aan. En dat is heel fijn om dat met elkaar te kunnen delen, dat is heel anders dan bijvoorbeeld met vriendinnen... want die begrijpen het toch niet zo goed. En dat heeft hij natuurlijk met inmiddels dan zijn vrienden. Ik denk dat dat echt heel erg geholpen heeft, dat het herkenbaar is. Dat het niet iets is wat aan jou ligt of aan mij ligt, maar dat dat gewoon zo gaat.

(Nederlandse vrouw (referent), man uit Indonesië (huwelijksmigrant))

Er zijn organisaties waar huwelijksmigranten uit een specifieke herkomstgroep elkaar ontmoeten, zoals de Stichting Bayanihan voor Filippijnse vrouwen of de drie Thaise boeddhistische tempels die door veel Thaise partners van autochtone Nederlanders

worden bezocht. Er zijn internetcommunities zoals www.thaiseforum.nl, dat veel door (de partners van) Thaise huwelijksmigranten wordt bezocht, of www.seni-seviyorum.nl, een forum voor Nederlandse vrouwen met een Turkse partner, en nog vele andere. Toch zeggen veel huwelijksmigranten het gevoel te missen van te leven in een gemeenschap van 'gelijken', waar je gemakkelijk met elkaar kunt praten omdat iedereen dezelfde taal spreekt, mensen snel op dezelfde golflengte zitten en de sociale conventies kennen. Vooral degenen die geen of weinig herkomstgenoten in Nederland kennen, ontberen het 'thuisgevoel' dat gemakkelijke, vanzelfsprekende sociale contacten met zich meebrengt, hoe goed ze ook zijn ontvangen door hun (autochtone) schoonfamilie of hoe goed ze ook omgaan met vrienden en collega's van andere herkomst. Dit gemis behoort tot de belangrijkste negatieve aspecten van het leven in Nederland, kunnen we opmaken uit de verhalen. Sommigen wijten dit aan de typisch Nederlandse 'visitecultuur', maar we kunnen ervan uitgaan dat dit gevoel van ontheemding eigen is aan het leven van de migrant – tenzij die in een kolonie van land-, streek- en dorpsgenoten terecht komt, zoals het geval is voor (vele) huwelijksmigranten die met een herkomstgenoot trouwden – en onderdeel is van de prijs die men betaalt voor de migratie.

HM: Ik had heimwee. En natuurlijk kon ik nergens heen, dus ik zat maar aan de computer.

Zodra ik thuiskwam van het werk, zat ik aan de computer. Er is hier niemand uit Gambia waar ik mee kan zitten kletsen. Dat was heel moeilijk voor mij, daar worstelde ik mee.

I: Heb je geprobeerd om andere Gambianen te vinden of...?

HM: Nee, ik ken wel wat mensen uit Gambia, maar die wonen in Rotterdam. Dus die zie ik een keer per maand. Dus ik zie wel wat Gambianen, maar anders ben ik alleen. Of ik spreek hen via Skype of de telefoon. Het is hier ook zo koud. In Gambia leven we buiten. Je zit buiten, je vrienden komen langs. Je kan naar je vriend toe gaan, op de deur kloppen en vragen: 'Hé, ben je thuis?' 'Kom binnen...' Hier is het anders. Je moet eerst een afspraak maken. Je belt iemand en ze zeggen: 'Hij is niet bereikbaar.' In Gambia ga je gewoon langs bij je vriend, je eet daar mee zonder afspraak. Hier is het niet zo. Als je ergens blijft eten, moeten ze zich daarop voorbereiden. Waarom kan ik niet zomaar langslopen en zeggen: 'Hier ben ik'? Dat is moeilijk.

(man uit Gambia (huwelijksmigrant), autochtone vrouw (referent))

Tot slot konden we uit een aantal interviews opmaken dat de referent zijn partner ontmoedigt om vriendschappen met herkomstgenoten in Nederland te ontwikkelen. Dat zagen we zowel terug bij sommige autochtone referenten als bij referenten die dezelfde herkomst als hun partner hebben. Zulke referenten willen liever dat de huwelijksmigrant zich op het bestaande netwerk van de referent richt, contacten dicht bij het eigen gezin heeft en minder met buitenstaanders in het algemeen, maar vooral niet met herkomstgenoten.

HM: Nee, ik had geen contact met andere mensen, omdat mijn ex-man zei altijd: 'Iraanse mensen zijn niet goed, je kan niet contact hebben, als je contact met andere mensen hebt, je leven wordt moeilijk, mag niet, kan niet, is niet goed.' Dus ik heb geen Iraanse mensen opgezocht.

I: En Nederlandse mensen?

HM: Ik kon niet goed [Nederlands] praten.

[...]

HM: Hier mocht ik met Iraniërs sowieso niet in contact komen. Zelfs met mijn kennissen moest ik gewoon stoppen. Dus al twaalf jaar heb ik geen contact meer met hen gehad. Zij belden mij ook, maar ik mocht hen niet eens beantwoorden. Daarna belden ze niet meer. (vrouw uit Iran (huwelijksmigrant), man van Iraanse herkomst (referent; inmiddels ex-partner))

I: Heb jij contact met Russische vrouwen?

HM: Nee.

R: Wel waar. Twee zelfs.

HM: Nou, erg weinig.

I: Ben je ook op zoek gegaan naar andere?

HM: Nou, toen wel. Toen was ik helemaal alleen, maar eh...

R: Ik ben op zoek gegaan. Er moet toch iets te doen zijn met iemand die in zo'n huis alleen zit, met een kindje en die met niemand kan communiceren. Russisch is een leuke taal, ze hebben goede muziek, lekkere hapjes, ze lusten ook kaas, dus het kan altijd een keer gezellig zijn. Nou, zo hebben we een paar kennissen overgehouden, maar dat heeft ook zo z'n keerzijde, die medaille. En, eerlijk gezegd... eh, het omgaan met Russinnen heeft ook negatieve kanten. Zeker op het gebied van inburgeren, want ze weten per definitie alles beter. En twee Russische vrouwen, daar kun je als Nederlandse man echt niet van winnen. Ook niet met gezond verstand, dat gaat niet lukken. Toch?

I: Maar kun jij een voorbeeld geven?

R: Het opvoeden van kinderen, het doen van het huishouden, de rechten van de vrouw, van alles en nog wat... Dat weten ze onderling heel goed te bepalen en af te dwingen. En dat wordt rustig tegen je gezegd: 'Dat gaat jou niets aan, dat is privé.' Terwijl het over mijn gezin gaat. En dan hebben die twee vrouwen iets bekosttoofd en dan mag ik dat niet weten. Sorry, maar dit gaat mij te ver.

HM: Nou eh, het verschil is: veel Russische vrouwen die ik ken hier, die naar Nederland zijn verhuisd, die hebben niet het karakter van een dienstster of zo, ik weet het niet, ze zijn ondernemend. Dus ze zijn zelfstandig en tonen initiatief. En zij hebben mannen die eigenlijk niet zo ondernemend zijn, die luisteren naar de vrouw. Zij hebben mannen die gewoon luisteren.

R: Dan heeft de vrouw het heft in handen genomen. In de relatie.

HM: Ik heb een andere situatie. Ik heb een man die ondernemend is, eigenlijk. Ja, die vrouwen zeggen [tegen mij]: 'Waarom werk jij niet? Jij moet hier zelf geld verdienen. Waarom luister jij altijd naar jouw man? Waarom ga jij nooit een avondje weg, waarom ga jij nooit ergens logeren? Waarom moet jij altijd thuisblijven, dat is niet een normaal leven.' Dus ik voel mijzelf niet gelukkiger als iemand dat tegen mij vertelt. Ja, misschien als ik een andere man had, dan had ik ook een ander leven, maar ik heb zo'n leven.

R: Ja, bij mij gaat het anders. Natuurlijk wil je wel initiatief tonen, [maar] binnen een relatie zal je overeenstemming moeten vinden ook. Maar als mijn vrouw zegt: 'Ik ga lekker met een vriendin een avondje stappen op de Wallen in Amsterdam,' heb ik zoiets van: 'Nou, ik geloof dat je moeder bent van twee kinderen en dat moesten we maar niet doen. Dat vind ik niet verstandig.' Nou ja, Russische vrouwen kunnen dat wel, die vinden dat allemaal reuze gezellig. Dat is het verschil.

(vrouw uit Rusland (huwelijksmigrant), autochtone man (referent))

In een onbekend aantal gevallen zal deze opstelling van de referenten bijdragen aan de eenzaamheid en het sociaal isolement van de huwelijksmigranten. In het hoofdstuk over de ‘donkere kanten’ van de leefsituatie (hoofdstuk 9) zullen we zien dat eigen sociale contacten onontbeerlijk zijn voor huwelijksmigranten die zich uit een moeilijke of gevaarlijke thuissituatie willen losmaken. Een strategie van referenten die de controle over hun partner willen houden, is haar te isoleren van eigen sociale contacten. In de voorgaande citaten zien we hoe de contacten met vrienden en vriendinnen ‘emanciperend’ kunnen werken en waarom de referent het niet zo ziet zitten dat de huwelijksmigrant deze contacten cultiveert.

8.3.4 Hokjesmentaliteit

In paragraaf 8.3.1 zagen we dat een aanzienlijk deel van de huwelijksmigranten betrekkelijk weinig vrijetijdscontacten met Nederlanders onderhoudt. Ook in de interviews vroegen we de huwelijksmigranten naar hun contacten met Nederlanders: hoe en waar ze die hebben ontmoet en wat hun ervaringen met Nederlanders zijn. Huwelijksmigranten ontmoeten Nederlanders (behalve in de omgeving van hun partner als dat een autochtoon is) op het (vrijwilligers)werk en/of op de school van hun kinderen. De meeste Nederlandse contacten van huwelijksmigranten zijn dus functioneel. Daarmee bedoelen we dat ze plaatsvinden in het kader van een doelgerichte activiteit (het betreft contact met collega’s, leerkrachten, de huisarts of gemeenteambtenaren) en dat deze contacten niet aanhouden buiten die context. Het lijkt niet zo gemakkelijk te zijn om van deze functionele contacten ‘meer’ te maken; om van een collega of mede-ouder op het schoolplein een vriend of kennis te maken. Het meest succesvol zijn de pogingen van de partners van autochtone Nederlanders. Degenen die met een herkomstgenoot zijn getrouwd, en dan vooral de Turkse en Marokkaanse huwelijksmigranten onder hen, zeggen meestal dat hun contacten met Nederlanders tot functionele contacten beperkt blijven.

Daarvoor zijn verschillende oorzaken aan te wijzen. Ten eerste geven deze huwelijksmigranten aan dat ze veel herkomstgenoten in hun omgeving hebben. Ze komen weinig autochtone Nederlanders tegen en bovendien hebben ze niet de behoefte om zich extra in te spannen om vriendschap te sluiten met Nederlanders, omdat ze al genoeg aanspraak van herkomstgenoten hebben. Als dat laatste niet het geval is, zoals we regelmatig zien bij huwelijksmigranten die met een herkomstgenoot uit de vluchtelingengroepen zijn getrouwd, zijn de huwelijksmigranten en hun partners vaak erg eenzaam. Dan speelt een tweede oorzaak van het moeizaam contact leggen met Nederlanders hun parten: gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal. Verschillende huwelijksmigranten met een vluchtelingenachtergrond en ook van Turkse herkomst zeggen dat ze Nederlanders niet durven aanspreken of dat het praten met Nederlanders zo moeilijk is dat ze het hebben opgegeven het te proberen.

HM: Ik kan sowieso nog geen gesprekken beginnen met Nederlanders, dit is mijn tekortkoming. Mijn beperkte Nederlands zorgt ervoor dat ik terughoudend ben, om geen fouten te maken.

I: Natuurlijk heeft u ervaring met gesprekken met Nederlanders. Hoe reageren zij op uw Nederlands?

HM: Ja, bijvoorbeeld met mijn bovenburen. Ze begrijpen dat mijn Nederlands niet perfect is. Ze praten dan ook rustig, niet te snel. Ze roepen mij na als ik probeer weg te lopen, om mij te betrekken in een gesprek. Ook met mijn benedenburen, zij willen mij helpen door te praktiseren. Zelf heb ik deze problemen nog niet kunnen verwerken.

(vrouw uit Turkije (huwelijksmigrant), man van Turkse herkomst (referent))

De partners van autochtone Nederlanders vinden taal minder vaak een probleem, maar niet omdat ze beter Nederlands spreken dan huwelijksmigranten die met herkomstgenoten zijn getrouwd. Vooral de hogeropgeleiden spreken vaak Engels met hun partner en bewegen zich in kringen waarin de aanwezige autochtone Nederlanders eveneens Engels spreken. Zij zeggen wel dat ze nauwelijks toekomen aan Nederlands leren, omdat er nu eenmaal een gemakkelijkere manier van communiceren voorhanden is. Een aantal van deze huwelijksmigranten die op deze manier dus nauwelijks Nederlands leren, zegt dat de communicatie met hun schoonfamilie niet zo vlot verloopt. In deze familie is Nederlands de gebruikelijke taal. De huwelijksmigranten merken dat op familiebijeenkomsten de aanwezigen wel eventjes proberen om Engels te spreken, zodat zij bij het gesprek betrokken raken, maar ook weer snel vervallen in het Nederlands. Dit frustrereert de huwelijksmigranten (en hun partners), maar aan de andere kant hebben ze niet het gevoel hier veel aan te kunnen veranderen.

R: Maar ja, het is moeilijk, zelfs binnen het gezin merk je het wel, familiebijeenkomsten.

I: Wat merk je dan precies?

R: Nou, dan is bijvoorbeeld... Men heeft even geduld om ook te Engels praten terwijl [HM] erbij zit, maar hoogstens na tien minuten is het: 'Ja, oké, nou hebben we wel genoeg ons best gedaan,' en dan gaan ze door in eigen conversatie, wat sneller en Nederlands spreken en dan kan [HM] er helemaal niks meer van verstaan.

(autochtone man (referent), vrouw uit de Filippijnen (huwelijksmigrant))

Een derde oorzaak van het feit dat huwelijksmigranten het vaak moeilijk hebben om van functionele contacten 'vrijtijdscontacten' te maken, ligt in de ervaring dat Nederlanders geneigd zijn hun sociale contacten in 'hokjes' te stoppen. Ze delen hun contacten in, in 'behorende bij het werk', 'behorende bij de sportclub' enzovoort, en verzetten zich ertegen wanneer mensen de grenzen van de hokjes overschrijden. Dat merkten de huwelijksmigranten die de 'vergissing' begingen om een collega voor het eten uit te nodigen, of hun schoonzussen voor een avondje dansen. Zelf hebben ze op dat moment niet in de gaten dat ze iets doen wat in de ogen van een Nederlander ongewoon is. Een autochtone referent ziet dat wel.

HM: Ik ga niet dwingen, ik kijk gewoon, wie is open en wie niet. Ik heb niet zo veel Nederlandse vriendinnen, maar ik heb er wel een paar.

R: Ja, maar het was wel heel opvallend, hoeveel nieuwe vrienden jij maakt. Dan zei je: 'O, ik ging naar de kringloopwinkel en daar kwam ik een meisje tegen en we gaan morgen thee drinken,' weet je wel. En: 'Ik was in de speeltuin en we gaan volgende week dit doen.' Weet je,

op die manier heel veel nieuwe contacten opdoen. Omdat je iedereen aanspreekt en je merkt wel of ze het leuk vinden of niet.

HM: Ja, [zo ben] ik gewoon...

R: Dan zegt ze ook tegen iemand: 'O, zullen we binnenkort wat gaan doen?' En dan zie je die mensen soms zo kijken van: 'Eh...' en die zeggen dan: 'Ja, dat is goed!' Maar ondertussen weet je precies dat ze dat toch niet doen. Je ziet ze echt ongemakkelijk kijken.

HM: Je kan toch altijd proberen? En als het lukt, prima en als het niet lukt, geen probleem.

Tenminste geprobeerd, toch?

(vrouw uit Peru (huwelijksmigrant), autochtone man (referent))

De huwelijksmigranten die veel contacten met autochtone Nederlanders hebben, zijn er ook vaak teleurgesteld over dat ze zo hardnekkig in het hokje 'buitenlander' blijven vallen. We hoorden tijdens de interviews weinig ervaringen met regelrecht racisme of discriminatie. Wel hebben de meeste huwelijksmigranten ervaringen waarbij ze het gevoel kregen met wantrouwen te worden bekeken omdat ze buitenlander zijn. Soms is die bejegening niet eens zo duidelijk negatief, gaat het voornamelijk om nieuwsgierigheid, maar ook deze ervaringen herinneren de huwelijksmigranten eraan dat ze hier niet 'thuis' zijn. Het paar in het citaat hierna verhuisde enkele jaren geleden van Amsterdam naar het Groningse platteland. Plotseling had het uiterlijk van de huwelijksmigrant veel bekijks.

I: Zijn er meer niet-blanken in de omgeving?

HM: Nee, niet dat ik weet.

R: Niet-blanken? Wel hoor! Je kent ze niet persoonlijk, maar je kan het toch wel zien.

I: In vergelijking tot Amsterdam ben je hier wel een uitzondering, denk ik, toch?

HM: Toen we gingen rondkijken om een huis te kopen, was een van de criteria dat we een plaatsje zouden kiezen waar ze wat meer openstaan voor buitenlanders. Ik bedoel...

R: We gingen naar verschillende dorpen in Groningen om te kijken hoe ze op ons zouden reageren. En hier voelden we ons thuis en werden we niet nagestaard.

I: Dus jullie gingen rond, om uit te proberen?

HM: Ja, gewoon, rondfietsen.

R: In sommige dorpen wilden we niet eens afstappen, eigenlijk. Stonden ze ons allemaal aan te staren. Een hele familie met een boel kinderen, allemaal op klompen. Nou, daar wil je niet van je fiets afstappen. Maar dit dorp was helemaal geen probleem. Op zijn eigen, kleine manier is het erg... nou ja, kosmopolitisch.

(man uit de Filippijnen (huwelijksmigrant), autochtone vrouw (referent))

Soms zijn de ervaringen van de huwelijksmigranten ronduit negatief. Ze noemen het geen discriminatie, omdat ze niet helemaal zeker zijn dat ze zich niets inbeelden, of dat de negatieve houding van de Nederlanders voortkomt uit het feit dat ze buitenlanders zijn. Maar het wringt wel.

Bijvoorbeeld een paar weken geleden was ik in een schoenenwinkel, het was heel rustig, het was op een vrijdagochtend, ik was met mijn dochter. De schoenenwinkel was de laatste winkel, dus ik had al mijn boodschappen in een grote tas. Ik zeg: 'Even kijken wat er in de aanbieding is.' En toen moest ik mijn tassen even laten inkijken. Er kwamen wel twee of drie

medewerkers om naar mij te kijken. En toen kwam ik thuis en ik kan alleen maar denken over [wat er is gebeurd]. Op het deksel van de doos had één schoen gestaan en de ander zat in de doos, maar toen ik keek of het wat voor mijn zoon was, heb ik die andere schoen ook in de doos gedaan, zodat er geen schoen meer op de doos stond... Ik kan het van hun kant ook begrijpen, dat ze moesten kijken of ik die schoen had gepakt of zo. Maar je komt thuis en je denkt over dit... Van mijn kant, ik voel mij als een dief behandeld... Nu kan ik bij mijzelf denken: het is goed, het kan gebeuren. Het kan ook een Nederlandse vrouw of man gebeuren. [En toch denk ik ook]: ik ben wel een buitenlander. Ik kan hier al elf jaar wonen, misschien twintig jaar, ik ben toch wel een buitenlander in de ogen van de mensen uit dit land. Vroeger liep ik hier ook rond als een echt buitenlands mens. Maar na jaren... Dit is mijn thuis... Dit is mijn land, hier woon ik, hier heb ik mijn gezin, hier heb ik mijn kerk. Hier heb ik een weg gevonden om te leven en loop ik gewoon. En als iemand een beetje raar naar mij kijkt, maakt niet uit, je loopt gewoon door. En je spreekt duidelijk [Nederlands] in de winkel of zoiets en dan... Soms gaat het goed, soms moet je nog steeds geïnspecteerd worden. Maar ik blijf altijd een buitenlander denk ik.

(vrouw uit Sri Lanka, huwelijksmigrant)

8.3.5 Het belang van een sociaal netwerk

Sociale contacten met herkomstgenoten of met autochtone Nederlanders zijn niet de enige mogelijkheden, blijkt uit de interviews. Het succes van de inburgeringscursus als bron van sociale contacten geeft aan dat huwelijksmigranten ook nuttige en emotioneel lonende contacten leggen met andere buitenlanders die in Nederland wonen. Ook dit gaat weer vooral op voor degenen die niet in een hechte schoonfamilie en/of gemeenschap met herkomstgenoten terecht komen, maar de meeste huwelijksmigranten zeggen een heel divers sociaal netwerk te hebben. Ze ervaren de contacten met andere migranten als laagdrempeliger dan contact met autochtonen: het gaat immers om mensen met vergelijkbare ervaringen, die weten wat het betekent om migrant te zijn en die ook gewend zijn dat er niet vlekkeloos Nederlands wordt gesproken, dat er soms handen- en voetenwerk aan te pas komt om zich verstaanbaar te maken. In een multiculturele omgeving komt een divers netwerk spontaan tot stand, op het schoolplein, op het werk, in een café of uitgaansgelegenheid of, zoals in het citaat hierna, in een buurtwinkel.

HM: Ja, en eigenlijk ook vrienden die ook gewoon die situatie hebben, zij zijn ook naar Nederland gekomen met een huwelijk... En kunnen we ook dingen bespreken. Je spreekt dan gewoon je eigen taal. Ja, dat maakt het wel fijner. Dan krijg je een gevoel van thuis.

I: En hoe heb je die vrienden leren kennen? Hoe heb je dat opgebouwd?

HM: Ja, hier bij ons om de hoek gewoon een avondwinkel. Die avondwinkel is van een Irakees. Bij de Irakees komen af en toe andere jongens die uit andere landen komen [en die ook Arabisch spreken]. Ja, zo heb ik dat een beetje opgebouwd.

(man uit Marokko (huwelijksmigrant), autochtone vrouw (referent))

Een aantal huwelijksmigranten raakte bij een multiculturele organisatie aangesloten. Organisaties die regelmatig in de verhalen van huwelijksmigranten en referenten

terugkomen, als bron van sociale contacten en van thuisgevoel, zijn internationale kerken en multiculturele vrouwenorganisaties.

HM: Ik heb een vriend, twee vriendinnen, ik ken veel mensen van andere landen, die hebben dezelfde problemen [als ik]... Sorry om te zeggen, die buitenlanders helpen meer dan Nederlanders.

I: In jouw situatie is het zo dat jij veel vrouwen uit andere landen kent die elkaar goed helpen?

HM: Ik zit in een groep, ik heb ook een groep gemaakt voor vrouwen, we komen elke week bij elkaar.

I: Jij was een van degenen die de groep mee heeft opgebouwd?

HM: Wij hebben die groep nu zeven jaar. We hebben ook een Nederlandse vrouw. We hebben veel geleerd, wij zeggen: 'Als je in een groep komt waar iedereen een andere taal spreekt, dan moet je Nederlands spreken. Iedereen zit hier [in Nederland], iedereen leert van de anderen: 'Waar kom jij vandaan? Wat doe jij hier? Iedereen heeft het moeilijk gehad, ik ook.' [...] Wij hebben ook een spel: 'Wat is goed om te doen in Nederland?' Wij hebben in onze groep, je hebt een boek met regels in Nederland, wij hebben veel geleerd van dit boek... Wij hebben altijd een Nederlander nodig, waar of niet?' [gericht tot het Nederlandse lid van de vrouwen-groep]

(vrouw uit Brazilië (huwelijksmigrant), autochtone man (referent))

Een huwelijksmigrant vertelt in het hiernavolgende citaat dat ze via een internationale religieuze vereniging haar eerste echte vriendschappen in Nederland opdeed. Haar verhaal maakt duidelijk hoe belangrijk het hebben van een sociaal netwerk is voor de persoonlijke ontwikkeling van de huwelijksmigrant en zijn of haar integratie in Nederland. De huwelijksmigrant uit Sri Lanka, getrouwd met een autochtone Nederlander, voelt zich na haar migratie naar Nederland 'ontworteld'.

Als ik buiten de deur ga, dan ken ik niemand, [realiseerde ik mij], en ik was niet meer met vakantie, het was echt. En dat was een schok voor mij: 'Dit is voor bijna mijn hele leven... Hoe ga ik dit doen? Ik moet blijven drijven, blijven zwemmen, anders ga ik onder.' [De kracht om te blijven zwemmen kreeg ik] van mijn God, van de relatie met mijn God. Ja. Na een jaar of zo zei een vrouw van de inburgeringscursus: 'Er is een vergadering van een Engelstalige kerk.' Ik zei: 'O, eindelijk kan ik praten zonder te denken over de grammatica enzovoort. Gewoon zeggen wat ik wil...' Dat was een vergadering van een vrouwenvereniging. Het heeft een Engels deel en ook een Nederlands... Vrouwen net als ik, wij verzamelen een keer in de maand en wij zingen en bidden en we luisteren naar een spreker. [Er waren tijden dat] ik maand voor maand leefde voor die dag, voor die twee, drie uren. En dan langzamerhand had ik meer vrienden. Dus ik had Nederlandse vrienden door de vrienden van [R]. Hij had heel veel vrienden. Hij is heel goed met zo veel soorten mensen. En ik leerde nieuwe vrienden kennen ook, van die kerkelijke vergadering, zeg maar. En ja, ik krijg al mijn sterkte uit mijn geloof, uit mijn relatie met God. En de afgelopen tijden ben ik met die vereniging, het is een stichting geworden, ben ik begonnen met helpen in de stichting, als penningmeester. Dus dan had ik elke dag wat om te doen. Soms heb ik heel veel om te doen. Maar al die dingetjes is altijd gepland wanneer ik kan, wanneer het kan werken met de kinderen. En zo doen die vrouwen het in de vereniging allemaal.

(vrouw uit Sri Lanka, huwelijksmigrant)

Gevraagd naar een boodschap die ze de Nederlandse overheid zouden willen geven als het gaat om de verbetering van de leefsituatie van huwelijksmigranten, benadrukken deze huwelijksmigrant en haar partner het belang van de ontwikkeling van een eigen sociaal netwerk:

Die sociale netwerken... Een van de eerste punten waarvan ik zoiets had van 'Yes!' was toen zij naar de inburgeringscursus ging en daar andere mensen [ontmoette], ook volwassenen, die eigenlijk in hetzelfde schuitje zaten, [huwelijksmigranten]. En ja, ondertussen is dat een beetje verwaterd. We hebben nog wel contact met één vrouw, maar dan ging ze zo af en toe eventjes bij die of bij die, en dan wist ik al, dat wordt even lekker klagen over Nederland, maar dat was ook wel leuk... Of leuk, op die manier kon ze haar sociale netwerk opbouwen. Mensen introduceren in een sociaal netwerk is denk ik een van de belangrijkste dingen om mensen te laten aarden. En natuurlijk echt inburgeren... Want je weet niet hoe Nederland werkt, maar je kan mensen wel zich thuis laten voelen, of in ieder geval een sociaal netwerk laten opbouwen door zoiets dergelijks.

(autochtone man (referent), vrouw uit Sri Lanka (huwelijksmigrant))

Een goed sociaal netwerk beschermt huwelijksmigranten ook tegen eventuele problemen die kunnen voortkomen uit de afhankelijkheidsrelatie ten opzichte van de referent en de schoonfamilie (zie hoofdstuk 9). Contacten buiten het netwerk dat aan de referent gelieerd is, kunnen praktische en morele steun bieden wanneer het nodig is zich van de referent los te maken. Dat gebeurde de Roemeense vrouw uit het hiernavolgende citaat. Ook zij was betrokken bij een internationale vrouwengroep. Van de vrouwen daar kreeg ze hulp om zich los te maken uit haar moeilijke thuissituatie en tot op de dag van vandaag vormt dit netwerk haar belangrijkste bron van gezelschap en steun bij haar leven als alleenstaande moeder in Nederland.

Voor mij mensen zijn: ik pak de mens zoals die is en niet op basis van nationaliteit. Het maakt niet uit of die Roemeens is of Nederlands of Spaans of Portugees... Want ik heb ook de ervaring dat ik soms meer steun heb van vrienden dan van de familie. Ik heb ook geleerd: ik kan iemand ontmoeten die in drie maanden dicht bij mij staat dan iemand die ik twintig jaar ken. Maakt niet uit waar hij vandaan komt. Ik heb heel veel ondersteuning gehad. Bij instanties, zoals maatschappelijk werk, maar ook van de vrienden hier. En dat was heel veel, qua moraal, qua mezelf terugvinden en nieuwe dingen leren, want ja, ik wist niet meer: waar ben ik, wie ben ik en wat moet ik doen? Ik was gewoon helemaal kapot... Nu kan ik spreken over die dingen, maar vroeger niet, dat was heel moeilijk... Dus heb ik ook heel positieve ervaringen qua mensen hier. Tenminste, hier in [X], van vrienden en die zijn echt mijn tweede familie geworden. Echt, want familie moet in goede tijden en in slechte tijden erbij zijn. Dus ja, dat is positief, echt positief, ik geniet ervan.

(vrouw uit Roemenië (huwelijksmigrant), komt uit situatie van geweld in een afhankelijkheidsrelatie)

8.4 Oriëntatie op Nederland

Na drie hoofdstukken over de leefsituatie van huwelijksmigranten in Nederland, waarbij we konden zien dat de ervaringen niet onverdeeld positief zijn, kunnen we ons afvragen of huwelijksmigranten zich thuis voelen in Nederland. Dat hebben we onder andere gepolst door hun de vraag te stellen of ze ooit over teruggaan hebben gedacht. Nu hoeft het een het ander niet uit te sluiten, maar het antwoord op deze vraag zegt iets over hoe ze hun beslissing destijds om naar Nederland te komen achteraf evalueren. Voor vrijwel alle huwelijksmigranten is de ervaring van de migratie in zekere zin traumatiserend geweest, zo blijkt. Het heeft hun wereldbeeld en vooral hun zelfbeeld stevig door elkaar geschud. Bovendien zijn ze niet allemaal gelukkig met het resultaat, wanneer hun leven jaren na de migratie in een rustiger vaarwater terechtkomt. Veel hangt af van hoe tevreden men over de relatie met de partner is. Met andere woorden: waren de opofferingen die men zich heeft getroost de moeite waard? En ook als men persoonlijk niet gelukkiger meent te zijn geworden door de huwelijksmigratie wil dat niet zeggen dat de huwelijksmigranten terugkeer overwegen: dat houdt immers opnieuw een migratie in. Zeker wanneer er kinderen in het spel zijn, zeggen migranten vaak dat ze hier blijven om hun kinderen tenminste de pijn van de migratie te besparen. Dit klinkt allemaal niet als een positieve keuze voor Nederland. In deze paragraaf gaan we dieper in op de gevoelens van de huwelijksmigranten in en voor Nederland en de factoren die daarop van invloed zijn.

8.4.1 Welbevinden in cijfers

Hoe het gesteld is met het algemene welbevinden van de huwelijksmigranten kunnen we bijvoorbeeld opmaken uit gegevens over hun gezondheid. In de SIM- en SING-surveys zijn bovendien ook vragen opgenomen over hun gevoelens van heimwee enerzijds en geluk anderzijds.

Het welbevinden van huwelijksmigranten van Turkse en Marokkaanse herkomst

Het is niet goed gesteld met de gezondheid van vrouwelijke huwelijksmigranten van Turkse en Marokkaanse herkomst. Slechts iets meer dan de helft geeft aan in (zeer) goede gezondheid te verkeren, terwijl 12% haar gezondheid als (zeer) slecht beoordeelt. Deze zwakke gezondheidssituatie zien we ook terug bij andere migrantenvrouwen, zoals de arbeidsmigranten of de gezinsherenigers.

De mannelijke huwelijksmigranten zijn beduidend gezonder. Dit sekseverschil is ook aanwezig bij andere eerstegeneratiemigranten. Bijna 80% van de mannelijke huwelijksmigranten zegt dat het (zeer) goed gaat met de gezondheid en slechts een klein deel (6%) rapporteert een (zeer) slechte gezondheid. Ook vergeleken met andere eerstegeneratiemannen is de gezondheidssituatie goed. Dit komt vooral doordat het minder goed gesteld is met de gezondheid van mannelijke arbeidsmigranten. Deze laatste groep is dan ook gemiddeld aanzienlijk ouder.

Bij de huwelijksmigranten hebben vooral de vrouwen veel last van heimwee. Meer dan de helft (57%) zegt vaak gevoelens van heimwee te ervaren. Bij mannen ligt dit aandeel lager (39%). Dit is redelijk vergelijkbaar met de gemiddelde man van de eerste generatie.

Het aandeel dat wenst terug te keren naar het land van herkomst is bij huwelijksmigranten lager. Een op de drie huwelijksmigranten (mannen en vrouwen) geeft de wens aan te willen terugkeren. Bij de vrouwelijke huwelijksmigranten is dit relatief laag ten opzichte van het deel met heimweegevoelens. Misschien speelt hierbij mee dat bijna alle huwelijksmigranten kinderen hebben in Nederland.

Tabel 8.11

Gezondheid, heimwee en terugkeerwens van Turkse en Marokkaanse Nederlanders, naar migratiemotief, 2011 (in procenten)

	huwelijk	gezins-hereniging	met ouders mee	arbeid	overig	tweede generatie	eerste generatie, zonder huwelijksmigranten
mannen							
(zeer) goede gezondheid	78	74	80	55	69	93	69
vaak heimwee	39	27	27	49	38	16	37
terugkeerwens							
ja	35	36	36	36	36	26	36
nee	60	56	56	59	57	66	58
weet niet	5	8	8	5	7	8	7
vrouwen							
(zeer) goede gezondheid	54	56	74	45	48	88	60
vaak heimwee	57	47	27	47	63	16	42
terugkeerwens							
ja	33	37	26	33	40	20	33
nee	60	61	67	67	43	75	62
weet niet	7	3	7	0	17	5	5

Bron: SCP (SIM '11)

Het welbevinden van vrouwelijke huwelijksmigranten uit de vluchtelingengroepen

Ruim drie van de vier huwelijksmigranten (78%) verkeert in (zeer) goede gezondheid. Hiermee geven zij aan gemiddeld in betere gezondheid te verkeren dan de meeste andere eerstegeneratiemigranten. Zo is de gezondheid van degenen die vanwege politieke of oorlogsredenen zijn gevlucht aanzienlijk slechter. Opvallend is de matige gezondheid van de gezinsherenigers.

Bijna de helft van de huwelijksmigranten heeft vaak heimwee naar het herkomstland en ruim een kwart zou willen terugkeren. Bij de andere migranten zijn deze gevoelens en wensen minder sterk aanwezig. Zij verblijven dan over het algemeen ook al langer in Nederland dan de huwelijksmigranten. Ondanks het feit dat de situatie in het herkomstland vaak niet rooskleurig is, geeft meer dan een kwart aan te willen terugkeren.

Tabel 8.12

Gezondheid, heimwee en de terugkeerwens van vluchtelingenvrouwen, naar migratiemotief, 2009
(in procenten)

	huwelijk	gezins- hereniging	met ouders mee	politiek	oorlog	overig	eerste generatie, zonder huwelijks- migranten
(zeer) goede gezondheid	78	51	91	53	59	59	61
vaak heimwee	47	41	11	28	28	33	27
terugkeerwens							
ja	25	31	10	19	19	16	18
nee	71	62	83	75	75	76	75
weet niet	5	7	7	6	6	8	6

Bron: SCP (SING'09)

Het welbevinden van Poolse huwelijksmigranten met een autochtone partner

Een kwart van de Poolse huwelijksmigranten geeft aan dat het niet (zeer) goed gaat met de gezondheid. Dat is naar verhouding veel. Bij de totale groep van Poolse migranten geeft bijna 90% aan in (zeer) goede gezondheid te verkeren. De tweede generatie Poolse Nederlanders verkeert ook in niet zo'n goede gezondheidssituatie. Voor hen, evenals voor de Poolse huwelijksmigranten, geldt dat ze relatief oud zijn. Dit komt sterk tot uitdrukking in de gezondheid.

Tabel 8.13

Gezondheid, heimwee en de terugkeerwens van Poolse vrouwen, naar migratiemotief, 2009
(in procenten)

	huwelijk	gezins- hereniging	met ouders mee	arbeid	overig	tweede generatie	eerste generatie, zonder huwelijks- migranten
(zeer) goede gezondheid	75	87	97	83	89	67	87
vaak heimwee	12	28	17	30	16	3	23
terugkeerwens							
ja	17	15	17	26	16	8	20
nee	62	62	67	47	56	90	53
weet niet	21	23	17	28	28	2	27

Bron: SCP (SING'09)

Weinig Poolse huwelijksmigranten kampen met heimwee. Ook is de wens om terug te keren niet sterk verspreid onder deze groep. Poolse arbeidsmigranten zeggen meer

last te hebben van heimwee en de wens te koesteren om terug te keren naar Polen. Het tekent de minder ver geïntegreerde status van deze groep in vergelijking met de Poolse huwelijksmigranten. Zij zijn hier al lang, spreken de taal goed en zijn over het algemeen sociaal goed geïntegreerd.

Bindingen met Nederland

De identificatie met Nederland is bij huwelijksmigranten van Turkse en Marokkaanse herkomst zwak. Ongeveer 20% van de huwelijksmigranten voelt zich (heel) sterk Nederlands. Bij vrouwelijke huwelijksmigranten voelt bijna de helft (46%) zich (helemaal) niet Nederlands. Bij de mannen geldt dit voor 31%. Daarentegen voelen bijna alle huwelijksmigranten zich (heel) sterk lid van de herkomstgroep. Ongeveer 80% van zowel de mannen als de vrouwen voelt zich vooral lid van de herkomstgroep.

Huwelijksmigranten beoordelen de Nederlandse samenleving met een voldoende. Op dit punt wijken ze nauwelijks af van andere migranten. Wel is er een duidelijk verschil naar geslacht. Mannelijke huwelijksmigranten waarderen de Nederlandse samenleving beduidend lager (6,1) dan de vrouwelijk (6,6). Van de mannen geeft bijna een derde de Nederlandse samenleving een onvoldoende. Bij de vrouwen is dit net iets meer dan 20%. Dat mannen de Nederlandse samenleving lager beoordelen dan de vrouwen zien we ook terug bij de andere categorieën migranten. De Poolse huwelijksmigranten zijn zeer tevreden met de Nederlandse samenleving. Zij waarderen Nederland hoger dan autochtone Nederlanders zelf of dan andere migrantengroepen in Nederland. De beoordeling van een 7,6 is ook hoger dan die van andere Poolse migranten (zie de tabellen in bijlage E).

8.4.2 Huwelijksmigranten over naturaliseren

De huwelijksmigranten in ons onderzoek zijn nog niet allemaal tot Nederlander genaturaliseerd. Dat is meestal geen principiële keuze: ze zijn nog niet lang genoeg in Nederland of hebben nog niet het vereiste attest van inburgering behaald. De meesten willen zo snel mogelijk de Nederlandse nationaliteit aanvragen. Het valt op dat de huwelijksmigranten daarvoor heel pragmatische redenen hebben: het hebben van een Europese nationaliteit vergemakkelijkt het leven in en reizen naar een Europees land.

R: Dat was namelijk vlak voor het moment dat zij naar Schotland ging, want wat is namelijk de grap die hier nog achter zit? Als je dus Filippijns bent en je gaat in Engeland studeren, dan is het collegegeld 10.000 euro per jaar of zo. Als je Nederlander of Europeaan bent, dan mag je gratis studeren.

I: Dus dit, het naturaliseren, was vooral ook heel interessant voor haar om gratis te kunnen studeren?

R: Juist.

I: In Schotland. Was dat de voornaamste reden, dat laatste, om te naturaliseren of waren er ook andere redenen?

R: [lacht]

(autochtone man (referent), vrouw uit de Filippijnen (huwelijksmigrant))

Twee huwelijksmigranten vertellen dat ze er niet gerust op zijn dat de Nederlandse overheid de regels voor rechtmatig verblijf niet verder blijft aanscherpen, zodat ze vroeg of laat hun verblijfsrecht verliezen. Ze willen graag voor altijd veilig zijn en niet steeds hun verblijfsrecht ter toetsing hoeven voorleggen.

I: Is zij daarmee bezig? Om Nederlandse te worden?

R: Ja, [de Nederlandse nationaliteit] die heeft ze al aangevraagd.

[...]

I: Dat is ook een kwestie van tijd, of is het voor haar nog heel ingewikkeld om het te krijgen?

R: Nee, nee, nee, ze heeft ook al de diploma's, ze heeft ook geen taalproblemen en geen strafblad, heeft altijd gewerkt, dus ik zie geen probleem. In ieder geval, het lijkt nu ook... Ja, het duurt nu wat langer misschien, zes maanden of een jaartje, moet ze wachten, maar ik denk het wel, ja, ik verwacht dat ze het eigenlijk wel krijgt.

I: Ja. En is dat voor haar ook... ook praktisch in bepaalde opzichten? Als zij Nederlands staatsburger is?

R: Ja, meer zekerheid. Gewoon meer zekerheid. In Nederland komen elke dag weer meer nieuwe regels. We zijn gewoon bang. Straks ben je oud en heb je daar... Bijvoorbeeld wil je straks een huis kopen, heb je geen Nederlandse nationaliteit, vertrouwen ze je gewoon niet. En het klinkt ook een beetje logisch. Ja, waarom heb je geen nationaliteit? Misschien heb je... mag je gewoon niet definitief blijven. En voor veel banen ook, is de Nederlandse nationaliteit een beetje een eis. Komt niet zo vaak voor, maar is gewoon een stukje zekerheid. Als je wil een hypotheek aanvragen ook, dan heb je dat nodig. Toch?

(man van Irakese herkomst (referent), vrouw uit Irak (huwelijksmigrant))

Sommige huwelijksmigranten willen een Nederlands paspoort, omdat dit bij een leven in Nederland hoort: ze hebben hier een partner, kinderen, een baan en een sociaal leven. Deze houding komt het dichtst in de buurt bij gevoelens van loyaliteit die, zoals sommige deelnemers aan het maatschappelijke debat vooronderstellen, aan naturalisatie verbonden zijn. Dat maatschappelijk debat over de dubbele nationaliteit weerklinkt soms tot in de huishoudens van de huwelijksmigranten, vooral onder gemengde stellen.

R: [De kinderen hebben de Nederlandse nationaliteit.] Ze zijn toch in Nederland geboren. Je kunt in Nederland maar één nationaliteit hebben, vind ik. Ik vind dat dat niet kan. Je bent Nederlander of je bent geen Nederlander. [HM] heeft twee paspoorten, ja, het kan niet. Je hebt ervoor gekozen om Nederlander te worden. Dan moet je ook kiezen, dan moet je dat Russische laten varen. Maar dat mag weer niet van de Russische staat, geloof ik. Je blijft een soort van eigendom...

HM: Het is niet dat het wel mag, ik wilde dat ook niet [opgeven], [ik wil er] twee hebben. Nou, hier woon ik, hier ben ik getrouwd, ik heb kinderen en daar nog blijven mijn ouders en als er iets gebeurt met mijn ouders, ik moet snel daar naartoe. Enne, al het gedoe met visum: ik wilde het niet hebben. Gaan wij verder kijken, ja, als mijn ouders er niet meer zijn, dan misschien... Ik vind het ook handiger. Naar Rusland toe gaan zonder visum aanvragen.

(autochtone man (referent), vrouw uit Rusland (huwelijksmigrant))

Toch hebben de huwelijksmigranten meestal twee paspoorten: ze hebben ook nog de nationaliteit van het herkomstland. Soms omdat ze daar volgens de wetten van dat

herkomstland geen afstand van kunnen doen, maar heel vaak eveneens om praktische redenen: dan hoeven ze niet steeds een visum aan te vragen als ze bij hun familie op bezoek willen. De meeste herkomstlanden van de huwelijksmigranten maken geen probleem van de dubbele nationaliteit. Nederland doet dat in principe wel, maar kiezen lijkt voor de meeste huwelijksmigranten niet aan de orde. Het feit dat ze twee nationaliteiten kunnen hebben, is voor hen de ideale situatie.

8.4.3 Blijven of teruggaan?

Tijdens de moeilijke beginjaren in Nederland denken veel huwelijksmigranten wel eens over terugkeer. Sommigen gaan daadwerkelijk terug, tijdelijk of voorgoed. De laatstgenoemden zijn in Nederland uit de statistieken verdwenen en we hebben hen (uiteraard) ook niet kunnen interviewen. In de loop van het onderzoek spraken we één referent wiens partner in Nederland niet kon aarden en die na twee pogingen om in Nederland een bestaan op te bouwen, heeft besloten in het land van herkomst te blijven. Het paar onderhoudt nu een latrelatie op zeer lange afstand. We kwamen wel meer huwelijksmigranten tegen die tijdelijk teruggingen naar hun land.

Het gemis aan een sociaal leven is voor de huwelijksmigranten die in Nederland tot een kleine etnische minderheid behoren een reden om naar het herkomstland te verlangen of soms ook naar een ander land waar men wel verwacht een gemeenschap van herkomstgenoten te treffen. Het perspectief is dus niet alleen blijven of teruggaan, maar soms ook opnieuw migreren. Ook betere carrièreperspectieven zijn een reden om opnieuw migreren te overwegen. Het paar uit het hiernavolgende citaat, van Pakistaans-Indiase herkomst, overweegt zich in Engeland te vestigen vooral omdat daar een grotere gemeenschap van herkomstgenoten leeft. Vooral de huwelijksmigrant voelt zich in Nederland eenzaam, ondanks het goede contact met zijn schoonfamilie. Hij mist het vanzelfsprekende gemak van het leven in een gemeenschap van mensen die zijn zoals hij: spontane etentjes, drukte van vrienden en familieleden om zich heen, de eigen taal in het gehoor. De referent is in Nederland geboren en getogen en wil hier niet weg. Ze begrijpt het verlangen van de huwelijksmigrant en ook dat het voor hem, nu hij al de zware stap heeft gezet om vanuit India naar Nederland te komen, nog maar een klein stapje verder lijkt naar Engeland. Toch is zij niet bereid om haar vertrouwde omgeving en familie achter te laten: voor haar is die stap wel te groot.

I: En zou dat in Engeland beter zijn? Heb je daar wel familie?

R: Nee, maar weet je, in Engeland is het gewoon zo dat daar meer Pakistanen zijn en Indiase mensen en daar heb je gewoon meer sociale contacten, zeg maar. Kijk, mijn man heeft nu wel Pakistaanse vrienden en zo, maar toch zijn het er te weinig. Hij kan niet zomaar naar hun toe gaan, het zijn nog niet echt vrienden, weet je wel. Dat je met mensen uit eten gaat, dat is nog steeds niet zo.

I: En zou jij het zien zitten om naar Engeland te gaan? Denk jij er wel eens over?

R: Nou nee, want ik wil mijn familie niet verlaten. Mijn man is wel vanuit India gekomen, heeft zijn familie achtergelaten, maar ik zou dat niet willen. Want het leven is echt kort, hè, het is gewoon... Dan zie je elkaar heel weinig. En nee, dat kan ik niet. Ik wil gewoon iedereen blijven zien, ik wil niet dat we dan in Engeland zijn en dat je elkaar eens in de zoveel maanden

ziet, want ja... *Wie weet wanneer je dood bent? Nee, nee, ik wil niet naar Engeland. Voor mijn kinderen wil ik het wel weer... [Tenminste vroeger, toen ze kleiner waren, wel.] Nu niet meer eigenlijk, hoor, eerlijk gezegd. Ze zijn hier opgegroeid, ze gaan hier naar een Nederlandse school en het is dan wel heel moeilijk om dan een beetje bij te komen, ze raken achter met van alles en nog wat. Dus nu niet meer. [...]* Het lijkt me wel leuk, het lijkt me wel heel leuk in Engeland. Ik vind wel dat we in hier in Nederland wel heel eenzaam zijn. Dat is wel zo.

I: Ja. Maar nu zeg je ook: ja, je kinderen zijn hier... Je familie zit hier, nu gaat het niet meer gebeuren?

R: Nee, nu gaat het niet meer gebeuren. Nergens, geen België, geen Engeland. [lacht] Want mijn man zei nog: 'O, misschien België?' Nee, echt geen België. Waarom zou ik naar een ander land gaan als mijn familie hier is? Ik ga niet zomaar ergens weg.

(vrouw van Pakistaans-Indiase herkomst (referent), man uit India (huwelijksmigrant))

In de verhalen en fantasieën van de huwelijksmigranten over terugkeer komen kinderen die in Nederland zijn geworteld naar voren als anker. De veiligheid van kinderen en hun kansen op een goede opleiding zijn in veel gevallen in Nederland beter gegarandeerd dan in het herkomstland van de huwelijksmigrant. Maar ook als dat niet de inschatting is van de ouders zien ze af van terugkeer – ook als ze denken dat ze daar persoonlijk gelukkiger van zouden worden – omdat ze hun kinderen het trauma van een migratie willen besparen. Ze weten wat het is om een taalachterstand te hebben, om jezelf als het ware te moeten herijken in een ander soort samenleving, om een buitenlander te zijn. Dat willen ze niet voor hun kinderen. De Roemeense vrouw uit het hiernavolgende citaat kwam destijds met haar zoon uit een vorige relatie naar Nederland. De jongen was toen 7 jaar. Inmiddels is hij in Nederland geïntegreerd. Na haar mislukte huwelijk wil de vrouw niet naar Roemenië terug, omwille van haar zoon.

Ik kon niet, ik dacht: ja, ik ga mijn zoon niet tot een pingpongbal maken. Hij is hier, hij kon niet meer echt Roemeens praten of kon niet meer naar... Dus ik moest gewoon iets zoeken, alle mogelijkheden proberen. En dan, als dat echt niets is, ja dan ga ik terug. Maar dat [zou] traumatiserend [zijn] voor mijn zoon. Ik dacht, hij verdient dat niet.

(vrouw uit Roemenië, huwelijksmigrant)

Een paar ging ook daadwerkelijk naar Irak terug in een periode dat het daar rustiger was. De familie van de huwelijksmigrant drong hierop aan. De referent wilde aanvankelijk niet naar Irak en zag ertegen op haar eigen familie (die in Nederland leeft) achter te laten, maar haar man overtuigde haar. De vrouw stelde als voorwaarde dat het gezin als geheel naar Nederland zou terugkeren als het om een of andere reden in Irak niet zou lukken. Ook voor haar ging de toekomst van haar kinderen vóór op die van zichzelf of van haar man.

R: Hij zei: 'Nee ik wil niet terug [naar Nederland].' Ik zei: 'Nou, dat hadden we afgesproken, dat wij samen erheen gaan en samen teruggaan.'

I: Hij wou echt gewoon blijven?

R: Hij zei: 'Ja maar, sorry, dat kan ik niet, ik wil gewoon hier blijven. Ik heb het wel gezegd, maar ik kan het niet. Ik ben bezig met studeren. Misschien als ik mijn studie afheb, dan ga

ik naar Nederland terug.' Ik zei ook tegen hem: 'Maar dan is onze oudste al 15, dan mist hij ook de middelbare school, dan gaat hij echt op een lager niveau... Ik wil het of nu of niet!' Dat was zijn laatste kans, want hij was 12, mijn oudste, dus dan kan hij net nog in groep 8 de Cito afmaken. Ik zei: 'Je moet naar je kinderen kijken. Je kinderen zijn belangrijker dan je studie. Je bent nu 45, dus wat is belangrijk, jouw studie of [die van] de kinderen?' Hij zei: 'Mijn studie, want mijn studie is hun toekomst.' Ik zei: 'Nee, zo moet je niet denken.'

I: En je kinderen zaten daar dan in Irak op school?

R: Ja.

I: En in 2009 was het ook wel redelijk veilig, zei je, toen. Maar het is slechter geworden daarna.

R: Ja, daarna is het slechter geworden, heel slecht. En hij heeft dat ook gezien met die aanslagen en zo. Hij zei: 'Oké, ik vind dat jullie ook hier onveilig leven. Ik heb wel gemerkt dat het geen toekomst is voor de kinderen hier... Dus je moet de kinderen meenemen. Daar was ik wel blij om. [Maar niet om het feit dat hij niet mee terug wilde komen.] Ik zei: 'Het zijn drie kinderen, dus het is ook zwaar voor mij.' Hij zei: 'Je bent sterk, je redt je wel.'

I: Dus jij had gehoopt dat hij met jou mee terug zou komen?

R: Ja. Ja. Want ik wilde niet scheiden, dat wou ik echt niet.

(vrouw van Irakese herkomst, referent)

Schoolgaande kinderen zorgen ervoor dat ouders hun eventuele plannen om te remigreren parkeren. Ze hebben het wel over 'teruggaan', maar dat scenario speelt zich af op een onbestemd moment in de toekomst. Als de kansen daar in de toekomst beter zijn, als het daar in de toekomst veilig is, later als de kinderen groot zijn en ze zelf met pensioen zijn... Dat is de klassieke droom van de migrant: om ooit terug 'naar huis' te gaan. Het zijn vooral de huwelijksmigranten met een autochtone partner die terugkeer in hun toekomstbeeld hebben en opvallend genoeg delen hun partners die droom. Veel autochtone mannen en vrouwen hebben vage plannen om ooit voor langere tijd in het herkomstland van hun partner te gaan leven. De voorwaarde is wel dat er genoeg kansen moeten zijn om daar een goed inkomen te genieten: uit een baan, een eigen onderneming of uit in Nederland opgebouwd pensioen. Want vrijwel allemaal zijn ze niet optimistisch over de ouderenzorg in het herkomstland van de huwelijksmigrant. Bij gebrek aan familie daar moet je over geld beschikken om zorg in te kopen. Ondanks deze concrete obstakels wordt er in veel gemengde huishoudens gedroomd over een oude dag in het verre herkomstland van de huwelijksmigrant.

R: Maar we willen wel op termijn in Gambia echt daar gaan wonen. Of daar een halfjaar en hier een halfjaar. Maar van mij mogen we morgen zeggen: 'We gaan in Gambia wonen.' Dat zou ik helemaal niet erg vinden.

I: En wanneer denk je dan te gaan?

R: Nou, waarschijnlijk als ik met pensioen ga.

I: Maar dat duurt nog een paar jaar, toch?

R: Ja, dat duurt nog zes, zeven jaar of zo. Maar als we nu gaan, dan word ik gekort op mijn aow. Dan denk ik: ja, dag! En ja, ik zeg: 'Ik wil daar wel wonen, maar ik wil ook niet de band met Nederland helemaal verbreken.' Mijn zussen en broers wonen hier nog, en wie weet wil je toch nog een keer terug.

I: Die mogelijkheid wil je dan ook behouden?

R: Ja. Want je zult maar een heel stuk van je aow moeten missen, dan is ook niet meer te leven. (autochtone vrouw (referent), man uit Gambia (huwelijksmigrant))

Een enkel paar heeft de pensioenleeftijd bereikt, maar de droom om elders heen te trekken is nog niet gerealiseerd. Nog steeds ligt (re)migreren in de vage toekomst. De niet meer zo heel jonge, gemengde paren denken er wel over na wat de huwelijksmigrant zou doen als de autochtone partner (vaak aanzienlijk ouder dan de huwelijksmigrant) komt te overlijden. In dat geval zouden de huwelijksmigranten die wij spraken niet in Nederland willen blijven.

Voor jongere gemengde stellen zijn het andere dingen die hen tegenhouden naar het land van de huwelijksmigrant te (re)migreren. Ook dat heeft vaak te maken met het 'trauma' van de migratie. Ze realiseren zich dat hun een moeilijke tijd te wachten zou staan, met alle aanpassingsproblemen die uit migratie voortkomen. Het land van herkomst is veranderd en de huwelijksmigranten zijn ook niet meer helemaal hetzelfde als vóór de migratie. Een belangrijke voorwaarde voor de autochtone referenten om een dergelijke stap te zetten, is dat zij in het herkomstland van hun partner carrièremogelijkheden hebben. Ze hebben gezien hoe belangrijk dat is voor het welbevinden van de huwelijksmigrant en ze willen ook de financiële middelen hebben om terug te keren naar Nederland wanneer ze dat willen. Tegelijk weten ze dat het niet gemakkelijk is om als buitenlander toegang te krijgen tot een goede baan.

HM: Ik mis gewoon de zon, de mooie zee. Ja, ja, familie, vrienden. Als ik mijn vrienden zie, [realiseer ik mij] dat mijn vrienden gewoon doorgaan met leven. En je blijft wel in contact, maar je bent toch niet meer echt deel van je vrienden, en zij blijven nog alles samen doen en jij valt daar dan gewoon ietsjes buiten.

I: En denk je ook dat het gaat gebeuren, dat jullie naar Zuid-Afrika gaan?

HM: Ik weet het niet, ik ben nu bezig met mijn baan nu, om contacten op te bouwen, om met de baan waar ik nu bij zit om naar Zuid-Afrika te kunnen gaan, naar Kaapstad. Dat ik overgeplaatst wordt en dat zij ook meebetalen aan verhuizen en zo, en dat [R] ook een baan kan vinden. Om dan te proberen voor twee, drie jaar een contract. En als het niet leuk is, dan kunnen we altijd teruggaan.

R: Ja, het is relatief lastig om als blanke aan het werk te gaan in Zuid-Afrika. Dus dat zou voor mij wel een voorwaarde zijn, dat in ieder geval één van ons een goede baan heeft. En ja, ik sta er wel voor open. Ik merk wel gewoon aan mijzelf dat hoe ouder ik word, hoe spannender ik het ook vind, hoe meer ik voor mijn gevoel hier opgebouwd heb dat ik denk: ja... Als ik nu naar Zuid-Afrika ga, dan laat ik dus alles wat ik hier heb opgebouwd uit mijn handen vallen. En toen ik studeerde, speelde dat natuurlijk allemaal niet. Dacht ik alleen maar: goh, wat vind ik leuk? En ik merk aan mijzelf dat hoe langer dat duurt, [hoe moeilijker het wordt]. Maar aan de andere kant denk ik: ik zou het wel willen proberen. Het zou me niet tegenhouden. Dus ja, ik weet niet of het ervan komt.

HM: We zijn nog hartstikke jong.

R: Ja, dat is wel waar... Maar ja, ik heb een leuke baan, ik doe hard mijn best, ik vind het leuk en als we dan morgen bij wijze van spreken naar Zuid-Afrika vertrekken en jij een leuke baan hebt en ik op een schooltje Engels kan geven, is dat ook leuk, maar het is wel even iets heel anders.

En dan moet ik wel mijzelf daar even overheen zetten, dat ik dat gewoon achter me laat. En de kans dat je dat weer opbouwt, dat dat lastig is, of in ieder geval minder makkelijk dan als je hier blijft...

(man uit Zuid-Afrika (huwelijksmigrant), autochtone vrouw (referent))

De huwelijksmigranten en referenten van Turkse en Marokkaanse herkomst zeggen vrijwel nooit dat ze naar Turkije dan wel Marokko terug willen keren om zich er (opnieuw) te vestigen. Ze willen wel op vakantie naar het herkomstland, maar zeggen daar niet meer permanent te kunnen of willen leven. Daarbij refereren ze aan de remigranten in hun kennissenkring, meestal migranten van de eerste generatie, die – al dan niet via een formele regeling – terugkeerden en daar later spijt van kregen. Het lijkt alsof de ‘klassieke droom’ van terugkeer naar Turkije en Marokko in de gemeenschappen van die herkomst grotendeels is vervlogen.

R: De eerste jaren zat zij veel binnen. Ze had het anders verwacht en wilde een keer zelfs terug.

HM: Toen ik hier kwam, was onze eerste woning best vervallen en oud. Vanwege de financiële omstandigheden kon ik mijn woning ook niet opnieuw inrichten. Toen kreeg ik er genoeg van en zei ik dat ik het in Turkije veel beter had en zei ik dat ik spijt had dat ik was gekomen.

I: Hoe bent u hiermee omgegaan en hebt u het uiteindelijk opgelost?

HM: Nadat mijn dochter was begonnen met school had ik die gedachten niet meer. Ik was meer buiten. Ik ging zelf ook naar school. Ik had hierdoor meer afleiding en dacht er niet meer aan om terug te gaan. Ik had hier vrienden gemaakt en eigenlijk was het een momentopname, dat ik terug wilde. Het was vanuit de eerste twee jaar [die tegenvielen].

R: Nu zijn we zes jaar getrouwd en is ze de eerste twee jaar vergeten. Ze zegt nu: ‘Wat hebben we in Turkije te zoeken?’

HM: Als we zouden teruggaan, dan moeten we daarna opnieuw een leven opbouwen, dat hebben we daar nog niet. Daar moeten we ook opnieuw starten. Verder weet ik het niet.

(man van Turkse herkomst (referent), vrouw uit Turkije (huwelijksmigrant))

De huwelijksmigranten en referenten uit de vluchtelingengroepen zien de terugweg naar het land van herkomst afgesneden door de situatie in hun land. Dat zijn ze niet voor niets eerder ontvlucht. Hun hoop om hun terugkeerplannen ooit nog te kunnen realiseren, hangt af van de vooruitzichten van het land in kwestie. Een Irakees paar wil graag gaan helpen met de wederopbouw, na de oorlog. Een Iraanse referent stelt dat ze sowieso niet terug kunnen, omdat hij op de zwarte lijst van het regime staat. Een Somalische huwelijksmigrant heeft de hoop ooit terug te keren opgegeven, omdat haar land al zo lang in oorlog is.

Ja, ze vindt het eigenlijk, nu heb ik zoiets van: ik zou wel weer terug willen naar Irak. Zij ook voor haar familie, maar ook omdat Irak nu heel erg – hoe zeg je dat – [het gaat goed met de] wederopbouw in Irak, vooral het noordelijk gedeelte is een tweede Dubai geworden, is heel mooi. Economische crisis dat bestaat daar niet. Werkgelegenheid is gewoon top. En met onze kennis en achtergrond hier in Nederland en met onze diploma's daar kunnen we hele goede banen daar krijgen. We willen wel dat zij hier in Nederland ook meer ervaring heeft. Ja, ik ga wel terug, ik heb er nu mijn werk van gemaakt, naast mijn werk in Nederland. Ik zie het ook als plicht. Dus onze kennis heeft twee kanten, één: kan ik wat betekenen voor mijn land? Meedoen

met wederopbouw, met alles. Ik heb bijvoorbeeld hier, ik noem even geen naam, maar in ieder geval organisaties, instanties, die met mij mee geweest zijn, we hebben training gegeven in Irak, puur vrijwillig hoor, geen cent aan verdiend. Jonge mensen leiden tot toekomstige politieke leiders, vrouwenparticipatie, zulke trainingen gegeven en ik zie dat als mijn plicht, ik heb het hier goed, maar dit is ook mijn land. Ik kan het ook in andere landen doen, maar ik heb beter bereik in Irak. Ooit ben ik gevlucht omdat het onveilig is, het is nu veilig en je kan daar weer leven. Ik zou daar absoluut heen willen, maar nooit Nederland voorgoed achterlaten. (man van Irakese herkomst (referent), vrouw uit Irak (huwelijksmigrant))

I: Zou u terug willen naar Somalië?

HM: Heel graag. Ik houd veel van mijn land. Maar het is niet veilig. Onze landen, wij hebben geen... stress. Maar in Nederland krijg jij echt hoofdpijn, stress. Omdat je geen familie hebt. Als je iets doet, moet jij denken aan jouw kinderen. Maar daar had jij tante, oom, mama, papa. Iedereen woont om je heen en je moet je geen zorgen maken over jouw kinderen, weet je. Ja. Als jij geen eten vandaag hebt, dan kun jij bij oma thuis gaan eten. Bijvoorbeeld zoiets, maar hier moet jij alles [zelf] regelen.

I: Ja, ja. Dus u zegt: het is niet veilig in Somalië op dit moment?

HM: Nee. Ik weet niet wanneer Somalië veilig wordt, ik weet niet.

I: Is het oorlog daar, nu?

HM: Al 22 jaar, bijna 23 jaar geen goede president. Altijd begint één jaar daarna weer weg. Is niet veilig.

I: Nee, dus u kunt niet daarheen, u blijft in Nederland, denk ik.

HM: Ja.

I: En uw kinderen, denkt u dat uw kinderen later naar Somalië gaan?

HM: Ik heb hier de nationaliteit, de Nederlandse nationaliteit, ik mag hier blijven. Maar wanneer mijn land goed wordt, dan wil ik graag terug.

I: En dan neemt u uw kinderen mee misschien?

HM: Nee, kinderen worden volwassenen, ze moeten zelf kiezen. Of naar mij of hier blijven. Zelf kiezen. Maar ik word oud en ik wil terug.

(vrouw uit Somalië (huwelijksmigrant); alleenstaande moeder)

8.5 Conclusies

Voor het welbevinden en het zich thuis voelen van de huwelijksmigranten is het van groot belang dat ze in Nederland eigen sociale contacten leggen, dat ze zelf vrienden binnen en buiten het netwerk van hun partner maken. In de interviews kwam het gebrek daaraan naar voren als een van de belangrijkste redenen waardoor huwelijksmigranten soms ontevreden zijn over hun beslissing naar Nederland te migreren en liever ergens anders zouden willen zijn. Tegelijk is het inherent aan migratie dat mensen hun vrienden en familieleden achterlaten om elders opnieuw te beginnen. Het is daarom bijna onvermijdelijk dat iemand die recent is gemigreerd zich af en toe eenzaam voelt en zijn of haar dierbaren mist. Huwelijksmigranten hebben ook op dit gebied een bijzonder vertrekpunt in Nederland: hun partner is hier al langer gevestigd en heeft misschien

ook al een sociaal netwerk opgebouwd in Nederland waarbij de huwelijksmigrant kan aanhaken.

Er zijn grote verschillen tussen de referentprofielen wat betreft de ‘ontvangstcultuur’ waarin de huwelijksmigranten terechtkomen. Huwelijksmigranten uit de gevestigde minderheden komen vaak terecht in een sociale omgeving die erg dicht bij de omgeving ligt die ze achterlieten in het land van herkomst: er bestaan in Nederland hele gemeenschappen van herkomstgenoten die hun oorsprong in hetzelfde gebied hebben. Bovendien trouwen velen een partner uit de naaste omgeving van de familie, waardoor transnationale partners en hun families doorgaans goede bekenden of zelfs verwanten van elkaar zijn. De afstand van de huwelijksmigrant tot zijn of haar schoonfamilie is daarom meestal klein. Vooral huwelijksmigranten van Turkse herkomst wonen vaak enkele maanden tot jaren in bij hun schoonouders. Deze situatie zorgt ervoor dat huwelijksmigranten uit Turkije en Marokko die getrouwd zijn met een herkomstgenoot in letterlijke zin zelden eenzaam zijn. Toch zeggen ze zich in het begin soms ‘alleen’ te hebben gevoeld, omdat ze in het huis van de familie van de partner zijn. De opstelling van de schoonfamilie richting huwelijksmigrant is allesbepalend in hun leefsituatie gedurende de eerste jaren na de migratie. De ene schoonfamilie neemt de taak op zich om de huwelijksmigrant op te vangen en wegwijs te maken in Nederland en stimuleert de jonge man of vrouw om zelfstandig te worden. De andere schoonfamilie wil een stevige grip op de huwelijksmigrant houden en houdt deze binnenshuis of zet hem of haar in als goedkope werkkraacht ten dienste van de familie. Volgens sleutelinformanten zou er naar aanleiding van – wederom – slechte ervaringen in het verleden steeds vaker afstand worden ingebouwd in de relatie tussen schoonouders en huwelijksmigrant. De laatste stelt als eis tijdens de huwelijksonderhandelingen dat het paar in een eigen huis gaat wonen, letterlijk op afstand van de schoonouders, en de eerste stellen zich terughoudender op, vragen minder dienstbaarheid van schoonzoons en -dochters, maar stimuleren deze om te integreren in Nederland en snel zelfstandig te worden.

Huwelijksmigranten uit de vluchtelingengroepen komen in heel uiteenlopende situaties terecht, afhankelijk van of de referent veel of weinig familie heeft in Nederland. Degenen die een grote schoonfamilie aantreffen, hebben ervaringen die op die van de huwelijksmigranten uit Turkije en Marokko lijken. Er zijn dan veel mensen in de naaste omgeving die dezelfde taal spreken en zich op een positieve of negatieve manier met je bemoeien. Maar er zijn ook veel referenten met een vluchtelingenachtergrond die geen familie in Nederland hebben. Die zijn zelf vaak ook relatief eenzaam. Een partner brengt daarin verlichting, maar vervolgens zijn man en vrouw zeer sterk op elkaar aangewezen voor emotionele steun en voor gezelschap.

Huwelijksmigranten met een autochtone referent komen het vaakst in een situatie terecht waarin er weinig herkomstgenoten in de omgeving zijn. En de herkomstgenoten die er zijn, zijn vaak niet helemaal ‘van de juiste soort’ – ze zijn van een andere etnische of religieuze groep, van een andere sociale klasse, ander opleidingsniveau of andere politieke factie – waardoor de huwelijksmigranten zich er weinig mee verbonden voelen. Er zijn wel ontmoetingsplekken voor migranten van bepaalde herkomstgroepen. Ook vinden gemengde paren met een specifieke mix van achtergronden elkaar. Contact met

andere gemengde stellen (al dan niet) met een buitenlandse partner van dezelfde herkomst is een bron van herkenning en steun, ook voor de referent.

Kort na de migratie speelt voor de meeste huwelijksmigranten van buiten de Europese Unie ook de verplichting tot inburgeren. Mensen kunnen op verschillende manieren aan die verplichting voldoen. De meeste huwelijksmigranten in ons onderzoek volgden les op een ROC of bij een vergelijkbare aanbieder van een inburgeringscursus. Ze hebben hier gemengde gevoelens over. Ze zijn doorgaans erg blij met het feit dat de inburgeringscursus hun een doel en een dagbesteding geeft in een periode die gekenmerkt wordt door ledigheid en verveling. Ook is de cursus een bron van sociale contacten, het begin van een eigen netwerk buiten de invloedssfeer van de partner. De huwelijksmigranten vinden Nederlands leren heel belangrijk, maar zijn wisselend tevreden over het aangeboden taalonderwijs. Over de hele lijn zouden de huwelijksmigranten en referenten graag meer maatwerk zien, bijvoorbeeld met het oog op begeleiding naar de arbeidsmarkt. De inburgering ‘nieuwe stijl’ die is ingevoerd per 1 januari 2013 voorziet in ieder geval in de behoefte naar meer diversiteit. Maar de hoge kosten die de inburgeraars voortaan zelf moeten opbrengen, leiden er vermoedelijk toe dat het minst vermogende segment onder de huwelijksmigranten probeert om de begeleiding zelf op te lossen, met thuisstudie en hulp van de referent. Daarbij gaan de positieve effecten van een dagbesteding buitenshuis en de sociale functie van de inburgeringscursus verloren.

Beheersing van de Nederlandse taal is vooral in formele situaties steeds vaker een basisvereiste voor participatie, bijvoorbeeld voor het vinden van werk (op alle niveaus) en contact met instanties. In informele situaties is Nederlands spreken een grote troef. Geen Nederlands kunnen spreken is een aanzienlijke belemmering voor het leggen van contacten met autochtonen, maar ook met andere buitenlanders, tenzij dat hoogopgeleiden zijn: zij spreken over het algemeen goed Engels, waardoor de motivatie om beter Nederlands te leren soms ontbreekt. Huwelijksmigranten van Turkse en Marokkaanse herkomst zeggen weinig om te gaan met autochtone Nederlanders, behalve met ‘functionele’ contacten op het werk of op de school van de kinderen. Ze zeggen daar ook niet bijzonder veel behoefte aan te hebben. Huwelijksmigranten met een autochtone partner hebben (zoals verwacht) het vaakst een divers sociaal netwerk met daarin ook autochtonen. Toch zeggen ook zij vaak gemakkelijker aansluiting te vinden bij andere buitenlanders die in Nederland leven. Met hen is het gemakkelijker praten, omdat men de ervaringen van migratie, moeizaam communiceren (in het Nederlands) en het ‘vreemdeling zijn’ deelt. Andere, wat langer gevestigde migranten weten vaak beter (dan autochtonen) informatie en steun te bieden, toegesneden op de behoeften van de huwelijksmigranten.

Tot slot zijn er huwelijksmigranten die noch met herkomstgenoten, noch met autochtonen veel contact hebben. Sociaal isolement is een reëel risico. Af en toe hoorden we in onze interviews over referenten die de huwelijksmigrant ontmoedigden om eigen sociale contacten op te bouwen, of dat zelfs actief tegenhielden. Daardoor blijft de huwelijksmigrant afhankelijker van de referent.

Noten

- 1 De meeste huwelijksmigranten in ons onderzoek moeten of moesten verplicht inburgeren op grond van de Wet inburgering uit 2007. Daar zijn uitzonderingen op: een aantal van hen behaalden een Nederlands diploma van wetenschappelijk onderwijs, onderdanen van een lidstaat van de EU zijn niet verplicht een inburgeringsexamen af te leggen en ook huwelijksmigranten met de Turkse nationaliteit werden vanaf 2011 niet meer verplicht in te burgeren, na een uitspraak van de Centrale Raad van Beroep op grond van het Associatieverdrag (1963 artikel 10 besluit 1/80 EEG-Turkije). Op 1 januari 2013 veranderden de spelregels voor de verplichte inburgering opnieuw, maar op een paar uitzonderingen na zijn de huwelijksmigranten in ons onderzoek ruim voor die datum naar Nederland gekomen. (Voor een overzicht van de specifieke regels, zie www.ind.nl.) Aan welke eisen ze moesten voldoen om als 'voldoende ingeburgerd' te worden gezien, op welke manier ze zich voorbereidden op het examen en welke toetsen ze moesten afleggen, verschilt naargelang hun herkomst en het jaar van hun migratie. Dat betekent dat we in onze interviews uiteenlopende trajecten die de huwelijksmigranten hebben gevolgd tegenkwamen: sommige deden staatsexamen NT2 en kregen daardoor een ontheffing van het inburgeringsexamen, de meesten volgden een door een ROC of een privé-ondernemer aangeboden inburgeringscursus in een groep met andere nieuwkomers.
- 2 zie bv. de (auto)biografische romans: Cigdem, Hulya (2008). *De Importbruid*. Amsterdam: De Arbeiderspers.; Oum'Hamed, Fayza (2009). *De uitverkorene*. Amsterdam: Uitgeverij Artemis.; Taspinar, Birsan (2013). *Moeders van de stilte. Drie vrouwen in een ander land*. Antwerpen: De Bezige Bij.

9 Donkere kanten van de leefsituatie

9.1 Escalerende conflicten binnen het migratiehuwelijk

In de vorige hoofdstukken hebben we al enige malen aangekaart dat sommige huwelijksmigranten in een barre leefsituatie verkeren. Soms groeien de persoonlijke problemen hun boven het hoofd en komen ze in een depressie terecht of ze krijgen andere psychische of fysieke klachten. Bij anderen gaat het mis in de partnerrelatie. In dit hoofdstuk focussen we op de excessen in de gezinssituatie van huwelijksmigranten, waarbij mensen slachtoffer van dreiging of geweld zijn. Huiselijk geweld, gedwongen isolement, gedwongen prostitutie, achterlating en eer gerelateerd geweld zouden in migratiehuwelijken vaak voorkomen. Daarom is er in de vreemdelingenwetgeving een clausule opgenomen die het mogelijk maakt dat slachtoffers van zulke vormen van geweld een zelfstandige verblijfsvergunning krijgen, ook als men nog geen vijf jaar bij de referent in Nederland leeft.

In de voorgaande hoofdstukken lieten we al doorschemeren dat behalve vrouwelijke huwelijksmigranten ook mannelijke huwelijksmigranten slachtoffer van kwaadwillende referenten en (schoon)families kunnen worden. In dit hoofdstuk zullen we dieper op het verband tussen het huwelijksmigrantschap en de duistere uitwassen van conflictueuze partner- en gezinsrelaties ingaan. Onder de paren die we interviewden, hadden er enkele een dramatische geschiedenis te vertellen. Uit hun verhalen hebben we er drie geselecteerd die illustratief zijn voor de donkere kanten van de leefsituatie waarmee huwelijksmigranten te maken kunnen krijgen. Buiten de interviews om kregen we nog veel meer ervaringen te horen, ook van slachtoffers onder de referenten. De slachtoffers (en daders) zijn van uiteenlopende herkomst, de problemen waarmee ze te maken krijgen, zijn divers. De dramatische situatie waarin de betrokkenen terecht kwamen, had steeds een duidelijk verband met de migratie en de afhankelijkheidsrelatie tussen huwelijksmigrant en referent. Het migratiehuwelijk op zich is geen oorzaak van onderdrukking en huiselijk geweld (of zoals het tegenwoordig wordt aangeduid: geweld in afhankelijkheidsrelaties), maar er zijn aspecten van de positie van huwelijksmigranten die het risico op een escalatie van de spanningen in de gezinssituatie in de hand werken.

Om diverse redenen is het moeilijk om het risico dat huwelijksmigranten en hun partners lopen op geweld in afhankelijkheidsrelaties en andere excessen met cijfers te onderbouwen. We kunnen dus geen harde uitspraken doen, maar wel schetsen we het mechanisme dat ons ertoe brengt om te stellen dat mensen in een migratiehuwelijk waarschijnlijk een groter risico lopen om ooit in zo'n situatie verzeild te raken. Daarbij baseren we ons naast onze observaties uit het veldwerk onder huwelijksmigranten op onze interviews met hulpverleners en vertrouwenspersonen van de politie, de slachtofferopvang en van professionals en belangengroepen die regelmatig met slachtoffers van geweld in afhankelijkheidsrelaties worden geconfronteerd.

Paragraaf 9.2 is beschrijvend. We schetsen daarin een aantal situaties die zich bij escalerende conflicten tussen de partners van een migratiehuwelijk kunnen voordoen. In paragraaf 9.3 geven we weer welke aspecten van het migratiehuwelijk ervoor zorgen dat

de betrokkenen kwetsbaar zijn voor geweld, bedreiging, achterlating enzovoort. Tot slot behandelen we in paragraaf 9.4 de uitwegen uit een duistere leefsituatie en de ervaringen van de huwelijksmigranten in ons onderzoek met de hulpverlening op dit terrein.

9.2 De donkere kanten van de leefsituatie van huwelijksmigranten

In deze paragraaf beschrijven we een aantal manieren waarop de leefsituatie van huwelijksmigranten en referenten uit de hand kan lopen. Van de vele mogelijke problemen die in de relatie tussen de partners (en andere familieleden) kunnen optreden, bekijken we welke het vaakst met migratiehuwelijken in verband worden gebracht. Daarbij baseren we ons vooral op de gesprekken met sleutelinformanten en deskundigen uit de hulpverlening, uit de advocatuur en uit de zelforganisaties van migranten. Daarnaast baseren we ons op concrete voorbeelden uit de leefsituatie van door ons geïnterviewde huwelijksmigranten en referenten.

9.2.1 Huiselijk geweld en eer gerelateerd geweld

‘Huiselijk geweld is geweld dat door iemand uit de huiselijke of familiekring van het slachtoffer wordt gepleegd. Hieronder vallen lichamelijke, seksuele of geestelijke geweldpleging, belaging of bedreiging’ (zie www.huiselijkgeweld.nl). Onder deskundigen wordt de mening breed gedeeld dat de term ‘huiselijk’ geweld ongelukkig gekozen is. Door de associatie van het woord ‘huiselijk’ met gezelligheid en warmte doet het begrip af aan de ernst van gewelddadige relaties in de intieme sfeer. Daarom heeft tegenwoordig de aanduiding ‘geweld in afhankelijkheidsrelaties’ de voorkeur. In één oogopslag wordt duidelijk waarin het grote risico schuilt voor huwelijksmigranten om terecht te komen in een dergelijke situatie: zijn of haar grote afhankelijkheid van de referent. In de volgende paragraaf zullen we uitleggen hoe de afhankelijkheidsrelatie tussen huwelijksmigrant en referent het escaleren van conflicten tussen de gezinsleden tot structureel geweld in de hand werkt.

Kader 9.1 Misleid en gekleineerd

De Oost-Europese vrouw in dit voorbeeld kwam via een internationale datingsite in contact met een Nederlandse man. Nadat hij haar in haar land van herkomst een aantal keren had bezocht, besloot het stel te trouwen. De vrouw zou met haar zoon uit een eerder huwelijk naar Nederland komen. Enkele maanden nadat ze voorgoed naar Nederland kwam, begonnen de problemen. Nog een paar maanden later kreeg het paar de tienerzoons van de man uit zijn eerste huwelijk in huis. Hun moeder kon hen niet meer handhaven. Dat wil zeggen dat de vrouw binnen afzienbare tijd na haar huwelijk en migratie de zorg kreeg voor opgroeiende kinderen met, naast haar eigen zoon, stiefzoons met gedragsproblemen.

Toen begonnen de problemen binnen in het huis. Namelijk geweld. Ze hadden een moeilijke leeftijd, daar was zo veel frustratie en ik was de enige die die frustratie kon geleiden, dus ik was

Kader 9.1 (vervolg)

de boksbal van iedereen in dat huis. Er was veel verbaal geweld, er werd op me gespuugd... De middelste heeft me een keer aangevallen, in elkaar geslagen. Mijn zoon is ertussen gesprongen: 'Alsjeblieft niet mama slaan!' ... Tegen maatschappelijk werk – want we hadden al begeleiding bij deze gezinssituatie – heb ik gezegd dat ik niet in een huis kon blijven met hem. Mijn zoon durfde niet meer naar school, omdat hij bang was dat ik in die tijd weer zou worden mishandeld... Maar dat was heel moeilijk voor de vader. En de andere kinderen namen het mij kwalijk dat hun broer niet meer thuis kon blijven. Er was altijd ruzie en gescheld. Ik was permanent bang en gestresseerd, ik kon niet meer slapen. Op gegeven moment moest mijn zoon naar therapie, omdat hij getuige was geweest dat zijn stiefbroer mij sloeg, en de therapeute zei: 'Dat gaat niet, je moet weggaan uit dit huis.'

Maar de vrouw had het gevoel dat ze nergens naartoe kon:

Tja, waar? Waar kan jij heen als je geen familie in de omgeving hebt? Ik was machteloos. Ik kan niet naar mijn moeder bijvoorbeeld. Ik ging naar de maatschappelijk werkster en zij zei: 'Je kan naar een opvang gaan, maar die zijn meestal ver hiervandaan.' Maar ik kon mijn zoon toch niet weghalen uit zijn omgeving, hij is bezig met school, met de Cito-toets, en hij is hier gewend en heeft vriendjes... Dan zei de begeleidster: 'Ga maar een urgentiewoning aanvragen.' Daarvoor moest ik acht maanden wachten en ondertussen volhouden en me gedeisd houden.

Toen we de vrouw interviewden, woonde ze inmiddels een jaar in een eigen huurwoning. Nadat haar ex-partner zich lang tegen de formele echtscheiding had verzet, kwam er schot in de juridische afwikkeling van hun huwelijk. Het grote probleem was dat de vrouw van een bijstandsuitkering moest rondkomen, maar ondertussen mee moest afbetalen aan de lening die ze onder invloed van haar ex afsloot. Ook dat vecht ze nu aan met behulp van een advocaat.

Hij heeft mij misleid. Die schuld... groot maken, iemand laten meebetalen, dan is slechts de helft voor mij. Ik begrijp ook niet waarom die notaris toen niet heeft ingegrepen. Hij zag toch ook dat ik niet genoeg Nederlands begreep?

Achteraf bekeken denkt de vrouw dat haar ex-partner bewust een buitenlandse vrouw heeft gezocht, die afhankelijk van hem zou zijn.

Hij zei ook toen ik hier pas was, dat hij speciaal naar een niet-Nederlandse vrouw had gezocht. Daarna heb ik gezien waarom. Ik denk dat hij een onderdanige vrouw zocht. Het ergste is: hij is alweer getrouwd met een nieuwe vrouw, terwijl wij nog niet eens gescheiden zijn. Dus ik ben hier in oktober komen wonen, in februari is hij getrouwd in [een niet-westers land]. Officieel kan dat niet, maar mijn advocate zei: 'Ja, als hij de bruiloft in Nederland niet laat registreren, kan hij tien vrouwen hebben overal ter wereld.' En ik schat, ze heeft geen idee met wie ze is getrouwd. Als buitenlandse vrouw: je weet niets over de persoon waarmee je trouwt en niemand heeft me gewaarschuwd. Ik wist ook niet precies wat en dat is ook een punt, want ik denk: wat hij met mij heeft gedaan, dat zal hij ook met die vrouw doen. En ik kan haar niet waarschuwen, ze zal mij als 'ex van' niet geloven.

Met de vrouw en haar zoon gaat het inmiddels goed.

Mijn moeder was pas op bezoek bij mij, de eerste keer dat zij op bezoek was nadat ik bij hem weg ben... Toen zij terug naar huis moest, zei ze: 'Dat is de eerste keer dat ik het jammer vind dat ik moet vertrekken.'

In de drie voorbeelden die in dit hoofdstuk aan de orde komen, is sprake van een of andere vorm van geweld in de afhankelijkheidsrelatie tussen huwelijksmigrant en partner of overige familieleden van de referent. In de voorbeelden wordt duidelijk hoe divers de verschijningsvormen van het geweld kunnen zijn: één vrouw werd fysiek mishandeld door haar stiefzoon, naast de vernederingen die ze van haar partner en diens andere kinderen moest ondergaan. De andere vrouwen werden vooral psychisch onder druk gezet en systematisch door hun partner bedreigd. Dit onderscheid is van belang wanneer het slachtoffer de stap zet om een hulpverlener in te schakelen die moet beoordelen of er sprake is van voldoende grond voor ingrijpen en voor het verstrekken van een verblijfsvergunning op basis van het huiselijk geweld (zie § 9.4.1).

De drie voorbeelden betreffen vrouwelijke huwelijksmigranten die slachtoffer van hun referent zijn. Maar er zijn omgekeerd ook referenten die slachtoffer van de huwelijksmigrant zijn. Op het internetforum www.buitenlandsepartner.nl zijn een aantal verhalen te lezen van autochtone vrouwen die door hun partner, die huwelijksmigrant is, fysiek werden mishandeld. Het vermoeden is dat frustratie en stress vanwege van de omkering van de traditionele genderverhoudingen in de huishoudens van mannelijke huwelijksmigranten hierin een rol spelen. Tegelijkertijd zijn vrouwen niet altijd per definitie het slachtoffer van mannen; soms is het andersom. Sleutelinformanten getuigen dat ook mannelijke huwelijksmigranten het slachtoffer worden van de referent of de schoonfamilie (vgl. voor mannelijke slachtoffers van eer gerelateerd geweld Van Aalst en Johannink 2007).

In de mannenopvang zitten veel mishandelde mannelijke huwelijksmigranten: mannen die door hun partner werden geslagen en verkracht. Het zijn wel de mannen met kinderen die in de opvang terecht komen. Degenen zonder kinderen gaan terug naar het land van herkomst of verdwijnen in de illegaliteit. Er rust immers een groot taboe op mannenmishandeling, dus de stap om naar de hulpverlening te gaan, is groot. De mannen met kinderen hopen een zelfstandige verblijfsvergunning op humanitaire gronden [huiselijk geweld] te krijgen. Anders moeten ze terug naar hun land van herkomst en zien ze hun kinderen nooit meer.

(medewerker gemeentelijke beleidscel huiselijk geweld)

Deze sleutelinformant vertelt waarom mishandelde mannen minder in de openbaarheid zijn: het is een taboe. Terwijl vrouwelijke slachtoffers weerklank en begrip voor hun verhaal vinden in de maatschappelijke beeldvorming die ‘ervan uitgaat’ dat een vrouw in een relatie of huwelijk met een niet-westerse man onderdrukt en klein gehouden wordt, is het voor een man moeilijk toe te geven dat hij zijn vrouw niet de baas is. Om die reden is voor mannen de terugweg naar het land van herkomst zo goed als afgesneden: als ze terugkeren als slachtoffer lijden ze dubbel gezichtsverlies. Andere sleutelinformanten delen het vermoeden dat in het voorgaande citaat werd geuit: dat deze mannen – wanneer ze wel bij hun partner weggaan – van de radar verdwijnen en in de illegaliteit terecht komen. Vooral homoseksuele mannen die als huwelijksmigrant naar Nederland kwamen, zijn volgens deze sleutelinformanten uiterst kwetsbaar. Ook die zien ze terug in de mannenopvang.

Voor homoseksuelen is het migratiehuwelijk een uitweg uit een land waar homoseksualiteit niet wordt getolereerd en soms zelfs strafbaar is. Dat maakt hen tot de potentiële speelbal van

een referent. Ze kunnen namelijk niet terug. Een vakantieganger of chatvriend is een kans om naar Nederland te komen, dat een aantrekkelijke reputatie heeft voor jonge homoseksuelen. Maar bij aanvraag van een verblijfsvergunning [MvV] moeten ze 'out in the open'. Dan staat ergens zwart op wit dat ze homo zijn. Daarna kunnen ze niet meer terug naar hun land. (deskundige huiselijk geweld, eer gerelateerd geweld en huwelijksdwang van een grote Nederlandse gemeente)

Huiselijk geweld is typisch iets wat niet alleen in migratiehuwelijken voorkomt, maar in alle lagen van de bevolking en onder alle bevolkingsgroepen. Migratiehuwelijken worden ook vaak in één adem genoemd met eer gerelateerd geweld. Eer gerelateerd geweld kunnen we definiëren als 'alle vormen van dwang en psychisch en fysiek geweld om te voorkomen dat een lid van de familie een "misstap" zet die de familie-eer in de gemeenschap kan schaden, en alle geweld tegen de (vermeende) "eerschender" om de geschonden eer te herstellen' (Bakker en Felten 2011). Eer gerelateerd geweld wordt toegeschreven aan personen met een culturele achtergrond waarin familie-eer een grote rol speelt. Het zijn vooral culturen rond de Middellandse Zee, het Midden-Oosten, Zuid- en Centraal-Azië (de herkomstgebieden van migratiehuwelijken tussen herkomstgenoten) die eer gerelateerd geweld kennen, maar ook onder Roma, Hindoestaanse en orthodox-christelijke gemeenschappen in Nederland komt het voor (Bakker en Felten 2011). Onder deskundigen is er discussie in hoeverre het terecht is om eer gerelateerd geweld van andere vormen van huiselijk geweld te scheiden (Janssen 2010). Beide liggen namelijk erg dicht bij elkaar. Een inspecteur van de politie die gespecialiseerd is in huiselijkgeweld-zaken stelt dat eer gerelateerd geweld eveneens huiselijk geweld is, dat vanuit een bepaalde culturele context wordt gelegitimeerd. Er is wel veel meer maatschappelijke en politieke belangstelling voor dan voor 'gewoon' huiselijk geweld.

Ik controleer dagrapporten op het gebied van huiselijk geweld. Ik beoordeel de ernst van de situatie en het handelen van politie en instanties. In mijn gemeente zie ik ook veel zaken die te maken hebben met eer gerelateerd geweld [EG]. Dergelijke zaken speel ik door aan het team dat hiervoor is aangesteld. Dat is wel een beetje scheef: dat het team EG bestaat uit zeven man, terwijl ik het werk alleen doe. Aan huiselijk geweld zou meer prioriteit moeten worden gegeven en ook een georganiseerde tak binnen de politie worden opgezet. Huiselijk geweld hangt samen met allerlei ander crimineel gedrag en bovendien is de overlap met EG groot. Iemand die huiselijk geweld niet herkent, merkt ook niet op wanneer er sprake is van EG. Op EG wordt extremer gereageerd, omdat het iets ongrijpbaars heeft en mensen er minder bekend mee zijn. (politie-inspecteur belast met zaken rond huiselijk geweld)

Andere deskundigen stellen dat de scheidslijn tussen huiselijk geweld en eer gerelateerd geweld weliswaar dun is, maar dat vooral politie en hulpverleners wel een onderscheid moeten maken om per casus een accurate aanpak te bedenken. Het etiket 'eer gerelateerd geweld' maakt dat men op een andere manier intervenueert dan bij huiselijk geweld: men gaat minder snel over tot het (tijdelijk) uit huis verwijderen van de dader. Bij een vermoeden van een eer gerelateerd motief weet men dat naar een ruimere omgeving dan enkel het betrokken kerngezin moet worden gekeken: daders kunnen zich ook onder de leden van de grootfamilie bevinden. De pleger van het geweld kan

bovendien een ander zijn dan degene die het eercorrigerende geweld heeft bedacht en bevolen. Tot slot zijn hulpverleners terughoudender in het nemen van maatregelen die de schade aan de eer van de betrokken familie groter zou kunnen maken (zoals een politieoptreden op klaarlichte dag) en daarmee het slachtoffer in nog grotere problemen zou kunnen doen belanden (Janssen 2010). Aan de andere kant kan het nuttig zijn om het onderscheid te maken, omdat het niet in alle omstandigheden opportuun is om de ‘eergevoelige’ aanpak te volgen: soms ligt het zwaartepunt eerder bij het huiselijk geweld en is een snelle uithuisplaatsing van de dader geboden. Dan kan het een probleem zijn als alle situaties van huiselijk geweld die zich voordoen in niet-westerse gezinnen (met een islamitische achtergrond) onmiddellijk het stempel ‘eer gerelateerd’ krijgen.

Een psychische of andere klacht ligt over het algemeen aan de grondslag van huiselijk geweld, maar de omstandigheden van de huwelijksmigratie kunnen aanleiding zijn voor het tot uiting komen. Er is niet zozeer een etnische achtergrond die echt zorgt voor het ontstaan van dit soort omstandigheden. In de Bible Belt is óók veel sprake van eer gerelateerd geweld. Armoede en stress kunnen de aanleiding zijn. Het kan soms moeilijk zijn om je in een andere cultuur te verplaatsen, aan de andere kant kan het je de mogelijkheid bieden om objectiever te handelen. Wat wel moeilijk is, is dat in sommige (sub)culturen huiselijk geweld wordt geminimaliseerd tot het noemen van ‘een tik’. Toen ik in gesprek ging met Turkse vrouwen over wat partners volgens de Nederlandse wet wel en niet is toegestaan, wisten de vrouwen niet wat ze hoorden. Er was duidelijk sprake van huiselijk geweld en onderdrukking, maar de politie om hulp vragen was een brug te ver en misschien ontbrak ook een zekere overtuiging bij de vrouwen zelf dat verandering nodig was.

(politie-inspecteur belast met zaken rond huiselijk geweld)

Deze politie-inspecteur signaleert dat de ‘tolerantie’ voor huiselijk geweld in bepaalde etnische groepen erg groot is. Incidenten die alarmbellen zouden doen rinkelen wanneer ze in zich in Nederlandse gezinnen zouden voordoen, worden weggewuifd of ‘normaal’ gevonden. Bovendien is de schaamte en angst over het algemeen groot en vergt het veel moed om de stap naar een hulpverlener te zetten. Dus misschien is er ook sprake van onderrapportage van huiselijk geweld tegen vrouwen binnen het migratiehuwelijk, maar daar is moeilijk de vinger op te leggen. De sleutelinformanten uit de hulpverlening die wij spraken, vertellen allen niet in huwelijksmigranten te zijn gespecialiseerd en ook niet nauwkeurig te kunnen aangeven hoeveel van hun cliënten een achtergrond als huwelijksmigrant hebben: dat wordt niet geregistreerd. Zij zien in de eerste plaats ‘slachtoffers van huiselijk of eer gerelateerd geweld’, onder wie er naar hun inschatting wel veel zijn die ooit als huwelijksmigrant naar Nederland kwamen. Wel kunnen deze sleutelinformanten vanuit hun kennis over het fenomeen geweld in afhankelijkheidsrelaties uitleggen waarom partners in een migratiehuwelijk extra kwetsbaar zijn. Daarover meer in paragraaf 9.3.

9.2.2 Wegwerpbruiden en -bruidegoms

De volgende ‘donkere kant’ van de leefsituatie die aan de orde komt in dit hoofdstuk, heeft wel direct met de juridische voorwaarden voor partnermigratie te maken, namelijk

het afhankelijke verblijfsrecht van de huwelijksmigrant (zie hoofdstuk 1), dat in Nederland tot minimaal vijf jaar na migratie geldt (voorheen drie jaar). Het afhankelijk verblijfsrecht betekent dat de huwelijksmigrant naar het herkomstland moet terugkeren wanneer de relatie die (of het huwelijk dat) hem of haar recht op verblijf gaf ten einde komt. Tijdens dit onderzoek hoorden we – vooral in de gesprekken met sleutelinformanten – verschillende malen over referenten die van de zwakke rechtspositie van de huwelijksmigrant gebruik maken om zich van hun partner te ontdoen: door deze te ‘dumpen’ of achter te laten in het land van herkomst voordat de termijn van afhankelijk verblijfsrecht verstrijkt of door hiermee te dreigen (vgl. Smits van Waesberghe et al. 2014).

Kader 9.2 Bedreigd met achterlating

De huwelijksmigrant uit het volgende voorbeeld is in Iran geboren. Ze is daar in 2007 met de referent getrouwd en vervolgens naar Nederland gekomen. Haar man (inmiddels ex-man) kwam ongeveer twintig jaar geleden als vluchteling naar Nederland. De huwelijksmigrant heeft in Iran gestudeerd en op managementniveau gewerkt. Ze was vóór dit huwelijk al een keer getrouwd en gescheiden. Ze vertelde over de positie van vrouwen na een scheiding in Iran: als vrouw heb je nergens recht op, je gaat weer terug naar je ouders met lege handen en het bezit blijft bij de man. De referent kende ze goed, al sinds haar jeugd, en de wederzijdse families hadden goede relaties met elkaar. Daarom was een huwelijk met hem vertrouwd en de huwelijksmigrant dacht dan ook een goed leven met hem te zullen hebben in Nederland. In Nederland gekomen ging ze naar de inburgeringscursus en haalde het diploma. Daarna ging ze verder met Nederlandse les, maar ze werd zwanger, waardoor het Nederlands leren in de verdrukking kwam. In die tijd had de vrouw nauwelijks of geen contact met andere mensen, maar ze dacht: dat hoort bij het integratieproces en dat komt wel goed. Haar problemen begonnen toen haar zoontje werd geboren en het gezin naar Iran reisde om de baby aan de grootouders aldaar te laten zien.

Onze zoon was vijf maanden, we gingen naar Iran met vakantie bij zijn ouders en bij mijn ouders. En na een week zei mijn ex-man plotseling: ‘Wij moeten scheiden.’ In Nederland hadden we het goed, we hadden geen problemen, ik begreep niet waarom hij wilde scheiden. Mijn ex-man zei: ‘Nee, jij moet hier blijven in Iran en ik ga terug met het kind naar Nederland.’ Ik zei de hele dag: ‘Alsjeblieft niet doen, alsjeblieft niet doen.’ Hij ging alleen terug naar Nederland en ik moest met onze zoon een maand in Iran blijven. Maar ik dacht na en kwam toch eerder terug. Ondertussen was mijn man hier. Hij wilde geen contact met mij, nam de telefoon niet op, helemaal niks... Toen zei hij: ‘Nu, we moeten scheiden. Ik heb heel veel nagedacht, ik kan niet doorgaan.’ En tegen mij: ‘Je moet terug naar Iran. Zonder het kind. Ik heb het gevraagd aan de IND en aan de advocaat. Als we scheiden, moet je terug naar Iran en het kind is voor mij. Je hebt geen recht op het kind.’ Ik zei: ‘Dat is toch niet normaal. Het is nog maar zo’n kleine jongen.’ En het klopt ook niet wat hij zei, maar ik wist het niet. Ik was nog maar een jaar in Nederland, ik wist dat allemaal niet. Ik had geen informatie over de wetten. Elke dag smeekte ik mijn man: ‘Alsjeblieft, alsjeblieft.’ En hij zei nee. Ik had niemand aan wie ik hulp kon vragen. Ik had geen vrienden. Later bedacht ik: oké, dus jij wil scheiden, maar jij kan wachten. Ik blijf drie jaar bij mijn kindje, nu is hij nog te klein. En hij zei: ‘Nee, ik kan niet wachten, je moet terug naar Iran. En ons kind blijft bij mij en als jij hem wil zien, kom ik naar Iran...’ en zo. Tot na zes maanden... Ik smeekte mijn man: ‘Alsjeblieft, ik kan niet zonder mijn kindje leven.’ Ik was heel... dun geworden, ik woog nog maar 48 kilo. En toen zei mijn ex-man: ‘Oké, je kunt hier blijven.’ En ik was heel blij, maar het werd niet meer zoals vroeger.

Kader 9.2 (vervolg)

Voor de huwelijksmigrant was het leven zwaar, ze had geen vertrouwen meer in haar man, was bang voor hem en wanhopig. Ze wist ook absoluut niet waar ze hulp kon vragen en was volstrekt eenzaam met haar problemen. Toen ze vierenhalf jaar in Nederland was, heeft ze de scheiding aangevraagd.

Toen onze zoon 3 jaar was, zei ik tegen mijn ex-man: 'Ik wil scheiden.' Hij zei tegen mij: 'Als je wil scheiden, moet je eerst verklaren dat het kind bij mij blijft in Nederland.' Ondertussen wist ik hoe de wet in elkaar zit in Nederland als je gaat scheiden. Je moet alles delen. Ook de kinderen. Toen hij inzag dat ik wist wat mijn rechten zijn, werd hij rustig. Hij zei: 'Jij wil alles van mij krijgen, het huis en de spullen...' Ik zei: 'Nee, ik wil het niet, ik wil alleen mijn zoon. Ik wil het huis niet, alles is voor jou.' Hij zei: 'Oké, als het zo is, is het goed.' Wij zijn naar de notaris gegaan en daar heb ik een verklaring getekend dat ik afzag van het huis. En van alimentatie voor mij. Dat was een hele verrassing voor mijn ex-man. Ik vroeg alleen alimentatie voor het kind. Ik wilde geen alimentatie, ik wilde werken en niet afhankelijk zijn van hem.

Over haar rechten had de vrouw geleerd via de inburgering en een Iraanse vrouw van wie zij Nederlandse les kreeg.

Toen ik inburgeringsexamen heb gedaan, kreeg ik een beetje informatie via de computer en van de vrouw van Vluchtelingenwerk waar ik Nederlandse les volgde. Zij zei: 'Als je probleem heel erg wordt, bijvoorbeeld als je man je slaat of hij zegt tegen jou dat je het huis uit moet, moet je meteen met mij bellen, ja?'

Momenteel woont de huwelijksmigrant met haar zoontje, na een urgentieverklaring, in een gezellig huisje. Ze is haar leven aan het opbouwen, ze heeft het druk, wil haar zoontje optimaal begeleiden en een rustig thuis bieden. Ze heeft werk gevonden, fulltime, ze wil zelfstandig zijn en haar eigen inkomen genereren, ook al is het werk beneden haar niveau. Maar op dit moment vindt ze het vooral belangrijk een stabiel leven op te bouwen voor haar kind.

Uit een Deens onderzoek is gebleken dat referenten (in dat betreffende onderzoek van Turkse herkomst) zich na een scheiding of bij huwelijksproblemen vrij 'gemakkelijk' van hun migrantenpartner kunnen ontdoen door deze terug te sturen naar het land van herkomst (Liversage 2013). Het volstaat om bij de immigratiedienst het einde van de relatie aan te geven, en daarmee de man of vrouw in kwestie het recht te ontnemen naar Europa terug te keren. De Nederlandse situatie is goed vergelijkbaar met de Deense op dit punt: ook hier beëindigen referenten de relatie, zetten hun partner het huis uit en zorgen ervoor dat de IND het verblijfsrecht van de huwelijksmigrant intrekt. Een andere manier met hetzelfde effect is om de huwelijksmigrant tijdens een vakantie in zijn of haar herkomstland achter te laten, zoals de Iraanse referent in het voorbeeld in kader 9.2 met zijn vrouw dreigde te doen.

Sleutelinformanten vertellen dat er een categorie van huwelijksmigranten bestaat die door de referenten kort voor het verstrijken van de periode van afhankelijk verblijf – waarna de huwelijksmigrant een zelfstandige verblijfsvergunning zou kunnen aanvragen – worden gedumpte of achtergelaten. De periode van afhankelijk verblijf wordt door hun referenten doelbewust als 'proefperiode' gebruikt, waarin de partner

letterlijk wordt uitgetest. Als deze om een of andere reden niet voldoet, kan deze zo worden 'ingeruild voor een nieuw exemplaar'. Deze 'wegwerpbruiden/-bruidegoms' of 'proefbruiden/-bruidegoms' kwamen al eerder in dit rapport aan de orde: in sommige families zou de praktijk bestaan om een vrouw die binnen een zekere termijn (die binnen de periode van afhankelijk verblijf valt) geen kind heeft gekregen terug te sturen, zodat de man opnieuw kan trouwen met een vruchtbaardere vrouw. Ook als een vrouw niet gehoorzaam genoeg wordt bevonden, of het klikt niet met haar schoonmoeder, kan een familie de man ertoe aanzetten zijn bruid te dumpen.

Wegwerpbruiden en -bruidegoms worden slachtoffer gemaakt door referenten uit alle vier de referentprofielen die wij in dit onderzoek onderscheiden. Via de sleutelinformanten hoorden we ook over autochtone referenten die vlak voor de 'termijn' van hun buitenlandse partner verstrikt de relatie of het huwelijk verbreken zodat ze een nieuwe (buitenlandse) partner kunnen zoeken.

De motieven om een huwelijksmigrant te dumpen, zijn niet altijd even helder. De vrouw uit het voorbeeld in kader 9.2 weet nog steeds niet precies waarom haar man opeens van haar wenste te scheiden. Ze vermoedt dat hij enkel was getrouwd om een kind te krijgen en dat hij haar niet meer nodig had zodra de baby was geboren. Hij heeft zich echter nooit nader verklaard ten opzichte van haar. De vraag is ook in hoeverre het voor referenten die ertoe overgaan hun partner te dumpen een vooropgesteld doel is om slechts een migratiehuwelijk aan te gaan voor de termijn waarin de huwelijksmigrant wat betreft verblijfsrecht van de referent afhankelijk is.

Ook het fenomeen van het dumpen van huwelijksmigranten is misschien niet voorbehouden aan mannelijke referenten die vrouwelijke slachtoffers maken. Wel concludeerde Liversage, de al genoemde Deense onderzoeker die zich in migratiehuwelijken met partners van Turkse herkomst verdiepte, dat vrouwelijke referenten veel minder geneigd zijn direct hun macht over hun partners verblijfsrecht uit te oefenen. Ze verbloemen liever de werkelijke machtsverhouding, ook omdat ze bang zijn voor wat hun man zal doen wanneer hij zich in het nauw gedreven voelt. De kans dat hij dan zijn toevlucht zal nemen tot geweld is dan groter. Mannen gingen er volgens zijn onderzoek gemakkelijker en met grotere vanzelfsprekendheid toe over om hun vrouw te dumpen of achter te laten (Liversage 2013).

9.2.3 Gedwongen tot prostitutie

Het komt voor dat migranten, zowel mannen als vrouwen, in het kader van een huwelijk naar Nederland migreren en vervolgens in de prostitutie belanden. Zeker wanneer ze ervan op de hoogte zijn dat dit hun eigenlijke bestemming is, raakt deze problematiek aan mensenhandel en valt ze buiten de opzet van dit onderzoek. Maar de scheidslijn is niet altijd helder. Heel vaak zijn de huwelijksmigranten in de veronderstelling dat ze naar Nederland gaan om samen te leven met hun partner en blijkt naderhand dat ze onder valse voorwendselen hierheen zijn gelokt. Ook lijkt het voor sommige referenten die zich later tot pooiers ontplooiën geen vooropgezet doel te zijn om de huwelijksmigrant de prostitutie in te loodsen. Zo vertelt een gemengd Thais-Nederlands paar dat ze weten van andere Thaise echtgenotes van Nederlandse mannen, van wie de partner op het idee

komt het inkomen aan te vullen door haar (opnieuw) in de prostitutie te laten werken. Het gaat dan om vrouwen die in Thailand al in de seksindustrie werkten en die door hun partner min of meer worden overgehaald hun oude beroep weer op te pakken.

HM: Dan ga je uit elkaar en dan zoekt die vrouw in een bepaalde branche werk om snel geld te verdienen en dat soort dingen zie je ook wel heel veel, dat die vrouwen in de prostitutie belanden en in de drugswereld. Dat gebeurt ook wel heel vaak, hoor.

R: Ja de meeste... Thaise vrouwen die hier wonen die met Nederlanders getrouwd zijn, die komen uit een wat slechter milieu over het algemeen.

HM: Ja, geen opleiding en in de prostitutie beland en die kwam een man tegen...

R: Een beetje de onderkant van de samenleving.

HM: Ja, dat klopt. Kijk, een heleboel zijn ook gewoon. Die hebben gewoon een goed leven kunnen opbouwen, gewoon normaal en die kinderen gaan naar school en zij hebben een gewone baan. Dat heb je ook. Maar je hebt ook heel veel gevallen dat het helemaal fout gaat en dat mensen weer terugkeren naar het werk wat ze hebben gedaan in Thailand. Terwijl die mannen hier ook zo zitten te profiteren, soms.

I: Op welke manier profiteren die mannen?

HM: Financieel.

I: Van haar, van haar werk bedoel je?

HM: Ja.

I: Dus die vrouwen die werken ook in de prostitutie terwijl ze nog in die relatie zitten.

HM: Ja, klopt. Wij hebben geen mensen in de directe omgeving, maar zulke verhalen die hebben wij ook wel gehoord.

R: Ja, in de Nederlandse prostitutie werken heel veel Thaise vrouwen. En vaak zijn die getrouwd met Nederlandse mannen. Het is makkelijk als je daar al dat werk hebt gedaan, zeg maar.

HM: Ze kunnen hier niet een normale baan vinden en ze hebben geen opleiding en ten tweede ze kunnen de taal niet, bijvoorbeeld. En wat kun je hier doen? En je hebt geld nodig om je eigen familie te steunen en je man die ondersteunt je niet en die wil misschien zelfs geld van je hebben? Ja, wat ga je doen? Je hebt niet zo veel keus.

R: Ja, en als je al uit het milieu een beetje komt door omstandigheden daar, dan is het niet zo'n grote stap om dat hier verder te gaan doen.

I: Maar zijn er ook wel vrouwen die hier komen inderdaad, bij die man en in de prostitutie belanden?

HM: Sommige mensen gaan gewoon direct naar de werkplek, want die wisten het al van tevoren, of die hebben de afspraak gemaakt met zo'n man, weet je wel, dat kan ook. Van: hé, ik neem je mee naar Nederland, maar je moet voor mij wel geld terugverdienen. Dat gebeurt ook. Maar het gebeurt ook van: ja, ik wil met jou wel samenleven, maar we hebben financiële problemen, [we hebben gewoon heel veel geld nodig]. Dat kan ook. Dus het gebeurt op een heleboel manieren.

I: Ja, die eerste manier is wel in alle openlijkheid, je maakt echt eigenlijk een soort deal of afspraak met elkaar?

HM: Ja, hij moet ook voor haar het ticket betalen en alles regelen, dat kost ook wel veel geld.

R: Ja, dus die man die heeft een vooropgezet doel en ja, dat gaat misschien om hier te mogen blijven, maar niet om liefde.

I: En in sommige gevallen weten die vrouwen dat wel, maar in andere – hoor ik je zeggen – weten die vrouwen dat niet. Die komen met andere verwachtingen hier.

R: Ja.

I: En ken jij vrouwen die dus echt met andere verwachtingen naar Nederland kwamen?

HM: Ja, die ken ik wel, inmiddels zijn ze ook wel gescheiden, ja, dat soort dingen, die ken ik wel. Ja.

(vrouw van Thaise herkomst (huwelijksmigrant), autochtone man (referent))

Huwelijksmigranten lopen een reëel risico door een kwaadwillende referent te worden misleid en uitgebuit; doordat de referent hen de prostitutie in dwingt of op andere manieren, zoals al bleek in het voorbeeld van de Oost-Europese vrouw die door haar partner een berg schulden op haar schouders geschoven kreeg (zie kader 9.1). Een andere huwelijksmigrant in ons onderzoek bleek na aankomst in Nederland getrouwd te zijn met een veroordeelde zedendelinquent en mee op te draaien voor de gigantische boete die hem door de rechter was opgelegd. Zij was net als de Oost-Europese vrouw liever vóór haar migratie door een Nederlandse instantie gewaarschuwd voor het verleden van haar echtgenoot. Misleiding en uitbuiting door de referent vormt als het ware het spiegelbeeld van het schijnhuwelijk, waarbij berekende huwelijksmigranten misbruik maken van een referent om een Nederlandse verblijfsvergunning te bemachtigen. Per slot van rekening weten de partners aan weerszijden van de grens meestal weinig over elkaar en kost het een persoon met slechte bedoelingen niet veel moeite dingen voor zijn of haar partner op lange afstand te verbergen.

9.2.4 De toegang tot de kinderen ontzegd

Heel wat huwelijksmigranten blijken ervoor beducht te zijn dat de referent zijn of haar gevestigde positie in Nederland zal gebruiken om zich de kinderen toe te eigenen en de huwelijksmigrant uit te sluiten. Referenten dreigen dat ze ervoor zullen zorgen dat de huwelijksmigrant de kinderen ‘nooit meer ziet’. Dat was het geval in twee van de drie voorbeelden in dit hoofdstuk: de Iraanse huwelijksmigranten waren bang dat hun partner hen van hun kinderen zou weten te scheiden en dat schrikbeeld werd door de referent gebruikt om de vrouwen onder de duim te houden (zie kader 9.2 en kader 9.3). In deze gevallen hebben de mannen ook de wetgeving in het land van herkomst op hun hand. Om die reden kunnen de vrouwen niet met hun kinderen terug naar het land van herkomst, of durven ze hun kinderen niet met hun ex-man mee te laten gaan op vakantie. De kans bestaat immers dat ze dan niet meer terugkomen.

Bij gemengde migratiehuwelijken hebben ook referenten (en dan vooral gescheiden vrouwen) de angst dat hun ex-partner de kinderen zal ontvoeren naar of achterhouden in zijn land van herkomst. Een geïnterviewde vrouw die getrouwd is geweest met een Marokkaanse man was rond de tijd van het interview bezig uit te zoeken hoe ze zich tegen dit risico zou kunnen indekken wanneer ze haar man toestemming zou geven voor een familiebezoek, met hun zoon, tijdens de schoolvakantie. Dat de partners van niet-westerse mannen (en vooral van mannen uit islamitische landen) het risico op kinderontvoering voor ogen hebben, zou een effect kunnen zijn van de media-aandacht

voor een aantal gevallen waarbij een vader met een dergelijke achtergrond was betrokken (De Hart 2001b). Het is de vraag of kinderen met een vader uit een islamitisch land daadwerkelijk meer risico lopen te worden ontvoerd of achtergehouden. Een sleutel-informant van het Centrum voor Internationale Kinderontvoering stelt dat het merendeel van de ontvoeringen gebeurt door moeders en door ouders die van oorsprong uit een buurland van Nederland komen, dus uit Duitsland, België of het Verenigd Koninkrijk. Gezien de aantallen transnationale huwelijken met een andere EU-inwoner, in vergelijking tot de huwelijken met niet-westerse partners, is dat niet heel verwonderlijk. Toch spreken deze gevallen klaarblijkelijk minder tot de verbeelding dan die waarbij een vader uit een niet-westers land is betrokken. In ieder geval is ook de politie en de hulpverlening alert wanneer een vrouw in zo'n situatie haar angst voor ontvoering van de kinderen uitspreekt, zo merkte een Afghaanse man kort na de scheiding van zijn vrouw (een huwelijksmigrant van dezelfde herkomst).

Ik heb na die uitspraak van de rechter [over de omgangsregeling m.b.t. hun dochter] een vakantie geregeld in Griekenland. Het was voor het eerst dat ik op vakantie ging. Ik heb voor mijn dochter vakantie geregeld en ik heb met haar afgesproken dat ik haar woensdag kom ophalen om te winkelen en dan vrijdag gaan we een weekje naar Griekenland. Ik ging gewoon 's ochtends daar naartoe. We zouden gewoon wat kleding gaan kopen ter voorbereiding en toen zei [de moeder]: 'Ik wil dat kind niet afgeven.' En ze werd moedig en ik was enorm gefrustreerd en het was een beetje touwtrekkerij om het kind. Ze zei: 'Jij moet haar vanavond weer terugbrengen.' Zij zegt: 'Als jij dat kind niet terugbrengt, dan ga ik naar de politie, dat is het handigste.' Dus ik ging winkelen en na het winkelen gelijk naar het politiebureau geweest. Ik heb gezegd: 'Dit is het voorval, vanochtend heeft ze zoiets gezegd. Misschien komt ze naar het politiebureau.' Toen bleek dat zij net een halfuur of een uurtje voor ons bij het politiebureau was geweest. Ik werd gewoon gelijk voor politieverhoor afgehaald. Ik dacht: een uurtje daar en dan een gesprek, dan mag ik gewoon weer gaan. Toen heeft de politie mij gevraagd: 'Kan het zijn dat jullie op vakantie gaan?' Ik zeg: 'Ja, het kan zijn...'
(man van Afghaanse herkomst, referent)

Hoe het ook zij: dreiging door een van de partners om de ander de toegang tot de kinderen te ontnemen, is een sterk drukmiddel. De politie-inspecteur die zich bezighoudt met zaken van huiselijk geweld zegt daarover:

Het zou goed zijn als huwelijksmigranten meteen zouden kunnen naturaliseren, zodat niet de dreiging speelt dat moeders van hun kinderen gescheiden kunnen worden. Of kinderen die hier geboren zijn, zouden automatisch de Nederlandse nationaliteit moeten kunnen krijgen, zodat de vader ze niet zomaar kan meenemen zonder dat de moeder ergens op kan terugvallen.
(politie-inspecteur belast met zaken rond huiselijk geweld)

9.3 Gedwongen bij elkaar blijven

In deze paragraaf proberen we inzicht te verwerven in het door ons vermoede verband tussen huwelijksmigratie en huiselijk geweld. De oorzaken van huiselijk geweld zijn divers en complex. Waarschijnlijk spelen meerdere factoren een rol. Persoonlijkheidsstoornissen of psychische problemen vormen waarschijnlijk de basis, er is sprake

van intergenerationele ‘overdracht’ van geweld (het fenomeen dat wie in zijn jeugd getuige is geweest van huiselijk geweld een grotere kans heeft om als volwassene op zijn beurt dader of slachtoffer te worden (Van de Weijer 2014)) en daarnaast zijn er katalysatoren zoals stress (WODC 2010). Migratie is een stressfactor in het leven van zowel huwelijksmigrant als referent. Armoede en werkloosheid – situaties waarmee veel huwelijksmigranten geconfronteerd worden – werken ook in andere gezinnen als stressfactor, waardoor eventuele conflicten tussen partners tot boven het kookpunt oplopen. Volgens de deskundigen en hulpverleners is er vooral één belangrijk kenmerk van de leefsituatie van huwelijksmigranten die het risico vergroot dat huwelijksmigranten in aanraking komen met huiselijk geweld: hun grote afhankelijkheid van de referent.

9.3.1 De afhankelijkheidsrelatie tussen huwelijksmigrant en referent en de spiraal van huiselijk geweld

Er zijn drie vormen van afhankelijkheid in de relatie tussen huwelijksmigrant en referent: juridische, economische en sociale afhankelijkheid. Die afhankelijkheid is in alle migratiehuwelijken aan de orde, maar niet alle migratiehuwelijken draaien uit op huiselijk geweld. Omgekeerd is er in alle gevallen van huiselijk geweld sprake van een scheve machtsverhouding tussen de betrokkenen, waarvan bij migratiehuwelijken doorgaans de huwelijksmigrant zich in een afhankelijke positie bevindt. Die positie zorgt er bovendien voor dat het veel moeilijker is de ‘spiraal van huiselijk geweld’ te doorbreken. Uit onderzoek is bekend dat huiselijk geweld een proces is, een uitkomst van een dynamiek tussen beide partners waarbij spanningen steeds hoger oplopen en geweld stelselmatig ernstiger wordt. Door de grote afhankelijkheid van de huwelijksmigrant zijn de partners van een migratiehuwelijk als het ware gedwongen bij elkaar te blijven en dat verhoogt het risico dat conflicten tussen hen escaleren.

Als het zo was dat vrouwen meteen vanaf de eerste keer een mep kregen of in elkaar werden geslagen, zouden ze de relatie met een gewelddadige man sneller afbreken en weggaan wanneer het nog kan. Maar doorgaans ‘sluip het er in’. De zelfstandigheid van een slachtoffer wordt geleidelijk aan afgebouwd, het geweld neemt geleidelijk aan toe. Als een relatie niet ten einde komt, als partners niet uit elkaar gaan, dreigt de situatie te escaleren. Het is voor alle vrouwen of slachtoffers van huiselijk geweld erg moeilijk zich aan een gewelddadige partner te ontworstelen. Maar hoe groter de afhankelijkheid van een der partners, hoe moeilijker het is weg te gaan en hoe groter het risico dat geweld werkelijk uit de hand loopt. De huwelijksmigrant kan vaak niet weg bij haar of zijn partner. (deskundige huiselijk en eer gerelateerd geweld)

Hoe groter de afhankelijkheid, hoe hoger het risico dat er klappen vallen en hoe moeilijker het is om weg te gaan als er klappen vallen. Dus dit is bij uitstek een risicogroep. De afhankelijkheid is heel groot. Ik weet wel uit ervaring dat als de man degene is die het verblijfsrecht hier al heeft en de vrouw komt erbij... De man heeft dan vaak het geld, spreekt de taal, op alle vlakken zit daar een heel sterke afhankelijkheid, terwijl voor de vrouw beschermende factoren tegen geweld wegvallen. Want beschermende factoren, dat zijn: werk, een eigen sociaal netwerk, familie, vrienden en dergelijke. En dat heeft ze dan op dat moment niet. Dus er is per definitie

een risico, zelfs al is er van beide kanten met de beste bedoelingen aan het huwelijk begonnen. En dat is ook niet altijd het geval. In elke relatie komen conflicten voor, maar in deze relaties is er een uitgesproken risico tot geweld. Het is ook niet zo als je alle afhankelijkheid oplost, dat alle huiselijk geweld is opgelost. Maar er is wel degelijk een directe relatie tussen de mate van afhankelijkheid en het risico op geweld.
(sleutelinformant uit de opvang van slachtoffers)

Juridische afhankelijkheid

We zagen in voorgaande hoofdstukken dat het onvermijdelijk is dat de huwelijksmigrant op allerlei gebieden sterk afhankelijk van de referent is, zeker in de eerste jaren na de migratie. In de eerste plaats is er de juridische afhankelijkheid van de huwelijksmigrant: het afhankelijk verblijfsrecht bepaalt dat deze in één huis moet wonen met de referent, op straffe van het verliezen van de verblijfsvergunning.

Vrijwel alle deskundigen signaleren dat de juridische afhankelijkheid door referenten wordt ingezet om de huwelijksmigrant mee te bedreigen: 'Als je dit of dat niet doet, of als je uit de school klappt, zorg ik ervoor dat je het land uit wordt gezet.' Dreigen met de IND, dus met het laten intrekken van de verblijfsvergunning en uitzetting (al dan niet in combinatie met het ontzeggen van de toegang tot de kinderen), behoort tot het vaste repertoire van referenten die hun partner onder de duim willen houden. Er zijn vrouwen die er op het moment dat ze de stap naar de hulpverlening zetten achter komen dat hun man nooit een verblijfsvergunning voor hen heeft aangevraagd en dat ze dus illegaal in Nederland verblijven. Het is bekend dat sommige referenten hun partner doelbewust een zelfstandige verblijfsvergunning onthouden, om de laatste afhankelijk en zo in hun greep te houden. Huwelijksmigranten zijn dan hetzij onwetend over hun rechten, hetzij niet in staat om een zelfstandige verblijfsvergunning aan te vragen omdat de leges te hoog zijn en ze niet aan de inkomenseis kunnen voldoen.

Mijn buurvrouw is twintig jaar geleden als huwelijksmigrant naar Nederland gekomen. De buurman, haar echtgenoot, dreigt na twintig jaar nog steeds dat hij van haar zal scheiden en dat ze dan terug moet naar Turkije. Ze heeft allang recht op een zelfstandige verblijfsvergunning, maar haar man weigert daarvoor een aanvraag in te dienen. Op deze manier kan hij zijn vrouw bewust afhankelijk houden. Onlangs belde de vrouw mij in paniek op, dat haar man had gezegd dat hij bij de gemeente de scheiding had aangevraagd en dat zij zou worden teruggestuurd. Ik heb voor haar naar de IND gebeld om te vragen hoe het zit, maar die geven aan dat de enige manier waarop aan deze situatie een eind kan komen, is dat de vrouw een zelfstandige verblijfsvergunning aanvraagt. En haar paspoort heeft ze sinds twintig jaar niet meer gezien, dat heeft haar man meteen na haar aankomst 'ingenomen'.
(sleutelinformant van een belangenvereniging van Turkse vrouwen)

De huwelijksmigranten hebben tegen dit soort situaties weinig verweer, omdat de referenten gedurende vijf jaar inderdaad deze macht over hen uitoefenen en daarnaast omdat ze vaak weinig zicht hebben op hun rechten, op hun eigen verblijfsstatus en op personen die hen zouden kunnen begeleiden in het proces om zich aan de partner te onttrekken.

Sociale afhankelijkheid

Huwelijksmigranten hebben doorgaans geen eigen netwerk wanneer ze in Nederland aankomen. Het leggen van contacten buiten je partner en je schoonfamilie, van mensen die aan hun kant staan, is cruciaal voor slachtoffers van huiselijk geweld om de cirkel te doorbreken. Bovendien kunnen externe contacten ook helpen om de huwelijksmigrant over (zijn of) haar rechten te informeren.

Economische afhankelijkheid

Tot slot zijn huwelijksmigranten vaak economisch afhankelijk van de referent. Financiële afhankelijkheid is ook bij autochtone vrouwen een belangrijke factor gebleken die verhindert dat vrouwen uit een situatie van huiselijk geweld ontsnappen door hun partner te verlaten. Financiële afhankelijkheid heeft ook consequenties voor het verblijfsrecht, want om een zelfstandige verblijfsvergunning los van de partner aan te vragen, moeten vrouwen zelf aan de inkomenseis voldoen en de leges kunnen betalen. Dit is zeker voor vrouwen die niet mogen werken van hun man of voor mannen en vrouwen die door de economische conjunctuur geen baan kunnen vinden een hoge drempel.

Kader 9.3 Geen kant op kunnen

De Iraanse huwelijksmigrant in dit voorbeeld is opgegroeid in een prettig en rijk gezin in Iran. Na haar studie en een paar jaar werken in Iran besloot ze om naar Europa te gaan om daar verder te studeren. Haar vader stimuleerde haar keuzes. Ze had het plan om daarna weer terug naar Iran te gaan. Ze dacht nooit aan trouwen. Ook al wees ze vele handen af, ze is nooit onder druk gezet door haar ouders. Ze had gedacht bij haar ouders te blijven wonen. Tijdens een welkomstfeest ter ere van haar was er een man die een goede huwelijkspartner in haar zag. Hij, zijn familie en een vriendin van de vrouw hebben op haar ingepraat en haar een haar familie kunnen overtuigen dat hij een goede man was, ook al was hij niet rijk. Ze heeft uiteindelijk toegestemd. Ze stopte met haar studie en ging bij hem inwonen. Vanaf het begin was het verschrikkelijk: hij zei weinig, was snel boos, was denigrerend en heel wisselvallig. De vrouw zegt dat haar man psychisch ziek is: hij heeft geen gevoel. Kort na haar huwelijk, toen zij zwanger was van hun zoon, bleek dat ze een aandoening heeft die haar belemmert om in de toekomst nog meer kinderen te krijgen. De familie van haar man verwijt haar dat ze hiervan op de hoogte was en dat ze als 'ongeschikte vrouw' haar man in een huwelijk heeft gelokt. Of dit de reden is voor de omslag in de houding van haar man, van vurige aanbieder naar tiran, is niet duidelijk. Maar uit de voorbeelden die ze over haar leven met hem geeft, blijkt wel dat de vrouw jarenlang door haar partner is geterroriseerd. Ze had het gevoel dat ze geen kant op kon, omdat er problemen met haar verblijfsvergunning waren. Na jaren procederen krijgt ze een verblijfsvergunning voor onbepaalde duur. In de jaren daarvoor was ze echter juridisch maar ook financieel en sociaal volledig afhankelijk van haar man. De vrouw zocht geen hulp, omdat ze vreesde dan ter plekke in de boeien geslagen te worden en naar Iran te worden teruggestuurd, zonder haar zoon.

Als ik eerder wist dat ik ook zonder verblijfsvergunning geholpen werd, dan deed ik het eerder. Maar de politie zei tegen mij: 'Je wordt teruggestuurd naar je land. En je moet zelfs een paar dagen in de gevangenis.' Dus stel je maar voor! Meteen zag ik mijn familie voor me. Ik dacht: o mijn god, de eer van mijn familie! Dan is het gewoon bekend, voor mijn broers, allemaal. Dan ben ik de eerste en enige vrouw die gaat scheiden in de familie. Ze hadden ook gezegd: 'Je kind mag je niet meenemen, je kind moet hier blijven.'

Kader 9.3 (vervolg)

Haar man weet heel goed dat de vrouw hem daardoor niet kan verlaten en spreekt dit regelmatig uit.

Toen hij zei tegen mij dat hij wist dat ik niet terug kon naar Iran en hier was ik afhankelijk van hem. Dus ik moest gehoorzaam zijn. Nu moest ik luisteren, maar wie kon mij helpen? De politie? Niemand. Hij zei: 'Je weet dat je geen andere keuze hebt. Je kan niet terug, je moet gewoon hier blijven.' Ik kan niet terug naar Iran, omdat scheiden daar nog steeds een taboe is. Zijn familie woont allemaal daar. Daar zijn ze nog erger. En er is nog iets belangrijkers: daar hebben vrouwen helemaal geen rechten. En het kind hoort bij de man. Zelfs als het geen geschikte man is, maakt niet uit, hij hoort bij de vader. Dus eigenlijk zodra ik in Iran kom, wordt mijn kind afgepakt.

Nu, twaalf jaar later, is de vrouw nog steeds financieel volledig afhankelijk van haar man. Maar ze heeft ondertussen – ondanks de tegenwerking van haar man, die haar het liefst in een isolement hield – een aantal mensen leren kennen die haar in het geheim steunen en aanmoedigen om thuis weg te gaan. Naar aanleiding van een bezorgde leerkracht op de school van haar zoon is ze met maatschappelijk werk gaan praten. Het ging namelijk niet goed op school: de zoon begon zijn vaders gedrag op school te imiteren tegenover de andere leerlingen. Dat is voor de vrouw de druppel: het wordt haar uiteindelijk duidelijk dat haar situatie ook haar zoon beïnvloedt.

Mijn man denkt: ze gaat nooit weg, ze is afhankelijk van mij. Maar ik doe het wel, voor mijn zoon. Ik heb ook een hele lieve, hele intelligente zoon. Maar helaas de laatste tijd heeft hij ook veel meegemaakt. Wij moesten dus op school komen. De onderdirecteur heeft meteen aan hem gevraagd waarom mijn zoon problemen heeft in zijn gedrag. Want hoe zijn vader hem behandelt, gaat hij ook op school doen. Daarom maakt de school zich heel erg zorgen, waarom is mijn zoon is plotseling zo erg veranderd? In het begin durfde ik niet vertellen wat mijn man tegen mijn zoon deed. Bovendien belde mijn man zelf naar de juf, hij kan heel mooi praten. Dat hij alleen maar wilde dat het goed ging thuis... Later heb ik wel verteld hoe het echt gaat. De juf van mijn zoon wilde helpen, die belde het blijf-van-mijn-lijfhuis en zij zegt: 'Nu kan jij met je zoon daar naartoe gaan.' Ik heb tegen haar gezegd: 'Dat wil ik niet.' Toen heeft zij gezegd: 'Ja, verder kan ik jou niet helpen.'

Ook maatschappelijk werk raadt de vrouw aan naar een opvangcentrum te gaan, maar dat wil ze pertinent niet. Daar zitten allemaal vrouwen bijeen die ook grote problemen hebben en dat lijkt haar niet de rustige omgeving die zij en haar zoon nodig hebben.

Dus heb ik al twee keer tot nu toe een afspraak gehad met iemand van maatschappelijk werk. Voor een andere woning, maar dat is wel heel erg moeilijk. 'Ik moet aan een andere woning komen. We hebben allebei rust nodig. Ik moet gewoon weg bij hem.' Hij lacht me uit: 'Je kan het niet, je bent afhankelijk van mij. Je durft niet.' Maar ik doe het wel. Ik zei tegen mijn man: 'Twaalf jaar was ik gewoon onder jou, ik luisterde alleen naar jou. Ik vergat mijn belangen. Nou niet meer. Nou pak ik mijn zoon en ga ik gewoon weg.' Hij denkt dat ik het niet zal doen, maar ik ben al bezig.

Op de vraag of ze bang is voor zijn reactie zegt ze dat hij vast wraak zal nemen, maar daar laat ze zich niet door weerhouden.

Nee, ik heb genoeg gehad. Ik heb tegen die maatschappelijk werker ook gezegd, zij was heel erg bang, want hij had eerder al ons allebei, mijn zoon en mij, bedreigd. Maar het interesseert me niet meer. Ik heb tegen die maatschappelijk werker ook gezegd: 'Ten hoogste gaat hij ons vermoorden, nou, geestelijk ben ik zeg maar al dood. Echt waar. Mijn hersens doen het niet meer.'

Door de juridische, sociale en economische afhankelijkheid van de huwelijksmigrant zijn de partners in een migratiehuwelijk ‘gedwongen’ om bij elkaar te blijven. Met alle gevolgen van dien wanneer er hoogoplopende conflicten tussen de partners zijn. Dat de huwelijksmigrant vanwege zijn of haar afhankelijkheidspositie moeilijk de stap kan zetten om weg te gaan bij een bedreigende of mishandelende referent is duidelijk. Maar hoe zit het met referenten die slachtoffer van een mishandelende huwelijksmigrant worden? Hier spelen volgens de deskundigen de oorzaken van huiselijk geweld die aan het begin van deze paragraaf zijn genoemd een rol. Mogelijk is er bij de daders sprake van een predispositie tot geweld. Soms zijn dat *intimate terrorists*, zoals de deskundigen dat noemen: mensen die door iets in hun persoonlijkheid ‘voorbested’ tot geweld zijn en die in elke relatie uiteindelijk gewelddadig zouden worden. Bovendien zorgt de migratie voor stress die als trigger werkt, evenals bijvoorbeeld spanningen bij de omkering van de traditionele genderverhoudingen. Voor mannen lijkt (huwelijks)migratie om die reden belastender te zijn dan voor vrouwen.

Wat je dan ziet, de man hoort voor het inkomen te zorgen, zijn functie is buitenshuis werken. Als zij die rol niet kunnen waarmaken, kunnen ze die frustratie gaan botvieren op hun vrouw. Vrouwen kunnen hun rol wel blijven uitoefenen, huishouden, koken, voor de kinderen zorgen... Daar speelt weer heel erg de eer, en ‘ik ben de man’... Daar stopt de afhankelijkheid hem niet van het slaan. Toch is het niet zozeer de cultuur, het is de situatie die risicovol is. Migratie op zich is risico vergrotend. Het is traumatiserend, een stressfactor, dus dat komt er ook nog bovenop.

(sleutelinformant uit de opvang van slachtoffers)

Volgens een van de deskundigen is de afhankelijkheid van de huwelijksmigrant soms ook voor referenten reden om niet uit een risicovol huwelijk weg vluchten, terwijl ze dat om eigen bestwil wel zouden moeten doen. Ook referenten voelen zich soms gedwongen bij de huwelijksmigrant te blijven, door de wetenschap dat de partner (tevens vader of moeder van de eventuele kinderen) zal worden uitgezet wanneer de relatie wordt beëindigd. Daarom verkiezen deze referenten vol te houden tot er in ieder geval vijf jaar voorbij zijn en de huwelijksmigrant uit huis kan zonder daarmee het verblijfsrecht te verliezen.

Die komen in een enorm loyaliteitsconflict terecht: als je de relatie opbreekt en hem de deur wijst, wordt hij het land uit gezet. Vrouwen worden verscheurd door de afweging of hun lijdende reden genoeg is om hem zijn verblijfsrecht – en bijvoorbeeld kinderen de mogelijkheid op contact met hun vader – te ontnemen. Bovendien kan het zo zijn dat de familie haar hierbij geen steun biedt, omdat als het een familiehuwelijk is, zij haar neef zo in de problemen brengt.

(deskundige huiselijk en eer gerelateerd geweld)

Eer, schaamte en familie

Het spreekt voor zich dat het veel moeilijker is om een falend huwelijk te verbreken of weg te gaan bij een mishandelende referent wanneer er sprake is van een familiehuwelijk. Uit de interviews met paren in een dergelijk huwelijk weten we dat het in zo’n geval zelfs als er geen sprake is van geweld erg moeilijk is om een eind te maken aan hun huwelijk. De verhoudingen binnen de familie en de goede naam van de familie in de buitenwereld staan namelijk op het spel.

Kader 9.4 Familie tegen scheiden

Om de rol van de familie in het gedwongen samenblijven te illustreren, laten we een Iraakse referent aan het woord.

Ik moest twee jaar vechten voordat ik kon scheiden, want ik had geen goede reden om te scheiden. Een man kan zo naar de imam gaan en gaan scheiden, klaar, zonder mijn toestemming. Maar ik moet echt toestemming hebben. En hij wou niet, mijn ouders wilden niet, de hele familie wou het niet. Maar ik zei: 'Nee, klaar. Ik probeer het al twaalf jaar lang, dat moeten jullie geloven.' Mijn ouders hebben dat ook gezien dat ik mijn best heb gedaan en echt heb geprobeerd.

Toen de toekomstvisie van haar man en die van haarzelf volstrekt onverenigbaar bleken – hij wilde in Irak leven, zij wilde met het oog op de toekomst van de kinderen in Nederland blijven – zette de familie aanvankelijk alles op alles om een scheiding te vermijden. Beide families waren inmiddels via meerdere banden verknoopt: de zus van de vrouw trouwde met een broer van de man. Toen zij de scheiding probeerde door te drijven, werd de zus door haar schoonfamilie onder druk gezet.

Ze is niet alleen mijn zus, ook mijn schoonzus. En dat heeft ook een rol gespeeld, dat ik niet wilde gaan scheiden. Misschien dat zij dan ook een probleem met mijn schoonfamilie krijgt. Maar mijn vader heeft met mij en met haar gepraat. Hij zei: 'Nou, zo moet je niet denken. Ook als ze slecht met jou omgaan, je moet ook aan je zus denken. Zij is belangrijker dan je schoonfamilie.'

De schoonfamilie maakte het de zus inderdaad moeilijk vanwege van de plannen van de vrouw om terug te keren naar Nederland.

Ze hebben veel kwaad gesproken over mij en dat vond ze heel moeilijk om te horen. Ja, dat ik alleen aan mijzelf denk en niet aan mijn man. Maar dat was niet zo. Ik heb aan de kinderen gedacht... Maar dat begrijpen ze niet.

De ouders van de Iraakse vrouw stemden uiteindelijk in met een scheiding en zij mocht, toen ze weer in Nederland was, met haar kinderen bij hen intrekken. Haar moeder had het echter erg moeilijk met de breuk: ze was erg ingenomen met haar voormalige schoonzoon. De voortdurende verwijten van haar moeder maakten het samenleven niet gemakkelijk voor de Iraakse vrouw.

Ik heb bij mijn moeder gewoond, totdat ik een huis kon krijgen. Ik was het zat, ik wilde echt alleen zijn met mijn kinderen. Het was ook zwaar voor iedereen. De eerste periode was het heel moeilijk, want eerst was de familie tegen de scheiding. Dus toen voelde ik me eenzaam. Mijn moeder zei: 'Ik begrijp je wel, ik begrijp dat er geen liefde is tussen jullie. Ik begrijp dat hij de laatste tijd jou niet goed heeft verzorgd en zo, maar wacht totdat je kinderen groot zijn.' Ik zei: 'Oké. En dan willen zij ook zo snel mogelijk trouwen om thuis geen ruzie meer te hebben? Dan gaat het ook mis met hen!' Dus we hebben gewoon afgesproken dat we niet meer over de scheiding gaan praten, anders gaat het mis.

De vrouw is inmiddels gescheiden en woont alleen met haar kinderen. Behalve haar eigen familie weet niemand, zelfs haar schoonfamilie in Irak niet, dat zij en haar man gescheiden zijn. De schoonfamilie verkeert in de waan dat ze in Nederland zal leven tot de kinderen hun school hebben afgemaakt en dat ze dan naar Irak zullen terugkeren. Om de rust te bewaren, verbergt de vrouw angstvallig het feit dat ze gescheiden is voor andere Irakezen in haar omgeving. Als het bekend zou raken, zou dat schande brengen over haar en over de beide families.

Huwelijksmigranten en referenten uit een cultuur die erg gevoelig is voor de eer- of reputatieschade die echtscheiding met zich meebrengt, ervaren extra druk van familiehoofden en andere betrokkenen om het huwelijk in stand te houden. Zij dringen er bij de slachtoffers op aan om geduld te hebben en vol te houden: moeilijke tijden horen erbij. Als (potentiële) slachtoffers niet op hulp en steun van hun eigen familie kunnen rekenen, of in extreme gevallen zelfs bedreigd worden met eerwraak indien ze toch de stap zetten om hun partner te verlaten, vergt het nog meer moed en doorzettingsvermogen om de negatieve spiraal te doorbreken. Steun van (iemand uit) de omgeving is onontbeerlijk. Ook huwelijksmigranten en referenten die niet uit een ‘eercultuur’ komen, kunnen hier een probleem hebben, bijvoorbeeld wanneer de omgeving het niet eens was met het gemengde migratiehuwelijk dat ze sloten en daarom de handen van huwelijksmigrant of referent heeft afgetrokken. Bij gebrek aan steun van de (eigen) familie is steun van vrienden, kennissen of vertrouwenspersonen bij de Nederlandse instanties zeer belangrijk.

9.3.2 Positie verslechterd

Volgens de sleutelinformanten is de afhankelijkheidspositie van huwelijksmigranten in de afgelopen tien jaar aanzienlijk verslechterd. De afstand van de huwelijksmigranten tot de hulpverlening zou zijn toegenomen, omdat het tussenliggende netwerk van personen die de verbinding kunnen maken tussen de leefsituatie van individuele huwelijksmigranten enerzijds en formele hulpverlenende instanties anderzijds is geërodeerd. Door bezuinigingen en wijzigingen in de beleidsvisie op integratie is er namelijk steeds minder (financiële) ondersteuning van het laagdrempelige, lokale netwerk van vertrouwenspersonen in buurthuizen en zelforganisaties van minderheden. Activiteiten voor migrantenvrouwen zoals sporten, taallessen en andere activiteiten ‘in eigen kring’, waardoor vrouwen hun sociale netwerk konden uitbreiden, gingen op de schop. De overgebleven religieuze organisaties van migrantengroepen staan er niet allemaal voor open om vrouwen met huwelijksproblemen te ondersteunen. Het komt nog vaak voor dat vrouwen die bij de religieuze organisatie aankloppen, worden gemaand naar hun man terug te keren. Het nieuwe inburgeringsbeleid sinds 2013 draagt bij aan de verschraving van de mogelijkheden voor huwelijksmigranten om hun sociale netwerk uit te breiden: de gesubsidieerde, verplichte inburgeringscursussen waren voor veel huwelijksmigranten een noodzakelijke schakel in het proces om zich los te maken uit de invloedssfeer van partner en schoonfamilie (zie hoofdstuk 8). Vooral de aangescherpte voorwaarden voor huwelijksmigratie hebben op verschillende manieren een onwenselijke verslechtering van de positie van huwelijksmigranten met zich mee gebracht, aldus de sleutelinformanten.

Alle maatregelen die genomen zijn die zijn, vind ik niet in het belang van huwelijksmigranten. Ze worden gemaakt vanuit het argument van bescherming, maar wat ze doen, is dat ze de juridische positie van huwelijksmigranten moeilijker maken. (deskundige huiselijk en eer gerelateerd geweld)

Vooral de verlenging van de periode van juridische afhankelijkheid van drie naar vijf jaar baart veel sleutelinformanten zorgen. Deze maatregel werd gelegitimeerd met het argument dat de langere wachttijd voor een zelfstandige verblijfsvergunning schijn-huwelijken ontmoedigt. De sleutelinformanten die met slachtoffers van huiselijk geweld te maken krijgen, stellen dat de overheid daarmee alle pijlen op de ‘toegangsdeur’ richt, maar huwelijksmigranten die al in Nederland zijn in de kou laat staan, of erger. Huwelijksmigranten in een slechte of gevaarlijke gezinssituatie moeten nu twee jaar langer ‘op hun tanden bijten’: twee jaar waarin er veel kan gebeuren, je partner je kan blijven bedreigen, er kunnen kinderen geboren worden die de afhankelijkheid groter maken en de stress op de partnerrelatie verhogen. Voor slachtoffers van huiselijk geweld zijn er weinig positieve aspecten van deze beleidswijziging te bedenken.

Je moet als Nederland kijken: wat doen wij in het beleid dat het risico op geweld vergroot? Om een voorbeeld te geven: de afhankelijke verblijfsvergunning is drie jaar en dan kan je hem omzetten in een zelfstandige verblijfsvergunning en dat wordt nu vijf jaar. Dat soort maatregelen zijn natuurlijk heel slecht in dit verband. Als je het bekijkt vanuit de invalshoek ‘afhankelijkheid is een risico’, dan maak je het risico dus groter en langer.
(sleutelinformant uit de opvang van slachtoffers)

Van de Wet modern migratiebeleid (geldig sinds 1 juni 2013; zie www.ind.nl) is de indruk onder een aantal van onze sleutelinformanten dat hij eveneens de juridische afhankelijkheid van de huwelijksmigrant versterkt, omdat die meer verantwoordelijkheid over het aanvragen van de juiste verblijfsvergunningen bij de referent legt. De referent kan de m v v-aanvraag en andere aanvragen voor het verblijf van de partner indienen. Dus wanneer de referent dat wenst, kan hij of zij nog gemakkelijker dan voorheen de huwelijksmigrant het inzicht in de eigen verblijfsstatus ontnemen. Het aantal contactmomenten van de overheid – zowel met betrekking tot het verblijf als de inburgering – met de huwelijksmigrant zijn verminderd. Aan de daadwerkelijke rechten van de huwelijksmigrant verandert er niet veel: ook voorheen speelde de referent een grote rol in de aanvraag van diverse verblijfsvergunningen. De referent had ook in het verleden al de macht om de huwelijksmigrant met of zonder zijn of haar medeweten juridisch afhankelijk te houden of zelfs de illegaliteit in te jagen door de afhankelijke verblijfsvergunning niet te verlengen. Daarvan zijn gevallen bekend bij onze sleutelinformanten. Maar de deskundige in het hiernavolgende citaat vertelt waarin het risico van de Wet modern migratiebeleid zit: het aantal momenten waarop de huwelijksmigrant met een ambtenaar in contact komt, die kan opmerken dat er iets niet goed zit in haar (of zijn) situatie, neemt verder af. Huwelijksmigranten lopen het risico na aankomst in Nederland ‘van de radar’ te verdwijnen.

Wat er natuurlijk wel is veranderd: vroeger moest je een m v v aanvragen en dan als je in Nederland bent, moet je de afhankelijke verblijfsvergunning aanvragen. Er zijn vrouwen, die komen in de opvang en die hebben ooit een m v v aangevraagd, maar er is nooit een verblijfsvergunning voor ze aangevraagd. Hebben we dan nooit eens naar die vrouwen gevraagd van: goh, waar bent u eigenlijk gebleven? En nu is het zo dat je geen verblijfsvergunning meer hoeft aan te vragen, die moet worden opgehaald. En dat moet ze nog niet eens zelf doen, dat kan ook die referent doen. En dan kan die vrouw gewoon opgesloten thuiszitten. En dan denk ik:

moeten we niet eens naar die vrouw vragen? Moeten we niet op zijn minst vragen dat ze dat papiertje zelf komt ophalen? We faciliteren bijna dat die man haar kan uitbuiten, als hij die intentie heeft. Dan werk je daar als beleid eigenlijk aan mee. Je moet de route met deze ogen bekijken: laten we aannemen dat iemand daar misbruik van wil maken, die de vrouw op wil sluiten en voor zich wil houden – want die krijgen we in de opvang, dus het gebeurt – als je het voor de ergste situatie bekijkt, dan bekijk je het ook voor de minder erge gevallen. Maar ik vind dat je als Nederland de verantwoordelijkheid hebt, om te kijken: de manier waarop wij het hebben ingericht, maken we misbruik dan makkelijker of moeilijker? En wat kun je er aan doen om het moeilijker te maken?’

(sleutelinformant uit de opvang van slachtoffers)

Eenzelfde effect wordt teweeggebracht door het feit dat de verplichte inburgering niet meer wordt geregeld door een gemeenteambtenaar die een intakegesprek voert en de regie houdt over het inburgeringsproces van de huwelijksmigrant.

En vooral... dat vind ik echt een zorgpunt... dan wordt gezegd: ‘Nee, maar ze moeten allemaal inburgeren, dus iedereen krijgt op een gegeven moment een gesprek...’ Maar dat is niet zo. Dat kan gewoon via internet. Dat is allemaal eigen verantwoordelijkheid. En als dat niet gebeurt, gaan we daar echt niet achteraan, volgens mij. En zelfs als ze niet inburgeren... Dan krijgt iemand geen verblijfsvergunning, maar als dat nooit echt de bedoeling was... Want met iemand zonder verblijfsvergunning kan je doen en laten wat je wil.

(sleutelinformant uit de opvang van slachtoffers)

Er zijn huwelijksmigranten die pas in een zeer laat stadium ontdekken welke rechten ze hebben. De verplichte inburgeringscursus was vaak het eerste en meest aangewezen middel om in contact te komen met andere mensen. De vraag is wat het betekent dat de inburgering inmiddels tot de eigen verantwoordelijkheid van de migrant is gaan behoren.

9.4 Een uitweg

9.4.1 Zelfstandig verblijfsrecht voor slachtoffers

De sleutelinformanten vinden vrijwel zonder uitzondering dat Nederland goede voorzieningen voor de opvang van slachtoffers van huiselijk geweld en eer gerelateerd geweld heeft. Een belangrijke clause in de Wet op het afhankelijke verblijfsrecht is dat het slachtoffer zijn van huiselijk geweld, eer gerelateerd geweld, achterlating en mensenhandel grond is voor het verkrijgen van een zelfstandige verblijfsvergunning. Het kritieke punt zit hem in de erkenning van de situatie van individuele slachtoffers. Er moet voldoende bewijs van het huiselijk geweld zijn. Als dat er is, wordt een zelfstandige verblijfsvergunning op humanitaire gronden vrij vlot verstrekt, vinden de sleutelinformanten bij de politie, de opvang en een geïnterviewde advocaat. Sommigen suggereren zelfs dat het wel erg gemakkelijk gaat en dat er soms misbruik van wordt gemaakt door mensen die met zelf aangebracht letsel naar de huisarts stappen om voor dit traject in aanmerking te komen. Maar de gevallen die zich bij de opvang melden en

door de gespecialiseerde medewerkers aldaar als slachtoffer worden herkend, ontdekken weinig problemen: de IND heeft voldoende vertrouwen in de deskundigheid van deze hulpverleners om deze slachtoffers een verblijfsvergunning te verlenen.

Vrouwen zonder zelfstandige verblijfsvergunning vormen een categorie die veel voorkomt. In sommige huizen maken ze een derde van de bezetting uit. Deze vrouwen hebben geen Nederlandse nationaliteit of zijn nog in de procedure. Het is een ingewikkelde doelgroep, alles wat je voor ze moet doen is ingewikkelder en dat komt door de juridische context. Bij deze vrouwen speelt eerst en vooral de vraag wat haar verblijfsrechtelijke status is op dat moment. Soms weten de vrouwen zelf niet precies hoe het zit. Veel hebben een afhankelijke verblijfsvergunning of geen verblijfsvergunning. In feite, een afhankelijke verblijfsvergunning kan redelijk gemakkelijk worden omgezet in een zelfstandige verblijfsvergunning als er huiselijk geweld speelt. En in principe hebben we afgesproken dat dat alleen maar kan voor vrouwen die in de vrouwenopvang zitten. Want dan heb je ook een soort check, wij nemen alleen maar vrouwen op die geconstateerd slachtoffer zijn, of waarvan wij het idee hebben en onze medewerkers zijn daarin gespecialiseerd: die hebben het ook wel door als het verhaal niet klopt en dan komen ze ook niet in de opvang, want dan houden ze een plekje bezet... Wij zijn alert op mogelijk misbruik. Natuurlijk kan er wel eens eentje doorheen glippen, maar volgens mij zijn er voldoende dingen ingebouwd waarmee je kan checken of er echt sprake is van geweld. (sleutelinformant uit de opvang van slachtoffers)

Het aantonen van mishandeling is niet zo problematisch, het is dus vaak haalbaar om een verblijfsvergunning te regelen naar aanleiding van huiselijk geweld. Ik vind wel dat het aantonen zou moeten gebeuren door een forensisch arts in plaats van een huisarts. Soms zijn er ook mensen die letsel zelf veroorzaken, om een zelfstandige verblijfsvergunning te kunnen krijgen. (politie-inspecteur belast met zaken rond huiselijk geweld)

Toch lijkt er juist voor de categorie van slachtoffers met een zwakke (verblijfs)rechtspositie een spanningsveld op het gebied van toegang tot de reguliere opvang te zijn. Zeker in het verleden konden huwelijksmigranten zonder papieren, maar bijvoorbeeld ook huwelijksmigranten die (alleen maar) door hun partner bedreigd worden met uitzetting, daar niet terecht, tenzij hun 'geval' bijzonder kansrijk was om voor de zelfstandige verblijfsvergunning voor slachtoffers in aanmerking te komen.

In de vrouwenopvang is mijn advies altijd, en de medewerkers doen dat ook, bel eerst met de IND: 'Staat ze geregistreerd? Hoe staat ze geregistreerd...? Maakt ze kans op een verblijfsvergunning? Kunnen we dat aanvragen?' En eigenlijk, de meeste staan wel ergens geregistreerd, behalve slachtoffers van mensenhandel. Toen ik met dit thema begon, in 2006, was het nog niet mogelijk om vrouwen vanuit de illegaliteit opvang te bieden, ze konden geen uitkering krijgen, helemaal niets. Wat in die tijd heel erg speelde, was de burgerlijke ongehoorzaamheid van gemeenten, van: je mag illegalen niet in het park laten slapen en zo. Sommige opvangcentra waren van mening: 'Je moet alle vrouwen opvangen, ongeacht hun verblijfsrecht.' Andere centra werd dat uitdrukkelijk verboden door hun gemeente, dus deden die illegale vrouwen opvingen, die deden dat eigenlijk 'clandestien'. Die verschenen niet in de boeken, kregen geen uitkering, helemaal niks... En de meeste deden het niet, die ving deze vrouwen niet op. Echt aan de poort keken ze: 'Heeft ze een verblijfsvergunning? Zo niet,

jammer dan, kunnen we niets voor je doen.’ Waarbij wel, voor vrouwen met een afhankelijke verblijfsvergunning was wel iets meer ruimte. Omdat daar ook wel de mogelijkheid was om een zelfstandige verblijfsvergunning aan te vragen op grond van huiselijk geweld. Wat in die tijd wel heel erg nieuw in de belangstelling kwam, was het vraagstuk van een gerelateerd geweld. Dat hebben we toen een beetje gebruikt om het ook voor de rest te regelen. Dat is wat we toen hebben afgesproken, ook omdat toen duidelijk naar voren kwam dat het niet hebben van een verblijfsvergunning onderdeel is van het geweld. Omdat je totaal rechteloze vrouwen krijgt die als onderdeel van het geweld, volledig buiten haar schuld in feite, illegaal worden. Dat soort situaties hebben gemaakt dat men inzag dat je de mogelijkheid moet bieden om een verblijfsvergunning aan te vragen. En toen hebben we gezegd: ‘Dan moeten die vrouwen ook de mogelijkheid hebben om in de vrouwenopvang te komen.’ We hebben met alle opvanginstellingen afgesproken dat ze die vrouwen in opvang nemen. En daarna pas hoeven te vragen of ze verblijfsrecht heeft.

(sleutelinformant uit de opvang van slachtoffers)

In de praktijk blijkt er vaak sprake van ‘getouwtrek’ tussen de reguliere opvang van slachtoffers van huiselijk geweld en de opvang van ongedocumenteerde slachtoffers. Dat komt voort uit het feit dat het moeilijk is om fondsen te krijgen voor de hulp aan mensen zonder geldige verblijfsvergunning. Ook is het moeilijk voor hen ondersteuning te krijgen op grond van de Wet maatschappelijke ondersteuning (wmo). Degenen die naar de hulpverlening toe stappen, lopen het risico in een vicieuze cirkel terecht te komen waarbij ze niet in aanmerking komen voor bijstand en andere hulp en ook niet voor een verblijfsvergunning. Hoe ‘ongrijpbaarder’ de vorm van mishandeling is waarmee het slachtoffer te maken heeft, hoe moeilijker het is uit die cirkel te komen.

Ons opvanghuis kan niet bij de overheid terecht voor dekking van de kosten en moet op fondsen overleven. Daarom zullen we altijd proberen een vrouw onder te brengen in de reguliere vrouwenopvang, in de blijf-van-mijn-lijfhuizen, omdat die werkingsgelden hebben die wij moeten ontberen. Het probleem is dat de reguliere vrouwenopvang alleen toegang biedt aan slachtoffers van fysiek geweld. Een afhankelijke partner dreigen met uitzetting of politie beschouwt men daar niet als huiselijk geweld. Om in aanmerking te komen voor een zelfstandige verblijfsvergunning wegens huiselijk geweld moet een arts zijn ingeschakeld, of er moet een verklaring van hulpverleners zijn of er moet een aannemelijk risico zijn bij terugkeer naar het eigen land. Alleen de ‘kansrijke gevallen’ worden toegelaten tot de reguliere vrouwenopvang. De vrouwenopvang is heel terughoudend, want als een traject om op grond van huiselijk geweld verblijf te krijgen mislukt, wordt de vrouw illegaal en zit de opvang met haar in de maag. Want wat moet je er dan mee? Dat wil de facto zeggen dat huwelijksmigranten in de schemerzone, voor wie het moeilijk zal zijn fysieke mishandeling aan te tonen, geen uitweg vinden uit hun huwelijk.

(sleutelinformant van een opvangcentrum voor ongedocumenteerde vrouwen, waaronder sporadisch ook huwelijksmigranten die in de illegaliteit zijn verzeild geraakt)

Een belangrijk hiaat is dat als die vrouwen in de opvang zitten, kunnen ze een uitkering krijgen. Maar in de wet staat dat ze helemaal niet in de opvang mogen. De wmo is alleen voor

Nederlanders en Europeanen, maar niet voor mensen van buiten Europa. En dat staat in de wet en dat is nooit aangepast. Ze willen het gewoon niet weten. En als ik daar wel eens naar vraag, dan zeggen ze ook: 'Maar eigenlijk zijn we het daar niet mee eens.' En dan zeg ik: 'Wil je dan dat ik een briefstuur naar alle vrouwenopvangen dat ze de illegale vrouwen maar op straat moeten zetten? Nou nee! Dan raken de parken wel heel vol. En dat zijn vrouwen met kindertjes, hè!' Dus ja, we vangen ze op, maar in de wet staat dat het niet mag. En in een andere wet staat als ze daar zitten, dat ze dan een uitkering krijgen. En dat is dan een wettelijk kader waar we dan maar zo doorheen fietsen.
(sleutelinformant Federatie Opvang)

9.4.2 De stap naar de juiste hulpverlener

Wanneer de stap naar hulpverlening eenmaal is gezet, is er voor de meeste slachtoffers van huiselijk geweld en eer gerelateerd geweld adequate opvang, lijkt de boodschap. De sleutelinformanten geven echter aan dat het belangrijkste probleem zit in het proces dat daaraan voorafgaat. Ten eerste beschikken de huwelijksmigranten vaak niet over de juiste informatie. Uit de voorbeelden in dit hoofdstuk werd duidelijk dat de huwelijksmigranten niet goed op de hoogte zijn van hun rechten in Nederland of van de instanties waarbij ze hulp kunnen vragen. Ook voor deze kennis zijn ze grotendeels afhankelijk van de referent, die hun de juiste informatie kan onthouden wanneer hij of zij daar belang bij heeft. Vervolgens hebben niet alle huwelijksmigranten contact met personen die hen kunnen informeren en steunen. Verhalen over mislukte pogingen om via de hulpverlening aan een verblijfsvergunning te komen als slachtoffer van huiselijk geweld zingen rond in gemeenschappen en weerhouden slachtoffers ervan om hulp te zoeken. Veel huwelijksmigranten durven door hun afhankelijkheid niet aan de bel te trekken in het geval van huiselijk geweld. Door schaamte durven ze hun problemen niet aan te kaarten. De hulpverleners zijn bovendien niet altijd gevoelig voor deze complexe situatie. Dat zagen we ook al in het voorbeeld van een van de Iraanse vrouwen (zie kader 9.3): de vertrouwenspersoon van school verwijst haar door naar de vrouwenopvang, maar wanneer de huwelijksmigrant aangeeft dat ze dat traject niet in wil, gooit deze vertrouwenspersoon de handdoek in de ring. Dit is geen uitzonderlijke reactie, aldus de sleutelinformanten. Verschillende hulpverlenende instanties zijn zich bewust van dit manco in hun werkwijze en denken na over een betere afstemming aan de behoeften van de cliënten.

Ook bij ons is de mogelijkheid om een zelfstandige verblijfsvergunning aan te vragen naar aanleiding van huiselijk geweld niet erg bekend. Dit is iets waar ik vaker tegenaan loop: het niet op de hoogte zijn van wijzingen in de wetgeving beperkt collega's. De politie heeft weinig begrip voor de complexiteit van relaties en afhankelijkheid. Er wordt nog wel eens gedacht: als een persoon zelf niet aan de bel trekt, dan zal er wel niks aan de hand zijn. Mijn ervaring is dat mensen soms juist zo bang zijn dan ze problemen niet durven aankaarten. Binnen de politie is er erg weinig sprake van terugkoppeling. Andere instanties waarmee ik samenwerk, doen dat beter.

(politie-inspecteur belast met zaken rond huiselijk geweld)

G1: Het is wel voor hen over het algemeen moeilijker en lastiger om hulp te zoeken, omdat ik denk dat wij autochtone Nederlanders, wij kennen die culturele diversiteit niet. Onze hulpverlening is op een westerse manier geregeld en dat moet ook professioneel gebeuren. Ik kan me voorstellen dat binnen de eigen groep ook meer hulp van een andere vorm wordt geboden bij dat soort dingen. Die past niet in ons denkraam. We zijn al een vlak land, maar we zijn zo plat geworden, alles moet op een bepaalde manier, alles heeft een methodiek. En ik denk, dat zal niet altijd even goed werken. Als mensen in de problemen zitten en dus een hele grote stap moeten nemen om met hun probleem wat te gaan doen... Nou, dat is nogal wat.

I: Vinden jullie ook dat de hulpverlening in Nederland anders vorm moet krijgen of zeggen jullie: de hulpverlening die er is, die voldoet eigenlijk wel?

G2: We hebben heel veel vrouwenorganisaties, dus als ik zie hoe het in West bijvoorbeeld georganiseerd is, nou, daar is een hele actieve vrouwenorganisatie die ook echt de ogen en oren van de buurt zijn. Die spotten ook verborgen vrouwen, die doen echt hun best, maar dat is inderdaad op een andere manier dan van een formele instantie. Het is meer een informele instantie, maar wel dat het aansluit op de behoeftes of in ieder geval meer contact maakt met waar die migrantenvrouwen behoefte aan hebben. En zo zijn er meerdere georganiseerd, maar dat is wel een heel duidelijk voorbeeld van hoe dat wel aansluit. Want die behoefte is er wel, alleen die vrouwen weten niet altijd waar ze hulp kunnen verkrijgen. Maar je merkt wel, wat ik wel prettig vind, is het bewustzijn van instituten of organisaties van: het moet op verschillende manieren geregeld worden en niet alleen op de manier die wij zeg maar kennen. Maar op een manier die flexibeler is, waardoor er een betere overgang is en waardoor die vrouwen beter te bereiken zijn.

(G1 = Gemeenteambtenaar vreemdelingenzaken, G2 = Gemeentelijk beleidsadviseur emancipatie)

Daarentegen zijn er ook professionals actief die wél op de hoogte zijn van de ingewikkelde leefsituatie van huwelijksmigranten, van de risico's die ze lopen en de belemmeringen waarmee ze kampen om hulp te zoeken als het dreigt mis te gaan. De advocaat die hier aan het woord komt, ziet daardoor het lot van huwelijksmigranten die slachtoffer zijn van huiselijk geweld niet somber in: daar is een uitweg voor te verzinnen. Wanneer zij met haar cliënten een plan van aanpak opstelt, houdt ze rekening met de gevoeligheden op gebied van schaamte, eer en familierelaties.

Als er echt sprake is van problemen, is dit een reden is om een eigen verblijfsvergunning aan te vragen. Als er sprake is van mensenhandel, uitbuiting of huiselijk geweld kan de migrant aangifte doen of een melding maken, of anders ook via de huisarts of de school van de kinderen dit laten weten. Ik begeleid migranten die in een dergelijke situatie belanden. Het is vooral belangrijk dat je je voorbereidt. Vooral vrouwen die kunnen werken, raad ik aan om de afhankelijke periode vol te maken. Het moet niet gevaarlijk zijn, maar als er niet heel veel aan de hand is, moedig ik hen aan om de tijd uit te zitten. Als er wel geweld is, als je geslagen of uitgebuit wordt en je toont het aan, kan je een vergunning krijgen. Dat valt mee hoor, het is makkelijk aan te tonen. Maar dan moet de vrouw het nog wel aandurven om te vertrekken. Tegen vrouwen zeg ik altijd: als de gelegenheid zich voordoet, probeer ook te werken. Probeer het op zo'n manier te doen dat het voor hem acceptabel is, dat hij geen achterdocht heeft. Op het moment dat je het gevoel hebt van: ik word teruggestuurd naar Turkije of ik ga naar

Turkije en ik kom niet meer terug, zorg in ieder geval dat je een kopie van je paspoort hebt en een kopie van je verblijfsvergunning. Dat doe je desnoods in je ondergoed, maar je hebt hem. Zorg dat je je telefoonnummer en adres opschrijft. Zorg dat je informatie hebt over jouw leven hier. Als je kinderen hebt, zorg dat je de schooladressen hebt. Zorg dat je geld hebt. Zorg dat je drie of vier armbanden verstoppt. Je hebt in Turkije en Marokko geld nodig om dingen voor elkaar te krijgen. Dat is het rugzakje waarvan ik zeg dat ze het mee moeten nemen. Bij huiselijk geweld, je bent je niet zeker van je leven: zorg dat je dat rugzakje ergens klaar hebt liggen.
(advocaat met veel ervaring in dit soort zaken)

9.4.3 Wat helpt?

In deze subparagraaf geven we de suggesties door van de geïnterviewden met betrekking tot de versterking van de positie van huwelijksmigranten.

Informatie op maat

Volgens de advocaat die in de vorige paragraaf aan het woord kwam, zijn huwelijksmigranten tegenwoordig goed op de hoogte van hun rechten. Internet speelt daarbij een belangrijke rol en maakt informatie over rechten veel beter toegankelijk dan in het verleden. Ook worden mensen geïnformeerd door het basisexamen inburgering in het buitenland, zo blijkt uit een aantal interviews met huwelijksmigranten, en ook sleutelinformanten wijzen daarop. Anderen zijn sceptisch over de impact van de informatie verstrekking met betrekking tot rechten van huwelijkspartners bijvoorbeeld in situaties van huiselijk geweld.

In het basisexamen inburgeren in het buitenland is een lemma opgenomen over de mogelijkheid van een zelfstandige verblijfsvergunning bij huiselijk geweld om huwelijksmigranten beter te wapenen tegen wantoestanden. Maar dat ene blokje is wel erg summier. In de praktijk blijken mensen erg vaak niet op de hoogte van hun mogelijkheden en weegt de informatie op dat ene moment, bij het basisexamen in het buitenland niet op tegen de geruchten die ze horen in hun omgeving of de dreigementen van hun partner.

(deskundige huiselijk en eer gerelateerd geweld)

Verschillende geïnterviewden – zowel huwelijksmigranten als sleutelinformanten uit de hulpverlening – stellen dat huwelijksmigranten beter zouden kunnen worden geïnformeerd over hun rechten en plichten in de huwelijksrelatie, evenals over hun mogelijkheden wanneer het misgaat, voordat ze naar Nederland afreizen. Het ideale moment zou zijn bij een van de bezoeken aan de Nederlandse ambassade, die men toch moet afleggen om het basisexamen in het buitenland te doen. Bij die gelegenheid zou er een één-op-ééngesprek met de huwelijksmigrant in de taal van de migrant in kwestie kunnen plaatsvinden, waarin deze de juiste informatie krijgt. Het is van belang dat de referent niet bij zo'n gesprek aanwezig is. Een aantal informanten maakt de vergelijking met het gesprek dat men meestal krijgt met een geestelijk bedienaar voor het voltrekken van een religieus huwelijk. Deze peilt dan de intenties van de betrokkenen, huwelijkse verplichtingen en verantwoordelijkheden en waarschuwt voor valkuilen.

Sommigen voegen daaraan toe dat er een manier zou moeten bestaan om – voordat de m v v wordt toegekend – meer informatie te krijgen over de partner met wie men in zee gaat, zeker wanneer deze bij criminele activiteiten betrokken is of een schuldenregistratie heeft. Het is inherent aan relaties op grote afstand dat de partners weinig zicht op elkaars leefsituatie en verleden hebben. Huwelijksmigranten vinden het ‘scheef’ dat aan hen wel naar een eventueel crimineel verleden en hun gezondheid (door de tbc-test die de meesten moeten ondergaan) wordt gevraagd, maar dat omgekeerd de referent hier niet toe is verplicht. Bovendien gaven een aantal referenten toe vooraf door de IND te zijn gewaarschuwd dat hun partner mogelijk geen oprechte intenties had, dus tegen de mogelijkheid van een schijnhuwelijk, terwijl de huwelijksmigranten ‘argeloos’ naar een referent die negatief bij de Nederlandse instanties bekendstaat toe migreren.

Huwelijksmigranten een contactpersoon geven

Eerder in dit rapport signaleerden we dit al met betrekking tot de inburgering en het wegwijs maken van de huwelijksmigrant in Nederland, maar ook in de interviews met hulpverleners werd er verwezen naar de verschillen tussen de opvang van asielmigranten enerzijds en huwelijksmigranten anderzijds.

Kijk, voor asielzoekers is alles geregeld en staat Vluchtelingenwerk klaar, is er COA, IND en als het negatief is, komt er meteen een advocaat en zo, enzovoort. Maar voor de vrouwen in de opvang: niets, niks, nada, nul! En ik kan niet zeggen dat er nog niets is verbeterd, maar toch...

De juridische ondersteuning van vrouwen in de opvang is nog steeds minimaal.

(sleutelinformant uit de opvang van slachtoffers)

Huwelijksmigranten zouden in het algemeen baat kunnen hebben bij contact met een (onafhankelijk) contactpersoon die over de juiste informatie beschikt en die vertrouwd is met hun persoonlijke situatie, vergelijkbaar met de vrijwilligers van Vluchtelingenwerk die actief zijn in de opvang van asielmigranten. Zeker gezien het risico op duistere verwickelingen in de leefsituatie is het niet raadzaam om het begeleiden van huwelijksmigranten volledig aan de referent toe te vertrouwen.

Huwelijksmigranten ‘empoweren’

De kwetsbaarheid van huwelijksmigranten voor wantoestanden in de leefsituatie door toedoen van de referent of de schoonfamilie komt vooral voort uit hun afhankelijkheidspositie. Alle inspanningen gericht op de verzelfstandiging van de huwelijksmigrant werken risico beperkend, zoals de verbetering van de toegang tot zelfstandig verblijfsrecht, het stimuleren van arbeidsparticipatie en het faciliteren van het vinden van een baan op het juiste niveau (en daarmee meestal een beter inkomen) en het creëren van mogelijkheden om sociale contacten te leggen buiten het netwerk van de referent en de schoonfamilie.

9.5 Conclusies

Mannen en vrouwen in een migratiehuwelijk lopen een groter risico dan die in andere huwelijken om slachtoffer te worden van huiselijk geweld, eer gerelateerd geweld, achterlating, misbruik, uitbuiting en kindervervalsing. Dat komt doordat verschillende factoren die inherent zijn aan huwelijksmigratie hen kwetsbaar maken. In de eerste plaats is dat de afhankelijkheidsrelatie tussen huwelijksmigrant en referent, die de laatste macht geeft over de eerste. De huwelijksmigrant is onvermijdelijk afhankelijk van de referent op het gebied van verblijfsrecht, inkomen en kennis over het leven in Nederland. Beschermende factoren zoals het beschikken over een steunnetwerk en een eigen inkomen vallen weg, zeker in de eerste periode na de migratie.

In gevallen van achterlating (of dumping) van de huwelijksmigrant (de zogenoemde wegwerp- of proefbruiden en -bruidegoms), uitbuiting en het ontzeggen van de toegang tot de kinderen is er sprake van een referent die misbruik maakt van zijn of haar machtspositie. Terugkerend element in deze relaties is de referent die dreigt met het laten intrekken van de verblijfsvergunning en het laten uitzetten van de huwelijksmigrant. Ook bij gevallen van huiselijk geweld speelt deze dreiging meestal een belangrijke rol. De relatie tussen de afhankelijkheid van de huwelijksmigrant en het voorkomen van huiselijk geweld in een migratiehuwelijk is tegelijk complexer. Er zijn ook referenten die slachtoffer worden van geweld dat door de huwelijksmigrant wordt gepleegd. Dan gaat het vaak om referenten die zich verantwoordelijk voelen voor de huwelijksmigrant en daarom (te) lang misdragingen van hun partner ondergaan, bijvoorbeeld omdat ze hun kinderen het contact met de ouder niet willen ontzeggen. De afhankelijkheidsrelatie tussen huwelijksmigrant en referent houdt de partners aan elkaar geklonken, wanneer het eigenlijk nodig is dat ze uit elkaar gaan om de negatieve spiraal van huiselijk geweld te doorbreken. We kunnen stellen dat ze ‘gedwongen zijn’ bij elkaar te blijven en daardoor neemt het risico dat conflicten escaleren en dat er klappen vallen toe.

Ook is er invloed van etnische cultuur op het vóórkomen van huiselijk geweld. Gevoeligheid voor de eer van de familie, schaamte en angst voor eer gerelateerd geweld dragen ertoe bij dat partners zich gedwongen voelen om bij elkaar te blijven. Vooral vrouwen, die volgens de logica van de eercultuur meestal de ‘schuld’ krijgen van een mislukt huwelijk, voelen druk om bij een partner te blijven, ook als ze daardoor gevaar lopen. Bovendien kunnen ze heel vaak niet op de steun van familieleden en kennissen in de omgeving rekenen wanneer ze wel de wens hebben uit een ongelukkig huwelijk te vertrekken. Integendeel: met het oog op de goede naam van de familie moedigt de familie hen aan om het huwelijk in stand te houden. Daar komt bij dat huwelijken in deze kringen vaak familiehuwelijken zijn: huwelijken tussen bloedverwanten of tussen leden van families die dicht bij elkaar staan en die door de familie zijn gearrangeerd. Een scheiding zet de verhoudingen tussen de families van beide partners op scherp en het spreekt vanzelf dat deze niet uit is op een conflict tussen broers en zussen, ooms en tantes en neven en nichten. Eer gerelateerd geweld is een sanctiemiddel dat door de familie kan worden ingezet om vooral vrouwen die uit een huwelijk proberen te ontsnappen ‘in het gareel’ te houden. Etnische cultuur is in die zin een ‘oorzaak’ van huiselijk geweld dat het bijdraagt aan het gedwongen bij elkaar blijven van partners. Ook voor partners met

een dergelijke culturele achtergrond geldt: hoe afhankelijker ze (juridisch, economisch en sociaal) van de echtgenoot en de (schoon)familie zijn, hoe kwetsbaarder voor misbruik. Hoe minder afhankelijk ze zijn, hoe meer mogelijkheden om huiselijk geweld een halt toe te roepen of aan een mishandelende partner te ontsnappen. In die zin is het gegeven dat we in hoofdstuk 8 schetsten zorgwekkend: huwelijksmigranten die trouwden met een in Nederland levende herkomstgenoot, van Turkse of Marokkaanse herkomst of uit de vluchtelingengroepen zijn sociaal gezien meestal geheel omgeven door mensen uit dezelfde groep, met vergelijkbare opvattingen over de eer van de familie en die niet zelden ook familiebanden met de huwelijksmigrant en de referent hebben. De hulpverlening aan slachtoffers van huiselijk geweld in Nederland is niet altijd accuraat, vooral in de fase van het contact leggen tussen het slachtoffer en de juiste hulpverlener gaat het niet altijd zoals gehoopt. Het probleem is dat voor de huwelijksmigranten de drempel om naar de hulpverlening te stappen soms te hoog is: ze hebben te weinig inzicht in hun rechten, in hun eigen situatie en in het landschap van hulpverlenende instanties. Daarnaast durven ze geen stappen te ondernemen omdat ze afhankelijk zijn en omdat ze zich schamen of in beslag genomen worden door kwesties van eer en reputatie. Sommigen zijn bang voor eer gerelateerd geweld. De Nederlandse instanties zijn niet altijd gevoelig voor de context van de huwelijksmigrant en stellen te gauw en te bot een 'Nederlands' traject van blijf-van-mijn-lijfhuis en echtscheiding voor. 'Tussenpersonen' in de vorm van hulpverleners uit de eigen groep of met veel ervaring met dit soort slachtoffers, ervaringsdeskundigen en mensen uit de zelforganisaties spelen een rol in het tot stand brengen van een 'match' tussen het slachtoffer en de Nederlandse instanties.

De sleutelinformanten signaleren een zekere behoefte aan meer informatie op gebied van rechten en mogelijkheden als het misgaat in de partnerrelatie voorafgaand aan de migratie naar Nederland.

Noot

- 1 We kregen deze informatie van sleutelinformanten van Turkse herkomst, maar er is gesteld dat ook in kringen van Marokkaanse herkomst kinderloosheid een legitieme reden is om van een vrouw te scheiden of er een vrouw bij te nemen. Maar omdat bigamie in de Nederlandse wet verboden is, ontstaat een systeem van het scheiden van de eerste vrouw (binnen de termijn van afhankelijk verblijf) en het trouwen met een andere. Overigens is uit elkaar gaan bij kinderloosheid geen fenomeen dat voorbehouden is aan deze culturen: ook autochtone paren beëindigen een relatie omwille van een niet overeenstemmende kinderwens of bij de onvruchtbaarheid van een van de partners, waarop de voormalige partners opnieuw de huwelijksmarkt op gaan. Een belangrijk verschil met de zogenoemde ‘wegwerp-’ of ‘proefbruiden’ is dat het afhankelijke recht op verblijf wordt ingeschakeld om zich van een vrouw te ontdoen enerzijds en anderzijds het feit dat de gevolgen voor de reputatie en huwbaarheid van de vrouw die kinderloos bleef in de context van de Turkse en Marokkaanse omgeving groter zijn.

Summary and conclusions

Marriage migration in the Netherlands

Background and social situation of marriage migrants

The aim of this study is to outline the background to marriage-related migration and the social situation of migrants who come to the Netherlands in order to marry. The study is broad-based; we look at the social situation of marriage migrants and their partners in the Netherlands both in the phase prior to the decision to migrate and in the post-migration phase. Our aim is to discover whether there are differences in terms of the ethnic origin, gender and education level of marriage migrants and their partners, and whether those differences impact on the choices made prior to marriage migration and on the social situation following migration. The study addresses four research questions:

- 1 How many marriage migrants are there in the Netherlands, and how has their number developed?
- 2 Which factors underlie marriage migration?
- 3 What is the social situation of marriage migrants after migration?
- 4 Which factors influence the social situation of marriage migrants after migration?

To answer these research questions, we collected both quantitative and qualitative data using interviews and focus group discussions with marriage migrants and their sponsors, as well as through interviews with key informants whose occupation or position within an advocacy group for migrants means they have knowledge concerning marriage migrants and their experiences. This is the subject of chapter 1.

S.1 Terminology

This study focuses on marriage migration, a specific form of family migration. *Marriage migration*, or *marriage-related migration*, is a term that has come into use mainly since the start of this century. It is synonymous with *family formation* migration, as distinct from *family reunification* migration, which may also involve children and parents. In the Dutch context, marriage migration is ‘the migration of a marital partner of a person residing in the Netherlands, with the aim of living together in the Netherlands as a married couple for the first time’ (Hooghiemstra 2003: 9). The Netherlands applies a high degree of equivalence to marriage, registered partnership and long-term relationships that are not formally registered but which may also give rise to marriage migration. In using the term *marriage migration*, therefore, we are not ruling out migration which leads to unmarried cohabitation.

Several terms are also in use to describe the relationship in the context of which the foreign partner migrates to the Netherlands. Currently the most widely used term is ‘migration marriage’ (*migratiehuwelijk*), defined as ‘a marriage in which one of the

partners settles in the Netherlands in the year of marriage and marries a partner already living in the Netherlands or who is a second-generation migrant' (CBS 2007). This definition implies that migration marriage is something that relates only to migrant groups, not to Dutch natives. However, Dutch natives also get married to foreign partners, who then migrate to the Netherlands. Hooghiemstra (2003) introduced the term 'transnational marriage' (*transnationaal huwelijk*) for this, a term reflecting the fact that the relationship between the partners crosses a national border but that the partners do not by definition have different countries of origin.

A person migrating to the Netherlands to marry or cohabit with a person already residing in the Netherlands is thus described as a 'marriage migrant' (*huwelijksmigrant*). The partner already residing in the Netherlands is referred to here as the 'sponsor' (*referent*).

5.2 Numbers and trends

Marriage migrants come from a wide range of countries

Marriage migrants to the Netherlands come from a large number of different countries. They numbered almost 40,000 in the period 2007-2011, of whom 30,000 originated from the 'top 20' countries.¹ Turkey and Morocco are the biggest source of marriage migrants to the Netherlands, with just over 5,000 and just under 4,000, respectively (period 2007-2011). Third and fourth in the rankings are the former Soviet Union, with approximately 2,500 marriage migrants, and Thailand, with around 1,800. There has also been a rise in marriage migration from countries from which large numbers of asylum migrants originate – the 'refugee countries' Iran, Iraq, Somalia and Afghanistan.

Marriage migrants often aged over 30 and often female

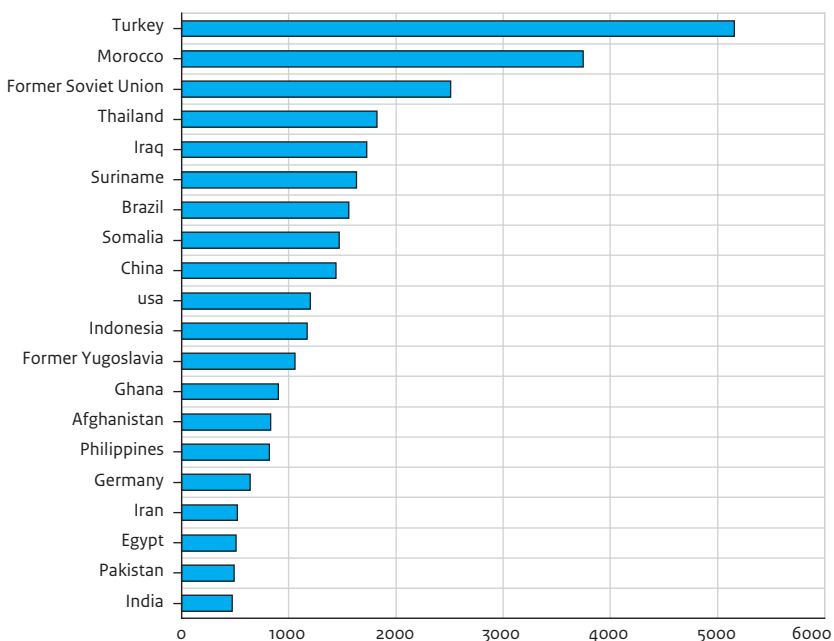
Roughly half of marriage migrants to the Netherlands are aged over 30 on arrival. This applies particularly for migrants from Thailand, Ghana, Indonesia, the US, Iraq, the Philippines and the former Soviet Union. This could indicate that marriage migration is something that takes place after an earlier marriage in the country of origin. This corresponds with findings from the interviews. Somali, Afghan, Pakistani and Turkish marriage migrants are relatively often young. This may be related to their culture, in which marrying young is considered important.

Far more women (over 70%) than men come to the Netherlands as marriage migrants, especially those from the former Soviet Union, Thailand, Indonesia, China and Brazil. More women than men also come from the refugee countries. The proportion of male and female marriage migrants from Turkey and Morocco is more balanced.

The vast majority of Turkish and Moroccan marriage migrants marry someone from their own ethnic group. The number of native Dutch sponsoring spouses is also very low among marriage migrants from Afghanistan, Somalia, Iran and Iraq. The sponsor and marriage migrant relatively frequently have different countries of origins in these groups, and it is likely that these marriage migrants form part of the diaspora. Migrants from Thailand, the Philippines, Brazil and the former Soviet Union frequently migrate to the Netherlands to marry a native Dutch partner. This applies for almost 80% of Thai and Philippine family formation migrants who came to the Netherlands in the period 2007-2011.

Figure S.1

Number of marriage migrants migrating to the Netherlands, by top 20 countries of origin, 2007-2011 (in absolute numbers)

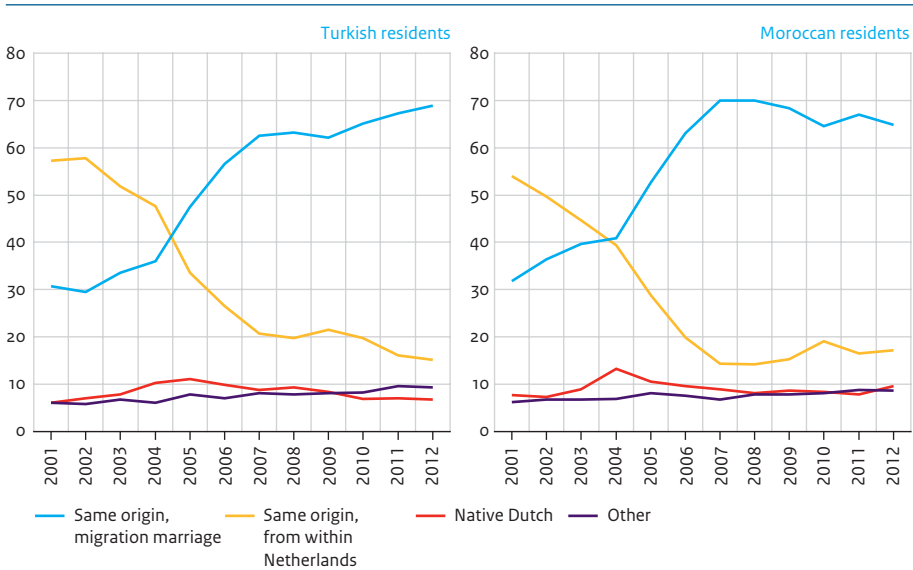
Source: CBS (SCP treatment)

Sharp drop in marriage migration from Turkey and Morocco

In 2001, almost 60% of Turkish spouses in the Netherlands married a marriage migrant from Turkey; in 2012, this figure had fallen to 15%. There has been a similarly sharp drop in marriage migration from the country of origin in the Moroccan group, from around 55% in 2001 to 17% in 2012. The number of marriages involving a partner of the same origin already living in the Netherlands rose sharply over the same period. The number of migration marriages fell particularly sharply for several years after 2004. This is probably due to changes in the legislation, which raised the age and income requirements for marriage migration. The decline in migration marriages in the Turkish and Moroccan groups appears to have come to a halt after 2007.

Figure S.2

Partner choice of Turkish and Moroccan residents in the Netherlands, by origin of marriage partner (in percentages)

Source: CBS StatLine (2013)

There was little change in the proportion of migration marriages in the Surinamese group between 2001 and 2012. Moreover, their number is relatively limited. Among 'other non-Western minorities', the proportion of migration marriages fell from slightly below 25% of the total in 2001 to just over 10% in 2012. All in all, the figures point to a downward trend in the proportion of migration marriages.

5.3 Four sponsor profiles

Based on the statistics and a review of the scientific literature in this field, we opted to focus the further data collection and analysis on four 'sponsor profiles':

- sponsors from the established minorities in the Netherlands (primarily of Turkish and Moroccan origin);
- sponsors from the refugee groups;
- (native Dutch) men in a mixed migration marriage;
- (native Dutch) women in a mixed migration marriage.

We not only looked at the sponsors themselves, but based on this classification were also able to distinguish between migration marriages with a specific profile. For example, sponsors from the established minorities and refugee groups in the Netherlands mainly

enter into migration marriages with partners of the same origin, in complete contrast to partners in mixed migration marriages. This provides an insight into the role of (ethnic) culture in the process, the influence of family, of the migrant status and of the wish to retain something from 'home' in their family life, as well as into the difference between a native Dutch sponsor and a sponsor who also has a migration background.

The established minorities

Marriage migrants from Turkey and Morocco married to a co-ethnic sponsor in the Netherlands, are the biggest ethnic categories among marriage migrants, notwithstanding the sharp decline in migration marriages in the period 2002-2007. Marriage is still an important means of access to the Netherlands for Moroccans and Turks. One of our research goals was to pinpoint the reasons for these observed developments. That is the subject of chapter 3.

Refugee groups

We observed a rise in marriage migration from countries with the largest groups of refugees in the Netherlands, namely Iran, Iraq, Afghanistan and Somalia. These marriage migrants almost always marry someone from their own country of origin who is already settled in the Netherlands. Yet marriage migration is a relatively infrequent phenomenon among the refugee groups; the numbers of marriage migrants from these countries in the Middle East and East Africa are lower than those from Turkey, Morocco and the 'bride donor countries' (see chapter 1). Most of the migrants from these countries arrive in the Netherlands as refugees, and the growing numbers of these refugees plus the fact that younger members of the second generation are reaching marrying age means the potential for marriage migration is growing. We therefore investigated whether young members of the refugee groups settled in the Netherlands show any interest in migration marriage, how their migration marriages are established and what factors play a role. This is discussed in chapter 4.

Dutch natives with a foreign partner

An important group among marriage migrants are the partners of Dutch natives in mixed migration marriages. There are clear differences between mixed migration marriages involving Dutch women and those involving Dutch men in terms of the numbers, the 'popular' countries of origin and how these marriages come about. We included mixed migration marriages in the four sponsor profiles, because this has to date been a relatively hidden group in policy and other research, whereas this category of migration marriages has the strongest growth potential. Moreover, we wanted to investigate what difference it makes for the social situation of marriage migrants in the Netherlands if the sponsoring partner is a Dutch native (as opposed to a sponsor with a migration background). This is the subject of chapter 5.

5.4 Background to marriage migration per sponsor profile

Decline in migration marriages among migrants of Turkish and Moroccan origin and their descendants

Turkey and Morocco have for many years been the biggest ‘suppliers’ of marriage migrants, most of whom come to the Netherlands to marry someone of the same origin who has lived in the Netherlands for some time. The number of migration marriages between Dutch citizens of Turkish and Moroccan origin and compatriots from those countries has fallen sharply since 2002.

A number of important changes have taken place in the perception of who constitute good marriage partners and where they are to be found. There has also been an increase in the number of available marital partners from the various origin groups living in the Netherlands, as well as in the interest shown by Turkish and Moroccan men and women in the Netherlands in each other as marriage partners. The period with the strongest decline in the number of migration marriages coincides with the introduction of strict conditions for partner migration in 2004 and 2006 and the immediately following years. The change in the law acted as a catalyst for a change in mentality among migrants of Turkish and Moroccan origin and their descendants. It appears that the measures taken to reduce and control marriage migration (such as raising the age and income requirements) served to reinforce changes in views on marrying someone from the country of origin that were already taking place.

These changes (in addition to the stricter legislation) were as follows:

- The ties with family members remaining in Turkey and Morocco weakened. Younger members of the second generation, in particular, know their relatives and the community in the country of origin only from holiday visits. Although they feel strongly connected to their country of origin, they also feel fewer obligations towards family members there.
- Young people who have grown up in the Netherlands feel they have more in common with other members of their origin group who have also grown up in the Netherlands: they tend to share the same (modern) views on gender relations and religion. This applies in particular for those with a higher education level, and such partners are moreover easier to find in the Netherlands than in the country of origin.
- Parents are less fixated on having a son or daughter-in-law from their country of origin. They have been traumatised by the problems in the marriages of young people who married a partner from their country of origin around the turn of the century, who blamed their unhappy marriage on their parents for forcing the marriage on them. Parents are therefore more reticent about exerting pressure on their children to choose a particular partner. Those concerned refer to a ‘collective trauma’ in relation to transnational (family) marriages.
- A similar ‘collective trauma’, acting as a deterrent to migration marriage, also applies within Turkey and Morocco. Families in these countries have bad experiences with sons and daughters who migrated to the Netherlands to get married and who returned later with stories of exploitation by the sponsor or sponsor’s family, marital captivity and domestic violence. The experiences of earlier generations of marriage

- migrants and sponsors serve as negative feedback regarding the process of marriage migration (cf. Engbersen et al. 2013), thus reducing the pressure to emigrate.
- Negative feedback also affects the career opportunities of marriage migrants. In Turkey, in particular, domestic economic growth in recent years has led to a sharp decline in the desire of well-educated Turks to migrate to the Netherlands. Low-skilled people have benefited less from this growth, and men and women in Morocco are also less convinced that the opportunities in their country of origin have increased. They still expect to improve their prospects by emigrating to the Netherlands.

There is thus still plenty of opportunity for new migration marriages between people from Turkey and Morocco and members of the same origin group still living in the country of origin. There are a considerable number of potential marriage partners in Turkey and Morocco who would like to emigrate and for whom someone living in the Netherlands would be a sought-after marriage partner. This works to the advantage of Turkish and Moroccan migrants in the Netherlands with health, behavioural or psychological problems, for example, who are divorced or who are regarded as less attractive for other reasons. Someone wishing to optimise their options on the marriage market could do worse than look to Turkey or Morocco. Low-skilled and divorced men and some older, divorced women, in particular, might therefore be inclined to look specifically to their country of origin. A second type of sponsor who deliberately search for a partner from the country of origin are those with remigration plans: a partner who grew up in the country of origin has stronger ties with that homeland and will therefore perhaps be more inclined to support a proposed remigration.

Finally, more spontaneous migration marriages are taking place in the Netherlands between young people of Turkish and Moroccan origin who go to their original homeland for holiday, to study or work and marry someone local. Unless greater equality develops in the economic opportunities in the Netherlands on the one hand and Turkey and Morocco on the other, we do not expect to see a further decline in the number of migration marriages from these countries in the future.

The same applies for marriage migration from Suriname and India. Migration marriages among Dutch Hindustanis take place because men and women deliberately play on their attractiveness as a means of gaining access to Europe, or simply because they fall in love, and concerns about potentially false motives on the part of a partner and their dependence in the Netherlands simply get in the way. Spontaneous migration marriages are an integral element in a migrant community which maintains ties with the country of origin.

Marriage migration among refugee groups: marriage in the diaspora

Asylum migrants and their descendants from the Middle East and East Africa generally prefer to marry someone from their own culture. It is not always easy for them to meet potential partners of the same origin in the Netherlands in their day-to-day setting; the numbers of suitable candidates are small and men and women wishing to marry find they have little choice in the Netherlands. Many of them therefore (also) look outside the Netherlands, and not necessarily to their country of origin.

One possible motive for sponsors in the diaspora to seek a partner in their country of origin might be the thought of returning in the future, once their homeland is safe. Sponsors in a European country may also play on the prospect of a European residence permit in order to compensate for what might be regarded as their unattractiveness on the marriage market. This applies for men with low socioeconomic status and for women whose health, age and/or appearance is regarded as unattractive in their own culture. Potential partners in the country of origin, and for example in refugee communities in non-Western countries neighbouring the country of origin, also show an interest in less attractive spouses if they come with a chance of emigrating. In addition to family formation, the principal motives of migrants in the country of origin and other non-Western countries to marry a man or woman from the Netherlands are safety and freedom. Better opportunities of a good education and work (especially for women) stem directly from the greater safety and freedom that people believe they will have in Europe.

The stricter conditions for partner migration which were introduced in the Netherlands in 2004 also appear to have had an effect on refugees. Informants in our study reported that up to 2004 – before the introduction of the income requirement – migration marriages were easier to arrange. The Civic Integration Abroad Act (*Wet inburgering in het buitenland / w1b*), which prescribes that aspiring marriage migrants must pass a basic civic integration examination abroad before they are eligible for a travel visa to enter the Netherlands, also acts as an obstacle to migration marriages involving people from the country of origin. According to the interviewees, until ten years ago such marriages were more frequent. Now that more reflection and effort is required before marrying a partner from abroad, they are struck by the high divorce rate among arranged and forced (migration) marriages. Consequently, parents are more reticent today and both parents and young people have become convinced that marrying a compatriot from the Netherlands or another EU member state is preferable to marrying a partner from further away. For the future, we expect the differences between and within the refugee groups to manifest themselves clearly as choices on the marriage market. As the number of people in the Netherlands of Iranian, Iraqi, Afghan and Somali origin grows and with it the number of available partners within the Netherlands and Europe, fewer people will be 'forced' to seek recourse to a migration marriage with a partner living in a non-Western country. Factors such as education level, religion and lifestyle which determine different partner preferences and trajectories on the marriage market, will then acquire more significance.

We expect single persons from the first and 'one and a half' generations to continue opting for a migration marriage more often than members of the second generation, because of their stronger ties with family members in the country of origin and in refugee communities in the diaspora. Men with low socioeconomic status and women who are regarded as less attractive for one reason or another find more opportunities on the marriage market among compatriots in non-Western countries abroad. Whether they are able to meet the income requirement and the other costs associated with the migration of their partner will determine whether they actually conclude a migration marriage. It is also difficult to predict how the pressure to use marriage as a vehicle for emigration

will develop in the countries of origin; that will depend on how easy or difficult it is for asylum migrants to gain access to a European country.

Mixed migration marriages: native sponsors have less experience with migration

More and more Dutch natives are embarking on a relationship or marriage with a partner from outside the EU. There are clear differences between the mixed migration marriages of native Dutch men and native Dutch women, mainly lying in the fact that female sponsors much less often appear to look specifically for a partner from another country than male sponsors. The differences between 'deliberate' and 'spontaneous' migration marriages are discussed further in section 5.5.

These sponsor profiles also appear to show a trade-off between attractive and less attractive characteristics of the marriage candidates, with the chance to migrate to Europe through marriage compensating for less attractive characteristics of the Dutch sponsor, such as being older and/or less attractive (especially for women), having a low socio-economic status (especially men), being divorced and having children from a previous relationship. For both sponsors and marriage migrants, having a new or better chance of family formation is the most important motive for entering into a migration marriage. In addition, marriage migrants have motives such as improving their economic opportunities or living conditions.

There are lots of stereotypical and gender-specific perceptions about mixed migration marriages. Prejudices (often extremely negative and sexualised) exist on both sides regarding such relationships. This frequently results in the disapproval of family, friends and colleagues of the partners in a mixed migration marriage. Both partners are warned about the possible false motives of their partner and about the cultural differences that will probably lead to break-up of the relationship, either in the short term or in the future (when it is 'too late'). Stereotypical perceptions such as these also help instil doubts in the partners themselves.

Mixed couples in a migration marriage have rather different experiences of the migration procedure from couples where both partners originate from the same country. Dutch native sponsors are generally first confronted with the limitations to the freedom of movement of migrants during the procedure, i.e. having to comply with strict conditions in order to be allowed to enter and settle in the Netherlands. They feel this is unjustified and from the way in which the Immigration and Naturalisation Department (IND) and other agencies deal with their case, they conclude that migrants are not welcome in the Netherlands. They often recognise the notion that marriage migrants of a certain type are discouraged from coming to the Netherlands: those who take part in a forced marriage and those with little chance of standing on their own feet economically in the Netherlands. They see the point of the age requirement, income requirement and the requirement to learn Dutch whilst still abroad, but at the same time they do not recognise themselves and their partner as being in the category of migrant marriages that should be discouraged. They are therefore often highly indignant about obstacles thrown up by the migration procedure, even if it transpires later that these were relatively easy to overcome.

5.5 Motives for entering into a migration marriage

Deliberately sought out or spontaneous

If we look at the motives of sponsors and marriage migrants for entering a migration marriage, we see a pattern that goes beyond the individual sponsor profiles. There is a key distinction between the motives of those who deliberately go in search of a partner from across the national border and those who fall in love spontaneously whilst one of the partners is on holiday or engaged in international study or work experience.

Real or perceived shortage of ideal partners in own setting

Those who deliberately go in search of a partner from another country optimise their chances of family formation by doing so. They often experience a quantitative or qualitative mismatch on the marriage market in the country where they live, with too few potential partners with their desired characteristics. For sponsors from the refugee groups, a shortage of potential marriage partners from their own group was the reason for looking for suitable candidates in the worldwide diaspora. In groups where the absolute gender ratio is more or less in balance, the qualitative mismatch plays a stronger role. Well-educated women and low-educated men, in particular, are then left 'on the shelf' in the marriage stakes. This is apparent in the marriage market for ethnic minorities in the Netherlands, but also by well-educated female marriage migrants who marry a Dutch man. Female marriage migrants often say they hope to find a male partner in the Netherlands who – unlike men in their own country – will offer his wife the freedom and scope to develop, and support a more equal distribution of tasks within and outside the home. There is a potential conflict here with their sponsoring spouse. Many male sponsors, especially those with a low education level, want a wife who assumes a traditional woman's role in the home and takes on the care and upbringing of children. They prefer women from non-Western countries to women who have grown up in the West, because they believe they will more readily take on this traditional role. For men from ethnic minorities, this has to do with the woman's position, closer to his 'original culture' and belonging to the network of his family in the country of origin: a woman like his mother, in other words. Interestingly enough, native Dutch men often marry well-educated marriage migrants. This is driven by the fact that these women also struggle with a shortage of potential marriage partners in their own country, and that establishing fruitful contacts with a Dutch man demands a certain command of a Western-European language.

Second chance is second choice

Particularly where the marriage market is tight, partners who for whatever reason are a 'second choice' on the local marriage market lose out in the competition for a partner. Men and women with a desire to emigrate then prove to be willing partners in a migration marriage. Being divorced (and possibly having children) is one reason for being in an unfavourable position on the marriage market that we encountered in all sponsor profiles. Migration marriages are often 'second chance' marriages. Divorced men and women on both sides of the border are moreover generally looking for a new partner

who has a completely different profile from their previous partner, with whom they have had disappointing experiences. Both reasons lead divorced men and women to the international marriage market.

Transnational family ties

Sponsors from migrant groups who are consciously seeking a partner generally prefer someone with the same cultural background and comparable ties to the country of origin and who comes from the network of their (extended) family. Since the families of these migrants are distributed transnationally, a migration marriage is regarded as a normal event. We find an explicit preference for someone from the same country of origin among those with remigration plans, whether or not those plans are realistic. A partner from the country of origin is closer to the society in which they hope to settle in the future.

Dutch natives in a migration marriage who deliberately sought out a foreign partner specifically do not want to marry someone from their own country of origin. This is generally because of a preference for partners with a certain appearance or certain gender views that they associate with partners from those countries. Not everyone finds an exotic appearance attractive: some want a partner who is 'different', but who resembles them in terms of appearance.

For couples of Turkish and Moroccan origin and from the four largest refugee groups in the Netherlands, the preference for a partner from their family's network, in combination with a cultural frame of reference in which family-arranged marriages are more or less taken for granted, is also a strong mechanism favouring migration marriages. This applies to a much lesser extent for mixed couples.

The category of 'deliberate' migration marriages will continue to exist as long as there is economic and demographic inequality – or in other words, as long as there is a 'market' for them.

Cosmopolitan lifestyle

Spontaneous migration marriages also occur in all four sponsor profiles. These are often marriages involving well-educated partners with a cosmopolitan lifestyle, or employees from the tourism sector where there are international holidaymakers.

Family formation the main motive

While all couples in our study reported that finding a suitable partner and starting a family was the most important reason for embarking on a migration marriage, love plays the most prominent role in spontaneous migration marriages. Some people appear to have ended up in a migration marriage 'against their better judgement': despite their doubts about long-distance relationships, migration and possibly the sincerity of their partner's motives, love conquered all. It seems as if love readily combines with other motives.

For example, low-skilled marriage migrants cited the improvement in their living standard and economic prospects as a motive. Safety was another theme which was cited as an additional argument both by partners of Dutch natives and by sponsors from the refugee groups – not so much for the marriage as for the couple settling in the Netherlands.

The number of spontaneous migration marriages (e.g. as a result of a foreign holiday or work) is growing and has become an integral part of a globalised society.

5.6 How migration marriages come about

Meeting channels

The difference between consciously sought-out and spontaneous migration marriages is reflected above all in the way in which the partners met. There is a difference here between migration marriages between partners with the same country of origin and mixed migration marriages. In the family formation culture of people of Turkish and Moroccan origin and from the four largest refugee groups, it is still very common for family members of both partners to have a full or large say. The marriages of sponsors from the ethnic minorities included in this study who had consciously sought a partner abroad were generally arranged through the mediation of family. The arranged migration marriage as a separate category, and the influence of family on partner choice, are discussed at the end of this section. Sponsors from mixed marriages who deliberately sought a foreign partner approach things differently, generally making contact via the Internet, and sometimes via a commercial mediator. Spontaneous migration marriages arise in a comparable way for sponsors from all profiles: following a chance meeting during a holiday, work experience or period of study by one of the partners.

The international language of love

The partners in a spontaneous migration marriage meet in large cities, tourist centres or whilst working for an international company. They are often both well-educated and have a similar cosmopolitan lifestyle, and hence move in each other's circles. Not all employees in the tourism industry are well-educated, but their work means they are familiar with different cultures and have a command of English or another European language in which they communicate with tourists (and also with their partner). This latter category includes partners who are consciously looking for a European man or woman with a view to a migration marriage and who use their job as a means of coming into contact with suitable candidates. Although there is always a chance that the main purpose of the marriage migrant is emigration and not love, this generally does not tally with the nature of spontaneous migration marriages. Such thoughts therefore tend to remain hidden and remain a permanent source of doubt for the sponsor and those around them. Those close to the marriage migrant in a spontaneous migration marriage also usually have doubts about the fact that their child will be moving to an unknown environment far away, and somewhere that may be beyond the protection of their 'own' people.

Internet and international marriage brokers

Native Dutch sponsors deliberately looking for a foreign partner generally do so via the Internet today. There are online dating sites and international marriage brokers that focus on arranging these kinds of marriages. This is a common way for Dutch native men or their partners to come into contact with each other. Women who come to the

Netherlands as marriage migrants via this channel are strikingly often well-educated. This may be because it is mainly well-educated women who are driven by the qualitative mismatch in their own country to look for a husband abroad, but it may also be because a certain amount of human capital is needed in order to make contact with a man from Western Europe, including (at the very least) a good command of English and sufficient computer and ICT skills.

By and for the family

A third type of migration marriage, the arranged migration marriage, is mainly the result of deliberate planning. It is distinct from the previous two types because family members of both partners play an active role in establishing the contact and making the arrangements that lead to marriage. The degree of family involvement can vary considerably; at the very least, the families organise the meeting of two potential partners, following which it is the partners themselves who make the decision. In its strongest form, an arranged marriage may be a forced marriage, i.e. a marriage against the wishes of one or both partners (cf. Sterckx & Bouw 2005; Storms & Bartels 2008). In our study, arranged marriages mainly involved couples of Turkish and Moroccan origin and couples from the refugee groups, but the phenomenon also occurs in other migrant groups, for example Hindustanis and Ghanaians. Arranged marriage is part of the normal cultural marital repertoire in these ethnic groups. The arranged marriage becomes a migration marriage because the network of the family, some of whom have emigrated, is transnational.

In our interviews with couples of Turkish and Moroccan origin and couples from the refugee groups, we noted that active involvement by the family in the process of choosing a partner was considered quite normal. The partners therefore generally did not regard it as a problem or as undesirable. In most cases, the sponsor indicated that he wished to marry, upon which the family began looking for a suitable spouse in their own network. Or the partners are part of each other's family networks and are introduced to each other, get on and decide to marry. We also spoke to a number of informants from the refugee groups who (admittedly only after their marriage was over) stated that their family had urged them to marry against their own wishes. These informants had the feeling that they were powerless to resist this (mainly emotional) pressure from their family, and consented. The lack of supporters in their network was a key factor in this feeling of powerlessness. We found no indications of forced marriage in the interviews with couples of Turkish and Moroccan origin. This does not mean that forced marriage does not occur in these groups: the biggest group of young victims of forced marriage who are receiving help come from these groups (Smits van Waesberghe et al. 2014). Organisations supporting such victims have in recent years been conducting programmes focusing on forced marriage and 'choosing your own partner'. Key informants from advocacy groups for minorities and support workers feel the term 'forced marriage' is too loaded: the young people concerned do not recognise themselves under that label, though at the same time they do have experience of their parents setting limits to their self-determination in relation to (romantic) relationships and choice of partner.

Increased autonomy of young people from their families

All key informants reported that arranged migration marriages have become less and less the norm over the last ten years. This stems from the greater autonomy of young people on the marriage market, parents adopting a more reticent stance and weakened ties with family in the country of origin.

It is interesting to note in this regard that our informants of Turkish and Moroccan origin and those from the refugee groups who had concluded a migration marriage almost always referred to mediation by their families. We can therefore conclude that, although marriages arranged by family are less common today than ten years or so ago, the transnational extended family is still a major facilitator of migration marriages among Turks, Moroccans and refugee groups.

5.7 Experiences with the migration procedure

The migration procedure as a great equaliser

Since all marriage migrants and sponsors go through a formal migration procedure, these are obviously experiences that are shared by all couples. To some extent, therefore, the migration procedure is an 'equaliser': there are many paths which lead to marriage migration and there are differences in the life situations of marriage migrants of differing origins, but the experiences of couples with the migration procedure are often very similar. There are differences in those experiences as regards gender and education level which go across the sponsor profiles. The caveat that we always need to apply here, and which the reader should bear in mind, is that the couples we spoke to are those who successfully completed the migration procedure and overcame any obstacles they encountered on the way. These issues are discussed in chapters 3, 4 and 5.

Differences in experiences per sponsor profile

Turkish and Moroccan couples mentioned the income requirement as the main obstacle to the migration of their partner, and to a lesser extent the age requirement and the costs of preparing for the basic civic integration examination abroad. Couples where one of the partners has a background as a refugee also cited difficulties in meeting the income requirement, but also referred particularly to problems in providing the correct documents and the lack of infrastructure to enable them to prepare for and take the basic examination (both caused by the situation in their country of origin). For mixed couples with a native Dutch sponsor, the conditions for partner migration appear to be more easily surmountable than for the other groups. Nonetheless, native Dutch and well-educated sponsors and marriage migrants are particularly indignant about the obstacles that are imposed upon them, especially questioning the level of the language test, the content of the *Knowledge of Dutch Society* test and the income requirement, which only counts the income of the sponsor (as if marriage migrants cannot contribute) and which is far too focused on the profile of the sponsor as a breadwinner with a permanent job.

Different experiences for those with a high and low education level

No specific differences are apparent in the experiences of marriage migrants with high and low education levels, except for the indignation of a number of well-educated couples about the way they felt they were treated by the Dutch agencies involved. Their sense is that marriage migrants are systematically underestimated by the level of the examination, the income requirement (in which only the sponsor's income is considered) and the rigidity with which the Dutch authorities stick to the norms.

Gender differences in experiences

Male and female marriage migrants and sponsors in all income groups have clearly different experiences. Female sponsors more often have problems meeting the income requirement and more often have negative experiences of checks for marriages of convenience. Couples with a male sponsor and a female marriage migrant often have problems providing the right papers.

Sponsors of Turkish and Moroccan origin, in particular, as well as those with an asylum background, reported difficulty in meeting the income requirement, with the level and above all the duration of their income a particular problem. If we look at statements relating to the income requirement from a gender perspective, we see that in the four sponsor profiles it is mainly women who say that their application for a temporary residence permit was in danger of being rejected because of insufficient duration of income. Men generally reported that the income requirement was not an obstacle for them. The finding that women have more difficulty meeting the income requirement is consistent with findings from earlier research (De Hart 2003; WODC 2009) and with the fact that women in the Netherlands generally have a less robust income position than men. We expect in the present economic climate, with high unemployment rates, that non-Western migrants and their descendants will find it particularly difficult to acquire a sufficiently sustained income for a migration marriage.

The checks on marriages of convenience generally do not leave an indelible mark on the informants. Moreover, there is a difference in what the various informants class as 'checks on marriages of convenience'. Some think back to part of the residence permit application in which evidence had to be produced of a sustained relationship, while others recall a conversation with an IND official in which they were asked for such evidence; one had received a home visit from the aliens police. Where people have had negative experiences, it generally concerns a female sponsor or a male marriage migrant. It is striking that native Dutch female sponsors, in particular, have negative experiences with the checks on marriages of convenience. Their irritation is aroused by the fact that they interpret this government interference as a lack of respect for their privacy and as casting doubt on their judgement.

Problems with documents are cited regularly by all couples. The difficulties are many and varied. The highly bureaucratic nature of the migration procedure is also a source of irritation for almost all couples.

5.8 The social situation of marriage migrants

The reason that marriage migrants come to the Netherlands – family formation – has a major impact on their starting position once they arrive. Marriage migrants differ from migrants who come to the Netherlands with other motives; they are adults when they take this step and have completed their socialisation and possibly their education in a different country. This has consequences for the speed with which they pick up the Dutch language, adapt to Dutch society and manage to penetrate the labour market. They are not completely ‘alone’ when they arrive in the Netherlands: they have a sponsor who has lived there for some time and who (at least in theory) is able to support them and help them find their way in their new country. The relationship of dependence between sponsor and marriage migrant can also lead to discontent and tensions, however. Finally, having a new family and all that entails quickly competes with the demands relating to their integration in and affiliation with Dutch society: following language lessons, establishing contacts, building a new network, finding a job at the appropriate level. This last point applies more for women, who constitute the lion’s share of marriage migrants, than for men.

Difficult start

Migration means that the marriage migrant and sponsor begin their lives together under very specific circumstances. The marriage migrant is extremely dependent on the sponsor legally, socially and emotionally in the first months or years after arrival in the Netherlands. In the phase preceding the migration, the marriage migrant and sponsor were standing shoulder to shoulder against the forces working against them being together: distance, scepticism by family and friends, the Immigration and Naturalisation Department. Once the migration has taken place, sponsors rapidly resume their lives in the Netherlands and many marriage migrants fall into a hole. They have little to do (yet), do not (yet) know the Dutch language or their way around Dutch society; they are bored and often feel alone and disoriented. Building a new life in the Netherlands does not happen automatically; it has to be done gradually, and that is a fairly lonely undertaking for the migrant.

The dependence of the marriage migrant has an influence on the relationship between the partners. Well-educated marriage migrants, in particular, who began the relationship on a basis of equality or who have left behind a job, position of status or active social life, face a major transition. Once in the Netherlands, they feel ‘like a child’: they have to adjust their perception of who they are and what they can achieve in their lives. Sponsors are willing and prepared to support their partner after their arrival, but many underestimate the responsibility and above all how long it will last. Sponsors (sometimes) become irritated at the dependence of their partner, feeling as if they have ‘acquired another child’. There is a clear gender dynamic at work in the problems that partners say they have with the dependence of the marriage migrant. In any event, a migration marriage produces numerous sources of tension shortly after migration, and the dependence of the marriage migrant and the heavy responsibility of the sponsor play a prominent role here. In addition, cultural differences between partners who have

grown up in a Western and a non-Western environment make everything even more complex, as do any financial problems. Conflicts can sometimes become quite serious, though separating is generally not seen as a first option. In the first place, the marriage migrant is forced to continue living with the sponsor in order to retain his or her right of residence. There are marriage migrants who for this reason 'stay the course' until they are eligible for an independent residence permit, after between three and five years. And there are sponsors who remain with the marriage migrant out of a sense of responsibility because they want them to have a residence permit. Finally, economic dependence and a taboo on divorce in certain cultures also cause couples to stay together, even in very difficult circumstances.

A striking number of couples have a child shortly after the arrival of the marriage migrant. This can be explained among other things by the fact that the couple are in the family formation phase of their lives. For some female marriage migrants, getting pregnant quickly is a strategy for getting through the first, difficult period following migration. However, having a baby or toddler to look after takes them back to square one as far as learning Dutch, finding a job, making social contacts and gaining more independence from their sponsor is concerned. By contrast, a child that is already going to school usually acts as a strong impulse for integration of the marriage migrant: they meet other parents at school and are forced to speak Dutch. Parents also make an effort to integrate, in order to improve the opportunities for their child, that they would not make for themselves, or less readily. Children can therefore be both an impediment to and a driver of integration. That is the subject of chapter 6.

Difficulty entering the labour market

Marriage migrants find it difficult to secure a position on the Dutch labour market. This applies especially for female marriage migrants of Turkish and Moroccan origin and from the refugee groups. Marriage migrants from other countries more often find work, though few of them find a job that matches their qualification level. Several factors influence this weak labour market position. The fact that marriage migrants often come to the Netherlands somewhat later in life is not a good starting position. The Dutch language is an obstacle and foreign qualifications are given low value. Following an education or training course in the Netherlands is not easy: they are expensive, and candidates are sometimes not admitted or do not have time because they have to work or look for a job. There are wide differences between male and female marriage migrants on this point. Men are very often in work compared with other migrants, while precisely the opposite applies for female marriage migrants. Typical role expectations appear to be important here. The man is expected to take on the role of breadwinner and actively seek work, and not be too choosy about it, partly because the household income must be maintained. Women's role is motherhood, in some cases because this closely matches the mutual expectations about the division of roles between men and women, and in others because women have difficulty finding work or a job that matches their qualification level and motherhood offers them an alternative means of status.

The role of the sponsor in the position acquired by marriage migrants in Dutch society varies widely. The quantitative analyses in this study show that the education level of the

sponsor is of particular importance. Lower-educated sponsors probably lack the networks and opportunities to help their partner find work and are on average less inclined to encourage women to go out to work. There is wide variation, though, because the financial strength of a household is also relevant in this context. Whether or not the sponsor is a Dutch native makes little difference according to the quantitative analysis. Traditional views by the sponsor, adequate financial resources within the household and a lack of opportunities for the sponsor to help the often better-educated marriage migrant find work probably play a role here. The analyses show that native Dutch sponsors do have a positive effect on the marriage migrant's command of the Dutch language and social contacts with Dutch natives. One of the hypotheses in this study was that the sponsor provides a boost for the marriage migrant. That hypothesis does not hold for the migrant's position on the labour market, and especially for the position of female marriage migrants and their ability to secure a job of a good standard. This is discussed in chapter 7.

Social integration

It is vital for their well-being and sense of belonging that marriage migrants are able to establish their own social contacts in the Netherlands, to make friends within and outside their partner's network. At the same time, an inherent aspect of migration is that people leave behind friends and relatives in order to start a new life elsewhere. It is therefore virtually inevitable that someone who has recently migrated will occasionally feel lonely and miss their loved ones. Marriage migrants have an advantage in this regard, too: their partner is already settled in the Netherlands and may have built up a social network which the marriage migrant can 'tap into'. There are wide differences between the sponsor profiles as regards the reception culture in which marriage migrants end up.

Most marriage migrants from outside the EU are required to take a civic integration test shortly after migration. There are several ways of meeting this obligation. Most of the marriage migrants in our study had followed lessons or a civic integration course. They were generally happy that the course gave them a purpose and a means of filling their day in a period that is characterised by emptiness and boredom. The course is also a source of social contacts, marking the start of the course participant's own network outside the sphere of influence of their partner. Marriage migrants consider it very important to learn Dutch, but are less satisfied with the quality of the language instruction on offer. Both marriage migrants and sponsors would like to see more tailored courses, for example with a view to helping them into the labour market. The 'new style' civic integration programme which was introduced on 1 January 2013 meets this need for more diversity, but the high costs that participants will henceforth have to meet themselves are likely to mean that the least affluent segment of marriage migrants will try to manage with home study and help from their sponsor. Consequently, the positive effects of spending the day outside the home and the social function of civic integration will be lost.

Having a command of the Dutch language is increasingly becoming a basic requirement for participation in Dutch society, especially in formal situations, for example

when looking for work (at all levels) and in contact with public agencies. In informal situations, the ability to speak Dutch is a major bonus. Not being able speak Dutch is a substantial impediment to making contact with natives, but also with other foreigners, unless they are well-educated, in which case they generally speak good English, and therefore sometimes lack the motivation to improve their Dutch.

Marriage migrants of Turkish and Moroccan origin say they have little social contact with Dutch natives, except for 'functional' contacts at work or their children's school. They also say that they do not have a particular need for such contacts. As expected, marriage migrants with a Dutch native partner most often have a varied social network, which includes Dutch natives. Yet this group also say that they find it easier to make contact with other foreigners who live in the Netherlands: they find it easier to talk to them because they share experiences of migration, difficulty in communicating (in Dutch) and 'being an alien'. Other migrants who have lived in the Netherlands for longer are often able to offer better information and support than natives, geared to the needs of the marriage migrants.

Finally, there are marriage migrants who do not have much contact either with compatriots or with Dutch natives. These migrants are at real risk of social isolation. Building their own social network is a very important part of the process of marriage migrants becoming more independent of their sponsor. In our interviews, we occasionally heard of sponsors who consciously or subconsciously discouraged the marriage migrant from building their own social contacts, or who actively tried to prevent it. These sponsors see their partner having their own social network as bringing the threat of loss of control and opening new horizons for their partner. This is the focus of chapter 8.

The dark sides of marriage migration

Men and women in migration marriages are at greater risk of becoming victims of domestic violence, honour-based violence, abandonment, abuse, exploitation and child abduction. This is because several factors that are inherent in marriage migration make them vulnerable. In the first place, there is the relationship of dependence between the marriage migrant and their sponsor, which can give the latter power over the former. Protective factors such as having their own network and own income are often absent, especially in the first period after migration.

The migration, difficulty in adapting, unemployment and financial problems, having a child (too) quickly, are examples of the many sources of stress and tensions that can provide a catalyst for domestic violence in the first years of the relationship. The heavy legal and financial dependence of the marriage migrant means that partners are as it were 'forced' to stay together, increasing enormously the risk that conflicts will escalate into domestic violence. Threats of eviction, repatriation, abandonment in the country of origin and denying access to the children are frequently used means of abusing marriage migrants. How many migration marriages lead to domestic violence, and how often, is not known, but it is known that marriage migration is a risk factor. This is discussed in chapter 9.

5.9 Factors that determine the social situation of marriage migrants

Differences in the social situation of male and female marriage migrants

Family formation is a phase of life in which gender differences generally come to the surface strongly (regardless of the ethnic origin of those concerned). For women, this phase is usually accompanied by withdrawal from the labour market, at least temporarily and partially. The figures on the labour participation rate of marriage migrants reveal wide differences between men and women. Male marriage migrants are much more often in work (albeit at an elementary level) than their female counterparts. Female marriage migrants of Turkish and Moroccan origin and from the refugee groups are often not in paid employment. Female marriage migrants who are married to a native Dutch man, by contrast, are more often in work.

There is an interesting gender dynamic in marriage migration which leads to wide differences in the social situation and above all the socioeconomic position of marriage migrant households. In many cultures, motherhood is seen as a legitimate alternative to an active role in terms of work and income. The better educated women are, the less they see motherhood as an ultimate life goal. Yet we find in all origin groups that the difficulty faced by female marriage migrants in entering the labour market leads them to wholly or partly restructure their lives as 'stay-at-home mothers'. This is sometimes accompanied by pain and regret, especially among well-educated women. By contrast, female sponsors are often glad to step back from the labour market when they have children, but because of the income requirement and the fact that their partner earns little or nothing, feel forced to continue working for more hours than they would like.

For male marriage migrants, family formation gives them an added push into finding and accepting work. They are inclined (and not infrequently pressurised by their partner and her family and friends) to contribute to the household income at all costs. They therefore accept jobs below their qualification level or which they do not enjoy, in order to fulfil their role as a breadwinner. If they are unsuccessful, they are expected to do more in the household and help in looking after the children. Male sponsors have an established position on the labour market and a stable income more often than female sponsors, and as a consequence (relatively) little changes for them.

For most couples where the man is the marriage migrant, a migration marriage means a reversal (at least temporarily) of the traditional gender roles. This can lead to tensions between the partners. In some cases, the greater difficulty that marriage migrants have in acquiring a position on the labour market means that this role reversal can last longer than the partners had expected. For couples where the woman is the marriage migrant, migration represents a confirmation and reinforcement of the traditional gender roles. Women who led an independent existence before their migration are often not happy with this. Finally, there are women who had hoped to achieve a more equal relationship than is possible in their country of origin by marrying a man from the Netherlands. They hoped to be able to develop further as individuals in their new country, and are often very disappointed at the reality. Particularly where female marriage migrants have children before completing their civic integration and finding a job, there is little prospect of them growing out of their position of dependence. Moreover, there are sponsors

who discourage or try to prevent attempts by their wife to become more independent. The great (socioeconomic) dependence on the male sponsor makes these women very vulnerable to domestic violence and other excesses that can occur in a negative partner relationship.

Different reception culture

Major differences in the social situation of marriage migrants from different countries of origin stem from the different social embedding of the sponsors in the Netherlands. We argue that the different sponsor profiles are linked to different reception cultures. The social setting into which the marriage migrants arrive influences their lives in their first months and years in the Netherlands: how they are received, whether they feel at home, their opportunities on the labour market and decisions about how they structure their family life.

Established minorities: familiar from the start

Marriage migrants from countries of origin with established minorities in the Netherlands frequently end up in a social environment with many compatriots originating from the same region. Moreover, many marry a partner from their family's immediate network, so that transnational partners and their families are generally close acquaintances or even relatives. As a consequence, the distance between the marriage migrant and their in-laws is usually small. Marriage migrants of Turkish origin, in particular, often spend several months or years living with their parents-in-law. This situation means that marriage migrants from Turkey and Morocco who marry someone from the same country of origin are rarely alone. Nonetheless, they report sometimes having felt lonely at first because they were living in the home of their in-laws.

The attitude of the in-laws to the marriage migrant play a major role in determining their social situation during the first years post-migration. Some in-laws take it upon themselves to support the marriage migrant and help them find their way in Dutch society, and encourage them to become independent. Others seek to maintain a solid grip on the marriage migrant and keep them indoors or use them as cheap labour for the family. According to key informants, bad experiences in the past (once again) mean there is increasingly a built-in distance between parents-in-law and the marriage migrant, with the latter demanding during the marriage negotiations that the couple live in their own home, literally at a distance from their in-laws, while the parents-in-law are more inclined to stand back, demand less subservience from sons-in-law and daughters-in-law, and encourage them to integrate in the Netherlands and become independent quickly.

Generally speaking, we find that marriage migrants have to rely on their social capital when seeking access to the Dutch labour market, in the form of social contacts from their sponsor's network or from their own, yet to be formed network. Marriage migrants with a sponsor from one of the established minorities in the Netherlands can sometimes benefit from ethnic enterprise within their migrant group. Marriage migrants and entrepreneurs of Turkish origin in the Netherlands benefit from the short distance between

them: the entrepreneurs see the marriage migrants as cheap, available, Turkish-speaking staff, and the marriage migrants get the chance to work.

The refugee groups: relatively isolated

Marriage migrants from the refugee groups end up in very diverse situations, depending on how many family members their sponsor has in the Netherlands. Those who become part of a large in-law family have experiences that resemble those of marriage migrants from Turkey and Morocco; all of them come from a strongly family-oriented culture.

For marriage migrants this means that – if their sponsor has family in the Netherlands – they are absorbed into a large, ready-made family. The individualisation process is less pronounced in these ethnic groups than among Dutch natives, and this is reflected in much closer links between the generations. There are consequently lots of people around them who speak the same language and engage with each other, positively or negatively. On the positive side, they are received by acquaintances (or often actually relatives) who speak the same language and who are able to serve as guides in their new home. A negative aspect is the generally strong social control and interference by parents-in-law in the life of the newly married couple, and especially the bride.

There are also many sponsors with a refugee background who do not have family in the Netherlands. These sponsors are themselves often relatively lonely. Having a partner relieves that loneliness, but the partners are subsequently heavily dependent on each other for emotional support and companionship.

Marriage migrants from the refugee groups often end up in relatively weak socio-economic milieus. They generally have few useful social contacts to help them in acquiring a position on the labour market. In individual cases, marriage migrants from the refugee groups may also be able to benefit from the strong social capital of people in their own or their sponsor's network, for example people who work in the social sector (which is focused on supporting refugees) or entrepreneurs who have scope to take on staff.

Marriage migrants with a Dutch native sponsor: opportunities for integration

Marriage migrants with a Dutch native sponsor most often end up in a setting in which they have few compatriots. And those who do share their country of origin are often not entirely 'the right kind of people': they may belong to a different ethnic or religious group, a different social class, have a different education level or belong to a different political faction. As a result, the marriage migrants feel little affinity with them. The foreign partners of Dutch natives consequently often feel literally and figuratively that they are 'the only person' in their situation, and feel like outsiders in their own network. There are however meeting places for migrants from certain origin groups, and mixed couples with a specific mix of backgrounds also seek each other out. Contact with other mixed couples, with or without a foreign partner with the same origin, is a source of recognition and support, including for the sponsor.

It is open to question whether the social situation of marriage migrants in a mixed migration marriage benefits from having a native Dutch sponsor compared with a sponsor who themselves has a history as a migrant or a descendant of migrants.

We would expect such a benefit in terms of acquiring the Dutch language, contact with Dutch natives and (stemming from that) acquiring a better socioeconomic position. As regards the first two aspects, there does appear to be a positive effect from having a native sponsor: marriage migrants with a native partner have more Dutch contacts and speak Dutch more often in their daily lives. On the other hand, they do not perform hugely better on the labour market than other marriage migrants. The education level of the partners plays an important role here: if they correspond, there is a greater chance that the sponsor will have useful contacts that give the marriage migrant access to a job (of the right standard). If there is wide disparity in the education level of the partners, it is much less likely that having a native sponsor creates added value in finding work. Having a native sponsor is also not always an advantage for the marriage migrant in finding their way in Dutch society. The Dutch partner often has little idea of what it is to be a migrant or of the problems and frustrations encountered by the marriage migrant during their integration process, and also does not always have the type of capital and network to offer the right opportunities to the marriage migrant. Partners with their own migration experiences can often provide better support here.

Differences in the social situation of well-educated and low-educated marriage migrants

We would expect well-educated marriage migrants to have a better starting position in all areas than their low-skilled counterparts in beginning a new life in the Netherlands. Whilst this may objectively be the case, however, migration proves to have a considerable negative impact for all marriage migrants as regards career, income and status acquisition. Virtually everyone has to adjust their expectations about their own career considerably (and downwards).

This transition was found to be greater for the well educated. In the first place, they were much less prepared for the loss of status that followed their migration. They believed that their qualifications and work experience would enable them to continue their careers in the Netherlands, but this is anything but a given in practice: qualifications and work experience gained elsewhere are almost never given the same value as in the country of origin. Migrants also believed before their migration that they would be able to use English 'everywhere' in the Netherlands. They then discover that there is a great difference between a holiday or temporary stay in the Netherlands and living there: a command of Dutch is a primary requirement for working, making contacts and communicating with all kinds of agencies. At the same time, well-educated marriage migrants with a well-educated partner feel little need to use any language other than English in their leisure contacts.

Low-skilled migrants also find it difficult to secure a good position on the Dutch labour market. A strikingly large number of marriage migrants are employed at an extremely low or elementary occupational level, with a correspondingly low income. On the other hand, the working conditions and terms of employment even at this level are usually better than in their country of origin. Since low-skilled migrants also had no prospect of major social advancement in their country of origin, the situation in which they find themselves in the Netherlands is in some respects an improvement.

The influence of family-based culture

A strikingly high proportion of marriage migrants have an Islamic country of origin. In many cases they are married to compatriots who have settled in the Netherlands earlier. The most common migration marriages in the Netherlands – involving partners of Turkish, Moroccan, Hindustani-Surinamese (Muslims and Hindus), Iranian, Iraqi, Afghan and Somali origin – share the common characteristic that they take place in a cultural context where family ties are strong. Loyalty to family elders, solidarity within the family and the honour or good name of the family generally play a very important role in the motivations of people from these cultures. The overall effect has been to create a link in the public and political perception between marriage migration and (Islamic) collectivist cultures. Migration marriages are also readily equated to other characteristics of the family formation culture of these groups, such as arranged marriages, family marriages and reprehensible practices such as forced marriage, honour-based violence, abandonment (in the country of origin) and marital captivity. There are some concerns in this regard, especially relating to women from Islamic cultures who are thought to be particularly vulnerable in a migration marriage to the excesses of the patriarchal family relationships that form part of their culture. One question which arises from this is whether women in an arranged migration marriage are more vulnerable to abuses in their situation after the marriage migrant has migrated to the Netherlands.

Our study shows in the first place that not all migration marriages between partners of Turkish and Moroccan origin or from the refugee groups are family marriages, and that not all migration marriages are the result of pressure from family. We also found that arranged marriages are by no means always unhappy; we interviewed partners in arranged migration marriages who were very happy with each other. At the same time, experiences from previous research show that people in unhappy marriages re-evaluate the role of the family, especially following a divorce. It is known that there most definitely can be (heavy) pressure from the family to enter into or maintain a marriage. In section 5.8 we observed that marriage migrants are more vulnerable to abuses in their relationship with the sponsor and the sponsor's family. Women are more vulnerable than men for various reasons, because they are generally more dependent on the sponsor than male marriage migrants and therefore less able to walk away from a failing marriage. Finally, there are indications that the family-based culture in which many couples in the minorities in our study live contributes to the 'forced cohabitation' because of the taboo surrounding divorce. We also saw earlier that many migration marriages in these circles are in reality family marriages, which are also more difficult to end.

We can interpret forced marriage and marital captivity (under pressure from the family) as manifestations of the strong family-based culture in certain groups, in which individuals are sometimes forced to put the interests of parents or other family members above their own wishes – a notion to which those concerned often also subscribe. If a young person is not able to resist the pressure from the family to marry, there is a strong chance that they will also not be able to resist the pressure to stay together. The more dependent individual men and women are on their parents and other family in an economic, social and emotional sense, the more difficult it is for them to resist influence

from that family. It is generally much more difficult for women than men from families of this kind to acquire any degree of autonomy and freedom of manoeuvre, and this makes them more vulnerable in a relationship of dependence. That said, (young) men can also be placed under, and succumb to, very severe pressure from their families.

Note

- 1 EU citizens are underrepresented in these figures. They do not often register with the IND, and their migration motive is therefore unknown.

Literatuur

- Aalst, S. van, en R. Johannink (2007). *Eer gerelateerd geweld in Nederland. Een onderzoek naar mannelijke slachtoffers: bekend maakt onbeminde!* Utrecht: In-Pact Politieadviescentrum.
- Aybek, C.M. (2014). Time Matters: Temporal Aspects of Transnational Intimate Relationships and Marriage. In: *Journal of Family Issues* (nog te verschijnen).
- Bakker, H. en H. Felten (2011). *Factsheet eer gerelateerd geweld*. Utrecht: MOVISIE.
- Balci, Z. en J. Michielsen (2013). *De betovering van een thuisland: dynamieken van terugkeermigratie van tweede generatie Belgisch-Turkse jongeren* (rapport). Antwerpen: Steunpunt Inburgering en Integratie.
- Belleau, M.-C. (2003). Mail-order brides in a global world. In: *Albany Law Review*, jg. 67, nr. 2, p. 595-607.
- Böcker, A. (2000). Paving the way to a better future. Turks in the Netherlands. In: H. Vermeulen en R. Penninx (red.), *Immigrant integration. The Dutch case* (p. 153-177). Amsterdam: Het Spinhuis.
- Bonjour, S. (2007). Gezin en grens. Debat en beleidsvorming op het gebied van gezinsmigratie in Nederland sinds de jaren vijftig. In: *Migrantenstudies*, jg. 23, nr. 1, p. 2-13.
- Bonjour, S. (2010). Between Integration Provision and Selection Mechanism. Party Politics, Judicial Constraints, and the Making of French and Dutch Policies of Civic Integration Abroad. In: *European Journal of Migration and Law*, jg. 12, nr. 3, p. 299-318.
- Bonjour, S. en B. de Hart (2013). A proper wife, a proper marriage. Constructions of 'us' and 'them' in Dutch family migration policy. In: *European Journal of Women's Studies*, jg. 20 nr. 1, p. 61-67.
- Bouw, C., A. Merens, K. Roukens en L. Sterckx (2003). *Een ander succes. De keuzes van Marokkaanse meisjes*. Amsterdam: s1swo/Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Brinkgreve, C. (2004). *Vroeg mondig laat volwassen*. Amsterdam: uitgeverij Augustus.
- Butalid, M. en M. Padilla (2003). *De economische positie van Filipijnse vrouwen in Nederland*. Utrecht: Stichting Bayanihan.
- CBS (2007). *Partnerkeuze van allochtonen*. Voorburg/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2009). *Steeds vaker en steeds verder op vakantie*. Voorburg/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Charsley, K. (2006). Unhappy Husbands: Masculinity and Migration in Transnational Pakistani Marriages. In: *Journal of the Royal Anthropological Institute (N.S.)*, jg. 11, p. 85-105.
- Charsley, K. (2013). *Transnational Pakistani Connections: Marrying 'Back Home'*. London: Routledge.
- Chiswick, Barry R. en Paul W. Miller (1998). Language Skill Definition: A Study of Legalised Aliens. In: *International Migration Review*, jg. 32, nr. 4, p. 877-900.
- Constable, N. (2003). *Romance on a Global Stage: Pen Pals, Virtual Ethnography, and 'Mail-Order' Marriages*. Berkeley: University of California Press.
- Corijn, M. en E. Lodewijckx (2009). *Echtscheiding en leefvorm na echtscheiding in het Vlaams Gewest: verschillen naar herkomst. Een analyse op basis van Rijksregistergegevens voor volwassenen en kinderen*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering (SVR-Rapport 2009/4).
- Dahles, H. en K. Bras (1999). Entrepreneurs in Romance. Tourism in Indonesia. In: *Annals of Tourism Research*, jg. 26, nr. 2, p. 267-293.
- Dagevos, J. (2011). Omvang en samenstelling van Poolse bevolking. In: J. Dagevos (red.), *Poolse migranten. De positie van Polen die vanaf 2004 in Nederland zijn komen wonen* (p. 31-47). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dagevos, J. en J. Burgers (2011). Arbeidsmarktpositie. In: J. Dagevos (red.), *Poolse migranten* (p. 65-80). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Dagevos, Jaco en Merove Gijsberts (2012). Eigen verantwoordelijkheid in de inburgering. In: Vic Veldheer, Jedid-Jah Jonker, Lonneke van Noije en Cok Vrooman (red.), *Een beroep op de burger* (p.213-230). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- D'Aoust, A.-M. (2009). *'Love Stops at the Border': Marriage, Citizenship, and the 'Mail-Order Brides' Industry*. University of Pennsylvania.
- Del Rosario, V.O. (1994). *Lifting the Smoke Screen: Dynamics of Mail-Order Bride Migration from the Philippines*. Den Haag: Institute of Social Studies.
- Desmet, G., D. Leys en W. Ronsijn (2011). *Partnarmigratie van derdelanders naar Vlaanderen: een kwantitatieve en kwalitatieve studie in opdracht van de Vlaamse Overheid en het Europees Integratie Fonds*. via <http://hdl.handle.net/1854/LU-1943226>
- Dourleijn, Edith en Jaco Dagevos (red.) (2011). *Vluchtelingengroepen in Nederland. Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dragojlovic, A. (2008). Dutch Women and Balinese Men: Intimacies, Popular Discourse and Citizenship Rights. In: *The Asia Pacific Journal of Anthropology*, jg. 9, nr. 4, p. 332-345
- Drost, L., M. Goderie, M. Flikweert en S. Tan (2012). *Leven in gedwongen isolement. Een verkennend onderzoek naar verborgen vrouwen in Amsterdam*. Amsterdam: Verwey-Jonker Instituut.
- EMN (2012). *Misbruik van gezinshereniging: Schijnhuwelijken en valse ouderschapsverklaringen in Nederland*. Rijswijk: INDIAC, Informatie- en analysecentrum van de IND.
- Engbersen, G., E. Snel, M. van Meeteren, S. van de Pol, R. Dekker (2011). *Destination Netherlands. The Evolution of Migration from six origin countries to the Netherlands*. Paper written for the Theorizing the Evolution of European Migration Systems (THEMIS) program.
- Engbersen, Godfried (2013). *Networks and beyond: Feedback channels and the diminutive causation of international migration* (paper gepresenteerd op de THEMIS International Migration Conference 'Examining Migration Dynamics: Networks and Beyond', 24-26 september 2013, Oxford).
- Esveldt, I., I. Kulu-Glasgow, J. Schoorl en H. van Solinge (1995). *Migratiemotieven, migratienetwerken en partnerkeuze van Turken en Marokkanen in Nederland*. Den Haag: Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut.
- Gaalen, R. van, J. Sanders, W. Smits en J.F. Ybema (2011). *Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt: de focus op kwetsbare groepen*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Gijsberts, Merove (2011). Opleidingsniveau en taalbeheersing. In: Jaco Dagevos (red.), *Poolse migranten* (p. 47-64). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gijsberts, Merove, Miranda Vervoort, Esther Havekes en Jaco Dagevos (2010). *Maakt de buurt verschil? De relatie tussen de etnische samenstelling van de buurt, interetnisch contact en wederzijdse beeldvorming*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Graaff, F.M. de, en W.L.J.M. Devillé (2004). *Kansen en belemmeringen voor allochtonen op de arbeidsmarkt in de zorg- en welzijnssector, een literatuurstudie*. Tilburg: OSA Institute for Labour Studies.
- Groenendijk, K. (2005). Integratie en uitsluiting in het Nederlands vreemdelingenrecht. In: P. Boeles en G.G. Lodder (red.), *Integratie en uitsluiting* (p. 9-32). Den Haag: SDU Uitgevers.
- Hart, B. de (2001a). Superpapa's en kindermisjes. Familierecht en gemengde gezinnen in een multiculturele samenleving. In: P.B. Cliteur en V. van den Eeckhout (red.), *Multiculturalisme, Cultuurrelativisme en sociale cohesie* (p. 363-382). Den Haag: Boom.
- Hart, B. de (2001b). Not without My Daughter. On Parental Abduction, Orientalism and Maternal Melodrama. In: *European Journal of Women's Studies*, jg. 8, nr. 1, p. 51-65.

- Hart, B. de (2003). *Onbezonnen Vrouwen. Gemengde relaties in het nationaliteitsrecht en het vreemdelingenrecht*. Amsterdam: Aksant.
- Hart, B. de (2009). Love thy Neighbour. Family Reunification and the Rights of Insiders. In: *European Journal of Migration and Law*, jg. 11, nr. 3, p. 235-252.
- Hart, B. de (2014). *Unlikely couples. Regulating mixed sex and marriage from the Dutch colonies to European migration law*. Oisterwijk: Wolff Legal Publishers.
- Helden, Sandra van (2012). *Intergenerationeel conflict binnen Hindostaanse migrantenfamilies in Den Haag* (MA scriptie). Leiden: Universiteit Leiden.
- Heyse, P., F. Pauwels, J. Wets en C. Timmerman (2007). *Liefde kent geen grenzen: Een kwantitatieve en kwalitatieve analyse van huwelijksmigratie vanuit Marokko, Turkije, Oost-Europa en Zuid-Oost Azië*. Brussel: Federaal Wetenschapsbeleid.
- Hintum, M. van, en J. Latten (2007). *Liefde à la carte. Trends in moderne relaties*. Amsterdam/Antwerpen: Archipel.
- Holmes-Wijnker, B., J. Grootcholte en M. Bouwmeester (2004). *Uitvoering van de Wet Voorkoming Schijnhuwelijken. Evaluatie van de effecten van wijzigingen in het Burgerlijk Wetboek in 2001 op de werklast voor gemeenten en vreemdelingendiensten*. Leiden: Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatie Centrum/ Research voor Beleid.
- Holý, Ladislav (1989). *Kinship, honour and solidarity: cousin marriage in the Middle East*. Manchester: Manchester University Press.
- Hondius, D. (2001). *Gemengde relaties, gemengde gevoelens. Hoe Nederland omgaat met etnisch en religieus verschil*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Hooghiemstra, E. (2000). Gemengd huwen en transnationaal huwen in Nederland: enkele feiten. In: *Migrantenstudies*, jg. 16, nr. 4, p. 198-228.
- Hooghiemstra, E. (2003). *Trouwen over de grens. Achtergronden van partnerkeuze van Turken en Marokkanen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Huijnk, W. (2011). *Family life and ethnic attitudes. The role of the family for attitudes towards intermarriage and acculturation among minority and majority groups* (proefschrift). Utrecht: Utrecht University.
- Huijnk, W. en J. Dagevos (2012). *Dichter bij elkaar? De sociaal-culturele positie van niet-westerse migranten in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Huijnk, Willem, Merove Gijsberts en Jaco Dagevos (2014). *Jaarrapport Integratie 2013. Participatie van migranten op de arbeidsmarkt*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Huis, M. van, en L. Steenhof (2004). Echtscheidingskansen van allochtonen in Nederland. In: *Bevolking en Gezin*, jg. 33, nr. 2, p. 127-154.
- Huscek, D. (2011). *Union formation and partner choice of the second generation of Turkish origin in Europe. The influence of third parties and institutional context* (proefschrift). Den Haag: Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut/Vrije Universiteit.
- Huscek, D., H.A.G. de Valk en A.C. Liefbroer (2011). Does social embeddedness influence union formation differences among the Turkish and Moroccan generation in the Netherlands? In: *Journal of Comparative Family Studies*, jg. 42, nr. 6, p. 787-808.
- Huscek, D., H.A.G. de Valk en A.C. Liefbroer (2012). Partner choice patterns among the descendants of Turkish immigrants in Europe. In: *European Journal of Population - Revue Européenne de Population*, jg. 28, nr. 3, p. 241-269.
- Janssen, J. (2010). Overeenkomsten én verschillen tussen huiselijk geweld en eergereleerd geweld. In: *Justitiële Verkenningen*, afl. 8. DOI: 10.1017/S0167-5850_2010_036_008_009.

- Johnson, E. (2007). *Dreaming of a Mail Order Husband: Russian-American Internet Romance*. Durham, N.C.: Duke University Press.
- Kanas, Agnieszka en Frank van Tubergen (2009). The Impact of Origin- and Host-Country Schooling on the Economic Performance of Immigrants. In: *Social Forces*, jg. 88, nr. 2, p. 893-916.
- Knaap, L.M. van der, F. el Idrissi en S. Bogaerts (2010). *Daders van huiselijk geweld*. Meppel: Boom Juridische Uitgevers/Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatiecentrum (wo d c 287).
- Koelet, Suzana, Philip Hermans, Nan Torfs en Kristien Vanvoorden (2009a). *Echtscheiding bij personen van Turkse en Marokkaanse herkomst. Deel 1: Literatuurstudie*. Brussel: Steunpunt Gelijkekansenbeleid en Consortium Universiteit Antwerpen en Hasselt.
- Koelet, Suzana, Martine Corijn, Edith Lodewijckx, Dimitri Mortelmans en Anneleen d'Hooge (2009b). *Echtscheiding bij personen van Turkse en Marokkaanse herkomst. Deel 2: Kwantitatieve en kwalitatieve studie*. Brussel: Steunpunt Gelijkekansenbeleid en Consortium Universiteit Antwerpen en Hasselt.
- Kok, J. en M.H.D. van Leeuwen (red.) (2005). *Genegenheid en gelegenheid. Twee eeuwen van partnerkeuze en huwelijk*. Amsterdam: Aksant.
- Koning, M. de (2008). *De Zuivere Islam. Geloofsbeleving en identiteitsvorming van jonge Marokkaans-Nederlandse moslims*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Krikke, H., H.G.J. Nijhuis en R. Wesenbeek (red.) (2000). *Aan de grenzen: suïcidaal gedrag onder allochtone meisjes en jonge vrouwen*. Den Haag: Bureau Public Health.
- Kulu-Glasgow, I. en A. Leerkes (2010). De prijs van de liefde? Over de gevolgen van de verhoging van de inkomenseis bij 'gezinsvormende' partnermigratie naar Nederland. In: *Migrantenstudies*, jg. 26, nr. 4, p. 323-343.
- Lievens, J. (1999). Family-formation Migration from Turkey and Morocco to Belgium: the Demand for Marriage Partners from the Countries of Origin. In: *International Migration Review*, jg. 33, nr. 3, p. 717-744.
- Liversage, A. (2013). Gendered Struggles over Residency Rights when Turkish Immigrant Marriages Break up. In: *Oñati Socio-Legal Series*, jg. 3, nr. 6, p. 1070-1090.
- Lloyd, K.A. (2000). Wives for Sale: The modern International Mail-Order Bride Industry. In: *Northwestern Journal of International Law & Business*, jg. 20, nr. 341, p. 341-367.
- Luijckx, K. (red.) (2000). *Liefst een gewoon huwelijk? Creatie en conflict in levensverhalen van jonge migrantenvrouwen*. Leuven: Acco.
- Maliepaard, M. en M. Gijsberts (2012). *Moslim in Nederland 2012*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Merens, Ans en Brigitte Hermans (2009). *Emancipatiemonitor 2008*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Nagel, J. (2003). *Race, Ethnicity and Sexuality. Intimate Intersections, Forbidden Frontiers*. Oxford: Oxford University Press.
- Nanhoe, Anita C., Katinka Lünemann en Trees Pels (2013). *Eer en partnergeweld onder Hindoestanen. Een verkennende studie naar de rol van eer en huwelijksdwang bij partnergeweld onder Hindoestanen en de mogelijkheid van preventie*. Utrecht: Verwey Jonker Instituut.
- Nyanzi, S., O. Rosenberg-Jallow, O. Bah en S. Nyanzi (2005). Bumsters, big black organs and old white gold: Embodied racial myths in sexual relationships of Gambian beach boys. In: *Culture, Health & Sexuality*, jg. 7, nr. 6, p. 557-569.
- Pruitt, D. en S. LaFonte (1995). For Love and Money. Romance Tourism in Jamaica. In: *Annals of Tourism Research*, jg. 22, nr. 2, p. 422-440.

- Regeerakkoord (2012). *Bruggen Slaan*. Regeerakkoord vvd-PvDA. 29 oktober 2012. Geraadpleegd 30 juli 2014 via www.rijksoverheid.nl.
- Reniers, G. (2001). The Post-Migration Survival of Traditional Marriage Patterns: Consanguineous Marriages among Turks and Moroccans in Belgium. In: *Journal of Comparative Family Studies*, jg. 32, nr. 1, p. 21-44.
- Salverda, E. (2004). *Laat me los, hou me vast: Verslag van een kwalitatief onderzoek naar het psychisch welbevinden van dertig Haagse meisjes van Hindoestaanse afkomst*. Den Haag: GGD Haaglanden.
- Sánchez Taylor, J. (2001). Dollars are a girl's best friend? Female tourists' sexual behaviour in the Caribbean. In: *Sociology*, jg. 35, nr. 3, p. 749-764.
- Scholten, P.W.A., H. Entzinger, E. Kofman, C. Hollomey, C. Lechner, E. Vacchelli en A. Kraler (2012). *Integration from abroad? Perception and impacts of pre-entry tests for third-country nationals* (PROSINT Comparative Reports WP4).
- Schreijenberg, A., J.F.I. Klaver, J.E. Soethout, G.G. Lodder en M.J. Vleugel (2009). *Gemeenschapsrecht en gezinsmigratie. Het gebruik van het gemeenschapsrecht door gezinsmigranten uit derde landen*, Amsterdam: Regioplan.
- Schrover, M. (2001). Gender en etniciteit. Overeenkomst en verschil in historisch perspectief. In: Bouw, C. en Broekhans, M. (red.), *Gaan & Staan Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis 21* (p. 180-207). Amsterdam: Stichting beheer Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis.
- Shaw, A. en K. Charsley (red.) (2006). South Asian Transnational Marriages. In: *Global Networks*, jg. 6, nr. 4, p. 331-344.
- Sims, R. (2009). A comparison of Laws in the Phillipines, the U.S.A., Taiwan, and Belarus to Regulate the Mail-Order Bride Industry. In: *Akron Law Review* (42), p. 607-637.
- Smits van Waesberghe, Eliane, Iris Sportel, Lisanne Drost, Esther van Eijk en Elja Diepenbrock (2014). *Huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap*. Maastricht: Maastricht University (nog te verschijnen).
- Snel, E., J. de Boom, J. Burgers en G. Engbersen (2000). *Migratie, integratie en criminaliteit. Migranten uit voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjet-Unie in Nederland*. Rotterdam: RISO Research, Training en Consultancy.
- Sportel, Iris (2014). *'Maybe I'm still his wife'. Transnational Divorce in Dutch-Moroccan and Dutch-Egyptian Families* (proefschrift). Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.
- Sterckx, Leen (2014a). *Trouwen met een vreemdeling. Afstand en nabijheid in de relaties van 'Turken' en 'Marokkanen' in een gemengd huwelijk* (proefschrift). Universiteit van Amsterdam. Diemen: AMB Uitgeverij.
- Sterckx, Leen (2014b). Marrying in our out? Scrutinizing the link between integration and the partner choice of young people of Turkish and Moroccan origin in the Netherlands. In: *Journal of Family Issues* (nog te verschijnen).
- Sterckx, L. en C. Bouw (2005). *Liefde op maat. Partnerkeuze van Turkse en Marokkaanse jongeren*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Storms, O. en E. Bartels (2008). *De keuze van een huwelijkspartner. Een studie naar partnerkeuze onder groepen Amsterdammers*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Suksomboon, P. (2009). *Thai Migrant Women in the Netherlands: Cross-Cultural Marriages and Families*. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden.
- Timmerman, C. (2008). Marriage in a 'culture of migration': Emirdag marrying into Flanders. In: *European Review: Interdisciplinary Journal of the Academia Europaea / Academia Europaea*, jg. 16, nr. 4, p. 585-594.

- Timmerman C., I. Lodewyckx en J. Wets (2009). Marriage at the Intersection Between Tradition and Globalisation: Turkish Marriage Migration between Emirdag and Belgium from 1989 to present. In: *History of the Family*, jg. 14, nr. 2, p. 232-244.
- Valk, H.A.G. de (2006). *Pathways into adulthood: a comparative study on family life transitions among migrant and Dutch youth* (proefschrift). Amsterdam: Thela Thesis.
- Veen, H.C.J. van der, en S. Bogaerts (2010). *Huiselijk geweld in Nederland. Overkoepelend syntheserapport van het vangst- hervangst-, slachtoffer- en daderonderzoek 2007-2010*. Meppel: Boom Juridische Uitgevers/Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatiecentrum Universiteit Tilburg (wOdc 288)
- VON (2011). *De Doos van Pandora. Huwelijksmigratie onder vluchtelingengroepen in Nederland*. Amsterdam: Vluchtelingen Organisaties Nederland.
- Walsum, S. van (2003). Family norms and citizenship in the Netherlands. In: C. Harzig en D. Juteau (red.), *The Social Construction of Diversity* (p. 212-226). Oxford/New York: Berghahn Books.
- Walsum, S. van (2004). The dynamics of emancipation and exclusion. Changing family norms and Dutch family migration policies. In: *IMIS-Beiträge*, nr. 24, p. 119-128.
- Weijer, S.G.A. van de (2014). *The intergenerational transmission of violent offending* (proefschrift). Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Weltevrede, A.M., J. de Boom, S. Rezai, L. Zuijderwijk en G. Engbersen (2009). *Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa: een profielschets van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen*. Rotterdam: RISBO Research, Training en Consultancy.
- Willems, W. en H. Verbeek (2012). *Honderd jaar heimwee. De geschiedenis van Polen in Nederland*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- WODC (2010). *Daders van huiselijk geweld*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- WODC (2009). *Internationale gezinsvorming begrensd. Een evaluatie van de verhoging van de inkomens- en leeftijdsbeis bij migratie van buitenlandse partners naar Nederland*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoeks en Documentatiecentrum/INDIAC Informatie- en analysecentrum van de IND (WODC Cahier 2009-4).
- Yalçin, H., I. Lodewyckx, R. Marynissen en R. van Caudenberg (2006). *Verliefd, verloofd... gemigreerd. Een onderzoek naar Turkse huwelijksmigratie in Vlaanderen*. Brussel: Steunpunt Gelijke kansenbeleid en Consortium Universiteit Antwerpen en Universiteit Hasselt.
- Yerden, I. (1995). *Trouwen op z'n Turks. Huwelijksprocedures bij Turkse jongeren in Nederland en hun strijd om meer inspraak*. Utrecht: Van Arkel.
- Yerden, I. (2000). *Zorgen over zorg. Traditie, verwantschapsrelaties, migratie en verzorging van Turkse ouderen in Nederland*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Zorlu, A. en C.H. Mulder (2011). Ethnic differences in leaving home: timing and pathways. In: *Demography*, jg. 48, nr. 1, p. 49-72.
- Zwaard, J. van der (2008). *Gelukzoekers. Vrouwelijke huwelijksmigranten in Nederland*. Amsterdam: Artemis & Co.

Geraadpleegde websites

- www.rijksoverheid.nl, geraadpleegd op 01-10-2012
- www.ind.nl, geraadpleegd op 30-07-2014
- www.buitenlandsepartner.nl, geraadpleegd op 30-07-2014

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt twee keer per jaar zijn Werkprogramma vast. De tekst van het lopende programma is te vinden op de website van het SCP: www.scp.nl.

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn verkrijgbaar bij de boekhandel, of via de website van het SCP. Een complete lijst is te vinden op www.scp.nl/publicaties.

Sociaal en Cultureel Rapporten

Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie. Sociaal en Cultureel Rapport 2008.

ISBN 978 90 377 0368-9

Wisseling van de wacht: generaties in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2010. Andries van den Broek, Ria Bronneman-Helmers en Vic Veldheer (red.). ISBN 978 90 377 0505 8

Een beroep op de burger. Minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid? Sociaal en Cultureel Rapport 2012. Vic Veldheer, Jedid-Jah Jonker, Lonneke van Noije, Cok Vrooman (red.).

ISBN 978 90 377 0623 9

SCP-publicaties 2013

2013-1 *Van pech en rampspoed. Nieuwjaarsuitgave 2013 (2013).* Paul Schnabel (red.).

ISBN 978 90 377 0611 6

2013-2 *Terecht in de jeugdzorg. Voorspellers van kind- en opvoedproblematiek en jeugdzorggebruik (2013).*

Sander Bot (red.), Simone de Roos, Klarita Sadiraj, Saskia Keuzenkamp, Angela van den Broek, Ellen Kleijnen. ISBN 978 90 377 0629 1

2013-3 *Gezinnen onderweg. Dagelijkse mobiliteit van ouders van jonge kinderen in het combineren van werk en gezin (2013).* Marjolijn van der Klis (red.). ISBN 978 90 377 0568 3

2013-4 *Acceptatie van homoseksuelen, biseksuelen en transgenders in Nederland 2013 (2013).* Saskia Keuzenkamp en Lisette Kuiper. ISBN 978 90 377 0648 2

2013-5 *Towards Tolerance. Exploring changes and explaining differences in attitudes towards homosexuality across Europe (2013).* Lisette Kuiper, Jurjen Iedema, Saskia Keuzenkamp.

ISBN 978 90 377 0650 5

2013-6 *Sprekend op schrift. Een selectie uit vijftien jaar lezingen en artikelen van Paul Schnabel, 1998-2013 (2013).* ISBN 978 90 377 0647 5

2013-7 *Acceptance of lesbian, gay, bisexual and transgender individuals in the Netherlands 2013 (2013).*

Saskia Keuzenkamp en Lisette Kuiper. ISBN 978 90 377 0649 9

2013-8 *Gemeentelijk Wmo-beleid 2010. Een beschrijving vanuit het perspectief van gemeenten (2013).*

Frieke Vonk, Mariska Kromhout, Peteke Feijten, Anna Maria Marangos.

ISBN 978 90 377 0651 2

2013-9 *Aanbod van arbeid 2012 (2013).* Jan Dirk Vlasblom, Edith Josten, Marian de Voogd-Hamelink.

ISBN 978 90 377 0654 3

2013-10 *De dorpenmonitor (2013). Ontwikkelingen in de leefsituatie van dorpsbewoners.* Anja Steenbekkers

en Lotte Vermeij (red.) ISBN 978 90 377 0634 5

- 2013-11 *Van Paars 2 naar Rutte II. Rede van Paul Schnabel bij zijn afscheid van het Sociaal en Cultureel Planbureau, 11 maart 2013.* ISBN 978 90 377 0660 4
- 2013-12 *Kunstminnend Nederland? Interesse en bezoek, drempels en ervaringen. Het culturele draagvlak, deel 12* (2013). Andries van den Broek. ISBN 978 90 377 0652 9
- 2013-13 *Zwevende gelovigen. Oude religie en nieuwe spiritualiteit* (2013). Joep de Hart. ISBN 978 90 377 0644 4
- 2013-14 *Nieuw in Nederland. Het leven van recent gemigreerde Bulgaren en Polen* (2013). Mérove Gijsberts (SCP) en Marcel Lubbers (RU). ISBN 978 90 377 0655 0.
- 2013-15 *Werk aan de wijk. Een quasi-experimentele evaluatie van het krachtwijkenbeleid* (2013). Matthieu Permentier, Jeanet Kullberg, Lonneke van Noije. ISBN 978 90 377 0663 5
- 2013-16 *Lasten onder de loep. De kostengroei van de zorg voor verstandelijk gehandicapten ontrafeld* (2013). Michiel Ras, Debbie Verbeek-Oudijk en Evelien Eggink. ISBN 978 90 377 0662 8.
- 2013-17 *De studie waard. Een verkenning van mogelijke gedragsreacties bij de invoering van een sociaal leenstelsel in het hoger onderwijs* (2013). Monique Turkenburg, Lex Herweijer, Jaco Dagevos, m.m.v. Iris Andriessen, Lenie van den Bulk (CED-groep). ISBN 978 90 377 0664 2
- 2013-18 *Het persoonsgebonden budget in de AWBZ. Monitor 2012* (2013). Ab van der Torre, Ingrid Ooms, Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0657 4
- 2013-19 *Informeel zorg in Nederland. Een literatuurstudie naar mantelzorg en vrijwilligerswerk in de zorg* (2013). Alice de Boer en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0679 6
- 2013-20 *De ondersteuning van Wmo-aanvragers en hun mantelzorgers in 2012* (2013). Peteke Feijten, Anna Maria Marangos, Mirjam de Klerk, Alice de Boer, Frieke Vonk. ISBN 978 90 377 0667 3
- 2013-21 *Met zorg ouder worden. Zorgtrajecten van ouderen in tien jaar* (2013). Cretien van Campen, Marjolein Broese van Groenou, Dorly Deeg, Jurjen Iedema. ISBN 978 90 377 0626 0
- 2013-22 *Using smartphones in survey research: a multifunctional tool.* Nathalie Sonck en Henk Fernee. ISBN 978 90 377 0680 2
- 2013-23 *Seksuele oriëntatie en werk. Ervaringen van lesbische, homoseksuele, biseksuele en heteroseksuele werknemers* (2013). Lisette Kuypers. ISBN 978 90 377 0668 0
- 2013-24 *Ontwikkelingen in ondersteuning van mensen met lichamelijke beperkingen en de effecten van ondersteuning op participatie* (2013). Jolien Hofstede, Mieke Cardol, Mieke Rijken. ISBN 978 90 377 0676 5
- 2013-25 *Samen scholen. Ouders en scholen over samenwerking in basisonderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs* (2013). Lex Herweijer en Ria Vogels. ISBN 978 90 377 0671 0
- 2013-26 *Met het oog op de tijd. Een blik op de tijdsbesteding van Nederlanders* (2013). Mariëlle Cloin (red.). ISBN 978 90 377 0670 3
- 2013-27 *Vrijwillige inzet en ondersteuningsinitiatieven. Een verkenning van Wmo-beleid en -praktijk in vijf gemeenten* (2013). Wouter Mensink, Anita Boele, Pepijn van Houwelingen. ISBN 978 90 377 0659 8
- 2013-28 *Een onzeker perspectief: vooruitzichten van tijdelijke werknemers* (2013). Jan Dirk Vlasblom, Edith Josten. ISBN 978 90 377 0682 6 (elektronische publicatie)
- 2013-29 *Maatschappelijke effecten van het wetsvoorstel Hervorming kindregelingen voor gezinnen met kinderen* (2013). Stella Hoff, Arjan Soede. ISBN 978 90 377 0684 0 (elektronische publicatie)
- 2013-30 *De sociale staat van Nederland 2013* (2013). Rob Bijl, Jeroen Boelhouwer, Evert Pommer, Nathalie Sonck (red.). ISBN 978 90 377 0685 7
- 2013-31 *De weg naar maatschappelijke ondersteuning. Een onderzoek naar de kanteling in tien gemeenten* (2013). Maaike den Draak (SCP), Wouter Mensink (SCP), Mary van den Wijngaart (Lokaal Centraal BV), Mariska Kromhout (SCP). ISBN 978 90 377 0686 4

- 2013-32 *Maten voor gemeenten 2013* (2013). Evert Pommer, Ingrid Ooms, Saskia Jansen. ISBN 978 90 377 0688 8
- 2013-33 *Biedt het concept integratie nog perspectief?* (2013). Jaco Dagevos, Malin Grundel. ISBN 978 90 377 0687 1 (elektronische publicatie)
- 2013-34 *Groeit de jeugdzorg door? Het beroep op de voorzieningen: realisatie 2001-2011 en raming 2011-2017* (2013). Klarita Sadiraj, Michiel Ras, Lisa Putman, Jedid-Jah Jonker. ISBN 978 90 377 0677 2
- 2013-35 *Burgers over de kwaliteit van publieke diensten. Een terugblik op 2002-2010* (2013). Evelien Eggink, Debbie Verbeek-Oudijk, Evert Pommer. ISBN 978 90 377 0678 9 (elektronische publicatie)

SCP-publicaties 2014

- 2014-1 *Kansen voor vakmanschap in het mbo. Een verkenning* (2014). Monique Turkenburg m.m.v. Lenie van den Bulk (CED-groep) en Ria Vogels (SCP). ISBN 978 90 377 0637 6
- 2014-2 *Jaarrapport integratie 2013. Participatie van migranten op de arbeidsmarkt* (2014). Willem Huijnk, Mérove Gijsberts, Jaco Dagevos. ISBN 978 90 377 0697 0
- 2014-3 *Ervaren discriminatie in Nederland* (2013). Iris Andriessen, Henk Fernee en Karin Wittebrood. ISBN 978 90 377 0672 7 (elektronische publicatie)
- 2014-4 *Samenvatting en conclusies van Sterke steden, gemengde wijken* (2014). Jeanet Kullberg, Matthieu Permentier, m.m.v. Emily Miltenburg. ISBN 978 90 377 0696 3 (elektronische publicatie)
- 2014-5 *Perceived discrimination in the Netherlands* (2014). Iris Andriessen, Henk Fernee en Karin Wittebrood. ISBN 978 90 377 0699 4
- 2014-6 *De Wmo-uitgaven van gemeenten in 2010* (2014). Barbara Wapstra, Lieke Salomé en Nelleke Koppelman. ISBN 978 90 377 0698 7 (elektronische publicatie)
- 2014-7 *Burgermacht op eigen kracht? Een brede verkenning van ontwikkelingen in burgerparticipatie* (2014). Pepijn van Houwelingen, Anita Boele, Paul Dekker. ISBN 978 90 377 0635 2
- 2014-8 *Uitstappers en doorzetters. De persoonlijke en sociale context van sportdeelname en tijdsbesteding aan sport* (2014). Annet Tiessen-Raaphorst (red.), Remko van den Dool en Ria Vogels. ISBN 978 90 377 0700 7
- 2014-10 *Geloven binnen en buiten verband. Godsdienstige ontwikkelingen in Nederland* (2014). Joep de Hart. ISBN 978 90 377 0636 9
- 2014-11 *Replicatie van het meetinstrument voor sociale uitsluiting* (2014). Stella Hoff. ISBN 978 90 377 0674 1 (elektronische publicatie)
- 2014-12 *Vraag naar arbeid 2013* (2014). Patricia van Echtelt, Jan Dirk Vlasblom, Marian de Voogd-Hamelink. ISBN 978 90 377 0707 6
- 2014-13 *De Wmo in beweging; Evaluatie Wet maatschappelijke ondersteuning 2010-2012* (2014). Mariska Kromhout, Peteko Feijten, Frieke Vonk, Mirjam de Klerk, Anna Maria Marangos, Wouter Mensink, Maaike den Draak, Alice de Boer, m.m.v. Jurjen Iedema. ISBN 978 90 377 0706 9
- 2014-14 *Anders in de klas. Evaluatie van de pilot Sociale veiligheid LHBT-jongeren op school* (2014). Freek Bucx en Femke van der Sman. ISBN 978 90 377 0703 8
- 2014-15 *Leven met intersekse/DSD. Een verkennend onderzoek naar de levenssituatie van personen met intersekse/DSD* (2014). Jantine van Lisdonk. ISBN 978 90 377 0705 2
- 2014-16 *Leergeld. Veranderingen in de financiële positie van het voortgezet onderwijs en verschillen tussen besturen* (2014). Lex Herweijer, Evelien Eggink, Evert Pommer, Jedid-Jah Jonker, m.m.v. Ingrid Ooms en Saskia Jansen. ISBN 978 90 377 0708 3

- 2014-17 *Verdelen op niveaus. Een multiniveaumodel voor de verdeling van het inkomensdeel van de Participatiewet over gemeenten* (2014). Arjan Soede en Maroesjka Versantvoort
ISBN 978 90 377 0711 3
- 2014-18 *De Wmo in beweging. Beknopte samenvatting. Evaluatie Wet maatschappelijke ondersteuning 2010-2012* (2014). Mariska Kromhout, Peteke Feijten, Frieke Vonk, Mirjam de Klerk, Anna Maria Marangos, Wouter Mensink, Maaïke den Draak, Alice de Boer, m.m.v. Jurjen Iedema. ISBN 978 90 377 0712 0
- 2014-19 *Anders in de klas. Journalistieke samenvatting. Evaluatie van de pilot Sociale veiligheid LHBT-jongeren op school* (2014). Karolien Bais, Freek Bucx, Femke van der Sman, m.m.v. Charlotte Jalvingh. ISBN 978 90 377 0713 7
- 2014-20 *Rijk geschakeerd. Op weg naar de participatiesamenleving* (2014). Kim Putters.
ISBN 978 90 377 0715 1
- 2014-21 *Ouderen mishandeling. Advies over onderzoek naar aard en omvang van misbruik en geweld tegen ouderen in afhankelijkheidsrelaties* (2014). Inger Plaisier en Mirjam de Klerk.
ISBN 978 90 377 0716 8
- 2014-22 *Huwelijksmigratie in Nederland. Achtergronden en leefsituatie van huwelijksmigranten* (2014). Leen Sterkx en Jaco Dagevos. ISBN 978 90 377 0702 1
- 2014-23 *Living with intersexe/DSD. An exploratory study of the social situation of persons with intersex/DSD* (2014). Jantine van Lisdonk. ISBN 978 90 377 0717 5.
- 2014-25 *Krimp in de kinderopvang* (2014). Wil Portegijs, Mariëlle Cloïn en Ans Merens.
ISBN 978 90 377 0718 2.
- 2014-26 *Op zoek naar bewijs II. Evaluatieontwerpen onderwijs- en cultuurmaatregelen* (2014). Monique Turkenburg, Lex Herweijer, Andries van den Broek, Iris Andriessen.
ISBN 978 90 377 0720 5
- 2014-27 *Hulp geboden. Een verkenning van de mogelijkheden en grenzen van (meer) informele hulp* (2014). Mirjam de Klerk, Alice de Boer, Sjoerd Kooiker, Inger Plaisier, Peggy Schyns. ISBN 978 90 377 0721 2

Overige publicaties

- Burgerperspectieven 2011 | 4* (2012). Josje den Ridder, Jeanet Kullberg en Paul Dekker.
ISBN 978 90 377 0593 5
- Burgerperspectieven 2012 | 1* (2012). Paul Dekker, Josje den Ridder en Paul Schnabel.
ISBN 978 90 377 0607 9
- Burgerperspectieven 2012 | 2* (2012). Josje den Ridder en Paul Dekker. ISBN 978 90 377 0617 8
- Burgerperspectieven 2012 | 3* (2012). Paul Dekker, Pepijn van Houwelingen en Evert Pommer.
ISBN 978 90 377 0622 2
- Burgerperspectieven 2012 | 4* (2012). Josje den Ridder, Paul Dekker en Mathilde van Ditmars.
ISBN 978 90 377 0645 1
- Burgerperspectieven 2013 | 1* (2013). Paul Dekker en Hanneke Posthumus. ISBN 978 90 377 0656 7
- Burgerperspectieven 2013 | 2* (2013). Josje den Ridder, Hanneke Posthumus en Paul Dekker.
ISBN 978 90 377 0658 1
- Burgerperspectieven 2013 | 3* (2013). Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0675 8
- Burgerperspectieven 2013 | 4* (2013). Paul Dekker, Josje den Ridder, Pepijn van Houwelingen, m.m.v. Jaco Dagevos en Mérove Gijsberts. ISBN 978 90 377 0690 1
- Burgerperspectieven 2014 | 1* (2014). Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0701 4
- Burgerperspectieven 2014 | 2* (2014). Lonneke van Noije, Josje den Ridder, Hanneke Posthumus.
ISBN 978 90 377 0714 4

